

مطاپارت

ليکڪ

چکرورتي راج گوبال آپجاري

سنڌيڪار

پروفيسر تارا چندر گاجرا

مهاپارت

ليکڪ:
چکرورتي راج گوپال آچاري

سندھيڪار:
پروفيسر تاراچند گاجرا
ايم. اي.

پڌڻا : ۱۰۰ رپيا

چپائيندڙ:
امر لوڪ پبليڪيشن
شيخ زيد ٽرسٽ بلڊنگ ڪراچي

- ☆ مهاڀارت پهريون دفعو انگريزيءَ ۾ ڇپيو.
- ☆ مهاڀارت پهريون دفعو سنڌيءَ ۾ ترجمو ٿيو.
- ☆ مهاڀارت پاڪستان ۾ پهريون دفعو ڇپيو.

هن ڪتاب لاءِ خرچ جو وڏو حصو سيمنٽ
 ڪرشن لال پيسواڻي پنهنجي پوڄي ۾ ڏيو ان
 سڳر لال پيسواڻي جيڪب آباد واري جي
 پوٽر يادگيريءَ لاءِ ڏنو ۽ ٻين ڏاڍن
 جن سهائتا ڪئي، انهن جا به اسان
 شڪرگذار آهيون .

يومڪا

جڏهن ڪو ڀرپوءِ جو ٻياري، ڀرمانا جي پرستنا دوران
آتم پرсад پائي، پنهنجي انهيءَ ذات جي وسيلي جيون جي
ساڌارڻ هلين ڇلين کي آدرشي بڻائڻ جو پتن ڪندو آهي،
جڏهن هو پنهنجي هردي جي پرواهه، ٻڌيءَ جي گهرائيءَ ۽
نيزيءَ ۽ من جي اڌارين ۽ ڪلهن دوران رواجي ڳالهين کي
سندر ۽ من موهيندڙ روپ ڏيندو آهي، تڏهن سندر ساهتيه
پيدا ٿيندو آهي. اهڙو ساهتيه ڀن ڀن روپن ۾ پرگهت ٿئي ٿو.
تڏهن ت اهو ساهتيه رنگ منڇ ٿي ڏيکارڻ جوڳ نالڪ جو
پ وٺي ٿو. ڪڏهن ڪلا ۽ ڪشلا سان ڀرپور ڪوٺا جو
پس ڌارڻ ڪري ٿو. ڪنهن وقت وري لسين پر اتم من
رهيندڙ لکتين ۾ نڪري نروار ٿئي ٿو.

انهاس کي پڙهي منش پنهنجي آئيندهه کي بڻائيندا آهن.
نهاسي پرشن جي هلت چلت ۽ انهاسي آکاڻين ۽ گهٽنن جي
ورنن جو هلندڙن پيڙهين جي آچار وهنوار. ٿي گهاٽو ڀرپاءُ
ٻوندو آهي.

پر جي انهاس جو اهڙو اثر آهي ت انڀياسن ۽ آڪياڪائن،
ڪٿائن ۽ ڪهاڻين جو ڀرپاءُ ڪو گهٽ ڪونه آهي. پر ڪن
ستائن ۾ نالڪن ۽ انڀياسن جي ادعاڪارن جي چترن جو ڀرپاءُ
نهاس جي وڀرن جي جيونين کان به وڌيڪ ڳڻائو ٿيندو
آهي. سندر ساهتيه جا سندر چتر پاڻڪن جي هردي پٺ تي
چڙهي ويندا آهن.

اتم ساهتيه اهو آهي جيڪو ديش ۽ ڪال جي سيمانن کي
ٻار ڪري ساري سنسار کي سواڌي ۽ سندر مانسڪ پوڄن
بهچائي ٿو. جنهنجو ڀرپاءُ ساريءَ وشو تي پوي ٿو. اهڙي
ساهتيه مان هر منش ڀرپا پائي ٿو ۽ اهو ٻوڏ پرائي ٿو ت
منش مائر ۾ مولاڪ ايڪتا آهي. سڀ ايشور پتر آهن. سڀني

جو سڪه دڪه ساڳيو آهي. اهو ساهتيه ادارتا ۽ سهاڻپوئيءَ جي
سڪيا ڏئي ٿو. مهاڀارت اهڙو ئي اثر ڳرنت آهي. مهاڀارت
ڊگهو ڀارت ورش جو نه آهي، پر ساريءَ وس جو آهي.

اثر ساهتيه ٿيندو ساري سنسار جو آهي، پر جنهن پوميءَ
پر پندا ٿيندو آهي تنهن پوميءَ جو مقس پرياءُ ضرور رهندو
آهي ۽ انهيءَ پوميءَ جي رهندڙن لاءِ انجا چتر لڙالو روپ
ڌارو ڪندا آهن. جنهن راشتر جو ساهتيه هوندو، تنهن راشتر
جي لوڪن کي انجي اداڪارن جو چتر وڌيڪ چٽائيءَ سان
سمجهڻ ۾ ايندو. گليور، سر راجرڊي ڪاورلي، فالستاف ۽
شلاڪ جي نالي وٺڻ سان جي ويچار هڪ انگريز جي من ۾
پندا ٿيندا، سي ٻئي ڪنهن جي من ۾ پندا ڪونه ٿيندا. اهڙيءَ
ريت رام، لچمڻ ۽ هنومان، ڪرشن، ارڄن ۽ پير، سيتا،
ساوٿري ۽ دروپديءَ جي نانو ڳڻهڻ سان ڀارت واسين جي
هڙدي ۾ جي پاڻ پندا ٿين ٿا، سي ٻين جي دلين ۾ ڪونه اٿندا.
سچ نه آيا من کان وٺي اسان جي لپتائن ۽ مهاڀارتن، رامايڻ
۽ مهاڀارت جي سڪيائن جي وسيلي پنهنجا مهان ڪاريءَ سڌ
ڪيا آهن. جت مهاڀارت جي سڪيائن وپر پرن ۾ وپر ٿا جو
انگ چمڪايو آهي، تن انهيءَ ڳرنت رتن کي پڙهي يا
انهن ڪهاڻون ٻڌي ساڌارن ۾ ساڌارن پرن به دليريءَ ۽
دريڻا سان پنهنجي پرڳاڻن مان ٻار پيا آهن. هو همڪ ۽
ويساه سان ڌرم ۽ ڌيرج جي مارڪ تي هلي سگهيا آهن.
مهاڀارت جو اصلوڪو نالو 'جيه' آهي. اهو نالو مهاڀارت
جي پهرين اڌيءَ ۾ ڏنل آهي. 'جيه' شبد جو ارت آهي
'سوڀ'. سنساري سوڀ پائڻ لاءِ ۽ پڻ سڄي پڄي آلمڪ
سوڀ پراپت ڪرڻ لاءِ هن ڳرنت جو پڙهڻ ضروري آهي.
(جيه) ۾ اٽڪل ويهه هزار شلوڪ آهن.)

'جيه' ڪرشن دواڀائين وياس ٺاهيو هو. انهيءَ کي ٺهي
هزارين ورهيه ٿي ويا آهن. وياس مهراج جي زماني ۾ ڄاڻنا

ڪونه هوندا هئا. ليڪن ڪلا جي به ايتري انٽي ڪانه ٿي هئي. انهيءَ زماني ۾ ايشوري ذات جا ڌڻي، اتم ڪٿاڪار مهاپارٽ جي ڪٿا ڪندا رهندا هئا. ڪٿا ڪندي هو پراڻين آکاڻين ۽ سڌاڻن کي نون مثالن سان سمجهايندا هئا، جن ماستر ڪنهن ڪتاب کي پاڙهيمندي پنهنجي تجربي جا مثال ڏيندا هندا آهن. اهڙيءَ ريت هنن ڪٿاڪارن دؤارن هر پرڪار جو چالو جتادار ساهتيه 'جييه' ۾ ملندو ويو. اهڙيءَ ريت ڏند ڪٿائون، آڪياڪائون، انهاس، پوگول، ڀن ڀن وديائون، نانا پرڪار جون ڪلائون، راج نيتي، ڌرم نيتي، تنو شاستر سڀني کي هن مهان گرنٽ ۾ جاءِ ملندي رهي. مهاپارٽ هڪڙو وڏو ڪوش بڻجي پيو. پيءُ ريت چئجي ته اڄ مهاپارٽ هڪ پستڪاليه آهي، جنهن ۾ پهريون گرنٽ آهي 'جييه' ۽ ٻيا گرنٽ آهن هنن ڪٿاڪارن جون داخل ڪيل ڪيپڪيون (ملاوئون). (اڄ مهاپارٽ ۾ اٽڪل هڪ لک ويهه هزار شلوڪ آهن.)

جيڪڏهن ڪيپڪن کي ڪڍي ڇڏبو ته به اصلوڪي ڪوٽا هڪ اتم 'مهاڪاوي' جي روپ ۾ ڏسڻ ۾ ايندي. اها ڪوٽا هڪ پلون پل الهاسي ڪوٽا آهي. شاهائي آهي سندس عبارت، شاندار آهن سندس پاٽر ۽ اڌاڪار ۾ مهان آهي سندس نايڪ (شري ڪرشن). جن گهڻائين جو منجهس ورتن آهي، سي جڳهه خود وڌاڻا جا ليک آهن. اڻ مٽ ۽ اثر آڻيندا.

جنهن چتر پٽ تي مهاپارٽ جا چتر چٽيا ويا آهن، سو آهي وصال ۽ ويڪرو، ڪافي لنبو ۽ ڪشادو. وري چتر آهن چٽا ۽ گهاٽا. منجهن نه رڳو مهان اپلاشائن مان پيدا ٿيندڙ وڏا وڏا ڪم موجود آهن، پر سوکير ۽ سندر پاونائن جا سواڊي چٽ به چمڪي رهيا آهن.

پيشم ورتا جو پورٽ پتلو آهي. هو پهلوڻ به آهي نه ادار چٽ به آهي.

دروڻاچار، کي ڏسندڙي پوڄ يا ٻڌا ٿي ٿو.
 ڪرڻ جيتوڻيڪ ايماني آهي، تڏهن به دان وٺڻ آهي. پرڻ
 جو پڪو ۽ وڃڻ جو پورو آهي.
 دريوڏن نثر ۽ هوڏي آهي، پر آبدانن کي منهن ڏيڻ لاءِ
 مله مڙس آهي.
 پنڊ جي پانڊو ديوتائن جو روپ آهن. سندن سهڻپ
 ڪمال جي آهي.

دروڻديءَ جي دکن ۽ دردن جي ڪهاڻي پٿر کي به
 پاڻي ڪرڻ جهڙي آهي.
 ڪنٽي وٺڻ پٿرن جي وٺڻ مالا آهي.

گانڌاري پٽي ورت ڏهر جي پوري مورٽ آهي. پايي
 پٿرن جي مالا هڻڻ ڪري جيڪي کيس دڪ ملن ٿا، تن کي
 ڏيوڄ سان سهي ٿي.

وري پگوان ڪرڻ لاءِ ڇا چئجي؟ سڀني جو شرومي آهي.
 سڀني کان اوچو ۽ وڌيڪ شڪتي شالي آهي. سندس انساني
 خصلتن مان هر وقت روحانيت ڇمڪي رهي آهي. سموري
 ڪاوي به سندس سوار ٿيو ۽ اتر ۽ اوڀر ٻڌرائي ٻڌرا پيا ڏسڻ
 به اچن.

مهاپارٽ اهڙو مهان آهي جو انجي ترجمي پڙهڻ مان به
 انجي ڪشادگي ۽ اوچتا اسان کي ظاهران ظهور ڏسڻ به اچي ٿي.
 مهاپارٽ جنهن سماج جو ورنن ڪري ٿو، سا سماج سڄو
 ۽ سمهتيءَ سان سمهن آهي. اوچي آهي انجي سنسڪرتي ۽
 اتر انجي سڀيتا. جيتوڻيڪ مهاپارٽ جي ڪتا پراڻي سمي
 جي آهي تڏهن به سندس معيار ۽ مالا اڄ جي وقت سان به پورا
 نهڪي اچن ٿا.

مهاپارٽ جي زماني ۾ پارٽين ۽ راجن ۾ وڙهايل هو.
 اهي هڪ ٻئي جي آڏين ڪونه هئا پر سنتر هئا. ڪنهن
 ڪنهن وقت ڪو ڏاڍو پرسد يا مها ايلاشي راجا سمراٽ بڻبو

هو. پر اها اڻاڏي هٿ ڪرڻ لاءِ کيس ٻين راجائن جي
سويڪرڻي وٺڻي ٿوندي هئي ۽ ٻڌ کيس ڪو مهڻا ڀڳ ڪرڻو
ٻوندو هو. پر گهڻو ڪري انهيءَ ۾ ٻڌ زور ٻوڏستي ڪم ۾
ڪونه ايندي هئي. مانڊليڪ (انڊيا) راجائون سو. اڃا
(خود ارادي) سان پنهنجي مڃتا ڏيندا هئا.

مهاڀارت جي سمي ٻڌ وڌيا پر لوڪن ڏاڍي انهي ڪئي
هئي. سٺڪ شڪتيءَ ۽ جنگي ڪار ٻڌگريءَ جو ڏاڍو قدر
ٿيندو هو. مهاڀارت ۾ رزمي رمن جو ٻورو ٻورو بيان آهي.
ٻڌ انهيءَ سمي ۾ نيڪ ماڻهن تي ماييل جنگي دستا موجود
هئا. ٻڌ ڀڃي ۽ جي سمنڊ ۾ سندر ۽ نشيت ٿير ٺهيل هئا.
انهن جي ڀڃڪڙيءَ کي ڪٿي لوڪ نفرت جي نگاه سان
ڏسندا هئا.

جنهن سمي ڪروڪيتر جي ٻڌ ٿي هئي تنهن وقت ڪلچر
جو آرٽ ٿيو هو. انهيءَ ڪري زمين جي ڀڃڪڙيءَ جا ڪيترا
اڻوڻندڙ مثال ڪٿا ۾ موجود آهن. ٿڙائي هئي ڏاڍي اُگري.
هاڃيءَ ۽ هار جي ڊپ ٻڌ لوڪن کي ڏاڍو مائندو ۽ مايوس
ٿي ڪيو. ڪيترن جا پيارا پٽر ۽ ٻيا سڀيڙي موت جو شڪار
ٿيا هئا. انهيءَ ڪري ڌرم ۽ مڙبادا کي ڪئي وار ڀنگ ڪيو
ويو. گرنٿ ڪار انهن اڌرمن جي ڪمن جو ورڻن ڏاڍي
ڇيندڙ نموني ۾ ڪيو آهي.

مهاڀارت جي مهان سکيا اها آهي ته ڌڪار مان ڌڪار
ٻڌا ٿيندي آهي. اڀرڪا ۽ هٿس مان ٻڌي ايندي آهي.
ڌرم جي رکيا ڪبي ته ڌرم اسانجي رکيا ڪندو. ڌرم جي
هاڃي ڪبي ته ڌرم اسان جي هاڃي ڪندو. اهوئي سڌاڻت
ساريءَ ڪٿا ۾ سمايل آهي. هر منجهيل معاملو انهيءَ جي
وسيلي تي سلجھي ٿو. ڪارن بادلن جي اندر اهاڻي جوئيءَ
جي رڳا آهي. لوهي ۽ شيهي جي تارن جي وچ ۾ اهاڻي
سوئي جي تند آهي.

انهيءَ زماني ۾ وسندڙ ڳوٺ ۽ سڀين نگر ٻئي موجود هئا. شهر سندر بانگائن ۽ من موهيندڙ محلن سان سينگاريل هئا. جيوت ۽ سماج جو رنگ ڍنگ سڌريل ۽ سڀيه هو. هر پرڪار جو سڪ ۽ سمپتي موجود هئي. لوڪ چئن ۽ پنج سان پنهنجو سمو کائي سگهندا هئا. واپار به ڪافي وڌيل هو. پر انهيءَ هوندي به مکيه ڌنڌو ڪيتي پاڙي هو.

انهيءَ سمي سڀيتا ۽ سکيا، سنسڪرتي ۽ ساهتيا جا مکيه ڪيندر هئا اسان جا سندر ۽ سڙها بن. اتي سنسار جي جهنگهڻن ۽ جنگلن کان دور ٿياڳي ۽ تپسوي ودوان رهندا هئا. انهن مهاتمان جي ڪٿائن ۾ وهناري گيان ۽ آلمڪ وڌيا جي جوئي جهنگدي رهندي هئي. راجڪمار ۽ رئيس جا پتر وڏي اتساهه ۽ امنگ سان اتي وڌيا پراپت ڪرڻ لاءِ ويندا هئا. نئل ٽڪل پڙيا مڙس وري شانتي هٿ ڪرڻ لاءِ وڃي اهي بن جون يونگيون وسائيندا هئا. ديش جا راجائون انهن سڀيتائن جي مندرن ۽ دوارن جي پرگهور لهندا هئا. وڏي ۾ وڏو سمراٽ به انهن گورديون کي پوڄ ڪري سمجهندو هو.

پراڻڪ زماني ۾ هندو سماج ۾ ذات پات جا سخت بنڌن ڏسڻ ۾ اچن ٿا. ويدڪ زماني ۾ چاروڻ آهن. مهاڀارت جو وقت ٻنهي جي وچ ۾ اچي ٿو. انهيءَ سمي چار ذاتيون موجود آهن. ڪجهه ننڍوڏائيءَ جي چڪتاڻ به آهي. پر انهيءَ هوندي به جدا جدا جاين وارا پاڻ ۾ واه شاديءَ جا لاڳاپا ڪن ٿا. يذڪيت ۾ ڪيترا برهمڻ ڪترين جيان خوب لڙن ٿا.

مهاڀارت ۽ رامايڻ جو ڀارت جي جنتا تي ايترو اثر آهي جو انهن جي پڙهڻ کان سواءِ ڪوبه ڌاريو مسافر ڀارت جي رهن سڙهڻ کي پوريءَ طرح سمجهي ڪونه سگهندو، پوءِ چاهي ڪو ڪري ساري ديش جو سفر ڪري.

اهڙي وياپڪ اثر جو اهو ڪارڻ هو جو اڄ کان ٿورو اڳ

سڀ ڀارتواسي مهاڀارت ۽ رامايڻ جون آکاڻيون انهيءَ وقت
سڪندا هئا، جنهن وقت هو پنهنجي ماما جي گود ۾ کيڏيندي
پنهنجي مائري پاشا سڪندا هئا.

اڄ ڪالهه حالتون منجهيل آهن. اها پراڻي ڀر ميرا بدلجي
رهي آهي. پراڻي زماني جي سرائي ۽ سادگي گم ٿينديون
وڃن ٿيون. گهرو جيون جو نمونو ڦيرو کائي ويو آهي. انهيءَ
هوندي ۽ اسان جي ديش ۾ ڇڏا آدمي آهن جن کي رامايڻ
۽ مهاڀارت جي ڪا خبر ڪانه آهي. پر اڄ ڪالهه جيڪي هو
ٻڌن ٿا، سو ڪڻڪن ۽ سئنامن وارن جي ڪاپنائن ۾ ويڙهيل
آهي. انهيءَ ڪري هو والهيڪي ۽ وياس واري پوري سچ
۽ شان جو درشن ڪري نٿا سگهن.

مان انهيءَ پيڙهي جو آدمي آهيان، جا پيڙهي اڄ جي
پيڙهي کان وڌيڪ ڀاڳوان آهي. ڇاڪاڻ جو انهيءَ پيڙهي
رامايڻ ۽ مهاڀارت جي سچاين ڪور، وڌيڪ سندر روپ ۾ ڏاڍو
هو. انهيءَ ڪري دل ۾ آهر ٿي. مان ڪجهه پنهنجو واندو وقت
ٽامل ديش جي بالڪن کي مهاڀارت جي ڪٿا سرل پاشا ۾
ٻڌايان. انهيءَ ڪري ڪي ورهيه ٿيا ته مان ششوپال جي
آکاڻي هڪ ٽامل ماسڪ پٿر لاءِ لکي، سمپادڪ کي اها ايترو
پسند پئي جو هن مونکي هرڪايو ته مان سمورو مهاڀارت اهڙين
آکاڻين جي روپ ۾ پنهنجي ديش جي بالڪن لاءِ لکان. مان
هڪندي انهيءَ ڪم ۾ هٿ وڌو. پر هڪ ڪم مان اهو ڪم
شروع ڪيو ته ان منهنجي مٿان چادرو جهڙو وائر ڪيو. منهنجي
دل لڳي ويئي. مان ائين سمجهڻ لڳس ته ٽامل ٻار منهنجي
چوڌاري ڪٿا ٻڌڻ لاءِ ڏاڍي انتظار ڪري سان بيٺا آهن.

مان سمورو مهاڀارت هڪ سؤ ستن آکاڻين ۾ پورو ڪيو.
لکندي لکندي منهنجي دل ۾ پراڻا دل چڪيندڙ ۽ پوتر
سنهڻڙي آيا. هر هڪ واک ۾ منهنجي لاءِ سمنان سدا هلندڙ
سگند پريل هئي.

- راجگوپال آچاريه

سند ڀڪار جا ٻه شعبا

ٺهينديون سندس ساعتون جو ديش جي سڀيتا ۽ انهناس تي
گهرو برباد ٿي پوندو آهي. ڀارت جي ٻراچين ساعتون مڃاڻاڻ
جو اوچو استان آهي. مهاڀارت جي ڪٿائن ٻڌڻ سان ڀارت
۾ انيڪ ويڙهه پيش ٿيا آهن. راماڀي ۽ مڃاڻاڻ جون ڪٿائون
هن ديش جي ڳوٺ ۽ ڳوٺ ۽ ڳلي ۽ ڳلي ۾ ٿهيل آهن.
شري راجگوپال آچار به هن مهان گرنٽ جي مکيه مکيه وارثن
کي ۱۰۷ آکاڻين ۾ ورنن ڪيو آهي. چٽڪ ڏهاڙو ۾ ڪري
سمورو ساگر داخل ڪيو اٿس. سموري شاستر جو سار ۽ ٿٽ
ڪڍي ٻانگن کي ٻڌايو اٿس.

اها خوشيءَ جي ڳالهه آهي جو هندستان ڪتاب گهر وارن
شري راجگوپال آچار به جي مهاڀارت جو سنڌيءَ ۾ ترجمو
ٿياريو آهي. مان انهيءَ ڳالهه کي پنهنجو سڀاڻو سمجهان
ٿو جو هنن ترجمي ڪرڻ جو ڪم مونکي سونپيو. ترجمي
ڪندي مونکي ڏاڍو آند مليو آهي. هيءُ ترجمو انگريزيءَ
ٿان ٿيل آهي، جيتوڻيڪ مان ڪٿي ڪٿي هندي انواد کان
به ڪجهه سهايتا ورتي آهي. هن ترجمي کي ٿياري ڪندي
مان ڪوشش اها ڪئي آهي ته ليکڪ جون پاڻون ۽ ويچار
جيتري قدر ٿي سگهي اوتري قدر سندس ئي شين
جي ترجمي ۾ ڀارت دواران ئي پرڳهت ڪريان انهيءَ
اصول تي عمل ڪندي به مان ڪٿي به شين جي چار
۾ قاسمي پاڻون ۽ ويچارن کي قربان ڪونه ڪيو آهي. سموري
ترجمي ۾ مان ليکڪ جي ليکڪن کي هيٺ مٿي يا اڳي پوءِ
ڪونه ڪيو آهي. البت ليکڪ جي پومڪا جو روپ مان
پنهنجي نموني ۾ ٿياريو آهي. انگريزي ترجمي جا ٽي ڇاپا
ڪري چڪا آهن. ٽنهي ڇاپن جي پومڪا جدا جدا آهي.
مان انهن ٻن ٻن پومڪائن ۾ جيڪي ويچار ظاهر ڪيا ويا آهن
ٽنهي گڏي ڪري ٽين روپ ۾ ٻانگن جي اڳيان پيش ڪيو آهي.

جئن شري راجگوبال آچار به پنهنجي پومگا به ڏيکاريو آهي ته مهاپارٽ جو مول ٽٽ وياس جو ٺاهيل آهي. پر پوءِ وقت بوقت ڪٿاڪارن ۽ اڏهاڻڪن انهن انيڪ ملاوٽون ڪيون آهن. ملاوٽ ڪندڙ به هوشيار ڪار يگر ۽ ڪلا جا ڏٺي ڏسڻ م اچن ٿا. ٻين پڻ ڳالهين کي ڳنڍڻ به هنن ڪمال ڪري ڏيکاريو آهي. هن گزنت به جيتوڻيڪ انھاس ۽ پوگول، پوتڪي ۽ ۽ گٽ، ڌارمڪ سڌانتن ۽ درشنن جي نئن جون انيڪ ڳالهيون موجود آهن، ته به مهاپارٽ آهي مهاڪاويہ. انهيءَ ڪري انکي انهيءَ درشتيءَ سان پڙهڻ ۽ ڏسڻ گهرجي. فلائي ڳالھ، منهنجي سڌانت سان نٿي ٺهڪي تنهنجو وڃار ترجمي ڪرڻ واري کي ڪرڻو ڪونه آهي. ترجمان جو ڪم آهي ته ليکڪ جي ڳالهين کي جيئن جو ائين ظاهر ڪري. سڌانتن جي بحث مباحثي جي جاءِ ڪا به ٿيندي آهي.

مهاپارٽ جي سماوچنا لکڻ يا انهن ڏنلن ڳالهين جو ڪنڊ منڊن ڪرڻ يا منجهس آيلن ڪٿائن جي گهري سمجهاڻي ڏيڻ هن ترجمي جو ڪم نه آهي. انهيءَ ڪري مان اوتار واد وغيره بابت ڪجهه به ڪٿي به نه چيو آهي. البت ڪن ڪن ڪٿائن جي کولڻ لاءِ هڪ ٻن هنڌ مان هڪ اڌ نوٽ هنيو آهي. ڪو وجهه مليو ته مان سندروپ به هڪ گزنت لکندس جنهن به مان انھاس جو ٽٽ يا سڌانت جو ٽٽ ظاهر ڪري ڏيکاريندس. اٽل به مان وري به هندستان ڪتاب گهر وارن کي ڏنيو اڌ ڏيان ٿو جو هنن مون کي هيءَ ڪم سونپيو. ترجمي ڪرڻ به مهاشيه گنگارام اهر-ڪي ۽ منهنجي سڀٽيءَ سشيلاديويءَ مون کي ساهتا ڪئي آهي، مان انهن کي به ڏنيو اڌ ڏيان ٿو. پتر بلڊيو منهنجي غير حاضرِيءَ به ڪيترا پروف ڏنا آهن ۽ اهڙي ريت منهنجو بار هلڪو ڪيو آهي.

تاراچند گاجرا

فهرست

باب

صفحہ

۱	...	گھپتی - لیکاری	
۵	...	دیوروت	۱
۹	...	پیشم جی پر لکیا	۲
۱۳	...	امبا ۽ پیشم	۳
۱۸	...	دیویانی ۽ کچ	۴
۲۴	...	دیویانی ۽ جو وواہ	۵
۳۲	...	پیاپی	۶
۳۵	...	ودر	۷
۳۹	...	دیوی کنتی	۸
۴۱	...	پاندو ۽ جو دیہانت	۹
۴۳	...	پیشم	۱۰
۴۶	...	کرک	۱۱
۵۳	...	دروٹا چاریہ	۱۲
۵۷	...	لاک جو گھر	۱۳
۶۱	...	پاندو کیئن بچی پکا	۱۴
۶۷	...	بکاسر بد	۱۵
۷۵	...	دیروپی سویمور	۱۶
۸۲	...	اندروپرست	۱۷
۸۸	...	سارنگ بکین جی کتا	۱۸
۹۴	...	جراستد	۱۹
۹۷	...	جراستد بد	۲۰
۱۰۲	...	شرومپی ۽ جی پوجا	۲۱
۱۰۶	...	شکنی جو وارد ٹیٹ	۲۲

۱۱۱	...	رائد لاءِ لکڪار	۲۳
۱۱۵	...	داء	۲۴
۱۲۲	...	درويديءَ جو دل ڌار بندڙ دڪ	۲۵
۱۲۹	...	ڌرتراشٽر جي چنتا	۲۶
۱۳۶	...	ڪرشن جي ڀرتگيا	۲۷
۱۴۰	...	پاش پتاستر	۲۸
۱۴۶	...	آبدانئون سڀني تي اينديون آهن	۲۹
۱۵۲	...	اگستيم مني	۳۰
۱۵۹	...	رشي شرنڪ	۳۱
۱۶۵	...	يوڪريٽ جي اجائي ٽپسيا	۳۲
۱۶۸	..	يوڪريٽ جو انت	۳۳
۱۷۲	...	وڌيا ۽ سسٽنٽا - علم ۽ عمل	۳۴
۱۷۵	...	اشتاوڪر	۳۵
۱۷۹	...	يچم ۽ هندومان	۳۶
۱۸۶	...	مان بگلو ٿوروئي آهيان	۳۷
۱۹۱	...	پاڙيءَ جو من ڪڏهين به نه ڏيانندو	۳۸
۱۹۵	...	دريوڙن جو ايمان	۳۹
۱۹۹	...	ڪرشن جي بڪ	۴۰
۲۰۴	...	جادوءَ جو نلاءُ	۴۱
۲۱۴	...	گهرو نوڪري	۴۲
۲۲۲	...	ڌرم جي جڙ	۴۳
۲۲۹	...	متسيه ڏيس جو بچاءُ	۴۴
۲۳۵	...	راڄڪمار اتر	۴۵
۲۴۲	...	ڀرتگيا جي پالنا تي	۴۶
۲۴۹	...	ورات جي گمراهي	۴۷
۲۵۶	...	صلاح مصلحت	۴۸
۲۶۴	...	ارڇن جو سارڻي	۴۹
۲۶۸	...	شايد، پاڻيچن جي برخلاف	۵۰

۲۷۳	...	ور ٿر	۵۱
۲۷۸	...	ٺپش	۵۲
۲۸۵	...	سنجڻ جي سفارت	۵۳
۲۹۰	...	سڙي جي نوڪ ۽ نه ڏيندس	۵۴
۲۹۵	...	شائتي سنديش سرڪرشن	۵۵
۳۰۲	...	موءُ ۽ ڪر ٿو	۵۶
۳۰۷	...	سر سٺا پتي - پانڊون جي چونڊ	۵۷
۳۱۰	...	ڪورون جي چونڊ	۵۸
۳۱۱	...	بلرام	۵۹
۳۱۵	...	رڪمڻي	۶۰
۳۱۹	...	اسهڪار	۶۱
۳۲۳	...	ڪرشن جي سڳيا	۶۲
۳۲۷	...	پڌر آسپس گهري ٿو	۶۳
۳۳۱	...	پهرين ڏينهن جي لڙائي	۶۴
۳۳۵	...	بقي ڏينهن جي پڌ	۶۵
۳۳۹	...	ٽئين ڏينهن جي پڌ	۶۶
۳۴۴	...	چوٿون ڏينهن	۶۷
۳۵۰	...	پنجين ڏينهن جي لڙائي	۶۸
۳۵۲	...	ڇهون ڏينهن	۶۹
۳۵۶	...	ستون ڏينهن	۷۰
۳۶۱	...	اٺون ڏينهن	۷۱
۳۶۵	...	ٺائون ڏينهن	۷۲
۳۶۸	...	پيشمر پتا مها جو مريو	۷۳
۳۷۲	...	پيشمر سان ڪڙڻ جي انٽر پيمت	۷۴
۳۷۶	...	دروڻا چاري سر سٺا پتي	۷۵
۳۷۸	...	پڌر کي جيئري ڪڙڻ جي ڪوشش	۷۶
۳۸۳	...	بارهنون ڏينهن	۷۷
۳۸۸	...	وڏو پڳد ف	۷۸

۳۶۱	...	ایمینیو	۷۶
۴۰۳	...	ایمینیو جو مرثیو	۸۰
۴۰۷	...	پتا جو دڪ	۸۱
۴۱۲	...	سند وراج	۸۲
۴۱۹	...	اڌاري ورڻل زرھ	۸۳
۴۲۴	...	يدشتر جي چنتا	۸۴
۴۳۰	...	يدشتر جي اجائي آشا	۸۵
۴۳۳	...	پير ۽ ڪرڻ	۸۶
۴۴۰	...	پرنگيا جي پالنا	۸۷
۴۴۵	...	سومدس جو انت	۸۸
۴۵۲	...	جندرت جوڌو	۸۹
۴۵۶	...	دروڻا چاريه جو سرڳواس	۹۰
۴۶۴	...	ڪرڻ جو ديهانت	۹۱
۴۶۹	...	دريوڌن	۹۲
۴۷۶	...	پانڊون جو شرمسار ٿيڻ	۹۳
۴۸۳	...	اشوٿاما	۹۴
۴۸۸	...	چڪتو بدلو ورتو ويو	۹۵
۴۹۱	...	ڪير دل وٺي؟	۹۶
۴۹۶	...	يدشتر جو پڇتاءُ	۹۷
۵۰۰	...	شوڪ ۽ شانتِي	۹۸
۵۰۲	...	ايرڪا	۹۹
۵۰۸	...	مني النگ جي ڪٿا	۱۰۰
۵۱۲	...	اٺي جو سير	۱۰۱
۵۱۹	...	يدشتر جو راج ۽ اتم وهنوها	۱۰۲
۵۲۲	...	ڌرتراشتر جو وٿراڳ	۱۰۳
۵۲۷	...	ٽن بدن جو ديهانت	۱۰۴
۵۳۰	...	ڪرشن جي ليلا سماپت ٿئي ٿي	۱۰۵
۵۳۳	...	يدشتر جي آخري آزمائش	۱۰۶

گڻپتي - ليڪاري

ڀڳوان وياس، ويدن جو نامور گرنتڪار، جڏهن جي واسطي
پرست آهي ته انهيءَ رشيءَ تي سنسار کي مهاپاربت جهڙو
مهاڪاويءَ سوکڙيءَ طور ڏٺو سو مهامني ٻاراسر جو پٽ هو.

مهاپاربت جي رٿا رڻڻ کان پوءِ هو هن ڪٿا کي سنسار اڳيان
پرست ڪرڻ لاءِ ساڌن ڳولڻ لڳو. هن برهما جو چئن ڪيو
انهيءَ تي پرڄاڻي هن جي اڳيان اچي پرگهت ٿيو. وياس
هن کي سر لوائي پرڻام ڪيو ۽ هٿ جوڙي پراڻا ڪئي ته:
”سوامي، مون هڪ اتم بستڪ جي رٿا رٿي آهي، مگر ڪوئي
اهڙو پرش خيال ۾ نٿو اچي جيڪو منهنجي چوڻ تي لکي
سگهي. برهما وياس مهاراج جي واکاڻ ڪئي ۽ چيو: ”مهاتما
گڻپتيءَ کي ياد ڪري سڏيو ۽ کيس ويٺي ڪريو ته هو توهانجو
ليڪاري ٿئي.“ ائين چئي برهما انترڌان ٿي ويو. مهاتما
وياس گڻپتيءَ جو چئن ڪيو ۽ هو اچي سندس سنمڪ پرگهت
ٿيو. وياس سندس جوڳو ستڪار ڪيو ۽ چيو: ”سوامي گڻپتي!
آءٌ مهاپاربت جي ڪٿا چوندو ويندس ۽ مان اوهان کي پراڻا
ٿو ڪريان ته ڪرپا ڪري اها لکندا وڃو.“

گڻپتيءَ ورائيو: ”نڪه آهي. آءٌ اوهان جي اچڻا پوري
ڪندس، مگر منهنجو قلم لکندي لکندي روڪڻ نه ڪبي.
تنهن ڪري بنا بيهڻ ۽ هڪ جي اوهان کي اچار ٿو پوندو.
آءٌ رڳو انهيءَ تي شرط ٿي لکي سگهندس.“

وياس اهو شرط قبول ڪيو. آلمت خبرداريءَ سان ٻيو شرط
وجهندي هن چيو ته ”اهو شرط قبول آهي، پر جيڪي اچار مان،
تنهن کي لکڻ کان اڳ اوهان کي چڱيءَ طرح سمجهڻو پوندو.“

گھپتيء مشڪي اهو شرط قبوليو. پوءِ وياس مهاراج مهاڀارت جي ڪٿا ٻاڻڻ شروع ڪئي. وقتي وقتي هن اهڙا پيچيدا شلوڪ ٿي رچيا جو گھپتيءَ کي انهن جي آرٽ سمجهڻ لاءِ ذرا ترسڻو ٿي پيو. وياس ان جو فائدو وٺي من ۾ ڪيترا شلوڪ گهڙي ٿي ورتا. ان طرح وياس مهاراج جي لڪائڻ سان گھپتيءَ جي هٿان مهاڀارت لکيو ويو.

هيءَ ڳالهه ڇا بڻالي جي زماني کان گهڻو اڳ جي آهي. انهيءَ زماني ۾ ودوانن جي يادگيري ٿي سگهن جي رکيا جو ساڌن هوندي هئي. وياس پهريائين منهنجي پٽ مهاڻا شڪ کي اهو مهاڳاويہ سڀڪاريو. ان کانپوءِ هن ڪيترن شين کي سمجهايو. جي ائين نه ڪري ها ته اڄ مهاڀارت ڳولهيو نه لڳي ها.

ڪٿا آهي ته نارد مهاڀارت جو داستان ديون کي ٻڌايو ۽ شڪدو، گندرون راکشن ۽ يڪشن کي سڀڪاريو. وري سڌاچاري وڏورن وئشمپاين، جيڪو وياس جو مکيه شش هو، تنهن منس جائيءَ جي پلائيءَ لاءِ اهو مهاڳاويہ پرڪاشت ڪيو. جنميجي، مهاراجا پريڪشت جي پٽ، هڪ وڏو يگيه ڪيو. انهيءَ يگيه جي هاندي وئشمپاين هن جي ويٺي ڪرڻ تي مهاڀارت جي ڪٿا ڪري ٻڌائي. ان کان پوءِ اها ڪٿا جئن وئشمپاين ٻڌائي ليئن سؤٽ نعيمشارئيہ بن ۾ رشين جي سا ۾ دهرائي. ان سا جو اڳوان هورشي شؤنڪ.

سؤٽ گڏ ٿيل رشين ڏانهن ٺاري چيو: ”اها منهنجي سوياجي جي ڳالهه آهي جو وياس مهاراج جو رچيل مهاڀارت مون ٻڌو آهي. ان ۾ منس جي ڌرم ۽ جيوٽ جي بين اديشن بابت سکيا ڏنل آهي. مان چاهيان ٿو ته اها توهان کي ورن ڪري ٻڌايان.“ اهي لفظ ٻڌي يوگي لوڪ انتظاريءَ وچان هن جي چوگرد اچي مڙيا.

سُوت اڳتي هلي ڇيو، ”مهاپارت جي مکيه ڪٿا ۽ ان ۾ جيڪي اپ-ڪٿائون آهن سي مون وئشمپاين کان يگيه وقت ٻڌيون ٿيون. اهو يگيه مهاراجا جنميجيه رڇيو هو. ڪٿا ٻڌڻ کان پوءِ مان لنيءَ ٿيرت ياترا تي نڪتس ۽ ڪيترن ڀولر استانن تي ويس. مان انهيءَ ڀوميءَ تي به ويس جتي مهاڪاويه ۾ بيان ڪيل وڏي يڌ لڳي هئي. هاڻي آءٌ اوهان سان مڪاميلو ڪرڻ آيو آهيان.“ ائين چئي هن انهيءَ وڏيءَ سيار ۾ مهاپارت جي ڪٿا شروع ڪئي.

مهاراجا شانتنو جي مرنپوءِ کان پوءِ پترانگد هستناپور جو راجا ٿيو. هن کان پوءِ وري وچتر ويزيه سنگهاسن تي براجمان ٿيو. وچتر ويزيه کي به پت هئا - هڪ جو نالو هو ڌر تراشتر ۽ ٻئي جو پاندو. وڏو ڀاءُ ڄمديئي اکين سڄو هو. ان ڪري ننڍو ڀاءُ، پاندو، تخت تي ويٺو. راج ڪندي پاندوءَ ڪو اپراڌ ڪيو جنهن ڪري کيس ٻن استرين سميت ٻن ۾ وڇڻو پيو. اتي هن ڪيترا ورهيه پراشچت ڪندي گهاريا.

ٻن ۾ رهندي پاندوءَ جي ٻن استرين ڪٿي ۽ مادريءَ پنجن پٽن کي جنم ڏنو جي ”پنجن پاندون“ جي نالي سان مشهور ٿيا. جڏهن هو اڃا ٻن ۾ ئي هئا ته پاندو گذاري ويو. رشين پنجن پاندون جو پالن پوڻ ڪيو. ائين سندن ٻال اوستا گذري ويئي. جڏهن وڏو ڀاءُ يڌشتر سورهن ورهين جي ڄمار کي پهتو تڏهن رشي هنن کي هستناپور موٽائي وٺي آيا ۽ کين پيشمر پتا جي حوالي ڪيائون.

ٿوري ئي عرصي ۾ پاندو ويدن ۽ ويدانت ۾ ڀرپور ٿيا ۽ ڪيترن هنرن جو - خاص ڪري انهن جو، جن جو ڪترين سان لاڳاپو آهي - ڀليءَ پانصا اڀياس ڪيائون. سورڌاس ڌر تراشتر جا پت ڪورڙ ايرڪا ۾ چلڻ لڳا ۽ پاندون کي طرح طرح جا دڪ ڏيڻ لڳا.

انت ۾ ڪٽنب جي بزرگ پيشمر وچ ۾ پيئي ٺاهه ڪرايو.
ان موجب پانڊون جي پلڪ پيو اندر پرست جو راج ۽ ڪورون
کي هٿ آئي هسٽناپور.

ڪڇ وقت کان پوءِ ان سمي جي راجائن جي چالو راج
موجب پانڊون ۽ ڪورون جي وچ ۾ چوڻوڙ والد تي. شڪني ۽
ڪورون پاران داء هلايو ۽ بدشتر کان کتيو. ان جو نتيجو اهو
ٿيو جو پانڊون کي تيرهن سال بن ۾ رهڻو پيو. هو راج ڇڏي
دروپدي ۽ سوڌا جهنگ ڏانهن راهي ٿيا.

داء جي شرطن موجب پانڊون پارهين سال بن ۾ گهاري ۽
هڪ سال لڪل اوستا ۾ رهيا. جڏهين هو موٽيا تڏهين
دريوڌن کان پنهنجي وڏن جو ورثو گهريائون. دريوڌن سندن
راج قبائي ويٺو هو ۽ هن اهو موٽائڻ کان انڪار ڪيو. ان
سبب جنگ لڳي. پانڊون دريوڌن تي سوڀ پائي ۽ پنهنجو
ورثو وري هٿ ڪيو.

هنن چٽيه سال راج ڪيو. پوءِ پنهنجي پوٽي پريڪش
کي راج ڏيئي پاڻ وٽن جي چوڏن سان بس ڏيکي دروپدي ۽
سميت بن ڏانهن ويا.

مهاپارٽ جي ڪٿا جو اهو آهي سار. آسانجي ديش جي
هن پراچين ۽ وچتر مهاڪاوي ۾ پانڊون جي ڪرم ڪٿا کانسواءِ
ڪيتريون ئي ٻيون اٽم سڪيائون ۽ درشتانت سمايل آهن.
سچ پچ مهاپارٽ هڪ مهاساگر آهي جنهن ۾ اڻ ڳڻيا جواهر
۽ اڻ ميا موتي موجود آهن. رامائڻ ۽ مهاپارٽ پارٽ پومي ۽
جي آچار ۽ سميتا جو زندو چشمو آهن.

[۱]

ديو ورت

گنگا مانگا ديهي ڌاري، شائستوءَ جي اڳيان اچي پرگهت ٿي. سندس الوڪڪ سوييا ڏسي راجا مست ٿي پيو. کيس هٿ ڪرڻ لاءِ هو راج، ڌن، دولت، بلڪ پنهنجي جان به مٿس ڀڄاڻو ڪرڻ لاءِ تيار ٿيو. ڏاڍيءَ اڪير مان ليلائي پڇيائينس: ”تون ڪري ڪير به هجين، مان توکي ضرور پنهنجي راڻي بڻائيندس.“

گنگا وراڻيو: ”او مهاراجا! آءٌ پنهنجي ڌرمپتي ٿيندس پر ڪن شرطن سان. پهرين ته تون يا ٻيو ڪوبه مولڪان نه پڇندو ته آءٌ ڪير آهيان، ۽ ڪٿان آئي آهيان. ٻيو جيڪي به آءٌ ڪريان تون ان به رڪاوٽ نه وجهين، پوءِ ڪري مان چڱو ڪريان يا منو، ڪنهن به ڪارڻ تون مون سان ڪاوڙ نه ڪندين. اڪي تون مونکي ڪوبه اڻ سهائيدڙ لفظ چواندين. جي شرطن جي ابتڙ هليندين ته آءٌ بڪدم توکي ڇڏي ويندس. ائيني قبول؟“

راجا هو پريمي پاڳل. سو قسم کڻي ڪري پنهنجي قبوليت ڏنائ ۽ گنگا سندس استري بڻجي ساڻس گڏ رهڻ لڳي. هن پنهنجي شيل، سوييا ۽ آڻوٽ پريم سان مهاراجا جي دل کسي ورتي. مهاراجا شائستو ۽ گنگا پورو آند جي جيوت گذارڻ لڳا. ٻئي پريمي بر اهڙا نه مست هئا جو کين پتو ئي ڪو نه رهيو ته ڪيئن ٿو وقت گذري.

گنگا سڄا سارا ست بت چٽيا. هر هڪ بتون جاول ٻار هوءَ

کٽي وڃي گنگانديءَ ۾ ڦٽو ڪندي هئي ۽ پوءِ مهاراجا وٽ
مشڪندي اچي پيهندي هئي.

شانتوءَ کي هٿڙيءَ راڪسي هلت تي ڏپ به لڳندو هو
۽ ڪاوڙ به ايندي هئي پر هو وڃڻ ڏيئي ڇڪو هو، تنهنڪري
سڀ صبر سان سنئين. عجب ضرور لڳندو هيس. من به
چوندو هو ته هيءُ ڪير آهي، ڪٿان آئي آهي ۽ هن طرح
خوني ڏانڍ وانگر چوڻي هلت هلي؟ هڪ وڃڻ جو ٻڌل، ٻيو
سوڀيا جو داس، ٽيون پريم جو پوڄاري، سو راجا کي همٿ تي
ڪانه ٿي جو ڪري گنگا کي ڏورايو ڏي.

ان طرح جڏهن انون ٻار ڄائو ۽ گنگا ان کي به انديءَ ۾
اچلڻ تي هئي ته شانتوءَ جو صبر ٽٽي پيو.

هن رڙ ڪري چيو: ”بس! بس!! چو پنهنجي نر دوش
ٻارن جو هٿن پيپاڪ ۽ اسيا ويڪ خون ڪرڻ لاءِ سندرو ٻڌي
بيٺي آهين؟“ انهن زوردار لفظن سان مهاراجا هن کي روڪيو.

گنگا وراڻيو: ”او مهاراجا! ٻار جي موءَ ۾ ڦاسي، ٿو
پنهنجو وڃڻ وساريو آهي. ان ڪري مان وڃان ٿي، آءٌ هن
ٻار کي نه ماري ڏس. پر پنهنجي باري ۾ ڪابه فتوا ڏيڻ، کان
اڳ منهنجي ڪٿا ٻڌ. آءٌ وسشت جي سراپ سبب مجبورن هيءُ
ڏڪار جو ڳو ڪم ڪري رهي آهيان. مان ڏيوي گنگا آهيان.
سُر ۽ لڙ، ديوتا ٿون ۽ منش پئي منهنجي پوڄا ڪندا آهن.
وسشت اٺن وسن کي سراپ ڏنو ته هو مرست لوڪ ۾ جنم وٺندا
۽ هنن جي وينتيءَ تي آءٌ سندن ماءُ ٿيڻي هيس. مان اهي
ٿو مان چٽيا ۽ اهو تنهنجي لاءِ چڱو آهي جو ائين ٿيو ڇاڪاڻ
ته اٺن وسن جي جيڪا توهيءَ شيوا ڪئي آهي، ان ڪري
آتم ۽ اوچ لوڪن ۾ جنم وٺندين. مان تنهنجو هيءُ پويون بالڪ
ڪڇ وقت پاليندس ۽ پوءِ توکي پنهنجي سوکڙيءَ طور موٽائي

ڏيندڙيس. ”انهن لاشن ڇوڪر کان پوءِ ڏيوي ٻار سوڌو ڪم ٿي
وٺي. اهوئي ٻالڪ هو جو پوءِ مشهور پيشمر بڻيو.

اٺن ورهين کي وسشت سڀاڻي ڇوڏو؟ وسو پنهنجي استرين
سوڌا هڪ ٻهڙ تي شل ڪرڻ ويا. اتي وسشت جي ڪتيا
هئي. ڪتيا جي ٻاهران وسشت جي گانءَ لندڻي چري رهي
هئي. هڪ وسوءَ جي ان تي نظر پئي. گانءَ جي اٿل سوييا
هن کي موهي ڇڏيو ۽ هن استرين کي اها گڏو ڏيکاري. ان
سوينيڪ جانور کي ڏسي سڀ استريون اوچي سر سان ان
جي ساراهه ڪرڻ لڳيون ۽ هڪڙيءَ پنهنجي پٽيءَ کي چيو
تہ ”ناٺ! اها گڏو منهنجي لاءِ ڪاهي هلو.“

هن ورندي ڏني: ”اسان ڏيون کي گانءَ جي کير جي
ڪهڙي لوڙ آهي؟ هيءَ گانءَ مني وسشت جي آهي جو هن
ساري اسٿان جو مالڪ آهي. اسان ان جو کير پي ڀڪ امر
ٿي پوندو پر اهو اسان لاءِ ڪارائتو نه آهي ڇو تہ اسين اڳيئي
امر آهيون. ڇا اسان لاءِ اهو ٺيڪ آهي تہ پنهنجي من جي
پُور کي پوري ڪرڻ لاءِ وسشت جي ڪاوڙ سر تي ڪٽون؟“

اڃا هڪ سنسار ۾ مشهور آهي. هيءَ ڏيوي پنهنجي خيال
کان نه ٽري ۽ ڇوڪر لڳي: ”مرتب لوڪ ۾ منهنجي هڪ پياري
ساهيڙي آهي. آءٌ ان جي ڪري ئي هيءَ عرض ڪريان ٿي.“

وڌيڪ هن چيو: ”وسشت جي موٽڻ کان اڳ اسين گانءَ
سوڌو پڇي نڪرنداسين. اهو ڪم منهنجي ڪري ضرور ڪرڻو
پوندو. ڇاڪاڻ تہ اها منهنجي سخت چاهنا آهي.“ آخر پتي
مڙيو. سڀ وسو گڏجي گانءَ ۽ سندس وچڙو وٺي هليا ويا.
جڏهن وسشت پنهنجي آسرو ۾ موٽيو تہ گانءَ ۽ سندس
وچڙو ڪم ڏنائين. ڇاڪاڻ تہ سندس روزاني ڪريا ڪرم لاءِ
اهي ٻئي تمام ضروري هئا، تنهن ڪري انهن جي کوچ ڪرڻ
لڳو. جلد ئي پنهنجي يوڱ ٻل سان سڀ ڪجهه ڄاڻي ورتاءُ.

ڪروڙ ڇڙهي ويس ۽ وسن کي سراپ ڏنائين ته مرن لوڪ
 ۾ جنم وٺن. مٺيءَ جي ٽپسيا هئي آئي ڪنن ۽ ٽڪي، سو آيا
 سنڪلپ مس ڪيائ ۽ وسن جي من ۾ اچي ڦٽري پيئي.
 انهيءَ گهٻرات ۾ هو مٺيءَ جي شرن ۾ ڪري پيا ۽ کانئس
 ڪميا جي گهر ڪرڻ لڳا.

وسشت چيو: ”سراپ ضرور پنهنجو اثر ڏيکاريندو. پر اڃا
 وسو، جنهن اوهان کي ڇيڙيو هو سو سنسار ۾ گهڻو وقت
 رهندو. پر رهندو شان شوڪت سان. باقي ٻيا ڄمندي
 ئي مڪت ٿيندا. منهنجو وڃڻ وٽس نه ويندو پر سراپ کي
 ايتري حد تاءُ نرم ڪندس.“ ڪروڙ جي ڪارڻ وسشت جي
 ٽپسيا جو اثر گهٽجي پيو. انهيءَ ڪري هو وري وڃي ٽپسيا
 ۾ لڳو. جيڪي مٺي ٽپ ڪندا آهن، تن کي سراپ ڏيڻ جي
 شڪتي پراپت ٿيندي آهي. پر ان شڪتيءَ کي ڪم آڻڻ
 سان سندن ڪن جو خزانو گهٽجي ويندو آهي.

وسن کي ڪجهه ڏيرج مليو ۽ ديو گنگا وٽ وڃي کيس
 چوڻ لڳا: ”اسين توکي پاران ٿا ڪريون ته تون اسانجي
 مائٽي ۽ اسين ولي ٿا ڪريون پر اسانجي خاطر پرڻويءَ تي
 لهي ڪنهن يوگي پرش سان واه ڪر ۽ جڻن تي اسين جنم
 وٺون تن اسان کي جل ۾ ڦٽو ڪري سراپ کان آجو ڪر.“
 ديو سندن عرض آڻايو. پرڻويءَ تي آئي ۽ شانتينوءَ جي
 پٽي ٻڌي.

جڏهن ديو گنگا شانتينوءَ کي ڇڏيو ۽ ائين ٻار سان
 انترڌان ٿي ويئي تڏهن مهاراجا سڀ اندرين جا سڪ ڀوڳ
 ڇڏي ويراڳ ورتي ۽ سان راج ڪرڻ لڳو. هڪڙي ڏينهن
 هو گنگا نديءَ جي ڪناري تي يعني گهميو ته هن هڪ
 بالڪ ڏٺو جو سونهن ۾ ديوتائن جي راجا اندر جي سمان هو.
 انهيءَ وقت گنگا ۾ پاڻيءَ جي ڇڙهه هئي. بالڪ ڇڙهه کي

روڪڻ لاءِ بند ٻڌڻ ٿي ڇاڏيو ۽ ان لاءِ تير چٽي چٽي ٿي
اوڏائين اڇلياين. شڪتي شالي نديءَ سان ائين ٿي کيڏيائين
جيئن هڪ بالڪ پنهنجي دٻالو مائٽا سان. مهاراجا هيءُ نظارو
ڏسندي اچرچ برپجي ويو. اتي سندس ڌرمپٽني اچي پرگهت
ٿي ۽ بالڪ کي کڻي پنهنجي پٽيءَ اڳيان پيٽ طور رکيائين.

ديويءَ چيو: ”هيءُ اهو انهن ٻار آهي جيڪو مون توکي ڇڏي
ڏنو هو. هن وقت تاءِ مون هن کي پاليو ٿاڻيو آهي. هن جو نالو
آهي ديوروت. هٿيارن جي هنر ۾ هيءُ ڀروڻ ٿيو آهي ۽
وٻر ٿا ۾ ڀر سرام جو ٿاڻي آهي. هيءُ وسشت کان ويد ۽ ويدانت
سکيو آهي ۽ جيڪو هنر ۽ گيان شڪر وٽ آهي تنهن جي
کيس پوري ڄاڻ آهي. هن ٻار کي پاڻ سان وٺي وڃ. هو
وڏو ڏاش ڌاري آهي، سورور آهي ۽ راجپٽيءَ جو ڄاڻو
آهي.“ پوءِ بالڪ کي آشپرواد ڏنائين ۽ کيس سندس پٽا
جي سپرد ڪري انٿرڏان ٿي ويئي.

[۲]

پيشمر جي پرڳڻا

مهاراجا هن نوجوان راجڪمار ديوروت کي وٺي ڏاڍو گدگد
ٿيو ۽ کيس پورراج جي بدوي ڏيئي تخت جو وارث بڻايو.
چار سال گذري ويا. هڪڙي ڏينهن مهاراجا جيئن جمنا
جي ڪناري تي گهمي رهيو هو ته اوچتو هوا ۾ هڪ غيبي
مڌر سڳند ٿلهجي ويئي. راجا ان جو ڪارڻ ڄاڻڻ لڳو. ڏٺائين
ته اها سڳند هڪ نوجوان سندريءَ مان اچي رهي آهي. ڇا
ته چوڪريءَ جي سولهن هئي | جنسي سرڳ جي اڀرا پي
لڳي. هڪ رشيءَ کيس ور ڏنو هو ته ”تو مان سدائين ديولوک

جي سڳند پيئي نڪرندي ”اها سرهارا هيئن ساري بن ڪي
خوشبوءَ سان پٿر ڪري رهي هئي.“

مهاراجا کي جڏهن کان گنگا وچوڙو ڏيئي ويئي هئي،
تڏهن کان هن پنهنجي اندرين کي ضابطي هيٺ رکيو هو.
پر هن لوڪ سندريءَ جي سوڀيا ڏسڻ سان هن جي ضابطي
جا زنجير ٽٽي پيا ۽ اجهل خواهش سان سندس دل ڀرجي
ويئي. چوڪريءَ کي چيائين ته ”مون سان شادي ڪر.“

ڪماريءَ ورائيو: ”مان مهاڻي آهيان ۽ مهاڻن جي مڪيءَ
جي ڌيءَ آهيان. توهان هن کي چئي پلي موڪل وٺو.“ ان
چوڪريءَ جو جهڙو روپ سنو هو تهڙوئي سندس آواز منو هو.
سندس پيءُ هڪ چتر ماڻهو هو. هن چيو: ”اي راجن!
ان ۾ شڪ ڪونهي ته ٻين ڪميائن جيان هيءُ به ڪنهن نه
ڪنهن سان ضرور ڀرڻي ۽ توهان سچ پچ هن ڪنيا لاءِ
لائق ور آهيو. پر توهان هن سان لائون لهو ان کان اڳي توهان
کي هڪ انجام ڪرڻو پوندو.“

شائينو ورائيو: ”جي انجام واجب هوندو ته ڪندس.“
مهاڻن جي مڪيءَ چيو: ”هن چوڪريءَ مان جيڪو ٻار
پيدا ٿئي سو توهان کان پوءِ راج ڏئي ٿي.“

جيتوڻيڪ مهاراجا ئي ڪام-انڌ سوار هئي ته به هو انهيءَ
انجام لاءِ تيار نه ٿيو. انهيءَ انجام جي معنيٰ هئي گنگا پٿر
ڊوٽا سروب ڊيو ورت کان سندس حق ڪسڻ. اها قيمت
آدا ڪرڻ ۾ راجا پنهنجي گهٽتائي تي سمجهي. تنهن ڪري
هو دلشڪست ٿي هستناپور ڏانهن موٽيو. هن اها ڳالهه ڪنهن
سان به نه کولي ۽ اندر ئي اندر ڳرندو رهيو.

هڪڙي ڏينهن ڊيو ورت پيءُ کي چيو ته ”پتاجي!
اوهان جا سڀ منورٽ سنڌ آهن. پوءِ به اوهان چوڏاس آهيو
۽ ڪهڙي ٻجهي دڪ سبب چنتا ۾ چڪا چور ٿي رهيا آهيو؟“

مهاراجا ورندي ڏني: ”پر ٻه پتر! تون جيڪي چوڻ تون سو سچ آهي. آءٌ سچ ٻچ مانسڪ پٽڙا کان پڙجي رهيو آهيان. تون منهنجو هڪڙو ئي پٽ آهين ۽ هميشه فوجي معاملن ۾ رڌل آهين. دنيا ۾ خيالي بي پٽا آهي ۽ جنگيون لڳائڻ لڳن ٿيون. ايشور نه ڪري ۽ ڪا آيدا منهنجي مٿان اچي ڪڙڪي نه اسان جو گهراڻو ئي ختم ٿي ويندو. البت تون هڪ سؤ پٽن جي برابر آهين. تنهن هوندي به جيڪي شاسترن جا گيان آهن تن جو چوڻ آهي ته هن ڪڙ پنگ سنسار ۾ جنهن کي رڳو هڪ پٽ آهي سو چٽڪ پٽ کانسواءِ آهي. اها ٺيڪ ڳالهه نه آهي ته اسان جي گهراڻي جي هستي صرف هڪ حياتيءَ ئي مدار رکي. مونکي سڀ کان وڌيڪ خيال اهو آهي ته اسان جو گهراڻو سدا هلندو رهي. منهنجي ڳاڙهي جو اهوئي ڪارڻ آهي.“ پٽ، پتر اڳيان سڄي وارن ظاهر ڪرڻ کان شرمانجي، ساڻس هن چل پري نوع ۾ ڳالهايو.

ڏاهي ديوروت سهي ڪيو ته سندس پيءُ جي مانسڪ مولجھاري جو ڪو ڳجهو ڪارڻ آهي. ان ڪري رٿن کان سوال پڇي جمنا ڪناري تي مهاڻيءَ سان ملاقات وارو سمورو منجهه پرايائين. ان بعد هو مهاڻن جي مکيءَ ڏي ويو ۽ پنهنجي پٽا لاءِ سندس ڌيءُ جو سڱ گهربائين. مهاڻي ڳالهايو آءٌ سان، پر پڪو پختو: ”منهنجي ڌيءُ سچ ٻچ مهاراجا جي پٽي ٿيڻ جي يوگيه آهي ۽ پوءِ سندس پتر راجا نه ٿيڻ ڪي؟ پر توکي راج جو وارث ڪيو ويو آهي ۽ سڀاويڪ تون ئي پيءُ کان پوءِ تخت تي رهندين. اهائي ڳالهه وراهه جي رستي ۾ رڪاوٽ آهي.“

ديوروت جواب ڏنو: ”مان توکي وڃڻ ٿو ڏيان ته هن ڪماريءَ مان جيڪو پتر اڳين ٿيندو سوئي راجا ٿيندو. مان سندس فائدي ۾ راج ڀاءُ جو حق ٿيڻ ٿو ڪريان“ ان چئي هن وڌي ۽ اوسار پرنگيا ڪئي.

مياڻن جي مڪيءَ ۽ چيو: ”اي ڀارت ڪل جا سپوت! تو
 اهو ڪي ڪيو آهي جو راج گهراڻي مان هن مهل تاءِ ٻئي
 ڪنهن ڪين ڪيو آهي. تون سچ ڀڄ سورو ٿي آهين. تون
 ٻار تي منهنجي ڌيءَ کي پنهنجي پتا ڏانهن وٺي وڃ. پر
 ڪنوار ٻيءَ جي ششيت ۾ مان ڪجهه وڌيڪ چوڻ چاهيان
 ٿو، سو ڌوڄ سان ٻڌ. مون کي ڌرو به شڪ نه آهي ته تون
 پنهنجو وڃڻ پوريءَ ريع پاڙيندين پر مان ڪئن اميد رکان
 ته جيڪا تنهنجي اولاد ٿيندي سا راج گديءَ جي حق تان
 هٿ ڪڍندي؟ تنهنجا پٽ سپاويڪ ٿو وانگر ٿي بهادر ٿيندا ۽
 جيڪڏهن هو زوريءَ راج هٿ ڪرڻ چاهيندا ته سندن
 مقابلو ڪرڻ ڏکيو ٿيندو. اهو سندن به مون کي ستائي رهيو آهي.“

اهو پيچيد سوال ٻڌي ديوروت، جو پنهنجي ٻيءَ جي
 اڃا پوري ڪرڻ لاءِ آيو هو، پنهنجو مهان ٿياڻ ڪري ڏيکاريو.
 ڪنيا جي ٻيءَ سان اڃام ڪيءَ: ”آءٌ واه هرڳز نه ڪندس
 ۽ پنهنجو جيون اکين ٻاهر چرڻ کي اُرڻ ڪندس.“ سورويو
 ٻانهن مٿي ڪٽي پر لڳيا ڪئي. جيئن هن ٿياڻ جا اهي شبد
 اُچاريا تيئن ديوتائن مٿانئس گلن جي ورکا ڪئي ۽ وايومنڊل
 ۾ ”پيشم“، ”پيشم“ گوڻڻ لڳو. ”پيشم“ معنيٰ اهو جيڪو
 پيانڪ پر لڳيا ڪري ۽ ان جو پالن ڪري. ان وقت کان وٺي
 ديوروت کي اهو نالو پئجي ويو. پوءِ گنگا-بتر ڪماري
 ستي وٺي ڪي پنهنجي پتا ڏانهن وٺي ويو.

شائوڻ ڪي ستي وٺي ۽ مان چترانگد ۽ وچتر ويو به نالي
 ٻه پٽ پيدا ٿيا جيڪي هڪ ٻئي جي پٺيان تخت تي ويٺا.
 وچتر ويو به ڪي ڌرتراشتر ۽ پالڊو نالي ٻه پٽ سندس ٻن
 استر ٻن امڪا ۽ امبالڪا مان پيدا ٿيا. ڌرتراشتر جا سؤ پٽ
 ڪورون جي نالي سان سڏبا هئا. ۽ پالڊو ڪي پنج پٽ هئا
 جيڪي پالڊون جي نالي سان پڙسڻ هئا.

پيشمر گھوڙي وقت جيئرو رهيو. ڪروڪيتر جي مشهور
 ٻڌ جي ٻچاڙيءَ تاءَ سڀ هن کي پتاهه طور عزت ڏيندا هئا.

[۳]

امبا ۽ پيشمر

ستير وٺي ۽ جو پٽ پتراجنگد هڪڙي گذروءَ سان جنگ
 ڪندي مارجي ويو. جيئن ته هو اولاد کانسواءِ مري ويو
 تنهن ڪري سندس ڀاءُ وچتر ويريه هئي وارث ٿيو. پر هو
 صغير هو ۽ جيسين وڏو ٿيو تيسين پيشمر سندس نالي ۾
 راج هلايو.

جڏهن وچتر ويريه جوانيءَ کي پهتو تڏهن پيشمر هن جي
 لاءِ ڪنوار جي ڳولها ڪرڻ لڳو ۽ جڏهن ٻڌائين ته ڪاشيءَ
 جي راجا جون ڌيئرو ٻراڻين ڪترين جي راج موجب سوبهر
 ڪرڻ وارون آهن تڏهن پنهنجي ڀاءُ واسطي کين هٿ ڪرڻ لاءِ
 اوڏانهن ويو. ڪوشل، ولگ، پندر، ڪالنگل جا راجائون ۽
 راجڪمار ۽ راج اڌڪاري به سوبهر لاءِ ٺهي چڙهي ڪاشيءَ
 ۾ آيا هئا. راج ڪماريون نه سونهن جي ڪري ديسان ديس
 مشهور هيون. انهيءَ ڪري انهن کي هٿ ڪرڻ لاءِ سخت
 چتايڻي ٿي رهي هئي.

ڪشترين ۾ پيشمر پرسد بلوان هو. بهرين سڀني سمجهو ته هي
 مهاڀر نالي سوروير سوبهر جو فطرتو ڏسڻ آيو آهي پر جڏهن
 ڏٺائون ته هو اميدوار آهي تڏهن گھڻو ڪليش ٿين ۽ ٻڌ
 نااميد ٿيا. هنن کي اها ڄاڻ ڪانه هئي ته هو سچ ٻچ پنهنجي
 ڀاءُ وچتر ويريه لاءِ آيو هو.

راجائون پيشمر کي طعنا هڻڻ لڳا. چي: ”ڀارت ڪل جو هيءُ

نهايت نيك ۽ سڀيتو سڀوت شايد اهو وساري ويٺو آهي ته هو ڏاڍو ٻوڙ هو آهي. پنهنجي پرڳڻا به مڃاڻ ڀاڄي ويو آهي! هن ٻئي مڙس جو سونيمبر سان ڪهڙو واسطو؟ ڏڪار هجي هن جي سٿيد ريش ئي!“ راجڪماريون جن کي گهوت چوندڙا هئا تن ته ٻئي مڙس ڏانهن پورو ٺهاريو به ڪونه.

پيشم جو ڪروڌ ٻڙ ڪو کائي اٿيو. گڏ ٿيل راجائن کي بهادري آزمائڻ لاءِ للڪاري، پيشم سڀني کي جيتي ٺهڻي راجڪمارين کي پنهنجي رت ۾ ڪٽي هستناپور ڏانهن روانو ٿيو.

پيشم اڃا ٿورو ئي وڌيو ته سوڀ ديش جي راجا شالوءَ کيس روڪيو. راجا شالوءَ جو امبا سان گهرو ڀرپر هو انهيءَ ڪري هو پيشم جو مٿا ٻلو ڪرڻ لڳو. پر پيشم هو ٻاوان برهمڇاري ۽ ٻيڻ ڏنڻ ڌاري. جيتوڻيڪ ڀرپر جي مستيءَ ڪري شالو ڏاڍيءَ ويرتا سان وڙهيو ته به پيشم جي ٻاٽن کيس ڦٽي ڪيرائي وڌو. امبا جي منت ڪرڻ ئي پيشم شالوءَ کي جيٿڻ ڏنو.

راجڪمارين سميت هستناپور ۾ پهچي پيشم سندن وواه وچتروڀر سان ڪرڻ جون ٿياريون ڪرڻ لڳو. جڏهن سڀ وواه لاءِ گڏ ٿيا تڏهن امبا خنده زنيءَ سان پيشم کي چيو: ”او گنگا پتر! توکي سد آهي ته شاسترن ۾ ڪهڙو آڊيس ٿيل آهي. مون من سان سوڀ جي راجا شالوءَ کي پنهنجو پتي چونڊيو آهي. تو مون کي هٿ زوريءَ آندو آهي. اهو ڄاڻندي، او شاسترن جا گيانا! توکي چئن وڻي ٿڻ ڪر.“

پيشم هن جي زوردار اعتراض اڳيان جهڪيو ۽ کيس پنهنجي ماڻهن سان سوڀ ديش ڏانهن روانو ڪيو. ٻن لندين پيٽرن امبڪا ۽ امبالڪا جو وواه وچتروڀر سان وڌي ۽ ڀرمار ڪيو ويو. امبا خوشيون ڪندي شالوءَ ڏانهن ويئي ۽ جيڪي ڪجهه ٿيو سو سڀ کيس بيان ڪري ٻڌايائين. چيائينس: ”اوائل

کان مون توکي من ئي من م رتي چونديو آهي. پيشمر مونکي
تو ڏانهن موکايو آهي. هيئر شاستر وڌي موجب مون سان
رواه ڪر.

شالوءَ ورائيو: ”سڀني جي هوڊي پيشمر مونکي جيتي
توڪي ڪئي ويو. منهنجيءَ بي عزتي ٿي آهي. ان ڪري هيئر
مان توکي پنهنجي پٽي ڪين ٻڌائيندس. ڏانهس موٽي وڃ
۽ چئن آڳيا ڪري ٿيڻ ڪر.“ ائين چئي شالوءَ امبا کي پيشمر
ڏانهن واپس موکايو.

هوءَ هستناپور موٽي آئي ۽ پيشمر کي سموري وارثا ڪري
ٻڌايائين. پتامه، وچتر ورهه کي ساڻس شادي ڪرڻ لاءِ پرايو
پر هن انهيءَ چوڪريءَ سان وواه ڪرڻ کان انڪار ڪيو
جنهن جي دل اڳر ئي ٻئي کي ڏل هئي.

امبا پوءِ پيشمر کي ليلائي چيو: ”جيئن ته پيو ڪو رستو
ڪونهي، ان ڪري توهان ئي مون سان وواه ڪريو.“ پيشمر
پنهنجي ٻرنگيا ائين پنک ڪري، سو نه اسميو هو. امبا جي
حال تي ڏک ٿيس. وچتر ورهه کي موڙڻ جي ڪوشش لڳل
وڃس. انهيءَ ڪري کيس وري به شالوءَ وٽ وڃي کيس باز
آڻڻ جي صلاح ڏنائين. پهرين ته ايمان وڃان هن ائين نه ڪيو
۽ هستناپور مٽي ڪيترا ورهه رهي پيئي. آخر سخت مايوسيءَ
وڃان شالوءَ وٽ وري وئي. پر شالوءَ پنهنجي هوڏن کان هيٺ
نه لٿو.

ڪمل هن امبا ڇهه ورهه وڌيڪ اجائي آشا ۽ برهه جي
باهه ۾ ڪاٽيا. سندس دل جو ڪمل ڪومانجي ويو. سندس
چهره و مرجھائجي ويو. سندس سندر سڀاءَ جو ميناڄ پر پاڻي
آڏامي ويو. هن سمجهو ته سندس ڏکڻ ڏوجهرن جو ڪارڻ
پيشمر ئي هو. انهيءَ ڪري هوءَ پيشمر کي ڏڪار پري درشتيءَ
سان ڏسڻ لڳي. سوچڻ لڳي ته ڪئن پيشمر کان واپس وٺجي.

هن راجائن ۾ ڪنهن اهڙي سورويڙ جي خوب ڳولها ڪئي جو سندس آڱ ڪي اجهائي ۽ پيشمر کان بدلو پڪائي. پر سڀ وائرت ويس. پيشمر هو پيانڪ. سڀ جوڏا ڪائڻس ڪن هڻندا هئا.

انهي ڪري ڪنهن به ڪتري پتر هن ابلا جو عرض نه اوتايو. آخر سڀر همنيه ديو (ڪارلڪ سوامي، شو جو پٽ) جي آسپس ڪٽڻ لاءِ هن سخت ٽپ ڪرڻ شروع ڪيو. هو مٿس پرسن ٿي سندس اڳيان اچي پرگهت ٿيو ۽ کيس هڪ ڪمل گلن جي مالا ڏئي جنهن جا گل ڪڏهين به ڪو مانڇڙ جا ڪون هئا. مالا ڏيئي ديوتا چيس: ”جيڪو هيءَ مالا پائيندو، سو پيشمر جو شترو ٿيندو.“

امبا مالا کڻي وري هر هڪ ڪتريءَ وٽ ويئي هر هڪ کي اها چهن مڪن واري ديوتا جي مالا وٺڻ لاءِ ليلائي چيائين ته ”مڻهنجي نمٽ لڙو.“ پر ڪنهن به به همت ڪانه ٿي جو پيشمر جو وروڌ ڪري. آخر مهاراجا درويڊ وٽ ويئي پر هن به سندس عرض نه اڳهايو. پوءِ درويڊ جي محلات جي دروازي وٽ مالا ٺنگي بن ڏانهن هلي ويئي.

ڪي ٻي ٻيسر ساڻس اتي مليا. کين مڻهنجي ڏک پري وارتا ٻڌايائين؛ انهن صلاح ڏنس ته ”پرشرام وٽ وڃي پراڻا ڪر.“ هن سندن صلاح مڃي.

سندس دڪ ڀريل ڪهاڻي ٻڌي پرشرام جي دل ۾ دٻا آئي ۽ چيائينس: ”پياري بالڪي! توکي ڇا ڪپي؟ ڇاهين ته آءُ شالوءَ کي چئي سگهان ٿو ته توهان لائون لهي.“

امبا چيو: ”نه، مولڪي اها چاهنا ڪانهي. هن کان پوءِ مونکي وراهه، گر هست يا سڪه جي اڇا ڪانهي. جيون ۾ مڻهنجي لاءِ رڳو هڪڙي آرزو آهي.“ پيشمر کان بدلو، پيشمر جو موت، - بس اهو ئي ور ٿي منگان.“

پر شراب کتری قوم کي هميشه ڏکاري بندو هو. امبا جي ڪشت جي ڪهاڻي ٻڌي هنجي ڪروڙ ڀر ڪوڪاڙو. ان ڪري هن جي ڳالهه مڃي پيسن سان لڙيو. انهيءَ زماني جي الهن ٻن مهان ٻوڏن جي وچم اها لمبي ٻڌ هئي پر آخر ۾ پر شراب کي پنهنجي هار سويڪار ڪرڻي پيئي. هن، امبا کي چيو، ”مون کان جيڪي ٿي سگهيو سو مون سڀ ڪيو پر اسٽل ٿيو آهيان. پيشم جي شرط وڃي پئي. اهوئي رستو پنهنجي لاءِ ڇڏيل آهي.“

ڏک ۽ ڪروڙ ۾ جلندي فقط بدلي جي ڪامنا ٿي لڳندي، امبا هماليه ڏانهن ويئي، جتي شو جي آسپرواد ڪٽڻ لاءِ هن ڪنور ٽپسيا ڪئي ڇو ته منشن جي سهايتا مان هوءَ هيڊڪر نراس ٿي پڪي هئي. شو سندس اڳيان پرگهت ٿيو ۽ کيس وڙ ڏيئي چيائين، ”ٻئي جنم ۾ تون پيشم جو گهاٽ ڪندي.“

امبا انهيءَ ٻئي جنم لاءِ اڌ پر ٿي پيئي. انهيءَ لاءِ ته سندس من جي ڪامنا جلد پوري ٿئي. هن هڪ چڪيا ٺاهي ۽ انجي شعلن ۾ ٽپو ڏنو. سندس اندر جي آگ به هن آگ کان گهٽ ڪانه هئي. ٻئي هڪ ٻئي ۾ سماجي ويون.

شو مهاراج جي ڪرپا سان مهاراجا درويڊ جي گهر ۾ امبا ڏيئي جو جنم ورتو. جنم کان ڪجهه سال پوءِ هن ڏٺو ته اها سدا سبز مالها جيڪا محلات جي دروازي وٽ ٽنگي پيئي هئي تنهن کي ڊپ کان ڪنهن هٿ به ڪين لائو هو. اها هن کڻي پنهنجي گلي ۾ پائي. ٻڻس درويڊ کي هن جي ابهرائيءَ تي وياڪتا وٺي ويئي ۽ کيس پيشم جي ڪروڙ جو ڊپ ويڙهي ويو. راجڌانيءَ مان هن پنهنجي ڌيءَ کي جهنگل ڏانهن نيڪالي ڏني. جهنگل ۾ هن ٽپسيا ڪئي ۽ سمي پائي بدلجي مرد ٿي پيئي ۽ شڪندي جوڌي جي نالي سان مشهور ٿي. ڪروڪيتر جي جنگ ۾ جڏهن ارڄن پيشم ٿي حملو ڪيو تڏهن شڪندي، ارڄن جو ڪوچوان هو. هاڻي پيشم کي سڌ

هتي ته شڪنديءَ جو جنم استريءَ جي روپ ۾ ٿيو هو. هو اصل ۾ امبا هئي. زال ذات سان وڙهڻ ڪترين جي ڌرم جي ورڌ آهي. انهيءَ ڪري پيشم هت هلائڻ ڇڏي ڏنو.

انهيءَ ريت ارجن، شڪنديءَ جي آڙ ۾ وڙهي پيشم کي جيتي سگهيو. پيشم کي خبر هئي ته پڙ ٿويءَ کي سندس پريڪشا ڪال پورو ٿيو آهي، انهيءَ ڪري هو هارائڻ کي راضي هو. پوئينءَ يڌ ۾ پيشم کي ايڪه ٿير لڳا. انهن مان جيڪو اونهو ٿي ويو تنهن بابت چيائين ٿي ته ”هي ارجن جو ٿير آهي ۽ نه شڪنديءَ جو.“ ان طرح هن مهان ويڙ پاسو ڪوڙيو.

[۵]

ديويانيءَ ڪڇ

پراچين سمي ۾ ٺهي لوڪن کي اڌ ڪار ٻانڀ لاءِ ديون ۽ دڻيٽن جي وچ ۾ سخت جنگ لڳي. ٻنهي ڌرين کي پنهنجا پنهنجا پڙ سڌ آچار به هئا. پر هسپتي جيڪو ويدن جي وڏا جو وڏو ڄاڻو هو سو ديون جو سونهون هو. آسرن وري شڪر آچار به جي گهٽ ٻڌيءَ تي ڀروسو ٿي رکيو. آسرن کي زبردست فائدو اهو هو جو شڪر آچار به جي ٺهڻ تي هڪ ۾ گهٽ سڄيوني هئي جا مڙي کي جيئرو ڪندي هئي. ان طرح آسرن جيڪي جنگ ۾ مئا ٿي سي هر هر جيئار يا پٽي ويا ۽ ديون سان پنهنجي جنگ هلائيندا پٽي هليا. انهيءَ پرڪار ديون پنهنجن سپاويڪ شترن سان هن ننڍيءَ جنگ ۾ پنهنجي هاڃي ڏسڻ لڳا.

هو پر هسپتيءَ جي پتر ڪڇ ڏي ويا ۽ کيس سهائتا لاءِ پراڻا ڪيائون. کيس ليزاري ڪري چيائون، ”ڪوئي رستو گهڙي شڪر آچار به جو دادلو بڻج. پوءِ کيس باز آئي سندس شش ٿي. هيڪر ساڻس گهڻو سنڀڻڻ جوڙ ۽ سندس وشواس

ٻاٺر ٻڌجي ڪنهن نه ڪنهن نمولي سنجيوني هٿ ڪر. اهڙي ريت ديوتائن جي جيڪا وڏي اوڻائي آهي سا دور ڪر. ڪڇ سندن عرض اونهيو ۽ شڪر آچاري سان ملڻ لاءِ لکتو. شڪر آچاري اسرن جي راجا جي راجڌاني ۽ ورشپرو ۾ رهندو هو. ڪڇ شڪر آچاري جي گهر ويو ۽ کيس نيڪ نمولي نمسڪار ڪري چيائين: ”آءُ انگرس مني ۽ جو پوتو ۽ برهسپتي ۽ جو پٽ ڪڇ آهيان. آءُ برهمچاري آهيان ۽ اوهان جي رکشا هيٺ ڳيان پراپت ڪرڻ چاهيان ٿو.“ انهيءَ زماني ۾ اهو نيم هو ته ٻڌيمان گورو وڌيا پراپت ڪندڙ يوگيه شش کي ٺاڪار نه ڪندو هو. ان ڪري شڪر آچاري ڪڇ جو عرض قبول ڪيو ۽ چيائينس: ”ڪڇ ٽن چڱي ڪٽنب جو آهيان. مان توکي پنهنجي شش طور سويڪار ڪريان ٿو. انهيءَ ڪري به مان راضي آهيان ته ائين ڪرڻ سان آءُ برهسپتي ۽ جو به ستڪار ڪندس.“

ڪڇ پنهنجي گورو ۽ شڪر آچاري جي گهر ۾ مقرر ٿيل خدمتون بجا آڻيندي ڪيترا سال گذاريا. شڪر آچاري کي هڪ سندر ڪنيا ديوپاني نالي هئي، جنهن ۾ ڏاڍو موه هوس. ڪڇ برهمچاريءَ جي پرنڪيا کي پنڳ ڪرڻ بنا لاڇ گالي ۽ ڪيل واوڊ جي ذريع شيوا ڪندي انهيءَ ڪنيا جي پرنڪر هٿ ڪرڻ ۾ سڦل ٿيو.

اسرن کي جڏهين هن ڳالهه جي خبر پيئي ته ٽڏهين ڏاڍي چنتا ٿين. کين شڪ پيو ته ڪڇ جو مقصد چاٻلوسي ڪري شڪر آچاري کان سنجيونيءَ جو ڳجهه هٿ ڪرڻ آهي. سپاريڪ اها مصيبت ٺارڻ لاءِ هنن بتن ڪيو.

هڪڙي ڏينهن ڪڇ جيئن پنهنجي گورو جا دور چارڻ ۾ مشغول هو ته اسرن هن کي هڪڙي ٺڪر ٺڪر ڪري ڇڏيو ۽ سندس ماس ڪٽڻ ڏانهن اڇلايائون. دور جڏهين ڪڇ کان

سواء مونيا نه ديوانيءَ کي ذاتي انتظاري تي ۽ بيءَ ڏانهن
 دوري سخت روڊن ڪندي چيائين: ”سچ لهي ويو آهي،
 اوهانجو رات وارو اٿئي يگيه به پورو ٿيو آهي پر نه به ڪڇ
 اڃا ڪٿر ڪين وريو آهي. دور پنهنجو پاڻ موٽي آيا آهن.
 ڊڊ ٿو ٽهي نه ڪڇ مٿان ڪا آفت آئي آهي. مان هن کانسواءِ
 رهي نه سگهنديس.“

موهيءَ پر ڦاٿل پٽ سنجيوليءَ جي ڪلا سان مٿل جوان کي
 چيئارڻ لاءِ منتر هلايو. پوءِ ڪڇ جيئرو ٿي پيو ۽ مشڪندي
 گوروءَ سان مليو. ديوانيءَ جي پڇڻ تي ڊڊ جو سبب ٻڌائيندي
 ڪڇ چيو ته: ”جيئن آءٌ ڊڊ وري چاري رهيو هوس ته اُسر منهنجي
 مٿان اچي ڪڙڪيا ۽ مون کي ماري ڇڏيائون. وري ڪيئن
 جيئرو ٿيس سا مون کي خبر ڪانه آهي.“

ٻئي موقع تي ڪڇ، ديوانيءَ لاءِ جهنگل ۾ گل پٽڻ ويو
 ته اُسر ٻڪڙي ڪٿي ڇڏيس ۽ سندس سر پر پائودر (اڻو)
 جهڙو ٻڌائي سمند جي پاڻيءَ ۾ ملائي ڇڏيائون. ڪافي وقت
 گذرڻ کان پوءِ به ڇڏهين ڪڇ ڪين موٽيو ٽڏهين ديواني
 اڳي والگر ٻيءَ وٽ ويئي جڏهن سنجيوليءَ سان وري به هن
 کي جيئرو ڪيو ۽ چيڪي ڪڇ ٿيو هو سو کانئس ٻڌائون.

وري ٿيون دفعو اُسر ڪڇ کي ڪهي سندس سر پر ساڙي،
 ان جي رک شراب ۾ ملائي شڪر آچاره کي پيٽ ڪيائون
 جنهن کي ڪنهن به قسم جو شڪ ڪين پيو. ڳالهيون وري به
 ٿار کانسواءِ گهر موٽي آيون ۽ ديواني وري ٻيءَ وٽ ڪڇ
 لاءِ دڪ ڀريو عرض ڪئي ويئي.

شڪر آچاره ڏيئي ڪي دلاسو ڏيڻ جي ڪوشش ڪئي
 پر سڀ اڃائي. هن چيو: ”جيتوڻيڪ مون ٻار به ڪڇ کي
 جيئدان ڏنو آهي پر ڏسجي ٿو ته اُسر هن کي ختم ڪرڻ لاءِ
 سنيري پيٽا آهن. موت سڀني لاءِ آهي ۽ ٿو جهڙيءَ ڏاهيءَ

لاء واجب نه آهي جو ان تي غم ويهي ڪرين. هن سنسار ۾
نهنجي لاءِ جوابي ۽ سونهن آهي، تون خوب موج ڪر.

د يويانيءَ جو ڪڇ سان گهاٽو پير هو. دنيا جي شروع
کان وٺي ڪنهن به برهه جي باهه کي سياڻپ جي شيدن سان
ڪو نه وساريو آهي. دانا ئي هن درد جي دوا ڪو نه آهي.
پر ٻيم جي پيڙيل د يويانيءَ چيو: ”انگرس جو پرتو ۽ برهستيءَ
جو پٽ ڪڇ نر دوش چوڪرو هو جيڪو اسان جي انا ٿڪ
شيوا ۾ مشغول رهندو هو. آءٌ هن کي بيهڻ پيار ڪندي
هيس. هن جي مارجڻ سبب منهنجي حياتي ٽڪي ۽ نه سهڻ
جهڙي ٿي پيئي آهي. مان به هن جي پٺيان ويدديس.“ پوءِ
د يويانيءَ بکون ڪڍڻ شروع ڪيون.

شڪر آچار به کي ڏي ۽ جي غمگينيءَ سبب سخت چوٽ
لڳي. اسرن سان ڏاڍو ناراض ٿيو ۽ محسوس ڪيا ته پرهم
هتيا جهڙي ننڍڙي جوڳي دوش سبب سندن قسمت ٽنڊي.
هن سنجيوني ڪلاسان ڪڇ کي ظاهر ٿيڻ لاءِ سڏ ڪيو. ڪڇ
جوان ان وقت شڪر آچار به جي شرير ۾ شراب جي صورت
۾ پکڙيو پيو هو تنهن کي زندگي ملي پر پنهنجي عجيب اسٽان
سبب ٻاهر اچڻ کان روڪيو پيو هو. هو اتان صرف پنهنجي
نالي تي جواب ڏئي رهيو هو. شڪر آچار به ڪروڙ ڀرتي
گهٻراهت وڃان پڪاريو. ”او برهمچاري! تون منهنجي اندر
ڪيئن داخل ٿئين؟ ڇا هيءُ ڪم به اسرن جو آهي؟ جي
سچ ٻچ الين آهي ته اها وڏي شرارت ۽ شيطاني چٽي. مان
ڀانيان ته اسرن کي ٻڪڻ ماري وڃي د يونائن سان شامل
ٿيان. پر مولڪي سموري ڳالهه ٻڌاء.“ ڪڇ ڏکيءَ اوستا ۾
هوندي به سڀ ڪڇ ورتن ڪري ٻڌايو.

ونشماين اڳتي چيو: اٿاهه مهما وارو مهان آتما نپسوي
شڪر آچار به، ساڻس شراب ۾ ڪيل ٺهڻيءَ تي ناراض ٿيو ۽

انسان ذات جي ڀلائيءَ لاءِ ظاهر ڪيائين: ”جو آدمي اڳيان وڃان شراب پئي ٿو ٽنهن کان ڌرم موڪلائي ويندو. سڀ هن کي ڏڪاريندا. انسان ذات لاءِ هيءُ منهنجو سندس آهي انهيءَ کي شاستر جو ضروري آديش ڪري سمجهڻ کپي.“
 پوءِ پنهنجي ڌيءَ ديوبائيءَ ڏانهن منهن ڪري چيائين:
 ”پياري بٽري ٽنهنجي لاءِ هيءُ هڪ ڏکيو مسئلو آهي. ڪڇ کي جيئرو رهڻو آهي ته منهنجو پيت ڦاڙي ٻاهر لڪري اچي. ان جي معنيٰ منهنجو موت. منهنجي موت سان ئي هن جي حياتي خراب ٿي ڪري سگهجي ٿي.“

ديوبائيءَ رودن شروع ڪيو ۽ چيائين: ”افسوس مان ٻن ٻاهين جي وچ ۾ آهيان منهنجي لاءِ هر طرح موت آهي. اوهان مان ڪوئي به لاس ٿيو ته مان جيئري نه رهنديس.“

جيئن شڪر آچار به هن ڏکيائيءَ مان رستو گهڙيو ته حقيقي سمجهائي هن جي اڳيان ظاهر ٿي. ڪڇ کي چيائين: ”او برهسپتيءَ جا پٽ! مان هاڻي سمجهان ٿو ته تون ڪهڙي آديش سان مون وٽ آيو آهين... ۽ سچ پچ ٿو اهو ڀالو آهي! ديوبائيءَ جي ڪاٺر توکي ضرور جيئڻ ڏيڻو اٿم پر ساڳئي وقت مولڪي به هن جي صدقي مرڻ کان بچڻو آهي. هڪڙو ئي رستو آهي ته توکي سنجيولي ڪلا جي ڊيڪشا ڏيان، ان لاءِ ته تون جڏهين منهنجا آندا چيري ٻاهر لڪرين ۽ ان ڪري منهنجو موت ٿئي ته تون مون کي جيئاري سگهين، جيڪو گيان مان توکي ڏيان ته سو ڪم آڻي مون کي جيئرو ڪڍ جيئن ديوبائيءَ کي اسان ٻنهي مان ڪنهن جي لاءِ به غم ڪرڻو نه پوي.“ انهيءَ ريت شڪر آچار به ڪڇ کي سنجيوليءَ جو گيان ڏنو. پڪدم ڪڇ شڪر آچار به جي شر به مان ائين لڪري آيو جيئن ٻور ٿيا جو چنڊ بادل مان لڪري ايندو آهي. جيئن ئي ڪڇ جيئرو ٿي ٻاهر اڪتو ٿي شڪر آچار به لڪر لڪر ٿي ڪري پيو.

ٻوڪ ڪڇ لئين طرح حاصل ڪيل سنجيونيءَ جي ذريع
شڪر آچاريءَ کي جلد جيئرو ڪيو. ڪڇ شڪر آچاريءَ اڳيان
لهي ولدنا ڪري چيو: ”گورو جيڪو اڻ ڄاڻ کي ٻڌي ڏي
ٿو سو ٻڌا آهي. ان کانسواءِ ڇهن ۾ مان ٿوهان جي شراب مان
اڪتو آهيان تنهن ڪري ٿوهان منهنجي مالا به آهيو.“

ڪڇ گهڻي سال وڌيڪ شڪر آچاريءَ جي سهيل هيٺ
رهيو. جڏهن سندس پرتگيا جو مدو پورو ٿيو، تڏهن ديوتائن
جي دليا ۾ وڃڻ لاءِ گورو کان آڳيا ورتا. جڏهن جدا ٿيڻ
ٿي هو تڏهن ديواليءَ لمانائيءَ سان هن ريت چيس: ”او انڪرس
جا پوٽا! تو پنهنجي اردوش جيون، اوج وڌيا ۽ ڪليتا سان
منهنجي دل ڪسي ورتي آهي. مون ٽوڪي گهڻي وقت کان
ڪوملتا سان پيار ڪيو آهي وڃڻ ان وقت به جڏهن تون
پوريءَ ريت برهمچريءَ جا نير پالي رهيو هئين، مان ٽوڪي
پيار ڪندي هيس. هاڻي ٽوڪي پيار جو بدلو ڏيڻ ڪڇي ۽
مون سان وواه ڪري مولڪي خوش ڪرڻ گهرجي. برهمچري
۽ تون منهنجي سمنان جا پوريءَ طرح لائق آهيو.“

انهن ڏينهن ۾ برجهيل ودوان برهمڻ استريءَ لاءِ سرلٽا
سان دل کولي ڳالهائڻ رواجي ڳالهه هئي. پر ڪڇ چيو: ”اي
نر ابراهڻ ديوي! تون منهنجي گوروءَ جي پتري آهين ۽ هميشه
منهنجي ستڪار جو گيه آهين. مان تنهنجي پتا جي شراب مان
ڄمي ٻاهر نڪتو آهيان ۽ ان طرح جيون پاڻو اٿم. ان ڪري
مان تنهن جو پاءُ آهيان. اي منهنجي پيڻ! مولڪي پاڻ سان
وواه ڪرڻ لاءِ چوڻ تنهنجي لاءِ نيڪ نه آهي.“

ديواليءَ هن کي لالچايو پر اڃا به چيائينس: ”تون برهمچريءَ
جو پٽ آهين، نه منهنجي پيءُ جو. مان ئي تنهنجي جياڻي جو
ڪارڻ آهيان. ڇا ڪارڻ جو منهنجو نوسان پيار هو انهيءَ ڪري
مان ٽوڪي بار بار جيئدان ڏياريو. سچ نه اهو آهي مون، ٽوڪي

هميشه پيار پي ڪيو اهي ۽ توکي پنهنجو پتي ٻڌائڻ تي چاهيو
 اٿم. مون جهڙي لردوش ٻرين کي ڇڏي ڏيڻ توکي نتوڃڻا ئي.“
 ڪجهه ورندي ڏني: ”مونکي اڌرم ڪرڻ لاءِ نه لالچاءِ.
 تون هن وقت جڏهين ڪروڌ جي ڪري لپي لعل ٿي پيئي
 آهين، تڏهين هميشه کان به وڌيڪ من موھڻي ٿي لڳين.
 پر مان پنهنجو پاڻ آهيان. مهر يائي ڪري مونکي موڪل
 ڏي. منهنجي گورو ۽ شڪر آچاريه جي سڌا پورڻ ريت شيوا
 ڪندو ره.“

اهي لفظ چئي ڪجهه نرمي ۽ لمر ما سان ٻاڻ ڇڏايو ۽
 ديوتائن جي راجا اندر جي لوڪ ڏانهن راهي ٿيو. شڪر آچاريه
 پنهنجي ڌيءُ کي ڌنڌو ڏنو.

[٦]

ديويانيءَ جو وواھ

گرميءَ جي موسم هئي، ٺهريءَ جو وقت هو. ديوياني
 ۽ اُسرڻ جي راجا ورش ٻرو جون ڌيئَر راند ڪري ڪري
 البت ٽڪڙي پيون هيون. اتي ٻن ٻن ٿڌي پاڻيءَ جو هڪڙو
 تلاءُ هو. نينگر يون سروور جي ڪنڌي تي ڪپڙا رکي تلاءُ
 ۾ سنان ڪرڻ لاءِ گهڙيون. انهيءَ ويل اچي اوچتي زوردار
 هوا لڳي ۽ سيني جا ڪپڙا گڏجي مسجي هڪڙو ڦوڙهو ٿي
 پيا. جڏهين سنان ڪري ڪپڙا پاڻ لڳيون تڏهين ڪي قدر
 ڪپڙا مٽجي ويا. راجا جي ڌيءُ سرمشتا ڪري ديويانيءَ
 جا ڪپڙا پاتا. انهيءَ ئي ديويانيءَ کي ناراضگي ٿي ۽ ڪي
 قدر چرچي جي نموني ۾ چيائين ته اها ڳالهه سڏهين نٿي نه شش
 جي ڌيءُ گورو ۽ جي ڪنيا جا وستر اوڀري.
 جيتوڻيڪ اهي لفظ ڪجهه مٿي ٻوٽي چرچي طور چيا ويا هئا

پر راجڪماري سرمشتا ڪي انهن تي ڏاڍي ڪاوڙ لڳي ۽
 ايمان ۾ نرجي چيائ ” اها خبر ڪاڏ ائين ڇا نه ٿيندڙ ٿي ۽
 روز منهنجي پتا جي اڳيان نمرتا سان ٿيندو آهي؟ ڇا تون
 انهيءَ وٿير جي ڏي ۽ نه آهين جيڪو منهنجي پيءُ جي دان
 تي گذارو ڪندو آهي؟ تون اها ڳالھ وساري ٿي ڇڏين
 ته مان راج گهراڻي جي ڪنيا آهيان جن جو ڪم آهي سائنتي
 نموني دان ڪرڻ. تون انهيءَ ڄاڻي جي آهين جيڪا پنهنجي
 ۽ دان وٺندي آهي. توکي ڪيئن ٿي همت ٿئي جو مون سان
 ان نموني ٿئي ڳالهائين؟ ڳالهائيندي ڳالهائيندي سرمشتا
 جي ڪاوڙ جي دگري ويئي ڇڙهندي تان جو جوش ۾ اچي
 ديوياليءَ جي ڳل تي چماٽ وهائي ڪڍيائ ۽ ان کي ڪري
 هڪ انڌي ڪوه ۾ اچلايائين. اسر راجڪمارين سمجهيو ته ديويالي
 مري ويئي آهي ۽ ڇپ ڪري راج پون ڏانهن موٽي آيون.
 ديويالي مڱي ته ڪاڏ پر ڪوه ۾ ڪرڻ ڪري سندس حالت
 لازم ڪهڙي. ڪوه جا پاسا هڪا اٿاهان، ان ڪري هوءَ مٿي
 چڙهي ڪين سگهي. اتفاق اهڙو ٿيو جو انهيءَ وقت ڀرت
 گل جو سمرات پيا ٿي انهيءَ ٻن ۾ شڪار ڪيلي رهيو هو. کيس
 اچي اڄ ستايو سو پاڻيءَ جي ڳولها ڪندي اچي انهيءَ ڪوه
 تي پيو. جڏهن ڪوه ۾ ليو پاتائ ٽئين ڏٺائين ته ڪا شيءِ
 منجهس چمڪي رهي آهي. وڌيڪ چڱيءَ طرح اها رڻ سان
 هن ڏٺو ته اتي هڪ سهڻي سندري لپٽي پئي آهي.

اچر ۾ اچي پڇيائين: ”اي سندري! تون جي ڪن
 جون واليون ورور ڪري لڏي رهيون آهن ۽ تهنجا ننهن
 چولين جيان چمڪي رهيا آهن. تهنجي پتا جو نالو ڇا آهي؟
 تون ڪهڙي ڪل جي آهين؟ هن ڪوه ۾ تون ڪيئن ڪرين؟“
 ديوياليءَ وراڻيو: ”مان شڪر آچاره جي پٽري آهيان.
 مونکي اها خبر نه آهي ته مان ڪوه ۾ ڪري پئي آهيان.
 ڪرڻا ڪري مونکي هتان ڪڍو: ”ائين چئي هن هٿ

مٿي ڪيو. بيانيءَ سندس هٿ ٻڪڙي کيس ڪوه مان ٻاهر آندو. ديوانيءَ جو ارادو اسرن جي راجڌانيءَ ڏانهن وڃڻ جو ڪو نه هو. جيئن هوءَ هر دم سرمشتا جي وهنوار جو ويچار ڪرڻ لڳي تئين هن ائين سمجهيو ته اسر لنگريءَ ۾ وڃڻ سلامت نه آهي. بيانيءَ ڏانهن بهاري چيائين: ”تو هڪ ڪناريءَ ڪنيا جو ساڄو هٿ جهليو آهي تهن ڪري توکي هن سان وواهه ڪرڻ گهرجي. مان سمجهان ٿي ته تون هر پرڪار منهنجي من جو راجا ٿيڻ جي لائق آهين.“

بيانيءَ جواب ۾ چيو: ”پر به آتما! آءُ ڪتري آهيان ۽ تون برهمڻ ڪنيا آهين. مان توهان ڪيئن وهانءُ ڪريان؟ شڪر آچاريءَ جيڪو گورو ٿيڻ جي لائق آهي. ان جي ڪنيا مون ڇوڙي ڪتريءَ سان وهانو ڪرڻ لاءِ ڪيئن ٿي تيار ٿئي؟ هي آدر يوڪ ديو! تون پنهنجي گهر موٽي وڃ.“ ائين چئي بياني پنهنجي راجڌانيءَ ڏانهن راهي ٿيو.

براطي رواج موجب برهمڻ کي اهو اڌڪار هو ته ڪتري ڪنيا سان ڀل وهانءُ ڪري پر برهمڻ جي ڪنيا جو ڪتري پٽر سان وهانءُ ڪرڻ پاپ سمجهو ويندو هو. مکيه ويچار اهو هو ته استريءَ جو جائي اسٿان هيٺ نه ڪجي. انهيءَ ڪري ’الوم وواهه‘ يعني اهي وواهه جنهن ۾ مڙس مٿاهينءَ جائيءَ جو هجي ۽ زال هيٺاهين جائيءَ جي نيڪ سمجهي ويندا هئا. پر ’پر ٿيلوم وواهه‘ جي شاسترن ۾ منع هئي. يعني اڻوچ جائيءَ جي ڪنيا گهٽ جائيءَ جي مڙس سان وهانءُ ٿئي ڪري سگهي. ديوانيءَ کي گهر موٽڻ جو ارادو ڪين هو سو ائين جي سمند ۾ ٽپيون ڏيندي ٻن ۾ هڪڙي بچ جي چاٻا ۾ ڦٽي رهي. شڪر آچاريءَ کي ديواني پنهنجي پرائڻ کان به پيڙهي هئي. هن کي خبر هئي ته سندس لينگر ساهيڙين سان گڏجي والد ڪرڻ ويٺي آهي. سو گهڻوئي وقت انهيءَ انتظاريءَ ۾ ويٺو رهيو ته من ڇوڪر موٽي. آخر هڪ استريءَ کي هن جي ڳولها

لاء روانو ڪيائ. مائيءَ ڏاڍي سخت ڳولها ڪئي. ايت اچي
انهيءَ وٽ ويٺي. ڏٺائين ته ديويائي دڪهه ۽ مايوسيءَ ۾
پڙ پور آهي. ڪروڙ ۽ ڳڻتيءَ جي ڪري سندس اکيون ڳاڙهيون
لعل ٿيون پيون آهن. ڌيرج سان ديويائيءَ کان انهيءَ حال
جي جاچ ڪرڻ لڳي.

ديويائيءَ چيو: ”اي سڪي! تون يڪدم موٽي وڃ ۽ وڃي
پتا کي چٽ نه مان ڪڏهين به ورش پورو ٿي راج ڏاليءَ ڏانهن
ڪو موٽندس.“ سو مائي شڪر آچاري وٽ موٽي آئي.
شڪر آچاريءَ کي ڳالهه ٻڌي ڏاڍو دڪهه ٿيو ۽ ڀڄندو پنهنجي
پتريءَ وٽ آيو.

پنهنجي ڌيءَ کي ڪوڏائيندي چيائ: ”منش پنهنجي
ڇڱن ڪرمن جي ڪري سڪي ٿيندو آهي ۽ منن ڪرمن جي
ڪري دڪي ٿيندو آهي. ٻين جا پلا يا برا ڪم اسان تي ٻنهي
اثر وجهي نٿا سگهن.“ اهڙيءَ طرح ڳيان جون ٻالهيون ڪري
هو پنهنجي ڪنيا کي ڌيرج ڏيڻ لڳو.

ديويائيءَ جو چٽ چٽ ۽ دڪهه جي ڪري پئي چيريو ۽ هن
چيو: ”پتا! منهنجي پلاين ۽ پراين جي ڳالهه ڇڏي ڏيو. اهي
ڄاڻن ۽ مان ڄاڻان. پر مونکي هيءَ ڳالهه ٻڌايو ته ڇا ڪڏهين
سرمشتا چيو ته تون انهيءَ ڀات جي ڌيءَ آهين جيڪو راجائن
جي خوشامد ڪندو آهي، تڏهين هن سچ ٿي چيو يا ڪڇ؟
هن چيو ته مان انهيءَ ريموءَ جي ڌيءَ آهيان جو خوشامد
ڪري دان وٺي جيئندو آهي. هن اهڙيءَ طرح سان اهڻڪار
وڃان مونکي ٻاهاڻيندي به سمجهڻ نه ڪيو. هن مونکي
ٿڌ ڪٽي ڪڍي ۽ پڙ واريءَ ڪڏم اڇائي ڇڏيو. اهڙي ڪنيا
جي پتا جي راج جي ڪنهن به حصي ۾ مان رهي نه سگهنديس.“
ائين چئي ديويائي اچي روئڻ ۾ چٽڪي.

شڪر آچاريءَ هاڻي اوچي ڳات تي ويٺو ۽ شان شوڪت
سان چيائ: ”ديويائي! تون درباري ڀات جي ڌيءَ ڪونه

آهين. پنهنجي ٻيءَ خوشامد جي ڪمائيءَ تي ڪو نه گذارو
 ڪندو آهي. تون انهيءَ جي ڪنيا آهين جنهنجي سڄو سنسار
 عزت ڪندو آهي. ديوتائن جي راجا اندر کي به ان جي خبر
 آهي. وشو پورو ٿي جيڪو مان ٿورو ڪيو آهي سو به هو ڀلائي
 نٿو سگهي. پر ڪوبه لائق آدمي پنهنجن گنن جي واڪاڻ نه
 ڪندو آهي. تنهن ڪري مان پنهنجي بابت وڌيڪ ڪجهه
 به نه چوندس. تون استري ڄاڻيءَ جي اندر هڪ ٻي بها رکن
 آهين. اٺ ۽ پنهنجي پر يوار جو سڪ ۽ سمپتي وڌاءُ. ڏيرج نه
 ڇڏ. هل نه گهر هلون.“

ڀڳوان وياس شڪر آڇاري جي دواران هيٺيان سبڊ پنهنجي
 ڌيءَ کي چوايا آهن ۽ انهيءَ نموني منش مناش کي اُپديش
 ڪيو آهي:

”اهو منش جيڪو پنهنجي پاڙيسرين جو اوڻائون، ڏيرج
 ۽ سنتوش سان سهي ٿوسو سنسار جو مالڪ بڻجي ٿو. اهوئي
 ڪوچوان ٻڪو سوار ٿي آهي جيڪو هڪڙي ڀيٽ ۾ گهوڙي
 کي قبضي ۾ رکي ٿو. انهيءَ کي ڪوچوان ٿوروئي سڏيو جيڪو
 واڳون هٿ ۾ جهلي ٿو پر گهوڙي کي هيڏانهن هوڏانهن ڀڄڻ
 ڏئي ٿو؟ منش به اهو آهي جيڪو پنهنجي ڪروڙ کي قبضي
 هيٺ رکي ٿو. ويڙ پرش اهو آهي جيڪو ڪاوڙ کي ائين ٿو
 اڏائي جئين سڀ پنهنجي پراڻي ڪل مٽائي. اهو منش جيڪو
 ٻين جا ڏنل وڏي ۾ وڏا سنڀال سنڀال سان سهي ٿوسوئي
 پنهنجي منزل تي رسندو. جو منش ڪڏهين به ڪروڙ ۾ نٿو
 اچي سو انهيءَ ڪرم ڪانڊيءَ کان به وڌيڪ اوچو آهي جو
 ڪرم ڪانڊي شاستر ۾ بتايل يگيه سؤ ورهين تاءِ ٺيڪ ٺيڪ
 نموني ڪندو رهجي ٿو. اهو منش جيڪو ڪروڙ جو داس
 بڻجي ٿو. تنهن کي سندس سڄو ڪ ۽ سڪا، پاڻ ۽ پراندي،
 سندس پٽي ۽ پٽ، ڌرم ۽ ٻج اڪيلو ڇڏي وڃن ته ڳيالي

ٻرڻ ڇو ڪرڻ ڇو ڪرڻ جا ڳالھو ٻڌو. دل ۾ نه ڪندا آهن.“
 ديو پاڻيءَ امرتا پورو ڪ ڇيو: ”برابر مان هڪڙي ننڍڙي
 ٻارڙي آهيان پر مان ايتري ننڍڙي نه آهيان جو اوهانجي
 ڏنل سکيا مان لاپ وٺي نه سگهان. انهيءَ هوندي به انهن
 آدمين سان رھڻ نه چڱائي جن ۾ حياءُ ۽ مرم ڪونهي. سياڻا
 آدمي انهن جي سنگت ڇڏي ڏيندا آهن جيڪي سندن
 ڪٽنب جي ڳلا ڪندا آهن. ٻي فضيلتا آدمي ڪري ڪهڙا
 به شاهوڪار هجن، هو سچ ٻچ چمڊال آهن. هو ذات پات ۽
 پھچاٽ پنکٽ جي ليکي کان نڪتل آهن. ذرما ٿانن کي
 انهن سان گڏ گھارڻ نه گھرجي. وشو پرو جي ڌيءَ مولڪي
 جيڪي طعنا هنيا آهن تن منهنجي اندر ڪروڙ جي آڱ ٻاري
 ڇڏي آهي. هٿيارن جا زخم وقت پاڻي ڇٽي ويندا آهن،
 باھ مان ٻڏا ٿيل ڦٽ به آهستي آهستي ڇٽي ويندا آهن پر
 ڪٽو وچن جا زخم موت تاءِ پيا ستائيندا آهن.“

شڪر آچار به وشو پرووت ويو ۽ گھيرتا سان گھور ڪري هن
 ڏانهن ٺھارڻ لڳو. ٺھاري ٺھاري چيائ: ”اي راجن! جيتوڻيڪ
 پاپ جي سزا يڪدم نه ملندي آهي پر منڻ جا پاپ اڳ يا
 پوءِ هن جي سڳ جي سڳي کي ساڙي ڇڏيندا آهن. برھسپتيءَ
 جو ٻٽ ڪڇ برھمچاري هو. هو جتي هو. هن ڪڏھين به
 پاپ نه ڪيو هو. هو سڄائي ۽ نپسيا سان منهنجي شيوا ڪندو
 هو. هن ڪڏھن به ڌرم جو رستو نه ڇڏيو هو. تنهنجي لوڪن
 هن کي ڪهڙن جي ڪوشش ڪئي. مون اها ڳالھ چپ ڪري
 سٺي. منهنجي پٽري، جنهن کي منهنجو سومان پيارو آهي،
 تنهنجي تنهنجي ڪنيا جا ٻي عزتيءَ پري يا شبد ٻڌڻا پيا.
 تنهن کانسواءِ تنهن جي ڌيءَ هن کي ڪري ڪوھ ۾ ڌڪو
 ڏنو. هاڻي منهنجي ڌيءَ تنهنجي راج ۾ بيه رهي نه سگھندي
 ۽ ان ڌاران منهنجو هٿ رھڻ به اسٺو آهي. سو آءُ تنهنجو
 راج ڇڏي ٿو وڃان.“

اهي واکيه ٻڌي اسرن جو راجا ڏاڍو ڏکي ٿيو ۽ چيائڻ لڌ
جيڪي الزام تون مون تي ڌرين ٿو، تن جي مونکي ٻنھن ڄاڻ
لڌ آهي. جي تون مونکي ڇڏي وٺين ٿ مان باھ ۾ ٽپو ڏيئي
ٻاڻ ٻورو ڪندس.

شڪر آڇاريه جواب ۾ چيو: ”مونکي تنھن جي ۽ تنھنجي
اسرن جي اوستا جي ايتري چٽتا لڌ آهي جيتري پنھنجي
ڪنيا جي سکر جي. مونکي ۾ سنسار اها هڪڙي ئي ڪنيا
آهي ۽ اها مونکي پرائڻ کان پياري آهي. جي تون هن کي
راضي ڪري سگهين ٿ ڇڱو ٿ ٿ مان هليو ويندس.“

وشو ٻورو پنھنجي در ٻارين سوڌوالهيءَ وٽ وڃي
ديويائي ويٺي هئي ۽ سمجهي هن جي پيرن تي ڪري پيا
۽ معافي گھربا لڳا.

ديويائي مڙڻ جي لڌ ڪئي ۽ چيائين، سرمشٽا جنھن مونکي
فٽير جي ڏي ۽ ڪري ڪوٺيو سا منھنجي داسي ٿيڻ گھربا جي
۽ پرڻهي ڪري جنھن گھربا مان وڃان اتي هلي منھنجي
شيوا ڪري.“

وشو ٻورو اها ڳالھ قبول ڪئي ۽ نوڪرن کي چيائڻ لڌ
سرمشٽا کي سڏي اچو.

سرمشٽا پنھنجو ڏوھ قبول ڪيو ۽ نمرتا ٻورو ڪ اتي
ڪري چيائين لڌ ”جڏهن سڪي ديويائي چوي ٿي تڏهن ڀل
ٿئي. منھنجي ڏوھ ڪري منھنجو پتا پنھنجو ڏورو ڪوٺ
گھوٽيندو. مان ديويائيءَ جي داسي ٿينديس.“ ديويائي هاڻي
شانت ٿي ۽ پتا سان گڏجي موٽي آئي.

هڪ دفعو وري ديويائي بيٺي ۽ سان ملي ۽ هنکي وري
ساڳي اوڀرن ڪيائڻ لڌ جنھن حالت ۾ تو منھنجو ساڄو هٿ
ٻڪڙيو آهي تنھن حالت ۾ تون منھنجو پتي ديو بڻج. بيٺي ۽
وري به اڳيون اعتراض پيش ڪيو ۽ چيائڻ لڌ ڪٿري، براهمنيءَ
سان ڌرم الوسار وواھ، ٺٽو ڪري سگهي. ائين سوال جواب

ڪندي هو ليٽ شڪر آچار به وٺ ويا ۽ ڪائمس آڳيا وٺي وواه ڪيائون. هيءُ ڀرتي لوم وواه جو هڪڙو مثال آهي. ڀرتي لوم وواه تمام ورتي ۽ لاچار حالت ۾ ڪيا ويندا هئا. شاسترن ۾ ڌرم الوسار ڪمن جي وڌي آهي ۽ اٻراڻ جي ڪمن جو نشيد تيل آهي. پر اهو لوم آهي نه جيڪڏهن هڪ دفعو وهان ٿي ويو ته اهو رد ڪري نه سگهيو.

بياني ۽ ديوباليءَ گهڻي ڏينهن سڪ ۽ آند ۾ گذاريا. سرمشتا اهو سمورو وقت ديوباليءَ جي داسي ٿي رهي. ههڪر سرمشتا بيانيءَ سان اٻڪالت ۾ ملي ۽ هن کي ويٺي ڪيا. ته مون کي به پنهنجي ڌرمپتي بڻاء. بيانيءَ هن جو عرض اگهايو ۽ ديوباليءَ جي چاڻ بنا هن سان شادي ڪيا.

ديوباليءَ کي سموري خبر پئي ۽ هوءَ اچي ڏاڍي ڪاوڙي. ديوباليءَ وڃي پنهنجي پيءُ کي ڏانهن ڏني. شڪر آچار به ڪروڙ ۾ ڀرتي بيانيءَ کي سراپ ڏنو ته تون پنهنجي وقت کان اڳ ٻڌو ٿي ٻولدين.

بياني اهڙي طرح سان اوچتو ڦوڙه جواليءَ ۾ ٻڌو ٿي پيو ۽ وڃي ڪري شڪر آچار به جي اڳيان آزي نيزاريءَ سان معافيءَ جي گهر ڪيا. شڪر آچار به کي اها ڳالهه ياد هئي ته بيانيءَ ديوباليءَ کي ڪو مان بچايو هو. سو ليٽ پگهڙجي پيو ۽ چيائين: ”او راجن! تون پنهنجي جوالي وڃائي وينو آهين. تون پنهنجي جواليءَ جو شان گنوايو آهي. مان جيڪو توکي ٻارا ڏنو آهي سو مٺائي ڪو نه وٺي سگهيو. پر جيڪڏهن تون پنهنجي ڪنهن به پٽ کي انهيءَ ڳالهه لاءِ راضي ڪري سگهندين ته هو پنهنجي جوالي پنهنجي ٻڌائي سان بدلائي ته پوءِ ائين ٿي سگهندو.“ ائين چئي شڪر آچار به بيانيءَ کي آشيرواد ڏيئي کيس روانو ڪيو.

بياتي

سمرات بياتي پانڊون جو بزرگ هو. هن ڪڏهن به هار جو منهن ڪونه ڏنو هو. هو شاسترن جي آڱيا جي پوري پوئاري ڪندو هو. ايشور ڀڄن سان سندس پورو پور هو. پٽرن ۽ ديوتائن جي پريم ۽ شردا سان سڀوا ڪندو هو. پرجا جي پلائيءَ جي کيس سدا اون رهندي هئي. سندس ناموس ڏيهان ڏيهه ڦهليل هو.

اهڙي راجا پنهنجيءَ پٽيءَ، ديويائيءَ سان دعا ڪئي. انهيءَ ڪري شڪر آچار به کيس پارائو ڏنو. هو ڦوهه جوانيءَ ۾ ٻڌو ٿي پيو. سندس سونهن ۽ سوييا گرم ٿي ويئي. ڏک ۽ ڪليش کيس ورائي ويا. جوانيءَ جا وڃايل سڪه کيس ياد پي پيا. اها يادگيري سندس دل ۾ ڪندي جيان پي چيئي. بياتيءَ جي دل جوانيءَ جي مڙجن مڙن ۾ اٽڪيل هئي. پر بي وقتي ٻڌائي جي ڪري هو اهي مڙجن مڙي ٿئي سگهيو. 'ڪنهن سان ٻڌايو مٿائي' اها چنڊا سندس چمڪ کي چور ڪري رهي هئي.

بياتيءَ کي پنج پٽ هئا. پنج ئي سندس ۽ سوينيڪ هئا. هو ڪلا شاسترن ۾ لڳل هئا. ڌرم جا پابند هئا. بياتيءَ کين سڏايو ۽ درد ڀريءَ دل سان کين عرض ڪري چيو: ”اوهان جي نالي شڪر آچار به جي سراپ مونکي اوچتو ۽ سمي کان اڳ پوڙ هو ٻڌائي ڇڏيو آهي. مان جيون جا سڪه پنهنجي اڃا موجب ڪونه ڀوڳيا آهن. مونکي خبر نه هئي ته منهنجو هيءَ حال ٿيندو. انهيءَ ڪري مان سنجم جو جيون ڪاٽيندو هوس. اوهان مان هڪڙي کي منهنجي ٻڌائي جو بوجهه پنهنجي مٿان هموار ڪرڻ گهرجي ۽ پنهنجي جواني مونکي سونپڻ کپي. جيڪو اها ڳالهه قبول ڪندو، مونکي جواني بخشيندو اهوئي

منهنجي راج جو ڏاڏي ٿيندو. مان پورو جوڀن اوستا ٻڌاڻي ڪري، جيئن جو آندو ماڻو چاهيان ٿو.

پهرين هن پنهنجي وڏي پٽ کي ويٺي ڪئي. پنهني ورائيو: ”راجن! جيڪڏهن مان توهان جو ٻڌايو پنهنجي مٿان هموار ڪندس ته زالون ۽ لوڪر موتي چٿرون ڪندا. انهيءَ ڪري مان اوهان جي آڳيا محبت ۾ اسرڻ آهيان. مهر ٻالي ڪري منهنجي ندين ڀائرن کان بچو. اوهان انهن کي مولڪان وڌيڪ پيار ڪندا آهيو.“

ٻئي نمبر پٽ لرم لفظن ۾ پيءُ جي آڳيا پاڻ کان انڪار ڪيو. چيائين: ”پتاجي! اوهان مولڪي چٿو ٿا ته مان توهان جو ٻڌايو ڌارو ڪريان. ٻڌايو ۾ نه رڳو شڪتي ۽ سولهن گهر ٿي وينديون آهن. پر مان سمجهان ٿو ته ٻڌي به گهٽجي ويندي آهي. مون ۾ ايتري شڪتي نه آهي جو اوهان جي آڳيا مڃي سگهان.“

ٽئين پٽ چيو ته ”ٻڌو آدمي نه گهوڙي جي سواري ڪري سگهندو آهي نه هاڻيءَ جي. ٻڌو آدمي ڳالهائڻ ۾ ٻيو هٻڪندو آهي. اهڙيءَ محتاجيءَ جي حالت ۾ مان ڇا ڪري سگهندس؟ انهيءَ ڪري مولڪي اوهان جي رڳو سوڀڪار نه آهي.“

ٽن پٽن کان ٺارشا جو جواب ٻڌي راجا کي ٿڌايو ڪروڙ آيو. هن کي اها آشا هئي ته چوٿون پٽ وڌيڪ چڱو جواب ڏيندو ۽ ان ڏانهن مهر ڪري چيائين: ”تون منهنجو ٻڌايو ورت. جي تون ائين ڪندين ته ٿوري وقت کانپوءِ آءٌ توکي پنهنجي جواني موٽائي ڏيندس ۽ پنهنجو ٻڌايو واپس وٺندس.“ پر هن به کائڻ معافي گهري ۽ چيائين ته ”پريءَ جي حالت ڏاڍي ڏکون ٿيندڙ ٿيندي آهي. پرئي مڙس کي پنهنجي بدن جي صفائيءَ لاءِ به ٻين جو محتاج ٿيو ٿو ٿيندو آهي. منهنجو

اوهان سان ڏاڍو پيار آهي ته به مان انهيءَ ڪم ڪرڻ کان
لاچار آهيان.

هيءُ جواب ٻڌي بيانيءَ جي دل ڌري پيئي. انهيءَ
هوندي به سندس دل ۾ ڪڇ اميد باقي هئي. الهيءَ ڪري
هن پنهنجي ننڍي پٽ کي عرض معروض ڪيو. هيءُ نينگر
اهڙو هو جو ڪڏهن به پنهنجي پٽا جي لڳا جي برخلاف نه
هليو هو. بيانيءَ چيو: ”اي پٽر! مونکي بچاءُ! مونکي ٻڌايو
پيڙي رهيو آهي. منهنجي منهن ۾ گهنج پئجي ويا آهن.
منهنجا وار سفيد ٿي ويا آهن. شڪر آچار به جي پارائي ڪري
مونکي ڪمزوري وئي ويئي آهي. ڏاڍي سخت آزمائش
مان لنگهڻو ٿو پوي.“

”جيڪڏهن تون منهنجون اهي نر پلٽائون وٺين ته پوءِ
مان ڪڇ وقت جيون جو سک پوڳيندس. تنهن کان پوءِ
تنهنجي حوالي توکي موٽائي ڏيندس ۽ پنهنجو ٻڌايو پنهنجا
دڪ درد توکان واپس وٺندس. مهر باني ڪري پنهنجن
وڏن ڀائرن وانگر اڪار نه ڪر.“

انهيءَ ننڍي پٽ جو نالو ٻرڙو هو. منجهس اگاڏ پٿري
پرير هو. انهيءَ ڪري هن چيو ته ”پٽا! مان ڪل خوشيءَ
سان پنهنجي جواني اوهان کي اريٽ ڪريان ٿو ۽ اوهان کي
ٻڌائي جي دڪن ۽ راج ڪاروبار جي ڪنڀارن کان آجو ڪريان
ٿو. وڃي خوب مڃون ماڻيو.“ اهي شبد سڻي بيانيءَ پٽ
کي ڪٽي ڀرائڙي پائي. پيءُ ۽ پٽ ڀاڳر پاتو مس ته بياني
جوان ٿي پيو ۽ ٻرڙو ٻريو مڙس ٿي ويو. ٻرڙو راج ڪرڻ شروع
ڪيو ۽ گهڻي پرسڌي پراپت ڪئي.

بياني گهڻو ئي وقت حياتيءَ جا سک وٺندو رهيو. الهيءَ
هوندي به جڏهن کيس شائتي نه آئي تڏهن هو ڪپهر جي
واٽڪا ۾ هليو ويو ۽ اتي وڃي هڪڙيءَ اڀرا سان مڃون
ماڻڻ لڳو. بيانيءَ گهڻو ئي وقت اها اڃائي ڪوشش ڪئي

ٺ ڀوڳ ٻلاس دٺارا ٺرشنا ڪي ٻورو ڪريان ائين ڪندي ڪيس
ستيم جو پاڻ ٿيو.

ٻوٽ ٻروٽ وٽ موٽي آيو ۽ چيائين: ”هي پيارا پٽ! جيئن
آڱر ڪيهر وجهڻ سان ڪين اُجهامندي آهي، تيئن ٺاندري
سڪ جي رڇا ڀوڳ ٻلاس دٺارا ڪين ٻجهندي آهي. اها ڳالهه
مون اڳ ٻڌي به هئي ۽ پڙهي به هئي، پر ٻوريءَ طرح محسوس
ڪين ڪئي هئي. دنيا جا پندارت ڏن ڏان، ٻڌو پڪر ۽
استريون ڪڏهن به منڇ جي ٺرشنا کي سمجهڻ ڏيئي نه
سگهندا. شائتي تڏهين ملندي جڏهين اسين رڳو دويش جي
دونندن (دوند= ٻن مختلف شين جا جوڙ جٽن: (۱) رڳو=موهر،
دويش=وير، (۲) گرمي ۽ سردي، (۳) اڄ بڪ وغيره). کان
مٿي چڙهنداسين. انهيءَ اوسٽا ۾ ئي ٻرهر ساڪشافت آئي ٿو.
وٽ پنهنجي حوالي واپس وٽ ۽ گيان ۽ ٻڌيءَ دٺارا چڱيءَ ٻر
ويهي راج ڪر.“

اهي شبد چئي پيا ۽ پنهنجو ٻڍايو واپس ورتو ٻرو اڳي
کان اڳرو ٿي پيو. پيا ۽ ڪيس راج ٿڪ ڏيئي وڃي بن ۾
واسو ڪيو. اُتي هن خوب ٺهسيا ڪئي ۽ سمو پاڻي سر ۾ سڌاريو.

[۸]

وڏر

رشي مانڊوي جنهن من جي شڪتي ۽ شاسترن جو گيان
برابرت ڪيو هو، سر پنهنجو سمو ٽپ ڪرڻ ۽ سچ جي کوچ
۾ گذاريندو هو. هو شهر جي ٻاهران بن منجهه هڪڙي ڪٽيا
۾ رهندو هو. هڪڙي ڏينهن جڏهين هو پنهنجي ڪٽيا جي
ٻاهران ٻرچ جي چايا ۾ سڙائي لڳائي ويٺو هو، تڏهن بن مان
هڪڙي ڊاڪن جي ٺولي اچي لنگهي. راج ڪرم چاري

ڪڙو ڪڙو الهن جي پٺيان ٿي آيا. ڊاڪن سمجهيو ته هر
 آسرم ۾ سهوليت سان لڪي پناهه وٺي سگهندا، الهيءَ ڪري
 هو اندر گهڙي ويا. هنن ڦر جو مال ڪري هڪڙيءَ ڪنڊ
 ۾ رکيو ۽ پاڻ لڪي ويٺا. راجا جا سپاهي پيرو ڪٽندا اچي
 آسرم ۾ پهتا. مالدويه رشي ته گهري ڏٺان ۾ مڪو هو. سپاهين
 جي ٽوليءَ جي لائڪ هن کان حڪمان حڪم پڇيو ته: ”تو
 لتيرن کي لنگهندو ڏٺو ڇا؟ هو ڪيڏانهن ويا؟“ يڪدم جواب
 ڏي ته اسين الهن جي پٺ وٺي کين پڪڙيون.“ رشي يوگ
 اڀياس ۾ مڱن هو، الهيءَ ڪري کيس جواب نه ڏنائين،
 لائڪ بي فضيلتيءَ سان وري ساڳيو سوال ڪيو.

رشي ٻارڙو ڀڳتيءَ ۾ هو لين، الهيءَ ڪري هن ڪجهه بدوئي
 ڪونه. الهيءَ وچ ۾ ڪي سپاهي آسرم جي اندر گهڙي ويا.
 چورائيل سامان تي سندن نظر پئجي. انهن اها خبر اچي پنهنجي
 لائڪ کي ٻڌائي. پوءِ سڀ اندر گهڙي ويا. چورائيل سامان به
 هٿ ڪيائون ۽ لڪل چور به لڌائون.

لائڪ سمجهو ته برهمڻ بهانو ڪري شالتيءَ ۾ ويٺو رهيو
 آهي. سچ پچ نه لتيرن جو سرڪندو اهرئي آهي ۽ الهيءَ تي
 اهو ڊاڪو هڻايو آهي. پوءِ سپاهين کي حڪم ڏنائين ته ڪتيا
 کي گهيرو وڃهي و هو. پاڻ راجا وٽ ويو ۽ وڃي هن کي چيائ
 ته مالدويه رشي چوريءَ جي مال سوڌو پڪڙيو ويو آهي.
 راجا کي ڏاڍي ڪاوڙ آئي. هن سمجهو ته ڊاڪن جي سردار
 بي ادبي ۽ گستاخيءَ جو رستو وٺي دنيا کي ٽڪيڻ لاءِ رشيءَ
 جو ويس ڌارڻ ڪيو آهي. هن حشمت جي چنڊ ڇاڻ ڪئي تي
 ڪانه ۽ حڪم ڪيائ ته الهيءَ وڏي اٻراڌيءَ کي سوريءَ
 تي ڇاڙهيو وڃي.

لائڪ ڪتيا ڏي موٽي آيو. هن مالدويه رشيءَ کي اچي
 پالي جي جهنب تي ڇاڙهيو ۽ چوريءَ جو مال راجا کي سپرد
 ڪيو ويو.

ڌرماتما رشيءَ کي جيتوڻيڪ ڀالي جي ڇهنب تي ڇاڙهيو ويو ته به هو مڱو ڪونه. جنهن وقت کيس ڀالي جي ڇهنب تي ڇاڙهيو ويو، تنهن وقت هو يوڪ اڀياس ۾ لڳل هو ۽ يوڪ شڪتيءَ دوارا جيئندو رهيو. ٻن جي ٻين ڀاڱن ۾ جيڪي رشي رهندا هئا، سي مالدويه جي ڪتيا ڏانهن ڪاهي آيا ۽ اچي هن کان پڇيائون ته هن مصيبت ۾ ڪئين اچي قائم ٿي؟ مالدويه جواب ۾ چيو: ”مان ڪنهن کي ڏوهه ڏيان؟ راجا جا لوڪر جن جو ڪم آهي سنسار جي رڪيا ڪرڻ تن منهنجي مٿان هيءَ مصيبت لازل ڪئي آهي.“

جڏهن راجا کي اها سڌ پيئي ته ڀالي جي ڇهنب تي چڙهيل رشي اڃا جيئرو جاڳندو آهي ۽ ٻن جا سڀ رشي کيس ورائي وينا آهن، تڏهن هن کي اچرج به لڳو ۽ پڙ به ٿيو. هو پنهنجن لوڪرن سوڌو پڇندو ٻن ڏانهن ويو ۽ وڃي حڪم ڪيا ته رشيءَ کي بڪدم ڀالي کان لاهيو. پوءِ هو رشيءَ جي پيرن ۾ لپتي پيو ۽ لمر لا پورو ڪ اوبدن ڪيا ته کيس معاف ڪيو وڃي ڇو ته هن اڻ ڄاڻائيءَ وڃان اهڙو حڪم ڏيئي پاپ ڪيو آهي.

مالدويه راجا سان بلڪل ڪونه ڪاوڙيو. هو سڌو ڌرم راج ڏانهن هليو ويو. ڌرم راج پنهنجي راج سنگهاسن تي براجمان هو. رشيءَ پڇيس: ”مون ڪهڙو پاپ ڪيو آهي جو مون کي هٿڙو ڪشت ڏنو ويو آهي؟“

ڌرم راج کي رشيءَ جي مهان شڪتيءَ جي پوري پروڙ هئي سو لمر لا پورو ڪ چيائين: ”رشي ورا! تو پکين ۽ مکين کي ستايو آهي. ڇا توکي ڄاڻ نه آهي ته سڀيئي ڪرم چڱا ۽ لڱا پوءِ اهي ڪري ڪهڙا به ننڍڙا هجن ته به پنهنجو ڦل سنو يا منو ضرور ڏيکاريندا آهن.“

ڌرم راج جو جواب ٻڌي مالدويه رشي عجب ۾ پئجي ويو ۽ کانئس پڇيائين ته ”اهو پاپ مون ڪڏهن ڪيو هو.“

ڌرم راج جواب ڏنو: ”جڏهين تون ٻار هٿين ۾ آهي ۽ وقت مائڊو ۽ رشيءَ ڌرم راج کي سراپ ڏيئي چيو ته ”لو جيڪا مون کي سزا ڏني آهي سا ڏاڍي ڳوري آهي. هڪڙو ٻار جو اڳيان ۾ اهڙي چوڪ ڪري تنهن کي هٿڙي سزا ڏيڻ نه چڱائي. انهيءَ ڪري توکي مٿ لوڪ ۾ منڻ جو جنم وٺڻو پوندو.“

انهيءَ سراپ ڪري ڌرم راج ودر جي جنم ۾ آيو. ودر جي ماما وچتر وٽه جي پٽيءَ امبالڪا جي داسي هئي. هن ڪٿا مان سڏ آهي ته ودر ڌرم راج جو اولاد هو. انهيءَ زماني جا لوڪ ودر کي مهاڻا ڪري سمجهندا هئا. ڌرم شاسترن جي چار ۾ ودر لائال هو: راجپوتيءَ ۾ به ودر پنهنجو مٿ پاڻ هو. منجهس لڪو هو راڄ ۽ لڪو هو دواش ۽ ڪروڙ. ودر پنڌرهين سورهن ورهين جو مس هو ته پيشم ڪيس سمراٽ ڌرتراشٽر جو مکيه صلاحڪار ڪري مقرر ڪيو. وياس جي چورڻ موجب تنهنجي لوڪن ۾ ودر جهڙو ڌرم ماڻا ۽ گيالي ڪوئي ڪونه هو. جڏهين ڌرتراشٽر پتن کي چوڻ ڪيڏن جي موڪل ڏني تڏهين ودر هن جي پيرن تي ڪري پيو ۽ گنپير ٿا سان انهيءَ ڳالهه جو وروڙ ڪيائين ته ”هي سوامي! مون کي اهو ڪرم پسند ڪونه آهي. انهيءَ جو نتيجو اهو ٿيندو جو تنهنجي ستن ۾ جنگ ۽ جهڳڙو پيدا ٿيندو. مهر ٻالي ڪري پنهنجن ٻارن کي اها موڪل نه ڏي.“

ڌرتراشٽر گهڻي ڇيلا هلايا ته سندس پٽ انهيءَ ڪڏي ڪم کان باز اچي. ڌرتراشٽر چيو ته ”ايءَ پٽ! چوڻ نه ڪيڏو ودر کي اها پسند نه آهي. ودر مهان گيالي آهي ۽ هوسداڻين اسان جو ڪلياڻ چاهيندو آهي. هن جو رايو آهي ته انهيءَ راند مان وڃوڳ ۽ وروڙ پيدا ٿيندو. هن گندي ڪم مان اهڙي باه پيدا ٿيندي جنهن ۾ اسين سڀ ۽ اسان جو راج پسم ٿي ويندا. پر دريوڌن اها صلاح ڪانه مڃي. ڌرتراشٽر جي ٻڌي

پتر موهه ڪري پرشت ٿي پيئي هئي. هن چوا ڪرڻ لاءِ بدشتر
کي لپاڳي نيند ڏياري موڪلي.

[۹]

ديوي ڪنٽي

شري ڪرشن جي پر ڏاڏي جو لالو شورسپن هو. هو
ياد ورائش جو هڪ پرسڌ راجا ٿي گذريو آهي. سندس ڪنيا
پرتا پنهنجي سونهن ۽ سندس گڻن ڪري مشهور هئي. شورسپن
جي سؤت، ڪنٽي پوڄ ڪي ڪوبه ٻالڪ ڪونه هو. انهي
ڪري هن پرتا کي گود ۾ ورتو. انهيءَ وقت کان وٺي پرتا
کي ڪنٽي ڪري سڏڻ لڳا.

جڏهن ڪنٽي اڃا ننڍڙي هئي ته رشي درواسا اچي
سندس پيءُ جو مهمان ٿيو. ڪنٽيءَ سڄو سال درواسا جي
خبرداري ۽ سهن شيلتا ۽ پريم سان شيوا ڪئي. درواسا
ڪنٽيءَ سان ڏاڍو پرسن ٿيو ۽ هن کي هڪ ديوي منتر سيکاريائين
درواسا چيو ته ”جي تون هيءَ منتر پڙهي ڪنهن به ديوتا
کي سڏ ڪندين ۽ ته هو اچي تنهن جي اڳيان پرگهت ٿيندو ۽
تو کي پاڻ جهڙو سندس ۽ شاندار پتر ڏيئي ويندو. درواسا کي
يوگ بل دوارا خبر پيئي هئي ته ڪنٽيءَ جي پتيءَ پاندوءَ کي
وڏا ڪشت اچڻ وارا آهن ۽ کيس اهو سراپ مليل آهي ته هو
سنتان ائين ڪري نه سگهندو. انهيءَ ڪري ئي هن ڪنٽيءَ
کي هڪ هيءَ ور ڏنو.

ننڍيءَ عمر وارن ۾ هر شيءِ جي پرکا وٺڻ جي ڏاڍي
اڇا ٿيندي آهي. انهيءَ ڪري ڪنٽيءَ يڪدم ڪري چپ
ڪيو ۽ سوريه ديوتا کي سڏيو. يڪدم سڄو آকাশ بادلن
سان ڇانئجي ويو ۽ سورج ڀڳوان بادلن جي ڇايا ۾ اچي ان

سندريء جي اڳيان بيٺو ۽ هن ڏي ڏل چير بندڙ آرزوءَ ۽ عزت ڀريءَ نظر سان نهارڻ لڳو. ڪنٽي واٽڙي ٿي ويئي ۽ ٻچيائين! ”اي ديوا! تون ڪير آهين؟“ سورج چيو ”ٻري ڪماري مان سورج آهيان. توپتر دا (پت ڏبندڙ) منتر جو جاپ ڪيو آهي ۽ انهيءَ ڪري مان توڏانهن ڇڪجي آيو آهيان.“ ڪنٽي هي لفظ ٻڌي وسوئي ۾ پئجي ويئي ۽ چيائين: ”مان ڪناري ڪنيا آهيان ۽ پنهنجي پتا جي آڏين آهيان. مان اڃا مائتا ٿيڻ جي لائق نه آهيان ۽ لڪي ٿي منهنجي اهڙي اڃا آهي. مان رڳو درواسا جي ڏل ور جي پريڪشا پئي ڪئي. مهر بالي ڪري موٽي وڃو ۽ منهنجي ٻاراڻي بيوقوفيءَ کي معاف ڪريو.“

سورج جي واسطي موٽڻ اسانجو هو. منتر جي شڪتي هن کي قابو ڪيو بيٺي هئي. هوڏانهن ڪنٽي دل ۾ ڏاڍو ڏکي ٿي رهي هئي ڇاڪاڻ جو کيس سنسار جي ٽوڪ ۽ طبعي جو ڀڙو ٿي ٿيو. پر سورج کيس چيو: ”تو کي ڪوڏوھ ڪو ڏبندو. مون مان جڏهين توکي پت پيدا ٿي چڪندو، تڏهين تون وري ڪناري ٿي پوندين.“

سورج لارائڻ جو ساريءَ وشو کي جيون ۽ جولي ڏي ٿو، تنهن جي ڪرپا سان ڪنٽيءَ کي گرپ ٿيو. ديوتائن مان جيڪو گرپ ٿيندو آهي، ان جو ٻالڪ ٽڪال جنم وٺندو آهي. اون مهين جي سانڍي جي ٽڪليف مانا کي ڪانه پهچندي آهي. ڪنٽيءَ مان ڪرڻ پيدا ٿيو. ڪرڻ سورج جهڙو ئي جوان ۽ سندري هو. چمڻ وقت کيس ايشوري زره پهريل هئي ۽ سندس ڪنن ۾ سرڳي ڪنڊل لٽڪيل هوا. سمو پائي هو. دليا جي مهان يونان مان هڪڙو ٿيو. سورج جي آشيرواد جي ڪري ڪنٽي ٻار چمڻ کان پوءِ وري ڪنيا ٿي پئي. ڪنٽيءَ کي پتوئي ٿي پيو ته مان هن ٻالڪ کي ڇا ڪريان. پنهنجي اڀرائڻ کي لڪائڻ لاءِ ڪنٽيءَ ٻار کي ڪري هڪڙيءَ

پيتي ۽ ۾ بند ڪيو ۽ ان کي نديءَ ۾ لوڙهي ڇڏيو. هڪڙو
 ڪو ڪوچوان هو، جنهن کي سنتان ڪاڏ هئي. انهيءَ جي
 نظر هن وهندڙ پيتي ۽ تي پئجي ويئي. پيتي کوليا ۽ ڏسي
 هڪڙو ڏاڍو سندس ٻالڪ ڏسڻ ۾ آيو. ٻالڪ کي ڏسي ڪري
 هو اچرچ ۽ آلهه ۾ پئجي ويو. ٻار ڪري پنهنجي استريءَ
 کي سولپيائين. ڪوچوان جي استري هن کي سڳيءَ ماءُ جيان
 پريم ڪرڻ لڳي. اهڙيءَ طرح سورج پتر، ڪرڻ، هڪڙي
 ڪوچوان جي گهر ۾ پلجڻ لڳو.

جڏهن ڪنٽي واه ڪرڻ جوڳي ٿي، تڏهن ڪنٽي پوڄ
 سڀني پاڙيسري راجڪمارن کي ٺهند ڏني ۽ سويمبر رڇيائين.
 ڪنٽيءَ جي سولهن جي ساراه ۽ سندس سيرت جي سڳند
 هرهند ڦهليل هئي. اهي ڪري گهڻي پريم ڀريل راجڪمار
 سويمبر جي استان تي اچي گڏ ٿيا. ڪنٽيءَ ڀارت جاتيءَ جي
 تيهوان پرتينديءَ، راجا پانڊوءَ جي گلي ۾ هار وڌو. پانڊوءَ
 جو ليچ وري اهڙو هو جو سموري سموه ۾ ڪوبه سندس
 مقابلو نٿي ڪري سگهيو. شاستر وڌي ۽ موجب واه سنسڪار
 پورو ٿيو. ڪنٽي پنهنجي پتيءَ سان گڏجي هن جي راجڌاني
 هستناپور ڏانهن رواني ٿي. ان زماني ۾ اهو رواج هو ته راجائون
 به يا ئي زالون پرڻبا هئا. اهيءَ ۾ رڳو اندري سڪ سندن
 لکڻ ڪوڏ هوندو هو پر هنن جي اها اڃا هوندي هئي ته
 سندن وانش قائم رهي. اهيءَ رواج انوسار ۽ پيشم پنامه جي
 صلاح موجب پانڊوءَ مدر جي راج پتريءَ ماريءَ سان به
 وهانءُ ڪيو.

[۱۰]

پانڊوءَ جو ديهانت

هيڪڙ پانڊو ٻن ۾ شڪار ڪرڻ ويو. اتي هڪڙو رشي

۽ سندس استري هرڻ ۽ هرڻي ۽ جو روپ ڌاري پوک ڪري رهيا هئا. پاندوءَ کير هلايو. کير لڳڻ سان هرڻ روپ رشي ۽ جو مريو ٿيو. مرڻ ويل رشي ۽ پاندوءَ کي سراپ ڏيندي چيو: ”پاي! جنهن وقت تون استري سک پوڻدي تنهن وقت تنهنجو موت ٿيندو.“ پاندوءَ جي دل چڱي پيئي ۽ پنهنجو راج پيشم ۽ وڌر کي سپرد ڪري وڃي بن برهيو. اتي هو پورڻ برهم چريه جو جيون ڪاٺ لڳو. ڪنٽي ۽ ڏٺو ته پاندوءَ کي پترستان جي اڃا آهي پر هوستان ائين ڪرڻ پر سراپ جي ڪري اسمرت آهي. ڪنٽي ۽ درواسا جي وڙ واري ڳالهه پاندوءَ کي ٻڌائي. پاندوءَ ڪنٽي ۽ تي زور آندو ته هو پنهنجي لاءِ ۽ پٽ مادري لاءِ اهو منتر ڪم ۾ آڻي. اهڙي طرح ڪنٽي ۽ کي ۽ مادري ۽ کي به پت پٽا ٿيا. پنج ٽي جوان بن برهم چرين جي وچ ۾ پاليا ويا. پاندو پنهنجي پٽن ۽ پٽرن سميت ڪيترائي ورهيه بن برهم چيندو رهيو.

پسنت جي رت هئي. سڄي ۽ سرشتي ۽ برهم چري ٽي برهم ٿي نظر آيو. گل بهڪي رهيا هئا. وليون چمڪي رهيون هيون. پکين عجيب لائون ٿي لٽيون. بن جا سڀ پراڻي آند منگل برهم چين. جيتوڻيڪ مادري ۽ هر هر پاندوءَ کي منع ڪئي، ته به پاندوءَ پنهنجو پٽ پڳو ۽ رتوراج جي برهم چري پڙهيو مادري جي ويجهو ويو. جئين هن مادري ۽ کي چاهيو، تئين رشي ۽ جي سراپ پنهنجو پٽ پڙهيو ۽ پاندو مردو ٿي، ڌرتيءَ تي ڪري پيو.

ڏک وچان مادري ۽ جي دل ڦاٽڻ لڳي. هن ائين سمجهيو ته راجا جي موت جو ڪارڻ مان ٿي آهيان. انهيءَ ڪري هو چڪيا ٺاهي ستي تي ۽ ڪنٽي ۽ کي مرڻ کان اڳ ويٺي ڪيا. ته سندس پٽن جي چڱي ۽ پرگهور لهي. وڌو ٻڌي جي دڪ برهم چري ڏکي ٿي رهي هئي ۽ پنج پاندو روئي رهيا هئا. بن جي رشين کي مٿن ڏيا آئي، سواهن کي هستاپور ڏانهن

وئي ۽ ڀاءُ وڃي پيشم جي سپرد ڪيائون. انهيءَ ويل بدشتر جي آئو رڳو سورهن سال هئي.

رشي جڏهين هستناپور ۾ پهتا ۽ پالڊوءَ جي موت جي خبر ٿي تڏهين سڄي راج ۾ دک چانهجي ويو. وڏر، پيشم، وياس، ڌر تراشتر ۽ ٻين گڏجي ڪري سڀ ڪريا ڪرم پورو ڪيو. پر راج جي هر هڪ ماڻهوءَ کي اهڙو دک ٿيو جهڙو ڪنهن ويجهي مائت جي مرڻ ڪري ٿيندو آهي.

ستيه وئي جيڪا ڪنٽيءَ جي وڏي سس هئي تنهن کي وياس چيو ته اڳيون وقت ته مزي سان گذري ويو آهي پر ايندڙ زمالي ۾ وڏا ڏک اچڻا آهن. سنسار جو بالڪڻو ائين لنگهي ويو آهي، جئين هڪ سندر ۽ سهڻو سڀڻو. هاڻي اهڙو سمو ايندو، جنهن منجهه چل ۽ پرنڇ جو بول بالا ٿيندو. انهيءَ سمي پاپ ۽ پيڙا پر گهٽ ٿيندا. اوهان جي گهراڻي تي به وڏيون مصيبتون اچڻيون آهن. ڪال چڪر کي ڪوئي روڪي نٿو سگهي. تنهنجي لاءِ چڱو ائين آهي ته هيءُ لڳر ڇڏي وڃي ۽ بن ۾ ٽپسيا ڪرين، جنهن ڪري تون پنهنجي پريوار جو دک ۽ درگتي نه ڏسين. ستيه وئي امبڪا ۽ امبالڪا سميت بن ڏي هلي ويئي، اتي ٽپسيا ڪري ٿيئي سر ۾ ڏانهن راهي ٿيون. اهڙيءَ طرح پنهنجي ستنان جي دٻي اوستا ڏسڻ کان بچي ويون.

[11]

پير

هستناپور جي راج مڪان ۾ سڪي جيون ڪاٽيندي پالڊوءَ ۽ ڌر تراشتر جا پٽ نيٺ وڏا ٿيا. شرير جي شڪتيءَ ۾ پير سڀني کان سرس هو. هو دريوڏن ۽ ٻين ڪورون کي وارن کان وٺي گهليندو هو ۽ کين مارون به ڪيندو هو. ڪورو

ڪائڻس ڏکندا هئا. پير لڙڻ ۾ به ڏاڍو هوشيار هو. بعضي بعضي هو ڌر لڙائڻ جي ڪنهن پٽ کي ٻانهن ۾ جهلي وٺي لٽاء ۾ ٽپيون هڻندو هو ۽ ايترو وقت پاڻي ۽ ۾ رهندو هو جيسين سندس شڪار جو مڙو ٿي ويندو هو. ڪورون مان جيڪڏهن ڪو وڻ ٿي چڙهندو هو ته هو ڌر ٽپي ٿي ٻئي وڻ کي وٺي اٽ هڻندو هو. پير جي لٽ هڻڻ ۽ ڪورون جو ائين ڌر ٽپي ٿي ڪرڻ جئين ڪو پڪو ميرو چٽي پوندو آهي. پير جي اهڙن چرچن ۽ چنچلائين ڪري ڌر لڙائڻ جي پٽن جا بدن ڦٽيا پيا هوندا هئا. انهيءَ ڪري ننڍي هوندي کان وٺي ئي ڪورو پير کي خوب ڏکاريندا هئا.

جڏهن راجڪمار وڏا ٿيا تڏهن ڪريا آچار به کين ڏنروديا (تير اندازي) ۽ شترن استرن (شتر اهي هٿيار آهن جن کي هٿ ۾ جهلي وڙهيو آهي جئن تلوار، پالو وغيره. استر اهي هٿيار آهن جيڪي پري کان اڇلايا آهن، جئن تير، گوليون وغيره) ڪم آڻڻ جو هنر سيکاريو. ٻيون به راجڪمارن جي لائق جيڪي سکيائون ٿينديون آهن سي، کين ڏنائين. پير سان ايرڪا رکندي دريوڏن جي ٻڌي ملين ٿي چڪي هئي ۽ انهيءَ ڪري هن ڪيتريون ئي غير واجبي حرڪتون ڪيون. دريوڏن جي من ۾ ڏاڍي آندمانڌ هئي. سندس پٽا سورداس هو، تنهن ڪري راج پانڊو ڪندو هو ۽ اها ڳالهه پٽري پيئي هئي ته پانڊو جي مرڻ کان پوءِ سندس پوراڇ (ڄڻي وارث) ٻڌشتر راج جو ڌڻي ٿيندو. دريوڏن اها ڳالهه به سهي ڪئي ته سورداس هڻڻ جي ڪري ڌر لڙائڻ انهيءَ چڪر کي ڦيرڻ ۾ اسمرت آهي. هاڻي هورئون رات لڳو جئين هو ٻڌشتر کي سنگهاسن تي وهڻ کان روڪي. هن سمجهيو ته پير جي مرڻ ڪري پانڊون جي شڪتي گهٽجي ويندي. سو پير کي مارڻ جو پڪو ارادو ڪيائين.

دريوڏن ۽ سندس ڀائرن صلاح ڪئي ته پير کي گنگا ۾

اچلي ڇڏيون. ارڇن ۽ ڀڌشتر کي ڪري ڪاٺ ۾ وجهون
 پوءِ ديش هٿ ڪري ان جي مٿان راڄ ڪريون!
 دريوڏن پنهنجن ڀائرن ۽ سوٽن سان گڏجي گنگا تي سنان
 ڪرڻ لاءِ ويو. رانديون روندون ڪري سڀ ٽڪڙي پيا ۽
 پنهنجن پنهنجن نينن ۾ آرامي ٿيا. پير ٻين کان وڌيڪ ٽڪليف
 ورتي هئي. وري کيس جيڪو کاڌو ڏنو ويو، تنهن ۾ زهر
 پيل هئي. انهيءَ ڪري پير تي ننڊ غالب پئجي ويئي ۽ هو
 نديءَ جي ڪنهي تي ئي لپي پيو. دريوڏن جهنگ جون
 وليون پتي پير کي سوکھو ٻڌو ۽ کيس کڻي ڪري نديءَ ۾
 اچلايو. پير کي اڳوڻو پوري ڪرڻ لاءِ پاڻي دريوڏن انهيءَ
 هنڌ لکا ڪلا ڪوڙائي ڇڏيا هئا. هن جو خيال هو ته ڪلا پير
 جي شرير ۾ گهڙي ويندا ۽ هو مري ويندو. اتفاق اهڙو ٿيو
 جو جنهن هنڌ پير ڪريو تنهن هنڌ انهن ڪلن مان هڪڙو به
 ڪونه هو. نديءَ ۾ زهري نالڪو هئا. انهن پيمسڀن کي خوب
 ڏنگيو. نالڪن جي زهر پير جي کاڌي واري زهر جي اثر کي
 ڏاڻل ڪري ڇڏيو. نديءَ جي لهر سان وهندو، پير وڃي
 ڪناري تي پهتو.

دريوڏن پنهنجن ساٿين سوڌو خوش ٿيندو گهر موٽيو.
 هن سمجهيو ته زهر ۽ ڪلن جي زخمن ڪري پير پڪ مري
 چڪو هوندو.

ڀڌشتر دريوڏن کان پير بابت پڇا ڪئي. دريوڏن ڀڌشتر
 سان اچي ملائي چيو ته پير اسان کان اڳ ئي شهر ڏي هليو
 آيو آهي. ڀڌشتر دريوڏن جي ڳالهه تي اعتبار ڪري، پنهنجي
 ماءُ کان اچي پير جي موٽ جي جاچ ڪئي. ڪنٽيءَ چيس ته
 پير اڃا ڪونه موٽيو آهي. انهيءَ ڪري ڀڌشتر ۽ ٻين کي اچي
 شڪ پيو ته پير سان ڪا مڙيئي حرڪت ٿي آهي. هو پاڻ
 گڏجي بن ڏي ويا ۽ هنڌ هنڌ پير جي ڳولها ڪرڻ لڳا.
 کين پير ڪٿي به ڏسڻ ۾ نه آيو. ڏاڍي ڏک ۾ پير جي پوئتي موٽيا.

ڪڇ وقت گذرڻ کان پوءِ پير جي ننڍ ڪلي ۽ هو لڏندو
لمندو ٿڪو ماندو گهر موٽي آيو. ڪنٽيءَ ۽ بدشتر هنجي
آجيان ڪئي ۽ خوشيءَ ۾ ڀر جي ساڻس پاڪر پاتو. زهر ڏني
وڃي پير کي مارڻ جي واسطي پر ان جو اثر نٿو ٿيو. زهر جي
ڪري پير جي طاقت وڌي ويئي.

هائي ڪنٽيءَ وڌر کي گهرايو ۽ ڳجهه ڳوه ۾ هن کي چيائين
تہ ”در يون پايي ۽ اڻيا چاري آهي. هوراج هٿ ڪرڻ لاءِ
پير کي مارڻ تو گهري. مون کي ڏاڍي بي آرامي آهي. وڌر
ورائيءَ ۾ چيو تہ ”جيڪي تون چئين ٿي سو سچ آهي، پر
اها ڳالهه ظاهر نہ ڪر ڇاڪاڻ تہ جيڪڏهن پايي در يون
کي خبر پئي تہ تون مٿس الزام ٿي هڻين تہ پوءِ سندس ڪروڙ
۽ دويش هيڪاري وڌندو. تنهنجي پٽن جي حياتي وڌي
آهي. ان ڪري ڪوبه ڊپ نہ ڪر. بدشتر وري پير کي
چيو تہ جيڪي وهيو واپرو آهي سو ڪنهن کي نہ ٻڌاء. آئينده
اسان کي وڌيڪ خبردار ٿيڻ گهرجي ۽ هڪ ٻئي کي مدد
ڪري پنهنجو بچاءُ ڪرڻ گهرجي.

پير کي جيئرو جاڳندو ڏسي در يون عجب کائڻ لڳو ۽
سندس دويش ۽ اڀرڪا جي اڱني پڙڪو کائي وڌڻ لڳي.
ٿڌيون آهون ڀريندي هو اندر ٿي اندر ڳرڻ لڳو.

[۱۲]

ڪرڻ

پانڊون ۽ ڪورون پهر يائين ڪرڻا آچار ۽ کان شستر وڌيا
سڪي ۽ پوءِ دروڻا چاري کان. پريڪشا جوڏينهن مقرر ٿيو. هر هڪ
راجڪمار کي پنهنجو هنر ڏيکارڻو هو. انهيءَ نظاري جي ڏسڻ
لاءِ نہ رڳو راج ولس جا لوڪ اچي گڏ ٿيا هئا، پر ساڌارڻ جنتا

ٻه وڏي ۽ سنڪيا ۾ اچي مڙي هئي. ارڃن شستر وڌيا ۾ ڪمال ڪري ڏيکاريو ۽ سڀ عجب ۾ پئجي سندس ساراه ڪرڻ لڳا. انهيءَ ڪري دريوڏن جي من ۾ ابرڪا ۽ دويش پڙڪي آيا ۽ سندس پيشالي ڪاري ڪلور ٿي ويئي.

جئين سڄ لھڻ لڳو تن اوجھوئي اوچتو دروازي جي پاسي کان هڪڙو زبردست ۽ ڏيان چڪيندڙ گجگوڙ جهڙو آواز ٻڌڻ ۾ آيو. هڪڙو زبردست جوڌو مثالي لاءِ هٿيار کڻ ڪائيندو ٿي آيو. سيني جي نظر انهيءَ پاسي ڏي ڦري ويئي. هنن ڏٺو ته هڪ ديوتائن جهڙو سندر جوان پيڙ کي چيريندو اندر اچي ٿو ۽ لوڪ اچرچ ۾ پئجي چپ چاپ هن کي رستو ڏيندا وڃن ٿا. انهيءَ جوان جي پيشاليءَ مان ٽيڇ ۽ بل چمڪي رهيا هئا. هن ايمان پوريل اکين سان چوڌاري نهاريو ۽ درٿا چاريءَ ۽ ڪرپا آچاريءَ کي نالي ماتر نمسڪار ڪيو. هو سڌو ڪاهي آيو ارڃن وٽ. ارڃن ۽ ڪرڻ ساڳيءَ ماءُ مان ڄايا هئا، پر کين انهيءَ ڳالهه جو سماءُ ڪونه هو. اهڙيءَ ريت ٻه ڀائر هڪ ٻئي جي سامهون ٿي بيٺا.

ڪرڻ گهري ۽ گجگوڙي آواز ۾ چيو: ”ارڃن! مان توکان وڌيڪ هنر ڏيکاريندس.“

دروڻا جي اشاري تي ڪلي جي ڪوڏڻي، ڪرڻ، ارڃن جهڙا سڀ ڪرڻ ڪري ڏيکاريا. دريوڏن اهو نظارو ڏسي ڏاڍو خوش ٿيو ۽ ڪري ڪرڻ کي ڳلي لڳايائين. دريوڏن چيو: ”ڀلي آئين اي جوڀ جوان! توکي خود ورڏانا اسان ڏانهن موڪليو آهي. مان ۽ منهنجو راج تنهنجي حڪم ٻڌڻ لاءِ تيار آهيون.“ ڪرڻ جواب ۾ چيو: ”راجن! مان اوهان جو ڏاڍو ٿورائتو آهيان. مولڪي رڳو ٻه شيون گهرجن. هڪ مان تنهنجي پريم جو ڪانڪي آهيان ۽ ٻيو مان چاهيان ٿو ته ڀارت (ارڃن) ۾ اڪيلي سر لڙان.“

در يونڌن وري ڪرڻ کي پاڪر ٻالو ۽ چيائين ”منهنجي سڀ سميتي تنهنجي آهي ڀلي مڙج ماڻ.“
 در يونڌن جي دل مان ٻر ٿيڻ جون ڌارائون وهڻ لڳيون.
 هوڏانهن اڃن هڙي گستاخي ڏسي ڪروڌ سان ڀرجي ويو.
 ڪرڻ اهڙي مضبوط ۽ شاندار ڍنگ سان بيٺو هو جئين ڪا بهڙ جي اوچي چوٽي آڪاس سان ڳالهين ڪري. ڪورون سندس خوب آجيان پئي ڪئي. اڃن ڏانهس شوخيءَ مان لهاري چيو ”او ڪرڻ! منهنجي هٿان مارجي تون هاڻي جو هاڻي انهيءَ ٺرڪ ۾ ويندين جنهن ۾ ٻن ڪوٽ جي ايندڙ آدمي ۽ بنا چوڻ جي ڳالهائيندڙ آدمي ويندا آهن.“

ڪرڻ ٽڪار ۽ ڪل ڀريل لفظن ۾ وراڻيو: ”هيءَ رنگ ڀومي رڳو تنهن جي لاءِ نه آهي پر سڀني لاءِ کليل آهي. راج انهيءَ جو ٿيندو آهي جيڪو شڪتي شالي هوندو آهي. ڪو ڪو ڪرڻ ڪمزورن جو ڪم آهي. اڃائي ڳالهائڻ مان ڪهڙو سودو؟ آءٌ نه ٻاڻ چوڙي ڳالهين ڪريون.“

ڪرڻ جو اهو چڏائيندڙ قبولي، در ٽاڇاريه کان آگيا وٺي پنهنجن ڀائرن سان هيڪر پاڪر ٻائي اڃن مٿاڀلي لاءِ تيار ٿيو. هوڏانهن ڪرڻ ڪورون کان موڪل وٺي هٿيار کڻي سامهون آيس.

بجلي ۽ گجگوڙ جو ديوتا اندر ۽ اننت ڪرڻان جو ڌڻي سورج انهيءَ ويل اڇي پرگهت ٿيا. جڻڪ هي ديوتا پنهنجي ستنن کي مڙمار لڙائيءَ لاءِ چوري رهيا هئا ۽ انظاريءَ سان ان جو نتيجو ڏسي رهيا هئا.

جڏهن ڪنٽيءَ جي ڪرڻ تي نظر پئجي تڏهن هن کي يڪدم سڃاڻائين ۽ شرم جي ڪري، مٿس مورچا اڇي وٺي. وڌر لوڪر باڻيءَ کي آگيا ڪئي ته ڪنٽيءَ جي سنڀال ڪري. ڪنٽي سچيت ٿي پر مانسڪ پيڙا جي ڪري پٿر وانگر بهي رهي. سمجهي نٿي سگهي ته ڇا ڪريان!

جڏهن هو لڙڻ لاء تيار ٿيا تئين ڪرڻا آچار به جنهن کي هن قسم جي لڙائي جي سڀني نيمن جي پوري جان هئي، اچي بيهي جي وچ ۾ بيٺو ڪرڻ کي چيائڻ:

”هي راجڪمار! جيڪو تون سان وڙهڻ لاء تيار ٿيو آهي سو پرڻا پالڻو جو پٽ آهي. هو ڪورو وٺڻ جو انش آهي. اي ويڙا! بداء نه ٺهنجو پٽ ڪير هو ۽ ڪهڙي ۽ جانيء جو تون مان مٽي ڪري رهيو آهين؟ جڏهن ٺهنجي ڪل جو پتو پوندو تڏهن پارت تون سان وڙهڻ لاء تيار ٿيندو. اوچ گهراڻي ۾ انهن ٿيل راجڪمار وروڏي جي ڪل ۽ ڪلاچار جي ڄاڻ بنا هن سان ڪڏهن به ڏوند ڏن ڪندا آهن يعني ڏوٻو ڪونه لڙندا آهن.“

ڪرڻا آچار به جا هي شديد سٺي ڪرڻ جو سر شرم جي ڪري ائين جهڪي پيو جڏهن مينهن جي ماري ڪري ڪمڻ چوگل. شرم جي ماريل ڪرڻ جو ليڄ ٿي ڪم ٿي ويو. اتي دريوڏن اٿي ڪري چيو: ”جيڪڏهن انهيء ڪري جنگ ناري وڃي ٿي، ڇاڪاڻ جو ڪرڻ راجڪمار نه آهي، نه ان جو علاج سولو آهي، مان ڪرڻ کي انگ ڏيش جو راجا بياني مٿس چٽ رکان ٿو. پوء پيشم ۽ ڌرتراشٽر جي آڳيا وٺي دريوڏن اتي جو اتي سڀ سڳن سان پورا ڪيا ۽ ڪرڻ کي چٽ، جواهر ۽ ٻيا شاهي نشان ڏيئي انگ جو راجا بڻايو. هاڻي ڏوندو ڏن شروع ٿيڻ واري هئي. اوچتو ئي اوچتو ڪوچوان اڏيرت، جنهن ڪرڻ کي پاليو هو، سو اچي اتي پرگهت ٿيو. هو لٽ ٿي ٿيڪ ڏيئي ڏڪندو ڏڪندو ٿي آيو. اڏيرت کي ڏسندڙي انگ جو راجا ڪرڻ پتري پريم وچان هن جي اڳيان نمڻ لڳو. اڏيرت ڪرڻ کي پٽ ڪري سڏيو ۽ پنهجي ڪمزور ٻانهن ۾ هن کي جهلي خوشيء جا ڳوڙها ٻارڻ لڳو. ڪرڻ جو مٿو راج تلڪ جي ڪري اڳيئي آلو ٿيو پيو هو، سو هنن ڳوڙهن جي ڪري وڌيڪ آلو ٿي پيو.“

هيءَ نظارو ڏسي پيمسڻ ڪلندي ۽ گجگوڙ ڪندي چيو
 تہ ”هيءَ هڪڙي ڪوچوان جو پٽ آهي. ڪرڻ! پنهنجي
 خاندان جي ڏنڊي موجب ڇهيوڪ هٿ ۾ کڻي گهوڙا هڪڙو
 نون انهيءَ جي لائق نہ آهين جوارجن جي هٿان ڪنهنجو موت
 ٿئي. نڪي ئي توکي انگ ڏيش ۾ راج ڪرڻ جڳائي.“
 هي بي عزتيءَ جا لفظ ٻڌي ڪرڻ سنائي ۾ پئجي ويو.
 سندس چپ ڏکڻ لڳا ۽ بسا ڪنهن حرف ڪچڻ جي
 هڪڙي سرد آه پري لهندڙ سڄ ڏانهن تهاوڙ لڳو.
 دريوڏن وري ڪاوڙ ۾ پري ڪري وڌي واکي چيو:
 ”درڪوڏرا! اهڙيءَ طرح سان ڳالهائڻ توکي سونهين ٿئي.
 ڪٿريءَ جو ڳوٺ سندس بل ٿي آهي. مهاويرن جي پوروڄن جي
 ولساولي ڇاڇڻ ۽ وڏين ڏين جي بنياد جي ڳولها ڪرڻ
 عقلمنديءَ جي ڳالھ نہ آهي. مان توکي سوين اهڙا مثال ٻڌائي
 سگهندس جتي رواجي گهو ۾ پيدا ٿيل پرش بہ مهاوير ٿي ويا
 آهن. مونکي اها پڻ خبر آهي تہ خود ڪنهنجي ڄم بابت بہ
 ناشاناتا سوال پڇي سگهبا. ڏس، تہ هيءَ ڪهڙو نہ بھادر
 آهي! سندس شڪل ۽ چال ديوتائن جهڙي آهي! سندس
 ڪنڊل ۽ زره سر ۾ جي يادگيري ڏياري رهيا آهن. هٿيارن
 هلائڻ ۾ هو پنهنجو موت پاڻ آهي. سڄ پڇ هن جي جنم بابت
 ڪڇ مڙيوئي رهسيه آهي. ڀلا هرڻ مان ڪڏهن واڳھ پئدا
 ٿي سگهيتو؟ کوائين بہ چيو تہ هو انگ ڏيش ئي راج ڪرڻ
 جي لائق نہ آهي. مان تہ سڄ پڇ سمجهائون تہ هو ساري
 سنسار جو سمرات ٿيڻ جي لائق آهي. دريوڏن پالڊون ٿي
 ڪاوڙ چنڊيندو ۽ ڪرڻ سان پري ونديندو کيس پنهنجي
 رت ٿي چاڙهي وٺي ويو.

سڄ لهي هليو. لوڪ گوڙ شور ۾ ٿڙڻ پکڙڻ لڳا. ٻئين جي
 جهر ۾ ڪي ارجن جي ساراه ڪرڻ لڳا تہ ڪي ڪرڻ چي؛
 ڪي وري دريوڏن جا گيت ڳائڻ لڳا.

اندر سهي ڪيو ته نيٺ هڪ ڏينهن سندس پٽ ارجن ۽ ڪرڻ جي وچ ۾ مها يڌ لڳندي. انهيءَ ڪري هو برهمڻ جو ويس ڌاري ڪرڻ وٽ آيو. ڪرڻ دان لاءِ مشهور هو. اندر کانئس سندس ڪنڊل ۽ زرهه دان ۾ گهر يا. سورج ديوتا اڳيئي سڀني ۾ ڪرڻ کي خبردار ڪري چڪو هو ۽ چيو هئائينس ته اندر توکي ان ريت نه ڳڻيندو. ان هوندي به ڪرڻ سواليءَ کي مواناڻ لاءِ تيار نه هو. تنهن ڪري اها زرهه ۽ اهي ڪنڊل جيڪي کيس گپ ۾ ئي مليا هئا سي، لاهي ڪري برهمڻ کي ڏنا.

ديوتائن جو راجا اچرج ۽ آئند ۾ پوڄي ويو ۽ دان وٺڻ کان پوءِ ڪرڻ جي ساراهه ڪرڻ لڳو. چي ”تو اهڙو ڪم ڪيو آهي جو ٻئي ڪڏهن ڪين ڪيو.“ دان وٺي اندر کي ڪجهه مڙيوئي شرم ٿيو ۽ پنهنجي ادارا ڏيکارڻ لاءِ ڪرڻ کي چيا ته جيڪو ور وٺيئي سو گهر. ڪرڻ چيس: ”منهنجي اڃا آهي ته تنهنجو شڪتي نالي شستر، جو دشمنن کي مات ڪري سگهندو آهي، سو مون کي ملي. اندر اهو ور دان ڏنو، پر ان ۾ هڪڙو ڏکيو شرط وڌائين. چيائينس: ”تون هن شستر سان رڳو هڪڙي ئي دشمن تي وار ڪري سگهندي. اهو ڪير به هوندو ته مري ويندو. پر ان کان پوءِ توکي هيءَ شستر ڪارائتو نه ٿيندو. پر مون وٽ موٽي ايندو.“ اهي لفظ چئي اندر انتر ڌان ٿي ويو.

ان کان پوءِ ڪرڻ پرشرام وٽ ويو ۽ هن کي چيائ ته مان برهمڻ آهيان. ائين چل ڪري سندس شش بڻيو. ڪرڻ پرشرام کان پرهم استر نالي هٿيار ڪم آڻڻ جو منتر سکيو. هڪڙي ڏينهن پرشرام ڪرڻ جي گوڏي تي مٿو رکي سمهيو پيو هو. انهيءَ وقت هڪڙو زهريلو جيت ڪرڻ جي ستر ۾ پيهي ويو ۽ رت رٻلا ڪري وهڻ لڳو ۽ ڪرڻ کي سخت درد ٿيو. انهيءَ هوندي به ڪرڻ انهيءَ خيال کان ته سندس

گورو جي ننڊ نه ڦٽي، ڇپ ڇاپ ڪري ويهي رهيو ۽ ذرو به نه لڏيو لميو. جڏهين پرشرام جاڳيو تڏهين اها رت ڏٺائين جا ڪرن جي ستر مان وهي وهي هئي. پرشرام چيو ”پرڻه پتر! تون بروهمن نه آهين. شارپرڪ سنڌاين جي وچ ۾ ڪٿي ئي اهڙي طرح شانت ۾ رهي سگهندو آهي. هاڻي سڄي ٻڃي ڳالهه ڪر.“

ڪرڻ قبول ڪيو ته هن ڪوڙ ڳالهائيندو هو. سچ ٻڃ نه هو هڪ ڪوچوان جو پٽ هو. ڪروڙ ۾ اچي پرشرام کيس هن ريت سراپ ڏنو:

”ڇاڪاڻ جو تون پنهنجي گورو سان ٺڳي ڪئي آهي تنهن ڪري اهو بروهمن استر جو ٿو سگهيو آهي سو توکي آڻي ويل ڪم نه ڏيندو. عين موقعي تي اهو منتر ٽوڪان وسري ويندو ۽ تنهن جي رت جو ڦيٽو ڳپ ۾ ڳپي ٻولندو.“

انهيءَ سراپ ڪري ئي ارجن سان آخرين بند ڪندي ڪرڻ کان اهو منتر وسري ويو جيتوڻيڪ هن کي پوئين گهڙيءَ تاءِ اهو ياد هو. ڪرڻ دريوڌن جو وفادار دوست هو ۽ انت تاءِ ڪورون جو ساٿ ڏنائو. پيشم ۽ دروڻ جي مرڻ کان پوءِ ڪرڻ ڪورون جي سڻا جي رهبري ڪئي ۽ ٻه ڏينهن ساندو تمام وڻنا سان وڙهندو رهيو. انت ۾ سندس رت جو ڦيٽو ڌريءَ ۾ ڳپي پيو ۽ هو ان کي ٻاهر ڪڍي نه سگهيو. جڏهين هو انهيءَ آفت ۾ هو تڏهين ارجن کيس ڪنو. ڪرڻ کي مرلندو ڏسي ڪنٽي دڪ جي ساگر ۾ ٻڏي ويئي. ڇاڪاڻ جو اڄ وچان ڪنٽي پنهنجي دڪ جي ڪارڻ جو اظهار نه ٿي ڪري سگهي تنهن ڪري سندس دڪ ڪندي جيان ئي سندس دل کي چير وڌا.

دروڻاچاره

دروڻاچاره يار دواج نالي برهمڻ جو پټ هو. هن ويد ۽
 [ويدانگ معنيٰ ويد جا انگه. اهي آهن. (۱) شڪشا (اها وديا
 جنهن جي وسيلي نيڪ نيڪ اچار ڪري سگهجن)؛ ويا ڪرڻ
 (اها وديا جا نيڪ نمولي ٻولي ٻالهاڻا سيکاري)؛ (۳) نرڪت
 (اها وديا جيڪا شبدن جا بنياد ڏيکاري)؛ (۴) چند اها وديا
 جيڪا ڪوٺا جا نيم سيکاري)؛ (۵) ڪلپ (اها وديا جنهن ۾ يگ
 ڪرڻ ۽ منترن جي ڪم آڻڻ جي وڌي آهي) (۶) جوش
 (نارن ۽ گرهن بابت وديا) | ويدانگ چڱي طرح سان پڙهيا
 هئا. پوءِ هو ڏاش وديا سکڻ لڳو ان ۾ به ڪماليت حاصل
 ڪيائين. پنڃال ديش جو راجا يار دواج جو گهاٽو متر هو. سندس
 پٽ درويد ۽ دروڻ گڏجي ڪري هڪ ڪتيا ۾ پڙهيا هئا.
 جوين اوستا جي ادارتا پوري مٿي انهن جي وچ ۾ قائم ٿي
 ويئي. درويد هيڪڙ ٻاراڻي جوش وچان دروڻاچاره کي چيو
 ته جڏهين مان راج ڏئي ٿيندس تڏهين توکي اڌ راج ورهائي
 ڏيندس. وديا اڀياس پوري ڪرڻ کان پوءِ دروڻاچاره،
 ڪرپا آچاره جي پيٽ سان، وراهه ڪيو. کين اُشو ٿاما نالي پٽر
 آڻين ٿيو. دروڻاچاره جو پنهنجي پٽي ۽ پٽر سان اتي پريم
 هو. انهن جي ڪاٺر هن ڌن هٿ ڪرڻ ٿي چاهيو، جيتوڻيڪ
 لنڊي هوندي پٽي جي هن ڌري به پورا نه ڪئي هئي.
 دروڻاچاره کي خبر پيئي ته پُرسرام پنهنجي سميتي برهمڻ
 ۾ وراهي رهيو آهي. انهيءَ ڪري هو پُرسرام وٽ ڪاهي
 ويو. پر جڏهين اتي پهتو تڏهين پُرسرام پنهنجو سمورو ڌن
 دان ۾ ڏيئي چڪو هو ۽ بن ڏانهن وڃڻ جي تياري ڪري
 رهيو هو. پُرسرام جي اڃا هئي ته دروڻاچاره کي ڪچ مڙوئي
 مدد ڪريان. تنهن ڪري هن کي چيائين ته جي چاهين ته

مان توکي پنهنجي شستر وڌيا سيڪاريان. دروڻ اڃا آڇ خوشيءَ سان قبول ڪئي. هو اڳيئي وڏو ڌنڌاري هو. هاڻي ته جنگي فن جو لائق استاد ٿي پيو. انهيءَ وقت جا سڀ راج گهراڻا کيس پنهنجو گورو بڻائڻ لاءِ منتظر هئا.

هاڻي درويڊ پنجال ديش جو راجا ٿي چڪو هو. پنهنجي اڳئين متر درويڊ جي ادارتا جون ڳالهيون ياد ڪري، دروڻاچار به اها آڻا ڪري هن وقت ويو ته هو ضرور ادارتا سان سندس آجيان ڪندو. دروڻ ڏٺو ته راجا درويڊ، وڌياري درويڊ کان ٻنهي نراو آهي. جڏهن دروڻ، درويڊ کي پراڻي مترتا جي يادگيري ڏياري، تڏهن درويڊ کي ڪا خوشي ٻنهي کان ٿي، هن هٿوڻن انهيءَ ڳالهه کي هڪڙي بي جاءِ گستاخي ڪري سمجهيو. بل ۽ ڏن جي نشي ۾ چڪناچور، درويڊ چيو ”اي برهمڻ! توکي اهڙي همت ڪيئن ٿي ٿئي جو تون مولڪي پنهنجو دوست ٿو ڪري ڪونين؟ سنگهاسن ٿي وينل راجا ۽ رلندڙ پينوءَ جي وچ ۾ دوستي ڪئن ٿي سگهندي؟ تون ڪهڙو نه مورڪ آهين جو پراڻي روايتي واقفيت جي آڌار تي پاڻ کي هڪڙي راجا جو متر ٿو سمجهين! ڀلا ڪڏهن نرڌن به ڌنڌن جو دوست ٿيو آهي؟ ڪڏهن جهنگلي اودوان به وڌوان جو متر بڻيو آهي؟ ڪڏهن ڪانٽر ۽ وير به متر بڻيا آهن؟ مترتا ته هڪجهڙن جي وچ ۾ ٿيندي آهي. هڪڙو رولو فقير، راجا جو متر بڻجي نٿو سگهي. دروڻاچار به ڪي محالاب مان ڏڪايو ويو. سندس ڪنن ۾ ڌڪار جي شبنم پئي آواز ڪيو ۽ سندس دل ۾ ڪروڙ جي آگهه ٿي جلي. هن من ٿي من ۾ پريو ڪيو ته هن ايمانداري راجا کي ضرور سزا ڏيندس. هن منهنجو ايمان ڪيو آهي ۽ پالڪڻي جي پوتر پريت جو حق ادا نه ڪيو آهي. اهڙا ٻه پڇائيندو دروڻاچار به روزگار جي ڳولها ۾ هستيا پور ڏانهن روانو ٿيو. ڪڇ ڏينهن پنهنجي سالي ڪرپاچار به جي گهر ۾ ڇپ چاپ ڪري گذاريا.

هڪڙي ڏينهن شهر پناهه جي ٻاهران راج پترن کينهونءَ سان پئي راند ڪئي. کينهون ۽ بدشتر جي منڊي وڃي ڪوه ۾ ڪريا. راجڪمار ڪوه جي چوڌاري بيٺي رهيا ۽ ڏٺائون ته ڪوه جي نري ۾ صاف پاڻيءَ وڃان منڊي جهلڪا ڇڏي رهي آهي. هنن کي سماءُ لڳي پيو ته ڪوه مان منڊي ڪيئن ڪڍون. هنن کي اها به خبر نه پئي ته سندن ڀرسان هڪ ڪاري رنگ جو برهمڻ ڇپ ڪري مشڪي رهيو آهي. برهمڻ اوچتو چيو: ”اي راجڪمارو! اوهان ويو ڀرپ جي وٽس جا پالڪ آهيو، پوءِ اوهان ڪوه مان کينهون ڇو لٽا ڪڍو؟ جنهن کي به شستر وڌيا ايندي هوندي تنهن کي خبر هوندي ته کينهون ڪيئن ڪڍجي. ڇو ته مان اوهان کي ڪڍي ڏيان.“ بدشتر کلندي چيو: ”اي برهمڻ! جيڪڏهن تُو اسان کي کينهون ڪڍي ڏنو ته اسين توکي ڪرپا آڇاريه جي گهر ۾ سندر پوڄن ڪارائينداسين.“ اتي دروڻ هڪڙو ڊپ ڪيو ۽ منتر پڙهي ان کي ڪوه ۾ اڇلياين. اهو ڊپ تير جيان کينهو ۾ وڃي کٽو. پوءِ هڪ ٻئي پٺيان ڊپ ويو اڇلائيندو. ڊپ هڪ ٻئي ۾ اٽڪندا ويا ۽ هڪڙي قسم جو زنجير ٺهي پيو. ان کي چڪي ڪري دروڻ آڇاريه کينهون ٻاهر ڪڍيو.

اهو ڏسي راجڪمار اچرج ۾ پئجي ويا ۽ هنن کي منڊي ڪڍڻ لاءِ به چيائون. دروڻ آڇاريه هڪڙو ڏنڻ هٿ ڪيو ۽ ان تي هڪ ٻار ڇاڙهي ان کي ڪوه ۾ اڇلياين. ٻار ڪوه ۾ پهچي پوئتي ٺٺو ڏٺو ۽ ٻار سان منڊي به کڻي آيو. برهمڻ مشڪندي راجڪمارن کي منڊي به ڏني. برهمڻ جا هٿڙا عجيب ڪرتب ڏسي راجڪمار واٽڙا ٿي ويا. چيائونس ”اي ڏيوتا! اسين توکي لمسڪار ڪريون ٿا. ڪرپا ڪري ٻڌايو ته اوهين ڪير آهيو ۽ اسين اوهانجي ڪهڙي شيوا ڪريون؟“ برهمڻ چيو: ”راج پترو! پيشمر کان وڃي پڇو ته آءٌ ڪير آهيان!“ جڏهن راجڪمارن پيشمر کي احوال ڏنو تڏهن هن

سهي ڪيو ته اهو برهمڻ مشهور دروڻاچاره آهي. پيشمر اهو
 ٻڌو ۽ ڪورو وڌيڪ سکيا دروڻاچاره
 کان ٿي پراپت ڪن. پيشمر دروڻاچاره جي چڱيءَ پر آڃيان
 ڪئي ۽ هن کي راجڪمارن جي سکيا لاءِ مقرر ڪيو. جڏهن
 ڪورو ۽ ٻانڊو هٿيارن هلائڻ جي وڌيا سڳي چڪا تڏهن
 دروڻا ڪرڻ ۽ دريوڏن کي چيو ته وڃي دروڻا ڪري
 وٺي اچو ۽ اهڙيءَ طرح ڪورو ڊڪشٽا اڏا ڪريو. هوءَ ٻيهر
 سڦلٽا پراپت نه ڪري سگهيا. پوءِ ڪورو ارجن کي ساڳي آڳيا
 ڪئي. ارجن دروڻا ڪري شڪست ڏني ۽ کيس ۽ سندس
 وزير کي پڪڙي اچي دروڻاچاره جي آڳيان حاضر ڪيو.
 دروڻاچاره دروڻا ڪري چيو ”اي مهان راجا! ڏک نه!
 ننڍي هوندي اسين پاڻ ۾ متر هٿاسين پر تون متر ٿا وساري
 ڇڏي ۽ منهنجي بي عزتي ڪئي. تون مون کي ڇڏيو هو ته راجا
 جو دوست راجا ٿي سگهندو. هاڻي مان راجا آهيان ڇاڪاڻ
 جو مون تنهنجو راج فتح ڪيو آهي. پر مان چاهيان ٿو ته
 تنهنجي متر ٿا وري هٿ ڪريان. انهيءَ ڪري مان توکي
 اڌ راج موٽائي ٿو ڏيان. تنهنجو سڌانت اهو آهي ته هڪجهڙن
 ۾ ئي دوستي ٿي سگهندي آهي. هاڻي اسين ٻئي هڪجهڙا
 آهيون. اڌ راج جو مالڪ مان آهيان. دروڻاچاره سمجهو ته
 پنهنجي بي عزتيءَ جو پورو بدلو وٺي چڪو آهيان. انهيءَ
 ڪري هن دروڻا ڪري آزاد ڪيو ۽ ساڻس عزت ڀري هٿ
 هليو. دروڻا جو ايمان ٿئي پيو، پر ساڻ ساڻ هن جي من ۾
 دروڻاچاره لاءِ وڌيڪ ٻڌا ٿيو. دروڻاچاره دروڻا جي سومان
 کي هيءَ زخم رسايو هو، انهيءَ ڪري دروڻا وڌيڪ وڌيڪ
 پڪو ٿيو. پڇاڻو. هن جڳ ۽ ٽپ ڪيو. هن ورت رکيا ۽ بگه
 وڇيا. سندس مطلب هو ته ديوتا ٿون ڀرسن ٿي کيس اهڙو پت
 ڏين جو دروڻاچاره کي ڪهي ۽ کيس ڪا اهڙي ڌيءَ ڏين
 جا ارجن سان پرڻجي. راجا جي تپسيا سٿل ٿي، هنکي دروڻا ڪري

جهڙي ڏي ۽ پيدا ٿي. ٻن کيس ڌرشت ڏيمن جهڙو پٽ
به ڄائو. ڪروڪيتر جي لڙائيءَ ۾ ڌرشت ڏيمن پانڊون جو
سپه سالار هو. هن دروڻا چاري جي ٻڌ ڪرڻ ۾ سهايتا ڪئي.

[۱۴]

لاک جو گهر

پير جي شري جي شڪتي ڏسي ۽ اڙجن جي هوشيارِي
پسي، دريوڏن ايرڪا جي آڌ ۾ جلت لڳو. هن پانڊون کي
ناس ڪرڻ جو پنه پڇايو. انهيءَ گندي ڪم لاءِ ڪرڻ ۽ شڪني
دريوڏن جا صلاحڪار بڻيا ۽ کيس ڪنڀون ڪنڀون اٽڪلون
سيڪارڻ لڳا. ڌر تراشتر هو سياڻو آدمي. هن کي پنهنجن پائين
لاءِ پريم به هو. پر هو ارادي جو ڪڇو هو. پنهنجن پٽن سان
گهڻو موھ هوس. پنهنجن ٻارن جي خاطر ڪڇا دليل به هن
کي پڪا ڏسڻ ۾ آيا. بعضي بعضي ڄاڻي ٻجهي به هو پاپ
جي پٽ جو پانڌي بڻبو هو.

دريوڏن پانڊون کي مارڻ جا گهڻي رستا سوچيا. وڌر
جي اڇا هٿي نه پرت جو هيءُ پريوار پاپ جي ڪم کان بچي
پوي. تنهن ڪري هو لڪي لڪي پانڊون کي مدد ڏيندو
هو ۽ انهيءَ ڪري ئي پانڊو بچيا.

دريوڏن جي نظر ۾ پانڊون جو هڪڙو وڏو گناه اهو هو،
جو نگر واسي کليءَ طرح سندن ساراه ڪندا هئا ۽ هر وقت
ائين چوندا هئا ته ڀڏشتر ئي راج ڪرڻ جي لائق آهي. ماڻهو
مجموعاً ٺاهي چوندا هئا ته ڇاڪاڻ جو ڌر تراشتر جنم کان
سورڊاس هو تنهن ڪري هو راجا ٿيو ئي نه هو ۽ ائين واجب
نه آهي ته هو راج پنهنجي هٿ ۾ رکي. پيشمر به راجا ٿي نٿو
سگهي، ڇو ته هو سچ جو پوڄاري آهي ۽ هن اهو پرڻ ڪيو

آهي ته مان راجا نه ٿيندس. ان ڪري يڌسٿر کي ئي راج تڪ
 ڏيڻ کپي. يڌسٿر ئي ڪورو وٺڻ تي راج ڪرڻ جي بوڳيه
 آهي. هو ئي نياڻ پوروڪ ديش جي سنڀال ڪري سگهندو.
 اهڙيءَ ريت لوڪ چوندا وٺندا هئا. اهي شيد دريوڏن جي
 ڪٽڻ لاءِ وڪ جي مثل هئا. انهيءَ ڪري هو ايرڪا ۾ لڄندو
 ۽ پڄندو رهيو. هيڪڙ هو ڌرتراشٿر وٽ ويو ۽ وڃي کيس
 ڏانهن ڏنائين ۽ چيائين ته ”لوڪ بيهود يون ڳالهيون ٿا ڪن.
 پيشم ۽ اوهان جهڙن بزرگن لاءِ به کين عزت ڪانهي. هـو
 چون ٿا ته يڌسٿر کي يڪدم سنگهاڻڻ تي وهارڻ کپي. ائين
 ٿيو ته پوءِ اسان جو ناس ٿي ويندو. ڇاڪاڻ جو اوهان سورڊاس
 هئا ان ڪري راج اوهان کي نه مليو ۽ اوهان جو ڀاءُ راجا ٿيو.
 جيڪڏهن پانڊوءَ جو وارث يڌسٿر ٿئي ته پوءِ اسين ڪيڏانهن
 وڃون؟ پوءِ اسان جي سنتان جو ڇا ٿيندو؟ يڌسٿر کان پوءِ
 سندس پٽ راج ڏئي ٿيندو ۽ ان کان پوءِ وري ان جو پٽ
 ۽ ائين پيئي پانڊوءَ جي وٽس راج ڪندي. پوءِ اسان جو نه
 ڇاڙهو ٿي نه ٿيندو ۽ اسان کي روزيءَ لاءِ به سندس محتاج
 رهڻو پوندو. هن کان نه نرڪ ۾ رهڻ بهتر آهي.“

اهي شيد ٻڌي ڌرتراشٿر ٿئيءَ ۾ پئجي ويو ۽ چيائين:
 ”پٽ! جيڪي ٽن چوڻ ٿو سو سڀ سچ آهي. پر يڌسٿر
 ڌرم جو مارڻ ڪونه ڇڏيندو. هوسيني کي پيار ڪندو آهي.
 يڌسٿر ۾ سندس سرڳواسي پٽا جا سڀئي گڻ موجود آهن.
 نگرواسي سندس ساراه ڪن ٿا ۽ سندس ئي سهائتا ڪندا.
 پانڊوءَ پاڻ کي سيني سٽائين ۽ منترن ۾ پنهنجي اوج آچار
 دواران پيارو بڻايو هو. اهي سڀ يڌسٿر جو پاسو وٺندا. عام
 لوڪ ته پانڊون جي پوڄا ڪندا آهن. اسين ڪڏهن به طرح
 پانڊون کان ڪٿي نه سگهنداسين. جي اسان انياڻ ڪيوسين ته
 لوڪ بغاوت ڪندا. هو يا اسان کي ماريوندا يا ديش نيڪالي
 ڏيندا. اسين هر هنڌ بدنام ٿينداسين.“

ڊريوڌن چيو: ”اوهان کي اجايو اچي پورولو آهي. پيشمر
 گهڻي گهڻي ۾ گهڻو بي طرفدار رهندو. اهو تانما جو مون سان
 ڏاڍو پيار آهي. انهيءَ ڪري سندس پتا دروڻ ۽ سندس
 مامو ڪرپا چار نه به اسان جي پاسي ٿيندا. وڏو ڪليو ڪٿا ٿيو
 اسان جي مخالفت نه ڪندو. هن کي اهڙي همت ڪانه آهي.
 اوهان ڪنهن طرح پانڊون کي وارڻاوت مياي ۾ ڏياري
 موڪليو. جڏهن هو اوڏانهن ويندا تڏهن اسان پنهنجا طرفدار
 وڌائينداسين. مان اوهان کي سچ ٿو چوان ته منهنجي ڏک
 جو پيالو پرور ٿي چڪو آهي. مون ۾ وڌيڪ سهڻ جي شڪتي
 ڪانه رهي آهي. منهنجي دل ڦاٽي ٿي. منهنجي ليڻ ۾
 ننڍي ٿي اچي. منهنجي زندگي منهنجي لاءِ بوجھ آهي.“
 ان کان پوءِ پتا ٿي وڌيڪ دٻاءُ وجهڻ لاءِ هن ڪن
 ڪوٽ نيتيءَ وارن کي پنهنجي پڪش ۾ ڪيو. هڪ هڪ ڪري
 هو ڏر ٽراشٽر جا ڪن ڀرڻ لڳا. انهن سڀني جو سر ڪرڊو
 هو ڪٽڪ نالي هڪڙو برهمڻ. هو شڪنيءَ جو منٿري هو.
 هن ڏر ٽراشٽر کي راجنيتيءَ جون ڪيتريون رمزون ٻڌايون ۽
 مثال ڏيئي پنهنجي دٻاءُ جي پشتي ڪئي. هن چيس: ”
 اي راجن! پانڊو پٿرن ۽ سندس پريار کان ٻاڏ کي بچايو.
 هو پنهنجي ۽ پنهنجي سندن لاءِ وڌيڪ جي برابر آهن. برابر
 پانڊو پنهنجا ڀائٽيا آهن پر ويجهو مائٽ ٿي وڌيڪ خطرناڪ
 ۽ دشمن ٿيندا آهن.“ ڪٽڪ وڌيڪ چيو: ”مونسان ناراض
 نه ٿي. راجا کي رڳو نالي ۾ وڏو نه ٿيڻو آهي. هن کي
 شڪتي به ڪم ۾ آڻڻي آهي. جيڪو شڪتي نه ڏيکاريندو
 آهي انهيءَ جي شڪتيءَ ۾ ڪنهن جو به وشواس نه ٿيندو
 آهي. راجنيتيءَ جا پيد ڳپت رکڻ ڪن ۽ جنتا کي تڏهن ئي
 خبر پوڻ ڪپي جڏهن رٿون عمل ۾ اچي چڪن. وري ٻرايون
 بنا دير جي دور ڪرڻ ڪپن. جيڪو ڪندو شير جي
 اندر پيو هوندو، سو ضرور اڏائيندڙ زخم پيدا ڪندو.

شڪتي شالي شترن کي ناس ڪرڻ ڪپي ۽ نريل وروڌي ۽
 کان به لاڳو رهڻ نه ڪپي. بعضي بعضي هڪ چنگ ٺي سڄو
 بن ساڙي پسر ڪندي آهي. شڪتي شالي شتروءَ کي تجويز
 سان ناس ڪرڻ ڪپي. انهيءَ ئي ڏيا ڪرڻ مورڪنا آهي.
 اي راجن! پانڊون پترن کان پاڻ بچايو. هوڏايو زور وارا آهن.
 پوءِ دريوڌن ڌرتراشتر کي چيو ته ”مون هاڻي گهڻائي
 مددگار هٿ ڪيا آهن. ڪيترن کي ڏن ۽ مان ڏيئي مون
 پنهنجو بڻايو آهي. راج منتر ۾ هاڻي اسان جي پاسي آهن.
 جيڪڏهن توهين جلدي پانڊون کي وارڻاوت ڏانهن روانو ڪندا ته
 پوءِ سڄو شهر اسان جي پاسي ڏي هليو ايندو. هنن جو ڪوبه
 متر هتي نه بچندو. هيڪر راج اسان جي هٿ ۾ ايندو ته
 پوءِ اسان جو ڪچ بگاڙي نه سگهندا ۽ پوءِ هو پل هٿ موٽي
 به اچن. انهيءَ ۾ به اسان کي ڪو خطرو ڪونه رهندو.“
 جڏهن جدا جدا ماڻهن ڌرتراشتر کي اهي ڳالهيون سمجهايون،
 تڏهن هنن جي من کي لوڏو اچي ويو ۽ هنن پٽ جي ڳالهه
 مڃي. هاڻي سوال هو ته اها رت ڪيئن ۽ ڪڏهن عمل ۾
 آڻجي؟ وزير پانڊون جي روبرو وارڻاوت جي ساراهه ڪرڻ
 لڳا ۽ پڻ اها ڳالهه پرسڌ ڪيائون ته اتي پڳوان شو جي ياد
 ۾ هڪ وڏو ميلو لڳو آهي. سرل سپار پانڊو وڃڻ لاءِ تيار
 ٿيا. خاص ڪري جڏهن ڌرتراشتر به پيار پوئل شبنم ۾ کين
 ساڳي ڳالهه چئي. پانڊون کي ائين به چيو ويو ته وارڻاوت
 جا لوڪ اوهان جي آجيان ڪرڻ لاءِ ڏاڍو منتظر آهن.
 هاڻي دريوڌن گدگد ٿيڻ لڳو. هنن ڪرڻ ۽ شڪنيءَ
 سان گڏجي ڪري اها صلاح ڪئي ته ڪنٽي ۽ سندس پٽن
 کي وارڻاوت ۾ ڪهي ڇڏجي. دريوڌن پوڄن نالي پنهنجي
 منتر ۽ کي گهرايو ۽ هنن سان ڪا ڳجهي صلاح ڪيائين. پانڊو
 وارڻاوت ڏي ويا تنهن کان اڳ پوڄن وڃي آئي بهتو ۽ هنن
 جي آڱر ڀاڱت لاءِ وڃي هڪڙو سهڻو محلات تيار ڪيائين.

هن محلات جي ٺاهڻ لاءِ سٺي، لاکي، گيه، ٿيل ۽ چرٻي جهڙيون جلد ٻرندڙ شيون ڪم ۾ آنديون ويون. محلات جي ڪاڳل به اهڙين شين سان ڪئي ويئي جي جلدي پري اٿن. هن محلات جي ڪيترن ڀاڱن ۾ اهڙيون سڪيون شيون رکي ڇڏيون جي جلدي سڙي پسر ٿين. جنهن هنڌ تمام خطرناڪ شيون هيون اتي ئي هن ڪشش ڪندڙ بسترا ۽ ڪوچ وڄائي ڇڏيا. جيسين محلات ٺهي پيار ٿيو نيسين پاندون کي نگر ۾ هر پرڪار جي سهوليت ڏني ويئي. خيال اهو هو ته جڏهين پاندو محلات ۾ ٺهي وهندا، تڏهين رات جي وقت محلات کي باهه ڏني ويندي. پاندون کي ٻاهران ڏاڍو پيار ۽ پريم ڏيکاريو ويو، جيئن هنن کي ڪنهن به قسم جو شڪ شبو پئدا نه ٿئي. اهڙي ريتا رتي ويئي جيئن باهه لڳڻ جي حالت ۾ ائين چئي سگهجي ته هيءُ هڪڙو اتفاق ٿيو آهي. ڪورون جو ڪوبه ڏوهه ڪونه آهي.

[۱۵]

پاندو ڪيئن بچي ڀڳا

پنهجن بزرگن کان ادب سان موڪلائي ۽ پنهنجن ساٿين کي پريم سان الوداع چئي، پاندو وارثاوت ڏانهن روانا ٿيا. نگر واسي ڪم ۾ پنڌ ساڻن گڏجي ويا. پوءِ بدشتر جي زور ڀرڻ تي من ۾ مايوس ٿي هو پوئتي موٽيا. انهيءَ وقت ودر بدشتر کي گپت پاشا ۾ هن ريت چيو: ”چالاڪ راجپوتي شتروءَ جي چار مان اهوئي بچي سگهندو، جيڪو اڳواٽ انجي چال کي سمجهي سگهندو ۽ ان جي مثالي لاءِ تيار ڪندو. هن سنسار ۾ رڪ جي هٿيارن کان وڌيڪ لڪا هٿيار موجود آهن. جنهن سڃاڻ کي انهن کان پڇڻو هجي، انهيءَ کي انهن

هٽيارن جي مقابلي جي چاڙ ٿيڻ گهرجي. اها اڳتي جا جهنگل
 کي ساڙي پير ڪندي آهي سا پر ۾ لڪل ڪئي جو وار به
 ونگون نه ڪري سگهندي آهي ۽ چاهو جو زير زمين پنهنجو
 گهر ٺاهيندو آهي سو ان کان بچي نڪرندو آهي. سياڻو ماڻهو
 ٿارن کي ڏسي سهي ڪندو آهي ته مان ڪهڙي هنڌ
 پيو آهيان.“

اهڙي طرح سان رڳو يڏستر کي ئي اشارو ڏنو ويو ته
 دريوڌن ڪهڙي نه ڏڪار جوڳي سازش ڪئي آهي ۽ ان کان
 بچڻ جو ڪهڙو طريقو آهي. يڏستر ودر کي چيو ته مون تنهن
 جو مطلب سمجهي ورتو آهي. ڪڇ وقت کان پوءِ يڏستر اها
 ڳالهه پنهنجي ماما سان ڪئي. جيتوڻيڪ پالڊو روالي ٿيڻ
 وقت بلڪل خوش ها ته به اها خبر ٻڌي مٿانن اداسي
 چاڻڪجي ويئي.

وارثاوت جا لوڪ پانڊون جي اچڻ جو ٻڌي ڏاڍو خوش
 ٿيا ۽ سندن سواگت شان شوڪت سان ڪيائون. جيسين لاکه
 جو محلات پئي ٺهيو تيسين پانڊو ٻين لوڪن جي گهرن ۾ رهندا
 ها. پر وڃڻ آڳاٽ ٿي سندن رهڻ جو پربند ڪري ڇڏيو
 هو. جڏهن لاکه محل ٺهي تيار ٿيو تڏهن پوروچن پانڊون کي
 اوڏانهن وٺي ويو. جيڪو محلات دريوڌن پانڊون کي برباد
 ڪرڻ لاءِ تيار ڪرايو هو، تنهنجو نالو پوروچن رکيو، ”شوم“.
 شوم جي معنيٰ آهي ڪلياڻڪاري. يڏستر جيئن لاکه محل ۾
 پرويش ڪيو، تيئن هو ان جي ڪنڊ ڪڙڇ ڇاڇڻ لڳو. هن
 کي پڪ ٿي ويئي ته جاءِ اهڙين شين جي ٺهيل آهي جنکي
 باهه بڪدم وڇڙي ويندي. پوءِ يڏستر پير کي هن ريت
 چيو: ”جيتوڻيڪ اسان کي پتو آهي ته هيءُ محلات اسانجي
 موٽ لاءِ هڪ چار آهي ته به اسان کي حراس ۾ اچڻ نه گهرجي.
 پر ۾ چن کي اصل پتو نه پوڻ گهرجي ته ڪو اسان کي سندس

سازش جو سنڌ ملي چڪو آهي. وقت سر اسان کي هتان
 پڇي نڪرڻ کپي. پر حال في الحال اسان کي اهڙي هلٽ
 هلاڻ گهرجي جيئن شترن جي دل ۾ شڪ شبو پئدا نه ٿئي،
 ۽ هو اوندهه ۾ ئي رهن. بدشتر جي هيءَ صلاح سندس ڀائرن
 ۽ مائا کي ڏاڍي وڻي. هو ڇپ ڇاپ لاکه گهر ۾ رهڻ لڳا.
 هاڻي ودر جو هڪ قاصد اچي وارد ٿيو. هو سرنگ لڳائڻ
 ۾ ڏاڍو هوشيار هو. هڪڙي ڏينهن هن ايڪانٽ ۾ بدشتر
 کي چيو ته جنهن نشانيءَ ودر توکي گپت بولي ۽ ۾ خبر دار
 ڪيو هو تنهن نشانيءَ مان هٿ آيو آهيان. مونکي موڪليو
 اٿس توهان جي بچاءَ لاءِ.

انهيءَ ڏينهن کانپوءِ ڪاريگر لاءِ ڇپ ۾ ڌيري ڌيري،
 سرنگ ٺاهڻ ۾ لڳي ويو. تان جو هن ابتري ڏکهي سرنگ
 ٺاهي جو محلات جي ڪوٽ ۽ ڪاهيءَ کي به پار ڪري ويئي.
 پوءِ محلات جي دروازي وٽ رهڻ شروع ڪيو پالڻو.
 رات ۾ هٿيارن پنهارن سان جاڳندا رهندا هئا. پر ڏينهن جو
 ويندا هئا جهنگل ۾ گهمڻ ڦرڻ ۽ شڪار ڪرڻ. ائين گهمندي
 هو جهنگل جا سڀ رستا ۽ پيچرا جاچيندا رهندا هئا. پوءِ
 اها ڪوشش ڪئي هئي ته پالڻو کي سندن سازش جو پتو
 نه پوي ۽ پالڻو جي اها ڪوشش هئي ته پوءِ کي سندن
 رٿن جي ڄاڻ نه ٿئي. اهڙيءَ طرح سان سڄو سال گذري ويو.
 آخر پوءِ سمجهيو ته مان هاڻ گهڻوئي وقت ترسيو آهيان
 ۽ گوليءَ چوڙڻ جو وقت اچي ويو آهي. بدشتر کي به پرون
 پڇي ويا. هن پنهنجي ساٿين کي چيو ته: ”رات پنهنجي
 آه نه ڏينهن پرائو آهي.“ ڪنٽي انهيءَ ڏينهن ڏاڍا سٺا ۽
 سواڊي طعام تيار ڪيا. هن جو خيال هو ته نوڪرن ڇاڪرن
 کي ابتر ڪارايان پياريان جو رات سندن لبت ئي نه کلي. ڳورو
 کاڌو کائي سڀ نوڪر ڇاڪر گهري نبت ۾ سمهي پيا. ڪي
 ته شراب جي نشي ۾ چڪناچور ٿي رهيا هئا. پوءِ کي به غفلت

جي آرام ۾ لٽي پيو. اڌ رات جو پيمسڻ محلات جي جدا جدا جاين تي وٺي باهه ٻاري. ڪنٽي ۽ سندس پٽر ٽڪڙو ٽڪڙو زير زمين رستي کان اوندھ ۾ ٽافوڙا هڻي پڇي نڪتا. منٿن جي اندر سڄي محلات کي باهه وڇڙي ويئي. ڪي لگرواسي ڏکندا ڏکندا رڙيون ڪندا اچي ان جي چوڌاري بيٺا. ڪيترا هيڏانهن هوڏانهن باهه وسائڻ لاءِ اجائي ڪوشش ڪندا رهيا ۽ سڀني گڏجي چيو: ”هه! هه! هه! هيءَ دريوڌن جي شرارت آهي. هو ٺر اپراڌ پالڊون کي ڪهڻ ٿو چاهي.“ منٿن جي اندر سڄو محلات سڙي پسر ٿيو. پرڏي جي جاءِ کي به باهه وڙهي ويئي ۽ هو اتان لڪري نه سگهيو. اهڙيءَ طرح کيس سندس ٻارن جو ڦل مليو.

وارثاوت جي لوڪن هستيا پور ڏانهن خبر موڪلي ته پالڊون جو محلات سڙي خاڪو ٿي ويو آهي ۽ ان ۾ رهندڙ سڀ لوڪ مڙت جو شڪار ٿي ويا آهن. هيءَ خبر ٻڌي ٻڌي ڌرتراشٽر کي ڏک نه ضرور ٿيو پر اندر هو خوش به ٿيو. وياس ڀڳوان لکي ٿو ته جهڙيءَ طرح سان گهري تلاءَ جو پاڻي مٿاڇري تي گرم ۽ هيٺ ٿڌو ٿيندو آهي تيئن ڌرتراشٽر جي دل اندر خوش ۽ ٻاهر اداسين هئي. ڌرتراشٽر ۽ هن جي پٽن ڏک جو سانگ رچڻ لاءِ پنهنجا شاهڻا ڪپڙا لٽا ۽ ڳهڻا لاهي ڦٽا ڪيا. رواجي مالڪي ڪپڙا پائي گنگا تي وڃي ڪريا ڪرم ۾ لڳي ويا. گهر موٽندي رٿندا رڙندا ورلاپ ڪندا آيا. سڀ لوڪ رڻڻ پٽڻ ۾ لڳي ويا. پر تنوويتا وڏر ائين سمجهي ڪري نه جڻڻ مڙڻ پراڻيد جي آڌين آهي، پنهنجي ڏک کي پنهنجي من ۾ ئي ڊٻائي ڇڏيو. هن کي اهو به خيال هو ته پالڊو لاک گهر مان اچي نڪتا هوندا. انهيءَ هوندي به هن ٻاهرين مريادا رکڻ لاءِ ڳچ ڳوڙها ضرور ڳاڙيا. ٻڌو پنجاهه پيشم نه ڏک ساگر ۾ غوطا کائڻ لڳو. پر وڏر کيس تيرج ڏنو ۽ پنهنجي رڻيل رڻا مان پوريءَ طرح سان واقف ڪيو.

لاک گهر کي اڳتي ديونا جي حوالي ڪري مانا ڪنٿي
 ۽ سندس پنج ئي پٽ سلامتيءَ سان جهنگل ۾ پهچي ويا. پير
 ڏٺو ته اوجاڳي ۽ چنٽا ۽ پوءِ جي ڪري سندس ڀائر لکا ٿئا
 پيا آهن ۽ سندس ماءُ جي حالت رحم جوڳي آهي. هن ماءُ
 کي کڻي ڪلهي تي وهاريو ۽ سهديو ۽ نڪل کي ڪري چوڻ
 ڪيائين. هڪ هٿ ڏنائين ارجن کي ۽ ٻيو ڏنائين بدشتر کي.
 اهڙيءَ ريت وايو پتر پير مست هائيءَ چيان پوڙن ۽ پوڙن کي
 پنهنجي پيرن هيٺان لٽائيندو جلدي جلدي هلندو رهيو.
 جڏهن گنگا جي ڪناري پهتا ته وڏر جي موڪيل پيڙي اتي
 ڏسڻ ۾ آئي. بدشتر مهاڻي کان ڪيترا ڏکيا سوال پڇيا.
 جڏهن کيس پڪ ٿي ته اهو ملاح سچو متر آهي ۽ ويساه
 ڪرڻ جي لائق آهي، تڏهن هو پيڙيءَ ۾ سوار ٿيا ۽ راتون
 رات گنگا پار ڪيائون. پتي ڏينهن سار تلاءُ ٽڪڙو ٽڪڙو
 هلندا ئي رهيا انهيءَ لاءِ ته ڪٿي بچاءُ جي جاءِ ملي. ايتري
 ۾ سچ لهي چڪو ۽ چئني طرف اوندهه آنڌوڪار ٿيڻا لڳو.
 جهنگلي جانورن سڄي جهنگل ۾ رڙ مچائي ڇڏي. ڪنٿي ۽
 پانڊو ٿڪ جي ڪري پڪناچور ٿي چڪا هوا هوسخت اُڃ ڪري،
 پاڻيءَ لاءِ تڙقي رهيا هوا نمڊ مٿانن غالب پئي بوندي ويئي.
 سندن سر ۾ چڪر اچڻ لڳا. هڪڙو قدم به اڳتي وڌي نه
 سگهيا. پير کي ڇڏي باقي چارئي ڀائر ڌرتيءَ تي ويهي
 رهيا. ڪنٿي ته ويهي به نه ٿي سگهي. ڏاڍي ڏک مان چيائين
 ”مان ته اڄ به مري رهي آهيان. مان هڪ قدم به اڳتي هلي
 نه سگهنديس. ڀل ڌرتراشتر جا پٽ مونکي هتان کڻي وڃن
 پر مان نه اتي ئي پهچي رهنديس.“ ائين چئي کيس غش
 اچي ويو ۽ ڌرتيءَ تي ڪري پئي. پنهنجن ساٿين جي هيءَ
 درد شا ڏسي، پير آويش ۾ اچي ويو ۽ هيڏانهن هوڏانهن
 جهنگل ۾ ڪنهن تلاءُ جي تلاش ڪرڻ لڳو. نيٺ کيس هڪڙو
 پاڻيءَ جو حوض ڏسڻ ۾ آيو. هن ڀرڻ جا پتا پتي انهن جا

دونا ٺاهي منجهن پاڻي وجهي اچي ماما ۽ ڀائرن کي ڏٺو. ٻنهن جو دٻتو به خوب پسائي کڻي آيو. جڏهن سڀني جي پياس لٿي، تڏهن هو اهڙي ۽ گهري ۽ ننڍي ۾ پئجي ويا جو کين ٻنهن جي بدن جو به پتو نه رهيو. پير جا ڳنڍو رهيو ۽ من ۾ چوندو رهيو ڏس ته هن جهنگل ۾ ڪيترا نه وڻ ٽڻا ۽ وليون ٻوٽا آهن. اهي سڀ هڪ ٻئي سان پير ڪن ٿا ۽ هڪ ٻئي جي رکشا ڪن ٿا. انهيءَ ڪري ڪهڙي نه مڙج ۾ رهن ٿا! جڏهن وڻ ٽڻا به ايترو پير ۾ ڏيکارين ٿا تڏهن ٻائي ڌرتراشتريءَ دريوڏن مانڪ ڏيئي ۽ هوندي به چو اسان سان ايترو ويڙهيو ڪٿي؟ پنج ئي ڀائر پنهنجي ٻڏيءَ ماما سوڌا انيڪ سنڪت سهندا ۽ آپڏائن جو مقابلو ڪندا برابر اڳتي ئي وڌندا رهيا. ڪڏهن ته جوانيءَ جي جوش ۾ هڪ ٻئي سان ڊڪ پورائيندا هئا. ڪڏهن ٽڪڙي هارڻ لاءِ پنهنجي ماءُ کي ڪري ٻنهن جي پٺيءَ تي چاڙهيندا هئا. بعض ٽڪ جا ماريا جتي ايندو هون اتي ئي ويهي رهندا هئا.

هلندي هلندي هڪڙي ڏينهن کين مهرشي وياس جو درشن ٿيو. سڀ سندس پيرن تي ڪري پيا. مهرشيءَ ساڻن سٺاڻپولي ڏيکاري، کين سندر اپديش ڏنو. جڏهن ڪنٽي ڊڪ کي سانڍي نه سگهي، تڏهن هوءَ خوب رڻڻ لڳي. اهو حال ڏسي مهاراج چيو: ”ڪوبه ڌرمالما اهڙو ڌرم نه آهي جو سدا ڌرم ئي ڪمائيندو رهي ۽ ڪوبه ٻائي اهڙو ڪريل نه آهي جو سدا ڀاپ ۾ ئي پيو هجي. سنسار ۾ سڀ منهن ڀاپ ۾ ڪندا آهن ۽ پڇ به ڪمائيندا آهن. انهيءَ ڪري جڏهن ڪنهن جي مٿان ڪا آفت اچي، تڏهن هن کي ائين ئي سمجهڻ کپي ته هيءَ منهنجن پنهنجن ڪرمن جو ئي ڦل آهي. ائين سمجهي کيس انهيءَ آپڏا کي ڌرج سان سهڻو گهرجي. تون به ڌرج ڌري، همت ڪري هن ڊڪ کي سهه.“ ٻوٽ وياس ڀانڊون کي صلاح ڏني ته برهمڻ برهمڇارين جو ويس ڌارڻ

ڪري وڃي اڪڙو ڇڪر نگر ۾ رهو. اها صلاح ٻڌي سڀني
لڪل ويس پھريا ۽ مرگ چالاڻون هڻن ۾ ڪنڀون ۽ وڃي
هڪڙي ٻرهمڻ جي گھر ۾ رهيا.

[۱۵]

بڪاسر ٻڌ

اڪڙو نگر ۾ پائڻو ٻرهمڻ جو روپ ڌارو ڪري گذارو
ڪرڻ لڳا. ٻرهمڻ جي گهرن مان وڃي بکيا وٺي ايندا هئا
جيڪي ڪڇ ملندو هون سو اچي مائا جي اڳيان پيٽ ڪندا
هئا. جڏهن سندس پٽ بکيا ڪرڻ ويندا هئا تڏهن ڪنٽي ۽
کي ڏاڍي آداسي وٺي ويندي هئي. اڪيون ڦاڙي وٺي
سندن وات ٺهاري ڏيندي هئي. جيڪڏهن اتفاق سان ڪنهن
ڏينهن دير ٿي ويندي هئي ته ڪنٽي ۽ جو آرام ڦٽي پوندو
هو سندس من ۾ پيا بد ٻڌا ايندا هئا.

جيڪي ڪڇ بکيا ٻر ايندو هو تنهن جا ڪنٽي به پاڻا ڪندي
هئي. اڌ ڏيندي هئي پيمسڻ کي ۽ باقي اڌ ماءُ ۽ پٽ پنج
ٺي ڄڻا وراهي کائيندا هئا. انهيءَ هوندي به پيمسڻ جو پيٽ
بکيوني رهندو هو.

پيمسڻ هو واپس ڏيوتا جو آئس اوٿار. سندس شڪتي
ماڻهوءَ کان گهڻو وڌيڪ هئي. جيتري هئي سندس شڪتي
اوڙي هئي سندس بڪ. لوڪ کيس ورڪو در ڪري کوليندا
هئا. ورڪو در چڻبو آهي انهيءَ کي جنهنجو پيٽ بگهڙ جيان
هجي. سڀني کي خبر آهي ته بگهڙ جو پيٽ ڪڏهن ڪول
پوئو آهي. بگهڙ کي ڪيترو به کائي به به بکي جو بکيو.
بڪ جو ماريو پيمر دن بدن ڳولندو ويو. سندس هيءَ حال ڏسي
ڪنٽي ۽ بدشئر چنٽا ۾ پئجي ويا.

پيمسین جڏهن ڏٺو ته گذارو سڪل آهي تڏهن هن هڪڙي
ڪنڀار سان ڪري دوستي ٿيڻي. هو ڪنڀار جي واسطي
مٿي کڻيندو هو. ڪنڀار مٿس ڏاڍو راڄي ٿيو ۽ هن کي هڪڙي
وڏي ٺڪر جي هاندي ٺاهي ڏنائين. پيم هڪ هو ڊيو مٿس
بيو وري هيءُ سندس هاندي هيءُ عجيب! ٻار کيس ڏسي
خوب کلندا ۽ ٺڄندا ٺڄندا هئا.

هڪڙي ڏينهن چارئي ڀائر بکيا ٿي ويا. پيمسین اڪيلو
ٻنهن جي ماما وٽ ويٺو رهيو. ايتري ۾ گهر جي اندران ڏاڍي
رڻ جو آواز آيو. ڪنٽيءَ سمجهو ته هن ٻرهمڻ جي ٻر پوار جي
مٿان ڪا ڳوري اڀا آئي آهي. سو ويٺي اندر ڇاڇ ڪرڻ
لاءِ. ٻرهمڻ ۽ سندس ڌرمپنتي ايترو ته ڏک ۾ هئا جو کائڻ
ڳالهائڻ اڪيلوئي ٿئي. آخر ٻرهمڻ دل جهلي پنهنجي ڌرم
پنتيءَ کي چيو: ”اي بدنصيب ۽ بيوقوف عورت! جيتوڻيڪ
مون ٻار ٻار توکي چيو ٿي ته اسين هي شهر ڇڏي هليون، تو
منهنجي ڳالهه ٻڌي ئي ڪانه. تو رڳو پئي چيو ته هن شهر ۾
ٿي جنم ٿيو آهي، هتي ئي وڏي ٿي آهيان، هتي ئي اسان
جا بابا ڏاڏا ڄاوا ٺهنا ۽ مٿا آهن. تنهنجا ماءُ پيءُ ۽ ڀاءُ ڀيڻ
سرڳواس ٿي ويا ته به تو وڏن جا ڪڪ ڇڏڻ نه چاهيا ۽ اتي
ٿي رهڻ لاءِ ضد ڪيو ۽ ڇٽ، هاڻي ڇا ٿي چوڻ؟“

”تون منهن جي ارڙنگي آهين. منهنجي ٻارن جي ماءُ
۽ منهنجي ڌرمپنتي آهين. منهنجي لاءِ ته تون سڄو مٿر ۽ ماما
جيان پريم ڪندڙ آهين. تون منهنجي سروس آهين. مان پنهن
جي جڻندي توکي موت جي منهن ۾ ڪيئن موڪليان؟ هيءُ
لنڊڙي بالڪڙي ڀڳوان جي سوغات آهي. اسان جو ڌرم
آهي ته هن جي سنڀال ڪريون ۽ وقت سر ڪنيادان ڪري
کيس ڪنهن يوگيه ور جي هٿ سونپيون. هن ايشور جي
ڊنل پدارت کي، جنهن جي دواران اسان جي وٽس هلندي
رهندي، قربان ڪرڻ مهاپاپ آهي. هن پٽ کي به قربان

ڪرڻا اُسنڀو آهي. هيءُ اسان جي جيون جي آس آهي ۽
 هي ئي اسان جي لاءِ يوساگر جي ٻيڙي آهي. جي هي مٿو
 نه پوءِ پٿرن کي پاڻي ڪير ڏيندو؟ اسان جو پند ٿرڻ ڪير
 ڪندو؟ انهيءَ املهه رتن کي گنوائِي اسين هن جڳهه ۾ ڪيئن
 جيئندا سين؟ هاءِ اڀاڳا! تو منهنجي ڳالهه نه ٻڌي ۽ پنهنجي
 هٿ جي ڪري اڄ هيءُ مصيبت پنهنجي مٿان آڏي. جي
 مان اڄ مران ٿو ته پوءِ هنن ٻارڙن جي ڪير سنڀال ڪندو؟ هو
 به جلد مري ويندا. ٻڌاء ته ڇا ڪريان؟ ڇڏو آهي ته اسين
 سڀ گڏجي ختم ٿيون. ”ائين چئي ٻرهمڻ سڌا ڀري روئڻ لڳو.
 ٻرهمڻي گهٽيل آواز ۾ چوڻ لڳي: ”هي پرائڻات! پتيءَ
 کي پنهنجي استريءَ وٽان ڇيڪي ڪڇ ملڻ ڪي اهو اوهين
 حاصل ڪري چڪا آهيو. جنهن ادبش کي سامهون رکي
 مڙس وهانءُ ڪندا آهن اهو ادبش مان پورو ڪري چڪي
 آهيان. مون مان اوهان کي هڪ پٽ ۽ هڪ پٽري پراپت ٿيا
 آهن. مان پنهنجو فرض پورو ڪري چڪي آهيان. مان نه
 هونديس ته به اوهين اُڪيلي سر ٻارن جي سنڀال ڪري
 سگهندا. پر جيڪڏهن توهان سرڳواس ٿي ويا، ته مان اهو ڪم
 پورو ڪري ڪين سگهنديس. هيءُ سنسار دشتن سان ڀريل
 آهي. هتي ڪنهن اُٺات استريءَ لاءِ جيئڻ به ڪنهن آهي.
 جيئن ڳجهون لاش تي لامارا ڏينديون آهن، تيئن ڌورٻ وڌو
 استرين جي پٺيان پيا رلندا آهن. جيئن سڀني ڪپڙي جي
 ٽڪر تي ڪتا اچي ڪڙڪندا آهن تيئن وڌو استريءَ کي
 بدمعاش قاساڻن جي ڪوشش ڪندا آهن ۽ جي هوءَ انهن
 جي چڪر ۾ اچي ويئي ته پوءِ کيس ڏاڍيون ٺوڪرون کائڻيون
 پونديون آهن. توهان نه هوندا ته مان اُڪيلي سر هنن اُٺات
 ٻچن جي سنڀال ڪونه ڪري سگهنديس. توهان به هي ٻچا
 تڙڙي تڙڙي موت جو شڪار ٿيندا، جيئن تلاءَ جي پاڻي ۾ سڪڻ
 ٿي مڇين جو حال ٿيندو آهي. انهيءَ ڪري هي ٺاٺ! مولڪي

ئي راکشس وٽ وڃڻ ڏيو. استري پٽيءَ جي هٿن ۾ مري اٿئي ۽
 کان وڌيڪ ڪهڙو سڀاڳ ئي سگهندو؟ شاسترن جي به ساڳي
 ئي آگيا آهي. ڪرپا ڪري مونکي موڪل ڏيو. مان سنسار
 جا سڪ يوڳي چڪي آهيان. هڪ ڌرمالما استريءَ کي جو
 ڌرم پالڻو آهي سو مان پاڻي پورو ڪيو آهي. مان اوهان جي
 شيوا ۾ ڪائي ڪمي ڪانه ڪئي آهي. مونکي پڪ آهي ته
 مونکي سرڳ ملندو. مونکي مرڻ جي ڪا چڻا ڪانه آهي.
 جي اوهان جي مرضي پوي ته منهنجي مرڻ کانپوءِ پل ٻيو
 وواه ڪجو. هاڻي دل سان موڪل ڏيو ته مان وڃي راکس
 جو طعام بڻجان. ٻارن جي اوهان سنيان ڪندا رهجو.

سو ڌرمڻي جون هي ڳالهون ٻڌي براهمڻ ڪڇ جوش ۾
 اچي ويو. ۽ پنهنجيءَ زال کي چڪي ڪري ڇائي ۽ سان
 لائين ۽ پريم وچان ٻارن جيان روئڻ لڳو. ٿوريءَ دير کانپوءِ
 چيائ: ”او پر يتما! او مهان آتما! ڇا توکان سواءِ مان جي
 سگهندس؟ گرهستيءَ جو پهريون ڌرم اهو آهي ته هو پنهنجي
 ڌرم پٽيءَ جي رکيا ڪري. جي مان پريم ۽ ڪرڻو به ڪي
 وساري توکي راکس جي اڀڻ ڪيو ته پوءِ مان مها پاڻي ٿيندس.“
 براهمڻ جي ڏي ۽ هيءُ سڄو وارثالاپ ڏيان سان ٻڌو ۽
 سڏڪا پري چيائ: ”مان آهيان ٻارهه پر ٻار جي به ڳالهه ٻڌڻ
 گهرجي. ٻڌو پوءِ جئين وڻيو تئين ڪريو. مان ئي قربان ٿيڻ
 جي لائق آهيان. مون هڪڙيءَ کي قربان ڪرڻ سان توهان
 ٻين سڀني کي بچائي سگهندا. هن آپدا جي نڌيءَ ٻار ڪرڻ
 لاءِ مان ئي توهان جي پيڙي ٿي سگهندس. جي اوهان ٻئي
 مري ويا ته پوءِ يا تڙل ۽ مان هن ڪنور سنسار ۾ جلد برباد
 ٿي وينداسين. جي هڪ جي مرڻ ڪري باقي پر يوار بچي
 پوي ته انهيءَ کان سٺي ڳالهه ڪهڙي ٿيندي؟ منهن جي موت
 ۾ خود منهن جو به پلو آهي.“ ٻالڙيءَ جا هي همت پر يا
 لفظ ٻڌي پيءُ ۽ ماءُ ڪري کيس ڳراڙي پائي ۽ رڻڻ لڳا.

ڪڪو، معصوم ڪڪو، هيءُ عال ڏسي طوطي ۽ زبان ۾ چوڻ لڳو: ”بتا! نه روءِ، امان نون نه روءِ، دادِي! چپ ڪر، ائين چئي ٻنهي ٻي ۽ ڪڇ ۾، پوءِ ماءُ جي گود ۾ ۽ پوءِ پيٽ جي گودِي تي ويندو. پوءِ هڪڙي ڪاٺي کڻي لوڏيندي چيائ: ”مان هن ڪاٺيءَ سان راکاس کي ماري پورو ڪندس.“

ٻار جي هيءُ چيڻا ڏسي هو ٿورو مشڪيا، پر جلد دڪ جي ساگر ۾ ٽپيون ڏيڻ لڳا. ڪنٽيءَ سمجهيو ته هاڻي هنن کان حال وٺڻ جو نڪ وقت آهي. سو اندر گهڙي آئي ۽ اچي کائن پڇيائين: ”اوهان جي دڪ جو ڪارڻ ڪهڙو آهي؟ ڇا مان اوهان جو دڪ لاهي سگهنديس؟“

برهمڻ چيو: ”ماتا هيءُ ڳالهه تنهنجي طاقت کان ٻاهر آهي. شهر جي ٻاهريان هڪ چر آهي، جنهن ۾ بڪاسر نالي هڪڙو اٺياچاري راکشس رهندو آهي. تيرهن ورهين کان هو هن لڳريءَ جي مٿان ظلم زبردستي ڪندو رهيو آهي. هن ملڪ جو راجا هڪ ڪنڙي آهي. پر هو شهر ڇڏي ويٺو آهي ۽ ڏانهن پڇي ويو آهي. اسان جو ڪڇ بچاءُ نٿو ڪري سگهي. اڄ هيءُ راکشس پنهنجي مرضيءَ تي غلامان ٺڪري ايندو هو ۽ ٻڪري شينهن وانگر ويندو هو آدمين کي ماريندو ۽ کائيندو. نيٺ هيڪر نگر واسين گڏجي ڪري راکس کي چيو ته هن طرح سان انڊ بند قتل ڪرڻ تنهن جي لاءِ سڄو نه آهي. هر هفتي اسان طرح جا طعام تيار ڪري جيترا ڊيگڙا تون چوندين اوترا ڏانڊن جي گاڏيءَ ۾ رکي تنهنجي غلام ڏانهن موڪلينداسين. گاڏر ۽ ٻه ڏانڊ به تنهن جي ئي گاڏي لاءِ ٿيندا. اهو قبول ڪر ۽ لوڪن کي تنگ نه ڪر. بڪاسر اها ڳالهه مڃي ۽ انهيءَ وقت کان وٺي لوڪ هر هفتي واري واري سان هڪڙو آدمي ۽ گاڏي ٻيٽي جون شيون هن کي پهچائي ڏيندا آهن. انهيءَ جي عيوض ۾ هيءُ راکشس هن ديش جي ٻاهرين دشمنن ۽ شڪاري ڀڄن کان رکيا ڪندو آهي.“

”جنهن به آدميءَ هن راکس کان شهر کي ڀڄائڻ جي ڪوشش ڪئي آهي تنهن جي سڄي پريوار کي هن راکس ٻڪڙ ماري کائي ڇڏيو آهي. انهيءَ ڪري ڪنهن کي همت نٿي ٿئي جو ڪري هن جي برخلاف ڪڇ ڪري. اسان جو جيڪو راجا آهي انهيءَ براهڙي ٿور نه آهي جو هن جي خوني چنبي کان اسان کي ڇڏائي سگهي. جنهن ديش جو راجا ڪمزور آهي انهيءَ ديش جي لوڪن کي باز ڇوڻي نه گهرجن. جڏهن راجا ٺريل آهي ۽ ديش جي رکيا ڪرڻ ۽ اسمرت آهي تڏهن نه وهانءُ ڪرڻ گهرجي ۽ نه ڌن ڪمائڻ گهرجي. لالائڪ راجا جي راج ۾ نه استرئين جو سمنان آهي نه سمپتيءَ جي سنڀال. اتي نه ڪابه سلامتي ڪانهي. ورهين کان اسان وٺي هيءُ حال ڏٺو آهي ۽ اڄ اسان جو وارو آيو آهي ته راکس جي قوت لاءِ اسان ڪو آدمي ڏيون. مون ۾ ايتري طاقت نه آهي جو ڪو غريب آدمي خريد ڪري مان پنهنجي بدران موڪليان. وري اسان ۾ اها به شڪتي نه آهي جو هڪڙي کي قربان ڪري پاڻ ڄڻدا رهون. تنهن ڪري مان سڄي پريوار کي ساڻ وٺي هن ڀلي ٻڪڙي راکس جو بک ٽيندس. مان جيڪر توهان کي هيءُ سمجهائي ٻڌائي ڏکي نه ڪريان ها، پر اوهان پاڻ ئي پيد پائڻ جي ڪوشش ڪئي. ايشور ئي اسان جي رکيا ڪري سگهين ٿو. پر ايشور وٽان به ڪنهن سهايتا اچڻ جي ڪا اميد ڪانه ٿي ٿي سگهي. هن ايڪسپڪٽر لڳو جي ڪٿا به جيڪي راجپوتن سڃاڻن سڃاڻن، سي ظاهر ظهور ٻيون پسجن. ڪنٽيءَ ٻاهر وڃي پيمسڻ سان صلاح ڪئي ۽ پوءِ اچي برهمڻ کي چيائ: ”هي آريه پٽر! نا اميد نه ٿي ۽ ايشور مهان آهي. مونکي پنج پٽ آهن. انهن مان هڪڙو راکس ٿي کائڻ ڪٽي ويندو.“

هيءُ ڳالهه ٻڌي برهمڻ عجب ۾ پئجي ويو ۽ ڪنڌ ڌوڻي چوڻ لڳو: ”مانا! توهان اسان جا مهمان آهيو. توهان اچي

هت شرط ورتي آهي. تنهن جي پٽ کي موت جي منهن
 ۾ موڪليان انهيءَ کان وڌيڪ انياڻ ڪهڙو ٿيندو؟ مان ائين
 ڪڏهن ڪونه ڪندس. ڪنٽيءَ آيو: ”اي برهمڻ! ڏک
 نه، منهن جي پٽر کي منترن جي دوا اسان ڏارن شڪتي پراپت
 ٿي آهي ۽ مون کي پڪ آهي ته هو هن راکس کي ماري
 ڇڏيندو. هن منهنجي اکين جي سامهون گهٽن تي راکسن کي
 ماري مارت ڪيو آهي. پر اها ڳالهه تون ڳجهي رکج جي
 ڳالهه ٻڌري ٿي ته پوءِ هن جي شڪتي ڪم ٿي ويندي.“
 ڪنٽيءَ کي اهو پڙهو ته جي هن ڳالهه جو واءُ شگاف ٿيو
 ته دريودن جي آدمين کي اسان جي اڳيائت واس جو پتو
 پڄي ويندو.

جڏهن ڪنٽيءَ پير سان اچي سموري ڳالهه ڪئي، تڏهن
 پير ايترو خوش ٿيو جو ڪپڙن ۾ ئي نه بي ماڻيو. جڏهن چار
 پاڻر بکيا ڪري گهر موٽيا تڏهن ڌرم پٽر ڏٺو ته پير جو منهن
 خوشيءَ ۾ بهڪي رهيو آهي. هن ڪڏم انومان ڪيو ته پير
 کي ڪو سورهيائيءَ جو ڪم ڪرڻو آهي ۽ ڪنٽيءَ کان ان
 بابت ڇاڇ ڪرڻ لڳو. ڪنٽيءَ کيس پيرائي ڳالهه ڪري ٻڌائي.
 پڌستر رڙ پئي چيو: ”هي ڇا آهي؟ هيءُ ته ڏاڍو ابھرو ۽
 بي خيالو قدم آهي. پير جي بل تي ئي ڀروسو رکي اسين سڄي
 جي نند سمهون ٿا. پير جي ئي شڪتيءَ دواران اها آتش
 اتئون نه موٽي اهو راج هت ڪنداسون جو اسان کان ٺڳيءَ سان
 ڪسيو ويو آهي. پير ئي اسان کي لاکه گهر مان بچايو. پير ئي
 اسان جو آسرو ٿي رهيو آهي. پير جي جان جوڪي ۾ وجهڻ
 سياڻپ جو ڪم نه آهي. ائين ڏسڻ ۾ اچي ٿو ته ڏک سهي سهي
 تنهنجي ٻڌي ڪمزور ٿي ويئي آهي.“ انهيءَ ئي ڪنٽيءَ
 چيو، ”پڌستر برهمڻ جي گهر ۾ اسان ڪيترا ڏينهن سڄي پاڻو
 آهي. اڄ جڏهن هن جي مٿان مصيبت آئي آهي، تڏهن انسانيت
 جي تقاضا اها آهي ته اسان هن کي سندس پلائيءَ جو بدلو

چڪتو ڪري ڏيون. پير جي بل ۽ پراڪرم جي مونڪي پوري
 پوري جاڙ آهي. تون ڪا به چنتا نه ڪر. جنهن پير هندي
 راکس کي ماريو، جو پير اسان کي وارثاوت کان هيستائين
 وٺي آيو، الهيءَ جي سنڀال ۾ مونڪي نه پڙهي نه چنتا. اسان
 جو فرض آهي ته اسين پير کي بڪاسر ڏي موڪليون.
 انهيءَ کانپوءِ نگر جا لوڪ ماس، شراب، کاڌ خوراڪ ۽
 ڏهي وغيره کڻي آيا ۽ اچي ٻن ڏانڊن جي گاڏيءَ ۾ رکيا. تون
 پير ٽپ ڏيئي گاڏيءَ تي چڙهيو ۽ ڇڙهيو ۽ ڇڙ ڏانهن هلا لڳو. گاڏي
 هلي ۽ ان سان گڏ بيوگل باجن ۽ لڳر واسين جي سرڪس به نڪتي.
 جڏهن غڻا جي ويجهو آيا تڏهن لوڪ پيمسڀن کي اڪيلو ڇڏي
 ٻوڻي موٽيا. پير ڏانڊن کي ٻڪائيندو اچي هليو. هن ڏٺو
 ته سڄو رستو هڏين سان ڍڪيو پيو آهي. ماڻهن ۽ جانورن
 جا وار ۽ کلون ڇوڌاري وڇايا پيا آهن. جت تڏهن خون جا
 نشان موجود آهن. سڄي جاءِ بدبو سان ڀريل آهي. هليون
 ۽ باز لامارا پيا ٿا ڏين. هن ڪراهن ڏيندڙ نظاري جي پير
 ڪڇ به پرواه نه ڪئي پر جيڪي طعام راکس واسطي تيار
 ڪيا هئا تون سي ئي پرواهي ۽ مڙج سان ڳهندو ويو. دل
 ۾ چوڻ لڳو ته اسان جي ٿيندي لڙائي ۽ پوءِ کاڌو هيڏي
 هوڏي اڏامي ويندو. تنهن کانسواءِ جڏهن مان راکس کي
 ماري ڏس تڏهن مون کي سوک لڳندو ۽ پوءِ کاڌ کان رهجي
 ويندس. بهتر آهي ته هاڻي ئي سڀ کاڌو کائي ختم ڪريان.
 راکس هڪ هو بکيو ويو ويهي ويهي ٿيو هو ڪڪ سو
 جڏهن پير کي کاڌو کائيندو ڏٺائين تڏهن ته چريو ٿي پيو. پير
 راکس کي لڙڻ لاءِ للڪاريو. راکس جو شرار هو جهڙو
 جبل. سندس مٿي ۽ مڇن جا وار هئا باهه جهڙا ڳاڙها لعل.
 وات وري اهڙو وڏو هوس جو ٻنهي ڪنن تائين پئي بهتس.
 سندس روپ ڪوئي ڏسي ها ته ٻڌ ۾ ڏڪندو ئي رهي ها.
 پيمسڀن ڏٺو ته بڪاسر منهنجي طرف ڏي اچي رهيو آهي.

سو ڇا ڪيائين جو منهن ڪري ٿيڙيائين ۽ ٻاڪل لاڀرواهي ۽
 سان کاڌي کاڌ ۾ لڳي رهيو. راکس ڪاوڙجي ڪري پيمسڻ
 ڪئي پني ۽ واري مڪ ڦهڪائي ڏني. پر ان جو پيمسڻ ئي
 ڪڇ اٿر نه ٿيو، هو نه پنهنجي کاڌ ۾ ئي مگن هو. راکس
 ڏٺو ته هٿ هٿر پٿر وڙهڻ جو ڪم نه آهي. سو هڪڙو وڻ
 پاڙون پٽيائين ۽ وٺي پيمسڻ ڏي اولاريائين. پيمسڻ ڪڇي
 هٿ سان وڻ کي جهلي سڄي هٿ سان پنهنجو کاڌو کائيندو
 رهيو. جڏهن ماس ۽ اُن ختم ٿي ويو تڏهن ڏهي ۽ جو دلو پي
 منهن اُگهي راکس ڏي ٺاهاريائين. پيم ڪاٺ واندو مس ٿيو
 ته ٻئي هڪ ٻئي کي وڇڙي ويا. پيمسڻ جي ڏڪن ڪري
 راکس ڌرائي ۽ ئي ڪري پيو. پيم چيس، ”اي دشت راکس!
 ذرا آرام ڪر. ٿوري ۽ دير کاپوءِ چيائينس، اٿي وري وڙهه.
 پيم وري راکس کي ڪيرائي ڇڏيو. ائين ڪيترا دفعا ٿيو.
 نيٺ پيمسڻ راکس کي منهن ڀر ڪري اچليو ۽ سندس پني ۽
 ئي چڙهي ويٺو. کيس ڳوڏن سان ايترو ڳڏيائين جو سندس
 ڪرنگهو ڪٽجي ٽڪر ٽڪر ٿي پيو. سور جو ستايل راکس
 رڙيون ڪرڻ لڳو ۽ سندس پراڻ پڪيڙو پڇري مان اڏامي
 ويو. سندس وات مان خون جي ڌار وهڻ لڳي. پيمسڻ راکس
 جي لاش کي گهليندو شهر جي دروازي وٽ اچي پهتو.
 لاش کي اتي اچي گهر ۾ وڃي سنان ڪيائين ۽ ماءُ کي وڃي
 سڄو قصو ٻڌايائين. ڪنٽي ۽ جڏهن سموري ڪهاڻي ٻڌي
 تڏهن هو ۽ آند ۽ آتساهه ۾ اچي ويئي.

[۱۶]

درويدي سويرور

جڏهن پانڊو برهمڻڪوروپ ڌارڻ ڪري ايڪڪر پورا
 ۾ ۱ ھيا پيا هئا. تڏهن کين خبر پئي ته پنڇال جي راجا

دروید جي ڌيءُ درويديءَ جو سويرور ٿيئون آهي. ايڪڪر
نگر جا ڪيترا برهمڻ سويرور جو شاهڻو شان ڏسڻ لاءِ ۽
دان ڊڪشٽا هٿ ڪرڻ لاءِ اوڏانهن وڃڻ لاءِ تيار ٿيا.

ڪنٽيءَ کي دلداداريءَ جي پوري سمجهه هئي ۽ مائري
پريم جو پُرواهه سندس هردي ۾ موجود هو. انهيءَ ڪري
هن سهوليت سان سهي ڪيو ته سندس پٽ سويرور ۾ وڃي
درويدي هٿ ڪرڻ چاهين ٿا. بدشتر کي سڏي چيائين:
”پٽ! هن نگر ۾ اسان گهڻو ئي وقت رهي چڪا آهيون.
هڪ ئي هنڌ رهڻ ڪري ۽ هر هر ساڳيا نظارا ڏسڻ ڪري
من ڪڪڙي ٿي پوندو آهي. هاڻي دان ملڻ ۾ به ڪنڀائي ڏسڻ
۾ اچي ٿي. هلو ته راجا درويد جي ديش ۾ هلي وسون. راجا
دروید جو ديس ڏن ڏانهن سان پُرو آهي. اتي راج به لاءِ ۽
لٽيءَ اوسار هلي ٿو.“

”نڪي اور پوچ پوچ!“ ٻانڊون ماءُ جي ڳالهه ٻڪر
مڃي ورتي ۽ ٻانڊال ڏانهن روانه ٿيا.

ايڪڪر نگر جا برهمڻ ٽولا ٺاهي ٻانڊال ڏانهن روانا ٿيا.
ٻانڊو به برهمڻ کي ويس ۾ ئي انهيءَ راهه جا راهي ٿيا.
ڊگهي منزل طيءَ ڪري هو درويد جي راج ڏاليءَ ۾ اچي
وارد ٿيا. شهر جو خوب ستر ڪري هو هڪ ڪنير جي گهر
اچي ٽڪيا. ڇاڪاڻ جو هو برهمڻ کي ويس ۾ هئا، انهيءَ
ڪري کين ڪو سڃاڻي ڪين سگهيو.

جيتوڻيڪ درويد ۽ دروڻاچار به جو ٺاهه ٿي چڪو هو،
ته به درويد جي دل ۾ اڳيون ڳالهون ڪندي جيان چڄي
رهيون هيون. جو دروڻاچار به هن جي ايمان ڪيو هيو،
سا ڳالهه هوساري نٿي سگهيو. درويد جي پُڙيل اڃا هئي
ته درويديءَ جو ارڃن سان ويانه ڪرايان. جڏهن هن بدو ته
ٻانڊو لاکه جي گهر ۾ جلي پسر ٿي ويا آهن، تڏهن هو ڊڪ
۾ پئجي ويو. پر جڏهن سندس ڪن ٿي اها ڳالهه آئي ته شايد

پانڊو لاک مهل مان بچي نڪتا آهن، تڏهن سندس ستل آشا
 ڄاڳي اٿي. اهو خيال ڪري نه سويرور جي خبر ٻڌي شايد
 پانڊو اچي پر گهٽ ٿين، هن سويرور جي پڌرائي ڪئي.
 سويرور لاءِ ڏاڍيون تياريون ڪيون ويون هيون. سڄا
 سارا چوڏنهن ڏينهن عام لوڪن جي وندر لاءِ رانديون روينديون
 ۽ چٽاڀيٽيون پي ٿيون. مٿان پر مهمانن جي رهڻ لاءِ سندر
 جايون ٺهرايون ويون هيون. انهن جي وچ ۾ سويرور منڊپ،
 سندر ۽ سهڻو، جڏهن تان پر چنڊ. منڊپ جي اندر هڪ وڏو
 ڌنڌ رکيل هو، ان جون تارون هيون رڪ جون ٺهيل. ڌنڌ
 جي مٿان گهڙي ۽ اوچائي ۽ ٽي سوني جو نشانو رکيل هو. ان
 جي هيٺان هڪ چمڪيلو پترو جنهن جي وچ ۾ سوراخ هو، خوب
 ٿي ڦريو. راجا درويڊ اٿي چيو: ”اي وير ڪٿر يا جيوڪو
 راج ڪمار هن ڌنڌ مان اهڙي طرح ٻاڙ چوڙيندو جتن ڦرندڙ
 پترو جي ٽنگ مان لنگهي وڃي نشاني کي لڳي تنهن کي
 درويڊي ور مالا پهرائيندي.“

هن سويرور منڊپ ۾ ڀارت جي دور دور ڏسائين مان
 اٺيڪ راجا اچي گڏ ٿيا هئا. ڌرتراشٽر جا پٽ به آيا هئا.
 ڪرٻ، شلبي، ششوپال، جراسنڌ ۽ ڪرشن به اتي موجود هئا.
 ٽماشبين به هزارن ۾ پٺاڙا هئا. سڄو منڊپ سمنڊ جي گجگوڙ
 جيان گونججي رهيو هو. انهيءَ هل هنگامي ۾ به خوشيءَ جو
 سندر ۽ سهڻو راجت ٻڌڻ ۾ به آيو. بيوگڏ باجا ٿي وڃا.
 ڌرتشديمن گهوڙي تي سوار ٿي منڊپ ۾ پرويش ڪيو.
 پٺيانس هائيءَ تي چڙهيل هئي سندس پٺڻ درويڊي. هو
 تازو ويانه جو سنان ڪري آئي هئي ۽ سندس ريشمي سهڻا
 وستر هوا ۾ پي لڏيا. سندس سوڀاويڪ سندر ٿا هئي جڏهن
 سورج جي چمڪ. سندس منڊپ ۾ اچڻ سان چوڌاري سڳند
 ٿلهجي ويئي. هاڻ هو هائيءَ تان هيٺ لٿي ۽ ور مالا هٿ
 ۾ جهلي بهي رهي. راجڪمار سندس شڪل ڏسي واٽڙا ٿي

ويا. آهسته آهسته هوڙ ويدي ۽ ٽي چڙهي. برهمڻ خوب منتر
اچارڻ لڳا ۽ يڪ ڪنڊ ۾ 'سواه سواه' چئي آهوليون ڏيڻ
لڳا. شائتي ڀات کانپوءِ راڳ بند ٿيو ۽ ڌرڻشد ٻن ڊروپديءَ
کي هٿ کان وٺي منڊپ جي وچ ۾ آيو ۽ اتي هن ريت
گهوشا ڪئي:

”هي منڊپ ۾ پراجمان راجڪمار! ڏسو هيءُ ڌنڻ آهي،
هي ڀاڻ آهي، مٿي نشانو ٽنگيل آهي ۽ الجي هيٺان ڦيٽو
ڦري رهيو آهي. جيڪو راجڪمار سانده پنڃ ٿير ڦيٽي جي
ٽنگ مان لنگهائي نشاني تي هڻندو، سولي ڊروپديءَ کي
کڻندو. بشرطيڪ هو سٺي ڪٽنب جو ۽ ڊرسني مڙس هوندو.“
الهيءَ کان پوءِ هن پنهنجي ڀيڻ کي هڪ هڪ راجڪمار
جي حسب ۽ نسب جي واقفيت ڪرائي.

هڪ هڪ ڪري راجڪمار ڌنڻ کي ڏوري ٻڌڻ لڳا.
پر هو الڙيءَ ۾ ئي ناڪامياب ٿيا. ڏوري هڻي ڳوري ۽ سخت
ششوپال، جراسڻڌ، شليه ۽ ڊريوڏن سڀ اسڦل ٿي شرم جا
ماريا اچي پنهنجي جايڻ تي ويٺا. هاڻي آيو ڪرڻ جو وارو
سڀني سمجهيو ته هو ضرور سوڀارو ٿيندو. پر هو به ٿر ٿان
گسي ويو. ڏوري سندس هٿ مان ڇڏائي ويئي ۽ ڌنڻ
هڪ جيئندي جيئ جيان سندس هٿ مان ٽپ ڏيئي وڃي
پري پيو. اتي اچي ڏاڍو ڳوڙ شور ٿيو. جيترا وات اوڀريون
ڳالهيون. ڪن چيو ته هيءُ هڪ سازش آهي راجائن کي
شرمندي ڪرڻ لاءِ. هن پريڪيا مان ڪوبه ڀار ڪونه پوندو.
انهيءَ گهمسان جي وچ ۾ ويٺن برهمڻ مان هڪ جوان ڌنڻ
ڏانهن وڌڻ لڳو. اهو جوان هو برهمڻ جي ويس ۾ لڪل وڃي
ارجن. هڪ منٽ لاءِ سڀ شانت ٿي ويا. پر جلد وري ٿر
ٿيڻ لڳو. خود برهمڻ ۾ به ڌريون ٿي پيون. هڪڙا پنهنجي
برادريءَ جي اندر اهڙو وڃي خوش ٿيڻ لڳا. ٻيا ايرڪا
۾ جڙڻ لڳا ۽ چوڻ لڳا ته هيءُ ڪم ڇر ڀائيءَ جو مڙاڏا جي

ورد آهي. هڪڙن پٺي ڇيو نه جت ڪرڻ ۽ شليه جهڙا مهارتي هارائي چڪا آهن، لت هيءَ برهمڻ ضرور ناکامياب ٿيندو ۽ اهڙيءَ طرح ساري برهمڻ جانيءَ ڪم، شرمندو ٿيڻو پوندو. ٻين وري چيو: ”هن جوان جو ساهس پسي اسان کي پڪ ٿي ٿئي ته هو ضرور ڪٽندو. ڏسو ته هو ڪهڙي پڪي ارادي سان اڳتي وڌي رهيو آهي. کيس پوري پوري جان آهي ته ڪهڙو ڪم ڪرڻو آهي. جت ڪٿي ناکامياب ٿيا آهن، لت هيءَ برهمڻ شايد ڪامياب ٿئي. برهمڻ شراب جي بل ۾ ڪترين کان گهٽ ٿيندا آهن پر دنيا ۾ رڳو بدلي طاقت ئي ته سڀ ڪجهه ڪونه آهي. پيسا جي طاقت ڪا گهٽ ڪانه آهي. پوءِ ڇو نه هيءَ به قسمت آزمائي؟“

ارجن ڏنش جي ويجهو آيو ۽ اچي ڏرشتديمن کان پڇاءِ ته ”ڇا برهمڻ ڏنش موڙڻ جي ڪوشش ڪري سگهي ٿو؟“ ڏرشتديمن وراڻيو: ”اي ويڙ شرومڻي! منهنجي پيٽ ڪنهن به ڪلين شاندار آدميءَ سان شادي ڪرڻ لاءِ تيار آهي بشرطيڪ هو ڏنش موڙي ٻاڻ نڙائي ٿي هڻي. منهنجا وڃن ائين آهن جئن پٿر نه، ليڪو. انهن ۾ رٿيءَ جو به ڦير ڪونه ٿيندو.“

ارجن، نارائڻ جو ڌيان ڪري ڏنش هٿ ۾ کنيو ۽ سولائيءَ سان ڏوريءَ ۾ ٻڌائين. ٿير ڪٿي ڏوريءَ تي رکي چوڌاري نھاري مشڪل لڳو. سڀ لوڪ سنائي ۾ پئجي ويا. ارجن هڪ بي بنيان پنڊ ڪان ڪشيءَ پنڊجي وڃي نشاني کي لڳا، ۽ نشانو ٺه ڪري اچي پٽ پيو. لوڪن ۾ اچي لڙ ٿيو ۽ واڃت وڃڻ لڳا. جيڪي برهمڻ سڀا ۾ ويٺا هئا، تن خوشيءَ وڃان پنهنجا اپرنا هوا ۾ اڏايا ۽ آند منگل منائڻ لڳا.

الهيءَ هل هنگامي وقت درويديءَ وڌي ڪري ارجن جي ڳچيءَ ۾ ورهالا وڌي. جئن هن ارجن ڏانهن نھاريو ٿي سندس اکين مان پري جون لهرون ڦاٽي ٿي اڪتيون.

پنهجي ماما کي هيءَ منگل وارنا ٻڌائڻ لاءِ ڀڃڻ، نڪل ۽ سهڊيو آڏانهن روانا ٿيا. پر پير پنهنجي جاءِ تي ئي ويٺو رهيو. کيس ڊپ ٿي ٿيو مبادا نا اميد ٿيل راجڪمار ارجن تي ڪاه ڪن.

پير جو انومان ٿيڪ لکتو. راجڪمار ڪروڙ وچان رڙيون ڪرڻ لڳا. هنن چيو ته ”برهمڻن ۾ سولير وڌ جو رواج ئي ڪونه آهي. هيءَ چوڪري جيڪڏهن ڪنهن راجڪمار سان وهانءَ ٿي ڪرڻ چاهي ته کيس ڪنوارو ئي رهڻ گهرجي يا چڪيا ٿي چڙهي پاڻ کي پير ڪرڻ گهرجي. ڪهڙي اکر درويدي هڪ برهمڻ سان شادي ڪرڻ لاءِ تيار ٿي آهي؟ اسين هن وواهه کي ضرور روڪينداسين. ڌرم جي رکيا ڪار هن ڪم کي روڪڻ گهرجي.“

راجڪمارن جو جوش وڌندو ويو. انين ڏسڻ ۾ آيو ته ڪو وڏو هنگامو ٿيڻ وارو آهي. اهو حال ڏسي پيمسڻ ٻاهر نڪري ويو. ٻاهر وڃي هن هڪ وڏو پاڙون پٽي اهڙو لوڏيو جو ان جا سڀ پن ڇڻي پيا. باقي بچيل ٽڪرن کي انين ڪري ڪلهي تي رکيا ۽ جڻ ڪا لٺ هڃي. انهيءَ طرح ارجن جي پاسي ۾ اچي بيٺو. ارجن برهمڻ جي روپ ۾ مرگه ڇالا اوڍي بيٺو هو. درويدي مرگه ڇالا جو هڪ سرو ٻڪڙي بيٺي هئي.

شري ڪرشن ۽ بلرام وڳوڙي راجڪمارن کي سمجهائڻ لڳا. انهيءَ وچ ۾ پير، ارجن ۽ درويدي ڪنير جي جهوپڙيءَ ڏانهن هلڻ لڳا. ڏرشتديمن چپ چاپ سندن پٺيان هلڻ لڳو. ڪنير جي ڪتيا ۾ جيڪي ٿيو، سو ڏسي ڏرشتديمن وسمن ۾ پئجي ويو. هو جهٽ پوئتي هليو ۽ اچي پيءُ کي چيائين ”پٽاجي! هجي نه هجي، مون کي ته پڪ ٿي ويئي آهي ته هيءُ آدمي ٻانڊو ئي آهن. جڏهن درويدي پنهنجي ور جي مرگه ڇالا کي جهلي اڳتي وڌڻ لڳي، تڏهن مان به سندن پٺيان وڃڻ لڳس. هو وڃي هڪ ڪنير جي جهوپڙيءَ ۾ پهتا. اتي مو

ڏٺو ته هڪ ديوي ويٺي هئي. سندس منهن مشعال جيان ٿي
پريو. جنهن لمولي سان هن ڳالهايو ٿي، تنهن مان مولڪي پڪ
ٿي ويئي ته هوءَ ديوي ڪٿي آهي.

راجا درويڊ جي لينڊ تي پنهنجي ڀائر، ڪنٽي ۽ درويڊي
اچي راج پون ۾ وارد ٿيا. يڌسٽر راجا درويڊ کي پنهنجو سمورو
حال ڏٺو. درويڊ کي اها پڪ ٿي ته هيءُ پنج پالڊو آهن،
ٽڏهن خوشيءَ ڪري هو ڪپڙن ۾ نئي ماريو: هن دل ۾ چيو
ته ”جڏهن مهاڀلي ارجن منهنجو ناني آهي، تڏهن دروڻا چار به
جي دشمنيءَ جو مولڪي ڪهڙو ڏر؟“ انهيءَ خيال ڪري
سندس دل کي تسلي ٿي.

جڏهن يڌسٽر درويڊ کي ٻڌايو ته اسان اهو ٺهراءُ ڪيو آهي
ته پنج ٿي ڀائر درويڊيءَ سان وراهه ڪنداسين، تڏهن هنکي
عجب لڳو ۽ سندس دل ۾ گهرڻا پيدا ٿي. پالڊون جي هن
خيال جو وروڌ ڪندي هن چيو: ”هيءُ ڪهڙو نه اڀاءُ آهي.
اهڙيءَ ڳالهه کي ڪڏهن به ڌرم انڪول ڪونه سمجهيو ويندو
آهي. هيءَ ڳالهه سنسار جي چالو رواج جي به ورڌ آهي. اهڙو
پاپ جو خيال اوهانجي دل ۾ ڪٿن پيدا ٿيو؟“

اٽي يڌسٽر چيو ”ارجن مولڪي معاف ڪريو. اسان اهو لشچرو
ڪري چڪا آهيون ته جيڪي ڪجهه ملندو سو وٺي ورتي
ماڻهنڊاسين. اهو فيصلو اسان هڪ آپڊا جي وقت ڪيو هيو.
اسانجي مائٽا جو ائين چوڻ هو. اسين انهيءَ ڳالهه کان منهن
موڙي ڪونه سگهنداسين.“

اهي دليل ۽ وارتائون ٻڌي درويڊ اها ڳالهه سويڪار
ڪئي ۽ شاسترن وڌي وراهه جا سڳن سان پورا ڪيا ويا.

[۱۷]

اندر پرست

جڏهن سولرور جي خبر هستناپور ۾ پهتي، تڏهن وڏر

ڏاڍو خوش ٿيو. هو جلدي وڃي ڌر ٽراشٽر سان مايوءَ هنڪي
چيائ ”راجن! اسان جا وڏا ڀاڳ آهن. راجا درويڊ جي ڪنيا
اسان جي گهر ۾ آئي آهي. انهيءَ ڪري اسان جو بل بپٽو
ٿيو آهي.“

ڌر ٽراشٽر هو پنهنجي پٽ جي موٽ ۾ ڦاٿل. وري درويڊن
۽ سوليمور ڊرويو هو. سو هن سمجهيو ته درويڊن ڊروپڊيءَ
کي ڪٿي آيو آهي. انهيءَ ڪري چيائ ”واه وڏا! واه ڀاڳ!
پيشڪ اڄ آندو جو ڏينهن آهي. وڃ پنجال پٽريءَ کي وٺي
اڄ ته سندس خوب آجيان ڪريون.“

وڌر يڪدم غلط فهميءَ کي دور ڪيو ۽ چيو ته ”ڀاڳوان
ڀانڊو پٽر آيا جيئرا آهن. درويڊي کي ته ارجن جيتي آيو
آهي. پنجن ئي ڀانڊون گڏجي ڪري درويڊيءَ سان شاستر
وڌيءَ موجب واه ڪيو آهي. ڪٿي، درويڊي ۽ پنڄي
ڀائر راجا درويڊ جي گهر ۾ صحيح سلامت آهن. سڀ خوب
موجودن ماڻي رهيا آهن.“

هي ڳالهيون ٻڌي ڀڏي راجا کي ڏاڍو ڏک ٿيو، پر ٻاهريون
بنور کي چيائ ”وڌر تنهنجي وائون هيءَ شيد سٽي مان گدگد
ٿو ٿيان. اسين ته ڀانڊون کڻي مڙل سمجهي مائو ڪري چڪا
هواسين. ڀانڊو پٽر جيئرا آهن. درويڊي اسانجي نهنن تي
آئي آهي. انهيءَ کان وڌيڪ ڪهڙي آندو جي وارنا ٿيندي؟“
درويڊن کي جڏهن پتو پيو ته ڀانڊو لاک محل مان ڀڄي
نڪتا آهن ۽ هڪ ورهيه اڳيات واس ۾ گذاري درويڊ جي
ڪنيا سان پرڻجي اڳي کان به وڌيڪ طاقتور بڻيا آهن، تڏهن
ايرڪا ۽ دويش جي آڱ ۾ جلي رک ٿي ويو.

درويڊن ۽ دهاسن ڏک جا ماريل ڏکي ويا شڪني ڏانهن.
چيائون ”ماما! اسان جي ته ستيا ناس ٿي وئي. پر وڃن ٿي
پروسي رکڻ ڪري اسين خراب خوار ٿيا آهيون. اسانجا دشمن
ڀانڊو اسان کان وڌيڪ سياڻا آهن. سندن ڀاڳ به ڀليرو آهي.“

ڌرشتديمن ۽ شڪندي اڃ سندن سنڀڌي ساڻي ٿيا آهن.
هاڻي صلاح ڏي نه اسين ڇا ڪريون؟

پوءِ دريوڌن ڪرڻ سان گڏجي پنهنجي سورڊاس پٽا
وت ويو ۽ چيائ ”پٽا اوهان وڌر کي چيو ته اڃ اسان جا وڏا
ڀاڳ آهن! ڇا هيءُ ڀاڳ آهي يا نٿا؟ جو اسان جي شترن اڃ
ايترو زور ورتو آهي، جو هو اسان کي سولائيءَ سان پوزو ڪري
سگهندا. اسان جيڪا سازش کين مارڻ لاءِ ڪئي هئي سا
ڪامياب ڪانه ٿي. وري انهن کي انهيءَ سازش جو سمورو
سماءُ آهي. انهيءَ ڪري اسان کي انهن مان وڌيڪ خوف آهي.
هاڻي يا نه اسان کين اتي جو اتي ختم ڪريون يا پاڻ ختم ٿيڻ
لاءِ تيار رهيون. هاڻي ڪرڻا ڪري انهيءَ مشڪلات ۾ اسان کي
ٺيڪ رستو ٻڌايو.“

ڌرتراشٽر جواب ۾ چيو ”پٽ! تون جيڪي چوين ٿو سو
بلڪل ٺيڪ آهي. پر اسان کي اهڙي طرح هلڻ گهرجي، جئن
وڌر کي اسان جي اندر جو پتو نه پوي. انهيءَ ڪريئي مان
سائس مينيون مينيون ڳالهائون ڪيون. هاڻي ٻڌاء ته پنهنجي
ڪهڙي صلاح آهي.“

دريوڌن چيو ”منهنجي مٿ اهڙي مارجي ويئي آهي جو
مون کي ڪا به ڳالهه سمجهي نٿي اچي. پنج ئي ڀانڊو سڳا ڀائر
ڪونه آهن. انهيءَ ڪري اسين شايد ڪنٽيءَ ۽ مادريءَ جي
پٽن ۾ چڪتاڻ پيدا ڪري سگهنداسين. درويڊ کي به رشوت
ڏيئي پنهنجي طرف ڇڪڻ گهرجي. ڇا ٿيو جو هن جي ڏيءَ
جو ڀانڊو سان واهه ٿيو؟ ناٿو نه کي نواني ڇڏيندو آهي.
هٿ دنيا ڀر ۾ زرد جي ٿي بازي آهي.“
اها ڳالهه ٻڌي ڪرڻ مشڪل لڳو ۽ اٿياء ”هي سڀ واهيات
ڳالهائون آهن.“

دريوڌن وري چيو ”اسان کي اهڙي تجربو ڪرڻ گهرجي،
جئن ڀانڊو هستانپور ۾ پير ٿي نه پائن. ته هٿ ايندا نه اسان کان

راج جي گهر ڪندا. ڪن برهمڻن دروازن درويڊ جي راج ۾ اهڙا افواهه ڦهلائڻ گهرجن ته جي پانڊو هت ايندا ته سندن خير ڪونه آهي. ڏر جا ماريل هت ايندا ئي ڪونه. اسين صحيح سلامت وٺنا هت راج ڪنداسين.

ڪرڻ وري مشڪيو ۽ چيائ ”هيءَ به اجائي بڪ آهي. ان ريت پانڊون کي ڏکائڻ اسمو آهي.“

وري دريوڏن پڇيو: ”ڇا اسان درويڊيءَ جي وسيلي پاڻن ۾ قوت پيدا ڪري ڪونه سگهنداسين؟ هنن پنجن ئي رواج ۽ انساني فطرت جي برخلاف هڪ زال سان وواھ ڪيو آهي. اسانکي اهڙا آدمي هت ڪرڻ گهرجن جيڪي ڪام شاستر جا پورا استاد هجن، انهن جي وسيلي پاڻن ۾ هڪ ٻئي جي برخلاف شڪ جاڳائڻ گهرجن. اهڙيءَ ريت پڪ ٿي پڪ اسانجو ڪم پورو ٿيندو. هٿن به ڪرڻ گهرجي: ڪي سهڻيون چوڪريون هت ڪري پانڊون کي الهن جي چار ۾ ڦاسائڻ گهرجي، جيئن درويڊيءَ جو من پانڊون کان ڦري وڃي. جڏهن ڪنهن به ڀاءُ جو من درويڊيءَ کان ڦري بيهي تڏهن هڪي هستيا پور ۾ آڻي کيس هت ڪرڻ جي ڪوشش وٺڻ گهرجي.“

اها ڳالهه ٻڌي ڪرڻ ٽه ٽه ڪري ڪٺڻ لڳو ۽ چيائ ”دريوڏن توکي اٽيون ڳالهيون ٿي خيال ۾ اينديون آهن. ياد ڪر ته سازشن ڪرڻ ۽ پرڀڄ رچڻ سان اسين پانڊون کي بلڪل جيتي ڪونه سگهنداسين. اڳ جڏهن هو هتي هئا، تڏهن ته بلڪل بي آزمودگار هئا. سندن حالت اهڙي هئي جهڙي انهن پڪين جي ٿيندي آهي جنکي اڃا پڻ ڪونه لکنا آهن، سندن ڪو سنگي ساٿي به ڪونه هو. انهيءَ وقت به هو ٺههجي چار ۾ ڪونه ڦاٿا، سو هاڻي ڪيئن ڦاسندا؟ هاڻي ڪين دنيا جو ڪافي تجربو ٿي چڪو آهي. وري هڪ شڪتيوان راجا جي شرط ورتي اٿن. تنهن کانسواءِ اوهان جي هلت جي به ڪين پوري پوري چار آهي. الهيءَ ڪري سازشن مان

ڪجهه ڪين وٺبو. منجهن ڦوٽ وجهڻ به ممڪن ڪونه آهي. درويڊ لوپ ۾ اچڻ وارو ڪونه آهي. هو ڪنهن به حالت ۾ پابندون جو طرف ڪونه ڇڏيندو. درويڊي جي من ۾ پابندون بابت شڪ پيدا ڪرڻ سمجهو آهي. تنهنجي رٿن تي ويچار ڪرڻ اجايو آهي. اسان وٽ رڳو هڪ ئي اپاءُ آهي. پابندو وڌيڪ طاقت هٿ ڪن تنهن کان اڳ ئي مٿن حملو ڪري ڪين ختم ڪرڻ گهرجي. ڪرشن پنهنجي پادون کي وٺي پنڇال ۾ پهچي تنهن کان اڳ ئي انهيءَ راج تي اوچتو ئي اوچتو ٿئي پوڻ گهرجي. هن ڪندائيءَ جي سمي اسان کي وڌيڪ ڪترين جيان هٿ ڪرڻ گهرجي. سازشون ڪم نه ڏينديون.

دريوڏن ۽ ڪرڻ جون ڀين ڀين ڳالهائون ٻڌي سور داس راجا منجهي پيو ۽ هن پنهنجو ۽ دروڻا چاريه کي صلاح ڪرڻ لاءِ سڏايو.

جڏهن پيشمر کي خبر پيئي ته پابندو مٿا ڪونه آهن، هو راجا درويڊ جا مهمان آهن ۽ هنن درويڊيءَ سان شادي ڪئي آهي، تڏهن هو ڏاڍو خوش ٿيو.

جڏهن کائڻس آڻينده لاءِ صلاح ورتي ويئي، تڏهن هن اهوئي، شاستر گيان جي ايو: ”نيڪ رستو اهو آهي ته سندن پوريءَ ريت آجيان ڪئي وڃي. ڪين اڌ راج ڏنو وڃي. نگر واسين جي به اڃا آهي ته اهڙو ٺاهه ٿئي. اهوئي رستو آهي ڪل جي شان کي بچائڻ جو. لاکه جي گهر کي آڳ لڳي هئي تنهن بابت لوڪن ۾ ڏاڍي چوڀو ٿي آهي ۽ ڪي اوهان کي ڏوهه ڏيئي رهيا آهن. هاڻي به جيڪڏهن اوهان پابندون کي گهرائي ڪين اڌ راج ڏيندا ته ڳالهه لوڪن کان وسري گسري ويندي، سڀ شڪ شهبه ڪافور ٿي ويندا. منهنجي ته اهائي صلاح آهي.“

دروڻا چاريه به ساڳي صلاح ڏني ۽ چيائ ته ڪو ٺاهو ڪو

ايلچي موڪلي صلاح ڪريو ۽ پانڊون کي گهرائي، اڌ راج کين
سولبي بدشتر کي راج نلڪ ڏيو.

ڪرڻ هي ڳالهيون ٻڌي جوش ۾ اچي ويو. هو هو ڏريوڌن
جو پورو پگت انهيءَ ڪري هي ڳالهيون ٻڌڻ لاءِ تيار نه هو.
هن ڌرڻراشتر کي چيو:-

”مونکي حيراني آهي ته آچار به دروڻ جنهن کي اوهان
ڏن ڏانهن ۽ عزت آيو ڏني آهي، سو هيءَ صلاح ڪئن ٿو ڏي؟
راجا جو ڌرم آهي ته منترين جي صلاح قبول ڪرڻ کان اڳ
الجي پوري پوري طرح ٿورو لڪ ۽ ڇاڇ جوڇ ڪري.“
هي شديد سڻي ٻڌي دروڻاچار به جون اکيون ڪروڙ ڪري
ڳاڙهيون لال ٿي پيون. جوش وڃان هن چيو: ”اي پايي!
تون راجا کي غلط راهه تي هلاڻ جي صلاح ڏيئي رهيو آهين.
جيڪڏهن ڌرڻراشتر، پيشم ۽ منهنجي صلاح کي نه هلندو ته
ڪورو جلد ناس ٿي ويندا.“

پوءِ ڌرڻراشتر وڌر جو رايو ورتو. هن چيو: ”جا صلاح
اسانجي پريوار جي بزرگ پيشم ۽ اسانجي ڪورو ۽ آچار به دروڻ
ڏني آهي تنهن ۾ گيان ۽ نياءَ سميل آهي. اوهانکي پانڊون
کي به ڏريوڌن ۽ ٻين ٻين جيان پنهنجو سستان ڪري سمجهڻ
گهرجي. جيڪي اها صلاح ڏين ٿا ته پانڊون کي دڪي ڪريو،
سي سچ پچ ڪل ناشڪ آهن. دروڻ ۽ ڌرڻراشتر، ڪرشن
۽ يادو پانڊون جا پکا متر آهن. اهڙن وڃڻ کي جنگ ۾
جيتڻ اسين ٿو آهي. ڪرڻ پاپ ۽ مورڪتا جي صلاح ڏيئي رهيو
آهي. اهو به خيال ڪريو ته لوڪ اسانکي اهو دوش ڏيئي
رهيا آهن، ته پانڊون کي لاک محل ۾ رهائي، اسان کين خون
ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. انهيءَ بدنامي داغ کي ڌوئي صاف
ڪرڻ ئي نيڪ آهي. پرڃا کي پانڊون جي جيتڻ جي خبر پئي
ڏاڍو آندو مليو آهي. پرڃا سندن درشن ڪرڻ لاءِ سگي
رهي آهي. انهيءَ ڪري اوهان ڏريوڌن جي ڳالهه کي ڏيان

نه ڏيو. شڪني ۽ ڪرڻ نه ڪلهه جا چوڪرا آهن. انهن کي راجنيتي ۽ جي ڪهڙي ڄاڻ؟ سندن صلاح بيڪار آهي. انهيءَ ڪري هي راجن اوهان پيشمر جي آگيا انوسار ڪارروائي ڪريو.“
 نيٺ ڌر تراشتر پڪو نرون ڪيو ته پانڊون کي اڌ راج ڏيئي ساڻن صلح ڪرڻ گهرجي. الهيءَ لاءِ هن ودر کي پانچال ڏانهن روانو ڪيو.

ودر ڀانت ڀانت جا جواهر کڻي. هڪ لکي رڪھ تي چڙهي پنچال ڏانهن اسهيو.

پنچال ۾ پهچي هن اهي ئي ٻيا رتن راجا دروپد کي پيٽ ڪيا پر سندس هر ريت عزت ڪئي ۽ راجا ڌر تراشتر جو کيس نياپو ڏنو ۽ نوڀدن ڪيا ته پانڊون ۽ دروپديءَ کي هستناپور وڃڻ جي اجازت ڏيو.

دروپد جو ڌر تراشتر ئي ويساهه ڪونه هو. الهيءَ ڪري هن چيو: ”جئن پانڊون کي وڻي لئن ڪن.“

پوءِ ودر ويو مانا ڪنئيءَ وقت ۽ هنکي پيرين پئي ساڳي ويٺي ڪيا. ڪنئيءَ جي من ۾ به ڪجهه شڪا هئي. نه به هن ودر کي چيو: ”هي وچتر ويڙهه سڀ ودر! تون ئي منهنجي پٽن جي رکيا ڪئي آهي. هو تنهنجي ئي سنتان آهن. منهنجو تون ئي پورو ڀروسو آهي ۽ جئن تون چوندين لئن ڪبو.“

ودر وراڻيو: ”تنهنجي پٽن جو وار به ونگو ڪونه ٿيندو، هو راج جا ڌڻي ٿيندا ۽ سندن هاڪ هر هنڌ ڦهلجي ويندي. اٿو نه هليون.“

نيٺ دروپد به کين موڪل ڏني ۽ سڀ: ودر، ڪنئي، دروپدي ۽ پانڊو اچي هستناپور ۾ اراجمان ٿيا.

راجڪمار ورهين جي بنواس ۽ دڪن کان پوءِ ديش وريا هئا. انهيءَ ڪري نگر واسي گدگد ٿيڻ لڳا. رستن تي خوب چٽڪار ڪيو ويو ۽ سڀ واٽون گلن سان سينگارايون ويون.

اڌ راج پاندون کي ڏٺو ويو ۽ يڌشتر کي سنگهاسن تي وهاريو ويو.

ڌرٿراشتر يڌشتر کي آشيرواد ڏيندي چيو: ”منهنجي پراڻا پاندو هن راج ۾ سڪ سميتي کي خوب وڌايو هو. شل تون به هن جيان هلي جس جو پاڳي بڻجين. ڀاء پاندو ڪڏهن به منهنجو چيونه موٽائيندو هو. توکي به مون سان ساڳي نموني هلڻ گهرجي. منهنجا پٽ پاپي ۽ ايمانِي آهن. مان هن ريت راج جي ورهاست انهيءَ لاءِ ڪئي آهي ته اوهان منجهان وڃو ۽ وڃو ۽ نڪري وڃي. ڪانڊوپرست ۾ وڃي اتي پنهنجي راجڌاني بڻائي، اتان ئي ملڪ تي ويهي راج ڪري. ڪانڊوپرست ۾ اسان جي نزرگن، پروءِ، نهش ۽ يياليءَ جهڙن ويرن جي راجڌاني هئي. شل تنهنجي دوارا اهو پراڻو نگر وسي ۽ تنهنجي هر هنڌ ڪير ئي نٿي.“

ڌرٿراشتر جي آسپس وٺي يڌشتر هنن ڪنڊهرن مان هڪ نئون نگر هوشيار ڪاريگرن جي هٿان ٺهرايو. نگر ۾ سندر محل ۽ پيڪيدار يون ٺهرايا ويا. وري ڪوٽ اهڙا بڻايا ويا جو ڪوبه انهن ۾ سوراخ نه ڪري سگهي. انهيءَ نگر جو نالو رکيائون اندرپرست. شهر هو به سچ پچ اندر جي پوري جهڙو سٺو ۽ دل فريب. انهيءَ نگر ۾ ڪنتي، دروپدي ۽ پاندون چٽيهه ورهيه سڪ ۽ سنتوش سان گهاريان، سندن عدل انصاف جي هر هنڌ هاڪ ڦهائجي ويئي!

[۱۸]

سازنگ پکين جي ڪٿا

پراڻن جي اها شڪلي آهي جو ڪٿائن ۾ پکي ۽ پسون ماڻهن جيان ٻول بوليندا آهن ۽ انهن دؤاران سندر ۽ سنيون صلاحون

ڏيندا آهن، بلڪ اٽم واد جو اپدیش به ڪندا آهن. انهيءَ هوندي به انهن پسن پکين جا سويائوڪ گڻ به اٽم لموليٰ ظاهر ڪيا ويندا آهن.

اهڙيءَ ريت پراڻڪ ساهتيءَ ۾ سوياءَ جي سندرڻا ۽ ڪلپنا جي ڪلا جو اٽم ميل ملي ٿو. رامايڻ ۾ هڪ هنڌ ڏاڍو وڻندڙ ورڻ موجود آهي. هٽومان لاءِ چيل آهي ته هو ڏاڍو سياڻو ۽ وڏو ودوان آهي. پر جڏهن هو راوڻ جي رڻ واس ۾ هڪ سندرڻي ڏسي کيس سڀيتا ڪري سمجهي ٿو، تڏهن هو باندر جيان خوب نچي ۽ ٽپي ٿو.

ڪٿائون جن ۾ پکي ۽ پسون ڳالهائيندا آهن، سي ٻارن کي ڏاڍيون وڻنديون آهن. پر پراڻن جون ڪٿائون وڏڙن جي وندر ۽ سکيا لاءِ ٺهيل آهن. پکين ۽ پسن کي منڪن جي واڻي ڪٿان ٿي ملي؟ انهيءَ لاءِ پراڻن ڏيکاريو آهي ته اهي پسون پکي پوربلي جنم ۾ منڇ يا رشي هئا. مثال طور هڪ هرڻ جي ڪٿا ٿي اچي. اهو هرڻ اڳئين جنم ۾ هڪ رشي هو. ٻئي هنڌ هڪ لومڙ جو ورڻ ٿو اچي، هو وري گذريل جنم ۾ هڪ راجا هو. رشيءَ ۽ راجا کي ڪوسراپ ماڻهو هيو. انهيءَ ڪري هو جانورن جي چوڻيءَ ۾ آيا. هاڻي هي هرڻ هر ريت هرڻ جي هلت ٽوهلي، پر ڳالهائي ٿو رشين جيان. لومڙ ڳالهائي ٿو هڪ سياڻي ۽ اٽيوي راجا جيان. اها سياڻپ سندس سياڻو جو پورو چتر اسانجي اڳيان آئي ٿي.

اهڙيءَ طرح انهن ڪٿائن ۾ وندر به آهي ۽ گيان به موجود آهي. منجهن سٺائين انادي سڌانت سمايل آهن.

کانڊو پرست جو بن ڪنڊن ۽ ڪانڊيٽن سان پيريل هو. سڄو مڇدان کڏون ۽ کوبا هيو. هڪ پراڻي ٻنل شهر جا پرنڌر کنڊهر هر هنڌ ڏسڻ ۾ پئي آيا. شڪاري پکي ۽ خونخوار جانور جت ڪت پئي ڏسڻ ۾ آيا. چورن ۽ ٻاڪن الي پنهنجو آڏو

ٻڌايو هو. انهيءَ جهنگ ۾ نئون نگر اڏڻو هو. ڪرشن ۽ ارجن
اهو فيصلو ڪيو ته انهيءَ ٻن کي باهه ڏجي.

انهيءَ ٻن ۾ هڪ سارنگ جائيءَ جي جهرڪي هئي ۽ ان
سان گڏهوا چار چوڙا جنڪي آيا پر ڪونه نڪتا هئا. سندس
لر ٻئي پاسي هڪ پيءُ ماديءَ سان موجون ڪري رهيو هيو.
پنهنجي استريءَ ۽ ٻارن جو کيس خيال ڪونه هو. جڏهن
ڪرشن ۽ ارجن جي آڳيا سان ٻن کي باهه ڏني ويئي تڏهن
ته هيءُ چوڙن جي ماءُ خوب رڻڻ لڳي. چيائ ”باهه ويجهو
ويجهو پوندي ٿي وڃي. جلد هٿ به پهچندي ۽ اسانکي
ساڙي پسم ڪندي. جهنگ جا سڀ پکي گهٻراهت ۾ آهن.
وڻ ٺهه ڪري چوڌاري ڪري رهيا آهن. هي منهنجا اُناٺ
ٻچڙو! اوهان باهه جو بک ٿيندا. مان ڇا ڪريان؟ اوهانجو
پتا اسانکي ڇڏي پڇي ويو آهي. مون ۾ ابتر شڪتي ڪا
آهي جو مان اوهانکي ساڻ ڪٿي اڏمان.“

مانا جو روج راڙو ٻڌي سندس ٻچڙن چيو ”اُمان! پاڻکي
ڏکي نه ڪر. اسين ڄاڻون، اسان جو نصيب ڄاڻي. جيڪڏهن
اسين مٿاسين ته پوءِ اسانکي اُتر جنم ملندو. جيڪڏهن تون
اسانجي خاطر مرنديءَ ته اسانجو ڪٽنب ناس ٿي ويندو. تون
ڪنهن سلامتيءَ جي جاءِ تي اڏامي وڃ. ٻيو پتار هٿ ڪري
وڃي موج ڪر. جلد توکي پيا ٻچا پيدا ٿيندا ۽ پوءِ اسانکي
وساري سگهندين. اُمان! چڱيءَ پر ويچار ۽ اهو ڪجهه ڪر
جيڪي اسان جي وٽس لاءِ نيڪ هجي.“

ٻارڙن گهڻوئي ماءُ کي ليلايو، ته به ماڻن چيو ”مان ڪونه
ويندس. مان هٿ اوهان سان گڏ پسم ٿينديس.“

*

*

*

هاڻي هيءُ پکي ڪير هو؟ هڪڙو هو رشي. سندس نالو
هو مند ٻال. هو پورو ٻرهمچاري هو. سندس جڏهن ڏيهانت
ٿيو تڏهن هن سرڳ ۾ گهڙڻ جي ڪوشش ڪئي. سرڳ جي

دوار ٻال (دربان) کيس اندر وڃڻ کان روڪيو ۽ چيائڻ ته
 ”سرڳڻ نپتن لاءِ ڪونه آهي.“ انهيءَ ڪري رشيءَ سارنگ
 جو جنم ورتو ۽ جرڻا نالي ماديءَ سان پنهنجو وقت ڪاٽيندو
 رهيو. جرڻا چار انڊا لاٿا. پوءِ هو جرڻا کي ڇڏي ويو ۽ لپتا
 نالي هڪ پيءُ ماديءَ سان وڃي لينهن لڳا پاءُ.

جنهن وقت بن کي باهه ڏني ويئي تنهن وقت آنا ڦٽي
 چڪا هون. هيءُ پڪيٽڙا رشيءَ جي سنتان هون، هو آئرواد
 جون ڳالهيون ڪري ٿي سگهيا! انهيءَ ڪريئي هو پنهنجي
 ماما کي هٿڙي سندر نموني سمجهائڻ لڳا.

ٻچن جي موه ۾ ڦاٿل ماءُ ڏاڍي جاکوڙ ڪرڻ لڳي ۽
 لپت کين چيائڻ ”ٻچڙو! هن وٽ جي پاڙ ۾ هڪ ڪٺي جو ٻر
 آهي. مان اوهان کي ان ۾ ڪري رکنديس. مان پر جو منهن مٽيءَ
 سان لٽي ڇڏينديس ۽ اهڙيءَ ريت اوهان باهه کان بچي ويندا.
 پوءِ جڏهن اگني شانت ٿيندي تڏهن مان اچي اوهان کي ٻاهر
 ڪڍنديس.“

ٻارڙن کي اها ڳالهه نه آئڙي. انهن ورائيو ”ٻر ۾ ڪٿو
 اسان کي ڳرڪائي ويندو. هن ريت ٻچي جي بک ٿيڻ کان باهه
 ۾ پسر ٿيڻ وڌيڪ شاندار آهي.“

ماءُ ٻچن کي تسلي ڏيندي چيو ”مون ڏٺو آهي ته ڪٺي
 کي هڪ عتاب جهڙو هڻي ڪائي ويو آهي. انهيءَ ڪري
 اوهان کي ڏکڻ نه گهرجي.“

ٻارن چيو ”هڪ ڪٺي جي مرڻ ڪري ڪو خطرو ٿوروئي
 ٿو گهٽ ٿئي. پڪ ئي پڪ ٻر ۾ پيا ڪٺا به هوندا. باهه
 هن هنڌ اچي تنهن کان اڳ توکي ڀڄي نڪرڻ گهرجي ۽ پنهنجي
 جان بچائڻ گهرجي. اسانجي ڪاٿر تون پنهنجي جان چوڻي
 ڦر ٻالي ڪرين؟ اسان تو لاءِ ڇا ڪيو آهي؟ اسان جيان پيدا ٿيا
 آهيون، تان توکي ڏک ٿي ڏلو اٿئون. وڃ وڃي ڪنهن ٻئي
 ساٿيءَ کي هٿ ڪر ۽ سکر جا ڏينهن گهار. جي اسين باهه

جو بک تياسين ۽ سر ۾ ۾ جنم لهنداسين. جي باهه کان ٻڌي
 وياسين ۽ پوءِ تون اچي اسان سان ملج. وڃ، وڃ، جلدي وڃ."
 ٻارن جي منت ڪرڻ تي سندن ماءُ هاڻي اڏامي ويئي.
 باهه وڻ کي ويڙهي ويئي. پر هي پکيڙڻا بلڪل ڪوڏ گھبرايا
 ۽ هڪ ٻي سان چين چين ڪري ڳالهائيندا رهيا. سڀني ۾
 جيڪو وڏو هو تنهن چيو "سيالڻي جو ڪم آهي ته خطري
 جي اچڻ کان اڳ ئي سهي ڪري ته خطرو اچي رهيو آهي ۽
 خطري جي اچڻ تي شانت رهي." ننڍڙن چيو "تون عمر ۾
 به وڏو آهين ۽ عقل ۾ به وڏو. ڪا وراڻي آيا آهي تون جيان
 دريڏ ٿيندي آهي."

جڏهن اڳتي ڏيو وڻ جي ويجهو آيو، تڏهن سڀني گڏجي
 ڪري هن ريت سندس آجيان ڪئي: "هي اڳتي! اسان جي
 ماما اسانکي ڇڏي ويئي. اسان پنهنجي پتا جو منهن ته ڏٺو ئي
 ڪونه آهي. هو اسانجي ڦٽڻ کان اڳ ئي هليو ويو هو. هي
 آدي ديوا! دونهو آهي تنهنجي ڏوجا (جهندو) اسان جي
 پرن ۽ لي پرن جو تون ئي رکوالو آهين. ٻيو ڪير اسانجي
 رکيا ڪندو؟ اسان تنهنجي شرط ۾ آيا آهيون." هنن اها
 پراڻا اهڙي سندر سر ۾ ڪئي، جڳ وڌو پتا پرهمچاري
 ويد پات ڪري رهيا آهن.

اڳتي ديوتا هنن ٻيڙن جي پراڻا اونائي. سارو جهنگل
 سڙي رک ٿي ويو، پر هنن نذر نماڻن بالڪن جو وار به ونگو
 نه ٿيو.

جڏهن باهه وسامي چڪي تڏهن جرڻا ٻارن وٽ ڊڪندي
 آئي. انهن کي صحيح سلامت ڏسي اُچرڇ ۾ به پئجي ويئي
 ۽ ڏاڍيون خوشيون ڪرڻ لڳي ۽ کين چمڻ چٽڻ لڳي.
 باهه جو ٻڌي انهن پکيڙڻن جي پتا کي انتظاري ٿي پيئي
 ۽ هن اها ڳالهه پنهنجي نئين نينهن سان ڪئي. پتا ٿيسي
 وڃان هنکي ڏمالي چيو: "مولڪي تنهنجي الدار جو پتو آهي."

ٺون هاڻي مون مان ڪڪ ٿيو آهين ۽ وري جرڻا جي ٻار
جو مزو وٺڻ ٿو چاهين. ڇو ٿو اڃا پوءِ ٻاهه ۽ پنهنجن ٻچن جي
ڳالهه ٿيائين؟ تون مون کي چيو هيو ته اڳي ديوتا توکي
وردان ڏنو آهي ته تنهنجن ٻچن کي هو جهندو به ڪونه سئون
سڌو سچ ڳالهه ۽ پل پنهنجي پياريءَ جرڻا ڏانهن وڃي مڙس
گهڻن ئي ويساهه رکندڙن عورتن سان پي وفائي ڪئي آهي.
پل مان به انهيءَ پي وفائيءَ جو شڪار ٿيان.

اتي منڊپال پڪي ۽ چيو ته ”تنهنجو انومان اڃا پوءِ آهي. مان
پڪي ۽ جو جنم ئي انهيءَ ڪري ورتو آهي ته ستن پندا ڪريان.
انهيءَ ڪري اها سوڀاويڪه ڳالهه آهي ته مون کي انهن جي
چڻا ٿئي. ڇڏ ته مان وڃي پنهنجن ٻچن جو منهن ڏسي جلد ئي
نووت موٽي اچان.“

اهڙيءَ ريت هو لهڻا کي دلاسو ڏيئي انهيءَ وٽ ڏانهن
ويو جت جرڻا ويٺي هئي. پهرين ته جرڻا منڊپال ڏانهن ڪو
ڌيان ڪونه ڏنو ۽ پنهنجن پٽن جي چرچت ۾ ئي مشغول رهي.
پوءِ لاهرواهيءَ سان مڙس کان پڇيا ”توهان هت ڇو آيا آهيو؟“
منڊپال ٻيهر وڃان چيو ”منهنجا پٽڙا خوش نه آهن ۽ انهن
سهڻي ۾ وڏو ڪير آهي؟“

ڏاڍيءَ پي پراهيءَ سان جرڻا جواب ۾ چيو: ”تو کي
اسان جي ڪهڙي ڪاڻ آهي؟ وڃ وڃي انهيءَ سان مڙس
ڪر جنهنجي خاطر تون مون کي ڏهاڙو ڏيئي ويو آهين.“
منڊپال تنهنجي چيو: ”دنيا جو دستور آهي ته جڏهن
ڪنهن زال کي ٻار ٿيندا آهن، تڏهن هو پنهنجي پٽيءَ جي
پرواهه ڪانه ڪندي آهي. اهوئي سبب آهي جو ٻار دوش
وسشت جو به سندس پٽيءَ ۾ ٻڙ ٿي ايمان ڪيو.“

جراڻند

پاندو اندر پرست ۾ دېدي سان راڄ ڪندا رهيا. يڌتر جي ساٿين کيس صلاح ڏئي ته راجسويگ ڪري سمرات بڻج. الهيءَ زماني ۾ به سامراجيه (سلطنت شاهيءَ) لاءِ لوڪن ۾ ڪافي چاهه هو.

يڌتر صالح وٺڻ لاءِ شري ڪرشن کي لياڻو موڪليو. جڏهن ڪرشن کي اها ڄاڻ ٿي، تڏهن هو تيز رڪ تي چڙهي دوارڪا مان اندر پرست ڏانهن روانو ٿيو.

يڌتر ڪرشن کي چيو: ”منهنجا آدمي مونکي زور ڪري رهيا آهن ته راجسويگ ڪر. الهيءَ پگ ڪرڻ جو اڌڪار الهيءَ کي آهي جيڪو سمرات هجي ۽ جنهنجو سڀ راجائون مان ڪندا هجن ۽ جنهن اڳيان سنسار ۾ ڄا نرڻس سر جهڪائيندا هجن. ”هاڻي مونکي صلاح ڏيو ته ڇا ڪريان. اوهان ڪڏهن به موهه جي ڪري ٻين جون ڪميون نظر انداز نه ڪندا آهيو ۽ لکي لوڪن جي خوشامد ڪندا آهيو. اوهان ٻين کي خوش ڪرڻ لاءِ صلاح ڪونه ڏيندا آهيو ۽ سچ سچ ٻڌائيندا آهيو.“

ڪرشن جواب ۾ چيو: ”مگدديش جي راجا جراڻند سڀني راجائن کي جيتي پنهنجي آڌين ڪيو آهي. ڪترين جي مٿان جراڻند جوڌاڪو ڄميل آهي. خود وڻشوڀال تي به سندس پرياءُ آهي. ڇا توکي اگرسين جي پاڻي پت ڪنس جي ڄاڻ ڪانه آهي؟ جڏهن ڪنس جراڻند جي ڏي ۾ ڀرتيو ۽ هنجو متر بڻيو تڏهن منهنجي لوڪن جراڻند تي حملو ڪيو. ٽي ورهيه لڳاتار يڌ هلي. نيٺ اسانکي هار مڃڻي پيئي ۽ مٿرا جا وٺ ڇڏي اچي دوارڪا وٺائي پيئي. هن تئين شهر ۾ اسين هن وقت سڪ سان وقت ڪاٽي رهيا آهيون. ڪرڻ، دريوڌن ۽ ڪي ٻيا ڪري اوهان جي پگ تي اعتراض نه به ڪن، پر

جراڻند ضرور مخالفت ڪندو. انهيءَ مخالفت جو هڪ علاج آهي، سو اهو نه جراڻند کي شڪست ڏيون ۽ ماري ڇڏيون. انهيءَ حالت ۾ تون نه رڳو راجسو ٻيڳ ڪري سگهندين، پر انهن راجائن کي، جيڪي جراڻند جي جيل ۾ سڙي رهيا آهن، آزاد ڪري پنهنجو مٿر بڻائي سگهندين. هو خوشيءَ سان پنهنجي آڌينتا سويڪار ڪندا.

بدشتر چيو: ”اوهان جو چوڻ بلڪل نڪ آهي. مون جهڙا ڪيترا راجائون آهن، جن جي سندن ملڪ ۾ وڏي عزت آهي. هو نياءَ ۽ مريادا اوسار پنهنجو راج سنڀالي رهيا آهن. هو سڪ سان پنهنجو سمو کائي رهيا آهن. منجهن ڪنهن به پرڪار جي اجائي ايلاشا ڪانه آهي. سمراٽ ٿيڻ جي چاهيا آهي اجائي ايمان ڪرڻ ۽ غرور جو شڪار ٿيڻ. هر هڪ راجا کي پنهنجي راج تي سنتش رهڻ چوڻ گهرجي؟ انهيءَ ڪري سمراٽ ٿيڻ جي لڳا ڇڏي ٿو ڏيان. انهيءَ اپاڏيءَ ۾ رکيوئي ڇا آهي؟ منهنجا ڀائر چاهين ٿا ته مان سمراٽ بڻجان، پر جڏهن اوهان ئي بلوان جراڻند کان ايترو ڏکي رهيا آهيو ته مان ڪهڙي حساب ۾ آهيان؟“

ڌرم پتر جي هٿڙي ڪانٽر ٿا ۽ ڪمزوري پيمسڻ کي نه آڙي. پيمسڻ چيو ته ”راجا جو وڏي ۾ وڏو گڻ آهي مٿي ۽ مٿي ڇڙهڻ جو پٽن ڪرڻ. جنهن کي پنهنجي ٻل جي چاڻ ۽ قدر ڪونه آهي، پنهنجي بلوان ٿيڻ مان ڪهڙو لاڀ؟ مون کي سستي ۽ سڪياڻيءَ، سنتوش ۽ صبر جو جيون وڻيئي ڪونه ٿو. جيڪو منش آلس ۽ ڀرماڊ ڇڏي، پوريءَ ريت راجنيتي رمزون ڪم ۾ آڻي ٿو، سو پاڻ کان وڌيڪ شڪتيءَ واري کي به جيتي سگهي ٿو. هڪ هجي شڪتي ۽ ٻيو هجي راج وهندڙ جي ڪتي پوءِ ڪهڙو ڪم آهي جو ڪري نه سگهيو؟ منهنجي ٻل جو خيال ڪر. ڪرشن جي سياڻپ جو ويچار ڪر، ارجن جي ڏنڻ وڌيا جي چاڻ ڏيان ۾ آڻ. جي اسين ٿيئي گڏجي

ڪري، بنا هڪ ۽ هڪ جي ڪم ڪنداسين ته پوءِ ضرور
جاسيندڙ کي جيتنداسين.

ڪرشن ڳالهه کي ڪاٺي چيو: ”جاسيندڙ کي ضرور مارڻ
گهرجي. هو انهيءَ جي ٿي لائق آهي. هن بنا ڪارڻ ڇهاسي
راجڪمارن کي ڪري ڪاٺ ۾ وڌو آهي. هن اها رٿا ڪئي
آهي ته چوڏهن راجا پيا پڪڙي، سؤ راجائن جي ٻلي ڏيان.
جيڪڏهن پير ۽ ارڇن قبول ڪن ته مان انهن سان گڏجي
ويندس ۽ اسين رمز سان جاسيندڙ کي پورو ڪري ڇڏينداسين
۽ باند ٿيان راجائن کي آزاد ڪنداسين. منهنجي ته اها صالح آهي.“

يدشتر کي اها ڳالهه ڪانه وڻي. هن چيو ته ”مولڪي پڻ
ٿو ٿئي ته سامراجي جي لوپ ۾ پئي مان ارڇن يا پير جي
حياتي نه وڃائي وهان. ارڇن ۽ پير مونکي اکين جي ٿارن
جهڙا پيارا آهن. جنهن ڪم ۾ سندن پراڻن جو جوکو آهي، تنهن
ڪم لاءِ کين موڪلڻ مونکي به ٿو وڻي. منهنجي خيال ۾
هن اڀلاشا جو تياڳهه ڪرڻ ئي ليڪ آهي.“

اها ڳالهه ٻڌي ويو ارڇن وڏي واڪي چيو: ”جيڪڏهن
پرنسپل پير جي ستنان هوندي، اسين ڪو ساھس ۽ همت
جو ڪم نه ڪنداسين ته پوءِ اسان جي جيئڻ جو ڪهڙو سوڌ؟

ڪٿي پتر ۾ ڪري ڪيترا به ڳڻ هجن، پر تيسين هو
مشهور نه ٿيندو جيئن ڪو همت پريو جو ڪم نه ڪندو.
الساھ مان سوچ ملندي آهي. جيڪڏهن اسين سرجوشيءَ
سان پنهنجي فرض ادا ٿي ڪنداسين ته پوءِ قسمت اسانجي
پيرن ۾ اچي پوندي، شڪتيءَ وارو پرش به جيڪڏهن پنهنجا
ساڌن الساھ سان ڪم ۾ نه آڻيندو ته هو منهن جي کائيندو.
ناڪاميابي گھڻو ڪري تڏهن ٿيندي آهي جڏهن اڳلي کي
پنهنجيءَ شڪتيءَ جي ڄاڻ ڪانه هوندي آهي. اسانکي خبر
آهي ته اسان وٽ بل ۽ پراڪرم جهڙو آهي. اسين پنهنجي

شڪتي پوري زور سان ڪم ۾ آڻڻ لاءِ تيار آهيون. ڏسڻ
 ائين چوڻو سمجهي ته اسين راجسويگ ڪرڻ جي يوگ نه آهيون؟
 جڏهن اسين ٻڌا تياسين، تڏهن گيڙوءَ جا وستر اوڍينداسين.
 پوءِ بن ۾ وڃي ڇپ ٿپ ۽ پراشچت ڪنداسين. هاڻي ته اسان کي
 پنهنجي ڪل جي مر يادا موجب خوب ويڙتا جا ڪم ڪرڻ
 گهرجن ۽ الساهه ۽ امنگ، چاهه ۽ چش سان جيون ڪاڻڻ گهرجي.“
 هي لفظ ٻڌي ڪرشن کي ڏاڍي خوشي ٿي. ”پر ت
 ولس جي رتن، ڪنٽي پٿر جي واٽان اهي لفظ ئي سهن ٿا.
 هن سنسار مان ويڙ به لڏيندا ۽ ڪاٺر به لڏيندا. ڪٿريءَ جو
 وڏو ڌرم اهو آهي ته هو پنهنجي جانيءَ سان وفادار رهي
 ۽ پنهنجي ڪرم کي پُٺ نه ٿي. ڌرم ٻڌ ۾ شترن کي جيتي
 وجهه پرايٽ ڪرڻ ۾ ئي سندس سوييا آهي.“
 نيٺ ڏسڻ ٻين جي رامين اڳيان سر جهڪائيندي اها
 ڳالهه قبول ڪئي ته سندن ڌرم آهي جراسنڌ کي مارڻ.
 مٿيون وارنالاپ بلڪل اڄ جي ويرن جي وارنالاپ جيان
 آهي. پراڻي زماني ۾ به زوراور لوڪ پنهنجي مطلب ستر ڪرڻ
 لاءِ بناوئي دليل ڪم ۾ آڻيندا هئا.

[۲۰]

جراسنڌ ٻڌ

مگد ديش جو راجا برهڌرت پنهنجي بهادريءَ ڪري
 هنڌين ماڳين مشهور هو. سندس هٿ هيٺ سينا جون ٽي
 آڪشيوهٽيون هيون. هن ڪاشيءَ جي راجا جي ٻن جاڙين
 هڪ آڪشيوهٽيءَ ۾ ۲۱۸۷۰ رنڪ ٿيندا آهن ۽ اوتراڻي هاڻي
 ٿيندا آهن. تنهن کانسواءِ ۶۵۶۱۰ گهوڙا ۽ ۱ لک ۹ هزار ٽي
 سؤ پنجاهه پيدا ٿيندا آهن.

ڏيڻ سان شادي ڪئي. شادي ڪرڻ وقت هن اها پرڻگيا
ڪئي هئي ته هو ٻنهي زالن سان هڪجهڙو هلندو. ڪنهن
جو به پڪ پات نه ڪندو.

ورهيه گذري ويا راجا کي ڪوبه ٻار پئدا ڪونه ٿيو.
جڏهن ٻڌو ٿيو تڏهن راجا وڏيرن جي سپرد ڪري، پنهنجين
استرين سميت ٻن ٻه وڃي لپسيا ڪرڻ لڳو. اتي هن من به
پترستان جي لڳا رکي گولڊ ولس جي رشيءَ ڪٽڻ لڳو جي
درشن لاءِ ويو. رشيءَ کي مٿس ڪهل آئي ۽ کائڻ سندس
منورث لاءِ ڄاڇ ڪيا. راجا سوز ڀري آواز ۾ اٿيو ”مون کي
ستان ڪونه آهي. مان پنهنجو راج ڇڏي ٻن ٻه آيو آهيان.
ڪرڻا ڪري مون کي ستان جو پرساد ڏيو.“

رشيءَ کي ڏيا اچي ويئي ۽ سوچڻ لڳو ته ڪئن راجا جي
منوڪامنا پوري ڪريان. اتي هڪ الب اچي رشيءَ جي
ڪچ ۾ ڪريو. رشيءَ اهو کڻي راجا کي ڏنو ۽ چيائ ”هيءُ
وٽ پنهنجي من جي مراد پوري ٿيندي.“

راجا الب کڻي انهيءَ جا به اڌ ڪيا. هڪ اڌ هڪ زال
کي ڏنا ۽ ٻيو اڌ بيءَ زال کي. هن پنهنجي پرڻگيا پوريءَ
رٿ، پالڻ لاءِ ائين ڪيو. ڪجهه وقت کان پوءِ ٻنهي راڻين
کي گرڀ ٿيو. وقت سر هنن وٽ ڪيو. هر هڪ راڻيءَ مان
اڌ ٻار ڄايو. انهيءَ اڌ جي شڪل هيبتناڪ هئي. هر هڪ اڌ
کي هڪ اڌ، هڪ ڪن، هڪ چنگهه وغيره هئا. ڏسڻ ۾ ائين
پئي آيو ته به اڌ ڏٺا ته يڪو هڪ ٻار ٿي پوندو. اها حالت
ڏسي خوشيءَ جي بدران سڀني کي گھرو دک ٿيو. راڻين جي
من ۾ ڏاڍي وياڪڻا ۽ گھڻا پئدا ٿي. دائيءَ کي چيائون ته
هيءُ ماس جون لوٽون ڪٿي بهر ۾ اچي اچ. دائيءَ لوٽر
کي ڪپڙي ۾ ويڙهي ڪري گند جي ڍڀر تي اچلائي اتي
انهيءَ وچ ۾ هڪ راکڻ جا ماڻهو جو ماس کائيندي هئي
سا اچي اتي نڪتي. هن اهي ٻئي ٽڪر ماس جا گڏ ڪري

هت ۾ ڪنيا. ٻئي ٽڪر پاڻ ۾ ڳنڍجي پيا ۽ هڪ سندر بالڪ
 بڻجي پيو. راکڻ هتي اچيو ڏسي واڙي ٿي ويئي ۽ خيال
 ڪيا ۽ ته اهڙي بالڪ کي مارڻ نڪ ڪو آهي. پوءِ هوءَ
 هڪ سندريءَ جو روپ ڌارڻ ڪري بالڪ کي ڪٿي راجا
 وٽ ويئي ۽ هنڪي وڃي چياءَ ته ”هي بالڪ اوهانجو ئي آهي.“
 بچو وٺي راجا ڏاڍو خوش ٿيو. هو بالڪ کي ڪٿي اندر
 گهر ۾ ويو ۽ وڃي راتين جي هت ۾ بالڪ ڏٺا. سڄي رات ۾
 آندڙ جا انسو ٿيڻ لڳا.

هيءَ آهي راجا جراسند جي جنم جي ڪهاڻي. مٿي چئند.
 ڪٽو شڪ جي ور ڏيڻ ڪري جراسند اهڙو مضبوط ٿيو جو
 ڪوبه سندس مقابلو ڪري ڪو نه ٿي سگهيو. پر ڇاڪاڻ جو
 ٻن ٽڪرن جي ڳنڍڻ ڪري هو پنڌا ٿيو هيو، تنهنڪري
 کيس سهوليت سان ٻن اڏن ۾ وڍي سگهجي ها. به جدا ٿيل
 ٽڪر پاڻ ۾ گڏجي هڪ ٿيندا ته به منجهن اها ڪمزوري
 رهندي ئي رهندي.

جڏهن جراسند کي مارڻ جو فيصلو ٿي چڪو ٿڌهن ڪرشن
 چيو ”جراسند جا مٿر راجا، جڏهن هٿس، هڏن ۽ ڪنڀ
 وغيره، مري چڪا آهن. انهيءَ ڪري هيءُ ئي موقعو آهي
 جراسند کي مارڻ جو. هٿڙو وجهه وري ملڻو نه آهي. جراسند
 سان لشڪر ۽ هٿيار پنهان سان وڙهڻ ورت آهي. تنهنڪري
 هن سان ملهه ٻڌڻ دٻارڻ لڙڻ گهرجي.“

ڪرشن جي هيءَ صلاح سڀني کي قبول پيئي. انهيءَ زماني
 ۾ دستور هو ته جيڪڏهن هڪڙو راجا ٻئي کي لڙائي واسطي
 ليند ڏيندو هو، ته ٻئي کي اها قبول ڪرڻي پوندي هئي.
 نه رڳو ايترو پر ليند ڏيندڙ جا شرط به اڳي کي قبول ڪرڻا
 پوندا هئا. پوءِ چاهي نيند ڏيندڙ اها گهر ڪري ته ٻڌ ڪيتر
 ۾ لشڪرن جي وسيلي وڙهجي، چاهي هو اها گهر ڪري ته
 اڪيلو دٻاڻو لڙجي. اڪيليءَ لڙائيءَ ۾ هٿيار ڪم ۾ آڻجن يا

نه سا ڳالهه به ليند ڏيندڙ جي مرضيءَ تي ڇڏيل هئي. ملهه
 ٻڌ ۾ ڳوڙن لوهي دستائن سان هڪ ٻي کي ماريو آهي يا
 هڪ ٻي کي پڪ ۽ جاننا وجهي، پٽ ۾ ڪيرائي ڪيرائي ماري
 پورو ڪيو آهي.

ڪرشن ۽ پانڊون انهيءَ راج جو فائدو وٺي جراسند کي
 مارڻ جو بهه پڇايو.

انهيءَ ڪري پنهنجو روپ بدلايو. بدن تي اوڍ يائون
 ولڪل هٿن ۾ کنڀائون ڏي، چٽڪ ڪو ورت ڌارڻ ڪيو
 هٿائون. انهيءَ روپ ۾ هو مگڌ راج ۾ آيا ۽ وڃي جراسند جي
 راجڌانيءَ ۾ پهتا.

انهيءَ وقت جراسند کي ابتاءُ سبتا ٻرون پي پيا ۽ بد سوڻ
 پي آيا. راجا انهيءَ لاءِ برهمڻن کان پوڄا پات ڪرايا. پاڻ به
 ورت ۽ اپواس رکڻ لڳو. ڪرشن، پير ۽ ارجن بنا هٿيارن
 پنوهارن جي راج پون ۾ گهڙي آيا، سندن شاندار هٿ چٽ
 مان انهن پي معلوم ٿيو ته هو وڏ گهراڻا آهن. انهيءَ ڪري
 جراسند سندن خوب آڇيان ڪئي. پير ۽ ارجن ته ڪو جواب
 ڪونه ڏنو. هنن کي ڪوڙ ڳالهائڻ ٿئي وڃي. انهن جي ٻارون
 ڪرشن چيو ”هي ٻئي ٽپسيا ڪرڻ ۾ لڳل آهن ۽ هنن مڙن
 ورت ڌارڻ ڪيو آهي. هو اڌ رات کان پوءِ ئي ڳالهائي سگهندا.
 راجا يگشالا ۾ انهن جو آءُ آدر ڪري پاڻ محڪمات ۾ موٽي ويو.
 جراسند جو اهو دستور هو جو هو اهڙن معزز مهمالن سان
 سندن سهوليت ۽ سندن اڇا موجب ئي ملندو هو. انهيءَ
 ڪري اڌ رات جي هو هنن انئين سان ملڻ لاءِ موٽي آيو.
 هاڻي جراسند کي هنن جي هٿ مان ڪجهه شڪ جاڳيا. هن
 ڏٺو ته هنن جوانن جي ٿوڙ ويڙ ڪترين جهڙي آهي. سندن هٿن
 تي ڏنڻن جي ڏوريءَ جا زخمو به موجود آهن. جڏهن هن کانئن
 سڃي ڳالهه پڇي تڏهن کيس صاف ٻڌايائون ته ”اسين تنهنجا
 دشمن آهيون. اسين نوسان هاڻي جو هاڻي ملهه ٻڌ ڪرڻ

جَاهِيُون ٿا. اسان ٽنهي مان جنهن سان وڻيئي ٽنهن سان وڙهه.“
جڏهن جراسند کي معلوم ٿيو ته سندس ٽي مهمان کير
آهن، تڏهن هن چيو ”ڪرشن ٽون گوالو آهين. ارجن اڃا چوڪرو
آهي. پير جي شرير جي شڪتيءَ جي هاڪ آهي. انهيءَ ڪري
مان پيمسین سان وڙهندس.“ پيمسین کي ڪوبه هٿيار پنهوار
ڪونه هو، انهيءَ ڪري جراسند به ویرن واري ادارتا ظاهر
ڪري چيو ”مان هن سان هٿين پٿرين لڙندس.“

جراسند ۽ پيمسین طاقت ۾ بلڪل هڪ ٻي جو مت هئا.
پيرهن ڏينهن سائده سواءِ آرام ڪرڻ جي ۽ سواءِ ناشتي ورتائڻ
جي هو لڙندا رهيا. ارجن ۽ ڪرشن جنگ ڏسندا رهيا. ڪنهن
وقت نه سندن من ۾ آشا ۽ اميد جو ترورو ٿي چمڪيو. ڪنهن
وقت هنن گهريءَ اداسيءَ ۽ انتظاريءَ جي ساگر ۾ پي لڳيون
ڏليون.

چوڏهين ڏينهن جراسند تي ٽڪاوت جا اهڃاڻ ڏسڻ ۾
آيا. انهيءَ ڪري ڪرشن پيمسین کي همٿايو ۽ کيس چيائو ته
هاڻي هن کي پوري ڪرڻ جو وقت اچي ويو آهي. پيمسین
جراسند کي مٿي کڻي، سؤ دفعا چوڌاري ڦيرائي، ڦيرائي ڪري
زور سان ڌرتيءَ تي اڇلايو ۽ سندس ٽنگن کي قابو ڪري
چيري به اڌ ڪيو. ائين سمجهي ته جراسند مري چڪو آهي
پيمسین خوشيءَ وچان شينهن جهڙي گجگوڙ ڪئي.

پر هڪ کن ۾ جراسند جا به اڌ پاڻ ۾ ڳنڍجي هڪ ٿي پيا
۽ جراسند ٽپ ڏيئي پيمسین تي حملو ڪيو. هيءُ حال ڏسي
پيمسین واڙو ٿي ويو. خبر نه ٿي پيس ته ڇا ڪجي. منجهاري
۾ منجهيل پيمسین ڪرشن ڏي نهار يو. ڪرشن پيمسین کي
اشاري سان سمجهائڻ لاءِ هڪ ٿاهه جو پن کڻي، انهيءَ کي
چيري کڻي هٿ وارو اڌ ساڄي طرف اڇليو ۽ ساڄي هٿ وارو
اڌ کڻي طرف اڇلايو. پيمسین اشارو سمجهي ورتو ۽ جراسند
کي کڻي، کيس چيري، سندس به اڌ اڀتي پاسي ڏانهن اڇلايا.

هاڻي اهي به نڪر پاڻ ۾ ڳنڍجي نه سگهيا ۽ ڄت ڪريا ايتئي بنا چرپر جي پيا رهيا. اهڙي طرح اجيٽ جراسنڌ جيتجي ويو. ڪرشن، پيم ۽ ارڄن انهن سڀني راجائن جا بند خلاص ڪيا جنکي جراسنڌ بند بڻائي ۾ بند ڪري رکيو هيو. پوءِ هو جراسنڌ جي ڀت سهديوکي مگڌ جي گدي ۽ ٽي وهاري اندر پرست ڏانهن واپس وريا.

يڌشتر مهراج ڏوم ڌام سان راجسويگ ڪري سمراٽ بڻيو. انهيءَ وقت جيڪا سيا ٽي تنهن ۾ چيڊي ۽ جي راجا ششوپال بي فضيلت هلت هليو. انهيءَ ڪري ڪرشن کيس سڀا ۾ ئي ماري ڇڏيو.

[۲۱]

شرومڻيءَ جي ڀوڄا

ڪنهن سڀا ۾ ڪا ڪارروائي پسند نه اچي، انهيءَ ڪري ڪي سڀا سڌ، پنهنجي ناراضگي ظاهر ڪرڻ لاءِ ان مان گڏجي ڪري نڪري وڃن، اهور رواج اڄ جيان پراڻي زماني ۾ به موجود هو. ”واڪ آئوٽ“ جو رواج پراچين ڀارت ۾ چالو هو اهڙي ثابتي مهاپارٽ ۾ موجود آهي.

انهيءَ زماني ۾ ڀارت ڀومي جدا جدا راجن ۾ ورهايل هئي. جيتوڻيڪ ساري ديش ۾ هڪ ڌرم ۽ هڪ سڀيتا ڦهليل هئي، ته به هر هڪ راج جي سنتر ٿا جي پوريءَ ريت رکيا ڪئي ويندي هئي. ڪوبه راجا ٻئي راجا جي انڪار تي حملو ڪو نه ڪندو هو. هان ڪڏهن ڪڏهن ڪو بلوان راجا ديش جي سڀني راجائن وٽ پنهنجا اهلجي موڪلي سندن موڪل ۽ قبوليت سان ”راجراجيشور“ بڻبو هو. انهيءَ کي سمراٽ (شهناشاهه) ڪري سڏيندا هئا. گهڻو ڪري هي ڪم بنا

ٿڙائيءَ ۽ ويڙهه جي پورو ٿي پوندو هو. جيڪو راجا سمراٽ
 بطور هو سو راجسو يگ ڪندو هو. اهڙي يگ ۾ سڀ راجائون
 شامل ٿيندا هئا ۽ سمراٽ جي آڻ مڃي، پنهنجي پنهنجي
 ديش ڏانهن موٽي ويندا هئا. انهيءَ ريت النوسار جراسند
 جي مرڻ کانپوءِ پانڊون راجسو يگ ڪيو ۽ ان ۾ ساري ديش
 جا راجائون ڀڌاريا هئا.

جڏهن مهمانن جي آدرستڪار ڪرڻ جو سمو آيو، تڏهن
 سوال ٿيو ته پهريون پهريون آدرستڪار ڪنهن جو ڪجي،
 سڀني ۾ شرومڻي ڪير آهي. پيشمر پتامه زوردار رايو ڏنو
 ته دواڙڪا جي راجا ڪرشن کي پهريون ارگهه ڏيڻ گهرجي.
 يڌشتر جو به ساڳيو رايو هو. انهيءَ ڪري سهديو ڪرشن کي
 گانءَ، ارگهه، مڌوپرڪ (ڏهيءَ، ماکيءَ ۽ گيهه جو گڏيل کاڌو)
 آڏي پيٽ ڪري، سندس پوڄا ڪئي.

چيڊيءَ جي راجا ششوپال جي ڪرشن سان اهڙي دشمني
 هئي جهڙي ڪڇ جي سچ سان ٿيندي آهي، سو هنڪي اها
 ڳالهه پسند ڪونه ٿي.

هو ٺٺوليمون ڪندو ٿهڪ ماري کلا لڳو ۽ چيائ: ”هيءُ
 ڪهڙو نه انياءُ ۽ مڌول آهي! پر انهيءَ ئي مونکي تعجب ڪونه
 ٿو لڳي. هنن لوڪن جون سڀ ڳالهيون ئي اونڌيون آهن.
 جنهن صلاح پڇي هئي تنهنجو جنم به نه ٿي ۽ ريت ٿيو هيو
 (يڌشتر منتر جي زور سان ڌرم راج مان ٻڌا ٿيو هيو) جنهن
 صلاح ڏني سو انهيءَ جو پٽ آهي جا هميشه مٿاهينءَ تان
 هيٺ ڪرندي رهندي آهي (پيشمر هو گنگا جو پٽ ۽ گنگا
 سڀني ندين جيان ٻهاڙ تان لهي سمنڊ ڏانهن وڃي ٿي) جنهن
 پوڄا ڪئي تنهنجي پتا جو به نه پتو ڪونه آهي (ڪنٽيءَ جي
 منتر پڙهڻ تي اشوئي ڪمار دواڙن، مادريءَ کي به ٻار ٻڌا
 ٿيا هئا). جنهن جي عزت ڪئي ويئي آهي تنهنجي مان
 ڪهڙي ڳالهه ڪريان؟ جنم جو مورڪ ۽ ڳنوارن ۾ پليل آهي.“

ششوپال جا هي لفظ ٻڌي، ڪي ٻيا راجا به هن سان هم
خيال ٿي ڪاٺ لڳا. انهيءَ ڪري ششوپال کي وڌيڪ همت
آئي، يڌشتر ڏانهن نهاري هن چيو: ”اي سمراٽ بٽو جا
اچڪا! هن سڀا ۾ ڪيترائي وڏا راجائون موجود آهن. انهن
کي ڇڏي توهن گوالي جي پوڄا ڇو ڪرائي؟ ڪنهن کي به
سندس درجي آهر عزت نه ڏيڻ وڌو ڏوهه آهي. ساڳيءَ
ريٽ ڪنهن کي به سندس درجي کان وڌيڪ عزت ڏيڻ نه
اڀراد آهي. عجب آهي ته تون سمراٽ بٽو جا سڀنا لهين
تو، پر توکي ايتري به خبر ڪانه آهي.“

يڌشتر ڇپ چاپ هي سخن ٻڌا، انهيءَ ئي ششوپال وڌيڪ
جوش ۾ اچي چوڻ لڳو: ”ڪنهن جي سڏ تي هت گهٽيئي،
راجائون ۽ وڻ جوڏا اچي گڏ ٿيا آهن، تن سڀني جو ايمان
ڪري، توڪري هڪ ڳنوار گوالي جي پوڄا ڪرائي آهي.
هن کي ڪا هستيءَ ڪانه آهي. ڪرشن جو پيءُ وسديو راجا
اگر سين جو نو ڪر هو، هو پاڻ راجا ڪونه هو. ڪرشن راج وٺڻ
جو آدمي ڪونه آهي. جيڪڏهن توکي هٿڙيءَ هلڪاٺ سان
ديوڪيءَ جي پٽ جي پاسخاطري ڪرڻي هئي ته پيو ڪو
وجه ٻولهين ها. ڇا هن اٿي وهنوار ڪرڻ جي هئي؟ ٿي جاءِ
هئي؟ هيءُ ئي موقعو هو؟ تو پنهنجي پٽا پانديو جو نالو
ٻوڙيو آهي. هي پانديو پترو! اوهان اڃا ڪڇا ٻڃا آهيو. اوهان کي
راج سڀائن جي هلائڻ جو ڀنگ معلوم ٿي ڪونه آهي. هن ٻڌيءَ
جي ماري ٻڌي. پيشمر اوهان کي غلط صلاح ڏيئي اوهان کي
بيوقوف بڻايو آهي. ڪرشن ڪو راجا ڪونه آهي. اي يڌشتر!
تو کي هٿڙن شاندار راجائن جي ويني هن ڪم پخت جي پوڄا
ڪرڻ جي همت ڪئن ٿي؟ هيءُ ته ويو ورڏ (عمر جو وڏو)
به ڪونه آهي. سفيد وارن جي عزت ڪرڻي آهي ته ڪرشن
جو پيءُ وسديو هت موجود آهي. هيءُ ڪو ڪنهنجو آچار به
ٿورو ئي آهي؟ ڪنهنجو آچار به دروڻ هت حاضر آهي. ڇا

ڪرشن يڳ ڪرڻ ۾ ماهر آهي، جو هن جي ابتري عزت ڪئي اٿي؟ ائين ڪونه ٿي سگهندو. وياس مهراج جو مهان ودوان آهي سو به هت ويٺو آهي، هن کان چئڻو ته ائين ٿئي ها ته پيشمر جي پوڄا ڪرائي وڃي ها. جيتوڻيڪ هو باهتريو آهي، ته به اوهانجي گهراڻي جو پريو مڙس نه آهي. وري اوهانجو ڪل گورو ڪرپاچار به هت براجمان آهي. انهن سڀني ٻزرگن جي هوندي تو هن کوالي کي شرومڻي ڇو سمجهيو؟ اشوٿاما ويو به آهي ۽ ودوان به آهي، هوسڀني شاسترن جو ڄاڻو آهي. انهيءَ کي وساري ٿو ڪر شط ڇو چونڊيو؟

”هت راجڪمار ٻڌاريا آهن ٽن ۾ درٻوڏن به آهي. پرشارم جوش ڪرڻ به آيو آهي. ڪرڻ اهو وڻ آهي جو اڪيلي سر جراسنڌ سان لڙيو هو. انهيءَ ويڙهي کي ڇڏي ٿو ڪرشن کي پهريون نمبر ڇو ڏنو؟ اهڙي ٻاراڻي پاسخاطري ٿو ڇو ڪئي؟ ڪرشن نه راج وٺس جو آهي، نه ويڙهه ٻڙس آهي. نه هو يڳ ڪرڻ ۾ چتر آهي، نه ودوان آهي. ٺڪي ٿي وري ڪو ٽپي، ٽپيشور آهي. ويوورڌ به ڪونه آهي. هن جي عزت ڪري ٿو اسان سڀني جو ايمان ڪيو آهي.“

”هي راجاڻو! اسان جو اها قبوليت ڏني سي ته بدشتر سمراٽ ٿئي، سو انهيءَ ڪري نه اسان کانئس ڏکون ٿا. ٺڪي انهيءَ ڪري نه اسانجو منجهس ڪو غرض آهي. هو اسانجو دشمن ٿئي چاهي دوست ٿئي؛ انهيءَ ڳالهه جي شخصي طرح اسان کي پرواهه ڪانه آهي. اسان سندس ڌرم پاونا جي ڏاڍي ساراهه ٻڌي هئي، اسانجو اهو ارادو هو ته ڀل هو ڌرم ڌوڃا کي اوچو جهلي سچ ۽ نياءَ جي جهڻ ڪري. ڌرم ۽ ٻچ جي هيڏين لنڀين ڳالهين ڪرڻ کان پوءِ هن بنا ڪارڻ جي اسانجي بي عزتي ڪئي. ڪرشن انياءَ جي رستي جراسنڌ کي ماريو. اهڙي ٻاڻيءَ کي اڳوان ڪري پوڄڻ ۾ ڪهڙو ڌرم آهي؟ اڄ کان پوءِ اسان کي گهرجي ته بدشتر کي ٻاڻي ڪري ڪوٺيون.“

اڄڻي هلي ششوپال ڪرشن ڏانهن مخاطب ٿي چيو: ”اي ڪرشن! ٽنهنجي ٻڌيءَ کي ڇا ٿيو هو جو تو اها غير واجبي عزت وٺڻ قبول ڪئي؟ پانڊون جي اکين تي نه سوارت جو رڌو چڙهيل هو. ڇا تو پاڻ وساري ڇڏيو هو؟ ڇا جيڪي سانجون سندر پرميرانون آهن، سي به ٿو ڀلائي ڇڏيون؟ هو ان جيڪو ديوتائن کي پيٽ ڪرڻو آهي سو جڏهن ڪري پوندو آهي نه ڪتو چوريءَ چوريءَ اهو کائي ويندو آهي. اهڙيءَ طرح سان تو به اها شيءِ هٿ ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي جنهنجي لائق تون بنهه ڪونه آهين. ڪهڙو نه مورڪ آهين تون! اها ڳالهه به نٿو سمجهي سگهين ته هن به ٽنهنجي عزت ڪانه آهي، بلڪ، هن طرح ٿوسان ٿنولي ٿي ڪئي وڃي. ٿوسان جيڪا هٿ ڪئي ٿي وڃي، سا ائين آهي، جڏهن انڌي کي سهڻيون سندر شيون ڏيکارڻ ۽ ڪنهن سندريءَ جي ٺوسنڪ سان شادي ڪرائڻ.

صاف آهي ته جهڙو آهي هيءُ سمراٽ ٿيڻ وارو يڌشتر، تهڙو ئي آهي ٻڌو پيشمر ۽ تهڙو ئي هي نڪمو ڪرشن.“
 اهڙيءَ ريت سخت لفظ ڳالهائي، ششوپال اٿي کڙو ٿيو ۽ ڪيترن ٻين راجائن کي شامل ڪري پنهنجي ناراضگي ظاهر ڪرڻ لاءِ سڀا منڊپ مان نڪري ويو.

يڌشتر هنن جي پٺيان ويو ۽ مٺيون مٺيون ڳالهيون ڪري کين رڳڙهائڻ لڳو. پر انهيءَ جو ڪوبه اثر ڪونه ٿيو. هوسپ ڪروڌ اڳتيءَ ۾ پي جاليا. ششوپال جي اهمڪار جو پارو ويو مٿي چڙهندو تانجو يڌ جي زوبت اچي پهتي. ڪرشن ۽ ششوپال دٻندو لڙڻ لڳا. انهيءَ لڙائيءَ ۾ ششوپال مارجي ويو.

[۲۲]

شڪني جو وارد ٿيڻ

راجسو بگه جي پوري ٿيڻ تي راجا، رشي ۽ مٿر لوڪ جيڪي

اٺي ٻڌاريا هئا، سي پنهنجي ماءُ موٽڻ لڳا. سڀني ڀڻڻ کان
موڪلايو. وياس به موڪلائڻ آيو. ڌرم پتر ڀڻڻ اٺي ڪري
آڏ سان هٻڪي پنهنجي ڀڙسان وهاريو. وياس هن ريت
ڌرم پتر کي چيو ”اي ڪنٽيءَ جا پترا! توکي اڄ سمراٽ جي
اڀاڙي ملي آهي. تون هر ريت انهيءَ جي يوڳ آهين. شل
پنهنجي ڪري ڪورو وٺڻ جو شان آيا به وڌيڪ وڌي.
هاڻي موڪل ڏي ته مان پنهنجيءَ ڪٽيا ڏانهن وڃان.“

ڀڻڻ هن بزرگ وڏوان جا پير ڇهي ڪري چيو ”هي
مهان آچارو! رڳو تون ئي منهنجا سندن دور ڪري سگهين
ٿو. وڏن وڏوان جو چوڻ آهي ته اڳتي پياڪ ڳالهين ٿيڻ
واريون آهن، اهڙا اهڃاڻ صاف ڏسڻ ۾ اچن ٿا. ڇا ششوپال
جي قتل کان پوءِ اهي آڀڻائون ختم ٿي چڪيون، يا اڃا هاڻي
شروع ٿيون ٿين؟“

ڀڳوان وياس جواب ڏنو ”نيرهن ورهيه جيڪي اچڻ وارا
آهن تن ۾ نه اوهانجي مٿان ڏاڍيون آڀڻائون ۽ ڪشت اچڻ
وارا آهن. جيڪي بدسوءَ ٿي رهيا آهن، سي ڏيکارين ٿا ته
ڪٿي وٺڻ جي بربادي ٿيڻ واري آهي. ششوپال جي مرڻ
ڪري اهي ڏک ڏرڻ ختم ڪونه ٿيا آهن. هٿوئين سوين راجائون
ختم ٿيڻ وارا آهن. جيڪا پراڻي هلي چلي آهي، سا سموري
بڍاڇي ويندي. توهان پنجن ڀائرن ۽ اوهانجي سؤن، ڌرتراشٽر
جي ٻڻن جي وچ ۾ دشمني پيدا ٿيندي ۽ انهيءَ دشمنيءَ جي
ڪري هيءَ آڀڻائون اينديون. آخر هڪ لڙائي ٿيندي جنهن
۾ سموري ڪٿي وٺڻ جو ڏک گهٽ ناس ٿيندو. هيءَ وڏا
جو چڪر آهي، انهيءَ چڪر کي ڪوئي روڪي ڪونه سگهندو
آهي. ڪرم ريڪا کي ڪوئي مٽي نه سگهندو آهي. هنن
ڳالهين ڪري توکي آڏاس ٿيڻ نه گهرجي، پر ڌيرج ڌري
ڌرم ۽ نياءَ جي مارڻ تي هلڻ گهرجي. ڇڏو خبرداريءَ سان
ويهي راج ڪر، هاڻي مان وڃان ٿو.“

وياس جون ڳالهائون سڻي يتشتر کي چنتائون ورتي ويون.
 پوءِ هن پنهنجن ڀائرن کي سارو حال ٻڌايو ۽ وڌيڪ چيائو
 ”ڀڳوان وياس جون ڳالهائون ٻڌي، مان حياتيءَ مان بيزار ٿي
 پيو آهيان. وياس جي چوڻ موجب منهنجي ڪارڻ ئي ڪٿي
 ڪل جوناس ٿيندو. پوءِ منهنجي جيئڻ جو ڪهڙو سود آهي؟“
 ارجن پنهنجي ڀاءُ کي دلا سوڌي چيو ”تون راجا آهين.
 الاهيءَ ڪري توکي گڏهڙاڻا اصل نه گهرجي. ذيرج ۽ دريد تا
 سان هر آپدا جو مقابلو ڪرڻ اسانجو ذم آهي. اسانکي گهرجي
 ته وقت جي لڙاڪت خيال ۾ رکي سوچي سمجهي ليڪ
 قدم کڻون.“

اتي يتشتر وراڻيو ”شل ڀريو اسان تي ڏيا ڪري ۽ اسانکي
 سڻي ۽ سمجهه جو برباد ڏي. مان ته اڄ پرڳيا ڪريان ٿو ته
 تيرهن ورهيه ساندھ مان ڪنهن سان به ڪوڙ نه ڳالهائيندس،
 نه ڀائرن سان، نه سؤٽن ۽ ٻين ماڻهن سان. اهڙو ڪوبه ڪم نه
 ڪندس جنهنڪري وڃوڳه پيدا ٿئي. ڪروڙ مان ئي دشمني
 پيدا ٿيندي آهي. ڪاوڙ مان ئي قهر ايندو آهي. مان پلي
 ڪري به ڪنهن سان ڪاوڙ نه ڪندس. ڪورون جي ڳالهه
 جو به خيال رکندس. اهڙيءَ ريت ڀڳوان وياس جي چٽاءِ مان
 لاپ پرائيندس.“ يتشتر جي ڳالهه سندس ڀائرن کي به وڻي.
 انهن به پڪو پڪو ڀڄايو ته هو ڪنهن به طرح جهڳڙي فساد جو
 ڪارڻ نه بڻبا.

جن واقعن جي انت ۾ ڪروڪيتر جي خونخوار لڙائي ٿي تن
 جي شروعات تڏهن ٿي جڏهن يتشتر کي ڪورون جڙا ڪرڻ
 لاءِ للڪاريو. الاهيءَ نڀاڳيءَ جو ئي سموري بربادي آندي.
 يتشتر سياڻو به هو، يتشتر ذمائي به هو. پوءِ به جڙا ڪرڻ
 جي قبوليت ڇو ڏنا؟

مکيه سبب ته اهو هو ته هن اهو پڪو ارادو ڪيو هو ته
 ڪنهن به طرح پنهنجن سؤٽن کي ناراض نه ڪندس. جڙا لاءِ

دوستانې طور سڏ ٿيو، انهيءَ کان منهن ڪڻن موڙي؟ الهيءَ
 زماني ۾ اهو دستور هو ته ڪٿري لوڪ داءِ هڻڻ کان انڪار
 ڪرڻ ۾ پنهنجي گهٽتائي سمجهندا هئا. بيشتر ڪي اهائي انتظاري
 هئي ته ڪنهن به ريت ڪورون کي ناراض نه ڪريان. الهيءَ
 انتظاريءَ مان ئي نفرت ۽ ناس جا زهر ڀلا بچ پيدا ٿيا. ماڻهو
 ڪهڙو به سياڻو هجي، ڪهڙا به سندس ۽ سٺا هجن سندس
 ارادا، ڪهڙا به ٻڪا ۽ پورا هجن سندس به، ايشوري آيس
 بن سڀ اجايا آهن. ورڏا ورتا آهي ته ساري ساڃهه ۽ سمجهه
 بيڪار آهي. پاڳ پليرو آهي ته پلون به بادشاهيءَ تي
 پهچائين ٿيون.

ڌرم پتر بيشتر ڪي اها چنڊا لڳل هئي ته اهڙو پٽن ڪريان،
 جنهن ڪا ڇڪ ٿاڻ پيدا نه ٿئي. هوڏانهن دريوڏن اڀرڪا جي
 آنچ ۾ جلي رهيو هو. راجسويگ وقت هن ڏٺو هو ته پانڊو
 سڪه ۽ سمپتيءَ جا ڏٺي هئا. وٽن ڌن ۽ ڏانهن جا انبار هئا.
 سندن دربار ۾ هنر ۽ ڪار ڀڳريءَ جو ڪمال پي ڏسڻ ۾ آيو.
 انجنير ميه جيڪو محل ٺاهيو هو تنهن جي اڳيان اندر پوري
 به شرمندي ٿي ٿي. دروازا سڀ اڻهيل هئا چمڪندڙ شفاف
 بلور جا. جت پاڻي هو ات سڪي پي ڏسڻ ۾ آئي. جت
 سڪي هئي ات جل جون چوليون پي پسيون. دريوڏن هنن
 ڏکونيندڙن خيالن ۾ اهڙو محو هو جو کيس خبر ئي نه پيئي
 ته ڪوشڪني سندس پاسي ۾ بيٺو آهي ۽ کيس ڪجهه سمجهائي
 رهيو آهي.

دريوڏن کي جڏهن انهيءَ ڳالهه جي ياد آئي ته اليڪ
 راجا ڌرتراشتر جا متر ۽ ساٿي آهن، تڏهن آهون ڪڍڻ لڳو
 ۽ سڌڪا ڀرڻ لڳو. اهو حال ڏسي شڪي ۽ چيو ”پت چو ٿو
 وينو ٿا ساهه ڀرين؟ چو ٿو ڏک جي ساگر ۾ ٽپيون ڏين؟“
 دريوڏن چيو ”اڄ بيشتر اندر جي سمان ٿو ڏسجي.
 راجائون گڏ ٿيا سڀا ۾ ويٺا هئا، انهن جي سامهون ششوپال

کي ماريو ويو. ڪنهن کي به همت ڪانه ٿي جو ڪري انهيءَ
ڳالهه جو پاڻ چڪي. ڪتر ي بدلجي وئيش ٿي پيا. هنن يڌنتر
جي پريم ۽ مٽرنا جي خاطر پنهنجي آن ۽ عزت، پنهنجي زر
۽ زيور سڀ قربان ڪري ڇڏيا. هيءُ حال ڏسي ڪري دڪ
نه ٿيندو ته ڇا ٿيندو؟ منهنجي جيئڻ مان لاپ ٿي ڪهڙو
آهي؟

شڪني دريوڏن کي هنن سمجهايو ”دريوڏن! پاندو به
تنهنجا ڀائر آهن. ائين واجب نه آهي ته تون ساڻن حسد ڪرين.
هنن کي پنهنجو حق وڃي ورتو مليو آهي. پاڻ سندن ساءِ
ڏنو آهي. ڪنهن کي به ڏکيو ٿيڻ کان سواءِ هو وڏي ويجهي رهيا
آهن. سندن سڪ ۽ سمپتيءَ ڪري توکي دڪ چوٽي ٿي گهرجي؟
تو کي ڪهڙيءَ ڳالهه جي ڪمي آهي؟ تنهنجا ڀائر ۽ مٽر پنهنجي
آڳاٽا به پيا آهن. دروڏا چاري، اشوٿا ۽ ڪرڻ جهڙا مهاوير
تنهنجي پڪ به آهن. پيشم، ڪر پاچار، جندرت ۽ سومدس
به تون سان ٻڌل آهن. مان به تون سان ٻڌل آهيان. تون چاهين
ته سارو سنسار جيتي سگهين ٿو. اجابو دڪ نه ڪر.“

هيءُ اڀديش ٻڌي دريوڏن ايو ”ماما شڪني! اها ڳالهه
سچي آهي ته منهنجا گهڻيءَ ساٿي آهن، پوءِ ڇو نه لڙائي
ڪري اسين پاندون کي اندر پرست مان هڪالي ڪيون؟“
شڪنيءَ چيو ”ائين ڪرڻ سولو ڪونه آهي. مون کي خبر
آهي ته يڌنتر کي ڪئن اندر پرست مان هڪالي ڇڏجي ۽
سو به بنا رتوڇاڙ يا لڙائيءَ جي.“

انهن لفظن تي دريوڏن جي اکين ۾ اميد جي چمڪ ڏسڻ
۾ آئي. پر انهيءَ ڳالهه تي کيس وشواس ڪونه ٿي ٿيو. انتظار
ظاهر ڪندي پڇيائ ”ماما! اوهان سچ ٿا چئو؟ ڇا لڙائيءَ بنا
پاندون کي جيتي سگهيو؟ اوهان کي سچ پچ اهڙي رت خيال
۾ آهي؟“

شڪنيءَ چيو ”دريوڏن! يڌنتر کي ڀاري راند جي چاٽ

آهي. پر هنڪي راند ڪرڻ ايندي ئي ڪونه آهي. جيڪڏهن اسين کيس راند لاءِ للڪار ڪنداسين، ته هو ڪٿي ڌرم جو ڌيان رکي انڪار ڪونه ڪندو. مونکي هن راند جون سڀ حرڪتون ۽ حرفتون اينديون آهن. منهنجي مڙياڻي ۾ ڏسڻ هڪ اڻڄاڻ ٻالڪ آهي. تنهنجي بدران مان ڀارو اڇائي ڏسڻ اهڙي ريت رت جي هڪ ڦري هارڻ کانسواءِ مان ڏسڻ جو راج ۽ دولت توکي هٿ ڪري ڏيندس.

[۲۳]

راند لاءِ للڪار

درڙوڏن ۽ شڪني گڏجي ڪري ڌر ٽراشت روت ويا. شڪني ڳالهه چوري چيو ”هي راجن! ڏسو ته اوهانجو مري پٽ درڙوڏن ڳڻپين ۽ چنتائن جي ڪري ساڻو ٿي ويو آهي. سندس رت ئي سڪي ويئي آهي. توهان هن جي دڪ ڌرد جو ڪو خيال ئي نٿا ڪريو. انهيءَ جو مطلب ڇا آهي؟“

ڌر ٽراشت هو موه جي ڦاسيءَ ۾ ڦاٿل، تنهنڪري درڙوڏن کي پاڪر پالاءِ. سورداس راجا چيو ”پٽ! مونکي ته تنهنجي چنتا جو ڪوبه سبب ڏسڻ ۾ نٿو اچي. تو وٽ ڪنهن به ڳالهه جي ڪمي ڪانه آهي. اڄ سڄو سنسار تنهنجي آڳاٽي رهيو آهي. تو وٽ ديوتائن جهڙا سڪه موجود آهن. پوءِ تون ڇو ٿو دڪ ۾ ڳرين؟ وڏي ۾ وڏن وڌوائن توکي پاڙهيو آهي. تو وڌ پڙهيو آهي. تو ڌنر وڌيا سگهي آهي. ٻيا هنر ۽ فن به توکي معلوم آهن. تون منهنجو مري پٽ آهين، انهيءَ ڪري تون ئي تخت ۽ تاج جو مالڪ آهين. انهيءَ هوندي به ڳڻپيون ڇو ٿو ڪرين، پٽ مونکي ڳالهه کولي ڪري ٻڌاءِ.“

درڙوڏن جواب ڏنو: ”پتاڃي! غريب ۽ شاهوڪار، راجا

۽ رڻڪ سڀ کانين پيئڻ ٿا ۽ ڪهڙا لڻا پهرين ٿا. مان به ساڳيءَ ريت گذارو ڪري رهيو آهيان. اهڙيءَ حياتيءَ گذارڻ جو ڪهڙو لاپ آهي؟

پوءِ ٽو ويٺو هورو ٺٽا روٽا، هن وچوروڙا اهي سڀ ٻالهيون پنهنجي پيءُ کي چئي ٻڌايون جن جي ڪري هنڪي ايرڪا جي آڱر جلائي رهي هئي. اندر پرست جي سموري سڄ ڏج جو هن بيان ڪيو. سوئن جو دبدبو ڏسي هنڪي اهڙو دڪ ٿي ٿيو جهڙو جيڪر پنهنجي راج وڃائڻ به هنڪي نه ٿئي ها. پوءِ زور سان چيائ: ”ڪترين جو ڌرم ڪونه آهي. ڏڪڻ، ڌوڙ ۽ ڏيا ڪرڻ سان راجائن جو آڻ، مان ۽ شان گم ٿي ويندا آهن. جڏهاڻڪر مون پانڊون جو دبدبو ۽ شان مان جي جهلڪ ڏٺي آهي، اڏهانڪر پنهنجي ڌن دولت مان منهنجو من نٿو ڍاٻجي. هي راجن! پانڊو وڌندا ويا آهن ۽ اسين پٺتي پئجي ويا آهيون.“

ڌر ٽراشٽر چيو: ”هي پيارا پٽ! تون منهنجي پٽ راڻيءَ جو وڏو پٽ آهين. تون اسان جي شاهي خاندان جي شان ۽ مان جو ولي وارث آهين. پانڊون سان ويڙهه نه ڪر. مٿن مائٽن سان ويڙهه ڪري موت ۽ دڪ جو منهن ڏسڻو پوندو. وري پانڊو آهن به نه اڀرائڻ، ٻڌاءِ نه تون سرل سڀاءِ ٻڌشٽر سان چو پائي آهي؟ ٻڌشٽر جي شان ۽ مان به اسانجو به حصو آهي. پانڊون جا ۽ اسانجا ساڳيا آهن. ٻڌشٽر جي من به نه ويڙهه ۽ وڙهه آهي ٿي ڪونه. تون ۽ ٻڌشٽر ٻئي ساڳي وڙهه جا ويڙهه آهيو. شڪتيءَ به ٻئي هڪ ٻئي جا مٽ پاتا آهيو. پيءُ سان ايرڪا رکڻ نه ٿي. ڇڏ هر ص ۽ حسد کي.“

جيتوڻيڪ ڌر ٽراشٽر پٽ جي موهه به ڦاٽل هو ته به ڪنهن نه ڪنهن وقت هو سچ چوڻ کان ڪونه هٻڪندو هو.

ڌر ٻوڏن کي پيءُ جي صلاح ڪونه وٺي ۽ هن کي جواب ۾ پوري ادب سان ڪونه ڏنا. چيائ: ”آدمي ڪيترو به پڙهيل

هجي، پر ساڌارڻ سمجه کان سواءِ هو ائين آهي جئن سواڊي
 سندس طعام ۾ ڪاٺ جو ڇمڇو، ڪاٺ جي ڇمڇي کي ڪهڙي
 خبر سلوڻ سوانن جي؟ توهان راجپوتي شاستر نه خوب پڙهيا
 آهن، پر راج هلائڻ جو اوهان ۾ فهم ٿي ڪانه آهي. توهانجي
 ڏنل صلاح مان اها ڳالهه پڌري آهي. رواجي سنسار جو وهنوار
 هڪ ڳالهه آهي ۽ راجپوتي رمزون بلڪل ٻي ڳالهه. ڏسو ته
 آچار ۽ برههستي ڇا ٿو چوي: ”سهنڀيلتا ۽ سنڌوش رواجي
 لوڪن کي نه سونهن ٿا، پر راجاڻي لڳن ۾ نٿا ليکجن؟“
 ڪٿريءَ جو ڌرم آهي ته سڌا سرودا سوڀ ۽ واڌاري جي
 چاهڻا ڪندو رهي. سوڀ هٿ ڪرڻ لاءِ آچار ۽ اناچار جو
 سوال پيدا ٿي ڪونه ٿو ٿئي. ”اهڙيءَ ريت دريوڌن ڳالهائيندو
 رهيو ۽ پنهنجي ڳالهه جي پستيءَ لاءِ راجپوتي نيم ۽ مثال پيش
 ڪندو رهيو. وڪيلن چيان هن ڪڇ کي سچ ڪري ڏيکارڻ
 جي ڪوشش ڪئي.“

اٽي شڪنيءَ ڳالهه کي ڪاٺي پنهنجي صلاح ڏيڻ شروع
 ڪئي. هن ٻڌايو ته ڪئن هو ڀاري راند ڪري پڌر ڪي
 هار ڏئي سندس راج ڀاڙ سڀ هٿ ڪندو. اهڙيءَ ريت بنا
 لڙائي جي هو پنهنجو مطلب پورو ڪندو. آخر چيائين: ”اوهان
 رڳو ڪنٽي پٿر کي راند لاءِ نيند موڪليو. باقي سڀ ڪم
 مان پورو ڪندس.“

دريوڌن انهيءَ ڳالهه جي تائيد ڪندي چيو: ”جيڪڏهن
 اوهان پڌر ڪي راند لاءِ گهرائيندا ته شڪني رت جي هڪ
 ٿڙي هارڻ بنائي مونکي ٻانڊون جي دولت هٿ ڪري ڏيندو.“
 ڌر تراشڻ جواب ۾ چيو ”اوهان جي رت مونکي نيڪ نٿي
 لڳي. اسانکي وڌر کان صلاح وٺڻ گهرجي. هو اسانکي نيڪ
 نيڪ رستو بتائيندو.“

وڌر سان صلاح ڪرڻ جي ڳالهه دريوڌن کي بلڪل ڪين
 وڻي. هن چيو ”ڇاچو وڌر ته رواجي ڌرم اڌرم ۽ نيتيءَ نيتيءَ

جون ڳالهيون ڪندو. انهن ڳالهين سان اسانجو مقصد ٿورو ئي پورو ٿيندو؟ راجا لوڪن جو انهن رواجي پاپ پڃ جي ڳالهين سان ڪهڙو واسطو آهي؟ وياس ۽ ودر نه سدا ڌرم جي لاءِ نه. لوندا رهندا آهن. سچ نه آهي ٻئي اسان جي رستي ۾ هڪ روڙو آهن. ودر آهي پاندون جو پڪيائي. هنجو مون سان پريم ڪونه آهي. انهيءَ ڳالهه جي مونکي به خبر آهي نه اوهانکي به خبر آهي.”

ڌرتراشتر چيو ”پاندو زور وارا مڙس آهن. انهن کي ناراض ڪرڻ سياڻپ جو ڪم ڪونه آهي. ڀاري راند ڪرڻ ڪري هٿوئين دشمني وڌندي. انهيءَ مان جيڪو جوش پيدا ٿيندو، سو حد کان ٻاهر نڪري ويندو. انهيءَ ڪري منهنجو نه اهوئي رايو آهي ته هن خيال کي ڇڏي ڏيو.“

پر ڌرتراشتر پنهجي ضد کان ڪونه مڙيو. هن وڌيڪ چيو ”راجپتي ڪيتر ۾ وڏي ۾ وڏي رمز اها آهي ته ڀڙ ڀولي جو نه خيال ٿي نه ڪجي. راجا جو ڪم آهي ته بي ڊيو ٿي هو پنهجي رکيا ڪري. اڄ اسين پاندون کان وڌيڪ زوردار آهيون ٿيندڙ ڪري هن وقت ئي ڳالهه جو نرڙو ٿيڻ گهرجي. اهائي دوراندېشي آهي. اهائي اڳ ڳڻتي آهي. جيڪو وجهه گسي ويندو آهي، سو وري هٿ ڪونه ايندو آهي. ڀاري جي راند اسان ٿورو ئي هلائي آهي؟ پاندون کي ڏکون ٿيڻ لاءِ ٿورو ئي انهيءَ جي کوچ ڪئي ويئي هئي؟ ڪترين جي لاءِ اها پريم ٻڙا جي وندر آهي. جيڪڏهن رست وهائڻ کان سواءِ راند جي دٻارن اسانجو مطلب پورو ٿئي ٿو ته انهن ڪهڙي ارباع خطا آهي؟“

ڌرتراشتر چيو ”پيارا پٽ مان ٻڌو ٿي چڪو آهيان. توکي جيڪي ڳالهيون سوئون ڪر. پر اوهانجو رستو مونکي نه ٿورو ٿئي. مونکي پڪ آهي ته آخر توکي پڇتائڻو پوندو. ڪرم چڪر اهڙو آهي!“

ڌر تراشتر پٽ کي گهڻوئي سمجهايو، گهڻوئي روڪيو،
پر نيٺ ڏٺائين ته ڌر پوڏن جي دليل اڳيان سندس ڳالهه ٺهي
بيهي. وري هاڻي ڳالهائي ٿڪجي به پيو، سو لوڪر کي چيا
ته وڃي ڀڏشتر کي سڏي اچ. انهيءَ هوندي به هن ودر سان
ڳالهه ڪئي.

ودر چيس ”اي راجن! هن ريت ته اسان جي پرچار ٻاهري
ايرڪا جي آڱهه جلندي جا وسائي نه وسامندي ۽ وٺش جو
سرواڻش ٿيندو.“

ڌر تراشتر وراڻيو ”جي ڀاڳهه اسانجي ڀر آهي ته پوءِ هن
راند مان مون کي ڪو پڙ پوڙو ڪونه آهي. پر جي قسمت ۾ لڳاڻ
ٿي لکيو پيو آهي، ته پوءِ انهيءَ آپدا کي اسين روڪي نٿي
ڪٽن سگهنداسين؟ سارو سنسار ڀاڳهه ڇڪر جي آڏين هلي ٿو.
ان ئي ڪنهنجو وس نٿو هلي. وڃ وڃي ڀڏشتر کي منهنجي
ڀارون راند لاءِ نيند ڏي.“

راجا جي آڳيا پائي ودر ڀڏشتر وٽ ويو.

جيتوڻيڪ ڌر تراشتر کي وڏاڻا جي حرڪتن ۽ منش جي
ڪرڻن جي پوري پوري ڄاڻ هئي ته به هو موٽه وس ۽
پنهنجي من جي ترپتا جي ڪري اڳيان جهڪيو.

[۲۴]

۱۵

ودر کي ڏسي ڪري ڀڏشتر انتظار ۽ مان پڇيو ”اوهان
اهڙو آداس چوڻا ڏسجو. هستناپور ۾ ته سڀ سڪه آهي. راجا
۽ راجڪمار سڀ خوش نه آهن؟“

ودر چيو ”هستناپور ۾ سڀ خوش راضي آهن. اوهان
پنهنجو حال ٻڌايو. مان راجا ڌر تراشتر جي ڀارون ٽوڪي سڏڻ

آيو آهيان ته هلي ڪري راند جي لاء جيڪو نئون ڊال ٺهيو آهي، سو ڏس. اتي اوهان جي هال جهڙو سهڻو هال ٺهرايو ويو آهي. راجا جي مرضي آهي تون پائرن سوڌو اوهانن اچي هال ڏس ۽ ياري راند ڪري واپس موٽ.

بدشتر ودر جو رايو هٿ ڪرڻ لاء چيو: ”ياري جي راند ڪري ڪترين ۾ جهڳڙا پئدا ٿيندا آهن. سياڻي آدميءَ جو ڪم آهي ته انهن کان پاسو ڪري. اسين هميشه توهانجي صلاح تي هلندا آهيون. ڇڏو ته اسين ڇا ڪريون؟“

ودر جواب ۾ چيو: ”سڀني کي خبر آهي ته ياري جي راند مان هزارين ائزٽ پئدا ٿيندا آهن. مان ته باط ڏاڍو پس ڪيو ته هيءَ نوبٽ نه اچي. پر راجا آڳيا ڏني ته مان توکي راند لاء نياپو ڏيئي اچان. هاڻي جڏهن تنهنجي مرضي پوي ٿي ڪر.“

جيتوڻيڪ اشاري ۾ ودر بدشتر کي خبردار ڪيو ته ته بدشتر پاڻکي روڪي نه سگهيو. پائرن ۽ ڪٽنب جي ٻين پائين سوڌو هستناپور ڏانهن روانو ٿيو.

سوال ٿي سگهي ٿو ته گيانوان بدشتر پنهنجو گيان وساري ڇو اهو چٽلينج قبول ڪيو؟ انهيءَ ڀل جا ٽي سبب ٿي سگهن ٿا. ڪام چيشتا، شراب جو شوق ۽ جوا جي بچاٽ، اڻي ٿي اهڙيون ٻرايون آهن، جو آدمي ڏسندي وائسندي به انهن جي اثر هيٺ پنهنجين هٿن سان پاڻ پنهنجو ناس ڪندو آهي. ڪترين جي رواج موجب راند جي چٽلينج کان نٿاڻن برهان جي گهٽتائي سمجهي ويندي هئي. ٽيون سبب اهو آهي ته بدشتر وياس جي ڏنل چٽاءَ وقت اهو ڀرڻ ڪيو هو ته هو ڪورون کي ڏانهن يا ناراضپي جو ڪونه سبب ڪونه ڏيندو. انهيءَ ڪري هن نيند قبول کان انڪار ڪونه ڪيو. انهن سببن جي ڪري، ۽ جوا لاء پنهنجي دلي لاڙي ڪري بدشتر ڪوٽ قبول ڪئي ۽ هستناپور ڏانهن هليو. بدشتر پنهنجن

ڀائرن ۽ پنهنجي عملي سوڌو انهيءَ محلات ۾ رهيو، جيڪو
سندن لاءِ خاص ٺهرايو ويو هيو.

جڏهن هڪ ٻي جي آجيان ڪري چڪا، شڪنيءَ يڏسڻ
کي ٻڌايو ته راند لاءِ ڇوڙ وڇائي پيئي آهي. اڄ ته لصيب آزمايون.
يڏسڻ چيو ”راڃن! جوا ڪرڻ خراب آهي. جوا ۾ ڪٽ هار
جو، همٿ، ويوتا ۽ سدڱڻ سان واسطو ڪونه آهي. اُست،
ديٽول ۽ ٻين ودوان رشين، جيڪي سنساري وهندڙ جا به
پورا ڄاڻو هئا، تن چيو آهي ته ’جوا ڪرڻ اڄوڪو آهي. جوا ۾
ٺڳي ڪرڻي پوندي آهي.‘ هنن ائين پڻ چيو آهي ته ’ڪترين
جو ڌرم آهي يڏڪيتر ۾ جنگ جيتو،‘ اوهان کي انهن ڳالهين
جي پوري ڄاڻ آهي.“

يڏسڻ کي جوا ڪرڻ جي چوڻ هئي، انهيءَ ڪري سندس
اندر وارو مڙيوئي انهيءَ طرف مائل هو. انهيءَ ڪري سندس
جيءُ اندر هڪ جنگ لڳل هئي. نرميل ٻڌي جوا جي ورڌ
هئي، پر اشد سنجيڪ سنسڪار جوا ڪرڻ ڏانهن جهڪيل هو.
جيڪي هن شڪنيءَ سان ڳالهيون ٿي ڪيون تن مان انهن
اندرينءَ ڇڪتاڻ جو اثر صاف صاف ڏسڻ ۾ اچي آيو. شڪني
هو ايترو فهم ٽنهن يڪدم يڏسڻ جي اها ڪمزوري سهي ڪري
وڙهي. شڪنيءَ هن ريت دليل ٻاڙي ڪرڻ لڳو: ”راند ڪيڏي
۾ ڪهڙو گناه آهي؟ جنگ ۾ به ڇا ٿيندو آهي؟ ويد جا ودوان
جڏهن شاستر آرٿ ڪندا آهن، تڏهن هو ڇا ڪندا آهن؟
ودوان اڻڀڙهيل کي جيتيندو آهي. طاقت وارو ڪمزور تي
غالب پوندو آهي. جوڳو اڄوڪو کان ڪٽندو آهي. ٽپريڪار
نول کي نهوڙي ٿيندو آهي. ڀاري راند ۾ به ساري انهيءَ
جي آهي، جيڪو هوشيار آهي، جيڪو وڌيڪ شڪتيءَ وارو
آهي، جيڪو پورو ڄاڻو آهي. توکي جيڪڏهن پڙ ٿئي ته ڀل
راند نه ڪر، پر ڪوڙا بهانا نه بڻاءِ، اهي پتا دليل نه ڏي.“
تنهن تي يڏسڻ چيو: ”ڀلا ٻڌايو ته مون سان ڪيڏيڏو ڪير؟“

در یوڌن جواب ڏيندي چيو منهنجي بدران ماموشڪني ڍارو
اڇلائيندو، پر داءُ ۾ جيڪي رڻن جواهر رکبا تن جي پورس
مان ڪندس.

يدشتر سمجهيو هيو ته در یوڌن راند ڪندو. در یوڌن
کي جيتوڻيڪ ۾ يدشتر کي وڙهڻ لڳيئي ڪانه هئا. باقي شڪي
هو پڪو پوڌو، پورو پورو استاد، جهڙي تهڙي ڏپ. يدشتر
راند ڪرڻ کان هڪڙو لڳو سو چيائ: ”اهو رواج ڪونه آهي
ته هڪ آدمي باقي جي ٻارون ڍارو اڇلائي.“

اٺي شڪنيءَ يدشتر کي ٽوڪڙي ڪندي آيو ”هاڻي
وري پيو بهانو بڻائڻ هليو آهين! کليو ڇٽ ته مون کي ڇٽلڻ
قبول ڪرڻ کان انڪار آهي.“

يدشتر آويش ۾ اچي ويو. عقل ۽ سمجهه کي ٽٽائي
ڏيئي چوڻ لڳو: ”ڇڏو ڇڏو. مان راند ڪرڻ لاءِ تيار آهيان.“
سيا منڊپ ڪچا ڪچ پيريل هو. تر ڇٽ جي به جاءِ ڪانه
هئي. ديش جا مدبر ۽ بزرگ دروڻا چاري، ڪرپا چاري، پيسر،
وڌر ۽ ڌر تراشتر براجمان هئا. جيتوڻيڪ هنن سمجهيو ٿي
ته هن راند جو نتيجو سروناس ٿيندو، کين ڄاڻ هو ته آخر ۾
پوري پوري بربادي ٿيندي، ته به هوانڪي روڪڻ ۾ اسمرت
هئا. انهيءَ ڪري سندن من ۾ دڪ هو. راجڪمار جيڪي
اٺي موجود هئا سي راند کي ڏاڍي چاهه سان ڏسي رهيا هئا.
پهرين داءُ لڳو جواهرات تي. پوءِ وارو آيو سوني روپي
خزاني جو. ٽيون داءُ لڳو گهوڙن ۽ رڻن تي. ٽيئي دفعا يدشتر
جي هار ٿي. پوءِ يدشتر ساري لشڪر ۽ هائين جي بازي
لڳائي. اهي به هارائي ويٺو. ائين ٻي ڏسڻ ۾ آيو ته ڍارو
شڪنيءَ جو ٻڌو ٻانهو آهي، جڏهن شڪنيءَ چاهيو ٿي تن ڍارو
ڇپ ڇاپ هليو ٿي.

آهسته آهسته يدشتر گانيون، مينهون، ريون، پڪريون،
ڳوٺ ڳوٺاڻا سڀ هارائيندو ويو. جڏهن هارا يائين ٿي تن سندس

چاه راند لاء وڌندو ٿي ويو. پوءِ پنجن ٽي ڀائرن جي شري
ٽي جيڪي ڳڻا ۽ ڪپڙا لٽا پيا هئا، سي ڪري داء ۾
رکيا. اهي به هارائي ويٺو. انهيءَ هوندي به ڪمبختيءَ سندس
پٽ کان چڙي. هو شڪنيءَ جي حرفت جو برابر شڪار
ٿيندو رهيو.

شڪنيءَ لڪاري پڇيو: ”بڌاءِ ته ڪا ٻي شيءِ به اٿي
جا داء ۾ رکين.“ بڌشتر چيو: ”اجهو منهنجو ڀاءُ نڪل،
سهديو ۽ سندس نپ جيان نرمل آهي، هو منهنجو خزانو آهي.
هاڻي انهيءَ تي بازي کيڏيان ٿو.“

شڪني چيو: ”ائين! تنهنجي پياري راجڪمار کي جيتو
۾ مونکي خوشي ٿيندي.“ ائين چئي هن ڍارو اڇلايو ۽ بازي کٽي.
اهو حال ڏسي سڀا ۾ وينل ننڍا ۽ وڏا سڀ ڏکي ويا!
پر بڌشتر مور نه ٿر يو. زور سان چيائ: ”وٺ! هي منهنجو
ٻيو ڀاءُ سهديو. هو هر هنر ۽ فن ۾ ماهر آهي. انهيءَ کي داء
۾ رکڻ واجب نه ڪونه آهي، نه به مان هن تي نصيب آزمائڻ
چاهيان ٿو.“

شڪنيءَ وري ڍارو اڇليو ته ساڳيوئي نتيجو ٿيو. خوش
ٿي هن چيو: ”سهديو به کٽيم.“

ٻاٻيءَ شڪني کي شڪ جاڳيو ته مٿان بڌشتر وڌيڪ راند
ڪرڻ کان گسائي، سوهن کي جوش ڏيارڻ لاءِ چيائ: ”پير
۽ ارڇن تنهنجا سڳا ڀائر آهن تنهنڪري ٽوڪي ماديءَ جي
پٽن کان وڌيڪ پيارا آهن. مونکي خبر آهي ته تون انهن کي
ڪڏهن به داء ۾ نه رکيندين.“

شڪنيءَ جا اهي شيد بڌشتر جي دل ۾ ڪندي جيان
ڇيڻ لڳا. هو هر ريت تراش ٿي چڪو هو، سو مريادا جا
وڌيڪ ليڪا اورانگهڙا لاءِ جهٽ تيار ٿيو.

جوش ۾ اچي چيائ: ”اي مورڪ شڪني! ڇا تون اسان
ڀائرن جي وچ ۾ قوت وجهائڻ ٿو چاهين؟ تون سدا اڌ ڀر جي

اوت وٺندو آهين، توکي ڪهڙي ڄاڻ اسان ڀائرن جي پوڙ
پوڙ ۽ سندس سهڻي سڀني جي؟ اچو وٺ ارجن، اهو ارجن
جو اسان کي پار پهچائڻ وارو پيڙو آهي، اهو ارجن جيڪو
وٽن تي پنهنجو مٿ ڀاڙي آهي، اهو ارجن جنهن پٺيان وڃڻ
جي دٻي ائين گهمندي آهي جڏهن پٽو ٿا پٽي پنهنجي پياري
پٽي دٻي جي پٺيان.

هي لفظ ٻڌندڙي شڪني ۽ وري زور سان پاسو ڦٽو ڪيو
۽ هڪ کن ۾ داء کي جيتي، ارجن کي هٿ ڪيو.

نڀاڻو بدشتر کي پي وسو بنائي ڇڏيو هو. هار پٺيان هار
ڪاٺيندي، هو پاڳل ۽ هٽيلو ٿي ويو هو. سو ويو وڌيڪ ۽ وڌيڪ
ڪڏ ۾ ڪرندو. سندس اکين ۾ پاڻي ٿري آيو، هنياءُ ٿي پٿر
رکي چيائ: ”شڪني، يڌڪيتر ۾ پيمسڻ ٿي اسانجو اڳواڻ ٿي
رهيو آهي. هو بل ۾ اندر جو مٿ آهي. سندس نالو ٻڌي
راڪس به ڪنهن آهي. شرير جي شڪتي ۾ هن سنسار ۾ ڪوبه
سائس ۽ مڇي ڪونه سگهندو. هو بي عزتي ۽ جو هڪ حرف به سهي
نه سگهندو آهي. هاڻي انهيءَ کي مان ٻه طرح جي ٻڙ ۾ رکڻ ٿو.“
پير تي بازي هڻڻ سان يڌشتر پنهنجو پهلوڻ ڀاءُ به وڃائي
ويٺو. تنهنجي شڪني ۽ پڇيو ته ”باقي ڪجهه پيو به پڇيوائڻي
ڇا؟“ جهٽ يڌشتر چيو: ”مان پنهنجي شرير تي شرط ٿو
ٻڌان. جي تو کٽيو ته مان تنهنجو داس ٿي رهندس.“

ڀارو اڇلائيندي شڪني ۽ چيو: ”ڏس ڏس، مون وري
به کٽيو.“ ائين چئي هو اٿي کڙو ٿيو ۽ پنجن ٿي پانڊون جا
نالا پڪاري چيا. ته نير انوسار هي پنهنجي منهنجا داس آهن.
سڄي ۽ سڀا ۾ سٺا ٿي چاڻجي ويا.

ٿوري ۽ شاعريءَ کان پوءِ شڪنيءَ جا طرفدار سندس ساراھ
ڪرڻ لڳا. پانڊون سان همدردي رکڻ وارا ٿي رهيا ٿي رهيا ڪرڻ
لڳا. انهيءَ گوڙ بگوڙ جي وچ ۾ شڪنيءَ يڌشتر کي چيو: ”ٿو
وٽ اڃا هڪ رٿن موجود آهي. هاڻي انهيءَ تي داء هڻ.

جي نو کٽيو نه آزاد ٿي پوندين. هلاء، راند کي وڌيڪ هلاء.“
عٿل جي انڌي، نااميديءَ جي ماريل يڌشتر پٺ پٺ
ڪري چيو: ”چڱو مان درويديءَ تي بازي لڳائڻ لاءِ
ٺيار آهيان.“

جتي انهيءَ زماني جا مڊر ۽ بزرگ ويٺا هئا، اتي گڙڙ
ٽيٺ لڳي ۽ جلد سڀني زور سان چيو: ”ڏڪارا ڏڪارا!
اڄ ڪهڙو نه اگر پاپ ٿي رهيو آهي!“
نرم دل وارا نه سڏڪا ڀري رڻڻ لڳا. ڪي جوش جي
ڪري پگهر پگهر ٿي ويا.

دريوڏن، دريوڏن جا پائر ۽ ڪرڻ خوشيءَ ۾ اچي لڄڻ
لڳي ويا. ڌرتراشتر جي پٽن مان رڳو ڀيٽس هو جنهن شرم
وڃان ڪنڌ ڪري هيٺ ڪيو ۽ ٿڌا ساهه ڀرڻ لڳو. انهيءَ
وچر شڪنيءَ وري ڀارو اڇلايو ۽ زور سان چيو ”اڄهو ڏس!
درويدي نه مون کڻي ورتي.“

دريوڏن پنهنجي چاچي وڌر کي چيو ”وڃ پانڊون جي
پياريءَ پٽيءَ درويديءَ کي وٺي اچ. اڄ کان پوءِ هنکي اسان
جي گهر ۾ ليپو بهاري ڪرڻي بوندي. چئيس نه يڪدم اچي.“
وڌر وراڻيو ”تون چريو نه نه ٿي پيو آهين؟ وڃين ٿو
برباديءَ جي طرف پهچندو. اڄ تنهنجي حالت انهيءَ آدميءَ
جهڙي آهي، بيڪوهرڪ انهي انڌي کوه جي وچ ۾ سنهي
ڏاڳي ۾ ٻڌل لٽڪي رهيو هجي ۽ جيڪو ڪنهن به وقت ڏاڳي
جي ڇڻڻ ڪري ڏو وڃي کوه ۾ ڪري. ذرا پنهنجيءَ نازڪ
حالت جو ويچار ڪر ۽ ڳهيٺن وارن بون ڳالهيون چڏي، راجاڻي
شان موافق هلت ڪر.

پوءِ وڌر سيا ۾ ويٺلن بزرگن ڏانهن ٺهاري چيو: ”ڪورون
جوانت ويجهو اچي رهيو آهي، انهيءَ ڪري هو پنهنجي
ڀلائيءَ جي ڳالهه ٻڌن ئي ڪونه ٿا. ذرا خيال نه ڪريو
جڏهن يڌشتر پاڻ هارائي چڪو هو، داس بڻجي چڪو هو،

تڏهن هو درويڊ جي ڌيءَ کي ڏاڍ ڪڻ تي رکي سگهيو؟
 وڌر جون ڳالهون ٻڌي درويڊن کي غصو آيو. هن پنهنجي
 ڪوچوان پرنگاميءَ کي چيو: ”وڌر جو نه اسان سان ساڙ آهي.
 هو ٻانڊون کان ڏکي ٿو. توکي نه ڪو ڊپ ڏاڍ ڪونه آهي.
 اٿي تون وڃي درويڊيءَ کي ڪوئي اچ.“

[۲۵]

درويديءَ جو دل ڌاريندڙ دڪم

پرنگامي آگيا ملنديئي زباني ڪمري ڏانهن ويو. انهي
 وڃي درويڊيءَ کي چيائ: ”هي راجڪماري، چوپڙ راند
 جي پوليليان ۾ قاسي ڀڏسڻ توکي هارائي وينو آهي. هاڻي
 تون درويڊن جي وس ۾ آهين. مان درويڊن جي آگيا سان
 هٿ آيو آهيان ته هلي ڪري تون سندس گهر ۾ نوڪريائيءَ
 جو ڪم ڪر.“

هيءَ حيرت انگيز نياپو ٻڌي درويڊي واٽڙي ٿي ويئي
 ۽ چيائ: ”پرنگامي تون چوڻ ڇا ٿو؟ اهڙو ڪو راجا آهي
 ڇا جو پنهنجي ڌرمپنن ڏاڍ ۾ رکي؟ ڇا ڀڏسڻ وٽ ٻي
 ڪا شيءِ بازي لڳائڻ لاءِ ڪانه هئي؟“

پرنگامي جواب ۾ چيو: ”هو اڳيئي سڀ ڪجهه وڃائي ويٺو
 هو ۽ توکان سواءِ وٽس ٻيو ڪجهه ڪونه هو جنهن تي ڪري
 ڏاڍ لڳائي.“

پوءِ نه پرنگاميءَ سموري ڳالهه منڍ کان پڇاڙيءَ تائين درويڊيءَ
 کي ٻڌائي. ڳالهه اهڙي هئي ڇا جو پرڻ جي دل کي به
 ٽڪر ٽڪر ڪري ڇڏي، ڇا جيڪر پٿر جي سيني ۾ سل
 ڪري ڏي. انهيءَ هوندي به درويڊيءَ همٿ جهلي چيو:
 ”اي ڪوچوان موٽي وڃ. جنهن راند ڪئي تنهن کان وڃي ٻيچ

نه پهرين هن پار هارايو يا پهرين پنهنجي زال هارائي. اهو سوال کلي ۽ سڀا ۾ پيچ. انهيءَ جو جواب آڻي پوءِ مونکي وٺي هڏج.

پرنگامي سڀا ۾ موٽي آيو ۽ اچي يڏستر کان دروپديءَ جو پيچيل جواب گهر ڀاءُ. يڏستر اهڙو ڪچي جهڙي پٽ.

دريوڏن پرنگاميءَ کي وري حڪم ڪيو ته هو دروپديءَ کي جهٽ وٺي اچي ۽ کيس چڱي ته پار اچي دربار ۾ سوال جواب ڪري.

پرنگامي موٽي آيو ۽ اچي دروپديءَ کي چيائ ته ”بيچ دريوڏن حڪم ڪيو آهي ته تون سڀا ۾ هلي پار سوال جواب ڪر.“

دروپديءَ وري چيو: ”پرنگامي مور ڪونه هلنديس. تون موٽي وڃ ۽ وڃي سوال جي جواب جي گهر ڪر.“

پرنگامي وري دربار ۾ آيو. انهيءَ ئي دريوڏن کي ڏاڍي چڙ لڳي ۽ هن پنهنجي ڀاءُ دشاسن کي چيو: ”پرنگامي مور ڪونه آهي ۽ پير کان ڏکي ٿو. وڃ وڃي دروپديءَ کي گهلي آءُ.“ آڳاٽا ملندي پٽي پائي دشاسن کلهو ڪڍندو دروپديءَ جي طرف ويو. زور سان چيائ: ”اڃ! دير چوئي ڪرين. اڄ تون اسانجي ٿي چڪي آهين. اي سڌري لڄ نه ڪر. هاڻي جڏهن تون اسان جي ٿي چڪي آهين، تڏهن اسان جي راجا موجب هٿ ڪر. هل! سڀا ڏانهن هل.“

انين چئي هو جهيٽو مارڻ لڳو. انهيءَ تي دروپدي ڏڪندي اٿي. جڏهن هرئيءَ کي تير لڳندو آهي، تڏهن هو ٽڙڪندي دانهون ڪندي آهي. ساڳيو حال ٿيو دروپديءَ جو. هو به پيڪاريندي محل جي اندرين ڪوئين ڏانهن پناهه لاءِ پهچڻ لڳي. دشاسن پٺيانس ڪاهي ويو ۽ کيس پڪڙي گهاٽ لڳو. هن دروپديءَ جا چڙا چوٽيون کوليون، سندس ڳڻا پڇي نڪر نڪر ڪيا. گهليندي، کينداريندي ڪاهي آيس

دربار ۾. ڌرڻراشتر جي پٽن جي هن لپچ وهنوار جو ورنس
ڪندي ڌرن تي ڏکي.

جڏهن درويدي سڀا ۾ پهتي تڏهن چٽ کي شلت ڪري
هن ريت بزرگن کي عرض ڪيائ: ”بڏشتر چالاڪ هوشيار
ڪيلاڙي جي ڦندي ۾ اچي ڦاٿو هو. هن سان دوکو ڪيو ويو.
اوهان هنکي ڪئن موڪل ڏلي ته هو موٽي داء هڻي. جڏهن
هو اڳر تي داس ٿي چڪو هو، تڏهن هو ڪنهن به قسم جي
بازي لڳائي ڪئن ٿي سگهيو؟“

پوءِ ٻانهون ڊگهيون ڪري، آسمان ڏانهن لهاري درد
پريءَ دل سان سڏڪا پريندي چيائ: ”اوهانکي به مائڻ،
پيڻ، ڏيئڙ ۽ استريون آهن. اوهان پنهنجي مائڻن جو کير پيتو
آهي. مائڻي پريم ۽ مائڻي پوجا جي اوهان کي خبر آهي.
اوهانکي پنهنجن پيڻن ۽ ڏيئڙن جي عزت پياري آهي.
جي اهي ڳالهيون سچيون آهن، جيڪڏهن اوهان جو ايشور
۾ وشواس آهي، جيڪڏهن اوهانکي ڌرم سان پريم آهي
ته هن مصيبت جي وقت مونکي نڌڻڪي ڪري ڇڏي نه
ڏيو. منهنجي سوال جو پورو پورو جواب ڏيو.“

درويديءَ جا هٿين ڌار بندڙ لفظ ٻڌي ۽ سندس هٿڙي
ڏکي دشا ڏسي سڀ بزرگ شرم جا ماريا اکيون هيٺ ڪري
ويهي رهيا. پر پيمسين جي دل ۾ طوفان ڪڙو ٿي پيو ۽ دل
جي بخار هلڪي ڪرڻ لاءِ هن شينهن واري ڪجگور ڪري
چيو: ”اي بڏشتر اهي ڏندوڙي جواڙي جيڪي مر يادا جا
ليڪا لنگهي موال ٿي چڪا آهن، سي پنهنجي سينڌين کي
به داء ۾ نه رکندا آهن. پر انڌ جي گهوڙي تي سوار ٿي درويڊ
جي دلاريءَ کي ٽوڪري داء ۾ رکيو. ڌورٽ ۽ دشت
هنجو ايمان ڪري رهيا آهن. پاڻچاليءَ کي ڪيڏي نه پيڙا
هڻي آهي! هيڏي انڌڙ ۽ الياڌ کي مان سهي لٽو سگهان.
پنهنجي ڪريڻي هي گهور پاپ ٿيو آهي. سهديو وڃ، ڪٿان

پر لدڙ بندي ڪئي آءُ ته مان انهن هٿن کي ساڙي پسر ڪريان،
جن هٿن ڀارن راند ڪئي.“ ارڃن اهي لفظ ٻڌي چيو: ”ڀائڙا!
سڀيال. تُو اڳ ته ڪڏهن ائين ڪونه ڳالهائيو آهي. اڄ توکي
ڇا ٿيو آهي؟ اسانجي دشمنن وڏي چار پڪيڙي آهي. سندن
سازش اسانجي سمجهه ۾ بگاڙ پيدا ڪيو آهي ۽ اسان کان پاپ
ڪرم ڪرايو آهي. جيڪڏهن اسين انهيءَ چار ۾ ڦاسي وياسين
ته پوءِ اسانجي دشمنن جي دلي مراد پوري ٿيندي. انهيءَ
ڪري اسانکي ڏاڍو خبردار ٿيڻ گهرجن.“

اهي لفظ ٻڌي پير ڏاڍي جتن سان پنهنجي ڪروڙ کي
روڪيو. پنجاهيءَ جي پيڙا ڏسي ڌرتڙا ستر جي پٽ وڪرڻ
کي ڏاڍو دک ٿيو. هي نوجوان اتي هن ريت چوڻ لڳو: ”اي
وڻ ڪٽيو! سڀ مڱ ٻائي ڇو ويٺا آهيو؟ مونکي خبر آهي
ته مان اوهانجي اڳيان هڪ بالڪڙو آهيان. پر اوهان جو چين
کي چولو لائي ويٺا آهيو، تنهنڪري لڇار ڳالهائين ٿو. ڏيان
سان ٻڌو! ٻڌستر هڪ گهري سازش جو شڪار ٿيو آهي.
هنن درويدي دٻويءَ کي ٽنهن وقت داءِ ۾ رکيو، جڏهن
کيس ائين ڪرڻ جو ڪوبه اڌڪار ڪونه هو. درويدي اڪيلي
ٻڌستر جي ڪونه آهي. انهيءَ ڪري هيءُ داءِ انيءَ ئي ٻڌل
آهي. ٽنهن کان سواءِ ٻڌستر اڳڀڙي پاڻ هارائي چڪو هو.
هو ٻئي جو داس هو. هو آزاد آدمي ڪونه هو. هنکي ڪوبه
حق ڪونه هو ته درويديءَ تي بازي لڳائي. وري درويديءَ
تي داءِ لڳائڻ جي آڇ سڪئيءَ ڪئي. اها ڳالهه چوڻ راند
جي نيمن جي ورڌ آهي، ورودي پڪ جي آدميءَ کي اهو
اڌڪار ڪونه آهي ته هو داءِ جي ڇيڙ يا قيمت مقرر ڪري.
اهو اعتراض به ويچارڻ جهڙو آهي. انهن دليلن کي خيال ۾
رکي مان چوان ٿو ته درويدي نيم انوسار ڪونه کڻي وٺي آهي.“
جڏهن وڪرڻ پنهنجي وڪرڻا پوري ڪري چڪو،
تڏهن بزرگن جو هوش نڪاڻي آيو، سندن من تان اڳيان جو

برادر دور ٿي ويو ۽ سڀ چوڻ لڳا: ”ڌرم جي جڻ، پاپ جي ڪڻ.“

اٺي ڪرڻ ڪاوڙجي ويو ۽ چوڻ لڳو: ”وڪرڻ نون اڃا بچو آهين. هٿ سڀا ۾ ايترا سارا برڌ پرش وينا آهن. انهن جي ويٺي توکي اها جرئت ڪئن ٿي جو ويهي ڌرم اڌم چون ڳالهائون ڪيون اٿئي؟ آيو آهي وڏو ساشتر ويٺا! پنهنجي اڳيان ۽ ابهرائي ڪري ون الهيءَ ڪل جو ناش ڪري رهيو آهين جنهن ۾ تون جايو نپنيو آهين. ۽ ارڻيءَ کي زهرڙو سان آڱ پٽدا ٿيندي آهي. انت ۾ اها آڱ ارڻيءَ کي ئي ساڙي پسم ڪندي آهي. تون به ارڻيءَ جي آڱ جيان آهين. گندو پکي پنهنجي آڱڙي کي ئي ڪنڊو ڪندو آهي. يڌشتي جڏهن آزاد هو، تڏهن هن پهرين داءَ ۾ ئي پنهنجي ۽ ساري ملڪيت جي بازي لڳائي هئي. ساري ۽ ملڪيت ۾ درويدي به اچي ويئي. درويدي شروع ۾ ئي شڪني ۽ ملڪيت ٿي پڪي هئي. انهيءَ ڳالهه تي وڌيڪ وادو واد ڪرڻ جو ضرور ڪونه آهي. پانڊون جي بدن تي جيڪي ڪپڙا آهن، سي به شڪني ۽ ملڪيت ٿي چڪا آهن. او دشاسن پانڊون جا ڪپڙا لاهي ۽ درويديءَ جا وستر کائڻس ڪسي شڪنيءَ کي ڏي.“

پانڊون جڏهن ڪرڻ جا هي ڪوڙا لُٽ پڌا، تڏهن هنن پنهنجو پاڻ پنهنجا ٻاهران وستر لاهي ڦٽي ڪيا، انهن جو اهو پرڻ هو ۽ ڌرم ۽ پرکشنا جو مارڱ اصل نه ڇڏينداسين چاهي ڪهڙا به ڪشت اچن.

اٺي دشاسن درويديءَ ڏانهن ڊوڙي ويو ۽ سندس ڪپڙن لاهڻ لاءِ تيار ٿيو. هاڻي جڏهن درويديءَ ڏٺو ته مٿ لوڪ جو ڪوبه آدمي سندس سهائتا ڪرڻ لاءِ تيار ڪونه آهي،

۽ ارڻيءَ اها ڪاٺيءَ جي ٽڪري آهي جنهن کي هون لاءِ آڱ پٽدا ڪرڻ لاءِ پيءُ ڪاٺيءَ سان مڙهيو آهي.

تڏهن هوءَ ڀرپوءِ کي مدد لاءِ ٻاڏائڻ لڳي. ”اي! ساري جڳت جا سوامي! هي منهنجي پوڄا جا پاترا! هي منهنجي وشواس جا ڌڻي! تون ئي منهنجو رکوالو آهين. مان تنهنجي ڀناري پيئي آهيان. ڪرپا ڪري مون نذر جو آڌار ٿه. تون منهنجي لڄ رک. تون منهنجي رکيا ڪر.“ ائين چئي هوءَ بي هوش ٿي پيئي. دٻاسن نر لڄ ٿي، درويديءَ جا وستر لاهڻ شروع ڪيا. سڀ پندر پش هيءُ نظارو ڏسي ڪنٺ لڳا ۽ شرم وڃان اڪيون ڪري پاسي ڪيائون. عين الهيءَ وقت هڪ چمڪار ٿيو. جڏهن دٻاسن هڪ وستر لائڻو ٿي، تڏهن درويديءَ جي بدن تي ٻيو وستر چڙهي ٿي ويو. دٻاسن ويو وستر لاهيندو ۽ ڊڳ ٺاهيندو. نيٺ هڻي هڻي ٽڪجي پيو. ساري سڀا هيءُ درسيه ڏسي ڪنٺي اٿي ۽ ڀرپوءِ جي پيارن ڳوڙها ڳاڙيندي انهيءَ ڀرم ڀڙيم تي ڀرشنسا ڪرڻ شروع ڪئي.

اٿي پير جوش ۾ ڦرڪندڙ چين سان هن ريت قسم کنيو:

”جيڪڏهن مان هن ڀاڻيءَ دٻاسن جو سڀنيو ڦاڙي سندس هردي جي رت نه پيان ته هن ڀرت جي ڪل جي چوٽ جو شل پل ۾ به سرڳ ۾ پير نه پوي.“

اوچتو گڏڙ ڪوڪون ڪرڻ لڳا، گڏهه هيٺيون ڏيڻ لڳا، شڪاري پکي پيانڪ آواز ڪرڻ لڳا. انهن سوڻن مان صاف هو ته وڏي آڀدا ڀرت جي ونش مٿان اچڻي آهي.

ڌرتراشٽر هڻي محسوس ڪيو ته هن ڇوڙ جي ڪري سندس ونش جو ضرور ناش ٿيندو. سوڪڻ لاءِ همٿ ڏيکاري سياڻپ جون ڳالهيون ڪرڻ لڳو. درويديءَ کي پنهنجي پاسي ۾ وهاري هو ساڻس منيون منيون ڳالهيون ڪرڻ لڳو. پوءِ هن يڌشتر کي چيو ”تون نرا ڀڙاڙ آهين. ڊڳ جا ڪڪ به ٽوڪي آسيس ٿا ڪن. تون ڪنهنڪي به دشمن ڪونه سمجهندو آهين. ذرا ادارتا سان وهنوار ڪر، دريوڏن کي سندس ڪيل باپ معاف ڪر، ۽ سڄي قصي کي وساري ڇڏ. پنهنجو راج ڪاڇ

ٽن دولت ۽ ٻيو سڀ سامان موٽائي وٺ. آزاد ٿي ۽ آباد ٿي. اندر پرست ڏانهن موٽي ڪري وڃي راج ڪر.“ پانڊون ڌرتراشٽر جي هنن ڳالهين ۾ پريو ۽ جي وچتر ليلا جو چمتو ڪار ڏٺو ۽ اچرج ۽ اچنبي ۾ پئجي پنهنجي وطن وريا. پر ارمان جو هن پليزي پاڳ گهڻو جتا ڪونه ڪيو.

بدشتر ۽ سندس ڀائرن جي اسهڻ کان پوءِ ڪورون جي سڀا ۾ لنڊو چوڙو وادو واد هليو. دشناس، شڪني ۽ ڪن ٻين دريوڏن کي چيڙيو. انهيءَ ئي دريوڏن پنهنجي ڀٽا کي ڏور ٻا ڏيڻ ۽ طعنا هڻڻ شروع ڪيا. ڇي ”جڏهن اسين پنهنجن رڻن ۾ پوريءَ ريت ڪامياب ٿي چڪا هئاسين، تڏهن اوهان سڄو ڏينگو ٿي ڏاري ڪري ڇڏيو.“ هن پوءِ برهسپتي جي نيتي شاستر مان پرمات ڏيئي اها ڳالهه سڏ ڪرڻ چاهي ته زبردست دشمن جي ناس ڪرڻ لاءِ ڪوبه هٿيار، ڪوبه وسيلو اعتراض جوڳو نه آهي. هن ويهي پانڊون جي شڪتيءَ ۽ بل جو وستار ڪيو ۽ چيو ته ”پانڊون کي جيتوڻي جو هڪ ئي رستو آهي، سو آهي چل ڀل ۽ حرمت بازيءَ جو ۽ سندن ڌرمي ڀاڻا ۽ اهنڪار ۽ ايمان جي نر ٻلڻا جو پورو پورو ڀلڻ وٺڻ جو. ڪوبه سومان پسند ڪري چوڻ راند ڪرڻ جي چئلينج قبول ڪان انڪار نٿو ڪري سگهي. اهڙيءَ ريت ٻڌي ٻاهڙيءَ ۾ آيل، ممتا جي ماريل، ڌرتراشٽر کان دريوڏن اها ڳالهه قبول ڪرائي ته بدشتر کي وري ڌاري ڪرڻ لاءِ لڪار ڪجي.

بدشتر اڳيئي اندر پرست ڏانهن روانو ٿي چڪو هو، سو بڪدم قاصد کي هن جي پٺيان پڇايو ويو. بدشتر اندر پرست ۾ پهتو ٿي ڪونه هو ته قاصد کيس مليو ۽ ڌرتراشٽر جي ٻارن کيس چوڻ لاءِ نيند ڏنائو. اهو نياڻو ٻڌي بدشتر چيو ”ڀلائي ۽ اراڻي ورڏاڻا جي آڌين آهي. ڪرم ريڪا کي ڪوئي مڃي ڪونه سگهندو آهي. امر کي ڪير آڏو اچي سگهندو؟ جيڪڏهن

وري راند ڪرڻي آهي، ته ڀل ٿئي. راند لاءِ للڪار کي اونائڻا
 ڪترين جو ڌرم آهي. چڱو مان سويڪار ڪريان ٿو.“ وياس
 مهراج سچ چيو آهي ”سونو هرڻ نه ڪڏهن ٿيو، نه ڪڏهن
 ٿيندو، نه ڪنهن ٻڌو نه ڪنهن ڏٺو، نه به رام اهڙيءَ موڪ
 ترشنا جي پٺيان ڇو پيو؟ جڏهن آپدا اچڻ واري هوندي آهي،
 تڏهن ٻڌي پرست ٿي پوندي آهي، مت مارجي ويندي آهي.“
 ڌرم پتر هستناپور موٽي آيو. لوڪن گهڻوئي سمجهايو ۽
 روڪيو ته به هوشڪنيءَ سان راند ڪرڻ لاءِ سنڀري وينو.
 انهن ٻئي ڏس ۾ آيو ته ڪال پڳوان جي ڪيل به بدشتر هڪ
 ڳوٺ جيان هلي رهيو هو. جڏهن ڪٺ ٻنهي جي ڏوري بازگر
 جي هٿ ۾ ٿيندي آهي تڏهن بدشتر جي مهار وڌائڻ جي هٿ
 هڻي. پر ٿوري ئي ٻار وڌي ويو هو. ڪال پڳوان کي اهو
 هلڪو ڪرڻو هو. انهيءَ لاءِ ٻڌ جي ضرورت هئي. هيءُ سڀ
 سانباھ هئا انهيءَ پرڻهه روپي ٻڌ جا.

هن دفعي راند جو شرط اهو هو ته جيڪا ڌر هارائيندي
 سا ٻارهن ورهيه بنواس پوڳيندي ۽ ٽيرهن ورهيه اڳيان ۾
 رهندي. اهڙيءَ طرح زير زمين هلي ويندي جڏهن ڪنهن کي
 پتو نه پوي. جي پڪڙجي پيئي ته وري ساڳيا ٻارهن ورهيه
 بنواس ڏسندي.

بدشتر جي نصيب ۾ هار لکيل هئي، سو هن دفعي به
 هاراياءُ. سڀا ۾ ويٺل سڀني لوڪن شرم وچان منهن ڪري
 هيٺ ڪيو.

[۲۶]

ڌرتراشتر جي چنتا

ڀالڻو ولڪل بهري بنواس ڏانهن روانا ٿيا. سندن آخرين

درشن ڪرڻ لاءِ نگر واسي رستن تي صفون ڪري بيٺا. هنن بنواسين کي ودائي ڏيڻ لاءِ هزارين لوڪ وطن تي، منارن تي، ماڙين تي ۽ اٺاڙين تي ويٺا رهيا. اهي راجڪمار جي مولين سان جڙيلن رٿن ۾ چڙهندا هئا، جي شاندار هائين جي سواري ڪندا هئا، سي پيرين پنڌ جهنگل ڏانهن ٿي ويا. اڳ سائڻ گڏ ڪلونٽ ۽ گايڪ مٺا سندس سر آلاپيندا ويندا هئا. اڄ کين ڏسي لوڪ روچ ۽ راڙي ۾ لڳا پيا هئا. ڪيترن هاءِ هاءِ پي ڪئي. سون پي آڪيو ”ڇا پگوان کي ننڊ اچي ويئي آهي؟ ڇا ايشور هي انياءَ ۽ اٽياچار ڏسي نٿو سگهي ڇا؟“

ڌرتراشٽر ودر کي گهرائي کانئس پانڊون جي روانگي ۽ جو سمورو احوال ورتو.

ودر جواب ۾ چيو ”ڪنٽي پتر يڌشٽر جو منهن آيل پي سان ڍڪيل هو. پير هنجي پٺيان ٿي ويو. پير شرم لڪائڻ لاءِ پنهنجو منهن ڪري ٻانهن تي رکيو هو. ارڃن رستي تي واري پي چٽڪائيندو ويو. نڪل ۽ سهڊيو پنهنجي شير تي مڙي ڪري ملي هئي ۽ بغي يڌشٽر جي پٺيان پير ۾ پائي ٿي ويا. درويدي ڌرم پتر سان گڏ هئي. سندس سڄو چهرو کليل وارن سان ڍڪيو پيو هو ۽ سندس اکين مان لڙڪ لڙي رهيا هئا. پروهت ڌرميه هنن سان گڏ هو. هن سارو وقت ساموڊ جي انهن منترن جو گان ٿي ڪيو، جي منتر ۾ ديوتا جي ساراه ۾ چيل آهن.“

هيءُ ڳالههون ٻڌي ڌرتراشٽر کي پڻ ۽ چنٽا ورائي ويئي. ڏاڍي ۽ انتظار ۾ مان هن ودر کان پڇيو ”يلا ٻڌاء ته نگر واسين ڇا پي چيو؟“

ودر ورائيو ”مها راج! مان نگر واسين جا هو بهو شبد اوهان کي ٻڌائيندس.“ گهڻن چيو پي ”اسانجا نيتائون اڄ هليا ويا. ڌڪار هجي ڪورو وٺڻ جي بزرگن تي جن هن انڌر کي نه روڪيو. اڳي ڌرتراشٽر ۽ سندس پٽن پنج آتما پانڊوءَ جي

پٽرن کي بنواس ڏنو آهي. نگر واري اهڙي ريت اسان کي
ڏوهه ڏيئي رهيا آهن. هوڏانهن بادلن بنا ڪنوط خوب ڪنوي
رهي آهي ۽ ڌرتي زور سان ڏي رهي آهي. ٻيا به انيڪ
بدسوط ڏسڻ ۾ اچن ٿا.

ڌرلاشتر ۽ وڏو ائين ڳالهيون ڪري رهيا هئا ته نارد مني
اچي اوچتو ڪٿان نڪتو. هن ڳهوشا ڪئي ته ”اڄ کان چوڏهن
ورهي پوءِ دريوڌن جي هن ڀاپ جي ڪري ڪورو ناش
ٿي ويندا.“ ائين چئي هو انترڌيان ٿي ويو.

دريوڌن ۽ سندس ساٿي هيءَ ڳالهه ٻڌي، ڊڄي ويا.
انهيءَ ڪري هو دروڻاچار به وٺ وڃي کيس نوڀڏن ڪرڻ
لڳا ته ”ڪنهن به صورت ۾ اسان کي ڇڏي نه وڃج.“

دروڻ ڪنيسر منهن ڪري چيو ”گيائين جو ويچار آهي
ته پانڊو ديوتائن جا اوتار آهن. انهيءَ ڪري هو اجيت آهن.
هو ڪنهن جي به وٺڻ جا ڪونه آهن. مون کي به اها ڄاڻ آهي.
ڌرلاشتر جي پٽن منهنجي شرڻ ورتي آهي. انهيءَ ڪري
مان کين رڻ ۾ ڪونه روليندس. جيڪي ڪجهه پڇندو سو
سڀ ڪجهه مان ڪندس. مان دل و جان سان سندن مدد
ڪندس. پر ورڏاڻا جي اڳيان ڪنهنجي ڪانه هلندي آهي.
جڏهن بنواس جو مدو پورو ٿيندو، تڏهن پانڊو خوب ڪروڙ
ريڙجي موٽندا. مون کي خبر آهي ته ڪروڙ ڪهڙي بلا ٿيندي
آهي. ڪروڙ جي ڪري ئي مون راجا دروپد کي سنگهاسن
ان لاءِ سندن ايمان ڪيو. انهيءَ ايمان جو بدلو ڇڪائڻ
اءِ ۽ مون کي مارڻ لاءِ هن گهوڙ ٽپسيا ڪري ايشور کان وٺي
تر گهريو. انهيءَ ٽپ جو ڦل آهي جو هن کي ڌرشتديمن جهڙو
ڪنوط لڏهن ڪوندي آهي، جڏهن آسمان ۾ ڪڪر هوندا
هن. ڪڪرن ٻيا ڪنوط جو ڪنوط غير قدرتي آهي، انهيءَ ڪري
هو ڪنهن ايندڙ آپدا جو اهڃاڻ سمجهيو آهي.“

بت پڙيو آهي. منهنجي شتروءَ درويڊ جي پانڊون سان نه رڳو گهري دوستي ٿي آهي، پر ٻنهي جي مائٽي به ٿيندي آهي. هيءُ سارو چڪر وڌاڻا مون کي مارڻا لاءِ هلائي رهيو آهي، اهڙو گهڻن لوڪن جو خيال آهي. توهانجا جيڪي ڪارناما آهن، سي لوڪن جي انهيءَ راءِ جو سمروتن ڪن ٿا، مان اوهان کي خبردار ڪريان ٿو. جيڪي يگ ياگ اوهان کي ڪرڻا هجن سي ڪري وٺو. جيڪو ٻيج ٿورم اوهان کي ڪمائڻو هجي، سو جلد ڪمايو. جيڪو سڪ ماڻهو هجيڻو تنهنجي ماڻهو به دير نه وجهو. جيڪي ڀوڳڻا هجنو سي سڳهه به ڀوڳي ڇڏيو. دير مدار نه ڪريو. چوڏهين ورهيه به اوهان تي وڏي ڀڃاڻ اچي آهي. درويڊن منهنجي صلاح مڃين نه پانڊون سان صلح ڪر. انهيءَ به توهانجو پلو آهي، منهنجي اها راءِ آهي، اڳتي اوهانجي مرضي.”

دروڀ جون هي ڳالهيون درويڊن کي باڪل نه آڙيون.
سنجيه جو ڌرتراشٽر جو سان سحواد

سنجيه ڌرتراشٽر کان پڇيو: ”راجن! اڄ ڪالهه اوهان ايترو دڪي چو ٿا گذار يو؟“
 انهيءَ تي سورڊاس راجا جواب ڏنو: ”پانڊون کي دڪي ڪري پنهنجو دشمن بنائڻ کان پوءِ مان سڪ جي نند ڪئن سمهي سگهندس؟“

سنجيه جواب ڏيندي آيو: ”جنهن آدميءَ کي نياپه ورائيندو آهي، تنهنجي ٻيهر يون ٻڌي اٿي ٿي پوندي آهي، هو ڀلائيءَ کي برائيءَ برائيءَ کي ڀلائي ڪري سمجهندو آهي. عام چوڻي آهي ’ايشور رسي نه مت ڪسي هڻي ڪونه هٿيار‘.
 وڌاڻا ڏندا هڻي ٿوروئي ڪنهنجو مٿو ڦوڙيندي آهي جنهن کي ڏند ڏيڻو هوندو اٿس. انهيءَ جي ٻڌي ايتي ڪري ڇڏيندي آهي. هو غلط ڪم کي ڀلائي سمجهي برائيءَ جو ٻڃ

ڇٽي ويهندو آهي ۽ پنهنجو پاڻ ڏک جي ساگر ۾ وڃي ڪرندو آهي. تنهنجي پٽن جو به اهڙو ئي حال آهي. هنن ڊروڀديءَ جو ايمان ڪري پنهنجي پير تي پاڻ ڪهاڙو هنيو آهي.

ڌرتراشٽر پڇتاءَ ظاهر ڪندي چيو: ”گيانوان وڊر مونکي اهڙي صلاح ڏني هئي، جا نيتيءَ ۽ نياءَ جي انڪول هئي. پر مان هنجي صلاح کي نوڪر هڻي، مورڪ ڊروڙن جي ڳالهه ڪري رکي، هاءِ! مان ڏاڍو ڊوڪو ڪاڌو.“

وڊر جو رسامو ۽ پرڇاءُ

وڊر وري وري ڌرتراشٽر کي صلاح ڏيندو هو ته پانڊون سان صلح ڪري. هو کيس چونڊو هو ته ”تنهنجي پٽ گهور پاپ ڪيو آهي. ڌرم پٽر سان ٺڳي ٿي آهي. تنهنجو اهوفرض هو ته تون پنهنجي پٽ کي پاپ جي پٽ کان روڪي، ڌرم جي راهه تي وٺي هلين ها، هاڻي به اهڙو ڀڙڪ ڪر جڏهن تنهنجو ڏنل راڄ وري پانڊون کي ملي. ڀڙڪڻ کي بن مان گهرائي وٺ ۽ هن سان ٺاهه ڪر. جيڪڏهن ڊروڙن واجبي ڳالهه صلح سان ۾ مڃڻ لاءِ تيار نه ٿئي ته کيس ڏوريءَ ڳالهه مڃاء.“

ڌرتراشٽر وڊر کي پنهنجو پلو چاهيندڙ ڪري ليکيندو هو. هوائين به سمجهندو هو ته وڊر ڪائنس وڌيڪ ڏاهو آهي. انهيءَ ڪري ٻهرين ٻهرين هو وڊر جون ڳالهيون ڏاڍيءَ گنجيرتا ۽ ڌيان سان ٻڌندو هو. پر وڊر جون هي ڌرم جون دهايون بار بار ٻڌي ڪري هو بيزار ٿي پيو. هڪ ڏينهن ته هي ڏاڍو ڪڪ ٿي پيو ۽ چوڻ لڳو: ”اي وڊر! تون هميشه پانڊون جي ئي طرفداري ڪندو آهين ۽ منهنجي پٽن جون شڪايتون ڪندو آهين. توکي اسانجي پلائيءَ جو اونو ڪوڏ آهي. ڊروڙن مون مان پڇندا ٿيو آهي. هو منهنجي جگر جو ٽڪر آهي. مان هنکي ڪهڙي اڪر ڇڏيان! تون مونکي اهڙي اسوپاريڪ صلاح چو ٿو ڏين؟ منهنجو توبان وشواس نڪري

ويو آهي. تنهنجي مرضي پوي نه ڀل پاندرون وٽ هليو وڃ.
اهي لفظ چئي هن منهن ڪري ٻئي پاسي ڪيو ۽ ڇپ چاپ
اندر بن ڪمري ڏانهن هليو ويو.

وڌر کي هاڻي پڪ ٿي ته ڪورون جي وٽاش جو وقت
اچي سر تي پيو آهي. ڏکي ۽ دل سان هو هڪ ئي رت
تي سوار ٿي انهيءَ بن ڏانهن روانو ٿيو، جت پاندو رهيا پيا هئا.
وڌر جي وڃڻ کان پوءِ ڌرتراشتر کي ڏاڍو پڇتاءُ ٿيو. هن
جوش ۾ اچي اونڌو رستو اختيار ڪيو هيو. وڌوان ۽ سمجهدار
وڌر سندس ساٿي ۽ صلاحڪار هو. انهيءَ کي ڪڍي ڇڏيائون.
وڌر هليو ويو پاندون وٽ. انهيءَ ڪري پاندون جي شڪتي
گهٽ ٿيڻ جي ٻڌڻ هٿوئين وڌي. اهڙا خيال ڪندي هن
سنجيه کي نياپو موڪلي پار وٽ گهرايو. جڏهن سنجيه آيو
تڏهن کيس چيائون ته ”وڃ وڃي وڌر کي موٽائي وٺي اچ.“
هنکي وڃي ڇو نه ڏکڻ ڏولائڻ جي ماريل هڪ نياڳي موه
۾ ڦاٿل پيا جي ڀل معاف ڪر.“

سنجيه پڇندو ويو بن ڏانهن. اتي ڏٺا ته پاندو مرگه ڇالائون
اوپري ويٺا آهن ۽ رشين مٿين سان ڌرم چرچا ۾ لڳا پيا
آهن. وڌر به سندن وچ ۾ ويٺو وارٽالاپ ڪري ۽ ٻڌي. هن
وڌر کي راجا جو نياپو ڏنو ۽ کيس چيائون جيڪڏهن تون واپس
نه ورندي ته ڌرتراشتر دل شڪستو ٿي موت جو بڪ ٿي ويندو.
وڌر هو ڌرم جو اوتار، ڏيا جو سرور، پريم جو پتلو،
سو پنهنجي ڀاءُ جي پلائيءَ ڪا ترجهت هستان پور ڏانهن موٽي آيو.
ڌرتراشتر وڌر کي گلي لڳايو ۽ ٻئي پائر پريم وچان رٿڻ
لڳا. سندن ڳوڙهن سندن پيدن کي لوڙهي ڇڏيو.

رشيءَ جو سراپ

هڪ رشيءَ ميٽريه ڌرتراشتر جي درٻار ۾ اچي سهڙيو.
راجا سندس چڱيءَ طرح آڳت پاڳت ڪئي. رشي راجا تي

راضي ٿيو. ڌر تراشڻ هٿ جوڙي کانئس پڇيو: ”ڀڳوان اوهان ڪرڻ جهنگل ۾ منهنجي پائين پاندون کي ضرور ڏٺو هوندو. اهي خوش راضي نه آهن؟ ڇا هو سمورو وقت جهنگل ۾ ئي گذارڻ چاهين ٿا؟ اسانجي وٺڻ ۾ پرڻم جي ڌارا گهٽجي نه ڪانه ويندي؟ ڪرپا ڪري منهنجي من جا سندن دهر ڪريو.“
 رشيءَ اتر ڏيندي چيو ”اتفاق سان مون کي يڌي شتر ڪامڪ بن ۾ مليو هو. انهيءَ وقت بن جا رشي مني ساڻس ملڻ آيا هئا. هستناپور ۾ جيڪي وهيو واپس هيو، اهو سمورو احوال هن اسان کي ڏنو. مون کي عجب لڳو ته توهانجي ۽ پيشم جي جيئندي اهڙيون ڳالهيون ڪئن ٿيون.“

انهيءَ کان پوءِ رشي دريوڏن سان مليو. دريوڏن کي چيائين ته ”منهنجي پلائي انهيءَ ۾ آهي ته پاندون سان صلح ڪر. انهن کي سٽاءِ نه. خيال ڪر ته پاندو نه رڳو پاڻ شڪتي شالي آهن، پر ڪرشن ۽ دروڀد به سندن مائٽ آهن.“ دريوڏن رشيءَ جي ڳالهه ٻڌي اڻٻڌي ڪري ڇڏي ۽ کيس ڪو جواب ڪونه ڏنو. هو هٿوئين کڻي لڳو ۽ پنهنجن سترن ئي ڏک هڻندي پيرن سان ڌرتي کڻيندو رهيو.

اتي رشيءَ کي ڏاڍي ڪاوڙ آئي. هن دريوڏن ڏي گهور ڪري چيو ”تو کي ايترو ايمان چڙهي ويو آهي؟ مان تو منهنجي پلائيءَ جي ڳالهه چوان ۽ تون سترن کي ڏک هڻي تومنهنجي مڇول اڏائين. ياد ڪر ته پيمسين منهنجون سترن پنهنجي گدا سان پڇندو: تون جنگ جي ميدان ۾ مردن.“
 اتي ڌر تراشڻ ٻڌي آيو ۽ رشيءَ جي پيرن تي ڪري ڪميا لاءِ پراڻا ڪندو رهيو.

رشيءَ ڌر تراشڻ جي آڙي ليزاري ڏسي چيو ”جيڪڏهن دريوڏن پاندون سان صلح ڪندو ته پوءِ منهنجو سراپ ڪونه لڳندو. پيءُ حالت ۾ سراپ ضرور پورو پورا اثر ڏيکاريندو.“
 ائين چئي رشي سونڊ پاڻي سڀا مان چپ چاپ اتي ويو.

مهاڀارت جي ڪٿا آهي تہ پراچين ڪال جي وارتا. پر
منش جو سپاءُ اڄ بہ ساڳيو آهي. اڄ بہ ڪروڌ ۽ ذڪار انسان
کي برباديءَ جي طرف گهلي رهي آهي. هنسا کي نہ لحاظ
آهي عمر جو، نہ وقت جي اوسٿائن جو. انجي اڳيان ننڍو
وڏو، استري پرش سڀ هڪ آهن. جيڪڏهن ڪروڌ جي
وقت اسين هيءُ اڌياڻ پڙهنداسين ۽ ان تي پورو ويچار ڪنداسين
تہ پوءِ بيوقوفيءَ کي ڇڏي سياڻپ اختيار ڪنداسين؛ پاپ
کان پاسو ڪري پڇ جي راهه وٺنداسين.

[۲۷]

ڪرشن جي ڀرتنگيا

ڪرشن ششوپال کي وچ سيا ۾ ڪٺو هو. اها خبر سندس
متر شائو کي پيئي. هن کي ڏاڍو غصو آيو. هو دوارڪا تي
گاهي ويو. ڪرشن اڃا دوارڪا موٽيو ڪونه هو. نگر جي
رڪيا جو ڪم ٻڌي اگرسين کي ڪرڻو پيو.
دوارڪا جو درڪ قدرتيءَ ريت ڏاڍو مضبوط هو. لگر
اڏيل هو پيت تي. سمنڊ لتاڙڻ بنا ڪوبہ دشمن درڪ تي
گاهي نٿي سگهيو. وري اڏڻ وارن بہ انجي رڪيا جو پورو
پورو پر بند ڪري ڇڏيو هو. اهڙيءَ ريت درڪ ٺهرايو
هٿائون جو هزارين جوڌا منجهس ائين لکيا ويٺا هجن، جن
سندن تير دشمن کي لڳن، پر دشمن جا تير مٿن اثر نٿي ڪونه
ڪن. نازڪ وقت لاءِ ڪيتريون زير زمين سرنگهون ٺاهي
ڇڏيون هٿائون. قلعي ۾ اٺيڪ پرڪارن جا هٿيار موجود هئا.
دشمن تي وسڪاري ڪرڻ لاءِ پٿرن جا بہ البار ٺاهي رڪيا
هٿائون. بارود جا گدام بہ پرا پيا هئا. جڏهن شائو جي حملي
جي ڳالھ اگرسين ٻڌي، تڏهن هن وڌيڪ خبرداري ڪئي ۽

پنهجا پٽاء مضمبوط پٽايا. سمنڊ پار ڪرڻ لاء جيڪي ٻليون
 ٺهيل هيون، سي سڀ ٻهراڻي ڇڏيائون. جهازن کي ڪاهي ۽ ۾
 اچڻ کان روڪي ڇڏيائون. ساري ڪاهي ۽ ۾ لوهي جون ليز
 جهنبن وارون شيڏون کڙائي ڇڏيائون. دروازن تي وري ڪنڊن
 وارون نارون هڻائي ڇڏيائون. حڪم ڪيائون ته ڪوبه آدمي بنا
 پروائي جي نگر کان ٻاهر نه وڃي، اڪي تي ڪو پروائي بنا
 نگر ۾ پرويش ڪري. بناوٽي پروا نه ٺهن، انهيءَ لاء هر
 پروائي تي سرڪاري مهر جو لڳاءُ لازمي ٺهرايو ويو. ٻارنگرن،
 ڪيلازين، نشن ۽ نئين کي شهر ٺيڪالي ڏي ويئي. شراب پيئڻ
 تي سخت بددش وڌي ويئي. سمنڊن جو وڻڻ وڌايو ويو
 ۽ اهڙو ڀرپند ڪيو ويو جئين سپاهين کي سندن ٻگهار ٺيڪ
 سمي لي مائي.

دؤارين جي ڏينهن سر مرمت ڪئي ويئي ۽ سويلر سيوک
 ڀرتي ڪيا ويا. ٻولي ڪرڻ کان اڳ سندن ٻوري ٻوري ڇاڄ
 پڙتل ڪئي ويئي.

ايتري خبرداري ڪئي ويئي ته به شالو جي شڪنيءَ
 ڪري سپاهين ۽ عام خدات ٻنهي کي ڏاڍيون سختيون سهڻيون
 پيون. جڏهن ڪرشن کي خبر پيئي ته ڪئن دشمن سندس
 پياري وطن کي گهيرو وڌو آهي ۽ ڪئن سندس هم وطني
 ٽڪاپون سهي رهيا آهن، تڏهن هو لشڪر تيار ڪري شالو
 تي ڪاهي آيو. شاوڪ ڪرشن جي حملي اڳيان ٻيهي ڪو به
 سگهيو ۽ گهيرو بند ڪري گهر موٽيو.

جڏهن ڪرشن دؤار ڪا ۾ پير پاتو تڏهن کيس خبر پيئي
 ته هستناپور ۾ ڪهڙا ڪارور ٿي چڪا آهن ۽ ڪئن بالڊو بن
 ۾ پٽي رهيا آهن. خبر ملڻ شرط ڪرشن ڪرو بن ڏانهن
 روانو ٿيو. ڪرشن سان گڏ پوڄ ۽ ورشني جائيءَ جا ڪيترا
 جوان به بن ڏانهن راهي ٿيا. چيڊيءَ جو راجا ڏرشت ڪيترن

۽ ڪڪڙ ڪي به ديش جا ڪٿي وارا ڪٿري به ٻن جي طرف هليا.
اهڙي ۽ ريت ٻن ۾ هڪ چڱي چوڪي سٺا اچي تيار ٿي. سڀني
کي درٻوڏن تي غصو هو. سڀني يڪ آواز چيو ”ڌڙي مانا
پياسي آهي. اسين انهن ٻائي ڪورون جي رت سان ٻڙ ٿوري ۽
مانا کي راضي ڪنداسين.“

جڏهن آيل مهمان پنهنجي من جو بار هڪو ڪري چڪا
ٿڌن درويدي ڪرشن سان ملي. هن مينهن ٽمندين اکين
سان گهٽيل آواز ۾، سڏڪا ڀريندي چيو ”جڏهن ٻائي دشاسن
مون کي ڀري ۽ سڀا ۾ گهاٽي آيو، ٿڌن منهنجي بدن تي رڳو
هڪ ڪپڙو هو. ڌڙاڻاڻي جي پٽن منهنجو ڏاڍو اڀمان ڪيو،
مون سان ڏاڍيون ٽٽوليون ڪيون. ٻاٻين ائين سمجهيو ته
مان سندن ٻانڙي آهيان. انهن مون سان اهڙي هٽ هلي
جهڙي داسين سان هلي آهي. ڌڙاڻاڻي ۽ پيشم کي به اها
ڪل ڪانه پيئي ته مان ڪنهنجي ڌيءَ آهيان، مان ڪئن
لاڏ ڪوڏ سان ٻلي آهيان. انڌن ائين به نه ڄاتو ته مان سندن
لنهن آهيان. پانڊو به هن بي عزتيءَ کي روڪي ڪونه سگهيا.
دشت منهنجو اڀمان ڪندا رهيا ۽ ساري سڀا ٽٽي پڌي
رهئي. نه پير جو بل ڪم آيو، نه ارجن جو گانڊوڏن ڪارگر
ٿيو. اهڙيءَ حالت ۾ ڪمزور ۾ ڪمزور آدمي به جوش ۾
اچي ويندو آهي ۽ پنهنجي شرم جو بچاءُ ڪندو آهي ۽ آلتائي ۽
ڪي هڪ ڌڪ سان ڌڙيءَ تي لپتائي ڇڏيندو آهي. وار
درويد جي ڌيءَ، پڇ آيا پانڊو جي لنهن هوندي به انهيءَ
وقت مان ٿڌر نمائي اٿائڻ ٿي پيس. دشتن منهنجا چٽا کولي
مون کي گهليو، پر ڪنهن چون به نه ڪئي. پانڊو ٻرندڙ ٻهلوان
آهن، نه به درٻوڏن اڃا جيئي ٿو. جنهن ٻائيءَ جي چوڻ تي
منهنجي هيءَ بي عزتي ٿي آهي، لنهن کي جڳ ۾ جيئي ۾ جو
ڪهڙو اڌڪار آهي؟ هن قسم جي بي حرمتيءَ کان منهنجي
زندگي زهر ٿي پيئي آهي. اڀمان جي جيئي کان مرڻ بهتر

آهي. *مڌو نودن! اڃ مونکي نه پت آهي، نه پتي آهي، نه
 مت آه نه مائت آه. اڃ تون به منهنجو ڪونه رهيو آهين.
 ڳالهائيندي ڳالهائيندي درويديءَ جا چپ ڦرڪا لڳا،
 سندس هٿ پير ڪنهن لڳا ۽ هوءَ وڌيڪ ڪڇي نه سگهي.
 درويديءَ جا دل چريندڙ لفظ ٻڌي ڪرشن هنڪي دلاسا
 ڏيڻ لڳو. ڀڳوان چيو ”پيٽ جن منهنجو ايمان ڪيو آهي، تن
 سڀني جا لاش چير يا چير يا خون ۾ رڱيل هار ايل لڙائيءَ جي
 ميدان ۾ پيا رلندا. ڳڻتي نه ڪر، اڪيون آڳهه. مان پرڳيا ٿو
 ڪريان ته منهنجي ايمان جو پورو پورو بدلو چڪاڻو ويندو.
 مان هر ريت پائيدون ڪي مدد ڪندس. تون نيٺ مهاراڻي
 بڻبينءَ. آپ ڪٿي ڪري پوي، هماليه بهار ڪري ٽڪر ٽڪر
 ٿئي، ڌرتي ڪري ڇڏي پري پوي، سمنڊ ڪري سڪي
 وڃي، ته به ڪرشن جي پرڳيا پڳ نه ٿيندي. منهنجو وچن
 اسٽر رهندو. مان قسم ٿو ڪٿان.“ ائين چئي ڪرشن پڪو ٻوڙ
 ڪيو. اهو ٻوڙ گيتا ۾ چيلن ڪرشن جي وچن سان ٺهڪي
 اچي ٿو. مهراج چيو آهي ”ساڌن جي رگيا، دشمن جي وناش
 لاءِ ۽ ڌرم جي جڻ ڪرڻ لاءِ مان پڳ پڳ ۾ جنم وٺندو آهيان.“
 ڪرشن جا هيءَ شبد سڻي درويديءَ جو من پرڇي آيو. هوءَ
 هنجون هاريندي ارڃن ڏانهن نهارڻ لڳي. ارڃن چيو ”هي
 مرگه ٿئي! ڪرشن جا شبد ڪڏهن نه ٿيندا، تون ڌيرج ڌر.“
 ڌرشتديمن به پيٽ کي دلاسا ڏيئي چيو ”ڪرشن ۽ ارڃن
 جون پرڳيا تون ضرور پوريون ٿينديون. ڪورون جو پاپ ڪين
 کائي پورو ڪندو. مان دروڻا چاريه کي ماري ڇڏندس. شڪندي
 پيشم ڪي پورو ڪندو. پير، پاي دريڙن ۽ سندس پائرن کي
 نير پوريءَ جو راهي بڻائيندو. سوت پت ڪرڻ کي ارڃن
 ڪهندو.“

*ڪرشن مڌوءَ نالي راڪس کي ماريو هو، تنهنڪري مٿس
 اهو نالو پيو.

پوءِ ڪرشن چيو: ”جڏهن توي هيءَ آپدا آئي هئي تڏهن مان دواڙڪا ۾ ڪونه هيس. جي مان اتي هجان ها ته اچي ڪري هن چوڙ جي راند کي ٽي روڪيان ها. بنا سڏجي مان اچي اتي حاضر ٿيان ها. دروڻا چاريءَ ڪرپا چاريءَ ۽ ٻين ازڙڪن جي ستل سمجهه کي جاڳايان ها ۽ کين سندن ڌرم جي يادگيري ڏياريان ها ۽ هر ريت ڪوشش ڪري هن بربادي آئيندڙ راند کي روڪيان ها. جڏهن شڪيءَ لوهان سان دولاپ ٿي ڪيو تڏهن مان شالو سان لڙڻ ۾ لڳل هيس. جڏهن مان شالو کي جيتي چڪس، تڏهن ئي مون کي ڀاري راند ۽ انجي گندن نتيجن جو پتو پيو. ڏک ٿو ٿيم جو تنهنجي درد جو بڪدم علاج لٿو ڪري سگهان. پر نيٺ انهيءَ جو علاج ڪرڻو پوندو ۽ ضرور ڪري. جڏهن درياءُ جو بند ٻڌندو آهي، تڏهن انکي وري ٿين سر ٺاهيو آهي. پر جيسين بند ٺهي ئي ٺهي تيسين ڪجهه پاڻي نه ضرور وهي ويندو.“

پوءِ ڪرشن سڀني کان موڪلائي دولاپڪا ڏانهن موٽيو. سيدرا ۽ سندس پٽ ايميوءَ کي به پاڻ سان گڏ وٺي ويو. ڌرشتديمن وري پنهنجيءَ ڀيڻ دروپديءَ ۽ سندس پٽن کي پنجال ديش ڏانهن وٺي ويو.

[۲۸]

پاش يتاستر

يڌشتر ۽ ڀيم جو بحث

بنواس جي شروعات جي ڏينهن ۾ ڀيم ۽ دروپدي يئشتر سان خوب بحث ڪندا هئا. هنن جو چوڻ هو ته واجبي ريت ڪروڙ ڪروڙ ڪنڀرن جو ڌرم آهي. ڇپ ڪري ئي عزلي سهڻ ۽ اڀمان ٿيڻ جي وقت سنتوش ڪرڻ ڪٿي جي گراوت جو

ڪارڻ آهي. هو بحث ڪرڻ وقت خوب جوش ۾ ايندا هئا ۽ وڏن وڏن شاسترن جا پرمات پيش ڪندا هئا. يڏشتر بلڪل شانت رهندو هو ۽ رڳو چوندو هو ته ”اسانکي پنهنجي پرڻگيا پالڻ گهرجي. سهن شيلتا هر منش لاءِ هڪ زبور آهي. سچ نه ماڻهوءَ جو وڏي ۾ وڏو ڳڻ شيلتا آهي.“ پير جي صبر جو پيالو پر ٿي چڪو هو. هنجي اندر ۾ آڱ ٿي جلي. هنجي نظر ۾ ڪترين کي وڏن جيان ڇپ ڪري ٻن ۾ وڻهڻ واجب نه هو. هنجو خيال هو ته يڪدم دريودن کي ماري راج هٿ ڪجي.

پير يڏشتر کي چيو ”تون نه ويد پائين جهڙيون ڳالهيون ٿو ڪرين. هو ويچارا چندن جي سرن ۽ آلاپن ۾ ئي اڻڪيا رهندا آهن. منترن جو مطلب ڄاڻڻ سندن دشمن. تنهنجي ٻڌي پرشت ٿي چڪي آهي. تنهنجو جنم نه ڪتري ڪل ۾ ٿيو آهي، پر تنهنجا ويچار ۽ وهنوار ڪترين جي سڀا جي ورهيت آهي. تنهنجي ورڻي برهمڻن جهڙي ٿي ويئي آهي. توکي خبر آهي ته شاسترن جي آڳيا آهي ته ڪتريءَ کي دل جو مضبوط ٿيڻ گهرجي ۽ هنکي ساهس رکي شاندار ڪم ڪرڻ گهرجن. ائين واجب نه آهي ته اسين ذرڙا ستر جي پاڻي پٽن کي ائين ڇڏي ڏيون. انهيءَ ڪتريءَ جو جنم ئي اڃا پو آهي، جيڪو دغا باز دشمن کي تقو ڏيئي. منهنجو رايو آهي ته دغا باز دشمن کي مارڻ سان جيڪڏهن ترڪ جو منهن ڏسڻو پوي، ته انهيءَ ترڪ کي به سر ۾ سمجهڻ گهرجي. تنهنجي سهن شيلتا ته اسانجي سيني کي ساڙي ڪلور ڪري رهي آهي. اهو صبر اسانکي راض ڏينهن جلائي رهيو آهي. انهيءَ ڪري ته اسان جي نيشن ۾ ننڍ ٿي ڪاڏا آهي. هنن بدمعاشن اسانجو راج ڪسي ورتو آهي ۽ انهيءَ مان خوب هوجون ڪري رهيا آهن. تون ڏاڍو پوت جيان سٿل سڙه ٿيو پيو آهين. تون چوڻ ٿو ته اسانکي پنهنجي پرڻگيا پنڀ ڪرڻ نه گهرجي.

پر ائين ڪرڻ اسميو آهي. ارجن، جنهنجو نالو ديشان ديش مشهور آهي، سواگيات واس ۾ ڪئن رهي سگهندو؟ هماله کي به ڪو گاهه جي هڪ پڙيءَ سان لڪائي سگهيو؟ ارجن، نڪل ۽ سهڊو ٽيئي شينهن مڙس آهن. اهي ڪئن سڄو سال ڪا رهندا؟ ڀلا درويدي جنهنجي ساريءَ هند ۾ هڪ آهي، سا ٻاهر نڪرندي ۽ لوڪن کان لڪي رهندي؟ ٻهيان جهڙيون ڳالهيون ٿو ڪرين. هيءُ نه ٿين جهڙا ڪم ڪري اسين ڪريون به، نه به درويذن جا دوت اسانکي ڳولهي ڦولهي لهندا. هن پرنگيا کي پاڻ اسميو آهي. اهو شرط وڌوئي انهيءَ لاءِ ويو آهي ته اسين وري وري رهندا رهون. شاستر به منهنجيءَ ڳالهه جو سمرڻ ڪن ٿا. اتي چيل آهي ته لاچاري حالت ۾ جيڪا پرنگيا ڪئي ويندي آهي، سا پرنگيا، پرنگيا آهي ڪونه. آدمي ٿورو پرائشچت ڪري پاڻ کي انهيءَ کان مڪت ڪري سگهي ٿو. ڏاند ٿي بوجهه، نه ضرور وجهڻو بوندو آهي، پر انهيءَ خسيس پاپ جو اهوئي پرائشچت آهي ته انکي گاهه جي هڪ مٺ ڪري ڪارائجي. انهيءَ ڪري اهو پڪو ارادو ڪر ته شتروءَ کي ماري بندس. ڪتريءَ لاءِ انهيءَ کان وڌيڪ ڪو ڌرم جو ڪم ڪونه آهي.”

پيمسين پنهنجن دليلن پيش ڪرڻ ۾ ٽڪبوني ڪونه هو. هوڏانهن درويدي ٻار ٻار پنهنجيءَ بي عزتيءَ جي ڳالهه ڪندي رهندي هئي. هوءَ ڏاڍي دڪ سان انهن جنهن جو ورن ڪندي رهندي هئي جي ڪرڻ، دشاسن ۽ درويذن هن سان ڪيون هيون. تنهنڪن سواءِ هوءَ شاسترن جا به اٽيڪ پرمات ڏيندي هئي. اهي پرمات ٻڌي بدشتر ڳڻتيءَ ۾ پئجي ويندو هو. هن ڏٺو ته ڌرمي ڳالهيون جو پيمسين ۽ درويديءَ ٿي ڪو اثر نٿو پوي، تنهنڪري هو نيتي شاسترن جون ڳالهيون ڪرڻ لڳو ۽ پتا پتا پرمات پيش ڪرڻ لڳو. وري اُرت شاستر ۽ راجنيتي شاسترن جا حوالا ڏيئي چوڻ لڳو: ”ڏسو ته پور شروا،

دروڻاچار، پيشم، اشوٿاما جهڙا وڃڻا اسانجي دشمنن جي طرف آهن. دريوڌن ۽ سندس ڀائر به ڀڄ ويا پر نڀڻ آهن. ڪيترا راوت، راول ۽ بلوان راجا هنن سان ٻڌل آهن. ائين برابر آهي ته پيشم ۽ دروڻاچار به کي دريوڌن لاءِ حب ڪانڊ آهي، ته به هنن به اها جرئت ڪانڊ آهي جو هنجو طرف ڇڏين. دريوڌن جي واسطي هو لڙائيءَ جي ميدان ۾ پنهنجا ڀارڻ گنوان لاءِ به تيار ٿيندا. ڪرڻ جو ته خيال ڪريو. ڀڄ ويا پر هو پنهنجو مت ٻارڻ آهي. هنڪي هر ڀرڪار جي هٿيارن هلائڻ جي پوري پوري ڄاڻ آهي. نه رڳو هو پاڻ وڃي بهادر آهي، پر هو ڪمائي به ڪمال جو آهي. وري ڀڄڻ جي نتيجي جي اڳڪٿي ڪير ڪري سگهندو؟ خبر نه آهي ته ڪير ٿو ڪامياب ٿئي. انهيءَ ڪري ابھرا نه ٿيو.“

پوءِ وياس مهاراج جي صلاح موجب ارجن هماليه پهاڙ ڏانهن وڃي ٿو. هنجو مطلب هو ته اتي خوب ٺهيا ڪري ديوتائن کان نوان هٿيار هٿ ڪري اچان. وڃڻ کان اڳ ارجن پنڃاليءَ کان موڪلائڻ ويو. درويديءَ کيس موڪل ڏيندي چيو ”اوڏنجهي! شل تنهنجو اُدش ڀورو ٿئي. شل تنهنجو ڪارج سڌ ٿئي. جنهن منورٿ لاءِ ڪنتيءَ ٺوڪي ڇڻيو هو شل اهو منورٿ پورو ٿئي. شل سندس سڀ اڃاڻون سڦل ٿين. اسانجو سکر، اسان جي سمپتي، اسان جو مان، اسان جي پرڻش، بلڪ اسان جو جيون به تنهنجي ڪاميابيءَ سان ڳنڍيل آهي. هٿيار هٿ ڪري جلد سکر سان موٽي اچ.“

ڳالهايو درويديءَ ٿي، پر هن وارڻا به ڀاونائون ڀريل هيون مائو ڪنتيءَ جون.

ارجن گهڻن جهنگلن مان لنگهندي، جبل جهاڳندي، ٺڪر ٺاڪيندي اچي اندر ڪيڏ نالي چوٽيءَ تي پهتو. اتي کيس هڪ ٻڌو ٻرهڻ مليو. ٻرهڻ ارجن کي چيو ”پتئون ڪير آهن؟ تنهنجو بدن ڀڪيل آهي زهر سان، تنهنجي

ڪمر ۾ ٿي لتڪي جوهر دار تلوار، ٺهنجي هٿن ۾ آهي ڏنڻ
 ٻاٺ. ڀل ۾ نه اچي هت ڪونه نڪتو آهين؟ هيءُ نه آهي
 ٽپسين جو ديش. هت هٿيارن پنوهارن جي ڪهڙي ضرورت
 آهي؟ هت رهندا ئي آهن تياڳي ۽ ٽپسوي، اهي جن جو ورت
 آهي اهنسا ۽ ڀرڻ، اهي جن ڪروڙ کي ماري مات ڪيو آهي.

هيءُ به حقيقت ۾ خود ديوتائن جو راجا اندر هو. هو ويس
 بدلائي آيو هو پنهنجي پٽ ارجن سان ملڻ. ارجن برهمڻ کي
 نمسڪار ڪري چيو ”مان آيو آهيان شتر استر هٿ ڪرڻ.“
 اشرواد ڏيو ۽ هٿيار پردان ڪريو.

اندر جواب ۾ ايو ”او ڏنڻجي! هٿيار ڪهڙي ڪم جا آهن؟
 يا نه مڙج مزو لاءِ گهر ڪر، يا نه اٽل لوڪن ۾ وڃڻ جي اڃا
 ڏيکار. جيڪي گهر ٻدين سو لهندين.“

ارجن پريڪيا مان پار پيو ۽ پنهنجي ارادي تي ڀڪو رهيو.
 هن چيو ”مان هت پوڳ، ولاس پوڳڻ لاءِ ڪونه آيو آهيان.
 مون کي سر ۾ آدي لوڪن ۾ وڃڻ جي اڃا ڪانه آهي. مان
 پياريءَ پنچاليءَ ۽ پنهنجن ڀائرن کي جهنگل ۾ ڇڏي آيو
 آهيان. مون کي گهرجن شتر استر.“

اٽي هزار اکين واري اندر وراڻيو ”تريڻڪ ڀڳوان (نن اکين
 واري مهاديو) جو چپ ڪر ۽ انهيءَ نمٽ ٽپسيا ڪر. انهيءَ
 جو درشن توکي ملندو ته ٺهنجي ڪامنا پوري ٿيندي ۽ توکي
 چمڪاري هٿيار پراپت ٿيندا.“
 اهي لفظ چئي اندر الپ ٿي ويو.

شو مھراج جو درشن

ارجن ٽپسيا ۾ لڳو پيو هو ته شوجي مھراج اما سوڌو شڪاريءَ
 جي روپ ۾ اچي اٿي نڪتو.

اوچتو هڪ جهنگلي سوئر اچي ٽپ ڏنو. ارجن گانڊيو ڏنڻ
 مان لير چوڙيو، ساڳي وقت شوجي مھراج به لير هلايو. ٻئي

ٺير سوئر جي شريڙ ۾ گهري ويا ۽ سوئر مري ويو. ارجن رڙ ڪري چيو ”اي جهنگلي تون ڪير آهين جو پنهنجيءَ زال سوڌو هن جهنگل ۾ گههي رهيو آهين؟ جنهن جالور تي مان نشان چٽيو هو تنهنڪي تو ٺير ڇو هٽير؟“

شو مهراج جواب ڏنو ”هي ويڙ! اسين نه جهنگلي آدمي آهيون. هن جهنگل جي جالورن تي اسان جوئي نه حق آهي. پر تون جو اهڙو سندس ڪمار آهين، سواڪيلي سر هن جهنگل ۾ ڇو اچي نڪتو آهين؟ سوئر نه منهنجي ٺير سان مٽو آهي. اها ڳالهه قبول ڪر نه واه، نه نه لڙائيءَ لاءِ تيار ٿي.“

ارجن کي نه اهڙي ڳالهه گهرجي هئي سو جهٽ ٽپ ڏيئي شو مهراج تي نانگن جهڙا ٺير چوڙڻ لڳو. ٺيرن جو نه برابر وسڪارو ٿي رهيو هو، پر شو مهراج تي انهن جو اثر ٿيو ئي ڪونه ٿي. ارجن جوش ۾ اچي وڌيڪ ٺير هلايا، پر اهي ائين پوئتي ٿي ڪريا جئن مينهن جون بوندون بهار کي لڳي موت کائين. نيٺ ارجن جي ٺيرن جو خزانو ختم ٿي ويو. ارجن هاڻي ڏنڻ ڪٿي شوجيءَ تي اولاريو. پر شوجيءَ هڪ جهٽڪي سان سندس ڏنڻ ارجن کان ڪسي ورتو. ارجن هيءَ نظارو ڏسي واٽڙو ٿي ويو. هڪ رواجي شڪاري کيس سهولت سان جيتي کيس بي هٿيار بنايو هو. انهيءَ هوندي به هن همت نه ڇڏي. هاڻي هن تلوار ڪڍي وڙهڻ شروع ڪيو. تلوار شوجيءَ جي بدن تي لڳندي پر زابر ٿي پيئي. شو جو بدن هو يا ڪو بلور جو پهاڙ؟ پوءِ نه هٿين بچين لڙڻ لاءِ سنڀريو پر انهيءَ ۾ به هار کاڌائين. شڪاريءَ کيس اهڙو سوکھو جهليو جو هن ائين بي سمجهيو ته ڪنهن لوهه جي ٻڪڙ ۾ اچي ڦاٽو آهيان.

هاڻي ارجن جو گهمند بالڪل ڇڪتاڻ ٿي ويو ۽ هو ڏاڍيءَ نيزاري ۽ نمرتا سان شوجيءَ کي آزاد ٿا ڪرڻ لڳو. هن ڏيان ڪيو ته سندس هردي ڏيڻ ۾ هڪ جوئي ڇمڪ

لڳي ۽ ارچن کي پڪ ٿي ته جنهن سان مان وڙهيو آهيان سو
 رواجي شڪاري ڪونه آهي، پر خود ڀڳوان شو آهي.
 هاڻي شو مهراج جي پيرن تي ڪري پيو ۽ ڀڳن نٿن شبدن
 ۾ مهراج کان معافي گهرو لڳو. مهراج مشڪندي چيو: ”پت
 تنهنجو هر قصور معاف آهي.“ ائين چئي گانڊو ڏنڻش ۽
 ارچن جا ٻيا سڀ هٿيار مهراج ارچن کي موٽائي ڏنا. نه رڳو
 ايترو پر باشبست جڙو وچتر هٿيار به ارچن کي وردان طور ڏنا.
 هن لڙائي ۽ ارچن جو، شريو کي ڇاي چلني پٺائي ڇڏيو
 هو. پر جڏن شو مهراج سندس شريو تي پنهنجو هٿ گهमाيو،
 سندس سڀ زخم نيڪ ٿي پيا ۽ سندس شريو نوبنو ٿي پيو.
 نه رڳو ايترو پر ارچن جي بدن جي چمڪ ۽ ڌمڪ اصل کان
 سوئي ٿي پيئي! ”ڇڳو ارچن، سرڳ ۾ وڃي پنهنجي پٽ،
 اندر جي ادب سان شيوا ڪر.“ اهي لفظ چئي شوجي
 انترڌان ٿي ويو.

هاڻي ارچن جي خوشيءَ جي حد ٿي ڪانه رهي هئي.
 اٽسا ۾ پرچي هو چوڻ لڳو: ”ڇا مون ڀڳوان جو ساڪيات درشن
 ڪيو آهي ۽ هن هٿ گهمائي آسپس ڪئي آهي؟ ڀلا انهيءَ
 کان وڌيڪ مون کي ڇا گهرجي؟“
 ارچن ائين خيال ٿي ڪيو ته اندر جو ڪوچوان مائل پنهنجي
 رت سوڌو اچي پرگهٽ ٿيو. ارچن رت تي چڙهي ويٺو ۽
 مائل کيش ديوپوريءَ ڏانهن وٺي ويو.

[۲۹]

آڀڏاڻون سپن تي اينديون آهن

جنهن بن ۾ پانڊو رهيا پيا هئا تنهن ۾ بلرام ۽ ڪرشن ٻئي
 پنهنجن سنگتبن سانين سوڌا هيڪر ساڻن ملڻ آيا. پانڊون

جو هيٺو حال ڏسي ٻارام چيو: ”ڪرشن! ڇولدا ائين آهن ته پلائيءَ جو ڦل پلائي ۽ ٻرائيءَ جو ٻرائي آهي: پر هٿ نه ڳالهه بيءَ طرح ٿي ڏسڻ ۾ اچي. پاپي دريوڌن پٽ پتيهر پوري ڳه ڳنا پائي تو ويٺو راج ڪمائي ۽ ڌرمالما يڌشتر وطن جا ڇوڏا اوڍي ٿو ويٺو جهنگل ۾ ڌڪا جهلي. پاپي وڌن ۽ پنج آلمانون ڏکي ٿين اهو التو نياءَ ڏسي هزارن لوڪن جو ايشور مان وشواس ٿي گم ٿي ويو آهي، پاپيءَ کي سڪي ۽ ڌرمالما کي ڏکي ڏسي ائين پيو پاسي نه شاسترن جيڪا ڌرم جي مهم ڪئي آهي، سو سڀ ڏوڳ آهي. ڌر تراشتر جڏهن ٻي جي سامهون ايندو تڏهن پنهنجي ڪرڻن لاءِ ڪهڙو بچاءُ ڏيندو؟ نه اڀرڻدي پانڊو ٻن ۾ ڀڃي رهيا آهن. يگجي پوٽر جوالا مان پيدا ٿيل دروڀدي درٻار تي رهي آهي. اهو حال ڏسي ٻڙڻوي مالا به هنجون هاري رهي آهي ۽ ٻهاڙ به پگهري پاڻي ٿي پيا آهن.

سائڪي انهيءَ وقت ٻارام جي پاسي ۾ بيٺو هو تنهن چيو: ”ٻارام! هي وقت ڏانهن ڪرڻ جو نه آهي. رونا ۽ رڙڻ مان ڇا وٺبو؟ تون، ڪرشن ۽ ٻيا ائڪ مت مانت جيئنڊا جاڳندا موجود آهيو پوءِ پانڊو هن ريت ٻن ۾ ڇو ڀڃن؟ مائٽيءَ بي ڪري اسانجو ڌرم آهي ته اسان پانڊون جي ڏک کي دور ڪرڻ لاءِ ڪوشش ڪريون. پوءِ پانڊو ڪري اهڙي گهر نه به ڪن. اچو ته اسين پنهنجو لشڪر گڏ ڪري دريوڌن تي ڪاهيون. ورشئين جو ايترو ته لشڪر آهي جو اسين ڪورون ي سهوليت سان ٽاس ڪري سگهنداسين. پر لشڪر جي به ضرورت ڪانه آهي. تون ۽ ڪرشن سهوليت سان ڪورون ي پورو ڪري سگهو ٿا. منهنجي من ۾ ته ائين ٿو اچي ته ڪرڻ جي ساريءَ ڌنڌ وڌيا کي دور ۾ ملايان ۽ هن جو ر ڌڙ کان ڌار ڪري کيس پورو ڪريان. اچو ته دريوڌن ۽ ندس سائين کي سرڳ جو دروازو ڏيکاري راج جي واڳ ٿور

اُيمنو ۽ جي هٿ ۾ ڏيون. بنواس جي ٻر لڳيا پنجن پائرن
 ڪئي آهي. اُيمنون ان سان ٻڌل ٿوروئي آهي؟ پانڊون جي
 انهيءَ ۾ ڀلائي آهي. اسان ڇوڙن ڇوپ جوانن کي ائين ڪرڻي چڪائي.“
 * واسديو، ڏي ۽ سموري ڳالهه ڏاڍي ڌيان سان ٻڌڻ کان
 پوءِ، ايو: ”جيتني ٿون چوڻ ٿو سو سچ آهي.“ پر پانڊو
 اها شيءِ ورتڻ تي نه قبوليندا جا هنن پنهنجي هٿن سان هٿ
 نه ڪئي آهي. درويدي وٽ وٺڻ جي پٿري آهي. اها
 ڳالهه ٻڌندي ڪونه. ٻڌڻ ڌرم جي مارگ جو ڪنهن به
 حالت ۾ ٿيڻ نه ڪندو. نه موٽي وٺڻ هو مرڻاڏا کان مدھن موڙيندو.
 نه پڻ ڪري هو پلمانساڻ جي مارگ کان پڇندو. هو پنهنجي
 ٻرڻ تي ڪورهندو. انهيءَ ڪري جڏهن سندن جلاوطنيءَ جو مدو
 پورو ٿيندو، تڏهن پنڇال، ڇيڏي ۽ ڪڪڙ جا راجا، ۽ اسان
 پنهنجون سٺائون گڏ ڪنداسين ۽ پانڊون کي مدد ڪري
 سندن دشمنن کي جيتنداسين.“

شري ڪرشن جا هي وچن ٻڌي ٻڌڻ ڏاڍو ٻرس ٿيو.
 هن چيو: ”شري ڪرشن منهنجي من کي خوب ٿر سمجهي،
 سک سميتي جي سچ سان ٿلڻا نه ڪري سگهي. راج ستا به
 ڌرم جي پيٽ ۾ ٽچ آهي. انهيءَ ڪري هر ريت، ڌرم جي ئي
 رکيا ڪرڻ چڪائي. ڌرم کي ڇڏي راج پي رکيا مان ڇا
 وٺبو؟ جڏهن ڌرم اڻسار ٿي جو سڄو آيو، تڏهن اسين ٿرڻ

* ڪرشن جو نالو واسديو انهيءَ ڪري پيو چاڪاڻ جو هو
 وسديو جو پٽ هو.

+ وٽر ٻارڻن جي معرفت ٻيل شيءِ کي دان ڪري سمجهندا
 آهن. انهيءَ ڪري اها انگيڪار ڪونه ڪندا آهن. پارسيءَ
 ۾ چيل آهي: ”هئا برابر عثوبت ٺوڙخ، است رختن به بهشت
 به پانڊوي همساڳن.“ ٻيڙيءَ جي مدد سان بهشت ۾
 وڃڻ ٺوڙخ جي برابر آهي.

لاء باڪل تيار هونداسين. هاڻي ورهڻي وٺڻ جي وٺڻ کي
 پنهنجي ماڻھو آي موٽڻ گھرجي. انهن کي پڪ سمجهڻ گھرجي
 تہ اسين انهيءَ وقت پڪ پاڻ ۾ ملنداسين، جڏهن ڪال چڪر
 جي رڳو پيدا ٿيندي.“

اهڙيءَ ريت يڌسٿر پنهنجي همدردن کي گھر موٽڻ لاءِ
 تيار ڪيو.

پيم جي انتظاري

گھڻيءَ ڏينهن گذري ويا. ارجن هماليہ کان آيا ڪونه
 موٽيو هو. انهيءَ ڪري پيم جي انتظاري وڌي وڌندي، ايتري
 قدر جو هو بي صبر ٿي پيو. هن يڌسٿر کي چيو ”توهان کي خبر
 آهي تہ اسانجي حياتيءَ جو دارومدار ارجن تي آهي. هو
 اوهانجي آڳيا اٺسار ويو آهي. هن وقت لاءِ اسان وٽ سندس
 ڪوبه احوال ڪونه آيو آهي. ايشور نه ڪري، پر جي ارجن
 گھر ٿي ويو تہ نڪي سائيڪي اسانجو بچاءُ ڪري سگھندو،
 نڪي درويڊ. خود ڪرشن به اسانجي رکيا ڪونه ڪري
 سگھندو. مان تہ ارجن پڇاڻا ٿي به ڪونه سگھندس. اسان
 جي دڪان ۾ درد جو ڪارڻ هئا تنهنجا اوتار ايتا ڀاري جا
 داء. انهيءَ ڪري اڄ اسين آبدانن ۾ پيا آهيون ۽ اسانجي
 شترن جي شڪتي وڃي ٿي وڌندي، ڪنهن جو اهو ڌرم نه
 آهي تہ بن ۾ پئڪن. ڪنهن جو ڪم آهي راج ڪرڻ. خبر نه
 آهي تہ ڪل ڌرم کي لڳائي ٿو هٿن ضد ٿي ڇو چڙهيو
 آهيون ۽ اسان کي گھرجي تہ يڪدم ارجن کي گھرائي وٺون ۽
 شري ڪرشن جي سهائتا سان ڌرتراشٿر جي پٽن سان جنگ
 جوڙيون. منهنجي من کي شائتي لڏهن ايندي جڏهن شڪني،
 ڪرڻ ۽ درويڊن ۾ پوريءَ ڏانهن راهي ٿيندا. اهو ئي
 آهي سئون سنوٿو رستو. اهو ئي آهي پرسڌ ڌرم. اهو ڌرم
 جو ڪم ٻورو ڪري، ٽون ڀلي وڃي بن ۾ وانهرستين جيان

رهي ٿيسيا ڪر. جنهن دشمن سان اٽڪل سان مارڻ ۾ ڪوبه پاپ ڪونه آهي. مون ٻڌو آهي ته اٿرو ويد ۾ اهڙا منتر چئبو آهن، جن جي وسيلي وقت کي ننڍو ڪري سگهيو آهي. انهن منترن دؤارن جيڪڏهن اسين نيرهن ورهين کي نيرهن ڏينهن ۾ پورو ڪري سگهون ته پوءِ بنا ڪنهن به مريادا پنگ ڪرڻ جي، بنا شاستر آڳيا آلمگهن ڪرڻ جي، اسين اڙائي ڪري سگهنداسين. پوءِ تون چوڏهين ڏينهن تي آڳيا ڏج ته مان دريوڏن کي ماري ڇڏيان. مان ته دريوڏن جي مارڻ لاءِ اهڙو منتظر آهيان جهڙو پرندڙ جوالا سڪن وٺڻ کي ساڙي پسم ڪرڻ لاءِ.

پير جا هي واک ٻڌي ڌرم پتر هنڪي ڪري ڳرائي پائي ۽ هنڪي پير سان سمجهاڻي، سندس جوش کي تڏو ڪرڻ لڳو. چيائ ”پيارا ڀاءُ! جڏهن تڏي نيرهن ورهيه پورا ٿيندا، تڏهن ڏنڻ ڌاري ارجن ۽ تون دريوڏن سان وڙهي، هنڪي مارجو. نيسين شانت ره. دريوڏن ۽ سندس ساٿي پاپ ۾ ٿيون ڏيئي رهيا آهن. هو ڪنهن به صورت ۾ بچي ڪونه سگهندا. اها پڪ ڄاڻ.“

برهمڻ شو رشيءَ جو پڌارڄڻ

جڏهن ڀائر اهڙيءَ ريت هڪ ٻي سان ڏک وٺي رهيا هئا، تڏهن ارعد شڙ نالي رشي سندن ڪتيا ۾ پيهي آيو. سڀني سندس آءِ آدر ڪيو ۽ کيس عزت مان سان وهاريو. پوءِ يڌشتر ڏاڍيءَ نمڙا سان رشيءَ کي چيو: ”ڀڳوان هنن ڪٿي لوڪن سان اٽڪل ڀاري راند ڪرڻ لاءِ هڪڙو ۽ ڇل ڪري سانڃو راڄ ۽ سمپتي سان کان ڪسي ورتي. انهيءَ ڪري پياريءَ پنڃاليءَ ۽ پنهنجن وير ڀائرن سوڌو مونکي هن بن ۾ پڪڙيو آهي. ڪيترو وقت ٿيو آهي ته ارجن هٿيار هٿ ڪرڻ لاءِ ويو آهي ۽ اڃا ڪونه موٽيو آهي. ارجن جي جدائيءَ

۾ اسان دڪي ٿي رهيا آهيون. ڪرپا ڪري ٻڌايو ته ارجن
ديوي شتر استر هٿ ڪري موٽندو يا موٽندو ئي ڪونه؟
جي موٽندو ته ڪڏهن موٽندو؟ مان نٿو ڀانيان ته هن سنسار
۾ مون کان وڌيڪ دڪي ڪو منهن هوندو.

رشيءَ، شتر چوڌڪ ڀرپور داستان ٻڌي، چيو ”شتر! دڪي
نه ٿي. ارجن کي ڪمي ديوِي هٿيار ملندا. مٿس وردان
جي ورکا ٿينديءَ وقت سر هو موٽي ايندو. اوهان پنهنجي
دشمنن تي سوڀ پائيندا. ائين نه سمجهه ته توکان وڌيڪ
ڪو دڪي ڪونه ٿيو آهي. هن سنسار ۾ هر هڪ دڪي چيو
پنهنجي دڪي کي ٻين جي دڪن کان وڌيڪ ڳورو سمجهندو
آهي، چاڪو جو جيترو ڏنل جو اثر ٿيندو آهي، اوترو ٻڌل
جو ڪونه ٿيندو آهي. جيترو پنهنجي مٿان آيل آپدا کي محسوس
ڪبو آهي، اوترو ٻين جي مٿان نازل ٿيل دڪي محسوس
نه ڪري سگهيو آهي. تو شايد راجا نل جي ڪٿا ڪانه ٻڌي
آهي. هنکي بن ۾ توکان به وڌيڪ ڏک ڏسڻا پيا هئا. نل
لشد ديش جو پرتاپي راجا ٿي گذريو آهي. هن به چوڻڙ جي
راندي ڪئي هئي. سندس هڪ ڀاءُ پشڪر هو. هو ڏاڍو دشت
هو. پشڪر نل کي راند ڪرڻ لاءِ هر ڪاٻو ۽ دغا ڪري سندس
راج ڀاڳ کائڻس ڪسي ورتو ۽ کيس جلاوطن ڪري بن ڏانهن
ڏياري موڪليو. بنواس جي وقت نه ساڻس ڀائر هئا، نه برهمڻ.
ڪوڪل سندس ٻڌي به ڪسي ورتي هئي. انهيءَ ڪري
سندس سڀ سندر گڻ ڪافور ٿي اڏامي ويا هئا. انهيءَ
حالت ۾ هو پنهنجيءَ ڀياريءَ استريءَ دميتيءَ سان دغا
ڪري کيس اڪيلو بن ۾ ڇڏي ويو. نوسان گڏ نه ديوتائن
جهڙا چار ڀائر موجود آهن. ائڪ گيانِي برهمڻ هر وقت نوسان
گڏ وٺائي آهن. درويديءَ جهڙي ڌرماتما ديوي به تو وٽ
براجمان آهي. تنهنجي ٻڌي به سالم آهي. ان ۾ ڪا به ڪمي
ڪانه آئي آهي. تنهنجو نه بخت بالا آهي. ائين دڪ مٺائڻ

ٺوڪي سهين ٺٽو.

پوءِ رشيءَ ال ۽ دمينتيءَ جي ڪٿا پوري وستار سان
بدشتر کي سڻائي. اٺ مهينا رشيءَ چيو ”هي پاڻڊوءَ جا پٽ!
نل ٺوڪان وڌيڪ دڪه پوڳيا. هن اهي صبر سان سٺا ۽ اٺ
مهينا پالو. هنکي ڪلي ڪال خوب ستايو هو. هو جهنگل ۾
اُڪيلو رهندو هو. ٺوڪو پائر به آهن ۽ درويدي به آهي.
ئون سدا ڌرم جي ڳالهين ۾ ويچار ڪندو رهندو آهي.
ويدن ۽ شاسترن جا پنڊت ٺوڪو سدا وسن ٿا. هو ٺوڪي
پوئر ڪٿائون ٻڌائيندا رهن ٿا. منهنجي جيون ۾ آڀڻائون
اهڙيون ئي آهن. انهيءَ ڪري دڪي نه ٿي.“

[۳۰]

اگستيم هني

بدشتر جڏهن راجا هو، تڏهن ڪيترن برهمڻن جي هن
شيو ڪٿي هئي. اڄ دڪه جي وقت هنن برهمڻن سندس سان
نه ڇڏيو. اهڙي دڪه جي سمي ۾ ايترن برهمڻن کي پالڻ ڏکيو
ڪم هو. پر بدشتر اهو پوريءَ شرڏا ۽ پرڻ سان لڳايو. جڏهن
ارجن هماليه ڏانهن لپ ڪرڻ ويو هو، تڏهن لومش نالي هڪ
پرسڌ رشي اچي بدشتر جي آشرم ۾ نڪتو. هن ڏٺو ته بدشتر
جي چوگرد روشن منين جي پيهه لڳي پيئي آهي. هن بدشتر
کي صلاح ڏني ته ڪجهه وقت تيرڻ تي وڃ. پر مسافريءَ ۾
ايترن آدمين کي وڏي وڃڻ ۽ سنڀالڻ ڏاڍو ڏکيو ڪم آهي.
بهتر آهي ته ڪن کي موڪل ڏي. بدشتر نه اڳيئي اها
تڪليف محسوس ڪري رهيو هو. اعلان ڪيا ته جيڪي
تڪليفن تي هريل ڪونه آهن، جيڪي سادي سودي کاڌي
تي گذارو ڪري ٿا سگهن، جيڪي راج پگتيءَ جي ڪري

اتي آيا آهن، سي ڀل موٽي وڃن. وٽين ۾ وڃي ڌر ٽراشترو وٺ
 رهن. جي اها ڳالهه ڳري لکين ۾ درويڊ وٽ هليا وڃن.
 اهڙي طرح بوهمنن کي سمجهائي ۽ ٻين کي به آرو بلو
 ڪري، بدشتر پنهنجي پوئلڳن ۽ ساٿين جو تعداد گهٽ ڪيو.
 انهيءَ کان پوءِ هو پوٽر ٿيرون جي ياترا تي نڪري پيا. هر هنڌ
 هو انهيءَ ٿيرون جو پراڻو انگاس ۽ اڳيون ڪٿائون ٻڌندا رهندا
 هئا. انهيءَ وچ ۾ پانڊون اگستيه مٺيءَ جي ڪٿا به ٻڌي. هڪڙي
 دفعي رشي اگستيه ياترا تي ويو. هن گهمندي ڏٺو ته ڪي
 ٻيسوي اونڌا ٿيا ننگيا پيا آهن ۽ انهيءَ ڪري ڏاڍو ڪشم
 پوڻي رهيا آهن. اگستيه انهن کان پڇيو ته ”ٻڌايو ته اوهان ڪير
 آهيو. ايترو دڪ چوسهي رهيا آهيو. ٻيسوين جواب ۾ چيو
 ”پٽ اسان تنهنجا آبا ڏاڏا آهيون. تو شادي ڪئي ڪانه.
 انهيءَ ڪري توکان پوءِ اسانجو ڪوبه پندار ڀڳ ڪونه ڪندو.
 اسانجو ڪيائ شراڻ ڪونه ٿيندو. انهيءَ ڪري اسان کي اهڙي
 گهور ٽپسيا ڪرڻي پئجي آهي. جيڪڏهن تون وواھ ڪري
 سڀڻو ٿيندين ته پوءِ اسان هن قسم جي ٽپسيا ڪرڻ بند
 ڪنداسين.“

اها ڳالهه ٻڌي اگستيه ڀرڻجو جو ويچار ڪيو. وڌيڪ
 ديش جي راجا کي ستن ڪانه هئي. هنکي ستن لاءِ ڏاڍي
 سڪه هئي. انهيءَ ڪري هو اگستيه مٺيءَ وٽ وردان وٺڻ لاءِ
 آيو. اگستيه هنکي آسيس ڪري چيو ”لوڪي هڪ سندر پٽري
 چمندي. انهيءَ کي مون سان شادي ڪرائج.“
 جلدئي راتئيءَ کي هڪ ڪنيا ڄاڻي. هنجو نالو رکيائون
 لوپامدرا. اڄ ننڍي، سڀان وڏي، ائين ڪندي لوپا شاديءَ
 جي عمر کي پهتي.

لوپامدرا جي سولهن ۽ سويڀا جي ساراهه هر هنڌ ٿلهجي
 ويئي هئي. انهيءَ هوندي به اگستيه مٺيءَ جي ڌر کان ڪنهن
 به راجڪمار کي همت نه ٿي ٿي ته هن جو هٿ گهري. انهيءَ

وچر اگستيه. ودرپ جي راج سيا ۾ راجمان ٿيو ۽ چيا. ”پترن
کي سنششت ڪرڻ لاءِ مون شاديءَ ڪرڻ جو پڪو ارادو
ڪيو آهي. پنهنجو وڃڻ پاڙيو ۽ پنهنجيءَ ڪنيا جو مولسان وراه
ڪرايو.“

راجا جي مرضي ڪانه هئي ته لاڏ ڪوڏ سان پليل ڏي
جو جهنگل جي رشيءَ سان پلي پلڙ ٻڌان. چوڪر پلي هئي
سواديءَ سندر پوڄڻ ٿي. رشي کانيندو هو بن جا ڦل ڦول
۽ ڪندمول. پر راجا وڃڻ ڏيئي چڪو هو. رشيءَ جي سراپ
جو هنڪي ڪڙ ٿي ٿيو. انهيءَ ڪري راجا ڏاڍي ۽ چنٽا ۾
پئجي ويو. راڻيءَ کي به ڳڻتي رواني ويئي.

پيءُ ماءُ کي هن ريت چنٽا ۾ چور ٿيندو ڏسي ڪري
لوپامدرا کين چيو: ”اوهان منهنجي ڪري چوڏڪي ٿي رهيا
آهيو؟ ائين ڪڏهن نه ٿيندو ته منهنجي خاطر اوهان رشيءَ
جو سراپ سهو. منهنجو وراه مٽيءَ سان پل ڪري ڇڏيو. اها
ڳالهه مون کي به پسند آهي.“

ڏيئيءَ جي ڳالهه ٻڌي راجا جي من کي ڪجهه ڌيرج مليو.
ٿوري وقت ۾ لوپامدرا ۽ اگستيه جو شاستر نيم الوسار وراه
ٿيو. رشي بن ڏانهن وڃڻ لڳو. لوپامدرا به ساڻس وڃڻ لاءِ
ٿيار ٿي. رشيءَ لوپامدرا کي چيو: ”هي بي بها زيور ۽ هيءُ
قيمتي ڪپڙا آئيني ڇڏي ڏي!“ لوپامدرا زيور ۽ ڪپڙا لٽا
لاهي پنهنجين سڪين ساھيڙين کي ورهائي ڏنا. پاڻ واکل
۽ مرگه چالا ٻيڙي خوش ٿيندي رشيءَ سان رواني ٿي.

رشيءَ جو آشرم هو گنگا نديءَ جي منڍ وٽ. اتي لوپامدرا
ورت ڌارين جيان رشيءَ سان گڏ رهڻ لڳي. هوءَ ڏاڍي ۽
خبرداريءَ ۽ سنڀال سان رشيءَ جي شيوا ڪندي هئي ۽ کيس
هر ريت خوش رکندي هئي. انهيءَ ڪري ٻنهي جي وچ ۾
ڏاڍو گهاٽو پريم ٿي ويو.

لوپامدار جي شيوا ۽ پريم ڏسي رشيءَ جي من ۾ ڪامراڻا

ٻڌا ته. هن مدرائي کي گريادان لاءِ چيو. لوڀا مدرائي رشيءَ کي نمرتا پوروڪ چيو: ”مان اوهان جي آڳيا پالڻ لاءِ تيار آهيان. پر اوهان به منهنجي هڪڙي ڳالهه ٻڌو ۽ منهنجي ڪامنا کي پورو ڪريو.“

پنهنجيءَ استريءَ جي نمرتا ڏسي رشيءَ اها ڳالهه قبول ڪئي. تنهن تي لوڀا مدرائي چيو ته ”منهنجي مرضي آهي ته جيڪي هندو ڇاڻا، ڳهڻا ۽ ڪپڙا لٽا مون کي پنهنجي پيڪي گهر ۾ هڻا، سي مون کي ملن ۽ توهان به سنڌر وستر اولڻ ڏيو. تنهن کان پوءِ ئي اسين ميللاپ ڪريون.“

اڱسٽيه ورائيو ”تنهنجي اڃا پوري ڪرڻ لاءِ ڏن جي ضرورت آهي. اسين آهيون جهنگل ۾ رهندڙ ڪنگال، سو ڏن ڪٿان آڻينداسين؟“

تنهن تي لوڀا مدرائي چيو ”ناٺ! اوهان وٽ ٽپسيا جو ٻل آهي. اهو ٻل سڀني ٻلن کان وڌيڪ آهي. اوهان ڇاهيو ته ڪڙ به سڀ پڌارت ٻڌا ڪري وٺو.“

رشيءَ چيو ته ”جيڪڏهن مان ٽپسيا جي ٻل کي سنسار جي ٽچ شين هٿ ڪرڻ به خرچيندس ته پوءِ ٽپ جو ٻل گهٽجي ويندو.“

لوڀا مدرائي چيو ”منهنجي اها اڃا ڪانه آهي. منهنجي مرضي آهي ته رواجي ماڻهوءَ جيان اوهان ايترو ڪمايو جو اسان سکر سان گذارو ڪري سگهون.“

اڱسٽيه اها ڳالهه قبول ڪئي ۽ رواجي برهمڻ جيان راجائن وٽ ڏن هٿ ڪرڻ لاءِ ويو. پهرين هڪ اهڙي راجا وٽ ويو، جنهن جي شاهوڪاري ڏسڻ ڏيس مشهور هئي. راجا کي چيائين ته ”مان ڏن هٿ ڪرڻ لاءِ آيو آهيان. جيڪي مان گهران تو سو مون کي ڏي، پر ٻئي ڪنهن کي، منهنجي ڪري، ٺڪليف پهچڻ نه گهرجي.“ نڪي منهنجي ڪري ڪو ضروري ڪم روڪجڻ گهرجي.“

راجا پنهنجي آمدني ۽ روانگي جو سمورو حساب رشيءَ کي ٻڌايو ۽ کيس چيائو ته ”اوهان پاڻ سڀ جاڇيو. خرچ کان وڌيڪ جيڪا پيدائش هجي سا ڪري ڪٽون.“ اڳستيه حساب ڪتاب چڱيءَ پر جاڇيو. کيس معلوم ٿيو ته جيتري پيدائش آهي اولهه وٽي خرچ آهي. بچت ڪجهه آهيئي ڪونه. انهن ڏينهن ۾ ٿوڙي اڃ هر سرڪار جي پيدائش ۽ خرچ برابر ٿيندا آهن.

اڳستيه ويچارڻ لڳو ته هتان جيڪڏهن مان ڪجهه وٺندس ته ضرور پرڃا کي تڪليف رسندي. انهيءَ ڪري هو راجا کي آسپس ڏيئي اڳتي بڻي ڪنهن ديش ڏانهن وڃڻ لڳو. راجا چيس مان به ٿوهان سان هلندس. بڻي گڏجي هڪ بڻي راجا جي دوار تي پهتا. اتي به انهن کي ساڳيو حال ڏسڻ ۾ آيو.

هٿڙين ڳالهين جي لڪڻ جو مطلب اهو آهي ته راجا کي رعيت کان ايتري ڍل وٺڻ گهرجي، جيتري واجبي راج ڪاروبار کي هلائڻ لاءِ ضروري هجي. جيڪو آدمي سرڪاري خزانن مان ڪجهه انعام وٺي ٿو، سو پرڃا جو ڪشت وڌائي ٿو.

آسرن جي حرڪت جو آنت

ليٽ رشيءَ خيال ڪيو ته لالو نالي هڪڙي ظالم راجا وٽ وڃي، انکان ڪو چاندو ڇڏائڻ گهرجي. لالو ۽ سندس ڀاءُ واناڀيءَ کي برهمڻن لاءِ ڏاڍي ڏڪار هئي. هو آس رهيا. انهن برهمڻن کي ڪهڻ جو هڪ عجيب طريقو اختيار ڪيو هو.

لالو برهمڻن کي ڏاڍن پيرن پيرن لڻڻ ۾ کاڌي لاءِ نيند ڏيندو هو. پوءِ جادوءَ جي زور تي پنهنجي ڀاءُ واناڀيءَ کي ٻڪري بڻائيندو هو. انهيءَ ٻڪريءَ کي ڪهي اهو ماس برهمڻن کي ڪارائيندو هو. جڏهن ڪو برهمڻ کائي اُٿندو هو

تڏهن لالو پنهنجي ڀاءُ وائڻيءَ کي سڏيندو هو ۽ چونڊو هو: ”وائڻي هليو آءُ“. لالو کي اها شڪتي هئي جو هومئن کي جيئاري سگهندو هو. وائڻي ڀاءُ جي شڪتيءَ دواڙان جيئرو ٿي بوندو هو ۽ برهمڻ جو پيت ڦاڙي کلندو کلندو ٻاهر نڪري ايندو هو. انهيءَ ريت هنن آسڙ پائڻن ڪيترن ئي برهمڻن کي دوکي سان ماريو هو. انهن ائين سمجهيو هو ته اهڙي طرح برهمڻن کي ماري هو ٻچ جو ڪم ڪري رهيا آهن. جڏهن لالو کي خبر پيئي ته اگستيه مٺي سندس گهر جي ويجهو آيو آهي، تڏهن هو ڏاڍو خوش ٿيو. هن سمجهيو ته اڄ سنو شڪار هٿ لڳو آهي. سو هن اگستيه مٺيءَ جو خوب آءُ آڌر ڪيو ۽ هميشه جيان کاڌو تيار ڪيو. رشيءَ ڏاڍيءَ چش سان کاڌو کاڌو. جڏهن رشيءَ کاڌو کائي چڪو تڏهن لالو هميشه جيان پنهنجي ڀاءُ کي سڏ ڪيو. انهيءَ ئي مٺي مشڪي وينو ۽ پيت تي هٿ گهمائي چيائ ”او وائڻي! سنسار جي سکر ۽ ڪلياڻ جي خاطر منهنجي پيت ۾ هضم ٿي وڃ. لالو گهٻرائجي ويو ۽ زور سان ڀاءُ کي سڏ ڪرڻ لڳو. رشيءَ کيس چيو ”چو ٿو پنهنجا ٻڙ گهٽين. وائڻي ته هضم ٿي چڪو آهي.“

لالو ڏٺو ته هن دفعي سندن حرفت ناڪامياب ٿي آهي. سو رشيءَ جي پيرن تي ڪري پيو ۽ پنهنجو سمورو ڌن رشيءَ کي سونپي ڇڏيائو. رشي ڌن کڻي اچي لوپامدرا جي اڳيان رکيو. هاڻي رشيءَ لوپامدرا کان پڇيو توکي ڏهه چڱا چوڪا پٽ گهرجن يا هڪ ئي اهڙو پٽ گهرجي جو ڏهن کي جيتي سگهي، جيڪو لکو لکن جهڙو هجي. لوپامدرا جواب ۾ چيو ته ”مون کي هڪ ئي اهڙو پٽ گهرجي، جنهنجي گڻن جي سڳند چوڌاري ڦهلي وڃي، جو مهاودران هجي ۽ جو ڌرم جي مارڪ ٿي اٿل رهي.“

لوپامدرا جي اڃا پوري ٿي ۽ هنکي اهڙو ئي پٽ ڄائو.

ونڌيا جبل اگستيم جي اڳيان جهڪي ٿو

هيڪر ميرو پهاڙ جي اونچائي ڏسي ونڌيا جبل جي دل ۾ ابرڪا پيدا ٿي. ميرو سان ڪلهي هڻڻ لاءِ هن وڌڻ شروع ڪيو. نتيجو اهو ٿيو جو سڄي، چنڊ ۽ گرھ روڪجي پيا. ديوتائن ڏٺو ته هن خطري کي هو روڪي نٿا سگهن، سو اگستيم منيءَ کان سڃاڻيا گهر يا ٿون. منيءَ ونڌيا وٽ وڃي چيو ”اي! پربت شرومڻي جيسين مان توکي پار ڪري ڏکڻ ڏانهن وڃي، اتان موٽي اچان، تيسين ٿون وڌڻ بند ڪر. مان موٽي اچان پوءِ توکي جڻن وٺي ڪر. ڀل وڏو ٿي، حال ٿرس.“

ونڌيا کي اگستيم لاءِ ڏاڍي عزت هئي، سو هنجي آڳيا اڳيان سر جهڪايو. اگستيم ڏکڻ ڏانهن ويو ۽ اتي ئي وڃي رهيو، پوئتي ڪين موٽيو. انهيءَ ڪري ونڌيا جو وڌڻ بند ٿي ويو. اڄ به ونڌي جي اوڀر يعني اونچائي آهي، جيتري انهيءَ وقت هيس.

نوٽ: ميرو يا سميرو هڪڙي خيالي پهاڙ جو نالو آهي جنهن جي واسطي ائين مڃيو ويو آهي ته اهو پهاڙ هيرن جواهرن ۽ سون چانديءَ جو ٺهيل آهي. ڪي ائين به چوندا آهن ته سڀ گرھ گوچر ميرو پهاڙ جي چوڌاري چڪر هڻن ٿا. پراڻي زماني جي آدمين جي خيال موجب هن پرتويءَ ۾ ست ديب (ڪنڊ) آهن ۽ اهي ست ئي ديب ميروءَ جي چوڌاري ڦهلل آهن. ڪن وڌوانن جو اهو خيال آهي ته ميرو ڪنهن به اسٽار جي ڊگهائي ڦاڪ آهي. ڀارت ورش جا جوتشي اجمين واري ڊگهائي ڦاڪ کان وٺي ڪري ٻين ڦاڪن جي ماپ ڪندا هئا جيئن انگلنڊ ۾ ڊگهائي ڦاڪ گرينوچ جي ڊگهائي ڦاڪ کان شروع ڪندا آهن. انهيءَ خيال کان ميرو ٿيو اجمين واري ڊگهائي ڦاڪ. ونڌيا ميرو پهاڙ سان ريس ڪئي ۽ انهيءَ ڪري وڌندو

ويو ۽ سڄ چنڊ لڪي پيا. اهو هڪڙو پيرولي ۽ جي نمولي بيان ڪرڻ جو ڍنگ آهي. حقيقت ۾ هن ڪٿا جو مطلب اهو آهي ته آريه لوڪ وڌندا ڏکڻ هندستان ڏي وڃڻ لڳا. پر هو وڌيا ٻهڙ کي پار ڪرڻ ۾ ڪامياب نٿي ٿيا تانچر اگستيه مٽي ۽ پنهنجي گيان ۽ همت سان هنن کي پار پهچايو.

جيئن نيپولين کان اڳ آلهس ٻهڙ کي پار ڪرڻ مشڪل سمجهو ويندو هو تيئن اگستيه مٽي ۽ کان اڳ وڌيا ٻهڙ کي پار ڪرڻ مشڪل سمجهو ويندو هو. هڪ دفعي اگستيه مٽي ۽ ٻهڙ پار ڪيو ته پوءِ ٻين به پار ڪيو ۽ پوءِ سڌا لاءِ رستو ٺهي پيو. اگستيه مٽي اڃا ڪونه موٽيو آهي ۽ وڌيا ايتئي پٺڀريو آهي ۽ وڌڻ بند ڪيو اٿس. مطلب ته رستو کليل آهي.

[۳۱]

رشي شرنڪ

ڪن آدمين جو خيال آهي ته جيڪڏهن ٻارن کي ڪام چيشتا ۽ وشيه سک جي ڳالهين کان پوريءَ ريت اڻڄاڻ رکبو ته هو پڪا برهمچاري بڻبا. اهو خيال غلط آهي. اڳيان جي دواران آچار جي رکيا ڪري ڪين سگهبي آهي. اهڙيءَ طرح سان بچاءُ ڪيل آچار جلد ئي ناس ٿي ويندو آهي. هن سچائيءَ کي سمجهائڻ لاءِ مهاڀارت ۾ هيءَ ڪٿا ڏنل آهي. ساڳي ڪٿا رامايڻ ۾ به ڏنل آهي. پر اتي ايتري وستار سان ڏنل ڪونه آهي. مهارشي وڻاندڪ برهما جهڙو تيجسوي هو. هو پنهنجي پٽ شرنڪ سان گڏ هڪ ٻن ۾ رهندو هو. شرنڪ پنهنجي پٽ کان سواءِ ٻيو ڪو ماڻهو ڏٺو ئي ڪونه هو. هنکي اها خبر ئي ڪانه هئي ته ڪو زالون به هن دنيا ۾ ٿينديون آهن. هيڪڙ انگ ديش ۾ سخت ڏڪار اچي پيو. ورشا جي

اياو ڪري فصل سڪي ويا هئا. کاڌي نه ملڻ ڪري لوڪ مري رهيا هئا. سڀ پراڻي ڏاڍيءَ پيڙا ۾ هئا. اهو حال ڏسي راجا رومپاد کي چننا گهيري ويئي. هن برهمڻن کي گهرائي، ڏڪار جي ڏرت کي تارڻ لاءِ صلاح گهري. برهمڻن کيس چيو ته ”اڃن! بن ۾ رشي شرنگ نالي هڪ پورڻ برهمڇاري رهندو آهي. هنکي ٺپ ڪري اهڙو وردان مليو آهي جو جت وڃي نت مينهن وسي ۽ سڪر سڻائي ٿي پوي.“

راجا پنهنجن منترين سان صلاح ڪرڻ لڳو ته رشي ڪمار شرنگ کي ڪهڙيءَ طرح سندس پتا جي ڪتبا مان ڪڍي، راجڏاليءَ ۾ وٺي اچجي. وزيرن جي صلاح موجب راجا شهر جون ڪي سندر لچڻيون ڪوٺائي کين چيو ته ڪنهن طرح شرنگ کي ريجهاڻي انگ ديش ۾ وٺي اچو.

نرگاڻون اُجهن ۾ پئجي ويون. هڪ طرف کين راجا جي ڪاوڙ جو پڻ ٿي ٿيو. ٻئي طرف هو رشيءَ جي سراپ جي پڻ کان ٿي ڏٺيون. نيڪ دل ٻڌي ڀڳوان جي ڀروسي هر پنهنجي شڪار جي ڪڍ ويون. هنن دل کي پرچائيندي چيو ته اسين هڪ سنوڪم ڪرڻ لڳيون آهيون. ديش مان ڏڪر ٿري وڃي، الهيءَ کان وڌيڪ چڱي بي ڪهڙي ڳالهه ٿيندي؟ رواني ڪرڻ کان اڳ راجا کين هر پرڪار جو سامان سروسرو ڏن ۽ ڏانه موجود ڪري ڏنو.

هنن چورين جي اڳواڻ هڪ تمام چتر استري هئي. سو هن هڪ ٻيڙيءَ ۾ هڪ هٿرادو بن ڪري بڻايو. انهيءَ بن ۾ سڄي بن جيڙا وڻ ۽ وليون لڳايون ويون. ٻيڙيءَ جي وچ ۾ آشرم جيان هڪ ڪتبا ٺهرائي ويئي. ٻيڙيءَ کي گهلي اچي رشيءَ وٽان ڏڪ جي آشرم ۾ بيهاريائون. ٻيڙيءَ کي خوب مضبوطيءَ سان وڻ سان ٻڌي چورين رشيءَ جي آشرم ڏانهن ڪاهي ويون. رشي آشرم ۾ ڪونه هو. انهيءَ ڪري هنن کي چڱو وجهه ملي ويو. هڪ سندري وڃي رشي ڪمار جي

پر سان پيئي ۽ ڏاڍي ٻرير سان هن کان پڇڻا لڳي ”رشي
 تون خوش راضي آهين نه؟ تو وٽ ڦل ڦول ۽ ڪندمول موجود
 آهن يا نه؟ تنهنجي تپسيا نڪ نڪ ٿي رهي آهي يا نه؟
 تنهنجي پتا جو جس روزمره وڌي ٿو يا نه؟ تون ويند جي
 پڙهائيءَ ۾ ان تي ڪري رهيو آهين نه؟“ مطلب هن ڳڻڪا
 رشيءَ سان نڪ اهڙي نموني ڳالهائيندڙ هڪ رشي پئي
 رشيءَ سان ڳالهائي.

رشي ڪمار ڪڏهن به اهڙو منو آواز ڪونه ٻڌو هو. هن
 هڙو سندس سڙو ڪڏهن ڪونه ڏٺو هو. قدرتي طرح هنجي
 من ۾ ميل ميلاب جي پاڻا سا به خاص ڪري استري جانيءَ
 لاءِ پڌا ٿي پيئي. پهرين ته هن سمجهو ته ڌار يوجيڪو سائس
 ڳالهائي رهيو آهي، سو به ڪو رشي ڪمار آهي. انهيءَ ڪري
 هن چيو ”اٿين ڏسڻ ۾ اچي ٿو ته تون هڪ اوج وارو سندس
 برهمچاري آهين. ٻڌاءِ تون ڪير آهين؟ مان توکي لمسڪار
 ڪريان ٿو. تنهنجو آشرم ڪٿي آهي؟ تون ڪهڙي پرڪار
 جي تپسيا ۾ لڳل آهين؟“ اٿين چئي رشي ڪمار ڳڻڪا کي
 رواج موجب پيٽائون ڏنيون.

چوڪريءَ جواب ۾ چيس ته ”هتان ٿن جوچن [هڪ
 جوچن ۾ چار ڪوه يا اٺ ميل ٿيندا آهن] جي دوريءَ تي
 منهنجو آشرم آهي. مان تنهنجي لاءِ ڦل ڦول ڪٽي آئي آهيان.
 تون مهر ٻائي ڪري مونکي پرڳڻ نه ڪر. مان انهيءَ جي لائق
 ڪونه آهيان. اسين نمسڪار پئي نموني ۾ ڪنديون آهيون.
 منهنجي مرضي آهي ته مان انهيءَ نموني توکي نمسڪار ڪريان.“
 رشي هيءَ حال ڏسي واڙو ٿيو ويٺو هو ته سندريءَ کيس
 گلي لڳايو. پوءِ کيس خوب پڪوان ۽ لڏون ڪارايائون. تنهن کان
 پوءِ سڳند وارن سهڻن گلن جون مالهاون هنجي ڳچيءَ ۾ وڌائين.
 پوءِ دفعو هنکي پاڪر پائي، چپ چپ سان ملائي چيائينس: ’هي
 آهي نمونو اسان جي نمسڪار ڪرڻ جو‘.

رشي پتر کي هن ورتاء مان ڏاڍو مزو آيو. هاڻي ڪافي دير
ٿي چڪي هئي ۽ سندريءَ کي پڙ ٿي ٿيو ته متان رشي
ويانديڪ موٽي نه اچي، سو اهو بهانو ڪري نه هوم ڪرڻ جو
وقت اچي ويجهو ٿيو آهي، اتان ڪسڪي ويٺي.

جڏهن شرنڪ جو پٽا موٽيو تڏهن هن ڏٺو ته جاءِ سڄي گندي
ٿي پيئي آهي، چوڌاري منائيءَ جا ذرا ذرا ڪريا پيا آهن.
ولين جون ٽاريون ۽ پن هٿ هٿ ڪريا پيا هئا. سندس پٽ
بي منهن به هميشه وارو ٿيڻ ڪونه هو. ائين ڏسڻ ۾ پئي آيو
سندس من تي ڪام جو غلبو ٿيل آهي. ڇهن هو هميشه آشرم
جي صفائي ۽ شيوا ڪندو هو تنهن انهيءَ ڏينهن ڪونه ڪئي هئائين.
رشيءَ ملول من مان چيو ”پٽ! هون لاءِ سمڌائون
(ڪاٺيون) ڇو نه کڻي آيو آهين؟ هنن ڪومل ڪلين ۽ نازڪ
نڀيس ولين کي ڪنهن پڳو آهي؟ ڳانءِ ڏڏي ٿي يا نه؟ هٿ
ڪو تنهنجي شيوا لاءِ آيو هيو ڇا؟ اها عجيب ڦول مالها توکي
ڪنهن ڏني آهي؟ تنهنجو منهن اهڙو اداس ڇو پيو آهي؟“
پولي پالي، سرل سوڀاڙو شرنڪ چيو ”هٿ هڪ وچتر
برهمچاري آيو هو. مان نه سندس سندرتا جو ورنن ڪري
سگهان ٿو، نه سندس ٿيڻ جو بيان. سندس آواز جو ميناج
انوکو هو. سندس آواز ٻڌي ۽ سندس اکيون ڏسي منهنجو
اندر آنند ۽ پريم سان ڀرپور ٿي ويو آهي. هن پنهنجي
رواج موجب جڏهن مونکي گلي لڳايو، تڏهن مونکي اهڙي
موج آئي، جا هن کان اڳ ڪڏهن به مونکي نه ملي آهي. هن
بن جي منهن ميان ڪاٺيندي به مونکي ڪڏهن اهڙو مزو ڪونه
آيو آهي.“

پوءِ هن پنهنجي پيءُ جي اڳيان انهيءَ مهمان جي رنگ
روپ ۽ هٿ چلت جو ويهي ورنن ڪيو. آخر ڏاڍيءَ اڪير
مان چيائ ”انهيءَ برهمچاريءَ جي سنگ لاءِ منهنجو جيءُ
جلي رهيو آهي. مان چاهيان ٿو ته وڃي هنکي ڳولهي ڦولهي

هت وٺي اڃان. هن جي شوق، ڀڳتيءَ ۽ ليڄ جو مان ڪهڙو بيان ڪريان. هن سان ملڻ لاءِ منهنجي دل تڙهي رهي آهي.“
 ويانڊڪ سموري ڳالهه ٻڌي، سارو قصو سمجهي ويو. هن پٺت کي چيو ”ٻچو! جيڪو ٿوسان مليو آهي، سو برهمڇاري ڪوٺو هو. هيءُ ڪنهن راکشس جي رڇيل مالا آهي. راکش لوڪ هميشه ٽپسيا ۾ ڀنگ وجهڻ جي ڪوشش ڪندا رهندا آهن. انهيءَ لاءِ هو اُنِيڪ حرڪتون ۽ حرفتون ڪندا آهن. انهن کي وري پنهنجي ويجهو اچڻ نه ڏج.“

پوءِ ئي ڏينهن ساندهه رشي انهن شرارئين جي ڳولها ڪندو رهيو. هن جهنگل جو چپو چپو ڳولهيو، پر انهن حرڪتين جو هو پتو نه ڪڍي سگهيو.

ڪجهه وقت کان پوءِ رشي ويو ڪندمول گڏ ڪرڻ. سندس غير حاضريءَ ۾ وري اچي گڏڪا ڪٽيا ۾ وارد ٿي. جڏهن شرننگ جي هن ئي نظر پئي ٿي تڏهن ٽپ ڏيئي اٿي ڪڙو ٿيو ۽ ڊڪي وڃي هنجو آءُ آدر ڪيائ. هو هن سندريءَ طرف اهڙي زور سان ڀڳو جڏهن تلاءُ جي ڀڄڻ وقت پاڻي سر سر ڪري وهندو آهي.

شرنگ پنهنجو پاڻهي وڃي هنجي ڀرسان بيٺو ۽ هنڪي رواجي نموني پرڻام ڪري چيائ ”اي سندر برهمڇاري! منهنجو پيءُ مون کي تنهن کان اڳتي مون کي پنهنجي آسرم ڏانهن وٺي هل.“
 اها ئي ڳالهه سندريءَ چاهي ٿي ۽ انهيءَ لاءِ ئي هن هيڏو ٽڪاٽ ڪيو هو. گڏجي ڪري هو انهيءَ ٻيڙيءَ تي سوار ٿيا، جنهنجو رنگ روپ آسرم جهڙو هو. رشي ڪمار آيا ٻيڙيءَ تي سوار مس ٿيو ته ٻيڙيءَ جا رسا ڪانڊا ويا ٻيڙي سهوليت سان انگ ديش ڏانهن لاهواري هلڻ لڳي. رستي تي هيءُ ناچڻيون رشيءَ کي اُنِيڪ ريت وندرائينديون رهيون ۽ کيس ڀانت ڀانت جا نظارا ڏيکارينديون رهيون. نيٺ اچي سڀا ۾ پهچايائونس. انهيءَ ۾ ذرو به شڪ نه آهي ته هن ٿوري

وقت ۾ رشي ڪمار کي سنسار جي جيتري خبر پئي اوتري
کيس ٻن جي سموري جيون ۾ ڪانه پئي هئي.

اڃا انگ ديش جي راجا جي آندڙ جي ڪا حد ڪانه هئي.
رشيءَ جي پوئندڙي هون هنڪي خاڪي تيار ٿيل سندس ۽ سينگاريل
اندرين ڪمرن ڏانهن وٺي ويو. جئن برهمڻ اڳڪٿي ڪئي
هئي، شرننگ انگ ديش ۾ پير رکيو ۽س نه ٿو ٿو ڪري
اچي مينهن ٽپيو. نديون ۽ ڍنڍون پاڻيءَ سان ڀرپور ٿي پيون
۽ لوڪ ڏاڍيون خوشيون ڪرڻ لڳا. رومياد پنهنجي ۽ پٽريءَ
شانتا جو واده ڪري شرننگ سان ڪيو.

راجا جون سموريون اڃاڻون نه پوريون ٿيون. پر کيس اهو
پڻ وٺي ويو ته مبادا رشي ويانڊڪ پٽ جي ڳولها ۾ اچي
مونکي سراپ نه ڏي. هاڻي هن منترين سان صلاح ڪئي ته
رشيءَ جي ڪروڙ کي شانت ڪرڻ لاءِ ڪهڙا ڪهڙا وس
هلائين. هنن ڇا ڪيو جو جهنگل کان وٺي راجڌانيءَ تائين سموري
رستي تي گاليون ۽ ڏانڊا بيهاريائون. گنوارن کي چيائون ته
رشي هن رستي تي ايندو. جڏهن رشي اچي ٿڏهن کيس
چڄو ته هيءُ سمورو مال شرننگ جو آهي. اسين هن جا لوڪر
چاڪر آهيون ۽ پنهنجي آڳٽ پاڳٽ لاءِ هٿ پينا آهيون، جيڪا
آگيا ڪندا سا اسين پوري ڪنداسين.

جڏهن ويانڊڪ جهنگل مان آسرم ۾ موٽي آيو، ٿڏهن
پٽ کي گم ڏسي گهڙائجي ويو. هيڏي هوڏي گهڙوئي
ڳولهيءَ پر ڪٿ به شرننگ جو پتو ڪونه پيس. پوءِ کيس خيال
ٿيو ته هيءُ شايد انگ ديش جي راجا جي چالاڪي آهي.
پوءِ ڳوٺ لتاريندو، نديون پار ڪندو، راجڌانيءَ طرف هلڻ
لڳو. انهيءَ وقت سندس دل ۾ ڪروڙ جي آڳ پيڪا کائي
رهي هئي. ائين ئي چاهيءَ ته راجا کي ساڙي رک ڪري
چڏيان. پر رستي جي هر منزل تي ڏٺا شاندار ڍڳا ۽ سندس
۽ سهڻيون گاليون. گوالن وري کيس مٺيون مٺيون ڳالهيون

۽ ٻياريائونس سڄو سواڊي ڪيو. وري کيس ٻڌايائون ته هيءُ سمورو مال تنهنجي پٽ جو آهي، سو سندس ڪروڙ بلڪل ٿڌو ٿي پيو.

جڏهن هو راجڌانيءَ ۾ پهتو تڏهن کيس راجا جي درٻار ۾ وٺي ويا. اتي هن ڏٺو ته سندس پٽ اتي ائين ويٺو آهي جئن سرڳ ۾ راجا اندرو. سندس ڀرسان رومپاد جي پٽري شانتا ائين ويٺي هئي، جئن اندراڻي. شانتا جي لاثاني سوييا پسي رشيءَ جا نيٺا ٽري پيا ۽ سندس ڪروڙ ڪافور ٿي ويو. رشيءَ راجا کي آشيرواد ڏني ۽ پٽ کي چيائين ته ”راجا کي هر ريت پوسن ڪر. پر جڏهن پٽ ڄمجي تڏهن اچي هن ۾ منهنجي پيرو ٿي ۽ ٽپسيا کي لڳي وڃ.“ شرننگ پتا جي آگيا جو پالن ڪيو.

ڪٿا پوري ڪري لومش منيءَ چيو ”جئن نل سان ڊميٽي بن ۾ ويئي، جئن وسشت سان ارڻڌتي ويئي، جئن رام سان سيتا بنواس پوڳيو ۽ جئن اگستيم سان لوپامدرا جهنگل جو رستو ورتو، جئن نوسان دروپدي بن ۾ آئي آهي، نئن رشي شرننگ سان شانتا بن ڏانهن ويئي. اتي بنهي هڪ ٻي سان ٻريم ولدبندي ٽپ ۽ ڀڳونت پکڙي ۽ ٻه سمو ڪاٽيو. هيءُ آهي اها ڪٿا جتي رشي شرننگ رهندو هو. هن ٽيرٿ جي پوتر پاڻيءَ ۾ سنان ڪري پوتر ٿي.“

بانڊون اٺ سنان ڪري پوڄا پاٺ ڪيو.

[۳۲]

يوگريت جي اجائي ٽپسيا

ٽيرٿ ياترا ڪندي، پالڊوگنگا جي ڪنني تي رٿيسيا آشرم ۾ اچي لکنا.

لومش کين هن اسٿان جي ڪٿا ٻڌائي:
 لومش چيو ”هيءُ اهو گهاٽ آهي جڏهن دسرت جي پٽ
 ڀرت سنان ڪم هيو، پرست آهي ته اندر ورٿاس کي انياءَ سان
 ماريو، انهيءَ ڪري کيس بوهه هتيا جو پاپ لڳو. هتيئي سنان
 ڪرڻ ڪري اندر انهيءَ پاپ کان چوڪارو پاتو. سنٿڪمار
 به هن هنڌ ڀريو درشن پاتو هو. پر پاڻ جيڪو ٻهاڙ ڏسڻ ۾
 اچي ٿو، انهيءَ تي ديوتائن جي مانا آڏيئي سنان لاءِ ٿيسيا
 ڪئي هئي. بدشتر! هن ٻهاڙ تي چڙهي وڃ ته اهي اونداهي
 ڪڪر جيڪي ٺوڪي گهيري ويا آهن، سي چن پڻ ٿي وڃن.
 جي هن نديءَ جي ٻوٽن جل سان سنان ڪندين ته اهنگار ۽
 ڪروڙ پنهنجو پاڻ ڪافور ٿي ويندا.“

پوءِ لومش هن ٻوٽن اسٿان جي گڻن جي وڌيڪ وستار سان
 وياڪيائو ڪئي. لومش هن ريت ڪٿا ڪري ٻڌائي: ”هن
 جاءِ تيئي رشي پتر يوڪريت بر باد ٿيو. هت ٻن پرست بوهمن
 جون ڪٿيائون هيون. هڪڙي جو نالو هو ياردواج ۽ ٻئي جو
 رٿيمه. ٻنهي جي پاڻ ۾ گهري پريت هئي.

رشي رٿيمه ۽ سندس ٻن پٽن ويد پڙهيا ۽ وديا لاءِ پرست
 ٿيا. چوڪرن جا نالا هئا ڀراوس ۽ ارواوس.

ياردواج وري پنهنجو سمو ايشور پڳتيءَ ۽ ٿيسيا ۾ ٿي
 لڳائيندو هو. هنکي يوڪريت نالي هڪڙو پٽ هو. يوڪريت
 ڏٺو ته بوهمن لوڪ جيترو مان رٿيمه کي ڏين ٿا اوترو سندس
 ٿيسوي پٽا ياردواج کي نٿا ڏين. اهو حال ڏسي سندس من
 ۾ ڏاڍي ايرشا پيدا ٿي.

يوڪريت اندر جي آسپس ڪرڻ لاءِ گهور ٿيسيا ڪرڻ
 شروع ڪئي. هن پنهنجي ٽن کي ڏاڍا ٿيسيا ڏنا. هن اهڙا
 ڏکيا ورت ڌارڻ ڪيا جو اندر کي مٿس ڪهل اچي ويئي.
 د بوراج پرگهت ٿي ڪري چوڪر کان پڇيو ”تون ايترو ڪنڊر
 تپ ڪهڙي پر بوجن لاءِ ڪري رهيو آهين؟“

رشي پتر جواب ۾ چيو ”منهنجي اڃا آهي نه مولڪي
 ويدن جو ايترو گيان پراپت ٿئي جيترو اڳ ڪنهنڪي به نه مليو
 آهي. مان پرسد و دوان ٿيڻ چاهيان ٿو. انهيءَ ڪري ئي تپ
 ڪري رهيو آهيان. گورو مک دواران ويد پڙهڻ ۾ ڏاڍي تڪليف
 ٿيندي آهي ۽ وقت به گهڻو لڳندو آهي. مان چاهيان ٿو
 مولڪي سهج سڀاءُ ويدن جو گيان پراپت ٿئي.“

رشي پتر جا لفظ ٻڌي اندر مشڪي ڏنو ۽ چيا ”اي
 برهمڻ تو غلط راه اختيار ڪئي آهي. گهر موٽي وڃ ۽ ڪو
 يوگي گورو هٿ ڪري، انهيءَ وٽان ويد وديا پراپت ڪر.
 تپ دواران وديا ڪانه ايندي آهي. وديا پراپت ڪرڻ لاءِ
 پڙهڻو ئي پوندو آهي.“ ائين چئي راجا اندر الوپ ٿي ويو.
 انهيءَ ڳالهه جو پار دواج جي پٽ لي ڪو اثر ڪونه ٿيو.
 هو اڳي کان به وڌيڪ ڪنور تپ ڪرڻ لڳو. اهو حال ڏسي
 د بوائن کي ڏاڍو ڪشت ٿيو. انهيءَ ڪري ديوراج اندر
 بهر پرگهت ٿيو. رشي پتر کي پيو دفعو چٽاءُ ڪندي چيا
 ”هيءُ وديا پراپتيءَ جو مارگ نه آهي. وديا پڙهڻ سان ئي
 ملندي آهي. تنهنجي پٽا به لڳاتار اڀياس ڪري ويد پڙهيا
 هئا. تون به ساڳي وات وٺ. بنا مطلب ٿن کي تسيا نه ڏي.
 وڃي ڪري ڪنهن گوروءَ وٽ پڙه.“

يوڪريت ٿي هن چٽاءُ جو به ڪو اثر ڪونه ٿيو. هو
 پنهنجي ضد تي قائم رهيو. اندر کي چيا ”جيڪڏهن تون
 مولڪي وردان نه ڏيندين، ته مان پنهنجي شريرو جو انگ انگ
 ڪاٽي پرندڙ باهه ۾ آهونيون ڏيندس. مان اصل ڪونه پوئتي
 هٽندس.“

انهيءَ کان پوءِ جوان پنهنجي تپسيا برابر ڪندو رهيو.
 هڪ ڏينهن جڏهن هو گنگا تي آمريت ويلي سنان ڪرڻ ويو،
 تڏهن ڏٺا ته هڪ سنهو سڪڙو ٻڌو برهمڻ واريءَ جون مٿيون
 پوري ڪري ڏئي ۽ ۾ اڇلائي رهيو آهي. يوڪريت برهمڻ

کان پڇيو ”پرڀا مڙس! هي ڇا ڪري رهيو آهين؟“ ٻڌي ورائيو: ”مان نديءَ تي ٻل ٻڌي رهيو آهيان. ائين واريءَ جون منيون اڇلي اڇلي جڏهن مان ٻل تيار ڪندس، تڏهن لوڪ سهوليت سان درياءَ پار ڪري سگهندا. هن وقت پار وڃڻ ڪهڙو نه ڏکيو آهي. ڏسو ته مان ڪهڙو نه ڪارائتو ڪم ڪري رهيو آهيان.“

برهمڻ جي وارن ٻڌي يوڪريت کلي وينوءَ ڇپاءُ نه ”تون ڪهڙو نه مورڪ آهين جو سمجهين ٿو ته هن وڏيءَ نديءَ تي هنن اڃاين واريءَ جي منين سان تون ٻل ٺاهي سگهندين. اتي وڃي ڪو وڌيڪ ڪارائتو ڪم ڪر.“

انهيءَ ئي پير مرد چيو ”ٻڌاءُ ته تون وڌيڪ مورڪ آهين يا مان؟ تون جو بنا پڙهڻ جي ويد سڳو ٿو پڇاهين، اهو ڪم ڇو پاڻيءَ جو آهي يا منهنجي ٻل ٻڌڻ؟“

يوڪريت سهي ڪيو ته اهو برهمڻ خود اندر آهي. هاڻي هن نمڙا سان ديوتا کي آراڌنا ڪئي ته ”مون تي ڏيا جا هٿ ڌري، پرسن تي مونکي وڌيا جو پرساد ڏيو.“

اٽي اندر هنکي هن ريت آشيرواد ڏئي: ”ڇڱو جيڪو ورن تون گهرين ٿو، سو مان توکي ڏيان ٿو. وڃ وڃي ويد پڙهه. تون وڏو ودوان ٿيندين.“

آشيرواد وٺي يوڪريت آشرم ڏانهن موٽي ويو.

[۳۳]

يوڪريت جو اٺت

يوڪريت ويد پڙهي ودوان ٿيو. پر هنکي اهو ايمان وٺي ويو ته مان ويد وڌيا اندر جي وردان وسيلي پراپت ڪئي آهي. ڪنهن منش مونکي ڪو نه سيکاريو آهي. پاردواج کي

اها ڳالهه ڪانه وئي. هن کي اچي پڙ ورتو ته مبادا ڇوڪرو
اهنڪار ۾ اچي رڻپيه رشيءَ جو ايمان نه ڪري ۽ اهڙيءَ
ريت پنهنجي بربادي نه آڻي.

ياردواج چيو ”جئن دڪاندار مورڪن کي نشيدار شيون
وڪڻندو آهي، تن ديوتائون انهن مورڪن کي به وردان ڏيندا
آهن، جيڪي پسيائون ڪندا آهن. ور ملڻ ڪري آدمي
پنهنجو ظابطو وڃائي وهندا آهن. سندن ٻڏي پرشت ٿي
ويندي آهي ۽ کين برباديءَ جو منهن ڏسڻو پوندو آهي.“
پنهنجي ڳالهه کي پشت ڪرڻ لاءِ رشيءَ هيٺين ڪٿا پٽ
کي ڪري ٻڌائي:-

پراڻي زماني ۾ بالڻه نالي هڪ پرست رشي رهندو هو.
هنکي هڪ پٽ هو، جنهنجو ننڍي عمر ۾ ئي مريو ٿي
ويو. انهيءَ ڪري رشي شوڪ ساگر ۾ ٻڏي ويو. پوءِ هن
گهور پسيا انهيءَ پاونا سان شروع ڪئي ته کيس اهڙو پٽ
ڄمي جنهنجو مريو ئي نه ٿئي.

ديوتائن رشيءَ کي سمجهايو ته ”ائين ٿيڻا اسميو آهي.
جو ٺهيو آهي، سو ضرور ٻه هندو. جيڪو ڄاڻو آهي، سو ضرور
مړندو. انهيءَ ڪري تون پنهنجي پٽ جي آيوءَ جي ڪا اوڏي
مقرر ڪر.“ تنهن تي رشيءَ چيو ”منهنجو پٽ تيسين جيئندو
رهي، جيسين هيءُ ٻهاڙ بيٺو آهي.“ ديوتائن اها ويٺي
سويڪار ڪئي ۽ سمي پائي رشيءَ کي ميڏاويءَ نالي پٽ
پيدا ٿيو.

ميڏاويءَ کي انهيءَ ڳالهه جو ڏاڍو گيرب هو ته منهنجي
پرائن کي ڪوبه منش جوڪو رسائي نه سگهندو. مان ٻهاڙ جيان
اچل آهيان. انهيءَ ڪري هو هٿ ۾ پيو ڇڏندو هو، سڀني
سان ٽڪر سان هلندو هو.

هيڪر هن اهنڪاري مڙس ڏنشاڪش نالي رشيءَ جي
سخت بي عزتي ڪئي. رشيءَ ڪروڙ ۾ اچي سراپ ڏنو ۽

ٻيو ”هتيءَ جوان شل بڪدم رک جي ڏياري تي پوي.“ پر
 ميڏاريءَ تي انهيءَ سراپ جو ڪوبه اثر ڪونه ٿيو. هو بالڪل
 نندرسٽ ۽ رشت بشت ٻينجو رهيو. اهو حال ڏسي رشي
 واٽرو تي ويو. پوءِ ميڏاريءَ کي جنم جي سمي جيڪو وردان
 مليو هو، تنهنجي اچي رشيءَ کي ياد پيئي. اتي رشيءَ هڪ
 جهنگلي سان جو روپ ڌارڻ ڪيو. رشي پنهنجي ٽپ جي
 وسيلي ٽوٽا هٽي هٽي جبل کي ڪيرائي ڇڏيو. هوڏانهن
 جبل ڀڄي پري پيو، هوڏانهن ميڏاري ڏوڪري ڪري پيو
 ۽ سندس پراڻ ڏڪري ويا.

ڪٿا کي پوڳ پائيندي يار دواج چيو ”ٻٽ! هن پراڻيءَ
 ڪٿا مان سکيا وٺ. اجايو گيرپ ڪري پاڻکي برباد نه ڪر.
 پنهنجي مٿان ظا بطورڪ من کي مار. ريادا جا ليڪا نه اورانگهه.
 مهرشي رٿيپهه جي اي عزتي نه ڪر.“

جنهن وقت جي ڳالهه آهي، انهيءَ وقت بسنت جي رت
 هئي. وارين ۽ ٻوٽن تي گل ۽ ڀرمر لائون بيٺا هئا. وڻ ٽڻ
 رنگارنگي ڦٽن ڦٽن سان سينگاريا پيا هئا. ساري ٻن ٻن پانٽ
 پانٽ جا پکي اڏامي رهيا هئا. سندن طرح طرح جا طرحا ۽
 ٻن ٻن رنگن جا پر ٻن جي زيب ۽ زينت کي وڌائي رهيا
 هئا. سندن سندر سون ۽ مٺن آلاپن سان سارو جهنگل گونجيو
 پئي. ساريءَ پرڻويءَ تي ڪام ڏيو جو جادو هلي رهيو هو.
 رٿيپهه رشيءَ جي ڪٽيا جي ٻاهران هڪ ڦٽن جي پاڙي ۾
 رشيءَ جي نهن، ٻارس جي ڌرم پٽني، ٻسار ڪري رهي
 هئي. هڪ هٿي سندر ٿا جو سروب ٻيو هٿي ٻوٽو ٿا جي
 پٽلي ٿيون هٿي ڏيرج جي مورٽ. هوءَ منش جي ڪنيا نه
 ٿي لڳي، پر ڪنر ڪنيا پي پرڻيت ٿي. يوڪريت اچي اُتان
 لاڳهائو ٿيو. چوڪريءَ کي ڏسي مگڙ ٿي ويو ۽ سندس من
 ۾ ڪواسنان جو طوفان اُٿي کڙو ٿيو. هو ساري سڌ ٻڌ وڃائي
 وينو ۽ ڪام انڌ جي ڪري هن هڪ چٽي بکڻي چيٽي جو

روپ ڪري ڌار ٿا ڪيو. لڄ شرع وڃائي هو ٻاروس جي
استريءَ کي فاحش اشارا ڪرڻ لڳو. ڀڄو ڪري لڄ، شرع ۽
ڀڄو ڪري وائڙي ٿي ويئي. انهيءَ حالت ۾ يوڪريٽ هنڪي
ايڪانت اسٽان ڏانهن گهلي، سندس ستيتون نشست ڪيو.

هاڻي رڳو پنهنجي آشرم ڏانهن موٽي آيو. ڏٺا ته
سندس نين دل شڪستي ٿي روئي رهي آهي. جڏهن کيس
يوڪريٽ جي ڪڍي ڪارنامي جي خبر پيئي تڏهن هو ڪروڙ
وڃان ٿي لال ٿي ويو. پنهنجي مٿي مان هڪ وار پٽي منتر
پڙهي ڪري آڱ ۾ وڌا. يڪدم هون ڪنڊ مان سندس نهن
جهڙي هڪ سندر ڪنيا نڪري آئي. وري ٻيو وار پٽي
ساڳي ڪارروائي ڪيا. هن دفعي يڪدم وڌيڪ مان هڪ
پيانڪ پوٽ نڪري آيو. رشي هنن ٻن جيون کي آڳيا ڪئي
نه يوڪريٽ کي ماري ڇڏيو. ٻنهي رشيءَ کي نمسڪار ڪئي.
صباح جي سمجي جڏهن يوڪريٽ سرت مٽائي رهيو هو
تڏهن هوءَ سندري سندس ويجهو وڃي، پنهنجن انگن ۾ آڻ
سان هنڪي هرڪاٺا لڳي. جڏهن ڏٺا ته سندس ڌيان ٻئي
طرف آهي، تڏهن سندس لوڻو ڪٽي ڀڄي ويئي. اتي پيانڪ
پوٽ ڀالو مٿي ڪري هن ٿي حملو ڪيو.

يوڪريٽ اُتي گڙو ٿيو. يوڪريٽ سهڄو ته جيسين مان
ڌوئي پوئي پاڻ کي شڌ نه ڪيو آهي، تيسين سندس منتر جنت
ڪنهن به ڪم جا ڪونه ٿيندا. انهيءَ ڪري هو پنهنجو لوڻو
ڳولهي لڳو. ڏٺا ته لوڻو ڪو ڪسڪائي ويو آهي، سو وٺي ڀڳو
تلاءَ ڏي. پر تلاءَ ٻيو هو بلڪل سڪو. پوءِ ڀڳو هڪ ٺهر
ڏانهن. هنجي پهچڻ تي ٺهر به سڪي ويئي. مطلب ته هنڪي
ڪٿي به پاڻي هٿ نه آيو. يوڪريٽ پراڻن بچائڻ لاءِ هيڏانهن
هوڏانهن ڀڳو. پر پيانڪ پوٽ سندس پيڇو نه ڇڏيو. سندس
پاپ جي ڪري سندس ورثن ۽ نيمن جو سمورو ڦل گر ٿي
چڪو هو. هن نيٺ وڃي پنهنجي پتا جي يڪ شالا ۾ بڻاه

ورتي. يگه شالا جي دوار تي هڪ ڪاٿو پهريدار بيٺو هو. ڊپ جي ڪري پوکريت جي شڪل ئي بدلائي ويئي هئي، انهيءَ ڪري پهريدار کيس ڪوٺ سڃاتو ۽ ائيني روڪي بهار يائينس. هاڻي پوت اچي مٿس ڪڙڪيو ۽ ڀالي جي ڌڪ سان کيس پورو ڪري ڇڏيائين.

جڏهن ياردواج پنهنجي آشرم تي موٽي آيو تڏهن اتي پنهنجي پٽ جو لاش ڏسي، هو واٽڙو ٿي ويو. هن انومان ڪيو ته هن موت جو ڪارڻ ضرور رئيسهه رشيءَ جي بي حرمتي هوندي.

جوش ۽ ڌڪ مان هن چيو ”هائ! پٽ تون ايمان ۽ اهنگار جو شڪار ٿي وئين. ڪيڏي تُو غلطي ڪئي جو برهمڻن جي رواج موجب ويد نه پڙهين. اهڙي هلڪ چوڪيءَ جو توکي هٿن سڙپ مليو. شل رئيسهه جنهن منهنجي پٽ کي ماريو، سو پنهنجي پٽ جي هٿان مري.“

ٿوريءَ دير کانپوءِ ياردواج سامهه ۾ آيو ۽ سوز مان چوڻ لڳو: ”هائ! هائ! مان هيءُ ڇا ڪيو؟ جنهنڪي پٽ ڪوٺ ٿيندو آهي، سو نه ڀاڳوان ٿيندو آهي. مان پٽ وڃايو، پر جوش ۾ اچي پنهنجي بيماري مٿس ڪي به پارائو ڏنو. هن سنسار ۾ وڌيڪ جيئن جو ڪهڙو سود آهي.“

پوءِ هن پنهنجي پٽ کي سنسڪار يو ۽ انهيءَ چڪيا ۾ ٽپ ڏيئي، پاڻ کي به ساڙي پسم ڪيو.

[۳۴]

وديا ۽ سشتتا - علم ۽ عمل

هڪڙو رئيسهه رشيءَ جي شش راجا برهمڊيمن وڏو يگه ڪيو. هن پنهنجي گورو کي نويدن ڪئي ته پراوس ۽ ارووسن بهي کي آڳيا ڏيو ته هلي يگه ڪرائين.

يگه جون تيار يون ئي رهيون هيون. انهيءَ وچ ۾ هڪ
 ڏينهن پراوس کي خيال آيو ته هو پنهنجي ڌرم ۽ مڻيءَ جو
 منهن ڏسي اچي. ساري رات اڪيلي سر بند ڪندي، هو
 بريات وڃي پنهنجيءَ ڪتيا ۾ پهتو. هن ڏٺو ته ڪتيا
 جي ويجهو هڪ شڪاري جانور ڪروندڙو ٿيو ڪنهن شڪار
 جي تار ۾ ويٺو آهي. رشي پتر پنهنجو هٿيار اڇلائي انهيءَ
 پراڻيءَ کي ماري وڌو. جنهنڪري هن ماريو، سو جهنگ جو
 جانور ڪونه هو. سندس پتا ئي جانورن جون ڪلون اوڍي
 ائين وڙهيو سڙهيو ويٺو هو. جڏهن رشي پتر حقيقتن کي جي
 پوري ڄاڻ ٿي تڏهن سندس ڌرن ڏکي ويئي ۽ هو شوڪ
 جي سمندر ۾ غوطا کائڻ لڳو. جڏهن سامت ۾ آيو، تڏهن
 سمجهاءُ ته هي ياردواج جي سراپ جو پرياءُ آهي. تڙڪڙ ۾
 پتا جو ڪرياکرم ڪري هو پنهنجي ڀاءُ ارواوس وٽ آيو
 ۽ اچي ساڻس هن دڪه جو داستان اورياءَ. ڀاءُ کي چيا
 ”منهنجي هن دشت ڪرم جي ڪري راجا جي يگه ۾ وڳهن
 پوڻ نه گهرجي. مان اڪيلو يگه جو ڪم هلائيندس. اوهان
 ڪرپا ڪري هن ڀل ۾ ٿيل پاپ جو پرائسٽ وڃي ڪريو.
 پرماتما پنهنجيءَ اپار ديا سان ڀل ۾ ٿيلن پاپن لاءِ پرائسٽ
 ناهي ڇڏيا آهن. اوهان اڪيلي سر يگه جو ڪم پورو ڪونه
 ڪري سگهندا. انهيءَ ڪري مان هيءَ رت اوهانڪي
 ڏيان ٿو.“

ڌرماتما ارواوس پنهنجي ڀاءُ جي رت قبول ڪري چيو:
 ”نوهين ڀل راجا جي يگه ۾ لڳا رهو. مان وڃي پرائسٽ
 ڪريان ٿو جڏهن اوهين برهم هتيا ۽ پتري هتيا جي پاپ کان
 مڪت ٿيو.“

اهڙيءَ ريت ٻچ آتما ارواوس پنهنجي ڀاءُ جي ٻاران
 پرائسٽ ڪري، موٽي اچي راجا جي يگه ۾ شامل ٿيو. پر
 هن ريت پرمينڌيءَ دواران پرائسٽ پار نٿو پهچي. پاپ ڪيو

هو ٻاروس ۽ پرائسٽ ڪيو هو ارواوس. نتيجو اهو ٿيو جو
ارواوس جو چوٽو ڇمڪا لڳو ۽ ٻاروس جي من ۾ برا برا ڀاو
اٿين ٿيڻا لڳا. هن من ۾ ٺهراءُ ڪيو ته مان پنهنجي ڀاءُ جي
بي عزتي ڪندس. جڏهن ارواوس يگه سڀا ۾ پير پاتو، تڏهن
ٻاروس زور سان ٻڪاريو ”هن آدميءَ ٻرهم هتيا روپي گهور
ڀاپ ڪيو آهي. انهيءَ ڪري هو هن پوتر مندپ ۾ پير لٿو
پائي سگهي. ارواوس گهڻيون ئي دانهون ڪيون ۽ سڄي سڄي
ڳالهه راجا کي ٻڌائي. پر سندس ڳالهه ڪنهن ڪونه اوائلي
۽ کيس بي عزتو ڪري يگه سڀا مان هڪاليو ويو.

ارواوس وري به لوڪن کي سمجهايو ته مان نراڀراد آهيان.
مان ته رڳو ڀاءُ جي ٻارن پرائسٽ ڪيو آهي.
لوڪن کي هن ڳالهه تي اعتبار ڪونه ٿي آيو. هو هٿولين
پيا چون ته ”گهڙو نه انياءُ آهي. هڪ ڪٽي اٿس ٻرهم هتيا.
ٻيو ڪيو اٿس انهيءَ جو پرائسٽ. ٿيون وري ڏوهه تو هڻي
ڀاءُ جي مٿان.“

هن قسم جو انڌر ۽ انياءُ ڏسي، ارواوس ڏکي ٿي بن
ڏانهن هليو ويو ۽ اتي وڃي خوب چپ ٽپ ڪرڻ ۾ لڳي ويو.
ديوتائون ارواوس جي شرڏا ڏسي ڏاڍو ڀرسن ٿيا. ڪاٿس
پڇيائون ”سوم! ٻڌاء ته توکي ڇا گهرجي؟“

گهور نپسيا ۽ گهري ويچار ڪري - ارواوس جو هرڏو پوتر
۽ نرم ٿي پيو هيو. هن جي من مان ڪروڌ ڪانور ٿي ويو.
سو هن رڳو اهو وردان گهريو ته ڀڳس ۾ پوريءَ مان موٽي
مرت لوڪ ۾ اچي ۽ سندس ڀاءُ جو ڀاپ ڏوڀي وڃي ۽ هو
اچو اوچل ٿي پوي.

ديوتائن در اها ڀارتنا قبول پيئي.

لومش هيءَ ڪٿا بدشتر کي رٿيڻ جي ڪٿيا جي ڀرسان
ويهي ٻڌائي ۽ کيس چيائ ”هي راجن! هت سنان ڪري پوتر
ٿي ۽ ڪام ڪروڌ آدي شترن کي شانت ڪر.“

اشتارڪر کي پاسي ٿيڻ لاء چيائون تڏهن هڪ طرف
ٿيڻ جي بدران چوڻ لڳو:

”اي راجا جا اردليو! شاسترن ۾ لکيل آهي ته جڏهن
ڪو اندرو، ڪو اباھي، ڪا استري يا ڪو ٻار ڏوٽيندڙ
مزدور رستي تان لنگهي رهيو هجي ته خود راجا کي انهن
جي خاطر رستو ڇڏڻ گهرجي. ويد پڙهيل برهمڻ کي به راجا
رستي ڇڏڻ جي آڳيا نٿو ڪري سگهي. هيءَ نير خوب سمجهو.“
جڏهن راج رشي جنڪ هن برهمڻ پٿر جا هي گنپير شيد
ٻڌا، تڏهن عجب ۾ پئجي ويو ۽ چيائ ”جيڪي هي نينگر
چوي تو سو باڪل ٿيڪ آهي. برهمڻ برهمڻ ئي آهي. ننڍو
هجي ڇاهي وڏو هجي، آڱ ڳهڻي هجي يا ٿوري هجي،
آڱ ئي آهي. سندس هڪ ڇٽنگ به ساري جهنگل کي
ساڙي پسر ڪندي آهي.“ اهي لفظ چئي راجا جنڪ سڀني
سائين سنگين سان سري پاسي ٿيو.

هاڻي اشتارڪر ۽ شويت ڪيتو يگ شالا ۾ گهڙڻ لڳا، پر
دوار ٻال کين اندر وڃڻ کان روڪيو ۽ چيو: ”هت ٻالڪن
جو ڪهڙو ڪم آهي. هت ته اهي اچن جي ورڌ ۽ ويدن جا
ڄاڻو اٿيوي هجن.“

اشتارڪر اها ڳالهه ٻڌي هيئن ايو: ”اسين ٻالڪ ڪونه
آهيون. اسان پورا پورا ورت نير ٻاليا آهن. اسان ويد پڙهيا
آهن. ڏسو سيمرو ۾ جو ڦل ٻهر يون ڏسڻ ۾ ٿلهو آهي. پر
انجي اندر رڳو هلاڪوئي ڪجهه هوندي آهي. ويدانت جا
ڄاڻو رڳو قد ۽ عمر ڏسي ٻئي جي گيان جو فيصلو ڪونه ڪندا
آهن. عمر جي ننڍي ۽ قد جي چوٽي ۾ جيڪڏهن گيان
موجود آهي ته هنکي وڏو سمجهڻ گهرجي. ڪنهنجي ڪيتري
به ڪري عمر هجي، جيڪڏهن منجهس گيان ڪونه آهي
ته هنکي ننڍوئي سمجهڻ گهرجي. وڏا نه اٿن به ٿيندا آهن. ڇا

انهن کي ڪو گيان ڪري مڃيندو؟ نٿو سمجهي ڪري
مون کي نه رڙڪ.

انهيءَ تي دواڀال چيو: ”تون نڪي عمر ۾ وڏو آهين
نڪي قد ۾ ڊگهو آهين، پر ڳالهون ٿو ڪرين وڏن جهڙيون.
ٻاٽڪي ٿو ويٺو ٻڌائين ۽ ميان منو چوائين. اڃا يو بهت نه ڪر.
هتان هليو وڃ.“

اٽي اشتهاڪر چيو: ”اي دواڀال! گيان جو دارو مدار
اچن وارن تي ڪونه آهي. ’ٿرگي به عٿل است نه به سارل‘.
وڏو اهوئي آهي جنهن ويدن ۽ ويدانگن جو گهرو اڀياس
ڪيو آهي ۽ انهن جو پورو پورو ارت سمجهيو آهي. مان هت
انهيءَ ارادي سان آيو آهيان ته سيا جي ودوائن سان گڏجي
ڪري وار تالاپ ڪريان. مان راج سيا جي پنڊت وانڊيءَ
سان ڌرم چرچا ڪرڻ چاهيان ٿو. وڃ وڃي راجا جنڪ کي
ٻڌاء ته مني اشتهاڪر آيو آهي.“

اهو بهت هلي رهيو هيو ته راجا جنڪ پاڻ اچي اٽي
نگتو. هن يڪدم سهي ڪيو ته هيءُ ساڳيو هوشيار ڇوڪرو
آهي، جو کيس رستي تي مليو هيو. راجا اشتهاڪر کي سمجهائيندي
چيو: ”هي ٻالڪ! منهنجي درٻار جي پنڊتن وڏن ودوائن
کي ڌرم چرچا ۾ جيتي کين سمند ۾ لوڙهي ڇڏيو آهي، تون
به بلڪل ننڍڙو ٻالڪ آهين. تون هن خطرناڪ ڪششيءَ لاءِ
ڇو ٿو تيار ٿين؟“

اشتهاڪر جواب ۾ چيو: ”اوهانجي پرسد پنڊت جو اڃ تاءِ
مون جهڙي ويد ۽ ويدانت جي ڄاڻوءَ سان ڪم نه ٿيو آهي.“
هو ايمان ۾ ڀرجي ويو آهي، هو هٿ ۾ ٿو چڄي. هن انهن
ڄڳن مڙسن کي سهوليت سان جيتيو جن کي شاسترن جي پوري
ڄاڻ ڪانه هئي. مان ته اوهانجي پنڊت کي مرد ڪري ٿڏهين
مڃيندس جڏهن هو مون کي جيتيندو. مون پنهنجي مائا ڪان
ٻڌو آهي ته توهانجي پنڊت منهنجي پتا سان ڌرم چرچا ڪئي

اروارس ۽ ٻراوس ٻئي ساڳي ودوان جا پٽر هئا. ٻئي
 انهيءَ رت پڙهيا هئا. پاڻ به وڏا ودوان ٿيا هئا. پر پڙهڻ
 هڪ ٻالھ آهي ۽ ڪرم ٻي ٻالھ آهي. ائين برابر آهي ته
 آدميءَ کي خبر پوي ته ڌرم ڇا کي چئبو آهي ۽ اڌرم ڇا کي
 چئبو آهي، باپ ڇا آهي ۽ پيءُ ڇا آهي. پر اها ڄاڻ منش
 جي هڙدي جي اندر سمائجڻ گهرجي ۽ سندس هر ڪرم تي
 انهيءَ جو پرياءُ پورڻ گهرجي. علم باعمل ٿيڻ گهرجي. انسان
 کي پڙهڻ، ڪڙهڻ ۽ ٽرڻ ٽنهي اوستائن مان لنگهڻ گهرجي.
 ٽڏهن ئي وڏا ششتتا جو روپ وٺندي، گيان ۽ ڪرم ملي
 يڪ ٿيندا. طوطي واريءَ رت اڳاڻڻ مان ڪو لاپ ڪونه
 آهي. هضم ڪرڻ بنا سنا سنا طعام کائڻ اڃا پوءِ آهي. ٻاهريون
 ڏيک اندر کي اوچل نٿو ڪري.

[۳۵]

اشتاوڪر

پابڊو لومش رشيءَ سان ٿيرت ياٿرا ڪندي ڪندي،
 انهيءَ اسٿان تي اچي پهتا جتي اهي رشي رهندا هئا، جن
 جا نالا آپنشدن ۾ ورتن ٿيل آهن. شيوت ڪيتوڙ جو آشرم
 شاسترن ۾ پوسند آهي.

انهيءَ آشرم جي سمجندڙ لومش هن ريت ڪٿا ڪري
 ٻڌائي: جيڪي مهرشي ويدانت جو پريار ڪندا هئا، تن ۾
 ادالڪ سرپشت هو. سندس هڪ وديار ٿي هو آچاريه ڪهوڙو.
 هو پنهنجي گوروءَ جي ڏاڍي شيوا ٿيل ڪندو هو. هڙ
 هلندو به ڏاڍي سنجم سان هو، پر پڙهڻ ۾ مڙيوئي ڏلو هو.
 انهيءَ ڪري سندس سهڻائي (همسٿي) مٿس چٿرون ڪندا
 هئا. انهيءَ هوندي به ادالڪ پنهنجي شش جي نيم ڌرم کي

ڏسي ڏاڍو پرسن ٿيو ۽ پنهنجي ڪنيا سڃاڻا جو هن سان
وواهه ڪرايائون.

سڃاڻا کي جلد پتر رتن ٻرايت ٿيو. ٻار ۾ گهڻو ڪري مائو
۽ پتا پنهني جا گڻ ايندا آهن. پر هن ٻالڪي کي ورثي ۾ ملي پنهنجي
نائني جي اسير وديا. هو جڏهن ڳري ۾ ٿي هو، تڏهن به کيس ويد
جي چندن ۽ سرن جو پورو پورو گيان هو. انهيءَ ڪري
جڏهن سندس پتا منترن پڙهڻ ۾ پلون ڪندو هو، تڏهن ٻالڪي
کي ڳري جي اندر ۾ ڏاڍو ڏک ٿيندو هو ۽ هو اتي وٺي
پنهجي لڳ موڙ بندو هو. نتيجو اهو ٿيو جو سندس ساري
شرير ۾ وروڪڙ پئجي ويا. اهو ٻالڪو جڏهن ڄائو، تڏهن
سندس بدن ۾ آف وڪڙ ڏسي ڪري نالو رکيائونس اشتاوڪر.
ڪهوڙ کي جو نياڻو ڪنيس، سو هڪ ڏينهن وٺي مثالا پوريءَ
جي درباري پنڊت وٺي ۽ سان شاستر ارت ڪيائون. انهيءَ
۾ سندس هار ٿي. انهيءَ ڪري هو درياهه ۾ اپ ڏيئي
مري ويو.

اشتاوڪر هو چمندي ڄام، سو ننڍپڻ ۾ ئي ويدن شاسترن
جو پڙهڻ پنڊت ٿي پيو. ٻارهن ورهين جي عمر ۾ هن سمورا
ويد ۽ ويد انگ پڙهي پورا ڪيا.

اشتاوڪر ٻڌو ته مثالا پوريءَ جو راجا جنڪ هڪ وڏو
يگ ڪرڻ وارو آهي. اتي وڏن وڏن پنڊتن جو شاستر ارت
ٿيندو. انهيءَ ڪري اشتاوڪر پنهنجي ڀائيجهي شويت ڪيتو
کي ساڻ ڪري جنڪ جي دربار ڏانهن روانو ٿيو.

مثالا ۾ پهچڻ کان پوءِ هنن يگ شالا جي طرف رخ رکيو.
رستي تي ڏٺائون ته راجا جنڪ جي سواري سامهون اچي
رهڻ آهي. راجا سان گڏ سندس سارو ڀرويوار ۽ نوڪر
ڇاڪر هئا. نوڪر چولدا پي آيا: ”راجا جنڪ پڌار جي رهيو
آهي، هڪ طرف ٿي راجا لاءِ رستو خالي ڪريو.“ جڏهن

هئي. منهنجو پتا هار کائي وڃي سمنڊ ۾ ٻڌو. انهيءَ جو بدلو ڇڪائڻ لاءِ مان هت آيو آهيان. مونکي پڪ آهي ته اوهانجو پندت واندي مون کان پڪ هارائيندو. اوهان ڏسندا ته ڀڳلن ڇاڪن واري گاڏي چور چور ٿي پوندي آهي، تهڙو ئي هن پندت جو حال ٿيندو. مهر باني ڪري کيس گهرايو.“

اشتاوڪر ۽ واندي شاسترارت ڪرڻ شروع ڪيو. ٻنهي پنهنجي وروڌيءَ کي منجهان لاءِ زبردست ۾ زبردست دليل پيش ڪيا، ٻنهي پنهنجي وڌيا کي پوريءَ ريت ڪم ۾ آندو، نيڪ سيا ۾ ويٺلن پندڻ هڪ آواز ڪري چيو ته اشتاوڪر بازي کٽي آهي. وانديءَ سر ڪري جهڪايو ۽ پاڻ کي سمنڊ ۾ ٻوڙي هور ورتڻ ديوتا جي واس جو راهي ٿيو. انهيءَ کان پوءِ اشتاوڪر جي پتا ڪهڙو جي آتما کي شانت ملي. پنهنجي پٽ جي جيت ڏسي هو ڏاڍو پُرسن ٿيو. ڪهڙو جي آتما پڪاري چيو ته ”اهڙو ڪو اسٽر نير ڪونه آهي ته پٽ پيءُ جهڙو ٿئي. ڪمزور پتا کي زوراور پٽ ڄمي سگهي ٿو ۽ مورڪ پتا جو پٽ سياڻو وڌوان ٿي سگهي ٿو. ڪنهن به آدميءَ جي مهاڻا سندس عمر ۽ قد تي ٻڌل ڪونه آهي؛ پهرين رڳو پٽ ڪئين وار لوڪن کي گمراهه ڪندو آهي.“ مٿين وچئن مان اهو نتيجو نڪري ٿو ته اڻڀر هيل ڪهڙو ۾ به ساڌارڻ سمجهه ۽ ساجهه جي ڪمي ڪانه هئي.

[۳۶]

پير ۽ هنومان

ڪئي وار درويدي ورلاپ ڪري چوندي هئي ۽ هيءُ ڪاميڪ بن ارجن بن سهڻوئي نٿو لڳي. ارجن کي ڏسڻ بنا

منهنجو جيءُ گهٽڙائجي رهيو آهي.“ ارجن ويو هيو هماليه ڏانهن
 ڊيري هٿيار هٿ ڪرڻ. سندس ويڙهي ۾ نه رڳو دروڀدي
 ڏکي ٿي رهي هئي، پر ٻيا پالڊر به بي آرام ٿي پيا هئا.
 هيڪڙ پير دروڀديءَ کي چيو:

هي ڪلياڻڪاري ديوِي مونکي به ارجن جو ويڙو ستائي
 رهيو آهي. تنهنجي شين کي سڻي ڪري منهنجي هردي
 مان ٻر ٻر جو پرواهه وهي نڪتو آهي. منهنجي اندر ۾ عجيب
 امنگ ۽ اُلساهه جون لهرون اُٿي رهيون آهن. ارجن بنا هيءُ
 سندر بن هڪ بيابان ٿي پيو آهي. ارجن بنا منهنجي دل
 کي آرام ٿي ڪونه آهي. سهديوئون ڇانو سمجهين؟

سهديو ورائيو: ”ٻارا پير! ارجن جي نه هٿ ڪري سڄو
 بن ٿي سڄو ٿو لڳي. ڪٿي به هنڌ هليا هلون نه چڱو، جاءِ
 بدلائڻ ڪري من من وڃي پوي.“ ڏشتر پنهنجي پرواهت
 ڏنوميه کي چيو: ”ڪيترا ڏينهن ٿي ويا آهن، جو وري ارجن
 هٿيار هٿ ڪرڻ لاءِ ويو آهي. هو اڃا ڪونه موٽيو آهي.
 مان نه هنکي انهيءَ لاءِ موڪليو هو ته ديوراج اندر کان اهڙا
 شتر استر وٺي اچي، جن سان اسين پيشمر، ڪرپاچار، دروڻاچار
 ۽ اشوٿاما کي جيتي سگهون. ٻڌائيندي ته وڃي سڀ جوڏا
 ڏٺراشتر جو طرف وٺندا. ڪرڻ کي ديوِي هٿيارن جو رهسيه
 معلوم آهي ۽ هنجي مرضي آهي ته مان ارجن سان وڙهان.
 مون ارجن کي انهيءَ لاءِ موڪليو ته هو اندر کي ٻرسن ڪري
 ديوِي هٿيارن جو وردان وٺي اچي. موجود هٿيارن بنا
 ڪورون کي مارڻ اسميو آهي. اسان ارجن کي هن ڏکي ڪم
 ڪرڻ لاءِ موڪايو ته آهي، پر سندس جدائيءَ ۾ ڏکي ٿي
 رهيا آهيون. سندس ياد هر هر ستائي رهي آهي. خيال
 ٿو ٿئي ته ڪٿي پئي هنڌ وڃي رهون ۽ شايد اتي من کي
 ڪجهه آرام اچي. ڪرپا ڪري ڪا اهڙي جاءِ ڏسيو.“
 ڏنوميه ڏشتر کي اٺڪ بن ۽ ٿيرون جا نالا ٻڌايا. پانڊرون

ارجن جي ياد وسارڻ لاءِ ڪيترن هنڌن جي ياترا ڪئي .
 اهڙي ريت رٿن ڪندي ۽ ٻوٽن استادن جي مهما ٻڌندي
 هنن ڪيترا ورهيه گذاريا. جهنگ جهڙيندي ۽ جبل لٿڙيندي
 دروڀدي ڪئي وار ٿڪجي پوندي هئي. اهڙن موقعن تي
 پيمسڻ بهادريءَ سان سڀني کي سهائتا ڪندو هو ۽ ڌڄ
 به ڏيندو هو. پير جو پٽ گهڻو ڪڇ جو هندو ٻا راکسڻيءَ
 مان پيدا ٿيو هو سو به اچي مدد ڪندو هون.

هماليه مان گهمندي هو هڪ پيانڪ بن ۾ اچي پيا. رستا
 هئا کڙ پڙ لاهيون ۽ چاڙهيون آيون ۽ اڏنگيون، لاهو حال
 ڏسي ٻڌڻ پير کي چيو ته ”هن رستي تي دروڀديءَ کي
 ڏاڍو ڪشت ٿيندو. البت مان نڪل ۽ رشي لومش سان
 گڏجي هليو هلندس. انهيءَ ڪري بهتر ائين آهي ته تون ۽
 سهڊيو دروڀديءَ سان گڏ گنگادوار وٽ رهي پئو.“

اها صلاح پير کي اصل پسند ڪونه آئي، ٻڌڻ کي چيائ
 ”ذرا خيال نه ڪر ته ارجن جي وڇوڙي ڪري تون ڪيترو ڏکي ٿي
 رهيو آهين. مان سهڊيو ۽ دروڀدي توکان جدا ٿينداسين ته پوءِ
 تنهنجو ڏک وڌندو يا گهٽبو؟ هن جهنگ ۾ شڪاري جانور ۽
 آسر ۽ راکس ڀريا پيا آهن. هڙي پيانڪ طرف توکي موڪلي
 مان پوئتي ڪئن رهان؟ انهيءَ پر شڪ نه آهي ته رستو ڏاڍو
 ڏکيو آهي. پر مان دروڀديءَ کي ڪلهن تي کڻي رستا پار
 ڪري سگهندس. مان نڪل ۽ سهڊيو کي به کنيو هلندس.“
 پير جون هي ڳالهيون ٻڌي، ٻڌڻ هنکي پاڪر پائي،
 آسپس ڪندي چيو: ”شل يگوان توکي انهيءَ کان به وڌيڪ
 بل ڏي.“

دروڀديءَ وري مشڪندي چيو: ”اهو ضروري نه آهي
 ته مونکي ڪو ڪڍي هلي. مان پاڻهي هلندس. منهنجي ڪري
 ڪابه انتظار نه ڪريو.“
 ائين گهمندي گهمندي هو مهاراجا سباهوءَ جي ديش

ڪلند ۾ اچي نڪتا. اهو ديش هماليه جبل اتي هو. هن راجا
سندن ڏاڍو آدرستگار ڪيو ۽ ڪجهه وقت لاءِ هنن اتيئي
آرام ڪيو. اتان هو نارايڻ آشرم واري منوهر بن ۾ ويا ۽ اتيجي
سندر درشين ڏسڻ ۾ لڳي ويا. هڪ ڏينهن درويدي آشرم
جي ٻاهران بيٺي هئي. موسوم ڏاڍي وڻندڙ هئي.

چشما ڏيڙي ڏيڙي وهي رهيا هئا. اوچتو هڪ گل اتر
اوپر کان اڏامندو اچي درويديءَ جي ويجهو ڪريو. درويديءَ
اهو هٿ ۾ کنيو. گل جي سونهن ۽ سڳندڙي درويدي مڱڻ
ٿي پيئي ۽ انساه ۾ پر جي پيم کي چيائ: ”اچ! اچي هيءُ
گل ڏس. ڪهڙو نه سندر آهي، ان جي سڳندا ڪهڙو نه
موهيندڙ آهي سندس روپ! مان هيءُ گل پنشنر کي ڏينديس.
وڃ وڃي ڪري ڪجهه گل کڻي اچ. هن ٻوٽي کي اسين
ڪاميڪ بن ۾ لڳائينداسين.“ ائين چئي درويدي ٻڪندي
ويئي بدشتر ڏانهن.

پيم درويديءَ کي خوش ڪرڻ لاءِ انهيءَ ٻوٽي جي ٻولها
لاءِ ويو. جنهن طرف کان اها سڳندڙي آئي، تنهن طرف
هو اڪيلي سر ويندو رهيو. سندس رستي ۾ جيڪي جهنگلي
جانور ٿي لنگهيا تن جو ذرو به خيال نه ڪيائ.

هلندي هلندي جبل جي ٿرائيءَ ۾ هڪ وڏي باغ ۾ اچي
پهتو. انهيءَ باغ ۾ ڪيلن جا اليڪ ٿڙ لڳل هئا. اتي هن ڏٺو
تہ هڪ وڏو باندر ويٺو آهي. اهو باندر آڱر جيان ٿي چمڪيو
۽ سندس رستو روڪي بيٺو هو. پيمسین رڙيون پئي باندر
کي ڏکائي ڀڄائڻ جي ڪوشش ڪئي. پر باندر اڏوگاڙيون
اڳيون ڪواري، ڏيمي ڏيمي اينگهه ڪري چيو: ”مان ناچاڪ
آهيان، انهيءَ ڪري هٿ لٽيو پيو آهيان. ٿو مون کي چو
جاڳايو آهي؟ تون تہ هڪ سياڻو سوڍو ماڻهو آهين، مان هڪ
پسون آهيان. واجبي تہ ائين آهي تہ منهنجنهن کي پريو ۽ ويچار
ڪرڻ جي شڪتي ڏلي آهي، هو پنهنجي ننڍڙن گولڻن

ڀائرن سان مروت سان هلي. شايد توکي ڌرم اڌرم جي ڀڄاڻ ڪانه آهي. ٻڌاءَ ته تون ڪير آهين؟ ڪيڏانهن وڃي رهيو آهين؟ هي ٻهاڙي ٻيڄڙو ديوتائن جو رستو آهي. هن جاءِ کان پري تون هن راهه تي وڃين ڪونه سگهندين. هيءُ آهي سيماءِ جيسين منهنجي سگهن ٿا. هن باغ جي ميوو مان جيڪي وڻج ۽ سوا ڪاڻا. سڀاڻو ئي ۽ پوئيني موت.“

پير هڙين ڳالهين ٻڌڻ تي هريل ڪونه هو. ڪوبه ساڻس هن ريت هڪڙائي سان هلت ڪري ڪونه سگهندو هو. انهيءَ ڪري هو ڪاوڙجي پيو ۽ رڙيون ڪري چيائين: ”پرائي باندرا! ٻڌاءِ ته سهين ته تون پاڻ ڪير آهين، جو هن ريت وڏيون ڳالهيون ٿو ڪرين. مان هڪ ڪٽري وڃر آهيان. مان راجا ڪروءِ جي سنتان مان آهيان. مان مائٽا ڪنٽيءَ جو پٽر آهيان. توکي خبر هجي ته مان پون ديوتا جو پٽر آهيان. هاڻي سري پاسو ڪر ۽ مونکي رستو ڏي يا جيءَ جو جوڪم سر تي کڻ.“

پير جا هي واک ٻڌي باندرا مشڪندي چيو: ”جڏهن تون چوڻ ٿو، مان هڪڙو ٽچ باندرا آهيان. پر ياد رک ته جيڪڏهن تون زوريءَ رستي تي هلندين ته پنهنجو موت خريد ڪندين.“ پير ورائيو: ”مونکي تنهنجي اڀڻي جي ضرورت ڪونه آهي. مان ٿاس ٿيان ته تنهنجي تنهنجو ڇا؟ اٽ رستو ڇڏ، ته ته مان زور سان اٿاريندو سانءُ.“

باندرا چيو: ”مان ڏاڍو ٻڌو باندرا آهيان، انهيءَ ڪري منهنجي بدن ۾ بهڻ جي شڪتي ڪانه رهي آهي. جيڪڏهن توکي هرڀرو اڻڻي وڃڻو آهي ته ٽهڙيئي مونکي اورانگهي وڃ.“ پير چيو: ”اها ڳالهه ڏاڍي سولي آهي. پر شستن ۾ اهڙيءَ هلت ڪرڻ جي منع آهي. ته ته جڏهن هومان اُڀ ڏيئي سمند پار ڪيو هيو، تڏهن مان نه رڳو تنهنجي مٿان ٽهڙيئي سگهندس، پر هيءُ ٻهاڙ به هڪ ئي ٽپ سان پار ڪري ويندس.“

انهيءَ تي باندر اهڙو منهن ڪري ڪيو جڏهن ڪيس هنومان جي ڄاڻ ٿي ڪانه هئي. ۽ پير ڏانهن مخاطب ٿي چيائ: ”اي نر رتن! اهو هنومان ڪير هو، جنهن سمنڊ پار ڪيو هو؟ توکي انهيءَ جي انهناس جي خبر هجي ته مون کي به ٻڌاء.“
 پيمسڻ گجگوڙ ڪري چيو ”ڇا تو منهنجي وڏي ڀاءُ هنومان جو نالو ٿي ڪونه ٻڌو آهي؟ هن شري رام جي پٽيءَ سڀيتا کي ڳولڻ لاءِ سوڀون سمنڊ پار ڪيا هئا. مون به انهيءَ جيتري شڪتي ۽ ويراڻا موجود آهي. خير! وڌيڪ ڳالهائڻ جي ضرورت ڪانه آهي. اٺ، مون کي رستو ڏي ۽ چڙ نه ڏيار. چڙ ڏياريندين ته توکي جوڪم رسندو.“

باندري دل ڀڄائيندڙ آواز ۾ چيو: ”اي مھان جوڌا! ڪجهه ذبح ڌرو. جهڙو ٿي ٿون ويڙ آهين، اهڙو ٿي ديارو ٿي. بدن ۽ ارڀن ٿي ديا جي درشتي ڌرو. مان ٻڌو جهوڙ ٿي ويڙ آهيان، انهيءَ ڪري مون به رٿيءَ جي به سگهه ڪانه رهي آهي. توکي جيڪڏهن منهنجي مٿان ٽپ ڏيار ۽ هڪ ٿي ٿئي، ته منهنجو ٻچ هڪ طرف سوري پنهنجي ڏي ويندو.“
 پير کي پنهنجي ٻل جو ڏاڍو گهمند هو. هن سمجهو ته هو ٻچ کان ڇڪي باندر کي رستي مان ڌڪي پري ڪري سگهندو. هن پنهنجي سموري شڪتي لڳائي، پر هڪ سوڦ به ٻچ کي سوري نه سگهيو. اهو حال ڏسي هو عجب ۾ پئجي ويو! ڏند ڪري شيڪيائ، هر رڳه جو زور لڳايائ، ايتري قدر جو سندس پٺا ڀڄڻ لڳا ۽ سندس سارو بدن پگهر پگهر ٿي پيو. انهيءَ هوندي به ٻچ کي ڌرو هيٺ مٿي ڪري نه سگهيو، انکي هڪ طرف کان ٻئي طرف ڦيرائي سگهيو. شرم وچان ڪنڌ ڪري جهڪايائ ۽ لمرتا سان پرڃي چيائ ”مون کي معاف ڪر ۽ کولي ٻڌاء ته ٿون ڪير آهين. ديوان آهين يا سڌ آهين؟ گانڌرو ته ڪونه آهين؟“
 ائي. باندر جواب ۾ چيو ”اي ويڙ پرش! اي پانڊو! مان

نهنجو ڀاءُ آهيان. مان ٻن ٻنر هنومان آهيان، مان ئي آهيان
 جنهنجو نالو ٿورو اڳ ٿو ورتو هو. هيءُ ديو لوڪ ويٺا جو
 رستو آهي جت يڪش ۽ راکشس رهندا آهن. هن رستي ئي
 ويندين ته ناحق خطري ۾ پوندين. انهيءَ ڪريئي مون توکي
 روڪيو آهي. منهنجي رستي ئي وڃي ڪونه سگهندا آهن.
 جيڪو هيءُ هنڌ لتاڙي اڳتي وڌندو، سو ضرور مرنندو. جنهن
 سرهي ٻوٽي جي ڳولها لاءِ تون آيو آهين سو هن جهر جهر
 ڪندڙ نهر جي هيٺان ائين ۾ موجود آهي. اوڏانهن وڃ ۽ جيترا
 گل گهرجي اوترا اتان ڪٺا.

پير هاڻي ڏاڍي آند ۾ اچي ويو ۽ چيائ ”مون کان وڌيڪ
 ڀاڳوان ڪير هوندو؟ مان اڄ پنهنجي پياري پراتا جو درشن
 ڪيو آهي. مهر باني ڪري مونکي اهو روپ ڏيکار جنهن
 روپ ۾ تون سمند پار ڪيو هو.“ پوءِ پير هنومان جي اڳيان
 ڏنڊوٺ ڪئي.

هنومان مشڪل لڳو ۽ پنهنجي شرير کي وڌائڻ لڳو. سندس
 شرير چڱي دشائن ۾ واپڪ ٿي ويو ۽ هڪ چورس ٻهاڙ
 جيان ٿي پيو. هن کان اڳ پيمسين پنهنجي ڀاءُ جو ورلن ٻڌي
 اتساه ۾ اچي ويندو هو. هاڻي هنکي ڏسڻ کان پوءِ ته هنجي
 اتساه جي ڪا حد ئي ڪانه رهي. هنومان جي شرير مان ٽيڄ
 جون لهرون نڪري رهيون هيون. پيمسين جون اکيون اهو
 چمڪو سهي ٿئي سگهيون، سو هن ڪري اکين کي بند ڪيو.
 هاڻي هنومان پير کي ٻڌايو ته ”دشمنن جي سامهون منهنجو
 شرير هن کان به وڌيڪ وڏو ٿي پوندو آهي.“ ائين چئي
 هنومان پنهنجي شرير کي ننڍو ڪيو ۽ پير سان پيمسين کي
 پاڪر پالو.

وياس لکيو آهي ته هنومان جي پاڪر پاڻ ڪري پيمسين
 جو سمورو ٿڪ دور ٿي پيو ۽ سندس شڪتي اڳي کان گهٽو
 وڌي ويئي.

پيمسڻن کي موڪل ڏيندي هنومان چيو ”اي جوڀ
 جوان! هاڻي پنهنجي ماڳ موٽي وڃ. جڏهن تون ضرورت
 سمجهين تڏهن مون کي ياد ڪر. توکي پاڪر پائڻا ڪري مون کي
 اهڙي خوشي ٿي جهڙي اڳين يڳ ۾ پست پاون رام جي پوٽر
 پيرن کي جهڙ ڪري پراپت ٿيندي هئي. جيڪو ور گهرجيئي
 سو گهري وٺ.“

پير چيو ”وڏو آهي پانڊون جو پاڳ جو مون کي تنهنجو
 درشن ٿيو آهي. تنهنجيءَ شڪتيءَ ور دان ۽ سهايتا دواران
 اسان جو اساه وڌندو ۽ اسين پڪ ٿي پڪ پنهنجن شترن
 کي جيتينداسين.“

انت ۾ هنومان پنهنجي ڀاءُ کي هن ريت آسيس ڏني:
 ”جنهن وقت تون بڌڪيتر ۾ گجگوڙ ڪندين تنهن وقت منهنجو
 آواز به اچي توسان شامل ٿيندو ۽ تنهنجي دشمنن جي دلين
 ۾ ڏهڪاءُ پيدا ڪندو. تنهنجي ڀاءُ ارڄن جي رت ٿي جيڪو
 جهندو جهولندو، مان الهيءَ ۾ اچي واسو ڪندس. اوهان
 ضرور سوڀ پائيندا.“

پوءِ هنومان پير کي اها ٺهر ڏيکاري جنهنجي ويجهو
 اهي سڳند وارا گل ٿي اڳهيا. اتي پير کي درويديءَ جي
 ياد اچي پيئي ته ڪئن هو ۽ گلن جي نظاريءَ ۾ ويٺي
 هوندي، سو گل گڏ ڪري يڪدم درويديءَ جي طرف
 روانو ٿيو.

[۳۷]

هان بگلو ٿورو ٿي آهيان

پانڊو بن ۾ هئا ته هڪ دفعي مارڪنڊيه نالي مٺي وٺڻ
 بڌار يو. الهيءَ وقت بڌشتر استري ڄائيءَ جي گڻن جو وستار
 پي ڪيو.

هن چيو ”استريءَ جي ڌيرج ۽ پوترائيءَ جي سمان ڪا به
 ٻي اچڻ جهڙي شيءِ هن سنسار ۾ ڪانه ٿيندي آهي. هوءُ
 ڏهه مهينا ساندھ ٻار کي گرب ۾ سنڀاليندي آهي. ان وقت
 ٻالڪ کي پنهنجن پرائن کان به وڌيڪ پيارو سمجهندي آهي.
 ٻار ڄمڻ وقت کيس سور لڳندائون آهن. ڪيڏي نه ٿيندي آهي
 سندس انتظار ۽ ڪيڏو نه سندس ڪشالو! ٻار ڄمڻ کان
 پوءِ کيس هڪ ئي چنٽا رهندي آهي. هو هميشه ٻار جي
 صحت ۽ سک جو خيال ڪندي رهندي آهي. استريءَ جو
 هر دؤ ٿيندو آهي ڪشادو. سندس دل جهڙوڪ درياءُ، مٿس
 پاڻي هوندو، زال سان خراب هلت هلندو، مٿس ظلم ڪندو،
 ته به هوءُ هنکي معاف ڪندي ۽ هن کي برابر پيار ڪندي.
 ڪهڙي نه عجيب ڳالھ آهي!“
 ٻڌڻ جي هيءَ ڳالھ ٻڌي مارڪنڊيه هڪ پراچين پوتر
 ڪٿا هنکي ٻڌائي.

ڪٿا هن ريت آهي. ڪوشڪ نالي هڪ برهمڻ هوندو
 هو. هو ڏاڍيءَ دريتا ۽ شردا سان برهمڇريءَ جو ورت پالن
 ڪندو هو. هڪڙي دفعي هڪ برچ جي هيٺان ويهي
 ويد پات ڪرڻ لڳو. وڻ جي چوٽيءَ تي هڪ بگلو پکي ويٺو
 هو. پکيءَ وٽ لائي. اها برهمڻ جي مٿي تي اچي پيئي.
 برهمڻ ڪروڙ وچان مٿي لهاريو. برهمڻ جي ڪروڙ واريءَ
 درشتيءَ ۾ وڻ سان بگلو مري ڪري پيو. جڏهن برهمڻ ائين
 پکيءَ کي مئل ڏٺو، تڏهن کيس ڏاڍو پڇتاءُ ٿيو. هو دل ۾
 چوڻ لڳو ”ڪهڙو نه غضب ٿي پوي جيڪڏهن اسانجي من
 جون اڃائون بڪدم پوريون ٿين! جيڪڏهن هر ڪا ابھري
 ۽ جوش جي پاونا اثراتي ٿئي ته جيڪر ڦهر ٿي وڃي. پوءِ
 جيڪر ڪيڏو نه پاڻکي پڇتاءُ ڪرڻو پوي. اها خوش نصيبي
 آهي جو اسان جي اڃائن جي سڦلٽا جو ڪيترين ٻاهرين ڳالهين
 تي دارومدار آهي. انهيءَ ڪري اسان ڪيترن ٻان ۽ دڪن

کان چٽي ٻوندا آهيون.

ڪٺوڪ کي ڏاڍو پڇتاءُ ٿيو جو ڪروڙ جي وقت سندس من ۾ هڪ درياو ٺا ٻڌا ٿي ۽ هڪ لاپرواڻ ڀڳي مري ويو. ٿوري وقت کان پوءِ برهمڻا هميشه جيان بکيا ڪرڻ ويو. هڪ گهر جي ٻاهران بکيا لاءِ اچي بيٺو. گهر جي ديوِي باسٽ ماري رهي هئي. ڪٺوڪ انهيءَ اميد ۾ ترسيو ته مائي پنهنجو ڪم پورو ڪري ضرور سندس طرف به ڌيان ڏيندي. انهيءَ وچ ۾ مائيءَ جو ڏکي اچي سڙيو. هو ڏاڍو ٽڪل ۽ بکيو هو. انهيءَ ڪري ديوِيءَ کي پهرين پنهنجي پتي ديو جي شيوا ڪرڻي پئي. هن پنهنجي پتيءَ جا پير ڏوٽي اڏهيا ۽ هنکي پوڄڻ آڻي ڏنو. اهڙيءَ ريت ڪم ۾ مشغول هئڻ جي ڪري، برهمڻا جي ڳالهه ٿي ڪانئس وسري ويئي. ديوِي جڏهن پنهنجي پتيءَ جي شيوا ڪري چڪي تڏهن برهمڻا لاءِ بکيا کڻي آئي. نمڙا سان مهراج کي چيائ ”معاف ڪجو، مان اوهانکي ڏاڍو ترسايو آهي.“

ڪٺوڪ ڪروڙ جي آڱ ۾ ٿي جايو ۽ چيائ ”مائي تو مونکي ڏاڍو گهڻو ترسايو آهي. اهڙي لاپرواهي نڪر نه آهي.“ مائيءَ وري برهمڻا کي چيو ”اي سرڻشت برهمڻا! ڪرڻا ڪري ڪميا ڪريو! مان پنهنجي پتيءَ جي شيوا ۾ لڳل هيس. انهيءَ ڪري دير ٿي ويئي.“

برهمڻا ورائيو ”پتيءَ جي شيوا ڪرڻ سنو ڪم آهي پر برهمڻن کي به وسارڻ نه گهرجي. مائي توکي پنهنجي سٽي ٻڌي جو ڏاڍو گهمند آهي.“

اي مائيءَ ڏاڍيءَ نمڙا سان برهمڻا کي چيو ”مهراڻي ڪري ڪاوڙجو نه. ياد رکو ته مان پنهنجي ڌرم پالڻ ۾ لڳل هيس، انهيءَ ڪري مون اوهانکي ترسايو. مان ڪو بگاڙو ٿوروئي آهيان جو ڪروڙ جي درشتيءَ سان مري پونديس! جا استري

پتي شيوا ۾ لڳل آهي، تنهن تي تنهنجي ڪروڙ جو ڪو پرياءُ
ڪونه ٿي ٿو!

هن ديوءَ جون ڳالهيون ٻڌي برهمڻ واٽڙو ٿي ويو.
سمجهي ٿي سگهيو ته مائيءَ کي بگلي جي ڳالهه جي خبر
ڪئن پئي.

انهيءَ ئي مائيءَ برهمڻ کي چيو ”اي مهان آتما! توکي
فرغ ادائيءَ جي راز جو ۽ ڪرم جي رهسيه جو پتو ڪونه آهي.
توڪي اها به خبر نه آهي ته منهن جو وڏي ۾ وڏو دشمن
ڪروڙ آهي جو سندس من ۾ ئي وسندو آهي. مان جيڪا
دٻار مدار ڪئي آهي تنهن لاءِ مرڻ کي معاف ڪر. مثلاً پوريءَ
ڏانهن هليو وڃ ۽ وڃي ڌرم وياڙ کان حياتيءَ جو راز پڇ.
وڃي جيون جو رهسيه سک.“

برهمڻ اچڻ ۾ اچي ويو ۽ چيا ”مان تنهنجي ڇينپ
جي لائق آهيان ۽ انهيءَ مان توکي فائدو ٿيندو. شل ٿون
سڏا سگهي رهين.“

ڪٽوڻڪ مثلاً پوريءَ ڏانهن ويو ۽ وڃي ڌرم وياڙ جي
گهر جي ڳولها ڪيا. هن سمجهو ته ڌرم وياڙ شهر جي
شورگل کان پري ڪنهن شالست اسٽان ۾ ايڪائٽ ڪٽيا ۾
رهندو هوندو. هو مثلاً پوريءَ جي منوهر نگريءَ جي ڪشادن
۽ سهڻن رستن تان گهمندو ويو. رستن جي ٻنهي طرفن ڏانهن
شاندار گهر ٺهيل هئا. اتي باغ ۽ باٽڪائون به ڏاڍيون وڻندڙ
هيون. گهمندي گهمندي، پچندي پچندي، اچي هڪ ڪاسائيءَ
جي دڪان جي ٻاهران بيٺو. اتي هڪڙي آدميءَ ماس پي
وڪيو. جڏهن لوڪن هن کي ٻڌايو ته اهو آدمي ڌرم وياڙ
آهي، تڏهن ته حيرت ۾ پئجي ويو.

برهمڻ ماس ۽ رت ۽ هڏيون ڏسي ڏکي ويو ۽ گهر ٿا
۾ پرچي هڪ پاسو وٺي بيٺو. برهمڻ کي منجهيل ڏسي
ڪاسائي پنهنجي گديءَ تان اٿي کڙو ٿيو. برهمڻ جي ويجهو

اچي پڇيائ ”ڀڳوان! اوهان خوش نه آهيو؟ ڇا هن ستيءَ
ماڌويءَ برهمڻ ڏيويءَ ت اوهانکي مون وٽ ڪونه موڪليو
آهي؟“

هيءَ ڳالهه ٻڌي برهمڻ جا ماشائي ڦري ويا.
پوءِ ڪاسائيءَ کيس چيو ”مهراج مونکي خبر آهي ته توهان
مون وٽ ڇو آيا آهيو. هلو! منهنجي گهر هلو!“
برهمڻ ڌرم ويڙهه جي گهر ويو. ڏٺا ته اتي هڪ سڪي
پرڀوار موجود آهي. برهمڻ ڏٺو ته ڌرم ويڙهه پنهجي پيءُ ماءُ
جي ڏاڍيءَ پگتيءَ سان شيوا ڪري رهيو آهي.
ڌرم ويڙهه ڪٽو شڪ کي ٻڌايو ته ڌرم ڇا آهي، ڪرم ڇا
آهي ۽ ڌنڌو ڇا آهي. سکيا وٺي ڪٽو شڪ گهر موٽي آيو ۽ اچي
پنهجي پتا مالا جي خوب شيوا ڪيائ. اڳ انهيءَ ڪرم غڻات
ڪندو هو.

هيءَ سندر ڪٿا جيڪا ويد وياس مهاپارٽ جي مکيه
وارتا ۾ تمام سهڻي نموني ۾ ڄڻي ڇڏي آهي سا گيتا جهڙو
اُپديش ئي ڏي. منڇر پورو ٻڌ ٿڏهن پائيندو آهي، جڏهن
هو پنهجي سوليل ڪم پوريءَ ايمانداريءَ ۽ سموري ڌيان
سان ڪندو آهي. جيڪو ڪم اسان جي حصي ۾ آيو آهي،
تنهنڪي پوريءَ طرح سان ڪرڻ اسانجو فرض آهي. اهائي
سرشتيءَ جي سرشتا ۽ سرو واپڪ سروانتر يامي ڀڳوان جي پوڄا
۽ پگتي آهي. ڀن ڀن منڇن کي ڀن ڀن ڏنڌا پڙ پوندا آهن.
بعضي اسانکي اهو ڏنڌو ڪرڻو پوندو آهي، جيڪو پنڳت جي
هليءَ چليءَ ڪري اسانجي پرابڌ ۾ اچي ٿو. پر مڇيرا کان
آيل ڪل جا ڏنڌا اهڙائي ٿيندا آهن. بعضي اسانکي حالتن
جي مجبوريءَ ڪري ڪو ڏنڌو ڪرڻو پوندو آهي، بعضي
آدمي پنهجي اڃا موجب ڪو ڏنڌو اختيار ڪندو آهي.
هن يا هن نموني جي ڏنڌي ۾ ڪجهه ڪونه آهي. پر سوال
آهي جو ڏنڌو اسانجي پاڳ ۾ آيو آهي، اهو اسان ڪهڙيءَ

ريٽ ڪريون ٿا. اهو پوريءَ ايمانداريءَ سان ڪريون ٿا يا نه. ان ۾ پوري دل لڳايون ٿا يا نه. ويد وياس هن وڏيءَ سڌانت جو هن سندر ڪٿا دوران سمرتن ڪيو آهي. هڪڙو ودوان برهمڻ جنهنڪي هن سڌانت جو پتو ڪونه هو، سو هڪ ڪاسائيءَ کان سکيا وٺي ٿو. ڪاسائيءَ جو ڏنڌو اڻ وٺندڙ آهي. پر سندس ايمانداري، رهڻ جو ڍنگ ۽ شيوا جو پاڻ اٽل آهي.

[۳۸]

پاڻيءَ جو هن ڪڏهن ۾ نه ڍالندو

جڏهن پالندو بن ۾ رهندا هئا، تڏهن ڪيترا برهمڻ هنن سان ملڻ ايندا هئا. انهن مان هڪڙو هستناپور ڏانهن موٽي راجا ڌرتراشٽر سان ملڻ آيو. ڌرتراشٽر هنجي چڱيءَ پر آجيان ڪئي. هن برهمڻ ڌرتراشٽر کي ٻڌايو ته راجائي ٻار پالندو درياڻي وس اڃ بن ۾ رهندي طوفان ۽ اُس جي ڪري تڪليفون پوڳي رهيا آهن. هو هر پرڪار ڏک بک سهي رهيا آهن. هيءَ ڳالهه ٻڌي ڌرتراشٽر کي ڪي قدر ڏک ٿيو. پر هنڪي وڌيڪ چنتا هئي پنهنجي پٽن جي انت جي. هن سمجهو ته نيٺ هن اڻپاڇاڙي پيڇاڙي ٿيندي ۽ شايد انجو نتيجو اهو ٿئي جو منهنجو سڄو ڪل ناس ٿي وڃي. پيم جو ڪروڙ وڃي آهي. هن وقت انهيءَ کي اڀرڻ کان بدشڪر روڪي بيٺو آهي. خبر ناهي ته اها روڪ ٿام ڪيستائ هلندي. صبر جي ڪا حد ٿيندي آهي. هڪ ڏينهن هيءَ دٻايل پاونائون ڦاٽي ٻاهر نڪرنديون ۽ وٺاڻ ڪندڙ طوفان جو روپ ڌارڻ ڪنديون. پير ۽ اڇن پڪ ٿي پڪ اسانکي سزا ڏيندا. شڪبي، ڪرڻ، دريوڙن ۽ مورڪ دشاسن لوپ جي ماڪيءَ جي ڳولها

پر وڃي وٺڻ جي شاخ جي سري تي پهتا آهن. سندن هيٺان
پير جي ڪروڙ جو انڌو ڪوهه آهي. ٿيل جهڙي ڳالهه آهي
هر ڪنهن به وقت مٿي ڀر وڃي هن ڪوهه ۾ ڪرڻ.

ويٺي ويٺي وري هو هن ريت خيال ڪندو هو: هاءِ
اسان لوڀ جو شڪار ڇو ٿياسين؟ اسان سڄا ڪونه هئاسين.
اسان بي انصافيءَ جي واٽ ڇو اختيار ڪئي؟ اسان وٽ اتاهه
ڌن هو. اسان انهي راڄي ڇو نه رهياسين؟ اسان راڄ جي لوڀ
۽ شڪتيءَ جي لالچ ۾ ڦاسي وياسين. اسان اهو ڪجهه ٽڪڻ
لڳاسين جنهن تي اسانجو ڪو اڌ ڪار ڪونه هو. پاپ جو ڦل
ضرور ڪوڙو ٿيندو. ارڃن سرڳهه مان ديوي هٿيار هٿ
ڪري آيو آهي. ڀلا آدمي سرڳهه کان مرڻ لوڪ ڏانهن ڇو
موٽي ايندا آهن. هو پنهنجي اندر جي آگهه لاءِ ئي
ايندا آهن. بدلو چڪائڻ ۽ ويڙهڻ سندن مکيه مقصد ٿيندو
آهي. ارڃن ڪي اسان سان ويڙهڻ جو واعدو ڪيو آهي.

ڌرتراشٽر جي دل هنن خيالن ڪري ڏکي ٿي رهي هئي.
پر مغز ڦريل ڪرڻ، دريودن ۽ شڪني خوشيون ڪري رهيا
هئا ۽ هڪ ٻئي کي پنهنجي سٿلن تي واڌايون ڏئي رهيا
هئا. شڪنيءَ ۽ ڪرڻ دريودن کي چيو ”اهو راڄ جيڪو
بدشتر جي هٿ ۾ هو، سو اڄ اسانجي ملڪيت ٿي چڪو
آهي. هاڻي اسانکي اڀرڪا ڪرڻ جو ڪو سبب ڪونه آهي.“
دريودن جواب ۾ چيو ”ڪرڻ اها ڳالهه بلڪل سچي
آهي. پر مونکي نه وڏي خوشي ٿڌهن ٿيندي ڇڏهن مان
پانڊون جا دڪ پنهنجي اکين سان ڏسندس ۽ پنهنجي وٽس
۽ شان شوڪت جو ڏيکاءُ ڪري سندن دل ۾ ويڙهيندس.
مڪمل خوشي ماڻڻ لاءِ اسانکي ٻن ۾ وڃي پانڊون جا دڪ
ڏسڻ گهرجن. پر منهنجو پٽ اسانکي اهڙي موڪل ڪانه ڏيندو.“
ائين چئي دريودن روئي ڏنو. هن سمجهو ته هيءُ سندس
پيءُ جو آلياچار آهي.

هن وڌيڪ چيو ته ”مڙا راجا پانڊون کان ڏکي ٿيو. هنڪي خيال آهي ته کين ٽپ جو بل آهي. انهيءَ ڪري اسانڪي بن ڏانهن وڃڻ ۽ پانڊون سان ملڻ کان روڪي رهيو آهي. ڏر ٿو ٿئيس ته هنن سان ملڻ ڪري مٿان اسانڪي ڪو جوڪم نه رسي. پر مان سمجهان ٿو ته جيستين بن ۽ وڃي اسين درويديءَ، پير ۽ ارڃن جا ڪشت پنهنجين اکين سان نه ڏٺا، تيسين جڻڪ ڪجهه ٿي وئي ڪونه. نه اسانڪي سڪه مليو، نه شترن کي دڪه. سڄو ٺاٽڪ ئي ٺڪو، سڄو قصو ئي اجايو، سڄو پورهيون ئي ورت. انهيءَ وڏي آند ماڻن کانسواءِ هٿن سستيءَ جي حياتي مونکي زهر ٿي لڳي. انهيءَ ڪري شڪنيءَ سان صلاح ڪري اهڙي ڪا ڪيڏ، ڪيڏ چئن راجا اسانڪي موڪل ڏئي ته اسين وڃي پانڊون جي دڪن جو درسيه ڏسي آند وئون.“

ٻئي ڏينهن صبح جو ڪرڻ ڪندو ڪڏندو دريوڌن وٽ ويو ۽ وڃي هنڪي چيائ ته مان پنهنجي منورث پوري ڪرڻ جو رستو ڳولهي ڪڍيو آهي. توکي خبر آهي ته دوليت بن ۽ گوالن جون ڪي بستيون آهن. اهي آهن اسانجي آڏين. هر سال اوڏانهن وڃي جانورن جو ڳاڙو ڪرڻ راجڪمارن جو فرض آهي. ايمان کان اهورواج هليو ٿو اچي. انهيءَ بهاني راجا کان موڪل وٺڻ گهرجي. انهيءَ ڳالهه تي هو ڪوبه اعتراض ڪونه وٺندو. اها رٿا ٺيڪ آهي نه؟“

شڪنيءَ ۽ دريوڌن کي ڪرڻ جي اهڙي سهڻي رٿا ڏاڍي وڻي. هنن يڪدم گوالن جي مکيءَ کي گهرايو ۽ کيس ڏر ٽراشتڙ ڏانهن انهيءَ لاءِ موڪليو ته هو راجا کان راجڪمارن کي بن ڏانهن وٺي وڃڻ جي آڳيا وٺي ڏئي.

ڳنوارن جي مکيءَ وڃي ڪري راجا کي نمرتا سان نويدن ڪري چيو ”هي راجن هميشه دستور ٿيندو آهي ته سال به سال راجڪمار هلي پشو ڌن جو حساب ڪتاب ڪندا آهن. مان

د ريت بن ۾ راجڪمارن جي رهڻ لاءِ هڪ سندر استان تيار ڪيو آهي. کين موڪل ڏيو ته اوڏانهن هلي جانورن جي ڇاڇ جوڇ ڪن. ڀرسان شڪار جو ڀرپڻڻ آهي. جانورن جي ڳاڙائي ڪرڻ کان پوءِ هو ڀل شڪار دواران پاڻ کي وڌرائين. ”ڌر تراشڻ کي اها رت نه آڙي. هن چيو ته ”شڪار ڪيل راجڪمارن جو مرڪ آهي. اها به سٺي ڳالهه آهي ته پشودن جي ڇاڇ جوڇ ڪجي. مون ٻڌو آهي ته پانڊو انهيءَ بن ۾ رهيا پيا آهن. انهيءَ ڪري اوڏانهن وڃڻ صلاح ڀريو نه آهي. جيسين ڪروڙ جي آڱ ڏکي رهي آهي، جيسين ويرو وڙو موجود آهي، تيسين اوهان لاءِ پير ۽ ارڃن جي نواس استان جي ويجهو وڃڻ خطرناڪ آهي. مان اوهان کي موڪل ڪوڏ ڏيندس. مان اوهان جي جان جو ڪم ۾ ڪو نه وجهندس.“

دريوڏن چيو ”اسين سندن ويجهو ڪونه وينداسين. اسين ڏاڍي خبرداريءَ سان ڪم ڪنداسين. اهڙي تجربو ڪنداسين، جنهن هٽڪي اسانجو ٻٽوئي ڪونه پوي.“

دريوڏن جو دليل ٻڌي ڌر تراشڻ چيو ”اوهان ڪيترو به ڪري خبردار ٿيو ته به هن ڳالهه ۾ خطرو آهي. بلڪ دشمنن جي ويجهو ٿيڻ ۾ به چوڪم آهي. ائين به واجب نه آهي ته اوهين وڃي پانڊون جي بنواس جا ڪشت ڏسو. ٿيڻ جهڙي ڳالهه آهي ته اوهان جي سپاهين يا نوڪرن ڇاڪرن مان ڪو پانڊو جو ايمان ڪري وجهي ۽ انهيءَ مان ڪو ٻيڙ ٻري پوي. انهيءَ ڪري ٿاڻن جي ڳاڙائي ڪرڻ لاءِ ڪو ٻيو آدمي هليو وڃي.“

انهيءَ ئي شڪنيءَ چيو ”اي راجن! يتشتر کي ڌرم جي مريادا جي ڄاڻ آهي ۽ هو مريادا ئي هميشه پورو پورو رهندو آهي. هن ڀريءَ سڀا ۾ اهڙي پرڳيا به ڪئي آهي. پيا پانڊو سندس آڳيا اوسار هلندا، ڪڏهن به آڳيا جو پنگ نه ڪندا. انهيءَ ريت ڪنهي پتر اسان سان ڪوبه وروڏي

وهنوار نه ڪندا. دريوڏن کي شڪار ڪرڻ جو شوق آهي.
هنجي مرضي رکو. ڇڏيوس ته پشن جي ٻڙتال ڪري اچي.
مان به ساڻس گڏ ويندس ۽ انهي ٻالھ جي سنڀال ڪندس،
جڏهن اسان مان ڪوبه پانڊون جي نزديڪ نه وڃي.“
ڌٽراشٽر هو ڪمزور، سو هن دفعي به هميشه جيان ڪري
ننڍن جي ٻالھ رکيا ۽ کين موڪل ڏنا.

جنهن جي من ۾ وڻر يا وڻسي ٿو تنهنکي سنڌوش ڪٿان
ملندو؟ وڻر هڪ پيانڪ آڳ جيان آهي. ڪيترو به انکي
وساين، پر هو ۽ وسڻ جي نه آهي. ڀلا ڪائين وجهڻ سان
ڪو باهه ڀري ٿيندي آهي؟ وڌيڪ ڪائين وجهڻ سان باهه
وڌيڪ زور وٺندي آهي. جيڪا به لڪڙي ان ۾ پوندي آهي
تنهنکي ساڙي پسم ڪندي آهي ۽ وڌيڪ لڪڙين لاءِ واجهائيندي
آهي. وڻر واري جو من ڪڏهن ڪونه ڀاڻندو آهي.

[۳۹]

دريوڏن جو ايمان

ڪورو وڏو لشڪر ۽ اڻ ڳڻيا نوڪر ڇاڪر سان وٺي
دويت بن ۾ ويا. دريوڏن ۽ ڪرڻ نه خوشي ۽ وچان ڪڇڙن
۾ ڪونه ٿي ماڻيا. انهن ائين ٻي سمجهو ته پانڊون جا ڏک
ڏسي اسانکي ڏاڍو آندو ايندو. هنن پانڊون جي رهائش
کان چئن ميلن جي دوريءَ تي منزل هڻي. سندن آرام گهر
ڏاڍا سٺا سهڻا هئا. منجهن هر پرڪار جون سهوليتون ۽ سڪو
موجود هئا.

اڻي پهچي ڪري هنن جانورن جو ڳاڙو ڪيو. ڳڙ
پوري ٿيڻ کان پوءِ هو پاڻت پاڻت جي وندر ۾ لڳي ويا.
پهرين ٽي ڏنئون پوءِ ڪيتريون رانديون روينديون ڪيائون.

ٻڌڻي ۽ ٻيا شڪار ٿي. شڪار جي پٺيان ڀڄندي دريوڏن پنهنجن ساٿين سوڌو هڪ سندر سرور جي ڪنڀي تي اچي سڙيو. اهو تلاءُ پابڏون جي ڪتيا جي ويجهو هو. دريوڏن حڪم ڪيو ته انهيءَ تلاءُ جي ڪنڀي تي ٽنبو هڻيا وڃن.

گاندروڻ جي راجا چترسين پنهنجي نوڪرن ڇاڪڙو سوڌو اڳيئي ان تلاءُ جي ڪناري تي منزل هڻين هئي. انهيءَ ڪري سندس آدمين دريوڏن جي آدمين کي ٽنبن هڻڻ کان روڪيو. دريوڏن جي نوڪرن پنهنجي مالڪ کي اچي ڏانهن ڏاڍي نه ڪوئي ننڍڙو راجا اڳيئي تلاءُ جي ڪناري تي اچي رهيو آهي ۽ سندس نوڪر کين ٽنبن هڻڻ کان روڪين ٿا.

انهيءَ ئي دريوڏن کي ڏاڍي چڙ آئي ۽ حڪم ڪيا ته انهيءَ رئيس کي اتان ڪڍي ڇڏيو ۽ پنهنجا ٽنبو انهيءَ جاءِ تي هڻو. دريوڏن جا نوڪر ڏيند جي ڪناري موٽي آيا ۽ پنهنجي مالڪ جي حڪم جي پوئاري ڪرڻ لڳا. پر گاندرو هئا تمام گهڻا، انهيءَ ڪري دريوڏن جي آدمين کي ٽرڪڙ ۾ پوئتي هٽڻو پيو.

دريوڏن کي جڏهن هن ڳالهه جي ڪل پيئي تڏهن سندس ڪروڙ جو ٻارو وڌيڪ چڙهي ويو. هو وڏو سارو ڪٽڪ سارو ڪري هليو هن گستاخ رئيس جي مرڻ ڪرڻ. هيءُ هو ڪير جو دريوڏن جي خوشيءَ ۾ رخنو وجهڻ لڳو هو؟ تلاءُ تي پهچڻ سان ڪورون ۽ گاندروڻ جي وچ ۾ لڙائي شروع ٿي ويئي. پهرين ڪورو زور پوندا ويا. اتي چترسين پنهنجي لشڪر کي وري گڏ ڪري اساهت ڪيو ۽ جلدو ڇا هٿيار ڪم آڻڻ شروع ڪيا. ڪرڻ ۽ ڪورون جي ٻين نيٽائن جا رت ۽ هٿيار ڪسجي ويا ۽ هو ڏاڍي بي عزتيءَ سان ٽڪڙ ٽڪڙ ۾ پوئتي هٽيا. جنگ جي مڃڻ ۾ دريوڏن اڪيلو رهجي ويو. پر چترسين جلد ئي ڪري دريوڏن کي

جهايو ۽ سندس هٿ پير ٻڌي، کيس پنهنجي رت ۾ وهاري،
پنهنجي سوپ جي پٽرائي ۽ لاءِ خوب سنڪ وڇايا. ڪورون
جا ڪيترا ٻيا به مکيه نيتائون پڪڙيا ويا. ڪورون جولشڪر
نثر بتر ٿي ويو ۽ ڀڄندڙن مان ڪن وڃي پانڊون جي ڪٿا
۾ پناهه ورتي.

در يوڏن جي هار ۽ پڪڙجڻ جي خبر ٻڌي پيمسین کي
ڏاڍي خوشي ٿي. هن بدشتر کي چيو ”هنن گانڌرون اسانجو
ڪم پورو ڪيو آهي. در يوڏن سان پوري پوري جٺ ٿي
آهي. هو آزاد هجي ها ته هٿ اچي اسان تي نٿوليون ڪري
ها. اسانکي گهرجي ته هنن گانڌرون مٿن جي شڪرگدازي
ڪريون.“

پر بدشتر پير کي چيڀينندي چيو ”پيارا ڀاءُ، هي موقعو
نه آهي پنهنجي خوشيءَ ڪرڻ جو. ڪورو اسانجا پنهنجا
ويجهڻا مائٽ آهن. ڌارين سندن بي عزتي ڪئي آهي. انهيءَ
۾ اسان جي به گهٽتائي آهي. اسانکي اها بي عزتي ڇپ ڪري
سهڻ نه گهرجي. اسانجو ڌرم آهي ته وڃي ڪورون کي
ڇڏايون.“

پيمسین کي بدشتر جي ڳالھ وڃي ڏسڻ ۾ ڪانه آئي.
هن چيو: ”ٻائي در يوڏن جنهن اسانکي جيئندي لاک جي
گهر ۾ ٿي جلايو تنهن کي اسان ڇو بچايون؟ انهيءَ نيچ کي
جنهن منهنجي کاڌي ۾ ڏهر ملائي، جنهن منهنجا هٿ پير
ٻڌي مونکي درياھ ۾ لوڙهي ڇڏيو، تنهنجو ٽوڪي ڪهڪاءُ
ڇو ٿو ٿئي؟ انهن دشمن، جن چئن کان گهلي درويديءَ کي
پريءَ سڀا ۾ آندو، تن لاءِ اسانجي من ۾ ڀرائي پاڻ ڪئن
ٻڌا ٿيندو؟“

ائين ڳالهيون پي هليون ته باند ٿيل در يوڏن ۽ سندس
ساتين جي درد پوري دانھن پريان ٻڌڻ ۾ آئي. بدشتر جي دل
۾ دڪ ٿيو. هن پيمسین جي اعتراض کي رد ڪري ڀائرن کي

آگيا ڪئي ته وڃي ڪورون کي ڇڏايو. پانڊو هئا آگيا ڪاري، سو ڪورون جي پگل ٿلڻ لشڪر کي گڏ ڪري، پيمر ۽ ارڃن گانڌرون سان لڙڻ لڳي ويا. چترسين جي مرضي ڪانه هئي ته ڪو پانڊو سان وڙهان. پيمر ۽ ارڃن کي ڏسي هن چيو: ”مان ته پاڻي ڪورون کي سيڪڻ ڏيڻ تي چاهي، پر جيڪڏهن اوهانجي اها مرضي آهي ته مان کين آزاد ڪريان ٿو.“

ڪورون کي آزاد ڪندي چترسين کين حڪم ڪيو ته پڪدم هستناپور هليا وڃو. هن بي عزتيءَ سهڻن کان پوءِ ڪورو سڌا هستناپور ڏانهن موٽيا. ڪرڻ جيڪو ڏکيتر ڇڏي ڀڄي ويو هو، سو به اچي رستي تي ساڻن گڏيو.

شرم ۽ نراسا جي ماريل دريوڌن ڪرڻ کي چيو: ”ڪهڙو نه چڱو ٿئي ها جيڪڏهن چترسين جي هٿان مري وڃان ها. هاڻي ته مان لڄ کان ڪنڌ مٿي کڻي نٿو سگهان. مان بڪ هڙٿال ڪري مرندس. دشاسن! تون سنگهاسن تي ويهي راج ڪر. هڙئيءَ طرح دشمن جي هٿان بي عزتي سهڻن کان پوءِ منهنجي لاءِ جيئن محال آهي.“

دشاسن دريوڌن جي پيرن تي ڪري رڻ لڳو ۽ پنهنجين ڪمين جي اپٽار ڪرڻ لڳو. ڪرڻ ڀائرن جو هيءُ ڏک ڏسي سهي ڪونه سگهيو. انهيءَ ڪري هو کين سمجهائڻ لڳو، هن چيو: ”اوهان جيڪي ڪريو تنهنجو ڪرڻ سو ڪرڻ وٺڻ جي وٺڻ کي نه نٿو سهين، هن ريت ڏک منائيندي ڏهي پوڻ مان ڪهڙو فائدو ٿيندو؟ اهي ڳالهيون ٻڌي توهانجي دشمنن کي خوشي ٿيندي. ذرا پانڊون ڏانهن نه بهاريو. ڪيڏو نه سندن ايمان ٿيو؟ ڪيتريون نه آڀڏائون مٿن آيون، انهيءَ هوندي به هنن ڪڏهن به بڪ هڙٿال جو نالو ڪونه ٻڌو.“

شڪيءَ ڳالهه کي ڪاٽيندي چيو: ”ڪرڻ جا لفظ ڌيان سان ٻڌ. پانڊون کان ڪٽيل راج اڄ تنهنجي ملڪيت آهي. غوب انهيءَ جو مزدو ماڻو. مرڻ به ڇا رکيو آهي؟ ورست رکڻ

مان ڇا وٺبو؟ جيڪڏهن توکي پنهنجي ڪٿي ۽ تي سڄو پڄتاءُ آهي ته پابندون سان صلاح ڪري سندن راڄ کين موٽائي ڏي.“
 جڏهن دريوڌن هن پرڪار جو وارتالڀ ٻڌو، تڏهن سندس ٻڙيون ڀاونائون نئين سر جاڳي پيون، هن جي خيال موجب ايمان ۽ هار سهڻا راڄ واپس ڏيڻ کان سو دفعا بهتر هو. جوش ۾ اچي: هن چيو: ”هن حالت ۾ پابندون سان صلاح ڪرڻ ڪبو؟ صلاح ته انهن سان تڏهن ئي ٿيندو، جڏهن کين جيتبو. مان ضرور کين هار ڏيندس. مان ضرور سوپ پائيندس.“
 هيءُ واک ٻڌي ڪرڻ دريوڌن جي پٺي ٺپري پئي ڇڏي: ”هاڻي تون راجائن جيان ڳالهائين ٿو. مرڻ مان ڪهڙو سود آهي؟ جيئنڌو رهيو ته ڪجهه نه ڪجهه چڱو ڪم ڪبو، ڪا نه ڪا سوپ پائي.“ پوءِ هو گهر ڏانهن موٽڻ لڳا، رستي تي ڪرڻ پنهنجي ترار تي هٿ رکي قسم کڻي چيو: ”جڏهن شرط وارا تيرهن ورهيه گذرندا، تڏهن مان جنگ جي ميدان ۾ ارڄن کي موت جو منهن ڏيکاريندس.“

[۴۰]

کرشن جي بک

دریودن جو یگ ۽ ڪرڻ جي پرنگيا

پابندو بن ۾ هئا. دريوڌن جي دل ۾ آيو ته راجسو يگ ڪريان. پر برهمڻ کيس سمجهايو ته شاسترن جي مرڻا موجب ڌرتراشتر ۽ ڀڌشتر جي جيئنڌي کيس راجسو يگ ڪرڻ جو اڌڪار ڪونه هو. انهيءَ ڪري هنن کيس صلاح ڏني ته هو وٽيشٿو نالي يگ ڪري. هن برهمڻ جي صلاح مڃي ۽ وڏي پيڪي ۽ تجمل سان وٽيشٿو يگ ڪيو.
 جڏهن يگ پورو ٿيو، تڏهن عام لوڪ چوڻ لڳا ته ڀڌشتر

جي راجسو يگه جي رونق پوري سورهن آنا هئي. پر دريوڌن جي يگه جو شان هڪ آني چيترو به ڪونه هو. دريوڌن جا دوست وري يگه جي ساراهه مان ڀاپيائي ڪونه ٿي. هنن جي خيال موجب دريوڌن جي يگه جو شان ڀيائي، منڌانا، ڀرت ۽ ٻين اڳين راجائن جي ڪيلن يگن جي ٽل هو. ڇا پاوسي ڪندڙن راج دربارين ته يگه جي مهما ڪندي زمين آسمان هڪ ڪري ڇڏيو.

وڻ ڪرڻ وري سڀا ۾ اٿي ڪري چيو: ”راجن! انهيءَ ڳالهه جو ڏک نه ڪريو، نه اوهان راجسو يگه نه ڪري سگهيا آهيو. جلد لڙائي لڳندي ۽ ان ۾ پنج ٽي پانڊو مري ويندا پوءِ اوهان پوري ناف باٺ سان راجسو يگه ڪڇو. مان قسم کڻي چوان ٿو ته جيئن مان ڀٽ ۾ ارجن کي نه ماري ڇڏين، تيئن نه ماس کائيندس، نه شراب پيئندس. ڪنهن سواليءَ کي خالي هٿين به ڪونه موٽائيندس.“

ڪرڻ جي هيءَ پرلنگيا ٻڌي ڌرتراشٽر جا ڀٽ گدگد ٿيڻ لڳا ۽ خوشيءَ وچان واه واه ڪرڻ لڳا. هنن ائين سمجهيو ته ڇٽڪه پانڊو مري چڪا آهن.

جاسوسن بن ۾ وڃي پانڊون کي ڪرڻ جي پرلنگيا جي سموري خبر ٻڌائي. اها خبر ٻڌي ٻڌشتر کي ڏاڍي چنٽا ٿي. هنکي خبر هئي ته ڪرڻ هڪ وڏو وڻ آهي. ڪرڻ جڏهن ڄاڻو هيو تڏهن سندس شرير ايشوري زره سان ڀڪيل هو.

جهنگلي جانورن جي رکيا به ضروري آهي

هڪڙي دفعي ننڍ ڪلڻ کان اڳ صبح جو ڏاڍو سوڀرو ٻڌشتر هڪڙو سڀنو ڏٺو. سڀنا يا ته ننڍا ڇڻا کان اڳ ايندا آهن يا انهيءَ وقت ايندا آهن، جڏهن ننڍ ڪلڻ تي هوندي آهي. هن سڀني ۾ ڏٺو ته ٻن جا جانور گڏجي ڪري کيس ڏاڍي درد سان عرض ڪري رهيا آهن ته هو سندن

سموري وٺڻ ناس نه ڪري ۽ انهيءَ ڪري اهو بن ڇڏي
ڪنهن ٻئي طرف وڃي. انهي سڀني جو ڏسڻ لڳو اهو اثر
ٿيو، جو هو اها جاءِ ڇڏي ٻئي طرف وڃي رهيو.
ڏسڻ جي هن قدم مان اهو انومان ٿو نڪري ته پراچين
ڀارت واسين کي انهيءَ سڌانت جو پتو هو ته جهنگل جي پس
جي بچاءَ جو پر بند ڪرڻ ضروري آهي.

در يونڊن جي لڄائي ۽ ڪرشن جي ڪرامت

هڪ دفعي رشي درواسا پنهنجا ڏهه هزار وديارڻي ساڻ
وٺي در يونڊن وٽ آيو. در يونڊن کي رشيءَ جي سڀاءَ جو
پتو هو. انهيءَ ڪري رشيءَ جي سواڏت جي هر اسم تي هن
پنهنجي سر ڏيان ڏنو. هن رشيءَ جي ڀتري ادارتا سان سڀوا
ڪئي جو رشي ڏاڍو پرسن ٿيو ۽ در يونڊن کي چيائين ته ”ڇيڪو
ور گهر ٿو هجيئي سو گهر.“

در يونڊن رشيءَ جي پرسنتا ڏسي ڏاڍو خوش ٿيو. جڏهن
رشيءَ در يونڊن کي وردان جي آڇ ڪئي، تڏهن در يونڊن
دل ۾ خيال ڪيو ته هيءُ ڏاڍو سٺو وجهه مليو آهي جڏهن رشيءَ
جو ڪروڙ پانڊون تي وڃي وسي. هن رشيءَ کي چيو ته
”اوهان اسانجا اٽئي ٿي آيا آهيو. اها اوهان جي وڏي ڪريا
آهي. اسانجا ڀائر بن ۾ آهن. ڪريا ڪري انهن وٽ به وڃو.
اوهان جي اتي وڃڻ ڪري هنن کي نه رڳو خوشي ٿيندي،
پر سندن عزت به وڌندي. حرڪت ڪري در يونڊن رشيءَ
کي اتي وڃڻ جو اهو وقت ڏسيو، جنهن وقت پانڊون وٽ
تيار ٿيل سمورو کاڌو کپي ويندو هو ۽ جنهن وقت اوچتو آيلن
مهمان لاءِ پر بند ڪرڻ ڏکيو ٿي پوي ها.

دروسا جو دستور هوندو هو ته هو آدمين کي آزمائيندو
هو سو هن ائين ڪيو. جڏهن در يونڊن کيس چيو هو.
در يونڊن کي پڪ هئي ته پڻ پانڊو، جيڪي پاڻ ايترو

لنگ هئا، سي رشي ۽ پوءِ سندس ششن لاءِ ڪوبه بندوبست ڪري نه سگهندا انهيءَ ڪري رشي ضرور کين ڪورزبردست پارائو ڏيندو.

جنهن وقت پانڊو منجهند جو پرساد چڪي آرامي ٿيا هئا، تنهن وقت درواسا وٽن پهتو. پنجن ئي ڀائرن رشيءَ جو سواگت ڪيو ۽ کيس نمسڪار ڪري عزت ۽ مان سان وهاريو. ٿوري دير کان پوءِ رشيءَ چيو: ”اسين جلدي موٽي ٿا اچون. ايسٽا اسان لاءِ پوڄن لپار ڪرائجو. اسانکي بڪ به لڳي آهي.“ ائين چئي رشي پنهنجي ششن سميت نڌيءَ جي طرف هليو ويو. پانڊون جو بنواس شروع ٿيو هيو، تڏهن بدشتر جي ٽهپيا سان ڀر سن ٿي سورج نارائڻ کيس هڪ وچتر برتن اڪشي پائر نالي ڏنو هو. انهيءَ پائر ۾ ايترو کاڌو هوندو هو، جو ڪڏهن نه کٽي. انهيءَ عجيب پائر ڏيڻ وقت ديوتا هي شبد چيا هئا. ”هن پائر دواران مان اوهانکي ايترو کاڌو ڏنو ڏان، جيترو ٻارهن ورهيه سالده اوهانجون روزانيون گهر جون پوريون ڪندو. روزمره جيسين سڀ کائي ڍو نه ڪندا ۽ جيسين سڀني کي ڪارائي درويدي پاڻ به نه کائيندي، تيسين انهيءَ ڏينهن لاءِ هي پائر برابر کاڌو موجود ڪندو رهندو.“

انهيءَ وردان جي آڌار تي پهرين برهمڻ ۽ اٺين کي ڪارائيندا هئا، پوءِ پانڊو پرساد ورتائيندا هئا ۽ انت ۾ درويدي کاڌو کائيندي هئي. جنهن ڏينهن درواسا پانڊون جو اٿي ٿيو، تنهن ڏينهن درويديءَ سميت سڀ پرساد پائي چڪا هئا. انهيءَ ڪري انهيءَ ڏينهن پائر خالي ٿي چڪو هو. ان ۾ وڌيڪ کاڌي ڏيڻ جي شڪتي ڪانه رهي هئي.

هاڻي درويديءَ کي ڏاڍي آند مانڌ اچي ورايو. دل ۾ چوڻ لڳي ته جڏهن رشي ۽ سندس ششن هٿ منهن ڏوٽي نڌيءَ کان واپس ورندا، تڏهن انهن کي مان ڇا ڪارائيندس. هر ريت هوءَ نرڙا جي سمند ۾ غوطا کائي رهي هئي. انهيءَ دڪي

اوستا ۾ هن رنڌڻي ۾ وڃي شري ڪرشن کي آراڌنا ڪئي
ته هن ڏکي سمي ۾ منهنجو اچي سهائي ٿي ۽ رشيءَ جي
بت پارائي کان بچاءُ.

دروپديءَ جي اها پراڻا اونهائي يگوان ڪرشن اچي اتي
پرگهت ٿيو ۽ اچڻ شرط چيائ: ”مونکي ڏاڍي بک لڳي آهي
وڃ ڪدم منهنجي لاءِ ڪجهه کڻي اچ. پهرين کائيندس،
بيون ڳالهيون پوءِ ڪندس.“

هيءُ حال ڏسي دروپدي واڙي ٿي ويئي! جنهن متر
کي هن سهائتا واسطي سڏ ڪيو هيو، سو به هڪ ريت ڦري
سندس شترو ٿي پيو هيو. گهٻراهت ۾ پيل دروپديءَ چيو:
”هائ! ڪرشن کون هن ريت منهنجي پرڳا چوڻو وٺين؟
سورج جيڪو اڪشيءَ پاتر ڏنو هو، انجي اڃ لاءِ شڪتي ختم
ٿي چڪي آهي. هوڏانهن رشي درواسا سر تي چڙهي وينو
آهي. مان ڇا ڪريان؟ اجهو رشي پنهنجن ششن سوڌو نديءَ
تان سنان ڪري موٽي ٿو. هيءُ مصيبت اڳيئي موجود هئي،
مٿون ٿو به اچي بک بک لائي آهي.“

ڪرشن جواب ۾ چيو: ”مونکي ڏاڍي سخت بک لڳي
آهي. اجايا بهانا نه ڏي. وڃ وڃي اڪشيءَ پاتر کڻي اچ ته
مان پاڻ ڏسان.“

دروپدي برڻ کڻي آئي. ڪرشن ڏٺو ته باسڻ جي
ڪناري کي هڪ رڌل ڇانور ۽ ذري ڀاڄي لڳي پيئي آهي.
ڪرشن اهي کڻي کاڌا ۽ کائيندي چيائ: ”جو ساري جهڪت
۾ رهايو آهي، ساري وشو جنهنجو روپ آهي، تنهنجو
آهي هي پرساد.“ اهو پرساد کائيندي ئي ڪرشن جي بک
لهي ويئي.

ڪرشن هٿن ڀوسن ٿيو، پر دروپدي شرم ۾ ٻڏي ويئي.
هن دل ۾ چيو: ”ڏسو ته مان ڪهڙي نه غفلت ڪئي آهي.“

باسط کي پورو صاف ٿي ڪونه ڪيو اٿم. واسديو وٺي اها لڳ ليون ڪاڏي.“

ڪر شط اهو هڪ ڪٽو کائي بي حد خوش ٿيو هيو. هن پيمسین کي سڏ ڪري چيو: ”وڃ وڃي رشيءَ کي نديءَ تان کڻي اچ. چئین ته رسوئي تيار آهي.“

هيڪر ته پيمسین منجهي پيو. پر ڪرشن ۾ هو سندس اڳاڏو وڃاءُ، سو نديءَ جي انهيءَ ٿر تي هليو ويو، جت درواسا ۽ سندس شش سنان ڪرڻ ويا هئا. پيمسین ڏٺو ته سڀئي سنان، پوڄا پاٽ ۽ رسوئي ڪري چڪا هئا. هو اهڙو ٿرپت ڏسڻ ۾ آيا، جڻا امرت کاڌو هوائون. شش گوروءَ کي چيو: ”اسين جڏهن هت آياسين، تڏهن بڌستر کي چئي آيا هو اسين ته پوڄن تيار ڪرائج. پر هت اسان کي هر ريت ٿرپتي ٿي آهي. اسان ڀڙو ٿي کاڌو آهي. اسان کي وڌيڪ کائڻ جي لوڙ ڪونه آهي.“ درواسا سارو پيد معلوم ڪري ورتو ۽ پيمسین کي چيائ: ”اسان روئي کائي چڪا آهيون. وڃي بڌستر کي چو ته اسان جيڪا کيس تڪليف ڏني آهي، تنهن لاءِ معاف ڪر.“ ساري وشو ڪر شط ۾ سمايل آهي. ڪرشن ٿرپت ٿيو ته سارو جڳت ئي ٿرپت ٿيو. جڏهن سڄي جڳهه کي ٿرپتي ٿي، تڏهن درواسا ۽ سندس شش ڪئن بکيا رهندا؟“

[۴۱]

جادوءَ جو قلاء

پانڊون جي بنواس جو مدر اچي پورر ٿيو هو. ٻارهن ورهين ۾ باقي ٿورا ڏينهن هئا.

پانڊون جي آشرم جي ڀرسان هڪ غريب برهمڻ جي ڪٽيا هئي. ڪٽيا جي ٻاهران آڱه جلائڻ جي ارڻي ٽنگي پئي

هئي. اٿان هڪ هرڻ اچي لنگهيو. هرڻ کي ٿي ٿي خارش،
 سوانهيءَ ارڻيءَ سان بت مهتر لڳو. هرڻ جڏهن اٿان هلڻ لڳو
 تڏهن سندس سڱن ۾ ارڻي اٽڪي پيئي. هرڻ کي اچي پُورلو،
 سو اٿي زور سان جهنگل ڏانهن پڳو. اها حالت ڏسي برهمڻ
 ڏانهن ڪرڻ لڳو: ”هه ارمان! هرڻ منهنجي ارڻي گهلي
 ٿو وڃين، اڳتي مان هون ڪئن ڪري سگهندس؟“
 انهن ڏينهن باهه ٻارڻ لاءِ تيليون ڪونه هونديون هيون.
 هوم ڪرڻ لاءِ ڪاٺين جي ٻن ٽڪرن کي هڪ ٻي سان
 گهي ڪري آڱ ڍڪائيندا هئا. انهن ڪاٺين کي ارڻي ڪري
 سڏيندا هئا.

برهمڻ ڊڪي ڪري پانڊون کان مدد گهري. پانڊوهرڻ
 جي ڪڍ پيا. پر اهوهرڻ سڄو پڇوهرڻ ڪونه هو. اهو ته
 هڪ طلسمي هرڻ هو. هرڻ لينگ ٿيا ڏيندو ٻن ۾ پڇي ويو.
 پانڊو ڊڪي ڊڪي جڏهن جهنگ جي وچ ۾ وڃي پهتا، تڏهن
 هرڻ ٻاڪل ڳم ٿي ويو.

ڊڪي ڊڪي، پانڊو بنه ٽڪجي پيا. هرڻ کي هٿ
 ڪرڻ ۾ نراش ٿي، هو هڪ ٻڙ جي وٽ هيٺان مانڊا ٿي ويهي
 رهيا. اڪل هڪ سرد آه ڀري چيو: ”ڪهڙي نه آسانهي
 دردشا ٿي آهي! اسان هن برهمڻ جو هڪ خسيس ڪم به
 نٿا ڪري سگهون.“

پير وري هٿن چيو: ”ٻاڪل نيڪ آهي. جڏهن درويديءَ
 کي پريءَ سڀا ۾ گهلي آيا هئا، تڏهن اسانکي گهرو هو ته
 هنن پايڻن کي اٿي جو اٿي ماري ڇڏيون هئا. ائين ڏسجي
 ٿو ته ڇاڪاڻ جو اسان انهيءَ فرض ادائيءَ ۾ گستاخيون،
 تنهنڪري ئي هيءَ دردشا ٿي آهي.“

ارجن وري هي گستاخيا: ”جڏهن هن سوٽ [ڪوچوان
 کي سوٽ سڏيندا آهن.] جي پٽ (ڪرڻ) مونکي گهٽ
 وڌ ڳالهايو، تڏهن مون چپ ڪري اها بي عزتي سٺي. مان

سمجھان ٿو ته انهيءَ ڪريءَ اڄ اسانجي هيءَ دردشا ٿي آهي.“
 بدشتر ڏٺو ته سڀني جو صبر ٽٽي چڪو آهي. سڀ
 وياڪل ۽ اداس ٿيا پيا آهن. ڀلا ڊوڙي ڊوڙي ٽڪجي پيا
 هئا. اڄ به کين سخت ستائي رهي هئي. بدشتر سمجهيو ته
 هنن کي ڪجهه ڪم ڪرڻ لاءِ ڏيو ته سندن من بيءَ پوندو ۽
 سندن اداسي گهٽ ٿيندي. کيس اڄ سخت ستائي رهي هئي.
 انهيءَ ڪري هن نڪل کي چيو: ”ٻائرا! اٿ، هن وٽ آي
 چڙهي لهار ته ڪٿي ٿڙ يا تلاءُ، ڀلڀ يا ڍوري، ندي يا نهر
 آهي ڇا؟“

نڪل جهٽ وٽ ئي چڙهي ويو ۽ چيائ ته مان ڏسان ٿو
 ته ”ٿوري مفاصلي تي ڪجهه پاڻيءَ جا ٻوٽا ڏسڻ ۾ اچن ٿا.
 انهن جي ويجهو ڪي بگلا به گهمي رهيا آهن. مان سمجھان
 ٿو ته اتي پاڻي ضرور هوندو.“

اها ڳالهه ٻڌي بدشتر نڪل کي پاڻي آڻڻ لاءِ چيو. نڪل
 انهيءَ طرف ويو ۽ اتي هڪ سندر سرور ٿسي ڏاڍو سرهو
 ٿيو. کيس به اڄ ڏاڍو ستائي رهي هئي. انهيءَ ڪري هن
 جي من ۾ آيو ته پهرين پاڻيءَ پيءُ پنهنجي پياس بجھايان. پوءِ
 ڀائرن لاءِ ٽرڪش ۾ پاڻي کڻي وڃان. پر اڃا هن انهيءَ صاف
 پاڻيءَ ۾ پنهنجو هٿ وڌو ته مس ته کيس هڪ آواز ٻڌڻ ۾ آيو.
 غيبي آواز چيو: ”اي مادري پترا! ابھرو نه ٿيءُ. هيءُ
 تلاءُ منهنجي ملڪيت آهي. پهرين منهنجي سوالن جا جواب
 ڏي، پوءِ پاڻيءَ کي هٿ لڳاءُ.“

نڪل حيرانيءَ ۾ هيڏانهن هوڏانهن نهارڻ لڳو. ڪوبه
 جيو هن کي ڏسڻ ۾ ڪونه آيو. آواز جي پراڻهه نه ڪندي هن
 ٻڪ پري پاڻي پيتو. پاڻي پي ڪري هو ڪناري تي چڙهيو
 مس ته کيس مٿي ۾ ڦيري آئي ۽ هوائي جواني، ڪري پيو.
 نڪل کي وڏي گهڻي دٻڙ ٿي. انهيءَ ڪري بدشتر کي
 سخت انتظار ٿي. هن سهڊيو کي موڪليو ته ڇا ڪري

اچي نه ڪهڙي ماجرا آهي. جڏهن سهديو تلاءَ جي ڪنني تي پهتو، تڏهن نڪل کي ڪريل ڏسي عجب ۾ پئجي ويو. پر ڇاڪاڻ جو کيس اڄ سخت ستائي رهي هئي، انهيءَ ڪري پاڻ جي بابت وڌيڪ چاچ ڪرڻ کان اڳ پاڻي پيئڻ لڳو.

وري به ساڳيو آواز ٻڌو. ”سهديو! هيءُ تلاءَ منهنجو آهي. پهرين منهنجن سوالن جا جواب ڏي، پوءِ پاڻي پي.“ نڪل جيان سهديو به آواز جي پرواهه نه ڪئي ۽ پاڻي پيئڻ لڳو. هن جو به نڪل جهڙو حال ٿيو.

سهديو به ڏاڍي دير ڪئي، پئشور وري به چنتا ۾ پئجي ويو. انهيءَ ڪري هن ارجن کي چيو ”وڃ، وڃي چاچ نه تنهنجي ڀائرن جو ڪهڙو حال ٿيو آهي. چاچ ڪري منهنجي لاءِ پاڻي به کڻي اچ.“

ارجن پڇندو تلاءَ جي طرف ويو. اتي ڀائرن جا لاش ڏسي دهلاچي ويو. هن سمجهو ته ڪو دشمن لڪو ويٺو آهي ۽ انهيءَ ئي هنن کي ماريو آهي. ڏک ڪري سندس دل ٽري رهي هئي، پر وٺڻ لاءِ سندس من ٽڙ ٿي رهيو هو. پر انهيءَ کان وڌيڪ پيانڪ اڄ کيس ستائي رهي هئي. انهيءَ ڪري هو هن نياڳي سر ڏانهن ڪاهي ويو. وري به اڳي جهڙو آواز ٿيو ”پهرين منهنجن سوالن جا جواب ڏي ۽ پوءِ پاڻي پي.“ هي تلاءَ منهنجو آهي. منهنجي آڳيا جو انگنهن ڪندين ته منهنجو به تنهنجي ڀائرن جهڙو حال ٿيندو.“

آواز ٻڌندي، ارجن کي ڪروڙ گهيري ويو. غصي وچان هن پڇيو ”تون ڪير آهين؟ اڄ اچي منهنجي سامهون ٿي ۽ نه توکي به پير پوريءَ ڏانهن روانو ڪريان.“ پوءِ ارجن انهيءَ طرف ڏانهن پير چوڙڻ لڳو جتان اهو آواز ٿي آيو. غيبي جيءَ ارجن جي هن قدم تي کلڻ لڳو ۽ چيائ ”تنهنجا پير نه رڳو هوا کي ٽپن ٿا. منهنجي سوالن جا جواب ڏي، پوءِ پل پاڻي پي.“ جيڪڏهن سوالن جي جواب ڏيڻ ۾ ٿو پاڻي پيتو!

موت جو شڪار ٿيندين.

نيرن جو وار وٿرت ويندو ڏسي ارڃن کي وڌيڪ ڪاوڙ آئي. هن سمجهو ته کيس هڪ زبردست جنگ جوڻي ٻوندي. پر هن غيب جي جيو کان به اڄ کيس وڌيڪ ستائي رهي هئي. هن اهو خيال ڪيو ته پهرين اڄ روپي شتروءَ کي ناس ڪرڻ ضروري آهي. انهيءَ لاءِ هيٺ تلاءَ ۾ لهي پاڻي پيئڻ شروع ڪيا. پاڻي پيئندي ئي موت جو منهن ڏٺا.

جئن ڏيڻ ٿيندي ويئي تئن ڏيڻ جي انتظاري وڌندي ويئي. انتظاريءَ سان ٻريل آواز ۾ هن پيمسڀن کي چيو ”پراڻا پير! خبر نه آهي ته ارڃن به ڇو نه موٽيو. اسانجي ڀائرن سان ڪا وڏي ويڌن ٿي آهي. اڄ اسان لاءِ قسمت جو چڪر الٽو هلي رهيو آهي. مهرباني ڪري جلد وڃي ڀائرن جي ڇاڇ جوڇ ڪر. جڏهن موٽين ٿڏهن منهنجي لاءِ پاڻي به کڻي اچج. مان اڄ به مري رهيو آهيان.“

پير به چنتا ۾ چور هو. آڳا ملندڙي هو تلاءَ ڏانهن روانو ٿيو. اتي ڏٺا ته ٿيئي ڀائر مڪا پيا آهن. ڪروڙ ۽ ڏک ۾ پرجهه پيو. دل ۾ آيس ته هيءَ شرارت پڪڙڻ جي آهي. ارادو ڪيا ته انهن کي ڳولهي ڳولهي لهندس ۽ کين ماري مات ڪندس. پر اهو ارادو پورو ڪئن ڪري، جڏهن اڄ به سندس ڀراڻ ٿي چٽڪيا؟ وينو پاڻي پيئڻ. ساڻس به ساڳي ڪار ٿي جيڪا سندس ڀائرن سان ٿي هئي.

آواز آيو ”پيمسڀن خبردار ٿي، پهرين منهنجن سوالن جا جواب ڏي، پوءِ جل ورتا. جي هيءَ ڳالهه نه مڃيندين ته موت جو منهن ڏسڻ پوندو.“

پير چوڌاري شوخ نظر سان ڏيکاري چيو ”تون ڪير آهين جو مون تي حڪم ٿو هلائين؟“ ائين چئي ٽڪڙو ٽڪڙو پاڻي پيئڻ لڳو. جئن پاڻي ٿي پيئڻ تئن سندس شڪتي ئي اڏامندي ويئي، نيٺ کان ڪري پٺتي ڪري پيو.

يڪشم جا سوال ۽ يڌشتر جا جواب

اهڙيءَ ريت يڌشتر اڪيلو رهجي ويو. هڪ کيس اڃا ئي ستايو، ٻيو ڀاءُ پائرن جي وچوڙي تي نهوڙيو. دل ۾ انيڪ بدبدا. ٿي اٿيس. ڇا منهنجي پائرن کي ڪو پارائو لڳو آهي ڇا؟ ڇا آڃا لاءِ هو پاڻي لهي. ڪونه سگهيا آهن ۽ انجي تلاش ۾ رهي رهيا آهن؟ اڄ سبب ٻي هوش نه ڪين ٿي ويا آهن؟ ڪنهن ماري نه ڪونه وڌو اٿن؟ اهڙا خيال کيس ڏاڍو تنگ ڪري رهيا هئا. انهيءَ حالت ۾ هو پاڻ پائرن ۽ پاڻيءَ جي ڳولها ۾ نڪتو. هن اهڙي رستو ورتو جنهن رستي سندس پائرن ويا هئا. وات تي هئا جهنگلي سوڻ، چٽڪرا هڻڻ ۽ وڏا بن جا پکي. جلد ئي هو هڪ سندر سائيءَ ماڻهيءَ ۾ پهتو. ماڻهيءَ جي وچ ۾ هو هڪ شڌ پاڻيءَ جو تلاءُ. ڀريان پاڻي امرت جيان ٿي ڏٺو. ڀر جڏهن سندس نظر پنهنجن پائرن جي لاشن تي پئي ٿڌهن هو پنهنجي دڪر کي روڪي ڪونه سگهيو، ائين زور سان روڻا لڳي ويو.

هن ارجن ۽ پيم جي منهن کي ٽپي هڻي چيو ”ڇا اسانجي ورثن ۽ نيمن جو اهڙي نتيجو ٿيو هو. هاڻي جڏهن بنواس جو مدو پورو ٿيو آهي، تڏهن اوهان هڪن هليا ويا آهيو. هن ڪمبختيءَ جي وقت ديوتائن به مونکي وساري ڇڏيو آهي.“

جڏهن هن پنهنجن ٻهوان پائرن جا سندر ۽ سڊول شرڀ ڏٺا، تڏهن عبرانيءَ ۾ ٻڌجي ويو! خبر ئي نٿي پيس ته اهڙو جوان ڪير هوندو، جو منهنجن هٿن وٽ پائرن کي ماري سگهي. جڏهن سهڊيو ۽ لڪل تي نظر پيس تڏهن دل بلڪل ٽٽي پيس. حياتي زهر ٿي پيس. ائين سمجهڻ لڳو ته سنسار ۾ سندس لاءِ وڌيڪ جيڪو ئي اجايو آهي.

چنتائن ڪندي ڪندي سندس من ۾ ڪيترا خيال پيدا

ٿيا. هن پنهنجن ڀائرن جا شير جاچي ڏٺا. ڪٿي ڪو زهر
 ڏسڻ ۾ ڪونه آيس. سندن منهن ۾ به ڪو ڦيرو ڪونه آيو
 هو. ائين ئي پاسيوسمهيلا پيا آهن. ڪا مڙ ٻوٽي ڳجهه ڳجهاندڙ
 ڳاڙهي آهي. خبر نه آهي ته ڪو جادو جو ڪيل آهي، يا
 ڪا دريودن جي حرڪت آهي. تلاءَ جي پاڻيءَ ۾ نه زهر
 ڪونه ملايو ويو آهي؟ ائين خيال ڪندي ڪندي ڏيشتري
 تلاءَ ۾ لهي ڪري پاڻي پيئڻ لڳو. ڪدم ساڳيو آواز ٿيو.
 ڏيشتري کي چٽاءَ ڪندي چيو ويو ”ڇاڪاڻ جو تنهنجي ڀائرن
 منهنجي چوڻ تي زبان نه ڏنو، انهيءَ ڪري هو مري ويا.“
 ٽون ساڳي واٽ نه وٺ. هي تلاءَ منهنجو آهي. پهرين منهنجن
 سوالن جا جواب ڏي، پوءِ پاڻي پيء.“

ڏيشتري ڪدم سهي ڪيو ته هي آواز ڪنهن يڪش جو
 آهي. سندس ڀائرن سان جيڪي وهيو واپس هو تنهنجو به
 هن انومان لڳايو. هن ائين به سمجهو ته شايد ڪو رستو لڪري
 اچي، جنهن سندس ڀائر موٽي جيئرا ٿي پون. انهيءَ ڪري
 هن وڏي واڪي چيو ”پيءُ، پنهنجا سوال پڇ. آواز هڪ ئي
 پٺيان ٽڪڙا ٽڪڙا سوال ڪيا.“

سوال يڪش جو. ڪنهن جي شڪتيءَ سان سڄ روز
 اڀرندو آهي؟

جواب ڏيشتري جو. برهم جي شڪتيءَ دواران.

سوال. منش جو هر مشڪلات ۾ سڄو ساٿي ڪير آهي؟

جواب. ڌيرج ٽي منش جو سڄو ساٿي آهي.

سوال. اهو ڪهڙو شاستر آهي جنهن جي پڙهڻ سان منش
 ٻڏي پراپت ڪندو آهي؟

جواب. منش شاسترن پڙهڻ سان ٻڏيوان ڪونه ٿيندو.
 مهاپرن جي سنگ دواران منش ٻڏيوان ٿيندو آهي.

سوال. ٻرڻويءَ کان وڌيڪ شاندار ڌارڻ ڪرڻ وارو (سنياليندڙ)
 ڪير آهي؟

جواب۔ مائا، جيڪا گرپ ۾ ٻاڪ کي ڌارڻ ڪري ٿي،
سورن ۾ ٻار کي ڇڻي ٿي ۽ ڪشت، سهي ٻار کي پالي ٿي،
سا پرڻويءَ کان به مٿي آهي.

سوال۔ آڪاش کان مٿي ڇا آهي؟

جواب۔ پتا.

سوال۔ هوا کان وڌيڪَ تيز ڪير آهي؟

جواب۔ من.

سوال۔ سڪل گاهه جي ٽنڪي کان وڌيڪَ ڪو ماڻل ڇير

ڪهڙي آهي؟

جواب۔ ڇڻتئين ۾ ڳريل دل.

سوال۔ پرڏيسيءَ جو متر ڪهڙو آهي؟

جواب۔ وڌيا.

سوال۔ گهر ۾ رهندڙ جو متر ڪير آهي؟

جواب۔ زال.

سوال۔ مرڻينگ ٻڏي جو متر ڪير آهي؟

جواب۔ ڌرم. ڇاڪاڻ جو مرڻ کان پوءِ آتما سان ڌرم ئي

ويندو آهي.

سوال۔ سڀني ٻرڻن ۾ وڏو ڪهڙو آهي؟

جواب۔ پرڻوي، جنهن منجهه سڀ ڇيزون سمايل آهن.

سوال۔ سڪ ڇا آهي؟

جواب۔ چڱن ڪرمن جو ڦل.

سوال۔ اها ڪهڙي شيءِ آهي جنهن جي نياڻ سان ماڻهو

سڀ کي پيارو لڳي ٿو.

جواب۔ اڀمان! ٿر اڀاليءَ جا سڀئي متر ٿيندا آهن.

سوال۔ ڪهڙيءَ شيءِ کي وڃائڻ سان سڪ ملندو آهي ۽

دک ڪوٺ ٿيندو آهي؟

جواب۔ ڪروڙ. ڪروڙ ڇڏبو ته ڪڏهن دک نه ملندو.

سوال۔ ڪهڙيءَ شيءِ کي وڃائي منش ٿي نوان ٿيندو آهي؟

جواب۔ اوپ۔ اوپ جي ڇڏڻ ڪري آدمي سچ پچ شادوڪار ٿي پوندو.

سوال۔ ماڻهو سڄو برهمڻ ڪئن ٿيندو؟ :- جنم جي ڪري يا وڌيا جي ڪري يا آچار جي ڪري. پورو پورو جواب ڏي؟
جواب۔ جنم ۽ وڌيا جي ڪري ڪو برهمڻ ڪونه ٿيندو آهي. ڇڏڻ لڇڻ سان ئي آدمي برهمڻ ٿيندو آهي. آدمي ڪيترو به پڙهيل هجي، پر جيڪڏهن هن جا لڇڻ ٺيڪ ڪونه آهن، ته هو برهمڻ ڪونه ٿيندو. منس ڪري چارئي ويد پڙهي پر جيڪڏهن هن جا لڇڻ ٺيڪ ڪونه آهن ته هنجو ورڻا گهٽجي ويندو.

سوال۔ دنيا ۾ سڀ کان عجيب شيء ڪهڙي آهي؟
جواب۔ منس ڏسي ٿو ته هر روز ڪي نه ڪي موت جو شڪار ٿي، پر لوڪ سڌارن ٿا، ته به هو پاڻ کي اُمر سمجهي ويٺا آهن، اهو ئي وڏي ۾ وڏو عجب آهي.
اهڙيءَ ريت يڪش گهڻيءَ سوال ڪيا ۽ يڌسٽر سڀني جا جواب ڏنا.

يڌسٽر جا جواب ٻڌي يڪش ڏاڍو خوش ٿيو ۽ يڌسٽر کي چيائ: ”هي راجن! تنهنجو هڪ ڀاءُ هاڻي وري جيئرو ٿي سگهندو. هاڻي ٻڌاء ته ڪير جيئرو ٿئي. جنهن لاءِ تون چوندين سو جيئرو ٿيندو.“

يڌسٽر ٿورو وقت خيال ۾ رهجي ويٺو. خيال ڪرڻ کان پوءِ هن چيو: ”نيل ورڻ، ڪمل نيل، مٿا پاڻو، وڻال وڪش، نڪل جو اُٿوس جي ڪوٺيل ورڻ خيال ٿيندو ٻيو آهي، سو اٿي ڪو ٿين.“

يڪش يڌسٽر جو هيءُ جواب ٻڌي ڏاڍو خوش ٿيو ۽

(۱) سانوري رنگ وارو، (۲) ڪمل جهڙين اکين وارو، (۳) ڊگهي ٻانهن وارو، (۴) ڪنڌاريءَ پائيءَ وارو.

ڪائڻس ٺڪل ڪي چونڊڻا جو سبب ٻڌندي پڇيائ: ”مون ٻڌو آهي ته توهنجو پيمسڻ سان ڏاڍو پيار آهي ۽ پيمسڻ کي سورهن هزارن هائين جو ٻل آهي. انهيءَ کي ڇڏي تون ڪل ڪي جيارڻ جي لڳا ڇو ڪئي. وري ارجن کي ڇو وساريو اٿئي؟ ارجن نه شسترو ڏيا جو ماهر آهي ۽ انهيءَ جي شڪستي دؤارن تي توهانجي رکيا اٿئي ٿي.“

يدشتر جواب ۾ چيو: ”مدش جي رکيا نه پير جي وسيلي
ٿئي ٿي نه ارڃن جي دواران. ماڻهن جي رکيا ڌرم جي
رستي تي ٿيندي آهي. ڌرم جي رکيا ڪجي نه اسانجي
رکيا ٿيندي. ڌرم جي هاڃي ڪبي نه اسانجي هاڃي ٿيندي.
مان نڪل جو نالو رکڻ هن سبب ورتو: منهنجي پٽا کي به
زالون هيون. مان ڪنٽيءَ جو پٽ جيئندو جاڳندو ويندو آهيان.
انهيءَ ڪري ڪنٽيءَ کي ٺوٺي نه ڪوئي سگهيو. منهنجي
پٽا جي بيءَ پٽيءَ جو نالو مادري هو. نياڻيءَ جي گهر اهاڻي
هئي نه مادري نه سڀئي سڏجي. انهيءَ ڪري پٽي مان نڪل
جو نالو ورتو.“

يدشتر جي نياءَ ۽ نر پڪشتا ڏسي ڪري يڪش ڏاڍو
پرسن آيو ۽ هن اهو وردان ڏنو ته چار پئي پاڻر جي اٿن.
حقيقت ۾ هيءُ يڪش خود ڌرم راج هو، جنهن پنهنجي
پٽر يدشتر جي پريڪيا وٺڻ لئي چاهي. ڌرم راج ئي هرڻ جو
روپ ڌارڻ ڪيو هيو. ڌرم راج ئي يڪش جو روپ ڌارڻ
ڪيو هيو. ”يدشتر ڏٺائو ته يڪش ۽ پٽر ٻنهي ڏهن
ڌرم راج کيس گلي لڳائي چيو: ”توهانجي بنواس جي مدي
پوري ٿيڻ ۾ باقي ٿورا ڏينهن بچيا آهن. تيرھون ورهيه به
مڪ سان گذري ويندو. اڳياٺ واس جي وقت ۾ اوهانجو
ڪوبه دشمن اوهانکي لهي ڪوڏ سگهندو. اوهان سڦلن سان
پنهنجا شرط پورا ڪندا.“

انهي ۽ سنديا ڪونه آهي نه بنواس جي وقت پاندون

تمام گھڙيون سختيون سنيون هنيون. پر انهيءَ زماني ۾ انهن
 کي لاپ به ڪافي ٿيو. انهيءَ زماني ۾ کين ڪنن لپسيا ڪرڻي
 پيئي، کين سخت انتظام ۾ رهڻو پيو. انهيءَ ڪري انت ۾
 سندن شڪتي گهڻو وڌي ويئي، هو اڳي کان وڌيڪ بلوان
 ٿي پيا. ارجن پنهنجي ٻيه جو مدد وٺڻو ڪري، ديو
 هٿيار هٿ ڪري ۽ اندر وٽان گهڻي شڪتي هٿ ڪري
 موٽيو. هوڏانهن پير سڙگندڪ گل واريءَ ۽ ٻنڌ جي ڀرسان
 پنهنجي وڏي ڀاءُ هڊومان سان ملي ڪري پنهنجي طاقت
 کي ڏهوڻو بڻائي آيو. ٻڌشتر سان وري جادوءَ واري لاءِ ٽي
 ڀرراج مليو. سندس آشيرواد سان سندس ٽيڄ ڏهوڻو ٿي پيو.
 جڏهن وئشمپاڻن هيءَ جادوءَ جي لاءِ جي ڪٿا چئي،
 کي ٻڌائي تڏهن هن انت ۾ هي لفظ چيا.

”جيڪي هيءَ ٻڌشتر ۽ ڌرمراج جي گڏجاڻيءَ جي ڪٿا
 ٻڌندا، سي ڪڏهن به پاپ جي مارڱ ٿي ڪونه هلندا. هو
 لکي مترن ۾ ونجوڳ ۽ جهائيندا، لکي ٻين جي مایا ۾ اڪ
 وجهندا. لکي ٿي وري ڪامديو جي ڦندي ۾ ڦاسندا.“

[۴۲]

گهرو نوڪري

بنواس جا ٻار هن ورهيه پوري ٿيڻ تي هئا. اڳيات واس
 (لڪڇپ) جو ٽيرهنون ورهيه شروع ٿيڻ وارو هو. انهيءَ وقت
 برهمڻن کان موڪل وٺي ڏڪندي ڏڪندي ٻڌشتر هي لفظ چيا
 ”هي ڀوڊيو! جيتوڻيڪ ڌرتراشتر جي ٻن ٽڳي ڪري اسان
 کان راج ڪسي ورتو هو ۽ جيتوڻيڪ اسين بالڪل ڪنگال ٿي چڪا
 هواسين، ته به اوهانجي ستسنگ ۾ اسان هي ٻارهن ورهيه
 بنواس جا سکيا گذاريا آهن. ٽيرهنون ورهيه شروع ٿو ٿئي

انهيءَ ڪري هاڻي اسانکي اوهان کان جدا ٿيڻو پوندو. هي ٻارهن مهينا اسانکي اهڙيءَ ريت ڪاٽا آهن، جيئن دريوڏن جي جاسوسن کي اسانجو پتو نه لڳي. ايشور کي خبر آهي ته اهو ڏينهن ڪڏهن ايندو، جڏهن اسان وري بي ڊيو ٿي اوهان سان کليو ڪلايو ملنداسين. هاڻي ايشور واد ڪريو جيئن اسان اهڙيءَ طرح رهون جو ڪوبه آدمي پڙ يا ڳوپ جي وس ٿي اسانجي خبر ڌرتراشتر جي پٽن تاءِ نه پهچائي.

يڏشتر جا هي لفظ ٻڌي سندس پروهت ڏٺو، چيو: ”سوم! تون شاسترن جو ڄاڻو ۽ گياني آهين. توکي نه دل ننڍي ڪرڻ نه گهرجي. تون نه ڪڏهن همت ڪونه هاريندو آهين. ائين برابر آهي ته مٿن کان جدا ٿيندي ڏک ٿيندو آهي. ائين برابر آهي ته وڏا ڳڙا خطرا سامهون آهن. پر هن سنسار ۾ سور ۽ سختيون سڀني تي اينديون آهن. وڃو وڃي روپ بدلائي ڪٿي لڪا رهو. ديوراج اندر کي جڏهين ڊيئٽن ستايو هو، تڏهن هو برهمڻ جو روپ ڌارڻ ڪري وڃي نشاد ديش ۾ رهيو هيو. اتي هو بلڪل پوريءَ طرح لڪو رهيو ۽ اتان هن رٿون وٺي پنهنجن شترن کي ناس ڪيو. اوهانکي به ائين ڪرڻ گهرجي. سنسار جي سواميءَ مهاوشنوءَ کي ادليءَ جي گرپ ۾ اچڻو پيو. هن منش جو چولو ڌارڻ ڪري سنسار جي ڪلياڻ لاءِ سمراٽ مهاپتيءَ کان سندس راڄ کسيو. اسر راجا ورور کي ناس ڪرڻ لاءِ نتائون جي تائون، منش مائڻ جي ڌارڻ ڪرڻ هاري نارايڻ کي اندر جي هٿيارن ۾ لڪڻو پيو هيو. ديوتائن جي خاطر اڳتي ڊيو کي لڪڻو پيو هيو. سورج ديوتا روز استاچل (اولهه) ڏانهن وڃي لڪندو آهي. سرويڀاڻي وشنوءَ کي دشردت جي گهر ۾ جنم وٺي راوڻ کي مارڻ لاءِ ورهين جا ورهيه ڪست پوڳيا پيا. چڱي ڪاريءَ کي سڌ ڪرڻ لاءِ پراچين ڪال ۾ ڪيترن مهاپرن ۽ پوڻ پوڻ ڌارڻ ڪيو ۽ انهيءَ مارڻ کي مر يادا جي

اندر ٻوٽو بڻايو. اوهان به اڳياٽ واس ۾ رجو. اوهين به پنهنجي
 شترن کي جيتيندا ۽ سوپ ۽ سڪ پراپت ڪندا.
 ڏيشتري ٻرھمڻ سان صلاح ڪري ساڻن موڪلائي ڪئي.
 هن پنهنجن ٻين مڻ ماڻهن ۽ لوڪن ڇاڪرن کي موڪل
 ڏني ته هو گهرن ڏانهن موٽي وڃن. پوءِ باندو ڪنهن ايڪانت
 اسٽان ۾ وڃي آئيندو. جي پروگرام لاءِ صلاح ڪرڻ لڳا.
 ڏاڍي ڏک سان ڏيشتري ارجن کي چيو ”تو کي دنيا جي وهنوار
 جي پوري پوري ڄاڻ آهي. هاڻي ٻڌاءِ ته ٽي رهون ورهيه
 ڪٿي گذاريون؟ پوري ۽ پوري ۽ سلامتيءَ جو اسٽان ڪهڙو
 ٿيندو؟“

ارجن جواب ۾ چيو ”هي راجن! توکي خبر آهي ته خود
 ڌرم راج اسان کي آسپس ڪئي آهي. اسين سهوليت سان اهي
 ٻارهن مهينا هڪ هنڌ گذري رهيا آهن ۽ ريت گذاري
 سگهنداسين، جڏهن وروڌن کي ڪا به سمڪ نه پوي. گهڻي
 سندر راج موجود آهن، جن مان هڪ چوندي اسين اتي گذارو
 ڪري سگهون ٿا. پانچال، متسي، شالو، وٽي، بالهڪ،
 ڌشارٽ، شورشين، مگدھ آدي ديش ڪورون جي راج جي
 آس پاس ئي آهن. توکي جيڪو وڻي سو چونڊ. منهنجو رايو
 ته اهو آهي ته راجا ورات جو ديش متسي، سندر ٿا ۽ سڪ
 جو پندار، سيني کان وڌيڪ سنو ٿيندو.“

ڏيشتري چيو ”متسي ديش جو راجا ورات شڪتي شالي
 راجا آهي. هن جو اسان تي ٻار به جهڙو آهي. هر ٽڪر ٻڪار
 ۽ وهنوار ۾ ڪڍل آهي. سندس ٻڏي ٻوڙ ۾ آهي. هو ڌرماتما
 به پورو پورو آهي. هو دريوڌن کان اصل ڊچڻ وارو نه آهي.
 نڪي ئي ٻي ۽ ڪنهن طرح دريوڌن جي ور چڙهڻ وارو
 آهي. منهنجو به اهو رايو آهي ته ورات راج ۾ ئي اڳياٽ واس
 جو وقت ڪاٽڻ گهرجي.“

انهيءَ ئي ارجن پڇيو ”ڇڏو راجن! ٻڌاءِ ته تون ورات جي

دربار ۾ ڪهڙو ڌنڌو اختيار ڪندين؟

ارجن جڏهن اهي لفظ چيا تڏهن سندس دل کي ڏاڍو صدمو پهتو. هو ارمان کان ٻڌو ته ڏيڻو جنهن راجسو يگه ڪري راجا اڌيراج جي پڌري پراپت ڪئي هئي، سواج پين وٽ وڃي نوڪري ڪندو. وري سوچڻ لڳو ته ڏيڻو جيڪو چل ڪپت مان ڇاڻي ڪونه سواج پاڻ لکائيندو رهندو؟ ڏيڻو چيو ”مان ورات کي چونڊس ته مون کي پنهنجي ڌربار جو ڌرباري بڻائي. مان پنهنجي وارثالاپ ۽ ڀاري جي واند دواران هن کي وٺرائيندو رهندس. مان سنڀاسي ۽ جو ويس ڌارڻ ڪندس ۽ نالو رکائيندس ڪنگهه. مون کي ڦٽل جوتش ۽ سوڻن سلڻ جي پوري ڄاڻ آهي. انهيءَ جي وسيلي مان راجا کي خوش ڪندو رهندس. مان پڻ کيس ويندو ۽ ڀڳاڻ، ڌرم شاستر، نيتي شاستر، اڌ شاستر ۽ ٻين شاسترن مان ڪٿائون ٻڌائيندو رهندس. مان باڪل خبرداريءَ سان ڪم ڪندس. اوهان منهنجي چنتا بلڪل نه ڪريو. مان راجا کي چونڊس ته مان ڏيڻو جو گهاٽو دوست هيس. سندس دوستيءَ جي زماني ۾ مان هيءَ سڀ گيان پراپت ڪيو هو. پيمسڀين! تو بڪاسر جو سر لاٿو هو، تو هندن کي ڪنو هو. هاڻي ٻڌاءِ ته تون ورات وٽ ڪهڙو ڪم ڪندين؟ جتاسر کي ماري، تو اسان جي حياتي بچائي هئي. تون پنهنجي اڌ ٿيڻ بل، پنهنجي اڌ همت ۽ انساهه کي ڪئن ڇڏائيندين؟ تون ڪهڙو روپ ورات راج ۾ ڌارڻ ڪندين؟“ ڏيڻو چيو

هيءَ سڀ چيا تڏهن سندس اکيون ٽٽ ٽٽ ڪيون. پيمسڀين ڪندي جواب ڏنو ”منهنجو ويچار آهي ته مان ورات جي ڌربار ۾ رسوئي جو ڪم ڪريان. توکي خبر آهي ته نه رڳو کاڌي پيتي جو ملهه آهيان، پر طعام بنائڻ ۾ به ملوڪ آهيان. مان ورات کي اهڙا ته سواڊي ڪانا ڪارائيندس، جو هن کان اڳ کاڌل سڀ طعام وسري ويندا. مان جهنگهه

بر وڃي وٺ وٺ ڏيندس ۽ ڪاٺين جون ڀڙيون. رٿڻي لاءِ ڪٿي ايندس. درٻار ۾ جيڪي مله ايندا، انهن سان مان ڪشتي لڙي کين ڀڄائيندس ۽ اهڙي ريت راجا کي وندرائيندس.“
 پيمسڀين ڪشتيءَ جو نالو ڳڏو، انهيءَ ڪري ڀڏستر کي چنتا وٺي ويٺي. هنکي پڻ ٿيو ته ڪشتي وڙهندي متان پيمسڀين جي ڪشتين مان ڪو ٻيو نه ٻري پوي.

ڀڏستر جي اداسي ڏسي پيم هنکي سنٽوش ڏيڻ لاءِ ڪلندي چيو ”مان ڪنهن جي به جان نه وٺندس. هاڻ جيڪو مله انهيءَ جي لائق هوندو، تنهنکي ڦٽڪائي ڦٽڪائي زمين تي ڪيرائيندس. ضرور، پر ماريندس ڪنهن کي ڪونه. انهيءَ ڳالهه کان تون به فڪر ره. مان راجا وراڻ کي خوش ڪرڻ لاءِ چئن ڏانڊن ۽ ساڙن کي سڌو ڪندس ۽ جهنگلي جانورن کي خلق تي حملي ڪرڻ کان روڪيندس.“

ٻيو ڀڏستر ارڃن کان پڇيو ”تون ڪهڙو ڏاڏو اختيار ڪندين؟ تنهنجي ويڙها جو ليڄ لڪاڻو نه ڏاڍو ڏکيو آهي. تون اهو ڪئن لڪائيندين؟“

ارڃن سان ڳالهائيندي ڀڏستر اساهه ۾ اچي ويو ۽ ارڃن جي ساراهه ۾ ويهه گيت ڳائي ويو. ارڃن جي ساراهه نه ڪجي ته ٻئي ڪنهنجي ڪجي؟

ارڃن جواب ۾ اٿيو: ”پيارا مربي ڀاءُ! توکي خبر آهي ته جڏهن اروشيءَ مون سان پريم جون ڳالهيون ٿي ڪيون، تڏهن مان کيس مانا جي سمان سمجهي سندس ڳالهه ڪانه مڃي. انهيءَ ئي هن مونکي سراپ ڏنو ته مان هيڄڙو ٿي پوندس. پر اندر جي ڪربا سان انهيءَ سراپ جو اثر رڳو هڪ ورهيه لاءِ رهي سگهندو. اهو منهنجو اڌڪار آهي ته جيڪو سال وٺي سو چونڊيان. مان هي اڳيائين واس جو سال چونڊيان ٿو. انهيءَ ڪري مان هيڄڙي جو روپ ڌارڻ ڪندس ۽ منهنجين ٻانهن الي ڏاش جي لڳڻ جا جيڪي

نشان آهن، سي بنديءَ سان ڏيکي ڇڏيندس. رن واس
[حرم سراء] ۾ رهي ڪري مان راطين ۽ رايڪمارين جي شيوا
ٺهل ۾ لڳو رهندس. مان زالن جيان ڇڙو ڇوٽي ڪندس ۽
زانا ڪپڙا اوڍيندس. مان شڪن مان ٺهيل اڇون ڇوڙيون
ٻانهن ۾ پائيندس. زنان خاني ۾ رهي ڪري مان نه رڳو ٺهري
ڪندس، پر ڪمارين کي ڳاڻڻ ۽ ٺيڻ به سکاريندس. نوڪريءَ
هٿ ڪرڻ لاءِ مان کين چونڊس ته مان ڀڏستر جي درٻار
۾ درويديءَ جي داسي هيس. ”ائين چئي ارجن درويديءَ
ڏي ٺهاريو ۽ مشڪيو.

ارجن جون ڳالهيون ٻڌي ڀڏستر وري روئيندي چيو:
”هه! وڏاڻا هيءُ ڳالهيون اسان جي پاڻ ۾ لکيون هيون؟
اهو ارجن جيڪو پش ۽ ٻل ۾ ڪرشن جي تل آهي، اهو ارجن
جيڪو ڀرت وٺس جو هڪ وڻر پتر آهي، اهو ارجن جيڪو
اهڙو اڻڇو آهي، جهڙو سولي جو پهاڙ ميري سواج هيڇڙي
جي روپ ۾ وڃي ورات جي درٻار ۾ نوڪري ٿو ڪري.“
پوءِ ڀڏستر نڪل ڏانهن ٺهاريو ۽ هنڪان پڇاءُ ته ”نڪل
تون جهڙو ڪم ڪندين؟“ نڪل سان ڳالهائيندي ڀڏستر
کي مادريءَ جي يادگيري اچي پيئي ۽ هو وري هنجون
هارڻ لڳو.

نڪل چيو ”مان راجا ورات جي طبيلي ۾ ڪم ڪندس.
گهوڙن کي سنڀالڻ ۽ سيڪارڻ سان منهنجي دل ڏاڍي خوش
ٿيندي آهي.. مان ته گهوڙن جون دلي ڳالهيون سمجهي
ونندو آهيان. مونکي سندن روڳن ۽ انهن جي عذابن جي
پوري ڄاڻ آهي. مان نه رڳو گهوڙي سواري ڪري سگهندو
آهيان، پر مونکي گهوڙن کي سنبھلڻ ۽ گاڏين ۾ جونڻ جي به
پوري پوري خبر آهي. مان چونڊس ته مان ڀانڊون جي گهوڙن
جي سنڀالڻ جو ڪم ڪندو هيس. مونکي پڪ آهي ته ورات
مونکي نوڪريءَ ۾ رکندو.“

گهٽيل ڳلي سان ڳالهائيندي بدشتر سهديو کي چيو ”پراڻا!
 منهنجي ٻڌي اهڙي تيز آهي جهڙي ديوتائن جي گورو ۽
 پروهت برهسپتيءَ جي هئي، منهنجي ڄاڻ ايڏي ڪشادي
 آهي جهڙي اسرن جي گورو ۽ شڪر آچاريءَ جي هئي. صلاح
 مصلحت ۾ منهنجو ڪو ٿاڻي ڪونه آهي، ٻڌاءُ نه ٿون ڪهڙو
 ڪم ڪندين.“

سهديو ورائيو: ”پل نڪل گهوڙن جي سنڀال ڪري. مان
 گاليون ڇاڙهندس. مان ورات جي چوپائي مال کي مرضن
 جي غلطي ۽ جهنگلي جانورن جي حملي کان بچائيندس.“
 هاڻي آيو دروپديءَ جو وارو. دروپدي بدشتر کي پراڻن
 کان به پياري هئي. دروپدي اها ديوي هئي جا ستڪار
 ۽ پوڄا جي يوغه هئي. دروپديءَ جي رکيا ڪرڻ سڀني جو
 ڌرم هو. دروپدي راجڪماري هئي، دروپدي راجا جي
 ڌيءَ هئي. دروپدي ڪلين هئي. دروپدي لاڏ ڪوڏ سان
 ٻلي هئي. اهڙيءَ ديويءَ کي نوڪريءَ لاءِ چوڻ هڪ اڌرم
 جو ڪم هو. الهيءَ ڪري دروپديءَ کان پڇڻ کان اڳ ئي
 بدشتر شرم ۾ ٻڏي ويو. هن بابت ڪجهه به چوڻ ئي دل نه ٿي
 وريس، زبان مان لفظ ئي نٿي اُڪليس.

بدشتر جو هيءُ حال ڏسي دروپديءَ دل ٻڌي هن ريت
 گڻتگو ڪئي: ”اي راجائن جا مور مڪت! منهنجي ڪابه
 چنتا نه ڪر. منهنجي لاءِ دل ۾ ڏک نه ڪر. مان سر ٽڙي ڇي،
 رڳو ۾ سڀ ڪندس. مان ڪا به شين به ڪونه ڪندس.“
 سيوگا به، مان سوتلتر به رهندس ۽ منهنجو سڀيڻو پڻ ٻيهر
 رهندو. ايمر اوسار راجڪمارين جي سڪين ساھيڙين کي اهڙو
 اڌڪار مليل آهي ۽ هو اهو اڌڪار هر ريت ڪم ۾ آڻي سگهن
 ٿيون. منهنجو ڪم به هڪ ڇانڊو ٿيندو. مون کي راجڪمارين
 جو ڇڙو چوڻي ڪرڻو پوندو ۽ درٻار جي ديوين کي ننڍڙيون
 ننڍڙيون ڪل چرچي جون ڳالهيون ٻڌائي وڌرائڻو پوندو. مان

کين ٻڌائيندس ته مان مهاراج ٻڌستر جي راڄ پون به مهاراڻي
دروڀديءَ جي سڀوا ڪندي رهي آهيان. اهڙيءَ رات مهاراجا
ورات جي انتظار ۾ (زالن جي رهڻ جي جاء) جي سڀوا ڪندي
چڄي رهندس.

دروڀديءَ جي هنن شبنم تي مهاراجا ٻڌستر مگڙ ٿي ويو
۽ دروڀدي جي غمت جي ساراه ڪندي چيائ: ”هي
سڀاڪو واپ! تو پنهنجي ڪل جي شان وٽان ڳالهايو آهي.“
جڏهن ٻانڊو هيءَ سموري ڳالهه بولھ ڪري چڪا، تڏهن
سندن ٻرو هٿ کين آشيرواد ڏيندي چيو: ”جيڪي راجا
جي سڀوا به لڳل هوندا آهن، تنکي خبردار ٿيڻو پوندو آهي.
هننکي ڇپ چاپ سڀوا ڪرڻي پوندي آهي. کين ٿور ڳالهايو
ٿيڻو پوندو آهي. وقت سر کين راجا جي ساراه ڪرڻي پوندي
آهي. جڏهن ڪو ٻين تڏهن پل صلاح ڏين، پر ٻن ٻچي
صلاح ڏيڻ انهن لاءِ واجب نه آهي. راجا منس روپ به اڳتي
جو پنڃ آهي. انهيءَ ڪري ننڍي به ننڍي ڳالهه به کانئس
پڇڻ کان سواءِ ڪرڻ نه گهرجي. راجا جي تمام ويجهو وڃڻ
نه گهرجي، تنکي ئي اهڙي هٿ هٿڻ گهرجي جنهن مان
راجا سمجهي ته فلاڻو نوڪر منهنجي ويجهو اچڻ لٿو چاهي.
راجا جو ڪري ڪيترو به پنهنجي نوڪر تي وشواس هجي ۽
هو ڪيتري به ڪري کيس اختياري ڏي، تڏهن به هنکي
ائين هٿڻ گهرجي، جڏهن راجا هنکي هڪدم نوڪريءَ مان
ڪڍي ڇڏيندو. راجا به تمام گهڻو وشواس رکڻ بيوقوفي
آهي، راجا جي بولڻ تي ڀروسو رکي، سندس آسن تي ويهڻ
يا سندس رت تي چڙهڻ يا سندس گهوڙي تي سواري
ڪرڻ غلط آهي. راجا جي نوڪر کي سڌا چست رهڻ گهرجي،
سڌا ٻاڻڪي خاڻڪي هيٺ رکڻ گهرجي. جيڪڏهن راجا عزت ڏي
نه نوڪر کي قنڌڻ نه گهرجي. راجا جيڪڏهن ايمان ڪري
نه نوڪر کي اداس نه ٿيڻ گهرجي.“ جيڪي ٻجهون

ڳالهائون راجا نوڪر کي ٻڌائي، اهي دل ۾ خوب سانڍڻ ڳهرجن. نوڪر کي نگر واسين کان ڪا به سوکڙي نه وٺڻ ڳهرجي. هڪ نوڪر کي ٻين سان اپڙڪا رکڻ نه ڳهرجي. اهڙا ٿيڻ جهڙي ڳالهه آهي ته راجا سياڻن آدمين کي ڇڏي مورڪن جي هٿ ۾ ڪري اختيار ڪري سونپي. اهڙي ڳالهه کي ڏسي دل نه لوڙهڻ ڳهرجي، بلڪه لاڳو رهي. سان هلڻ ڳهرجي. درٻار جي استر ۾ جي سٺيند ۾ ڏاڍو ساوڌاليءَ سان هلڻ ڳهرجي. ڪاٺن هر ريت خبردار ٿيڻ ڳهرجي. اهڙي هلڻ، جنهن مان ڪنهن جي به من ۾ ٿورو به سنسو پئدا ٿي، بلڪل دور رهڻ ڳهرجي.“ ايتري چوڻ کان پوءِ ڏٺو ته پانڊون کي وري آشيرواد ڪندي چيو: ”اهڙيءَ ريت هڪ ورهيه وراٽ جي شيوا ۾ سنڌو ۽ ڏيرج سان گذار يو. انهيءَ کان پوءِ اوهانجي باقي حياتي سک سان گذرندي، اوهانجو وڃايل راج وري اوهانکي ملندو.“

[۴۳]

ڌرم جي جڻم

پڌر گهرو رٿا وستر پاتا ۽ سنڀاليءَ جو روپ ڌار ڪيو. ارڃن جو شرير پنهنجو پاڻ بدلجي لهوسنگ جي بدن جهڙو ٿي پيو. ٻين به پنهنجا وستر ۽ روپ بدلايا. اهڙو ڍنگ ورتائون جيئن کين ڪو سڃاڻي نه سگهي. انهيءَ هوندي به سندن سوياءِ ۾ سندن رٿا، سندن ڇهڙي جي ڇمڪ، سندن چال جو شان لکي نه لکيو. هو وراٽ جي درٻار ۾ لوڪريءَ ڪرڻ لاءِ پهتا. کين ڏسي وراٽ کي خيال ٿيو ته هي آدمي نوڪري ڪرڻ جهڙو نه ڪونه آهن. هي لوڪ ته ڪنهن اوچ ڪل جا ٿا ڏسجن، هو ته راج ڪرڻ جي يوگ ٿا لڳن. انهيءَ ڪري پهرين ته هنن کي نوڪريءَ ۾ رکندي کيس ڏاڍي هٻڪ ٿي.

نيٽ سندن آزين نيزارين تي ورات جي دل ڀڳي ۽ هن
 عرصي کان پوءِ ڪي اها نوڪري ڏئي جنهنجي هن گهر ڪئي.
 يڌتتر هو هاڻي ڪنڪ نالي سياسي ۽ هوراجا سان چوڻ
 ڪري کيس وندرائيندو هو. پيمسين بطور رسوين جوسردار،
 راجا جو خاندان، تنهن کان سواءِ دربار ۾ جيڪي مشهور مله
 ايندا هئا، تن سان ڪشتي لڙي هوراجا جي چٽ کي پرسن
 ڪندو هو. جهنگلي جانورن تي ضابطي رکڻ ۾ به ڪمال
 ڪندو هو.

ارجن نالو رکايو پهرنلا. هو انتهر ڀرا جي استرڻ، خاص
 ڪري ورات جي ڌيءَ اُترا کي ڳاڻڻ، ٺڄڻ ۽ باجو. وڃائڻ
 سيکاريڻدو هو. نڪل ڪندو هو گهوڙن جي سنڀال ۽ سهڊيو
 گائين ۽ ڏانڊن جي.

دروڀدي، جيڪا هوند گهڻي داسيون رکي ها، سا
 اڄ ظالم زماني جي ڦير ڪري، ورات جي استريءَ، سدیشا
 جي شيوار لڳي رهي. رن واس ۾ رهي هوءَ ڪيترائي اڻ سهائيندڙ
 ڪم ڪندي رهي.

راڻيءَ سدیشا جوڀاءُ، ڪيچڪ ورات جي سينا جو سهڻا پٽي
 هو. ورات راج جي شڪتيءَ جو پرياءُ جو مکيه ڪارڻ هو.
 ڪيچڪ جي موجودگي ۽ شيوار، ڪيچڪ جو وري ايترو زور
 هو، جو عام لوڪ چوندا هئا ته ٻڌو ورات نالي ۾ راجا آهي.
 سڄو ڀڄو راجا ڪيچڪ آهي.

ڪيچڪ جي ايتري شڪتي هئي ۽ هنجو راجا تي ايڏو
 اثر هو، انهيءَ ڪري هو گهمند ۾ پرجي ويو هو. راجا ورات
 به کيس شري چاڙهيو هو. انهيءَ ڪري سندس ٻڌي پرشت
 ٿي چڪي هئي. دروڀديءَ جي سندر تا ڏسي هن جي من
 ۾ ڪواسا پيدا ٿي. هن سمجهو ته هيءَ هڪ داسي آهي.
 مان زور وارو راجڪرمچاري آهيان. منهنجي سونهن ۽ سوييا
 به سرس آهي. دروڀديءَ کي هٿ ڪرڻ ڪا ڏکي ڳالهه

ڪونه آهي. انهيءَ ڪري هن، هن ستيءَ سان ڪٿي وار
چيڙ ڇاڙ ڪئي.

دروڀديءَ لڄ وڃان اها ڳالهه نه رائيءَ سان ڪئي ۽ نه
ٻئي ڪنهن سان. هن هڪ اٽڪل ويڙهائي. هن اها خبر
ٽهلائي ته هوءُ گذرون جي استري آهي ۽ جيڪو ساڻس
مستي ڪندو، تنهنڪي گذرو ڳپ ڇپ ماري ڇڏيندا.
دروڀديءَ جي چوڙي جي ليج ۽ سندس سندر سٺي سوڀاءُ
کي ڏسي سڀني سندس ڳالهه کي اعتبار ڪيو. پر ڪڏي
ڪيڏڪ انهيءَ ڳالهه کان به ڪونه ٻڌو. هو ڪمارڪ تي هلندو
رهيو ۽ دروڀديءَ کي ستائيندو رهيو. تنگ ٿي دروڀديءَ
رائيءَ کي دانهن ڏني.

شاسترن ۾ لکيل آهي ته ڪام جي ستايل کي نه لڄ ٿيندي
آهي، نه ڀڙ. انهيءَ چوڻيءَ اٺو سار ڪيڏڪ لڄ لاهي پنهنجي
ڀيڻ سان پنهنجي ناڄائز خواهش جي ڳالهه ڪئي ۽ کيس چيو
”ڀيڻ! جنهن وقت کان وٺي تنهنجيءَ داسيءَ کي منهنجي نظر
پيئي آهي، تنهن وقت کان وٺي نه رات جو نٿو آهي، نه ڏينهن
جو آرام. منهنجو سک ٿي ڦٽي پيو آهي. منهنجي جان خطري
۾ آهي. ڪنهن به طرح داسيءَ کي منهنجي ڳالهه مڃائي موڪلي
جيئڙان ڏي.“

رائيءَ ڪيڏڪ کي گهڻوئي سمجهايو. پر هو هٿ تان هيٺ
ڪنهن نٿو. نيٺ رائيءَ هن جي ڳالهه مڃي ۽ ٻنهي گڏجي
ڪري دروڀديءَ کي قاساڻ لاءِ هڪ رت ٿي.
هڪڙيءَ رات ڪيڏڪ جي گهر ۾ هڪ شاهي مجلس
ڪئي وئي. سڀ مٺايون تيار ڪيون ويون ۽ شراب اڻيا
ويا. رائيءَ دروڀديءَ کي ڀاڱو وٽ گهرائي چيو ”هي سونو
ڀاڱو کلي وڃ ۽ ڪيڏڪ وٽان شراب سان پرائي آئي ڏي.“
دروڀديءَ کي هن اڻيري وقت انڌڪاميءَ جي گهر
واٽس پيو ٿيو. هن رائيءَ کي ڏاڍي آزي نيزاري ڪئي ته

ڪنهن ٻيءَ داسيءَ کي اوڏانهن موڪلي. پر راڻي پنهنجيءَ
لڻ تي بيٺي ۽ ڪروڙي روپ بڻائي چيائ ”توڪي ئي وڃڻو
پوندو. اها منهنجي آڱيا آهي. مان ٻئي ڪنهن کي ڪرڻ
موڪليندس. وڃ، جلدي وڃ.“

لاچار درويدي ڪيڇڪ جي گهر ويئي. ڪيڇڪ
نه ڪم سوار هو. پيو هو شراب پي مخمور ٿيو هو. روڊ
هو درويديءَ کي ستائڻ لڳو ۽ کيس ڏاڍيون آڙيون ڪرڻ
ڪرڻ لڳو.

اٺي درويديءَ همت ڪري هنڪي چيو ”سڀاڻي
نه راج ڪل جو منس آهين، تون مون جهڙيءَ نيم ڏانڊ
پٺيان چو پيو آهين؟ پاپ ڪرم ڪرڻ لاءِ چو سڀيري بيٺو
آهين؟ توکي خبر آهي نه منهنجو وواھ ٿي چڪو آهي. ياد
رک نه منهنجا رکيڪ گذرو ڪروڙ ۾ اچي توکي ماري
چڏيندا. تون پر باد ٿي ويندين.“

ڪيڇڪ ڏٺو ته آڙين ليزارين سان ڪم نٿو بڻجي، سو وٺي
درويديءَ کي ٻانهن کان جهلياءَ ۽ هنڪي پاڻ ڏانهن ڇڪڻ
لڳو. درويديءَ پيالي کي ڪري ڌريءَ تي رکيو ۽ ٻانهن
کي ڇڏائي پڇڻ لڳي. ڪيڇڪ چرين جيان سندس پٺيان
ڪاهي پيو. درويدي ڏانهن ڪندي ڏڪندي درٻار
ڏانهن ڪاهي ويئي. پر ڪيڇڪ اٺي به پٺيان ويس. هنڪي
هڪ هو شراب جو نشو، پيو هو پنهنجي پرياءَ ۽ شڪتيءَ جو
گهمند، ٽيون هيس ڪام جو آوڻ. سو پريءَ ڪچهريءَ ۾
وٺي درويديءَ کي لتون هنياءَ ۽ گند مياڻ. سڀ درٻاري
سينا پٽيءَ جي هڪٽيءَ کان ڪنبيا ٿي. هڪ کي به همت
ڪانه ٿي جو ڪري هنڪي روڪي.

درويدي جهڙي نه سهڻ جهڙي بي عزلي ڏسي ۽ پنهنجي
بيوسي ڏسي ڏک ۽ ڪروڙ ۾ پوڄي ويئي. انهيءَ ڏک کي
ڏسي درويديءَ اها ڳالھ وساري ڇڏي نه جيڪڏهن

سندن سڄو حال لوڪن کي معلوم ٿيندو ته مٿن وڏي آبادي
 ايندي. هوءِ رات جي وڳڙي پيمسڻ وٽ هلي ويئي ۽ هن
 کي جاڳائي پنهنجي دڪ جو حال اورڻا لڳي. ڪيڏيڪ جي
 جانورن جهڙي بيهودي ۽ هلت جو پيمسڻ کي حال ٻڌائي
 چيائ ”منهنجي رکيا ڪر ۽ هن بي عزتيءَ جو بدلو ڇڪاءُ.“
 وري سڌڪا ڀري چوڻا لڳي ”مان هيءُ بي عزتي وڌيڪ
 سهي ڪونه سگهنديس. توکي گهرجي ته هن ڪمبخت کي
 يڪدم ڀرپوريءَ ڏانهن موڪلين. انهيءَ خيال کان ته اوهان
 پنهنجي پرلڳيا ڀوري ڪريو، مون نڀاڻي ٿيڻ قبول ڪيو.
 مان ورات لاءِ چندن به گهندي آهيان. پر اهڙي پرڪار ٻين
 جي چاڪري ڪرڻ کان ڪونه ٿي ٿي. هن وقت تاءِ مان
 اوهانجي يا ماما ڪنٽيءَ جي، جنهن لاءِ مونکي اڳاڏو ڀرڻ ۽
 گهري عزت آهي، تنهنجي سڀا پي ڪئي آهي. هاڻي مونکي
 هنن نياڳن جي شيوا ڪندي، هر ڪٺ به بي عزتيءَ جو پوڻو
 ٿئي. مان سخت پورهئي کان پاسو نٿي ڪريان. ڏس منهنجا
 هٿ ڪٿن محنت ڪري ڦٽجي پيا آهن. پير ڏٺو ته درويديءَ
 جا هٿ ڪم ڪندي برابر ڦٽجي ڦاٽي پيا آهن. ڏاڍي ڀرڻ
 ۽ پريٽ سان هن درويديءَ جا هٿ کڻي پنهنجي منهن تي
 ٽهرايا ۽ پنهنجين اکين تي رکيا. گهري دڪ ڪري هو ڪجهه
 ڳالهائي نٿي سگهيو. ڪرڻا ۽ ڀرڻ وڃان هن درويديءَ جا
 گوڙها اڳهيا!

ڪجهه وقت کان پوءِ پير ڳالهائڻ جهڙو ٿيو. هن گهڻي
 آواز ۾ چيو ”نه مونکي بدشتر جي پرلڳيا جي پراڻه آهي، نه
 ارڃن جي صلاح جي. ڀل جيڪي ٿئي سو ٿئي. جيڪي ٿون
 چيئن ٿي سو مان ڪندس. مان اتي جو اتي ڪيڏيڪ ۽ سندس
 ساٿين ۽ مٿرن کي ختم ڪندس.“
 درويديءَ پير کي صلاح ڏني ته ٻاهر نه ڪري. هڪ وار
 ان ساري قصي تي ٻيهر ويچار ڪري، نيٺ انهيءَ نتيجي تي

ٻهتا ته ڪنهن طرح ڪيچڪ کي گمراهه ڪري اڪيلي سر
ڪنهن اڳاٽي اسٽان ۾ رات جي وقت آڻجي. اتي درويديءَ
جي بدران پيمسڀين زباني ويس ۾ ويٺو هجي.

ٻئي ڏينهن صبح جو ڪيچڪ وري پنهنجي شراب شروع
ڪئي ۽ بتاڪ هڻندي درويديءَ کي چيو ”اي داسي! راجا
جي منهن تي مون توکي پٽ ۾ ليٽايو ۽ لتون هنيون. سڀني
وڃي تماشو ڏنو، ڪنهن کي به همت نه ٿي ته پنهنجي بچاءَ
لاءِ ڪوشش ڪري. ورات ته نالي مائر متسيه جو راجا آهي.
جيتوڻيڪ مان رڳو سينا پتي آهيان ته به متسيه جو سڄو ڀڄو
راجا مان آهيان. هاڻي وڌيڪ مورد نه ٿي. هٿ ڇڏ. مون
سان گڏجي حياتيءَ جا مزا مار ۽ شاهانو شان حاصل ڪر.
مان پنهنجو ٻڌو ٻانهو ٿي رهندس.“

اهي لفظ چئي ڪيچڪ اڪيون ڪري لال ڪيون. هن
هڪ وقت درويديءَ کي آزي نيزاري ٻي ڪئي. وري
ٻئي وقت هن کي ڏمڪايائين. ڪنهن وقت وري گڙگڙ ڪري
سندس چاٻوسي ٿي ڪيائين.

درويديءَ هاڻي اهڙا نمونو ورتو، جن ڪيچڪ سمجهي
ته هوءَ سندس اڃا پوري ڪرڻ واري آهي. هن ڪيچڪ
کي چيو ”ڪيچڪ وشواس ڪر. مان سچ ٿي چوان پنهنجي
آزي نيزاري ڏسي منهنجي دل لڏي ويئي آهي. مان پنهنجي
اڃا پوري ڪندس. پر پنهنجن مٿن ماڻهن ۽ سنگت ۾ ساڻين
کي اسان جي لاڳاپن جي پوءِ به پوڻ نه گهرجي. جيڪڏهن
تون هن ڳجهه رکڻ لاءِ قسم کڻين ته پوءِ مان پنهنجي مراد
برنواب آڻيندس.“

ڪيچڪ ڏاڍو خوش ٿيو ۽ هن يڪدم شرط قبول ڪيو
۽ مٿس ٿيل جاء تي انهيءَ رات ئي اڪيلي سر وڃڻ لاءِ
تيار ٿيو.

پوءِ درويديءَ ڪيچڪ کي چيو ”نرت شالا ۾ استريون

ڏينهن جي وقت لاج سڪنديون آهن. رات جي وقت هر هڪ پنهنجي پنهنجي جاء تي هلي ويندي آهي. رات جو اتي پڪي ۽ جو به پر لاءِ ڪونه هوندو آهي. اڃ رات جو لاج گهر ۾ اچي. اتي مان پنهنجي لاءِ ترسي ويني هونديس. پوءِ تون پنهنجو من گهريو مطلب پورو ڪج.

ڪيچڪ درويديءَ جا هي لفظ ٻڌي ڪيڙن ۾ نه بي ماريو. هو اصل نچڻا لڳي ويو.

ڪيچڪ جو ڏينهن انتظار ۽ ۾ گذريو. هو طرح طرح جا سهنا لهن لڳو. نيٺ رات آئي. ڪيچڪ سنان پاڻي ڪري پنهنجي بدن کي صاف ڪيو. پوءِ لڳن کي عطر ڦليل مڪيا. مٿان پاتائين سندس ۽ سهڻا وسٽر. سهي سنڀري ڪيچڪ لاج جي ڪمري ڏانهن ويو. ڏٺا ته دروازا کليا پيا آهن. خوش ٿي ڏيوي ڏيوي قدم سان اندر گهڙيو.

روشنائي هئي ڏاڍي جهڪي. ڏٺا ته پريان ڪوچ ئي ڪا استري لپي پيئي آهي. هن سمجهو ته اها پڪ ئي درويدي آهي. ٿاپورا هڻندو آهستي آهستي الهيءَ طرف ويو ۽ وڃي سمهيل ماڻهوءَ جي بدن تي هٿ رکيا. هٿ رکندي کيس معلوم ٿيو ته سمهيل استري نرم ۽ نازڪ بدن داسي ڪونه آهي، پر ڪو لوهي ٿڌي شير جو ملهه آهي. پير ۽ ڪدم ٻ ڏيئي آيو. هو ڪيچڪ تي ائين ڪڙڪيو، جئن بڪايل شينهن پنهنجي شڪار تي. ٻڪر وڃهي ڦيرائي ڪري پٺ تي ليتا يا نينس. هيءُ حال ڏسي ڪيچڪ پريشان ضرور ٿيو. پر هو ته هو به نيٺ سڻاڻي ٿو ڏو، گيدي ڪونه هو. پنهنجي جان بچائڻ لاءِ خوب مٿاڙو ڪرڻ لڳو. هاڻي ٻنهي جي وچ ۾ پيانڪ ڪشتي شروع ٿي ويئي. ڪيچڪ ائين سمجهو ته هو ڪنهن ڪنڌرو سان ملهه وڙهي رهيو آهي. ڪيچڪ ۽ پير ٻئي لڙائيءَ ائين هئي جئن سگريو ۽ باليءَ جي. هٿا ٻئي ويهن آڻيوهن. انهيءَ زماني ۾ ڀارت ۾ ئي ملهه مشهور هئا.

هڪ هو ڪيچڪ، پيو ڪرشن جو ڀاءُ ٻارام ۽ ٽيون پيمسين.
اٺين سمجهو ويندو هو ته اهي ٽيئي ٻل به، توڙي پيچ داء
ڪيڏا به هڪ ٻي جا ٿاڻي آهن.

انت به پير ڪيچڪ کي پڇاڙي ماريو ۽ هن جي لاش
کي اُٿي جيان ڳوهي ڪري هڪ بدشڪل ماس جي لوڪ
بڻايو. پوءِ درويديءَ کي خوشخبري ڏيئي، سنان ٻاڻي ڪري
۽ چندن بدن تي ملي وڃي سکر ۽ سنتوش سان سمهيو.

درويديءَ پوءِ پهريدارن کي ڄاڻايو ۽ کين چيائ ”ڪيچڪ
مون کي ستائيندو رهندو هو، مان کيس خبردار ڪندي رهندي
هيس. اوهان کي خبر آهي ته منهنجو پٽ، گذرو آهي. اڄ
جن ڪيچڪ مون کي ستاڻو آيو، تن منهنجي پٽيءَ کيس ختم
ڪيو. اوهانجو سڃاڻپتي ڪام واسنا جوشڪار ٿيو آهي، اچي
هنجو لاش نظر مان ڪڍو.“

جڏهن هنن لاش ڏٺو تڏهن کين هڪ بد صورت لوڪ ڏسڻ
به آئي. انساني شڪل جو هن به ڪو نشان به ڪونه هو.

[۴۴]

متسيم ديش جو بچاءُ

ڪيچڪ جو انت ٿيو. سڀ متسيم واسي هاڻي درويديءَ
کان ڏکڻ لڳا. آدمي چوڻ لڳا: ”هي ديو جي جهڙي ئي
سندر ۽ سويواران آهي، اهڙائي پيانڪ گذرو سندس رکڀال
آهن. نگر واسين ۽ راجائي گهراڻي جي لوڪن کي هن کان ڏکڻ
گهرجي. گانڌرون کي ڪنهن به وقت ڪنهن سان به اڀرڪا ۽
دوڀڻ ٿي پوندو، ته پوءِ هو انت ڪري ڏيندا. انهيءَ
ڪري سٺي ڳالهه اها آهي ته هن داسيءَ کي نگر مان ليڪالي
ڏيئي ڇڏجي.“

اهڙا ٻه ٻچا ٿيندا لوڪ راڻيءَ سديشٽا وٽ ويا ۽ هڪي
 چيائون ته ”دروپديءَ کي شهر نيڪالي ڏي.“
 راڻيءَ دروپديءَ کي چيو: ”انهيءَ ۾ ڏرو به شڪ نه
 آهي ته تون هڪ ڌرماتما ديوي آهين. مهر باني ڪري
 اسانجو شهر ڇڏي وڃ. مان تون مان ڪڪ ٿي آهيان.“
 اڪيات واس جي مدي پوري ٿيڻ ۾ رڳو هڪ مهينو پچيل
 هو. دروپدي سديشٽا کي ميڙ منت ڪئي ۽ چيو ته ”گندرو
 مهني جي اندر پنهنجو مقصد پورو ڪري ڇڪندا ۽ پوءِ مون کي پاڻ
 سان وٺي ويندا ۽ انهيءَ ڪري اهو هڪ مهينو پاڻ وٽ رهلاء.
 اهو عرض اوائيندينءَ نه گندرو راجا ورات ۽ سندس پر جا
 ڇا ڏاڍو شڪر گذار ٿيندا.“

سديشٽا کي اها پڪ ڪانه هئي ته گندرو سندن ٿورو
 مڃيندا، پر کيس اها پڪ هئي ته جيڪڏهن کين ناراضگي
 ٿيندي ته موت جو منهن ڏسڻو پوندو. انهيءَ ڪري هو
 دروپدي کان ٽي ڏڪي ۽ يڪدم سندس ويٺي سوپڪار ڪيا،
 ٽي رهون سال شروع ٿيو ته دريوڌن جا جاسوس
 سندس خاص حڪم سان ٻانڊون جي ڳولها ڪرڻ لڳا. جتي
 جتي کين شڪ پيو ته ٻانڊو لڪل آهن، تي تي هو ويا.
 ڪيترن مهينن جي اجائي جاچ ۽ وڙت محنت کان پوءِ
 جاسوسن دريوڌن کي چيو ته ٻانڊون جو ڪٿي به پتو نٿو پوي.
 شايد هو بڪ جي وڙهي مري ويا آهن. انهيءَ کان پوءِ ڪيڇڪ
 جي مرن پوءِ جي خبر ڦهلجي ويئي. اها ڳالهه به پڙسد ٿي ته
 ڪيڇڪ کي هڪ گندرو دويدو لڙائي ڪري هڪ استريءَ جي
 خاطر ماريو آهي. هاڻي سيني کي جاڙ هڻي ملهه ڀڙ ڪيڇڪ
 کي مارڻ لاءِ رڳو به آدمي تي سمريت هئا. انهن مان هڪ هو
 پيمسين. انهيءَ ڪري ڪورون کي شڪ پيو ته ڪيڇڪ کي
 پيمسين ماريو آهي. دريوڌن ائين به سمجهيو ته جنهن استريءَ
 جي خاطر ڪيڇڪ کي ماريو ويو آهي، سا شايد دروپدي

آهي، هن پنهنجا آهي سنديھ ڪليءَ درٻار ۾ ظاهر ڪيا. درٻار ۾ ريت ٿرڻ ڪئي: ”مونکي شڪ آهي ته پانڊو ورات جي راجڌانيءَ ۾ لڪل آهن. هاڻي ورات انهن گهمندڙن راجائن مان آهي، جيڪي ڪڏهن به اسانجي مٿي هٿ ڪرڻ لاء تيار ڪونه آهن. سٺي ڳالهه آهي ته سندس ديش تي آڪرمڻ ڪيو وڃي ۽ سندس گايون ڪٽي اچجن. جيڪڏهن پانڊو سچ پچ اتي لڪل آهن ته پوءِ هو راجا ورات جو ٿورو لاهڻ لاءِ سندس رکيا لاءِ مڱدان ۾ نڪري پوندا. اسين کين سڃاڻي وٺنداسين. جيڪڏهن اڳيائين واس جي مدي پوري ٿيڻ کان اڳ اسان کين سڃاڻو، ته پوءِ کين وري ٻارهن ورهين لاءِ بنواس وڃڻو پوندو. پر سمجهو ڪري ته پانڊو اتي ڪونه آهن، ته پوءِ اسانجو ڪو نقصان نه ڪونه ٿيندو.“ درٻار ۾ جي ڳالهه ٻڌي ٿرڻ جي راجا، سهرما اتي ڪٽو ٿيو ۽ هن، هن ريت درٻار جي رت جو سمرڻ ڪرڻ لڳو: ”متسيه ديش جو راجا منهنجو شترو آهي ۽ ڪيڏانهن مونکي ڏاڍي تڪليف ڏني آهي. ڪيڏانهن جي موت جي ڪري ورات جي شڪتي گهٽو گهٽجي ويئي هوندي. مونکي آڳا ڏيو ته مان ورات کي وارو ڪريان.“

هن رت کي ڪرڻ لڳو ڏٺو. سڀني پڪراء ٿي فيصلو ڪيو ته سهرما متسيه ديش تي ڏکڻ کان حملو ڪري ۽ اهڙيءَ ريت ورات جي سينا کي ڏکڻ جي طرف ڇڪي وڃي. جڏهن راجا ورات پنهنجي بچاءَ لاءِ ڏکڻ طرف لشڪر وٺي وڃي، تڏهن اوچتو ئي اوچتو، ورات نگر جي اتر تي چڙهائي ڪري. انهيءَ وقت انهيءَ طرف جي بچاءَ جو ڪوبه پر بند ڪونه هوندو.

انهيءَ رت موجب سهرما ورات نگر جي ڏکڻ طرف کان چڙهائي ڪئي. هن ڏور ڏيڳا پنهنجي قبضي ۾ آندا ۽ باغن ۽ ٻين کي اڇڙ ڪري ڇڏيو. ڪنوار ڊپ جا ماري ورات وٽ پهچندا آيا. هاڻي ورات ڪيڏانهن کي ياد ڪرڻ لڳو. ڪيڏانهن هجي ها

حملاورن جو پتو پاڻي ڪري ڇڏي ها. جڏهن ورات پنهنجو حال ڪنڪ (بدشتر) سان ڪيو، تڏهن هن چيو: ”اي ورات نريش! چنتا نه ڪر. جيتوڻيڪ مان سنڀاسي آهيان ته به لڙائيءَ جي فن جو ماهر آهيان. مان زرهه اوڍي رت تي سوار ٿي، يڌ جي ميدان ۾ ويندس ۽ پنهنجي دشمن کي هڪائي ڪڍندس، ڪرپا ڪري پنهنجي رسولي، ولي، پنهنجي سڀيس ڌرم ڳرنٽيءَ ۽ پنهنجي ڳنوار، نمنر پال، کي به آگيا ڪريو ته هو به رتن ۾ سوار ٿي هلي اسان کي مدد ڪن. مون ٻڌو آهي ته هو به جنگ جو ان آهي. ڪرپا ڪري آديش ڪريو ته رت ۽ ضروري شتر اسان کي موجود ڪري ڏنا رجن.“

هيءَ ڳالهه ٻڌي ورات کي خوشي ٿي ۽ جهت ٻت رت تيار ڪيا ويا. اهڙيءَ طرح ارڃن کي ڇڏي باقي چار پئي پانڊو پائر ورات سان گڏجي سشوما ۽ سندس سڻا سان وڙهڻ لاءِ يڌ ڪيتر ڏانهن ويا. اتي ڏاڍي سخت جنگ لڳي ۽ ٻنهي طرفن جا اٺيڪ ويڙه ڪتل ٿي ويا. سشوما اچي ورات کي گهيرو ڪيو. ورات لاچار ٿي رت کان لهي پيادو لڙڻ لڳو. پر سشوما کيس جيتي ۽ باندي ڪري پنهنجي رت ۾ ويهاري ڇڏيو. راجا جو هيءَ حال ڏسي، سپاهين جي دل لڏي ويئي ۽ هو هيڏانهن هوڏانهن پڇڙ لڳا. بدشتر پير کي آگيا ڪئي ته هو سشوما تي حملو ڪري، ورات کي آزاد ڪري ۽ تتر بتر ٿيل لشڪر کي وري گڏ ڪري.

بدشتر جي آگيا ٻڌي ڀيمسين هڪ وڻ پٽڻ لڳو، پر بدشتر کيس روڪيندي چيو: ”مهڙا ٻائي ڪري هڙي حرڪت نه ڪر، نڪي ٿي شينهن جيان ڳڙوڙ ڪر. ائين ڪندين ته ٻول ٻڌرو ٿي پورندو ۽ اسين ڦاسي پونداسين. جڏهن ٻيا ٿا لڙن، تڏهن تون رت ۾ ئي ويٺو ره ۽ اتان پنهنجا ٻاڻ چوڙ.“

ڀاءُ جي هيءَ آگيا ٻڌي، ڀيمسين رت ۾ سوار ٿيو، ۽ دشمن

ٽي ڪاهي ورات کي آزاد ڪيا. هاڻي مٿس جي چڙو چڙ ٿيل
سنگن ۾ ٽٽون ساهه ٻيو. هو اچي هڪ ٻئي جي پيرو ٿيا. ٽئين
طرح صئون ٻڌجي ويون. هاڻي سشما جي سٺا جا چڪا
چڄي پيا ۽ هو هار کائي پڳا.

نگرواسين کي جڏهن سشما جي هار جي خبر پئي تڏهن
هو خوب آندو اٿس ملهائڻ لڳا. نگر کي خوب سينگاري راجا
جي آجيان لاءِ ٻاهر نڪتا.

هيڏانهن ورات نگر جا رهواسي راجا جي آجيان لاءِ تياريون
ڪري رهيا هئا. ٻي اتر طرف کان دريوڏن وڏي سٺا سان
اچي نگر تي ڪڙڪيو. نگر جي ٻاهران چيڪي ڳنوارن جون
بستيون هيون ان ۾ رڻ ٻاري ڏنا. ڳنوارن جو سردار ڪاهي
آيو راجڪمار اتر وٽ ۽ هنڪي چيائ: ”يوراج! ڪورون جي
سٺا وڌندي ٿي اچي ۽ اسانجو مال زوريءَ ڪاهي ٿي وڃي
راجا ورات ويو آهي ڏکڻ طرف ترڪم جي راجا سان وڙهڻ
لاءِ. اسانجو ڪوبه رکيلو ڪونه آهي. انهيءَ ڪري اسانکي
ڀڄڻ ورائي ويو آهي. تون راجا جو پٽ آهين. اسانجون آسون
۽ اميدون توڻي ئي آهن. پنهنجي ڪرپا ڪري اچو ۽ ڳاڻن کي
ڪورون کان ڇڏايو ۽ پنهنجي ڪل جوشان بچايو.“

ڳواڻن جي سرڪري هيءَ وينتي انته پرا ۾ مکيه نگر واسين
۽ راج جي ديوي جي روبرو ڪئي، انهيءَ ڪري راجڪمار
اتر جوش ۾ اچي ويو ۽ اساهه ۾ ڀرجي چيائ: ”جيڪڏهن
مونکي ڪورن هلائڻ وارو ملي نه هوند مان اڪيلي سر
ڳايون ڇڏائي اچان. مان لڙائي وري اهڙي ڪمال سان
لڙندس جو لوڪ ڏسي ڀرس ۾ پئجي ويندا. انهن ئي سمجهندا
نه مان پورا جن آهيان.“

جڏهن اتر هيءَ شبد مڪر مان ڪڍيا، تڏهن درويدي به
حاضر هئي. هو دل ۾ ڪجهه کلي ٿي. هو ڏوڙ ٿي ويئي
راجڪماريءَ اتر ڏانهن ۽ هنڪي چيائ: ”اي راجڪماري!

دیش جي مٿان وڏي آپدا آئي آهي. ٿوالتن اچي ڪري راجڪمار کي دانهن ڏني آهي ته ڪورون جو لشڪر اتر کان وڌندو ٿو اچي ٻاهر پاليءَ ۾ جيڪي ٿوالتن جون بستيون آهن، سي هٿ ڪيون اٿس. گايون به قبضي ۾ ڪري ويو آهي. راجڪمار ساڻن وڙهڻ لاءِ ڏاڍو منتظر آهي، کيس ڪنهن سارڻيءَ جي ضرورت آهي. ڇا الهيءَ ٿوريءَ ڳالهه جي ڪري اسين سوچ ۽ پيش پنهجي هٿون وڇايون؟ مان توکي ٻڌائڻ ٿي چاهيان ته ٻرهنلا ارڃن جو سارڻي ٿي رهيو آهي. جڏهن مان درويديءَ جي سيوا ۾ لڳل هيس تڏهن مونکي اها خبر پيئي. مونکي اها به خبر آهي ته ارڃن ٻرهنلا کي تيراندازي سيکاري هئي، يڪدم ٻرهنلا کي آڳيا ڪر نه وڃي راجڪمار اتر جو رت هڪلي.“

اترا پڇندي ويئي پنهجي ڀاءُ ڏانهن ۽ هڪي وڃي چيائو: ”مونکي داسيءَ جا ڪنهن وقت پانڊون وٽ ساڳيو ڪم ڪندي هئي، تنهن ٻڌايو آهي ته ٻرهنلا رت ڪاهڻ ۾ ماهر آهي ۽ ڪنهن وقت سچ پچ ارڃن جو سارڻي ٿي رهيو آهي. هنکي سارڻي وٺي وڃ، وڃي اسانکي بچاءُ ۽ پيش جو ڀاڳي ڀاءُ.“ راجڪمار کي اها ڳالهه پسند پيئي ۽ راجڪماري ٻوڙندي نريه شالا ڏانهن وڃي ٻرهنلا سان سارو حال ڪيو. راجڪماري چيو: ”ڪورو منهنجي پٽا جون گايون ۽ ڌن ڪٽي ٿا وڃن. هي ڀائي اهڙي وقت آيا آهن، جڏهن راجا موجود ڪونه آهي. داسي چوي ٿي ته تون ارڃن جو سارڻي ٿي رهيو آهين ۽ جنگي فن ۾ مهارت حاصل ڪئي اٿئي. وڃ، وڃي راجڪمار جو رت هلا. ڏک نه. راجڪمار تنهنجي رکيا ڪندو.“ ارڃن کي ٿوري ڪل ٿي آئي. پر هن اها روڪي ڇڏي ۽ ڪجهه هڪ ڏيکاريندي نيٺ قبوليت ڏنائو. جڏهن ٿياري ڪرڻ لڳو تڏهن زره ايتي ٻهرياءُ. هنجو مطلب هو ته لوڪ سمجهن ته هو جنگ جي ڪم کان بالڪل اڻڄاڻ آهي. سندس

هن هلت ئي زالون ڪاٺ لڳيون. هنن وري به هنڪي دلاسر
 ڏنو ته ڏکي نه، ڇاڪاڻ ته اتر پاڻيهي سندس سنڀال ۽ رکيا
 ڪندو. اهڙيءَ ريت ارڇن تور و وقت مڙيوئي هن ريت
 ايتو سبتو هائي زالن کي ڪلائيندو رهيو. آخر جڏهن هن گهوڙا
 رت کي ٻڌا، تڏهن سڀني کي ائين ڏسڻ ۾ آيو ته هو هڪ
 هوشيار سارڻي آهي. جڏهن هن گهوڙن جون واڳون هٿ ۾
 جهليون، تڏهن ائين ڏسڻ ۾ آيو ته گهوڙا سندس آگيا پالڻ
 لاءِ هر سهي تيار آهن.

راڄڪمار اتر رت تي چڙهيو ۽ رت جنگ جي مٿان
 ڏانهن هلڻ لڳو. هندي برهڻا هن ريت چيو: ”راڄڪمار
 اوس ڪندو. اسان شترن جا ٻوٽ ڀريل، ڙري ۽ لڳل وستر
 ڪسي اينداسين ۽ اوهان کي سوڀ جي سوکڙيءَ طور ورهائي
 ڏينداسين.“

[۴۵]

راڄڪمار اتر

راڄڪمار ڏاڍي اساهه سان نگر مان روانو ٿيو. سندس
 رت برهڻا پي هڪليو. هن سارڻيءَ کي آگيا ڏئي ته جلد
 انهيءَ طرف رت کي هلاءِ جت ڪوروگائين کي جهلي پينا آهن.
 گهوڙا به خوب ڊوڙندا هليا، پر پاڻ ڪورون چولشڪر
 ڏسڻ ۾ آيو. پهرين ته ائين ٿي لڳو چٽڪ مٽيءَ جا بادل
 پوئويءَ کان وٺي آڪاش تاءِ ڦهليل آهن ۽ مٿان هڪ چمڪيل
 ريڪا پيني آهي. جڏهن رت ڪورون جي سڻا جي ويجهو
 آيو، تڏهن راڄڪمار اتر ڏنو ته ڪورون جي ساري سڻا
 جنگ جون لاءِ صحن ۾ تيار ٿي پيني آهي. دروڻا چاريه،
 پيشم پٿارها، ڪر پاچاره، دريوڏن ۽ ڪرڻ سڀ اتي موجود

آهن. هي لارشيہ ڏسي راجڪمار اتر جو سمورو ساهس ڪانور
 ٿي ويو. سندس همت جا اڳيئي ويئي ٿي گهٽجي، سا هاڻي
 بلڪل ٿئي پيئي؛ سندس وات خشڪ ٿي ويو، سندس وار
 ڪڙا ٿي پيٽا. سندس سمورا لڳ ڏکڻا لڳا. هو اهڙو ڪنٺ
 لڳو جو اکيون ڪري ٻنهي هٿن سان بند ڪيا.

هن چيو: ”مان اڪيلي سر سڄي سٺا ٿي ڪن حملو
 ڪري سگهندس؟ مون وٽ لشڪر نه آهيئي ڪونه. منهنجو
 پتا سمورو لشڪر پار سان وٺي ويو آهي ۽ شهر جي رکيا جو
 ڪوبه بندوبست ڪونه آهي. اهو خيال ڪرڻ نه هڪ اڪيلو
 آدمي هيڏي ساري لشڪر جو مقابلو ڪري سگهندو،
 محض چريائي آهي. هن اڏاهه لشڪر وٽ هٿيار پنهان،
 شستراستر به اڪيچار آهن. سندس سٺا پتي ۽ سردار به جڳ
 پرست جوڏا آهن. مان نه هڪ بالڪ ماريان. او برهنلا موٽاءِ
 رت کي پوئتي!“ برهنلا کلي ڏنو ۽ چيو: ”اي راجڪمار!
 شهر مان تون پڪو ۽ سخت ارادو ڪري لڪتو هئين. استرڻ
 جون ٿو ٻڌيون آسانون آهن. نگر واسين جو ٿوئي ڀروسو
 آهي. سڙاندي ۽ منهنجي ساراهه ڪئي ۽ مان ٽنهنجي چوڻ
 تي آيو آهيان. جيڪڏهن ڳاڻن هٿ ڪرڻ کان سواءِ اسان
 پوئتي موٽاياسين ته سڀ لوڪ اسانتي ڪلندا. مان رت کي
 پوئتي ڪين موٽائيندس. اسانکي مضبوط ارادي سان اٿيئي
 ايندڙ گهرجي ۽ جنگ ڪرڻ گهرجي. ڪنهن قسم جو ڊپ
 ڊاءُ نه ڪر.“ اهي لفظ چئي برهنلا رت کي شتروءَ جي
 طرف ڪاهيو ۽ اچي انهن کي ڏاڍو ويجهو پهتو. اتر جي اوستا
 ڪپل ڪرڻ جهڙي هئي، سندس مايوسي ۽ نراسائيءَ کي
 ڏسي، سڀ ڪنهنڪي ڏيا ٿي آئي. ڏڪندي ڏڪندي هن
 چيو: ”مان لڙي ڪونه سگهندس، مان بلڪل جنگ ڪونه
 ڪري سگهندس. ڀل ڪورو ڳاڻن ڪٽي وڃن، زالون به ڀل
 ڪن ۽ ڇٽرون ڪن. مونکي انهيءَ ڳالهه جي پرواهه ڪونه

آهي. انهن آدمين سان هٿ اٽڪائڻا جيڪي اسان کان تمام وڌيڪ طاقت وارا آهن، عملنديءَ جو ڪم ڪونه آهي. ڇت پڇڻا ناهي جاء: نت پڇڻ ڪم وريام جو. ڏاهو ٿي ۽ رت کي پوئتي موٽاء. نه ته مان رت مان ٽپ ڏيئي هيٺ لهندس ۽ پوئتي موٽندس. ” ائين چئي، اتر ٻنهنجو لير ۽ ڪمان ڪري اڇلايو. رت مان لهي هو شهر جي طرف هلڻ لڳو هو ائين ٿي پڳو ڇٽڪ ڊپ وچان پاڳل ٿي پيو هجي.

ائين نه سمجهڻ گهرجي ته هٿي ڳالهه ڪڏهن ٿي ٿي ڪانهي. اتر جي هيءَ پهرين لڙائي هئي. پهرينءَ آزمائش ۾ گهڻن جو اهوئي حال ٿيندو آهي. ڊپ ڊاءَ هڪ زبردست جذبو آهي ۽ آهي به قدرتي. ڏاڍي مضبوط ارادي وارا ڊپ کي ڊٻائي سگهندا آهن. يا ته ڊپ ٿي آهي غالب ٻوڏا آهن، جن ٿي ٻرڻ، لڄ يا وير جهڙو ڪو ٻيو سخت جذبو سوار هوندو آهي. البت انتظام ۽ اڀياس دواران به ڊپ کان آڇو ٿي سگهيو آهي. اهي منش جن جا ويرتا جا ڪم پرست آهن، تن به اها قبوليت ڏئي آهي، ته پهرين پهرين جڏهن هو مٿدان ۾ آيا هئا، تڏهن ڊپ ۽ پڙڪين ڏاڍو ستايو هو. ائين سمجهڻ غلط ٿيندو ته اتر هڪ وڏو گيدي هو ته ڪروڪيتر جي مٿدان ۾ بهادريءَ سان لڙيو هو ۽ لڙندي ويڙگي ۽ کي پراڻت ٿيو هو.

ارجن هن ڀڃندڙ راجڪمار جي بنيان ڏڪندو ويو ۽ کيس زور سان سڏ ڪندو چونڊو رهيو ته ”گيدڻ جيان پڇ نه، پر وڻن جيان ٻڌ ڪر.“ جڏهن ارجن اتر جي بنيان ٿي پڳو، تن سندس ڳتيل وار ڪاري نانگ جيان عجيب ناچ لڳي رهيا هئا ۽ سندس ويڪرا ڪپڙا هوا ۾ خوب لهڪا ڏيئي رهيا هئا. اتر هيڏانهن پڇي هوڏانهن ٿي- پڳو اانهيءَ لاءِ ته ارجن کي ڪنهن طرح کوٽي ڏيئي وڃي. ڪورون جا سڻڪ هي نظارو ڏسي خوب کل چرچا ڪري رهيا هئا.

دروڻا چاري هې نظارو ڏسي منجهې ٻيو. جيتوڻيڪ برهنلا کي وچتر پوشاک پوريل هئي، ته به دروڻا چاريه سمجهي ورتو ته هن زناني پوشاک ۾ ڪو پرش لکل آهي، هنکي اهو به شڪ جاڳيو ته اهو پرش ارجن آهي. دروڻا چاريه پنهنجي سنديهر جي ڳالهه ڪرڻ سان ڪئي. انهيءَ ئي ڪرڻ چيو ”هي ارجن ڪئن هوندو؟ پر سمجهو ڪري ته ارجن آهي، پوءِ به ڇا؟ ارجن اڪيلو ٻين ڀائرن کان سواءِ ڇا ڪري سگهندو؟ راجا وراث سمورو لشڪر ساڻ ڪري سشوما سان وڙهڻ لاءِ ويو آهي. شهر ۾ رڳو پنهنجي پٽ کي ڇڏي ويو آهي. راجڪمار وري ڪنهن داسيءَ کي مردانا ڪپڙا پکائي پنهنجو سارڻي بڻائي آيو آهي. سارو معاملو ايترو ئي آهي.“

هيسيل ۽ گهڙايل اثر ٻار ٻار برهنلا کي هن ريت آزي نيزاري ڪري رهيو هو ”مونکي ڇڏ، مونکي وڃڻ ڏي. مان ٻيءَ ماءُ جو هڪ ئي پٽ آهيان. مونکي لاڏ ڪوڏ سان پاليو ويو آهي. مان ٻي ۾ مري رهيو آهيان. مونکي ڇڏيندين ته مان توکي جهجهو ڏن ڏيندس.“

پر برهنلا جي من ۾ ته ڪا ٻي ڳالهه هئي. هن اثر جي ڪاٺڙا کي ٿڙي ڪري سندس جس ڪيرائي ۽ ٺاڻ ناموس بچائڻ تي چاهيو. سو ٻوڙي اثر کي پڪڙي کلهي وري اچي رت ئي وهاريائينس. اثر هاڻي سڌڪا ڀرڻ لڳو ۽ نااميد ٿي چيائ ”مان ڪهڙو نه مورڪتا جو ڪم ڪيو آهي! اڃا به بٽاڪ چوهنيم؟ هاڻي خبر نه آهي ته ڪهڙو عشر ٿيندو.“

ارجن راجڪمار کي هٿڙو گهمائي چيو: ”راجڪمار ڏک نه ڏر نه. مان پاڻيهي ڪورون سان لڙندس. تون رڳو منهنجي ٿوري مدد ڪر. رت هلاءِ ۽ گهوڙن جي سنڀال ڪر. ياد رک ته پاڇ مان ڪڏهن به ڪو لاپ ڪونه ٿيندو آهي. اسين دشمن کي جيتيئنداسين ۽ گانيون موٽي هٿ ڪنداسين. سڀ لوڪ تنهنجي ساراهه ڪندا.“

دروڻا چاريه هيءُ سمورو درسيه ڏاڍي ڌيان سان ٿسندو رهيو. هنڪي پڪ ٿي ته سارتي ارجن آهي. هن پنهنجي من جي ڳالهه پيشم سان ڪئي. جڏهن دريوڻن کي هن معاملي جي سمڪ پيئي تڏهن هن ڪرڻ کي چيو ”سارتي ڪير آهي يا ڪير نه آهي، انهيءَ ڳالهه جي اسين چنتا ڇو ڪريون؟ جي. اهو سارتي ارجن آهي ته پاڻ چڱو. هو ڀترو ٿي بوندو ۽ پيا ٻارهن ورهيه بنواس پوڻو پوندس. اسانجو مطلب پورو ٿيندو. ڳوهه کي جڏهن کڻي ڪٿي، تڏهن شڪارين جا گهر ڳولهي.“ اتر جو رت هڪ وڻ جي ويجهو آيو. برهنلا اتر کي چيو ته ”رت تان لهي، وڻ تي چڙهي وڃ ۽ اتي جيڪي اڪل هٿيار رکيا آهن، سي لاهي اچ.“

اتر ڏکيندي، ڏک ڀري آواز ۾ چيو ته ”لوڪ چوندا آهن ته هن وڻ ۾ هڪ شڪار وڻ جو لاش لٽڪيل آهي. مان مردي کي هٿ ڪئن لڳايان؟ تون مون کي اهڙي ڪم ڪرڻ لاءِ ڇو ٿو چوين؟“

ارجن جواب ۾ چيو ”راڄڪمار هيءُ لاش ڪونه آهي. مون کي خبر آهي ته انهيءَ جهوليءَ ۾ پانڊون جا هٿيار پيل آهن. بهادر ٿي وڻ تي چڙه ۽ هٿيار لاهي آءُ. دير نه ڪر.“ اتر ڏٺو ته وڌيڪ انڪار ڪرڻ اڃا پيو آهي، سو برهنلا جي آڱيا مڇي چڙهي ويو ۽ ڪوڙو منهن ڪري ٽنگيل ڳوٺري لاهي آيو. جڏهن اهو چم جي ڳوٺري کولي ويئي تڏهن هن مان سورج سمان ڇمڪندڙ هٿيار نڪري آيا.

هنن هٿيارن جي ڇمڪ ڏسي اتر جون اکيون جهونجهلائڻ لڳيون ۽ هن ڪري انهن کي پنهي هٿن سان ڍڪيو. پوءِ همت جهلي هن هٿيارن کي هٿ لڳايو. جڏهن هن هٿيارن کي هٿ لڳايو، تڏهن هنجي اندر انساهه ۽ آشا جي لهر اٿڻ لڳي. هاڻي هن امنگ سان چيو ”اي سارتي هي ڪهڙو ته اچرج آهي. تو چيو ته هي تيرڪمان ۽ تلوارون پانڊون جون

آهن. ٻانڊون کان نه سندن راج ڪسجي ويو هو. هن وقت هو
بنواسي تي رهن ٿا. ٻيا ٽيون ٻانڊون ڪي سڃاڻيندو آهن؟
توڪي خبر آهي ته هو ڪٿي ٿا وس.

پوءِ ارجن راجڪمار کي ٿوري به سموري ڄاڻ ڪرائي.
ارجن اٿيو ”راجا جو درٻاري ڪنڌ بندسڻ آهي. واپس وري
جيڪو ٺهندي پتا لاءِ اهڙا لذت طعام تيار ڪندو آهي، سو
خود پير آهي. سڄاڻندڙي جنهنجي به عزتي ۽ ڪرڻ ڪري
ڪيچڪ ڪي نه لوڪ ڏانهن موڪليو ويو، سا درويدي آهي.
سڃاڻيس ڌرم گهڻي آهي نڪل. سهڊو گوالي ٺهڻي پال جو
روپ ڌارڻ ڪيو آهي. مان آهيان ارجن. هي راجڪمار بلڪل
نه ڊڄ. ڏس ته اجهو ٿو مان ڪورون ڪي بهميٿيان ۽ گئون
هٿ ڪريان. پل پيمس، آچار ۽ اشوٽا موجود هجن. اهڙي
ريٽ ٺوڪي ٻڌجي سگهيا به مائدي ۽ ٺهندي ڪيرئي به
ٿيندي.“

اثر عاظمي هٿ ٻڌي ادب سان چيو ”ڪهڙو نه بالا آهي
منهنجو بخت جو مان ساڳيا ٺهندي درشن ڪريان ٿو.
ٺهندي سدا جهڙو آهي. ٺهندي لاڳاپي ڪري منهنجي دل
ٻيڻي ٿي بيٺي آهي؛ منهنجي اندر نئون ساهه پيو آهي.
ڪرپا ڪري مونکي معاف ڪر جو اڻڄاڻائيءَ ڪري مان ٺهندي
بي عزتي ڪئي آهي.“

هن وارثا لاپ ٿاڻ پوءِ هو وري ڪورون جي لشڪر جي
طرف وڌڻ لڳا. ارجن اثر جي انساھ ڪي قائم رکڻ لاءِ رستي
تي اتر ڪي ٺهندي ورتا جون آڱاڻيون ٻڌائيندو ويو. جڏهن
ڪورون جي سڃاڻي سمجهي پتا ٿڌهن ارجن رت ٿاڻ هيٺ
لٿو ۽ ڪجهه وقت ايشور در آڙاڻا ڪيا. پوءِ جيڪي سڀ
جون چوڙيون ٻيون هيٺ سي ٻانهن مان لاهي ٻيڙي جا
داستانا ٻاڻا. پوءِ هن ٺهندي وار گڏ ڪري انهن کي ٻڌ
ٻڌي. پورب دشا ڏي ٺهاري ڪري هن ٺهندي شسترن

جو ڏيان ڪيو. پوءِ رت ئي ڇڙهي پنهنجي پرست ڏاش،
گاندو، ڪي هٿ ۾ کڻي گدگد ٿيو.

ارجن گاندو کي جهلي ئي وار انجي ڏوريءَ کي ڇڪيو
۽ ڏاش جي جهٻڪار چٽي ڏاشن ۾ ڦهلائي ويئي. ڏاش
جي ٽڪار ٻڌي ڪورو پاڻ ۾ سس پس ڪرڻ لڳا. هاڻي
مهاڻو ارجن ديوتا جيان پنهنجي رت ئي کڙو ٿي بيٺو ۽
پنهنجو مشهور شڪ ديوت نالي وڃايو.

آواز ٻڌي ڪورو ورن جو ڪليجو ٿر ٿر ڪرڻ لڳو ۽ هو
جوش ۽ خروش سان چوڻ لڳا ”هاڻي پانڊو اچي پرست
ٿيا آهن.“

اثر جي بٽاڪن ۽ سندس ڏڪ ۽ ڊڄڻ جي ڪٿا کي
فارس ڪري سمجهڻ نه گهرجي. هيءُ ڪو ڪل چرچي جو نٿو
ڪونه آهي. هن ۾ ڪنهن سکيا سمائل آهي.

دنيا جو دستور آهي ته متين طبئي جا آدمي گهٽ سمجه
۽ اڻنگيءَ هٿ وارن کي مڙيوئي ناپسنديءَ جي نظر سان
ڏسندا آهن. شاهوڪار غريبن ڏانهن نفرت جي نگاهه سان
نهاريندا آهن. سهڻن کي ڪوڇهن لاءِ ڪراهه ٿيندي آهي.
بلوان نر بلن کي ڌڪار جي درشتيءَ سان ڏسندا آهن. بهادر
گيدڻن تي چٿرون ڪندا آهن. ارجن رواجي انسان ڪونه هو.
هو سڄي پڄ ڏک وڃي پيش هو. هنجي آتما اوچ اوستا ئي
پهتل هئي. هن جو ويچار هو ته ڇاڪاڻ جو هو بلوان پهلوان
هو، انهيءَ ڪري اهو سندس ڪرڻو هو ته هو بلن جي
سهايتا ڪري ۽ کين سندن ڪمزوريءَ کان ڇڏائي. ارجن
کي اها ڄاڻ هئي ته هن نه ايترو جي پرم ڏيا هئي. هو
ڄمندي ڄام هو. کيس بل ۽ پراڪرم پريو ۽ جي پراساد جي
روپ ۾ پراپت ٿيا هئا. انهيءَ شڪتيءَ پراپت ڪرڻ لاءِ هن
ڪوشش ڪئي ڪونه ڪيو هيو. انهيءَ ڪري هن ۾ مهاپرن
عيان سڃي نمرتا هئي. هونءِ جو پورو پتلو هو. انهيءَ ڪري

هن هر ريت اتر ۾ اساهه ٻڌا ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي ۽
 کيس پنهنجي ڀرپور جي ڀر ۾ جي ڀوڳ ٻڌائڻ جو جتن ڪيو.
 اهڙي هئي ارجن جي خانداني شرافت. هن ڀلي ڀلائي به
 پنهنجي شڪتيءَ ۽ ٻل جو ڊرايوڳ نه ڪيو. ارجن جا مهاڀارت
 ۾ گهڻي نالا آهن. انهن مان هڪڙو آهي 'ڀيتسو' انهيءَ
 جي معنيٰ آهي اهو جيڪو اڇوڳ هلت اصل نه ڪري ارجن
 پنهنجي هات چات ۽ وهنوار سان انهيءَ نالي کي سارڻڪ
 ۽ سڌ ڪري ڏيکاريو.

[۴۶]

ڀرتگيا جي پالنا ٿي

هاڻي ارجن جو رت اهڙي ۽ ريت ڪڙڪات ڪندو هليو،
 جو ساري ڌرتي ڪنٺ لڳي. جڏهن ڪورون گاندو ڏٺس
 جي ٺڪار ٻڌي، تڏهن سندن دليون دهلجي ويون. ڏوڏا
 چاري ڏاڍي انتظار ۽ سان چيو: ”اسانکي هاڻي پنهنجو
 لشڪر سنڀالي ۽ نيڪ ريت ناهي بهارڻ گهرجي. ارجن اچي
 ويو آهي.“

آچاريه جي اها ڳالهه ڊريونڊن کي اصل نه آڻي. هن
 سمجهيو ته اهڙي ريت انتظاري ڏيکاري آچاريه ارجن جي
 حد کان وڌيڪ عزت ڪري رهيو آهي. انهيءَ ڪري هن
 ڪرڻ کي چيو: ”ڀانڊون ڀرتگيا ڪئي هئي ته هو ٻارهن
 ورهيه بن ۾ گذاريندا ۽ تيرھون ورهيه اڳياست واس ۾ رهندا.
 تيرھون ورهيه اڃا پورو ڪونه ٿيو آهي، ارجن مدي کان اڳ
 پاڻکي ظاهر ڪيو آهي. انهيءَ ڪري اسانکي ڏڪڻ جو
 گهرجي؟ هاڻي ڀانڊون کي وري ٻارهن ورهين لاءِ بنواس
 پوڳڻو پوندو. آچاريه آهي حد کان وڌيڪ ٻڙهيل. هنجي ورلي

تي ويئي آهي برهمڻ جهڙي. هو هاڻي ٺنڊو پئجي ويو آهي. جنگ ڪرڻ تي دل نه ٿي ٿيس. اسانکي گهرجي ته هن کي لشڪر جي پوئين ڀاڱي ۾ ڇڏي ڏيون ۽ پاڻ لشڪر جي مهر ۾ هاءِ ٿرون.“

ڪرڻ اها ڳالهه قبول ڪئي ۽ چيائ ”اسانجا سڌڪ دل سان پڌ ڪرڻ چاهين ٿا. پوءِ جا ماريا هو ڪنهي رهيا آهن. هو ڇوڻ ٿا اهو آدمي جو اهڙي ۽ اڀي ڳاٽ رت ٿي پيو آهي ۽ اسانجي طرف وڃ جيان وڌندو اچي ٿو، سو سچ پچ ارجن آهي. ارجن ته ڇڏيو ڪري پوسرام به هجي ته به اسانکي ڏکڻ ڇو گهرجي؟ مان انهيءَ اڻٽي وڌندڙ ويو جو پاڻ مقابلو ڪندس ۽ کيس روڪي مان پنهنجو ڀرڻ پورو ڪندس. جيڪڏهن ٻيا سڀ لڙڻ کان انڪار ڪندا ته به مان اڪيلي سر هن سان مقابلو ڪندس. مان اڪيلي سر ارجن سان لڙندو رهندس. انهيءَ طرح ٻين کي وجهه ملندو ته هو متسيه راج جون گاليون ڪاهي وڃن.“ اهڙيءَ ريت ڪرڻ پنهنجي منهن ٻاڱي ميان منو ڪوٺڻ لڳو.

جڏهن ڪرڻ پاڇاريه ڪرڻ جا لفظ ٻڌا ٿڏهن هن چيو ”هيءَ واهيات بگواد آهي. اسان سڀني کي گڏجي ڪري ارجن تي حملو ڪرڻ گهرجي. انهيءَ طرح ئي اسين ڪامياب ٿينداسين ۽ نه ٻيءَ طرح. تنهنڪري اي ڪرڻ اجايو ٻٽاڪ ڇڏ. اڪيلي سر وڙهڻ جون بي مطلب بائيون نه ٻڌا.“

ڪرڻ کي هاڻي باهه لڳي ويئي. هن چيو ”ڪرڻ پاڇاريه کي ته ارجن جي ساراهه ڪرڻ ۾ ۽ هنجي شڪتيءَ جي وڌاءَ ڪرڻ ۾ خوشي ايندي آهي. ائين هو ڇو ڪندو آهي سو چئي نٿو سگهجي، يا ته هو پاندون جي موهر ۾ ڦاٿل آهي. يا ته هو پاندون کان ڏکي رهيو آهي. جنکي پوءِ ورائي ويو آهي تنکي گهرجي ته هو لڙائيءَ کان پاسو ڪري ڇڏ ڇپ بيهي ڏسن ته ڪئن وفادار آدمي نمڪ حلائيءَ جي

ٺاٻتي ڏيئي ٻڌ ڪري رهيا آهن. مان نه آهيان هڪ سورهيءَ
 سپاهيءَ. مان مٿن کان پاڻ نچاڙ ڪرڻ وارو ۽ دشمنن کي
 دل سان ڌڪارڻ وارو آهيان. اهي ويد وٺائون (ويدن جا
 ڄاڻون) جيڪي شترن سان سنيھ رکڻ ٿا ۽ سندن ساراه
 مان ڍاڻن ٺٽا کڻي جي هٿ ڪهڙي ضرورت آهي؟“ اهڙيءَ
 ريت ڪرڻ آچارين تي چٿرون ڪيون.

اشوٿاما دروڻاچارءِ جو پٽر هو. هو ڪرپاچارءِ جو ڀائيڄو
 هو. هو پنهنجن بزرگوار معزز ماڻهن ۽ گورن جي هٿن تي غزلي
 ڏسي سهي نه سگهيو. هو ڪرڻ سان لکو ڳالهائڻ لڳو. هن
 چيو ته ”اڃا اسان گانيون هستناپور ڏانهن ڪاهي ڪونه ويا
 آهيون. اڃا نه اسانکي جنگ جوڻي ۽ جيتي آهي. تنهنجن
 بٽاڪن ۾ آتمشلاگا (خود ٺٽائي) ڀريل آهي. ايترو ايمان ۽
 ايتري بڪواد ڪنهن به ويڙهش جي منهن تي لٿي پوي.
 ائين برابر آهي ته اسين ڪيتري ڪونه آهيون. اسين انهيءَ
 ورڻ جا آهيون جنهن جو ڌرم آهي ويد جو پات ۽ شاسترن
 جو اڀياس ڪرڻ. ڪنهن به ڌرمي گراف ۾ ائين لکيل ڪونه
 آهي ته ڍاري راند ڪري ٺڳيءَ سان ٻين جو راج ڪسي وٺجي.
 جيڪي جنگيون جيتي ٻين جا راج ڪندا آهن، سي به هن
 ريت پنهنجيءَ وڏائيءَ جون سرڪيون ڪونه پر بندا آهن.
 مونکي نه پتو ٿئي ڪونه ٿو پوي ته ٿو ايندي وڏائي چالي
 ڪئين آهي. ته ڪهڙي سورمائي ڏيکاري آهي؟ باهه بنا گوڙ
 شور ڪرڻ جي کاتو تيار ڪندي آهي. سورج پنهنجي مٿان
 ڪونه چمڪندو آهي. هو ٻين پدارثن تي چمڪي سندن گڻ
 دوش ظاهر ڪندو آهي. ڏس ته ڌرتيءَ مانا کي ڪيتري
 نه شائتي آهي! ڪيڏو نه بوجهه ڪٿي پيني آهي! ڪئن نه
 چر ۽ اچر کي جهلي پيني آهي. پر ڌرا به ڏانهن ڪوڪ ٺٽي
 ڪري. انهيءَ ڪتريءَ جنهن ناجائز ريت جوڻا ڪري پئي جو
 راج ڪسيو آهي تنهن لاءِ اها آشا رکڻ ته لوڪ سندس ساراه

ڪن، سراسر غير واجبي آهي. پانڊون کان ٺڳيءَ سان راج ڪسڻ اهڙو ئي ذڪار جهڙو ڪم آهي، جهڙو ئي گناهه پکين لاءِ چار وڇائي کين قاسائڻ. ڪرڻ ٻڌاءَ نه سڀين تو پانڊون کي ڪهڙيءَ جنگ ۾ جيتيو هو. دريودن ٻڌاءَ نه تو وري ڪهڙي وقت پانڊون کان لڙائي ڪئي هئي، توهان دروپديءَ کي پريءَ دربار ۾ گهلي آيا. ڇا اها هئي اوهان جي سورهيائي؟ جئن ڪو مورڪ ڳنوار چندن جي سڳند ئي موٽ ٿي، وڻ ٿي ڪيرائي ڇڏي، تنهن اوهان ڪورو وٺڻ کي ناس ڪري رهيا آهيو. ارجن سان هٿ اٽڪايو ته ڪا خبر پويو ته ڪئن لوهي جا چٽا ٿا ڇڻا پون. هٿ ڇڪي پنڃي چوڪيل ڪونه آهي. هٿ پٿون ٻارهن ۽ ٽي داڻيون چوڻيون ڪونه آهن. هٿ شڪني ٺڳيءَ جي رستي اوهان لاءِ جنگ ڪونه ڪئي سگهندو. ياد رکو ته گانڊيو مان نيرن جو اهڙو وسڪار ٿيندو، جئن آڪاش مان وڏن ٻڙن جو وسڪارو. ڪجهه سمجه ڌاريو. اڃا پون ٻائيون نه بڻايون.“

اهڙيءَ ريت ڪورون جا ليتا صبر وڃائي ويٺا ۽ ’تون ڇا مان ڇا‘ ۾ اچي پيا. اهو حال ڏسي پتامه جي دل ڏک ۾ پئجي ويئي.

هو ڌيرج سان سڀني کي هن ريت سمجهائڻ لڳو ”سياڻو آدمي پنهنجي گورن جو ايمان ڪونه ڪندو آهي. جنگ جوڻ کان اڳ منش کي ديش، ڪال ۽ پاتر جو پورو پورو ويچار ڪرڻ گهرجي. هنکي سڀ ڳالهيون نورڻ ٽڪڻ گهرجن. سياڻي ۾ سياڻا آدمي به پنهنجي ڀلي ۽ بري جون ڳالهيون سمجهي ڪونه سگهندا آهن. ٻين کي صلاحون ڏيڻ سولو آهي، پر پنهنجن معاملن کي نيرڻ ڏکيو. دريودن ڪهڙو نه سمجهدار آهي. پر هاڻي هو آويش ۾ اچي ويو آهي. انهيءَ ڪري کيس ڪل ٿي ڪانه ٿي پوي ته جيڪو جوڌو اڄ اسانجو مقابلو ڪري رهيو آهي، سو خود ارجن آهي. ڪروڌ جي

ڪري دريوڏن جي ٻڌي ٽڪاڻي ڪونه آهي. اشوٿاما!
 ڪوڙ جي گستاخي ۽ شوخيءَ کي وساري ڇڏ. انهن ڪري
 سمجه نه هن اهڙي لفظ انهيءَ لاءِ ڪم ۾ آندا جئن اڇارين ۾
 انساه پندا ٿئي ۽ هو چڱيءَ ۾ لڙن. هي وقت وڻ وروڌ
 رکڻ جو نه آهي. هي وقت جهڳڙن جهٽن ڪرڻ جو ڪونه
 آهي. دروڻاڇاريءَ، ڪرپاڇاريءَ ۽ اشوٿاما کي ڪميا جي درستي
 رکي اهي ڳالهين پلاٽ ڳهرجن. پل ڪورو ڪري ساري سنسار
 ۾ ڳولها ڪن. کين دروڻاڇاريءَ ۽ سندس سپٽر اشوٿاما جهڙو
 وڻ پرش ڪٿي به ڪونه ملندو. هٿڙا پڌر پرش جن ۾ برهمڻ
 جي وڌيا ۽ ڪترين جي وڻا بڻي موجود آهن سي نه ڪنهن
 نصيب واري کي ملندا آهن. پرسرام کان سواءِ ڪوبه اهڙو
 پرش ڪونه ٿيو آهي، جو دروڻاڇاريءَ جو مقابلو ڪري سگهي.
 جيڪڏهن اسين سڀ گڏجي پڪ ٿينداسين ۽ هڪ خيال
 سان لڙنداسين تڏهين ئي ارڃن کي جيتي سگهنداسين جي
 هٿن وڙهندا رهنداسين ته پوءِ ارڃن جي سامهون ٻيهڻ اسميو
 ٿيندو. اچو ته گڏجي ڪري پنهنجو ڪم سنواريون ۽ سنڀاليون.”
 پيشمر پتا جي هنن شاندار واکن سڀني ۾ شائتي آندي.
 پوءِ پنامه دريوڏن کي چيو ”اي راج شرومڻي! ارڃن اچي
 ويو آهي. تيرهن ورهين جو مٿر ٿيل معياد ڪالهه پورو ٿي
 ويو. تنهنجو حساب غلط آهي. جوشين کان پڇي ڏس. جڏهن
 ارڃن پنهنجو شڪ وڃايو، تڏهن مونکي خبر پيئي ته مدو
 پورو ٿي چڪو آهي. لڙائي شروع ڪرڻ کان پهرين ٿورو
 ويچار ڪر. جيڪڏهن تون ٻانڊون سان سنڌي ڪرڻ چاهين،
 ته هيءُ سموڏاڻو انڪول آهي. توکي ڇا گهرجي؟ شاندار
 ۽ نياءُ تي بدل صلح يا اهڙي لڙائي جا ٻنهي ڌرين کي
 برباد ڪندي. چڱيءَ ۽ پرسوچ ويچار ڪري نر ٿو ڪر.”
 دريوڏن جواب ۾ چيو ”پوڄ پتاجي! مونکي صلح ڪرڻ
 جو ڪو خيال ڪونه آهي. مان ٻانڊون کي هڪ ڳوٺ به ڏيڻ

ٽٽو ڇاهيان. انهيءَ ڪري اچو ته ڏاڏا لاءِ تيار ڪريون.“
 پوءِ دروڻاڇاريه چيو ”راجڪمار دريوڏن کي پنهنجي
 رکيا لاءِ سڏيا جو چوٿون ڀاڱو ساڻ ڪري هسٽناپور ڏانهن
 وڃڻ گهرجي. لشڪر جي ٻئي چوٿين حصي کي گهرجي ته
 گڻن کي گهيرو وڃهي کين هٿ ڪن. جيڪڏهن اسان گڻون
 هٿ نه ڪيون ۽ هٿين خالي هسٽناپور ڏانهن موٽياسين ته پوءِ
 هرڪو ائين سمجهندو ته اسين هار کائي موٽيا آهيون. باقي
 لشڪر جي مدد سان اسين پنج (پيشمر، ڪرپارين، دروڻاڇاريه،
 اشوٿاما ۽ ڪرٻا) ارجن سان لڙنداسين.“

ڪورون جي سڏيا دروڻاڇاريه جي صلاح موجب عمل
 ڪيو. يعني دروڻاڇاريه لشڪر جو چوٿون حصو ساڻ وٺي
 هسٽناپور ڏانهن روانو ٿيو. اتي ارجن راجڪمار اثر کي هن
 ريت چيو: ”اي راجڪمار! مونکي نڪو دريوڏن توڙس
 به اچي نڪي سندس رت. مان ڀانيان ٿو ته دريوڏن گائين
 کي هسٽناپور ڏانهن ڪاهي ٿو وڃي. انهيءَ ڪري اسانکي
 دريوڏن جي پٺ وٺڻ گهرجي ۽ کانئس گايون کسڻ گهرجن.
 ائين چئي ارجن ڪورون جي مکيه لشڪر کي گولي ڏيئي
 دريوڏن جي ڪڍ ويو. دريوڏن جي پٺيان ويندي ارجن
 پٽامها ۽ ٻنهي گورن کي نمڪار ڪرڻ لاءِ اهڙيءَ ريت
 باٺ هلايا، جڏهن اهي سندن چرلن جي ويجهو وڃي ڪريا.
 اهڙيءَ ريت ويڙهه جيان ورتاءُ ڪري ارجن ويو پنهنجي
 سوت جي ڪڍ. هلندي ارجن اتي پهتو جتي گايون ٻيٺيون
 هيون. ارجن جي پهچڻ سان لٿيون جي ٽولي تتر بتر ٿي ويئي.
 پوءِ هن گوالن کي آگيا ڪئي ته گائين کي وٺڻ تي ڪاهي
 هلو. هنن ڏاڍيءَ خوشيءَ سان انهيءَ آگيا جو پالڻ ڪيو.
 گائين کي دريوڏن جي هٿن مان ڇڏائي پنهنجي ماڳ موٽائي،
 ارجن دريوڏن جي پٺيان هلندو رهيو. اهو حال ڏسي پيشمر
 ۽ ڪورون جا ٻيا سردار دريوڏن جي بچاءُ لاءِ وڏي آيا

۽ ارجن کي ڪري گهيرو وڌائون. هاڻي چئني طرفن کان ارجن جي مٿان ٻائڻ جو وسڪارو ٿيڻ لڳو. ارجن هاڻي وڃيتر ڍنگ سان لڙڻ لڳو. هن ٻيهرين ڪرڻ کي سوڙهو گهٽيو ۽ کيس جنگ جي ميدان مان ڀڄائي ڪڍيو. پوءِ هن وارو ڪيو. دروڻاچار به ڪي. ارجن جي ست دروڻ به جهلي نه سگهيو. جڏهن اشوٿاما ڏٺو ته سندس پٽا بلڪل ٽڪجي پيو آهي سوانهيءَ جي مدد لاءِ ڊوڙي آيو ۽ اچي ارجن کي ڪڙڪيو، جنهن ارجن اشوٿاما جو مقابلو شروع ڪيو، تنهن دروڻاچار به کي ميدان ڇڏڻ جو اوسر مليو. جڏهن اشوٿاما ٽڪجي پيو تڏهن ڪرپاچار به سندس سهائتا لاءِ اچي سهڙيو، پر انهيءَ ڏينهن ارجن جي اڳيان ڪرپاچار به ٻيهي نه سگهيو. جڏهن هارين جو هيءُ حال ٿيو، تڏهن پيٽي هيڏي هوڏي ڀڄڻ لڳا ۽ سارو لشڪر ارجن جي ڪڙ کان ڪنٺ لڳو. هاڻي پٽامها ڀڄندڙن لشڪرين کي دلاسا ڏيئي همٿائڻ لڳو، پر لشڪر جا ٻيهر اڪڙجي چڪا هئا، منجهن نالي مائر به همت ڪانه رهي هئي. پيشمر ۽ ارجن خوب وڙهندا رهيا. اهڙي نه زبردست هي ڊونڊ يڌ هئي، جو ديوتائون به انجي ڏسڻ لاءِ ماندا هئا. انت ۾ ارجن جي سوڀ ٿي.

ڪورون جي سڻاپتين جي اها رٿا هئي ته ارجن دريوڏن تاءِ نه پهچي سگهي. سندن اها رٿ وڻرت ويئي، ارجن اچي دريوڏن تاءِ پهتو ۽ هن تي سخت حملو ڪيا. دريوڏن به هار کائي پوئتي هٽڻ لڳو. اڃان هن پنهنجي مس ڏني ته ارجن کيس سخت چيڻيو. ارجن جا طعنو ٻڌي دريوڏن زخميل سڀ جيان پوئتي موٽيو ۽ وري لڙڻ شروع ڪيا. پٽامها ۽ ٻيا ڪورو سردار وري دريوڏن جي بچاءُ لاءِ هنجي چوڌاري صف ٻڌي بيٺا. ارجن سڀني جو بهادريءَ سان مقابلو ڪندو رهيو. انت ۾ هن هڪ چمڪاري پٽر ڪم ۾ آندو جنهن ڪري سڀ جنگ جي ميدان ۾ بيهوش ٿي ڪري پيا. جنهن

وقت هي سورما هئن بي سرت سمڻيا پيا هئا، تنهن وقت ارجن
 سندن چوڻا لاهي ورتا. انهيءَ زماني جي دستور موجب
 دشمن جا چوڻا کسٽ معنيٰ انهن کي پوريءَ ريت جيتڻ.
 جڏهن دريوڏن مڱدان تي موٽي آيو، تڏهن پتاهه هنڪي
 واپس موڪليو. اهڙيءَ ريت بي عزتيءَ جهڙي هار کائي سمورو
 لشڪر هستناپور ڏانهن هٽڻ لڳو.

اهڙيءَ ريت ارجن دشمنن جا ڏاڍورائي ڪڍي ڇڏيا.
 جنگ جيتڻ کان پوءِ ارجن اتر کي چيو ”اي راجڪمار! هاڻي
 گهوڙن جون واڳون وراءِ. اسان پنهنجون وڇايل گانيون هٿ
 ڪيون آهن. اسان جا دشمن ڪڪ پڻ ٿي ويا آهن. راجڪمار
 هاڻي شريڙ کي ڇنڊڻ جو ليپ ڪري ۽ قول مالهاڻن سان
 گاوڻ سينگاري راجڌانيءَ ڏانهن واپس هل. جنگ جي مڱدان
 کان موٽندي ارجن وري پنهنجا هٿيار ساڳي وڙ ۾ لڪائي
 رکيا ۽ پنهنجا ڪپڙا بدلائي وري برهڻا جو روپ ڌارڻ ڪيو.“

[۴۷]

ورات جي گمراهي

سورما کي شڪست ڏيڻ کان پوءِ ورات پنهنجي راجڌانيءَ
 ڏانهن موٽيو. سندس موٽڻ وقت نگر واسين خوب سندس
 آڇيان ڪٽي ۽ جٽ جٽ منائي. جڏهن هو راج پون ۾ پهتو تڏهن
 ڏٺا ته راجڪمار اتر غير حاضر آهي. پڇا ڪرڻ تي پون جي
 ديويڻ النساءِ ۽ امنگ وڇان کيس ٻڌايو ته راجڪمار ڪورون
 جي سڻا کي جيتڻ لاءِ اتر دشا ڏانهن ويو آهي. ديويڻ
 کي پڪ هئي ته هيءُ سندر سروب راجڪمار ساري سنسار
 کي جيتي سگهندو. پر راجا سمجهو ته جنهن ڪم لاءِ راجڪمار
 روانو ٿيو آهي، سو ڪم ڪرڻ هنجي لاءِ اسميو آهي. راجڪمار

آهي نازڪ ۽ نئيس ۽ سندس سارڻي آهي هڪ هيڃڙو. انهن سڀني ڳالهين جو خيال ڪندي راجا جي دل دهلاجي ويئي. گهري دڪ وڃان هن چيمخ پتي چيو: ”هن وقت تاءِ منهنجو پيارو پٽ موت جو شڪار ٿي ويو هوندو.“

پوءِ هن پنهنجن منترين کي آڳيا ڪئي ته جيترو به لشڪر گڏ ڪري سگهو، سو گڏ ڪري اتر کي هن آڀڏا مان ٻڃائڻ لاءِ روانو ڪريو. اتر جي ڳولها ڪرڻ لاءِ وڻن جي وڻن ۽ جاسوسن کي پڻ روانو ڪيو ويو.

ورات کي هن ريت وياڪل ڏسي، سنڀاسي ۽ ڪنڪ (ٻڌسٽر) کيس دلاسو ڏنو ۽ چيو ”ڇاڪاڻ جو برهڻا سارڻي اتر سان ٻڌڪيتر ٻڌ ويو آهي، انهيءَ ڪري راجڪمار جو وار به ونگو ڪونه ٿيندو. اوهانکي خبر آهي ته برهڻا جي ڪيتري شڪتي آهي. جنهنجو به برهڻا رت هلايو، سو ضرور ڪامياب ٿيندو. هن وقت تاءِ سشوما جي شڪست جي خبر به ڪورون جي ڪن پيئي هوندي ۽ هو پڪ ٿي پڪ مڱدان ڇڏي پکا هوندا.“

ائين ڳالهيون هليون ٿي بي ته جنگ جي مڱدان تان قاصد اچي پهتا. هنن خبر ڏني ته اتر ڪورون جي سڻا کي جيتيو آهي ۽ گانيون هٿ ڪيون آهن. ورات کي جيتوڻيڪ پٽ جي سوڀ جو سماچار سٺي ڪجهه سرهائي ٿي ته به هن کي هن ڳالهه تي پورو وشواس ڪونه ٿي آيو. ٻڌسٽر وري مشڪي ڪري راجا کي وشواس ڏيارڻ لڳو چيو: ”هي راجن! ڪوبه سنسو ۽ سنديھ نه ڪريو. جيڪي سند بيشرو چون ٿا سو سورهن آڻا سچ آهي. برهڻا جو سارڻي ٿي وڃڻ ٿي سڻا جي خاطري هئي. اتر سويارو ٿيو آهي، تنهن ٻڌ ڪا به اچرج جي ڳالهه ڪانه آهي. مونکي خبر آهي ته ٺڪي بکرشن جو ڪوچوان ٺڪي اندر جو سارڻي برهڻا سان ٻڌي سگهندو.“ ورات هن ڳالهه کي اڃائي بڪوات ڪري سمجهو. پر پٽ

جي سوپ ڪري جو کيس خوشي ٿي هئي، انهيءَ ڪري هن ڪنڪ جي ڳالهه جو وروڌ نه ڪيو. بلڪ هن منگل سماچار آئيندڙن کي خوب هيرا ۽ لعل، موتي ۽ ٻيا جواهر انعام طور ڏنا. پڻ هن آڱيا ڪئي ته راجڌانيءَ ۾ خوب آئندڙن سومنايو وڃي. هن امنگ ۾ اچي چيو ”مان سشرما کي جيتو سا وڏي ڳالهه ڪانه آهي. سڄي سوپ ته راجڪماراڻي کي ملي آهي. اڄ سڀني مندرون ۽ منن ۾ ٻريوءَ در آڙڻا ڪرڻ گهرجي ۽ ايشور جا ٿورا سڄڻ گهرجن. سڀني رستن، راجمارگن، ڳلين ۽ ڪوچن ۾ جهنڊيون ۽ ڌوج لهرائڻ گهرجن. نگر جي ڪنڊن ڪڙين کي سينڊ“ ۾ گهرجي. نگر واسين کي سرگس ۽ قير يون ڪڍي سوپ جا نيت ڳاڙهه گهرجن. شير دل شهزادي جي شاندار نموني سواگت ڪرڻ گهرجي.“

ورات پنهنجي راج جي پرڏائن، مکين ۽ چوڌرين، سمنائين ۽ سردارن کي راجڪمار جي پيشواڻيءَ لاءِ روانو ڪيو. راجڪمار يون ۽ نگر جو نياڻيون به ڦول مالهاڻون کڻي اتر جي آجيان ڪرڻ لاءِ نڪري نروار ٿيون.

ساري بندوبست ڪرڻ کان پوءِ ورات اندرين ڪمري ڏانهن ويو. اتي هن سنڌري کي آڱيا ڪئي ته چوڻ ڪٿي آهي. ڪنڪ کي هن چيو ”اڄ منهنجيءَ خوشيءَ جي حد ٿي ڪانه آهي. اڄ ته ياري راند ڪري دل وندرايون.“

ٻئي راند ڪرڻ وينا، هڪ طرف يارا ٿي اچلا يائون، ٻئي طرف خوب ڳالهون ڪري رهيا هئا. ورات چيو ”ڀونجه! ڏٺو منهنجي سڀني سورمائي. اڪيلي سر هن پرست ڪورو نيتائن کي جنگ ۾ جيتي ڇڏيو.“

ڌرم پتر مشڪندي چيو ”نه سنڊيه توهانجو چرنجيو پاڳوان آهي. جيڪڏهن سندس پراڻي پرڻ نه هجي ها ته کيس ٻوهلا جهڙو سارڻي ڪٿان ملي ها؟“

بدشتر هر هر ٻي ٻرههلا جي ساراهه جون سرڪيون ڀريون.

انهيءَ تي ورات کي ڪي قدر منيان لڳي. ڪجهه ناراضگيءَ سان هن چيو ”اي سنياسي! تو طوطي جيان ’برهنلا! برهنلا!‘ جي لالت چو لڳائي آهي. مان تو ساراھ ڪريان پنهنجي سپر جي سورھيائيءَ جي ۽ تون تو ٻڌائي آئين هن هيچڙي کي ۽ هن جي رت هڪلڙ جي ڳنڍ جي ساراھ مان ڏاڍين تي نٿو. جڳ هن هيچڙي جو سارڻي ٿيڻ ڪا وڏي ڳالھ آهي.“

ڪنڪ انهيءَ تي ڪي قدر اعتراض جي نموني ۾ چيو ”مان جيڪي به ڪجهه چوان ٿو، سو سمجهي ڄاڻي چوان ٿو. برهنلا ڪو رواجي آدمي ڪونه آهي. جو رت برهنلا هلائيندو، سو رت ڪڏهن به شڪست نه کائيندو. جيڪو وڻر سندس رت ۾ سوار ٿيندو، سو سدا سوڀ پائيندو، پوءِ ڪري سندس وروڏي ڪهڙا به ڏاڍا مڙس هجن.“

ورات هن ڳالھ کي وڏي گستاخي ڪري سمجهو ۽ جوش ۾ اچي ڪري بدشتر جي منهن تي ڪري ڍارو اڇلايو ۽ پوءِ وري کيس ٽٽڻ واهي ڪڍيو. بدشتر کي زخمي ٿي پيو ۽ سندس ڳل کان رت وهڻ لڳي. درويدي ڀرسان بيٺي هئي، تنهن پنهنجيءَ ساڙهيءَ جي پلو سان رت اڳهي ۽ رت ڀريو پلو ڪري سونڀي جي ڪتوري ۾ لپيڻ پيو.

ورات ويٺو هو ڪروڙ ۾، سو سٺنڌريءَ جي هيءَ هانت ڏسي وڌيڪ غصي ۾ اچي ويو ۽ زور سان چيائ ”هي ڪيتر وڌيڪ ڪيل آهي؟ تون پيالي ۾ رت پيا لاءِ گڏ ڪري رهي آهين؟“

درويديءَ نمرتا سان چيو ”راجن! ڌرم آهي ته سنياسيءَ جي رت ڌرتيءَ تي نه ڪري. جنهن راڄ ۾ سنياسيءَ جي رت ڌرتيءَ تي ڪرندي تنهن راڄ ۾ اوترا ورهيه سالدھ مينهن وسندو، جيترا رت جا ڦرا هوندا. انهيءَ ڪري مان رت هن پيالي ۾ گڏ ڪري ۽ هي آهيان. مان ڀانيان تي نه توکي ڪنڪ جي مٿان جو پتوئي ڪونه آهي.“

اڻي د واريال اچي بهتو ۽ هن خبر ڏني ته راجڪمار اتر ۽
 برهڻلا آيا آهن. راجڪمار راجا سان ملاقات ڪرڻ چاهي ٿو.
 ورات جوش وڇان چيو ”وٺي اچوس، اندر وٺي اچوس.“
 ٻڌڻر سپاهيءَ کي ڪن ۾ چيو ”رڳو اتر کي اندر وٺي اچ.“
 برهڻلا کي اندر نه آڻج.“

ٻڌڻر دورانديشيءَ جي ڪري ائين ڪيو. هنکي خبر
 هئي ته جڏهن ارجن منهنجي منهن تي ڌڪ جو نشان ڏسندو،
 تڏهن هو پنهنجي ڪروڙ کي روڪي نه سگهندو. ارجن لاءِ
 اها ڳالهه سهڻ کان ٻاهر آهي ته ڪوبه آدمي واجبي ۽ نيم
 اوسار لڙائيءَ کان سواءِ ڌرم پتر کي ڌڪ هڻي.

اتر اندر گهرندي پنهنجي پٽا کي نمروا سان پرڻام ڪيو.
 پوءِ هن سنڀاسيءَ جا چوڻ ڇڏيا. اڻي سندس نظر ٻڌڻر جي
 زخم تي پئجي. اهو زخم ڏسي هو ڏهلجي ويو. هنکي خبر
 هئي ته سنڀاسي خود ڌرم پتر آهي. هن درد ڀري آواز سان
 چيو ”راجن! هن مهاڻا کي ڪنهن ضرر ڏنو آهي.“

ورات پٽ ڏانهن نهارِي چيو ”پتر! هن ننڍڙيءَ ڳالهه
 کي ڏسي تون ايترو اداس ٿيو ٿو ٿين؟ جڏهن مان تنهنجي
 سڀ ڇو ٻڌي خوشيءَ جي لٿون ۾ لڏندي تنهنجي ساراڻي
 ٿي ڪئي، تڏهن ايرڪا جي ماري هن آدميءَ گناهه ٻي گناهه
 گهٽتائي ٿي ڪئي ۽ تنهنجي ساراڻيءَ برهڻلا جي وڏائي تي
 ڪئي. اها مورڪتا جي روش مون کان سٺي نه ٿي ۽ مون ڍارو
 کڻي هن جي طرف اڇلايو. انهيءَ ڳالهه جو مونکي افسوس
 آهي. پر انجي وڌيڪ ابتار ڪرڻ جي ضرورت ڪانه آهي.“
 هيءَ ڳالهه ٻڌي اتر ڌڪي ويو. هن پيءُ کي چيو ”بابا!
 اوهان هن ريت وڏو ڀاپ ڪيو آهي. هاڻي هن جي چوڻ
 ۾ سر رکي ڪانئس معافي وٺو. پنهنجي اپراڌ لاءِ پڇتاءُ ڪريو.
 نه ته اسانجي وٽس بلڪل ناس ٿي ويندي.“

ورات پٽ جي ڳالهه سمجهي ڪونه سگهيو. پلا هن کي

اندر وٺي پيد جو پتو ٿورو ٿي هو. پر جڏهن پتو هٿس پيو دفعو زور ڀريو، اڏهن هن ڪنگ جي پيڙن کي هٿ لائي ڪائس معافي گهري. پوءِ ورات پنهنجي پٽ کي پاڪر پائي چيو ”پٽ تون نه وڏو جوڌو آهين. ٺوڪرون جي هيڏي ساري لشڪر کي ڪئن شڪست ڏئي؟ توکائيون ڪئن هٿ ڪيون؟ مونکي سموري ڳالهه وستار سان ٻڌاء. مونکي ساري حال ٻڌڻ جي سخت انتظار ٿي آهي.“

پيءُ جو سوال ٻڌي اثر ڪند هٿ ڪيو ۽ چيائين ”پٽاجي ٺڪي مون ڪنهن لشڪر کي جيتو آهي، ٺڪي مون گائينون دشمن جي هٿان ڇڏايون آهن. هيءُ سارو ڪم هو ڪنهن دٻو پٿر جو، ڪنهن آڪاسي ڪمار جو. هن اچي اسانجي طرفداري ڪئي. هن ئي ڪورون کي جيتو، هن ئي گائون سندن هٿن مان ڪسيون، هن ئي مونکي موت کان بچايو. مان نه ڪجهه ڪونه ڪيو.“

ورات هاڻي انتظار ۽ سان پيڻ لڳو ”پٽ! ٻڌاء نه اهو وٽ ڪير هو. هاڻي هو ڪٿي آهي! وڃ وڃي ڪري هنکي سڏي اچ نه اهڙي پراڻڪاريءَ وٽ جو درشن ڪري مان پنهنجون اکيون ٻوٽ ڪريان. مان پنهنجي پٿر جي رکڀال جا ٿورا نه مڃان.“

هن آڳيا جي اثر ۾ اثر آيو ”پٽاجي اهو ديو ڪمار انٿرڏان ئي ويو. پر منهنجو وشواس آهي ته هو ٿورن ڏينهن ۾ ضرور ٺڪري ٿورو ٿيندو.“

هن گشتنگو کانپوءِ راج درٻار ۾ هڪ وڏو السو منائڻ جون تياريون ٿيون. انهيءَ اوچو جي سمي نگر جا سڀ وڏا آدمي اچي پنهنجي پنهنجي جاين تي بڻجي ويٺا، هوڏانهن ڪنگ، وٺ، برهڻا، ڪنٿري پال ۽ ڌرم گرنٿي به ڇپ چاپ بيٺا ڪنهنجي ڀڳي چاٿي راجڪمارن جي وچ ۾ ويٺا. انهيءَ ئي سڀا ۾ ويٺلن کي ڏاڍو اچرج لڳو ۽ سڀ لوڪ ڪاٺا ٽوٽي ڪرڻ

لڳا. ڪن چيو ”برابر هي آهن هيٺئين طريقي جا آدمي. پر
هنن نازڪ وقت تي راڄ جي وڏي شيوا ڪئي آهي. سچ بچ
هو هن عزت جي لائق آهن.

لوڪن انهيءَ طرح پڻ پڻ ٿي ڪئي ته ورات پاڻ سڀا يون
مر گهر يو. ڪنڪ آدين کي ڏسي ڪري هنڪي گرمي وٺي
ريئي. هن رڙ ڪري پڇيو ”اوهانڪي ڪنهن چيو آهي ته
هن هنڌ راجڪمارن جي جاين تي اچي وهو؟“ وري ڪروڙ
کي روڪي هو انهيءَ هنڌ ويو ڇت اهي پنج ئي پانڊو وينا
هوا ۽ ڪاٺن سوال جواب ڪرڻ لڳو. هاڻي پانڊون سمجهيو ته
گهڻوئي نائڪ ٿي چڪو آهي. سو ڪري پاڻڪي پڌرو
ڪيائون. پانڊون جي ظاهر ٿيڻ تي سيني کي حيراني
لڳي ويئي.

راجا ورات کي هڪ طرف ڏاڍي خوشي ٿي، ڇاڪاڻ جو
هيٺرو سارو وقت پانڊون ۽ درويديءَ سندس شيوا ڪئي
هئي. ٻئي طرف سندس اچرج جي حد ڪانه رهي جو ايترو
سارو وقت پانڊون جي اصليت جو ڪنهنڪي پتو به ڪونه
لڳو. ٽئين طرف سندس دل شڪر گذاريءَ جي جذبن سان
ٽٽار ٿي ويئي جو پانڊون نازڪ وقت تي سندس سهائتا
ڪئي هئي. هن ڪنڪ کي ڪري گلي لڳايو ۽ پنهنجو راڄ
ياڳ سڀ ڪجهه هن جي چوڻن جي پيٽ ڪيائو. يڌشترو ورات
جا ٿورا مڇي ساري پيٽا ورات کي واپس ڪئي. ورات پوءِ
زور ڀريو ته سندس ڌيءَ اٿرا جو هٿ ارجن سوڀڪار ڪري.
ارجن چيو ”ائين ڪين ٿي سگهندو. اٿرا کي مون ڳاڙه
۽ ڇوڻ سڀڪار يو آهي. مان هنجو اڌ ياپڪ آهيان، هوءِ منهنجي
ود يار ٿي آهي. اڌ ياپڪ پتا سمان ٿيندو آهي.“ انهيءَ ڪري
اٿرا جو وراهه اڀيمنيوءَ سان رٿيو ويو. اها ڳالهه ارجن به
قبول ڪئي.

هاڻي هن منگل السوڀر اچي دريوڌن جي دوتن پڌگ

وڌو. هو دريودن جو سنيهو ڪٽي آيا. هنن چيو ”ڪنٽي پٽر!
 دريودن کي انهيءَ ڳالھ جو ذڪر آهي جو ڏينھجي جي انور
 ڪري اوهان کي وري ٻارهن ورهيه بنواس وڃڻو پوندو.
 اڃان تيرهن ورهيه پورا ٿيائين ڪونه هو تہ ارجن ٻار ڪري
 ظاهر ڪيو. انهيءَ ڪري اوهان کي پنهنجي پرڻگيا پٽاندر
 وري بن بر وڃڻ گھرجي!

اھو سنيهو سٺي، ڌرم پٽر کلي ڏنو ۽ سند پشھرن کي چيا:
 ”اي قاصدو! تڪوئو دريودن ڏانهن موٽي وڃو ۽ کيس چئو
 تہ وڌيڪ چڱيءَ طرح سان ٻيھر ڄاڻ ڪري. پوڄ پنامھ ۽
 ٻيا جوڻش جا ڄاڻون کيس ٻڌائيندا تہ جڏهن ٽنھنجا سمنڪ
 گلدبو جو تڪار ٻڌي مڱدان ڇڏي ڀڳا هئا، تڏهن پورا
 تيرهن سال گذري چڪا هئا.

[۴۸]

صلاح وصالحت

تيرھون ورهيه جنھن ۾ پانڊون کي روءِ پوش رهڻو هو،
 سو پورو ٿي چڪو. هاڻي هنن لاءِ ڇھڙا پوش ۾ رهڻ ضروري
 نہ هو. هاڻي هو ظاهر ظھور گھمي ڦري ٿي سگھيا. انهيءَ
 ڪري پڌري پٽ ورات جي راجڌاني مان نڪري اُڀرلويہ
 نگر ڏانهن روانا ٿيا. اھو نگر بہ ورات راج جي سيمائن
 جي اندر هو. اُڀرلويہ ۾ ٽاڻي ٽڪاڻي ڪرڻ کان پوءِ هنن
 پنھنجن ماڻھن ۽ سنگين ساٿين ڏانھن نياپا سنيھا موڪليا.
 ٻارام ۽ ڪرشن دوارڪا مان آيا. ساٿن ارجن جي استري
 سيدرا ۽ سندس پٽ اڀيمنيو بہ هو. ڪيترا يادو ٻوڏا بہ هنن
 سان گڏ آيا.

جنارڊن جي آجيان ڪرڻ لاءِ مستي جا راجڪمار ۽ پانڊو

شڪ وڄائيندا شهر کان ٻاهر نڪتا. شڪن جو آواز ٻوڌاري
 ڦهلجي ويو. اندرسين ۽ ٻيا ڪيترا جيڪي تيرهن ورهيه
 جي شروعات ۾ پانڊون کان موڪلائي ويا هئا، سي پنهنجا
 رت ڪاهي اچي ساڻن ايلويه ۾ پيرا ٿيا. ڪاشي راج ۽
 سڀيه جو راجڪمار به اچي ساڻن گڏيا. هو پنهنجون سڻائون
 به وٺي آيا. پنچالا جر راجا درويڊ ٿي اڪشوهڻيون مڻينا
 جون ساڻ وٺي آيو. هن سان گڏ هو شڪندي، درويڊي ۽
 جو پاءُ ڌرڻندڻ ۽ درويڊي ۽ جا پت. انهيءَ ريت پانڊون
 جا ڪيترا ٻيا متر راجائون به اچي اتي پهتا.

انهن ويڻن، جوڌن ۽ مترن جي حاضريءَ ۾ اٿرا ۽ ايمنيو
 جو وواه وڍڪ ريتيءَ اوسار ڪيو ويو. وواه کانپوءِ سڀ
 ورات جي سڀا يون ۾ گڏ ٿيا. بدشتر ۽ ورات جي ڀرسان
 ڪرشن ويٺو هو. ٻارام ۽ ستيڪي ڌروڀد جي ڀرسان ويٺا
 هئا. جڏهن ٿر بکيڙو ٻورو ٿيو، تڏهن سڀ ڪرشن جي
 طرف نهارڻ لڳا. جنهن وقت ڪرشن ڳالهائڻ لاءِ اٿيو تڏهن
 سڀا ۾ سناڻو ڇانئجي ويو. سڀ ڇپ ڇاپ ويٺا رهيا. ڪرشن
 چيو ”اوهان سڀني کي خبر آهي ته ڪن بدشتر کي هڪ
 سازش ۾ ڦاسايو ويو ۽ ڪن هن سان چوڻ راند ۾ لڳي
 ڪئي ويئي ۽ ڪن کانئس راج ڪيو ويو ۽ ڪن کيس درويڊيءَ
 ۽ چئن ڀائرن سوڌو بن ڏانهن روانو ڪيو ويو. پنهنجي قول
 کي پاڻي ڏيڻ لاءِ، پنهنجيءَ پرڻگيا کي ٻورو ڪرڻ لاءِ پانڊو
 پٿرن تيرهن سال ساندھ هر تڪليف پنهنجي مٿان هموار
 ڪئي آهي. هاڻي سڀ گهرو سوچ ويچار ڪري اهڙي رت
 رٿيو جا ڌرم جي به انڪول هجي ۽ جنهن جي وسيلي ٻنهي
 پانڊون ۽ ڪورون جو شان وڌي. ڌره پٿر کي انباءَ جي
 ڪوڏي نه گهرجي. هو ته سڀ جو ڀلو چاهيندڙ آهي. ڌرتراشتر
 جي پٽن جن هن سان لڳي ڪئي ۽ هنکي ڪئي ڏک ڏنا،
 تن جي به هو ڀلائي ٿو چاهي. جڏهن اوهان صلاح ڏيو تڏهن

ڪورون جي لڳي ۽ ۽ نيچتا جو خيال رکجو. ٻيا پانڊون جي مريادا واري ۽ شاندار هلت جو به ويچار ڪجو. اهڙي ڪا رٿا رٿيو جا نيا ۽ ٻڌل هجي ۽ جنهن جي وسيلي سڀني جو مان ۽ شان بچيو رهي. اسانکي خبر نه آهي ته دريوڌن جي دل ۾ ڇا ٿو وهي واپري. اسانکي گهرجي ته ڪو يوگ ۽ سڀيتو سندس دريوڌن ڏانهن موڪليون. هو وڃي ڪري دريوڌن کي سمجهائي صلح ڪرائي ۽ پانڊون کي سندن راڄ موٽائي وٺي ڏي.

ڪرشن کان پوءِ سندس وڏو ڀاءُ بلرام آيو ۽ هن هن ريت تقرير ڪئي: ”راڄ پرشو! اوهان ڪرشن جي وڪرتا ٻڌي آهئ. ڪرشن جيڪو ڏس ڏي ٿو سو سڀاڻي ۽ نيا ۽ جو آهي. مان انهيءَ جو سمورن ڪريان ٿو. اهو رستو دريوڌن ۽ ڌرم پٿر بنهي لاءِ ليڪ آهي. ڪنٿي ۽ جي پٿن کي ائين ڏانهن سان سندن راڄ موٽي ملي ته اهڙي ڪا به ڳالهه آهي ڪانه. انهيءَ ۾ پانڊون، ڪورون ۽ ٻين سڀني جو ڀلو آهي. جڏهن ائين ٿيندو تڏهن ئي ديش ۾ سک ڏانهن ۽ سمپدا جو واس ٿيندو. ڪو وڃي دريوڌن کي ٻڌائي ته بدشتر جي اڃا آهي ته جنگ نه چڙهي، پر سانتيڪن رستن سان بنهي ڌرين ۽ سنڌي ٿئي. اهڙو آدمي ويڻ گهرجي، جنهن ۾ پوري پوڳتا به هجي ۽ جنهنجو دريوڌن جي پڪش ٿي پرڻا به هجي جيڪو ڳالهون چڱي ۽ ۽ سمجهي ۽ سمجهائي سگهي. اهڙو اڀاري وڃي ڪري دريوڌن جو جواب وٺي اچي.

”جيڪو اڀاري وڃي، تنهنکي گهرجي ته هو ڌرتراشٽر پيشم، وڏر، دروڻاچار، ڪرڻاچار ۽ اشوٿاما جو سهڪا هٿ ڪري. ٽي سگهيس نه ڪرڻ ۽ شڪنيءَ جي به سڀا ڪنٿي پٿرن لاءِ پراپت ڪري. اڀاري اسانکي اهڙو چونڊ گهرجي، جو ڀلي ڪري به آوڻ به نه اچي. ڌرم پٿر ڪ پٿرن گهڻي منع ڪئي ته چوڻا نه ڪريو. پر هن پٿرن ۾

صلاح جي پورا ڏانهن ڏسڻي ۽ ڏسي وائسي پنهنجو راج ڏاء ۾ رکيو ۽ وٽايو. هو ڪو به ڪونه هو. هنڪي نتيجن جي پوري پوري منجهس هئي. هنڪي اها به سڌ هئي ته شڪني ڏاري راند جو ماهر هو ۽ هن سن ڪنهن به حالت ۾ پاڻ ۾ مڃي نه سگهندو. انهيءَ ڪري هو هاڻي ڪا به ڏانهن ڪوڪ نه ڪري سگهي. هو پنهنجي راج هٿ ڪرڻ لاءِ رڳو منت ميڙائي ڪري سگهي ٿو. بوءِ ايلجي اهوئي ئي سگهندو، جيڪو جنگ جو پريمي نه هوندو، جيڪو هر حالت ۾ صلح ۽ سنڌيءَ ڪرڻ لاءِ تيار هوندو. راجڪمارو منهنجي اڀا آهي ته اوھان ڏاڍي ۽ اٽڪل ۽ هوشيار ۽ سان دريڙن جي پيش اچو. اسانڪي هر ممڪن ڪوشش ڪري سستين استرين جو سنگهڙو روڪڻ گهرجي. صلح دؤران جيڪي ملي سونئي ٺيڪ آهي. لڙائيءَ مان ڪا به ڀڳائي ڪانه ڪرندي. لڙائيءَ مان شرابي ئي ٺهي آهي.

پارام چورايو هو ته يڌسٿر اکيون کولي چوٽا ڪئي هئي. هنڪي پنهنجي ڪرمن جي نتيجي جي ڄاڻ هئي. انهيءَ ڪري هنڪي راج موٽي گهرڻ جو ڪو اڌ ڪار ڪونه هو. پالڊون بنواس ۽ اڳياٽ واس جي پرنگيا پوري ڪئي آهي. انهيءَ ڪري هنڪي سسترتا ملي آهي. هاڻي هنن لاءِ اهو لازمي ڪونه آهي ته هو پيٿورين وڃن، پر انهيءَ ڪري هو پنهنجو راج هٿ ڦٽا ڪري سگهن. انهيءَ ڪري ڌرم پٿر راج واپس وٺڻ لاءِ آزي نيزاري نه ڪري سگهي ٿو، پر هو انڪي پنهنجي حق طور گهري ڏٺو سگهي.

پارام الٽ لڙائيءَ جي برخلاف هو. هن نٿي چاهيو ته ساڳيءَ وٽس جا راجڪمار پاڻ ۾ ٽڪرن. هن جو اهو به ويچار هو ته لڙائيءَ جو نتيجو پر بادي آهي. اهو انادي سچ آهي ته جنگ جدل، خون خرابيءَ ۾ منهن مٽر جو گهاٽو آهي. وياس مهراج پارام جي وڪٽرٽا دؤران اها ڳالهه پرگهت ڪئي آهي.

پر ٻيا جيڪي وڌي ويا هئا، تنجو نالو بهڙو خيال
 ڪونه هو. پر اهو جي ڳالهه ٻڌي ياد وٺندي وڌيڪ سائينڪي ۽
 کي ڪاوڙ اچي ويئي ۽ هو اُتي جوش سان وڪٽرنا ڪرڻ
 لڳو. هن چيو: ”منهنجي نالو بهرام جي خيالن ۾ ڌرو به
 انصاف موجود ڪونه آهي. هوشيار آدمي هر ڀڳ لاءِ سبب
 ڏولهي ۽ ناهي سگهندو آهي. پر ماڻهو ڪري ڪهڙو به سياڻو
 هجي، ڪهڙو به واکچتر هجي، هو الياءَ کي نياءَ ۽ اڌرم
 کي ڌرم بڻائي ڪونه سگهندو. بهرام جون ڳالهيون ٻڌي
 منهنجي من ۾ نه ڪراحت ٿي، بلڪه ائين ٿي. مان انهن جو زور سان
 وروڌ ٿو ڪريان. ساڳي رڻ ۾ هڪ شڪاڪيون سان پر ۽ لميل
 هوندي آهي ۽ ٻي سڪي سرڪندڙ جيان سر اوڇو ڪيون پيني
 هوندي آهي. ساڳيو حال آهي هنن ٻن ڀائرن جو. ڪرشن
 جي شدين ۾ ڌرم ۽ نياءَ سمايل آهي. جيڪي بهرام چوي ٿو
 سو بلڪل اڻڀت آهي. اوهان اها ڳالهه ضرور قبول ڪندا
 ۽ انهيءَ ۾ ڌرو به شڪ ڪونه آهي نه ڪورون ٺهي ڪري
 ڀڄي ڪان راج ڪيو آهي. ائين چوڻ نه اهو راج ڪورون جو
 آهي، اهو ٿيو چورن کي چوريءَ جي مال قبائلي ۾ واهر ڪرڻ.
 ڌرم پٿر جي وروڌ ڪرڻ لاءِ ڪوبه وڃي سبب ڪونه آهي.
 اهو ڪانٿر ٿي ڌرم پٿر جو وروڌ ڪندو، جيڪو دريوڌن
 کان ڏڪندو هوندو. راج پٿرو! ڪميا ڪريو جو مان کي
 قدر سخت ڳالهائو آهي. ڀڄي پنهجيءَ اڃا سان ڀاري راند
 ڪانه ڪندي هئي. جڏهن ڪورون کيس ٺٽو ڏنو ۽ زور ڀريو
 تڏهن ئي پنهجي اڃا جي برخلاف، لائيءَ ڄائيءَ مان غير واقف،
 ڌرم پٿر هڪ ٺڳ دغا باز سان هيءَ خطرناڪ راند ڪئي.
 اڃا جي ڪري هو دريوڌن کي مڙ منت ڪري، چو هو
 ڌرتراشٽر جي بت اڳيان سر جهڪائي؟ هن پنهجيون پرڳڻيون
 ڀوريون ڪيون آهن. ڀڄي بڪاري ڪونه آهي. منگني جيان
 مڱهه سندس شان وٽان ڪونه آهي. هن پنهجو وڃي پاڙيو

آهي. سندس ٻائرن به پوڻ پورو ڪيو آهي. ٻارهن ورهيه هو بنواس پر رتيا. ٻارهن مهينا هو لڪا رهيا. انهيءَ هوندي به دريوڏن به ساڻي لڄ لاهي، ايمان ڇڏي پر لڳيا جي پوري ٿيڻا بابت سنديبه ڪن ٿا. مان انهن تي حيا ڪوندين ڪي جنگ ۾ جيتيندس. انهن کي يا نه ڀڃڻ کان معافي وٺي پوندي يا موت جو منهن ڏسڻو پوندو. جيڪي شترو شستر کڻي وڙهڻا اچن ٿا، تن کي قتل ڪرڻ ۾ ڪو ڏوهه ڪونه آهي. دشمن اڳيان پيش پوڻ ۾ بي عزتي آهي. جيڪڏهن دريوڏن جنگ چاهي ٿو ته پوءِ پل لڙائي ڪري. اسين انهيءَ لاءِ تيار آهيون. هاڻي اسان کي ديو مدار ڪرڻ نه گهرجي، پر يڪدم تيار ڪرڻ ۾ لڳي وڃڻ گهرجي. دريوڏن ڏٺو ڪرڻ کان سواءِ ملڪ جو ڪجهه به ٺڪر ڪونه ڇڏيندو. انهيءَ ڪري وقت وڃائڻ بيوقوفي آهي.“

سائيڪيءَ جو هٿڙو اهو ارادو ڏسي به هيءَ زوردار لڙڻا ٻڌي درويڊ کي ڏاڍي خوشي آئي. سائيڪيءَ جي ڳالهين جو سمورن ڪرڻ لاءِ هن چيو ”جيڪي سائيڪيءَ چيو آهي، سو بلڪل ٺيڪ آهي. مان هر ريت سندس ڳالهين کي ٿيڪو ٿو ڏيان. مان سمجهان ٿو ته دريوڏن منهن منهن ڳالهين سان مڙڻ وارو ڪونه آهي. اسان کي جنگ جي سانباهي جو ڪم ضرور جاري رکڻ گهرجي. پنهنجن دوتن دواران اسان کي سڀني مٿن ڏانهن هيءَ نياپو موڪلڻ گهرجي ته گيسر بلڪل نه ڪن، پر يڪدم لشڪر گڏ ڪرڻ شروع ڪري ڇڏين. يڪدم شلي، درشت ڪيٽو، جيتسين، ڪيڪي آڏي راجائن ڏانهن ايلچي روانا ڪرڻ گهرجن. منهنجو اهو به رايو آهي ته راجا ڌرتراشتر ڏانهن هاڻي جو هاڻي ڪو سڀاڻو سندي شهر موڪلڻ گهرجي. منهنجي راج جو پروعت براعت ٿيڻي شاستر جو پورو پورو ڄاڻو آهي. اوهانجي مرضي هجي ته هن کي هستناپور روانو ڪيو وڃي. هستناپور موڪلڻ کان اڳ هن

برھمڻ کي سمجهائڻو ٻوندو ته دريوڏن کي ڇڏا ڇوي؛ ٻيهر،
 ڌرتراشٽر، دروڻا چاريه آدي ٻين مکيه ماڻهن کي ڪڍڻ
 سمجهائي. منهنجي اهائي صلاح آهي ته برھمڻ کي ٻاڙهي پڪو
 ڪري بنا دير جي هستناپور ڏانهن روانو ڪجي.

مهاراج درويڊ ڳالھائي بس ڪئي ته سري ڪرشن چندر
 هن طرح گفتگو ڪئي: ”مترو! پنجال راج جيڪا صلاح ڏني
 آهي، سا ناڪل نڪ آهي. اها صلاح نيتي شاستر جي
 انگول آهي. اها صلاح يڪدم عمل ۾ آڻڻا گهرجي. ٻارام پتيءَ
 جو ۽ منهنجو پيترو ڪورون سان پريم ۽ سنجند آهي، اولوڻي
 باندون سان آهي، اسان لاءِ هڪڙا ڪپي اک ته پيا سڄي اک.
 اسان هتي ڪنهنجي طرفداري ڪرڻا ڪونه آيا آهيون. اسين
 ته آيا هواسين اتر پتي وواڌ ۾ شامل ٿيڻ لاءِ. هاڻي اسين
 پنهنجي ملڪ موٽي ٿا وڃون. پنجال راج! تون ديش جي
 راجائن ۾ سڀني کان سرشت آهين. تون سياڻپ ۾ سڀني کان
 سرس آهين. آڏو ۾ به سڀني کان وڏو آهين. تون راجنيتي
 ۾ آچار ۽ آهين. توکي هر ڪو حق آهي ته اسان کي صلاح ڏين.
 ڌرتراشٽر وٽ به پنهنجي عزت آهي. دروڻا چاريه ۽ ڪرپا چاريه
 ته ڪنهنجا لنگوٽيا پار آهن. انهيءَ ڪري جيڪي برھمڻ کي
 سمجهائڻو آهي، سو تون ئي کيس سمجهاء. سمجهائڻا کان پوءِ
 کيس سنڌي ڪرڻا لاءِ هستناپور ڏانهن موڪلي ڏئي. انهيءَ
 کان پوءِ به جيڪڏهن دريوڏن اچاءِ پورو ڪ سنڌي ڪرڻا
 لاءِ تيار نه ٿي ته پوءِ اوهان سڀ جنگ ڪرڻا جي تياري
 ڪريو ۽ اسان ڏانهن به نياپو موڪليو.“

انهيءَ کان پوءِ ڪرشن پنهنجي ساٿين سوڌو دوار ڪا
 ڏانهن آڻيڻو. ٻاندو ۽ سندن متر جنگ جي تياريءَ ۾ لڳي
 ويا. سڀني مترن ڏانهن نياپا موڪليا ويا ۽ ڀارت پوريءَ جي
 هڪ سري کان ٻئي سري تاءِ لشڪر جي پٿر شروع ٿي وئي.
 انهيءَ وچ ۾ دريوڏن ۽ سندس پاٿر به هٿ ٻڏي ڪوبه

ويٺا هئا. هو به ايندڙ جنگ جي تياري ڪرڻ لڳا. هنن به پنهنجن دوستن ڏانهن سٺن سٺن سنڀرائڻ لاءِ سنديش موڪليا. هاڻي سڄي ديش ۾ هنن تياريون ڇو هل هنگامو ٿي ويو. ڪوي چوي ٿو ته ”راجاڻن هر هڪ طرف ٿي ويا، هر ٻئي طرف. چوڌاري گوڙ شور ٿي پيو. لشڪر هڪ هنڌان ٻئي هنڌ دورو ڪرڻ لڳو. لشڪر جي چرڇ ڪري ساري ڀومي ڪنٺ لڳي!

ظاهر آهي ته انهيءَ زماني ۾ به جنگي تياريون ساڳي نموني ڪيون وينديون هيون جنهن نموني اڄ ڪيون وڃن ٿيون. درويڊ راج پنهنجي برهمڻ کي گهرائي ڪري کيس هن ريت سمجهايو ”تو کي درويڙن جي ذهنييت جي پوري ڄاڻ آهي. توکي پاندون ڄاڻا ٿا به معلوم آهن. هاڻي پاندون ڇو اچي ٿي درويڙن وٽ وڃن ڪورون، پاندون سان ٺڳي ڪئي آهي. سندن پٽا ڌر ٽراشتري به ڪورون جي ٺڳيءَ تي اکر ٻوٽ ڪئي. ودوان ودر جي صلاح به ڌر ٽراشتري ڪونه ٻڌي. ڌر ٽراشتري دل جو ڪمزور آهي. سندس پٽ کيس گمراهه ڪيو آهي. تون وڃي ڪري هن ٻڌي درٻل راجا کي ڌرم ۽ سياڻپ جو مارڻ ڏيکار. هن ڪم ۾ ودر توکي گهڻي مدد ڪري سگهندو، تنهنجي ارڏانهن وڃڻ ڪري ٿين ڇوڙي ڳالهه آهي ته پيشمر، دروڻاچاره ۽ ڪروڙاچاره جهڙن بزرگن راج گيانين ۽ ڪرڻ وغيره جنگجو جوانن ۾ مڙهي ٿي پوي. جيڪڏهن ائين مڙهي ٿيندا ٿيون ته پوءِ انهيءَ کي هٽائڻ ۾ ضرور وقت لڳندو. اهڙيءَ طرح پاندون کي جنگي تياري ڪرڻ لاءِ وقت ملي ويندو. جيترو وقت تون هستناپور ۾ صلح جون ڳالهيون ڪندو رهندو اوترو وقت ڪورون جي تياري ۾ ڪجهه ٿڌاڻپ پيدا ٿيندي. انهيءَ ۾ به پاندون جي پلائي آهي. جيڪڏهن ڪنهن ريت ايشور جي طرفان ڪو چمڪار ٿي پوي ۽ صلح لاءِ ڪجهه چڱا شرط ملي پون، ته

پوء، نه ڏاڍو سنو ٿيندو. مان نٿو ڀانيان ته دريوڏن شانتي ٻروڪ سنڌي ڪرڻ لاءِ تيار ٿيندو. تنهن هوندي به صلح لاءِ ايلچي موڪلڻ ۾ اسانجو پلو آهي.

۱۹۴۱ ۾ جپانين امير ڪا واراڻ سان صلح جون ڳالهيون ٻي ڪيون ۽ جنهن وقت ڳالهيون ٿيون، تنهن وقت هنن اوچتوئي اوچتو ٻرل بندر تي حملو ڪيو ۽ سندس سامونڊي سٽا کي ناس ڪيو. ۱۹۴۱ جي لڙائيءَ جي هيءَ ڳالهه ڪا دنيا ۾ نئين ڪين پيدا ٿي آهي. ٻراچين ڪال ۾ به ساڳيا ئي رستا اختيار ڪيا ويندا هئا. جيتوڻيڪ هوسپائيءَ سان صلح لاءِ ڪوشش وٺندا هئا، ته به لڙائيءَ لاءِ تيارِي به ڪندا رهندا هئا. سچ پچ ته ٻريوءَ جي سرشتيءَ جو ڪوبه نئون سڌاڻ ڪونه ٿو پيدا ٿئي. انادي ست سٺاڻ سڌاڻ اڏ به موجود هئا، اڄ به موجود آهن.

[۴۹]

ارجن جو سارڙي

ڀانڊون جو ٻرهن ايلچي هستناپور ڏانهن روانو ٿيو. پوءِ هنن جنگ جي تيارِي ڪرڻ لاءِ انهن سڀني راجائن ڏانهن نياپا موڪليا، جن وٽان سڃاڻتا ملڻ جي اميد هئي. دوارڪا ڏانهن ارجن ٻارڻ ويو.

دريوڏن جي جاسوسن کيس سمورين ڳالهين جي سڌ ڏني. انهيءَ ڪري هو به جنگ جي تيارِيءَ ۾ لڳي ويو. جڏهن کيس خبر پئي ته واسديو (ڪرشن) دوارڪا ۾ پهچي ويو آهي، تنهن وقت هو اڏانهن پهچندو ويو. ارجن ۽ دريوڏن ٻئي ساڳي ڏينهن ئي دوارڪا ۾ پهتا.

ڪرشن انهيءَ وقت گهريءَ نمڊ ۾ ستو پيو هو. ارجن ۽

در يودن ٻئي ڪرشن جا ويجهڙا عزيز هئا، انهيءَ ڪري سندس سمهڻ واري ڪمري ۾ گهري ويا. در يودن ڪمري ۾ پهريون گهريو هو. هو ڪرشن جي سيرانديءَ کان بيل سينگاريل سنگهاسن تي ويهي رهيو. ارجن هٿ ٻڌي پيرانديءَ کان ادب سان بيٺو رهيو. جڏهن مادو جاڳيو تڏهن سندس نظر پهرين ارجن تي پئي، ڇاڪاڻ جو هو سامهون بيٺو هيس. ڪرشن ارجن جي چڱيءَ پر آڇيان ڪئي. پوءِ جئن منهن ڦيراياءِ تڏهن در يودن ڏسڻ ۾ آيس. ڪرشن، در يودن کي به کائي دل سان کيڪاريو. پوءِ هن ٻنهي کان اتي اچڻ جو سبب پڇيو.

پهريون در يودن هن ريت جواب ڏنو: ”ائين ڏسڻ ۾ اچي ٿو ته اسان ٻنهي ڌرين جي جلد جنگ لڳندي. جيڪڏهن جنگ ٿئي ته پوءِ اوهان مون کي سهايتا ڪجو. توهان کي جهڙو ارجن پيارو آهي، اوترو ئي مان پري آهيان. اسين ٻئي اوهانجا ويجهڙا عزيز آهيون. اسان ٻنهي مان ڪوبه توهانجو وڌيڪ ويجهو ماڻگ ڪونه آهي. مان هٿ ارجن کان اڳ پهتو آهيان. مهاڀرشن جو اهو نيم آهي ته جيڪو پهريون ايندو آهي، انهيءَ جو ڪم پهريون ڪندا آهن. بنارڏن اوهان مهاڀرشن جا شرومڻي آهيو. انهيءَ ڪري اوهان کي گهرجي ته ٻين لاءِ آدرش بنو. پنهنجي وهنوار سان هن ٻي ٻي ڌرم کي بشت ڪريو. اها ڳالهه خيال ۾ رکجو ته مان پهرين آيو آهيان.“

در يودن جي ويندي ٻڌي پرشوتم (ڪرشن) هن ريت وراڻيو: ”هي ڌرتراشٽر جي اکين جا پٽلا! اها تپت جهڙي ڳالهه آهي ته تون ارجن کان اڳ هٿ پهتو آهين. پر جئن مان اڪه کولي تڏهن پهرين منهنجي نظر ڪنٽي لڌن تي پئي. تون گهر ۾ پهرين گهرئين؛ مون ارجن کي پهرين ڏٺو. پر مهرا جو سڌانت آهي ته جڏهن ڪي سوکڙيون ورهائجن ته پهرين سڀني کان ننڍي کي ياد ڪجي. پر پرڳڻو پهرين بالڪن

کي ڏٺو آهي. انهيءَ ڪري چونڊ جو اذڪار مان ارجن کي ڏيندس. منهنجي وٽس جي لوڪن کي نارايڻ ڪري سڏيندا آهن. انهن نارايڻ مان هر هڪ لڙائيءَ لڙڻ ۾ منهنجو مت آهي. وري اسانجي سڏنا ۾ ماڻهو به اڪيچار آهن. هو ڪنهنجي جيتڻا ڇا به ڪونه آهن. هاڻي هڪ طرف کي مان ڏيندس اهي سمورا سڏڪا ۽ ٻئي طرف ٿيندس مان اڪيلو. وري منهنجو پٽو آهي ته هن جنگ ۾ مان هٿيار ڪونه هلائيندس. مان ساکيات لڙائيءَ ۾ بهرو ڪونه وٺندس.

پوءِ ارجن ڏانهن ٺهاري چيائ ”پرتا پرتا جيڪي مون چيو آهي تنهن تي خوب ويچار ڪر. توکي مون اڪيلي ئي هٿيار جي ضرورت آهي يا ’نارايڻ‘ جي سموري بل جي ضرورت آهي. رواج موجب پهرين ننڍي کي چونڊ ڪرڻي آهي. هاڻي تون پنهنجو اهو اذڪار ڪم ۾ آڻ ۽ فيصلو ڪر.“

ڪرشن ٻالهاڻي آيا بس مس ڪئي ته ارجن ڏاڍيءَ ٺهرا ۽ بنا جهجهڪ جي چيو: ”جيڪڏهن اوهان اڪيلي سر اسان جي طرف ايندا ۽ جيڪڏهن اوهان هٿيار به نه هلائيندا ته به مونکي سنئون ٿيندو.“

ارجن ڄاڻي ۽ شيد ٻڌي دريوڌن سمجهو ته هن ڏاڍي مورڪتا ڪئي آهي. انهيءَ ڪري هو ڪپڙن ۾ نه ٿي ماڻيو. هن ڏاڍي ۽ خوشيءَ مان واسديو کان سندس لشڪر جي گهر ڪئي. واسديو سندس اهو عرض قبول ڪيو. هيڏي ساري لشڪر هٿ ڪرڻ کان پوءِ ڪلندو غوش ٿيندو دريوڌن ٻاهر ورت ويو ۽ رڃي کيس سمورو حال ٻڌايو. دريوڌن پنهنجي ڪٿا ٻڌائي پوري ڪئي ته ٻاهر چيو: ”رات ڪنيا اٿرا جي وواڙ وقت جيڪي ڪجهه مون چيو هو، تنهنجي نوسموري خبر ٻڌي هوندي. مان تنهنجي پوري پوري وڪالت ڪئي. تنهنجي پڪ کي پشت ڪرڻ لاءِ جيڪي ڪجهه چوڻ گهريو هو، سو مون سڀ اٿي چيو. مان ڪرشن کي گهڻي دفعا

جيئرو آهي ته اسان جو چيڙو لاڳاپو پائڻون سان آهي اهڙو ئي
 ڪورون سان آهي. پر منهنجي ڳالهين جو هن ئي ڪو اثر
 ڪونه ٿو ٿئي، انهيءَ ڪري مان لاچار آهيان. اها ڳالهه اسمير
 آهي ته مان انهيءَ جي طرفان لڙان جنهنجو ڪرشن مخالف
 آهي. مان ارجن کي مدد ڪونه ڪندس، پر ڪرشن جي وروڌ
 ڪري منهنجي به سهايتا ڪونه ڪري سگهندس. دريودن
 تون هڪ شاهي شاندار خاندان جو آدي آئين. ساري ديش
 جا راجائون اوهانجي ڪٽنب جي عزت ڪندا آهن. ڇوڪو جيڪڏهن
 لڙائي ٿي ٿيئي آهي ته پوءِ ڪنهن جي شاندار راجن جي پوري
 پوري بيمروي ڪج.

هاڻي دريودن ڪلهو ڪڏهو هستنا پور ڏانهن موٽي آيو.
 هن پنهنجي دل ۾ گويا هيءَ گفتار ڪئي. ”ڪهڙي نه مورڪتا
 ارجن ڪئي آهي! دوارڪا راج جي مٿان سڏنا منهنجي طرف
 لڙندي. بلرام جي به سهايتوئي مون سان آهي. واسديو اڪيلو
 ڪانءَ رهجي ويو. وٽس لشڪر جو ٺاڻ به ڪونه رهيو آهي.“
 دريودن جي ويڻ کان پوءِ ڪرشن مشڪندي ارجن کان
 پڇيو ”ڏاڏو! تون ائين ڇو ڪيو؟ منهنجيءَ سموريءَ هٿيارن
 پنهنجن سان سينگاريل ويو سڏنا کي ڇڏي، مون اهوئي
 اڪيلي سر کي ڇو قبول ڪيو؟“ ارجن هن پرسن جو اثر
 ڏيندي هنن آيو: ”منهنجي اها اڃا پئي رهي آهي ته مان
 به تو جهڙو ڀڃ پڙت ڪريان. تون وٽ اها شڪتي آهي، جو
 تون اڪيلي سر هنن سڀني راجائن کي سندن سڏائڻ سر وڌو
 جيتي سگهين ٿو. مان سمجهان ٿو ته مان به ائين ڪري
 سگهندس. مون چاهيو ٿي ته تون هٿيارن ڪٽڻ کانسواءِ منهنجو
 سارو ئي رت هڪل ته مان هنن راجائن کي ماري پڇايان.
 ورهين کان اها سڌ مون پنهنجي دل ۾ سانڍي رکي هئي.
 اڄ تو منهنجو منورث پورو ڪيو آهي.“
 ارجن جا ڳڻا ٻڌي ڪرشن وري مشڪيو ۽ چيائ: ”اي

متر نون مون سان ريس ٿو ڪرين! نون مون جهڙي ڪيرائي
 هٿ ڪرڻ ٿو چاهين! شل تنهنجي ڪاهه پوري ٿي. تنهنجي
 چونڊ تي مان ڏاڍو خوش ٿيو آهيان.“
 ڪرشن ارجن جو ڪوچوان ڪنن بڻيو سا پنج ڪتا هت
 پوري آي.

[۵۰]

شليم پاڻيڪن جي برخلاف

مدد ديش جو راجا شليم مادريءَ جو ڀاءُ هو. هو سهڊيو
 ۽ اٽڪل جو سڳو مامو هو. هنڪي خبر پيئي ته پانڊو اڀيليم نگر
 ۾ لٿا رها آهن ۽ هو جنگ جي تياري ڪري رهيا آهن.
 انهيءَ ڪري هن وڏي ساري سڻا تيار ڪئي ۽ پانڊون
 جي ڇانوڻيءَ ڏانهن ڪوچ ڪرڻ لڳو. هنجو لشڪر ايترو
 گهڻو هو، جو جتي منزل هڻندو هو، اتي سڄا سارا پنڌرهن
 ميل ڌرتي والارهندو هو.

دريوڏن کي جڏهن خبر پيئي ته شليم وڏو ڪڻڪ ساڻ
 ڪري پانڊون جي مدد لاءِ وڃي رهيو آهي، تڏهن هو ڪا
 اهڙي اٽڪل سوچڻ لڳو جنهن جي وسيلي شليم پانڊون جو
 طرف ڇڏي سندس ساٿي بچي. هن پنهنجن آدمين کي
 ڪم ڏنو ته شليم جي لشڪر کي هر پرڪار جي سهوليت
 ڏين ۽ سندن کاڌي پيئي ۽ رهڻ جو سٺي ۾ سنو پڙهند رکن.
 دريوڏن جي هن آڱيا اوسار رستي تي ڪئي سندر سينگاريل
 منزل گاهه تيار ڪيا ويا ۽ شليم جي عجيب نموني آجيان ڪئي
 ويئي. هر پرڪار جي ڪاڄ جا البار اچي گڏ ڪيائون. انيڪ ۽
 عجيب پرڪارن جي پيچن جو به پڙهند ڪري ڇڏيائون. هن
 پرڪار جي آجيان ڏسي شليم پُرسن ٿيو. پر هن ڀانيو ته هي

سمورو بندوبست سندس پاڻيچي ڌرم پتر ڪيو آهي. اهڙيءَ ريت شليه جي سڻا ڌرتيءَ کي پنهنجن ڀيرن جي هيٺان دبائيندي اڳتي اڳتي هلندي رهي. هاڻي شليه آجيان ڪندڙ عملدارن مان ڪن کي پاڻ وٽ گهرايو ۽ کين چيو ”اوهان جن هن ريت منهنجي آڳاٽ پايٽ جو بندوبست ڪيو آهي، جن هيٺرو ٻريم ۽ ٻيار ڏيکاريو آهي، تن کي جيڪر مان ڪجهه انعام ڏيان. وڃو وڃي ڪنٽي پتر سان اها ڳالهه ڪريو ۽ کانئس موڪل وٺي اچو ته مان اوهان کي سوکڙيون ۽ سوغاڻون ڏيان.“

ڪاٺي وات لڄائي اڪ

عملدارن وڃي دريوڏن کي اها ڳالهه ٻڌائي. دريوڏن سمورو وقت ويس بدلائي شليه جي سڻا سان گڏ هلندو رهيو هو. هي سنو وجهه سمجهي دريوڏن اچي شليه جي سامهون بيٺو. دريوڏن کي ڏسي شليه هڪ وار بلڪل سمجهي پيو. هن سڀني ۾ به ائين ڪونه سمجهو هيو ته هي سارو پر بند دريوڏن جو هو. دريوڏن جي هن قسم جي ادارتا شليه جي دل تي ڏاڍو گهرو اثر وڌو. هن انساهه ۾ اچي چيو ”دريوڏن ڪيڏي نه آهي تنهنجي مهرباني! ڪهڙي نه شاندار آهي تنهنجي هاست! مان تنهنجو اهو ٿورو ڪتن لاهيان؟“

دريوڏن جهٽ ورائيو ”پنهنجي سڻا سوڌو منهنجي طرفان لڙ. اهوئي آهي منهنجو انعام! اهوئي آهي وردان جو مان گهران ٿو.“ دريوڏن جي هيءَ گهر ٻڌي هڪ وار نه شليه بلڪل واڙو ٿي ويو! دريوڏن وري کيس چيو ”تو لاءِ جهڙو مان تهڙو بدشترو. توکي ٻئي هڪ سمان آهيون. پوءِ تون منهنجي طرفون ڇو نه لڙين؟“

دريوڏن جي ٿورن هيٺ ڊپيل شليه چون ڇان ڪرڻ کان سواءِ چيو ”ڇڏو دريوڏن! مان تنهنجي طرفان ئي لڙندس.“

پراڻن جا ليڪڪ ۽ اڄ ڪالھ جا ليڪڪ

صاف آهي ته وڏا وڏا آدمي به خوشامد جي زهر ناک اثر کان بچي ڪونه سگهندا آهن. راجائن جي ٿورن ڪٿن به خطرو ٿيندو ئي آهي. رشوت دوا ان وڻ وريام به وڪامجي ويندا آهن. شلبي جو ڌرم هو ته هو پانڊو جي مدد ڪري ها. نڪل ۽ سهديو سندس سڳا ڀائيجا هئا. ڌرم بتر بدشتر هو به سچ لي. انهيءَ عورتي به هو دريون جي حرمت جو شڪار ٿيو ۽ پٽن ۽ پٽن پيارن ڀائيڄن جو طرف ڇڏي ڏنا. جڏهن شلبي ڌرم جي مارڪ تان ٽڙڪي ويو، تنهن ٻيا به ڪي مهاڀوش پنهنجي فرض ادائيءَ ۾ پي گستا آهن. اسانجي پراڻن ۾ اهڙيون ڳالهيون آهن، جيڪي راجائن ۽ وڏن آدميءَ رانديڪن ۾ رام جي ڀلن ڏانهن اشارو ڪيل آهي ۽ وياس ۽ هاپارٽ ۾ ڌرم بتر جي گهٽتائين جو ورنن ڪيو آهي. والميڪي ۽ وياس کي پنهنجن سورمن جي ڪمين جي پوري ڄاڻ هئي. اهي ويڳون ٻئي ڪنهن ڪونه ڪڍيون آهن. مهاڳاويه جي ليڪڪن ڀاڱي آهي ڏنيون آهن ۽ ڀاڱي انهن جي بچاءَ ۾ وڏا وڏا دليل ڏنا آهن. ڌرم ڪرڻن جو مقصد آهي سڌاچار جي سکيا ڏيڻ، لوڪن کي سڌي مارڪ ٿي هلائڻ. اهڙيءَ حالت ۾ هٿن سورمن جي ڪمزورين جو بچاءَ ڪرڻ ڪيتري قدر واجب آهي؟ اهڙي بچاءَ ڪري پاڻڪن جي من کي نه ضرور لوڏو ايندو ۽ سندن وشواس ۾ ڪمي پئدا ٿيندي. ياد رکڻ گهرجي ته هيءَ ڪرامت ڪلا شاستر جي اپڄ آهي. منجهن جيون جون حيثيتون سندر ۽ سهڻي نموني ۾ پوئل آهن. ڪٿا ۽ اوڳا ڳڻيا ٻيا آهن. پر ڪمين ۽ ڪمزورين جو اهڙي ڀڳت سان ورنن ڪيو ويو آهي، جڏهن پڙهندڙن جي دل ۾ غيرت ۽ عبرت پئدا ٿئي، جڏهن هوسورمن جا سقم ڏسي دل ۾ ڏک ڪن. جڏهن هنن جي منن ۾ اوج ۽ اتم آدرش

لاء ٻرير قائم رهي. جڏهن هو سمجهن ته ڌور جي مارگ تي هلڻ لاءِ هر منت ۽ هر سيڪنڊ ۾ سڃاڻ ۽ خبردار رهڻا چڻي ضرورت آهي. هٿ غفلت، لاڙواڳي ۽ بي خبرداري خطري جو باعث آهي. هنن ڪٿائين مان هڪ ٻي به سنڌر سڳيا ملي ٿي. آتما ۾ نمرتا پيدا ٿئي ٿي، ايمان دور ٿئي ٿو ۽ منش ابشور ڪرڻا جو ڪانڪي بڻجي ٿو. ڀڳوت پيءُ ڏڪندو رهي ٿو. هو ڪٿي به ٿو ۽ ڪنهي به ٿو.

اڄ ڪالهه سڃيماڻن ۾ به گهڻيون ئي اهڙيون ڳالهيون ڏيکاريون وڃن ٿيون جي اخلاق سوز ۽ گنديون آهن. پر اهي اهڙي سچ ڏج سان ڏيکاريون وڃن ٿيون جڏهن لوڪن جي دلين کي چڱين ۽ کين پاپ ڏانهن مائل ڪن. پراڻن جو رستو علحدو هو. پراڻن وارن ڏيکاريو آهي ته ڪڏهن ڪڏهن مهاڀرڻ به ڀلي پون ٿا ۽ ڪسا ڪم ڪن ٿا. پر هنن انهن ڳالهين جو اهڙيءَ ريت ورنن ڪيو آهي جڏهن پڙهندڙ خبردار رهي ۽ پاپ جي مارگ ڏانهن ڪاهي نه پوي. اڄ جي نائڪ نوبسن ۽ پراڻن جي ليکڪن ۾ هيءُ وڏو فرق آهي. انهيءَ فرق جو بنياد آهي انهيءَ زماني جي لوڪن ۽ اڄ جي لوڪن جي اخلاقي فرق ۾. هو آڪاس ۾ اڏامندا هئا. هي جيتن جيان ڌرتيءَ جي گند ۾ ليٿن ٿا.

شليم ۽ يڌشتر جي ملاقات

جيتوڻيڪ شايد پنهنجو سمورو مقصد بدلائي ڇڏيو، جيتوڻيڪ هن پانڊون جو طرف ڇڏي دريوڌن کي سهايتا ڪرڻ جو وڃن ڏنو، ته به هن ائين سمجهو ته يڌشتر سان ملڻ کان سواءِ ٻوٽي موٽڻ واجب ڪونه ٿيندو. انهيءَ ڪري هن دريوڌن کي چيو ”دريوڌن مان توکي پنهنجو وڃڻ ڏيئي چڪو آهيان. مان اهو ضرور پاڙيندس. پر مان سمجهان ٿو ته اهو ضروري آهي ته مان يڌشتر سان ملان ۽ هن سان سمورو حال ڪريان.“

در يودن شليه کي چيو ”يل وڃ. وڃي يڌسٿر سان مل.
پر جلد واپس وڃ. پنهنجي پرنگيا نه وسارج.“
شليه جواب ۾ چيو ”در يودن وڃي پنهنجي محلات ۾ سڪي
ٿي. ۽. ڀڳوان توکي سويارو ڪندو. مان توسان بي وفائي بند
نه ڪندس.“

هاڻي مدر راج، شليه، اپيلويه ڏانهن روانو ٿيو ۽ در يودن
هستياپور جي راجه ورتي. جڏهن شليه اپيلويه ۾ پهتو، تڏهن
پانڊون سندس پوري شان سان آڃيان ڪئي.
شليه کي ڏسي ڪري نڪل ۽ سهڊيو نه ڪپڙن ۾ نه ٻي
سمايا. ورهين کان پوءِ مامي جو منهن ڏٺائون. پانڊون شليه
کي پنهنجن سمورن ڪششن ۽ دکن جو حال ٻڌايو. ائين سڄو
حال اوري جڏهن پانڊون شليه کان جنگ لاءِ مدد گهري،
تڏهن هن کين در يودن کي ڏنل لفظ جي ڳالهه ڪري ٻڌائي.
اها ڳالهه ٻڌي يڌسٿر کي دل ۾ پڇتاءُ ٿيو. هن شليه جي
مائيءَ تي ڀروسو رکيو هو. شليه پنهنجو آهي. هو ضرور
اسانجي سهايتا لاءِ ايندو. ائين سمجهي ڪري يڌسٿر غلٽ
ڪئي هئي ۽ در يودن انهيءَ جو پورو پورو فائدو ورتو.
يڌسٿر کي مايوسي ڏاڍي ٿي، پر هن پنهنجي نرالا جي
ڀاونائن کي ڏٺائي شليه کي چيو: ”هي ويرا! تون پنهنجو
پرڻ ضرور پورو ڪندين. ڏنل وڃن تي قائم رهڻ پنهنجو
ڌرم آهي. لڙائي ڪرڻ ۾ تون ڪرشن جي تل آهين. انهيءَ
ڪري ڪرڻ توکي سارڻي بڻائيندو، جڏهن ارجن ڪرشن کي
سارڻي بڻايو آهي. جڏهن ڪرڻ ۽ ارجن جي لڙائي ٿيندي،
تڏهن تون ارجن جي موت جو ڪارڻ بڻبين ڇا؟ يا انهيءَ
وقت تون ارجن جي جان بچائيندين؟ مان سمجهان ٿو ته
مونکي انهيءَ سوال ڪرڻ جو ڪو اڌڪار ڪونه آهي. انهيءَ
هوندي به مان توکان هيءَ ڳالهه پڇان ٿو.“
انهيءَ تي شليه هيءَ ڪشتار ڪئي: ”پر! در يودن مون

سان چالاڪي ڪئي آهي. مان ٺڳجي ويو آهيان. لڙائيءَ جي ميدان ۾ مان ٽنهنجي وروڙي دل جي طرفان لڙندس. اڀر جڏهن ڪرڻ اڀرن تي حملو ڪندو، انهيءَ وقت جيڪڏهن مان سندس سارڻي هوندس، ته پڪ چاڻ ته انهيءَ وقت ڪرڻ جي دل کاڌل هوندي ۽ اڀرن ٻچي پوندو. ڪو پڙ نه ڪر. درويديءَ ۽ اوهان سان جيڪي جنيون ٿيون آهن، تنجو پورو پورو بدلو چڪايو ويندو. پنهنجيءَ خوشحاليءَ ۽ خوشين ۾ اهي سڀ ڳالهيون اوهان کان وسري وينديون. هاڻي پاڻ اوهان سان پيرو آهي، اوهان جا چڱا ڏينهن اچي ويا آهن. وڏاڻا جي ڪئي ڪي ڪوئي روڪي نٿو سگهي. ڪرم ريڪا ڪي ڪوئي مڙهي نٿو سگهي. مان برابر پل ڪٽڻ آهي. منهنجي پل لاءِ ڪميا ڪر.

[۵۱]

ورثر

ٿرلوڪي نات، اندر ڪنهن وقت اهڙو ايمان ۾ اچي ويو، جو هن ششٽاچار ۽ سڀيتا جا ليم به ڀلائي ڇڏيا. اها مريادا جنهن تي ديوتائون هلندا هئا، سا به هن ڇڏي ڏني. برهسپتي سڀني ديوتائن جو گورو هو، هو سڀني شاسترن جو ڄاڻو هو. ديوءَ اُسر سڀ هنجي عزت ڪندا هئا. ڪنهن ڏينهن برهسپتي اندر جي درٻار ۾ اچي نڪتو. اندر برهسپتيءَ جي اچڻ تي ٺڪي اُٿي ڪري سندس ادب ڪيو، ٺڪي کيس آسن تي وهاريو، ٺڪي تي جيڪي رواجي نمونا مهارشن جي آجيان جا هولدا هئا، سي ڪم ۾ آندا. اندر کي هو اهنگار، ٽنهنڪري هن سمجهو ته شاستر راجا کي اها اجازت ڏين ٿا ته پل سنگهاسن تي ويٺي ئي مهمانن جي

سوانگت ڪري. اندر جي هڪڙي مريادا جي ورد ملڪ ڏسي،
 برهسپتي سمجهو ته اندر سڪه سميتي ۽ راجستا ۽ سمپدا جي
 ڪري گيرپ ۾ اچي ويو آهي. انهيءَ ڪري هو ڇپ چاپ
 دربار مان نڪري ويو. ديوگورو جي هلي وڃڻ ڪري،
 اندر سڀا جو دٻڊيو ۽ شان شوڪت ئي گم ٿي ويا. سڄيءَ سڀا
 مان جس رس ئي نڪري ويو.

اندر هاڻي پنهنجيءَ پل ڪري پڇتاءُ ڪرڻ لڳو. هن
 ڏٺو ته آڇاريءَ جي ناراضگيءَ ڪري سندس گهڻو نقصان ٿيندو.
 خيال ڪيائين ته آڇاريءَ جي چرڻن تي ڪري کانئس پل بخشايان.
 پر ائين ڪرڻ هن لاءِ اسميو هو، ڇاڪاڻ جو آڇاريءَ پاڻ کي
 سوکيم بڻائي ڇڏيو هو. هو ادرشيه ٿي چڪو هو. اندر گهڻيءَ
 مٽاڪت ڪئي، پر آڇاريءَ جو کيس پتو ئي ڪونه مليو. آڇاريءَ
 جي وڃڻ کان پوءِ ديوتائن جي شڪتي گهٽ ٿيندي ويئي
 ۽ آسرن جو پل وڌندو ويو. هاڻي آسرن ديوتائن تي چڙهائي
 ڪئي. اتي برهما کي ديوتائن تي دبا آئي. هن ديوتائن کي
 صلاح ڏني ته هو ڪو نئون گورو هٿ ڪن.

برهما ديوتائن کي چيو ”اندر جي مورڪتا جي ڪري
 اوهانجو گورو گم ٿي ويو آهي. توشٽا جو پتر وشو روپ وڌو
 ٿيسوي آهي. هاڻي انهيءَ کي آزي نيزاري ڪري پنهنجو
 گورو بڻايو. ائين ڪرڻ سان اوهانجو ڪم نڪه ٿيندو.“

برهما جي ڏالھ ٻڌي ديوتائن جو حوصلو وڌيو. هو
 نويوڪ ٿيسويءَ وشو روپ وٺ ويا ۽ رڃي هنڪي هن ريت
 نويڊن ڪرڻ لڳا: ”جيتوڻيڪ اوهان جي آيو نندي آهي،
 ته به اوهان جو گيان وڌو آهي. اوهان سمورا ويد ويدانگ
 پڙهيا آهن. اسان جا گورو بطجي اسان جي عزت وڌايو.“

وشو روپ ديوتائن جي وينتي سويڪار ڪئي. الهيءَ
 ڪري ديوتائن کي وڏو لاپ ٻهتو. وشو روپ جهڙو سڪيا ۽
 اڳواڻيءَ جي وسيلي هوسنائيندڙن آسرن کان بچي پيا.

وشو روپ جي مانا اُسر ڪل جي هئي. انهيءَ ڪري
 اندر جي من ۾ وشو روپ بابت ڪي گمان پيدا ٿيا، وشو
 روپ اُسر مانا جو پٿر آهي. اها ٿيڻ جهڙي ڳالهه آهي ته
 هو ديوتائن سان پورو وفادار نه رهي. اندر جو اهو شيو
 روزمره وڌندو ويو. وشو روپ کان خطرو سمجهي، اندر
 وشو روپ کي ڪيرائڻ جي ڪوشش ڪئي. هن پنهنجن
 اڀرائڻ دواران هن جي ٻي پنگ ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي.
 پر وشو روپ تي هنن اڀرائڻ جي انگن آرن جو ڪوبه اثر
 ڪونه ٿيو. هو پنهنجي برهمڇرج ورت تي پڪو رهيو.
 وشو روپ پورڻ ٽپسوي هو. هو پڪو ڪاڙي هو. هو چال
 ڏيندڙ چورين جي ڦندي ۾ ڦاسڻ وارو ڪونه هو.

جڏهن اندر جي هيءُ سازش ناڪامياب ٿي تڏهن هن ٻيو
 دستو اختيار ڪيو. هن پنهنجي وچ سان وشو روپ کي
 ماري وڌو. انهيءَ ڪري اندر کي برهم هٿيا جو پاڻ لڳو.
 انهيءَ پاڻ جا گهڻائي پرائيسٽ ڪيا ويا، پر پاڻ صاف نه
 ٿيو. انهيءَ پاڻ جي بار ڪري اڄ لاءِ منهن ڄاڻي ڪئي
 ڪشت پوڳي رهي آهي. ڪيتري ساري زمين انهيءَ وقت
 کان وٺي ڪلرالي ٿي پيئي آهي. زالن هر مهيني چٽا انهيءَ
 پاڻ ڪري لڳندي آهي. انهيءَ ڪري کين شريتر جو دڪ به
 ٿيندو آهي. پاڻيءَ ۾ جيڪا گچ گچ ٿيندي آهي، تنهنجو
 ڪارڻ به اندر جو هيءُ پاڻ آهي.

اندر جي هن اڻپاڇاري گرم ڪري نوشتا کي گهرو
 گهارو رسيو هو ڪروڙ ۾ پرڃي ويو. هن پورڻ ڪيو ته اندر
 کان هن خون جو بدو ڇڪائيندس. انهيءَ لاءِ هن هڪ مهان يگ
 رچيو. هن يگ اڳتيءَ مان اندر جو جاني دشمن ورتراسر
 پيدا ٿيو. نوشتا ورتر کي آسيس ڪري اندر سان لڙڻ
 لاءِ روانو ڪيو. چي ”اندر جا شترو شل تنهنجو بل وڌندو
 رهي. شل تون اندر کي ماري ختم ڪرين.“

ٻنهي جي وچ ۾ هڪ ڀيانڪ ٻڌ لڳي. ورتلر ويو زور
ٻوندو. ورتلر جي وڌندڙ شڪتيءَ کان گھڙائجي رشين ۽
ديوتائن وشنوءَ جي شرط ورتي. وشنوءَ ديوتائن کي شرط ۾
وٺي چيو: ”ديولڪ! ڏکو نه. مان پاڻ اندر جي وچ ۾
پرويش ڪندس ۽ انت ۾ هو سويارو ٿيندو.“

هاڻي ديوتائن گڏجي ڪري ورتلر وٽ رها ۽ هنڪي
چيائون ”تون اندر سان صلح ڪر. اوهان ٻئي هڪ ٻي جي
مت آهيو. اوهان ٻئي شڪتيءَ وارا آهيو.“

انهيءَ ئي ورتلر ديوتائن ۽ رشين کي چيو ”هي نردوش،
لراڀڙاڻا ٺوڪو! معاف ڪريو. اندر ۽ منهنجي وچ ۾ صلح ٿيڻ
اسميو آهي. اسين ٻئي سمراٽ ٿيڻ ٿا چاهيون. ٻئي ساڳيءَ
منزل تي پهچڻ ٿا چاهيون. اهڙن ٻن ورورن جي وچ ۾
سنڌي ڪئن ٿي سگهندي؟ هڪ جهنگل ۾ ٻه شينهن ڪونه
رهي سگهندا آهن. هڪ راڄ ۾ ٻه راجا رهي ڪونه سگهندا آهن.“
ورتلر جو هيءُ دليل ٻڌي رشين چيو ”تون هن ڳالھ
۾ سنديھ نه ڪر. ٻن درملن ۾ دوستي ٿي سگهندي
آهي. اها دوستي اهڙي ٿيندي آهي، جو ٽي نه ٿيندي
آهي.“

ديوتائن جي زور ٻار هيٺ ورتلر جنگ ڪرڻ بند ڪئي.
پر هن ديوتائن کان هڪ وردان گھريو. هن چيو ”اندر ٿي
اعتبار ڪونه آهي. ٿيڻ جهڙي ڳالھ آهي ته هو مون تي اوچتو
حملو ڪري. انهيءَ ڪري وردان ڏيو ته منهنجو موت نڪي
ڏينهن جو ٿيندو، نڪي رات جو ٿيندو. مان نڪي آل
هٿيارن سان مرنديس، نڪي بخشڪ هٿيارن سان. پٿرن، ڪاٺ
۽ ڌاتن دوزان ۾ منهنجو موت ڪونه ٿيندو. نڪي ئي اندر
مونکي پنهنجن ٻاڻن جي وسيلي ماري سگهندو.“

رشين ”نقاسٽو“ چئي ورتلر کي هي وردان ڏنو.
انهيءَ ريت جنگ بند ٿي. پر جلد ئي ورتلر جو پٽ

سڄو نڪتو. اندر جي دل ۾ دغا هئي. هن مترن جو رڳو
 يونگ ڪيو هو. سارو وقت هو ڪو وجهه ڳولهيندو رهيو
 هو. هڪڙي ڏينهن اندر کي ورتاسر سمند جي ڪناري
 تي شام جي وقت ملي ويو. اهو وجهه ڏسي هن ورتاسر
 تي حملو ڪيو. ڳچ وقت يڌ جاري رهي. آخر ورتاسر وڌندو
 ڀڳوان جا گڻ ڳائيندي، اندر کي چيو ”هي مها نيچ، هيءُ
 ڪرين ڇا ٿو؟ ڇو نه ٿو پنهنجو اڻا گس هٿيار وڃر ڪر آئين.
 وڃر ۾ خود هري پراچمان آهي. اهو هٿيار ڪر ۾ اڻ نه مان
 هريءَ جي هٿان مري مڪتي پڌ پايان.“

اندر هاڻي ورتاسر جي ساڄي ٻانهن ڪپي ڇڏي. پر
 ورتاسر انهيءَ ڪري ڏکي ڪونه ويو. هو برابر اڻڻدو
 رهيو. پنهنجي لوهي جي گڏا ڪپي هٿ ۾ کڻي ورتاسر اندر
 کي هٿين. انهيءَ ڪري اندر هن جي ڪپي ٻانهن ۾ ڪپي ڇڏي.
 ورتاسر هاڻي پنهنجو وات ڦاڙي اندر کي ڳڙهي ويو. جڏهن
 اندر ورتاسر جي ولت ۾ گم ٿي ويو، تڏهن ديوتائن ۾ اچي
 ڦڙڦوٽ پيئي.

پر اندر ورتاسر جي پيٽ ۾ وڃي ڪري به مڙو ڪونه. هو
 آسرو جو پيٽ ڦاڙي ٻاهر نڪري آيو. ٻاهر نڪري اندر
 ويجهي ۾ ويجهي سمندر ٿٽ تي ويو ۽ اتي وڃي ڪري
 پنهنجو وڃر پاڻيءَ تي هنياءُ. پاڻيءَ مان گچي اڏامي ۽ وڃي
 ورتاسر کي لڳي. گچيءَ ۾ وڌندو پاڻ ڀرويش ڪيو هو. انهيءَ
 ڪري اها گڏ هڪ خونخوار هٿيار بڻجي پيئي هئي. انهيءَ
 ڪري بلوان ورتاسر ڪري پيو ۽ مري ويو.

اهڙيءَ ريت هيءُ ڊگهي اڙائي ختم ٿي ۽ ڏکي لوڪن
 سک جو ساهه ڪنيو. اندر لاءِ هيءُ سوپ وڏي اڇس ۽
 بدناميءَ جو ڪارڻ بڻي. هن کي هيءُ سوپ پاپ ۽ ڏکيءَ
 دوران پراپت ٿي هئي. انهيءَ ڪري شرم جو مار پو اندر
 لڪندو رهيو.

اندر جي گم ٿيڻا ڪري ديوتائون ۽ رشي ڏاڍا وباڪل ٿيا. ڇاڪاڻ ته راجا کان سواءِ راج هلي ڪونه سگهندو آهي. ديش جي انهيءَ ۽ واڌاري لاءِ ڪنهن نه ڪنهن راج ستا جي ضرورت آهي. انهيءَ ڪري سڀ ديوتائون ميڙ ڪري نهش نالي هڪ بلوان ۽ ڌرماتما راجا وٽ ويٺا ۽ هنڪي چتر بهرڻ ۽ سنگھاسن تي وهڻ جي آڇ ڪيائون.

پر نهش ڏاڍي ۽ نمرتا پورو ڪ ڇڏيو: ”مونکي معاف ڪريو. مان اوهان جو راجا ڪونه ٿي سگهندس. مان هڪ ساڌارڻ آدمي اندر جي جاءِ ڪيئن ڀريندس؟ مان ديوتائن جي رکيا ڪيئن ڪري سگهندس؟ اهو ڪم مون لاءِ اسميو آهي. مونکي ڪميا ڪريو.“

پر دشمن نهش تي زور ڀري کيس چيو ”هڪو نه. راج ٿلڪ ڏياريو. اسانجي ٻيسيا جو سمورو ٻل ۽ شڪتي ٽهنجي جي ملڪ آهي. انهيءَ ڪري ٽهنجي شڪتي وڌندي. جنهن تي تون نظر اڇلائيندين ٽهنجو ٻل ٿوڏانهن ڇڪجي ايندو. تون اجيبت ٿي پوندين.“

انهن دليلن جي سامهون هن سر جهڪايو ۽ اندر جو تخت والارڻ سوڀڪار ڪيو.

ڪرائتي به دنيا ۾ ٿيندڙ ٻوندڙ آهي. انقلاب ڪا نئين ڳالهه نه آهي. ديو لوڪ به ڪرائتي ٿيندي آهي. ڏسواندر کي تخت تان لاٿائون ۽ نهش جي سر تي چت ڌريائون. نهش انهيءَ اوچ آسن تان ڪٽن ڪريو، سا ڪٿا اڳتي اڏيا ۽ ۾ ڏنل آهي. اها آهي به سمندر ۽ سڪيڏانڪ.

[۵۲]

نهش

ورنراسر جي ناچائڙ خون ڪرڻ ڪري اندر پنهنجيءَ

۱. ٻڌويءَ تان ڪري ٻيو ۽ هو روءِ بوش ٿي اڪندو
 هيو. سندس بدران نهش ديوتائن جو راجا ٿيو.
 مٿ لوڪ ۾ راج ڪندي، نهش پوري نياءَ ڌرم سان
 راج ڪيو هو. انهيءَ ڪري هن جي هرهند ڪيرتي هئي.
 انهيءَ ڪيرتيءَ ۽ پنج ڪرم جي زور تي نهش شروع شروع
 ۾ ديواوڪ ۾ به ڏاڍو نالو ڪڍيو، پر جلد سندس ڏينهن ڦريا.
 هو ائم مارگه تان تڙڪڻ لڳو. ديوتائن جي راجا ٿيڻ ڪري
 هو اهنگار ۾ اچي ويو. سندس نمڙا گم ٿي ويئي ۽ هو
 ناجائز جذبن جو شڪار ٿيڻ لڳو. سندس من ۾ در واسنائن
 اچي واسو ڪيو.

ديوراج ٻڙڇڻ کان پوءِ نهش خوب پوڄ ۽ بلاس ۾ پئجي ويو.
 هڪ ڏينهن سندس درشتي اندراڻيءَ تي وڃي پيئي. شجي
 ديويءَ جي سندرتا ڏسنديئي مٿس موهت ٿي پيو. رات
 ڏينهن هنجي هيئن ۾ بي آراميءَ جو طوفان اچي کڙو ٿيو.
 سندس نند حرام ٿي ويئي. جڏهن سڀ ديو دربار ۾ ويٺا
 هئا، تڏهن هن وڏي جوش سان چيو ”بڏايو ته ڪهڙو سبب
 آهي جو شجيءَ مون وٽ. نٿي اچي. ڇا مان ديوتائن جو راجا
 ڪونه آهيان ڇا؟ شجي ديوراج جي استري ڪونه آهي ڇا؟
 کيس مهر ٻائي ڪري اڄ جو اڃ منهنجي گهر موڪلي ڏيو.“
 جڏهن اندراڻيءَ کي انهيءَ ڳالهه جو پتو پيو تڏهن کيس
 ڏاڍو دک ٿيو. پوءِ دک جي ماريءَ هن وڃي برهسپتيءَ جي
 شرط ورتي. رويندي هن آچار به کي چيو ”گورو ديوا! مونکي
 هن پاڻيءَ کان بچايو.“

برهسپتيءَ شجيءَ ديويءَ کي شرط ۾ ورتو ۽ چيو ”پٿري
 ڏک نه! اندر جلد واپس ايندو. تون هٿ مون وٽ رهي
 پٿر. جلد ئي منهنجو پٿي ديوا اچي تو وٽ پرگهت ٿيندو.“
 جڏهن نهش کي اها خبر پيئي ته شجي ديويءَ وڃي
 برهسپتيءَ جي شرط ورتي آهي ۽ هو سندس اڃا پورڻ

ڪرڻ لاءِ تيار ڪونه آهي، تڏهن هو ڏاڍو ناراض ٿيو.
 ديوتائون راجا جي ڪروڌ کان ڏکڻ لڳا. هنن نهش جو
 وروڌ ڪندي چيو ”هي ديوراج ڪاوڙ جو نه. اوهانجي ڪروڌ
 جي ڪري سنسار ڏکي ٿيندو. شچي ديوي ٻئي جي پٽني
 آهي. انهيءَ ۾ نظر نه وجهو. ڌرم ۽ نياءَ جو مارڪ نه ٻڌبو.“
 پر نهش جي سر ۾ هو ڪام جو خمار، سو ٻئي جي ڳالهه
 ٻڌي ڇو ٿو؟ ديوتائن کي طعنو هڻندي هن چيو ”ٻڌايو ته
 سهين ته جڏهن اندر *اهليا* جو ست پڳو هو، تڏهن اوهانجو
 ڌرم ۽ نياءَ ڪيڏانهن ويو هو؟ تڏهن اوهان آچار وهنوار جا
 نيم ڇو وساريا هئا؟ تڏهن اوهان اندر کي ڇو نه روڪيو هو؟
 اڄ مونکي ڇو ٿا روڪيو؟ جڏهن هياءَ لڄ گنوائِي اندر
 وسو روپ کي ورت جي وچ ۾ ڪنو هو، تڏهن اوهان ڇا
 ڪيو هو؟ جڏهن اندر ور ٿر اسر کي ٺڳيءَ سان ماريو، تڏهن
 اوهانجي اخلاقي غيرت ڪيڏانهن ڪم ٿي هئي؟ تڏهن اوهانجو
 ڌرمي جوش ڪٿي هو؟ شچيءَ ديويءَ لاءِ هڪ ئي رستو
 کليل آهي، سو اهو آهي ته هوءَ مان وٽ اچي رهي. اوهان
 جي ڀلائي به انهيءَ ۾ ئي آهي ته اوهان هنکي منهنجي ڳالهه
 مڃايو ۽ هنکي منهنجي سپرد ڪريو. وڃو وڃي ڪري هنکي
 سمجهايو.“

نهش جون هي ڳالهيون ٻڌي ديوتائون ڏکي ويا ۽ اهو
 فيصلو ڪيائون ته وڃي ڪري برهسپتي سان هن ڳالهه بابت
 بهون ۽ ڪو رستو ڏولهي شچيءَ کي نهش جي حوالي ڪريون.

*اهليا ۽ اندر جي ڪٿا ۾ به هڪ قدر ئي نظاري، جو ورتن آهي.
 اندر آهي سورج ۽ اهليا آهي رات. اهليا معنيٰ آها جنهن
 براهي جنهن ۾ ڏينهن لڳ يا ختم ٿئي. رات جو پٽي آهي گوتم
 يعني ڇنڊ. رات جو جاڙ يعني سوييا بگاريندڙ آهي اندر
 يا سورج.

تمهنڪري هو گڏجي ڪري برهسپتيءَ وٽ ويا ۽ وڃي ڪري نهش جي اتي وڪالت ڪيائون ۽ پڇيائون ته شجي نهش جي سپرد ڪر يو.

اتي ستوتِي شجي شهرم وڃان ڏڪڻ لڳي ۽ رنڊي چيائ: ”هي منهنجا ٻريو! مان هيءَ ڳالهه قبول نٿي ڪري سگهان. مان تنهنجي شرط م آئي آهيان. اي برهمڻ ڏيو ته منهنجي رکيا ڪر.“

برهسپتيءَ شجي ڏيويءَ کي آئت ڏيئي چيو: ”جيڪو جيڪو شرط ٻئي جي پئج نٿو رکي تنهنجن ستيا ناس ٿئي ٿي جيڪڏهن اهڙو آدمي پرتويءَ م ٻج پوکيندو ته اهو ٻج ٿي سڙي ويندو ۽ انجو سلو به سڙي ويندو. مان تنهنجهو وشواس گهات نه ڪندس. مان تنهنجي برابر رکيا ڪندس. نهش جو انت ايتي ويو آهي. ڪنهن به قسم جو پڙ نه ڪر.“ پوءِ هنکي بچاءُ جو رستو به ڏيکاريا ۽ هن مشڪلات مان نڪرڻ جو مارگ به بتايو. کيس چيائ ته تو نهش کان وقت جي گهر ڪر. انهيءَ اشاري جو شجي ڏيويءَ پورو پورو مطلب سمجهيو ۽ بهادريءَ سان نهش جي محلات ڏانهن هلي ويئي.

شجيءَ کي پنهنجي محلات م ايندو ڏسي نهش ڪپڙن م ٺٽي سمايو. هو اڳيئي ڪام واسنا ۽ راڄ گهمند ڪري هوش حواس وڃائي ويٺو هو. هاڻي ته آقي باقي آهي کان ٻاهر نڪري ويو. ڏاڍيءَ اڪير سان هن اندرائيءَ کي چيو: ”اي سندري! ڏک نه، ڏر نه، مان تڙلوڪيءَ جون نات آهيان. منهنجي پٽ راڻي ٿيڻ م توکي ڪوبه پاپ ڪونه لڳندو.“ هن ٻاٻيءَ جا هي شبد ٻڌي هڪ کن لاءِ ستي راڻي ڏکي ويئي. پر جلد پنهنجي من کي پختو ڪري هن چيو: ”اي ڊوراڄ! مان تنهنجي بلڄان، تنهن کان اڳ تون منهنجي هڪ ڳالهه ٻڌ. خبر نه آهي ته اندر جيئرو آهي يا مري ويو آهي. جيڪڏهن جيئرو آهي ته ڪٿي آهي؟ مونکي

منهنجي ڳولڻا ڪرڻ ڏي. ڇاڇ جوڇ ڪرڻ تي به چيڪڙڻ
ڪونه ٿڌو نه پوءِ مان تنهنجي راڻي ٿي رهنديس. انهيءَ
حالت ۾ مونکي ڪوبه ڀاپ ڪونه لڳندو، منهنجي من تي
ڪوبه بوجھ ڪونه ٿيندو.“

نوش اندراڻيءَ جي ڳالهه ٻڌي چيو: ”جيڪي تون چئين
ٿي، سو بلڪل ٺيڪ آهي. وڃ وڃي اندر جي ڳولڻا ڪر.
پنهنجو وڃڻ نه وسارج.“ ائين چئي نوش اندراڻيءَ کي برھسپتيءَ
وت وڃڻ جي موڪل ڏني:

انهيءَ وڃڻ ڏيوتائون گڏجي ڪري ڀڳوان وشنوءَ وٽ
ويا ۽ وڃي کيس نوش جون دانھون ڏنيون. ”هي ٻريو!
تنهنجي شڪتيءَ سان ئي ورتلر سر جو وڌ ٿيو. پر انهيءَ غون
جو ڀاپ اندر کي لڳو آهي. انهيءَ ڀاپ جي بوجھ ڪري هو
ڏکي ٿو ۽ شرم جو ماريو لڪندو ٿو وڃي. ڪري ڪري
کيس ڪو رستو ڏيکار جنهن هو ڀاپ کان آجو ٿئي.“

نارايڻ جواب ۾ چيو: ”اندر کي گھرجي نه منهنجي بوجھ
ڪري، انهيءَ بوجھ ڏنارن هنجو ڀاپ ڌوڀي ويندو ۽ ڀاپي
نوش ٻريو ٿيندو.“

شچيءَ ديويءَ هاڻي ستيپڻي جي ديويءَ جي آڙاڻا ڪرڻ
آرڻپ ڪئي. ستيپڻي جي ديوي شچيءَ کي ٻرسن ٿي ۽
کيس انهيءَ جاءِ جو ڏس ڏنو جت اندر لڪو پيو هيو. اندر
سو کيم شرير ڌارڻا ڪيو هيو. هو ٻريو ماڻو جيترو ئي مانسروور
ڍنڍ ۾ بيٺل هڪ ڪمل ڳل جي ڏانڊيءَ ۾ وڃي لڪو هو.
اتي هڪ ٿنڌوري ۾ لٽڪيو پيو هيو ۽ اتي ويٺي ڀڳوان جي
پرار ٿي ڪيائين جنهن سندس ڀاپ ڌوڀن ۽ سندس مڪتي ٿئي.
پنهنجي ڀتي ڏي وڃي هيءَ حالت ڏسي شچيءَ ديويءَ جي دل
دهلجي ويئي. گھري ڏک وڃان هو ۽ روئڻ لڳي. رڻندي
رڻندي هن پنهنجي ڪشڻ جي ڪٿا به اندر ڏيئي ٻڌائي.
اندر شچيءَ جي ساري ڪهاڻي ڏيان سان ٻڌي ۽ کيس ڏي

ڏيندي چيو ”هي بياري! ڏيرج رڪ. نهش هڪ ڏينهن پاپ ڪرڻ لاءِ سنڀري بيٺو آهي. نهش جي گراوت جو وقت اچي ويو آهي. تون هڪڙو ڪم ڪر. هن وٽ اڪيلي هلي وڃ ۽ کيس اهڙي طرح سان ڏيکار جهڻ هو سمجهي ته تون سندس اڇا پوري ڪرڻ لاءِ هر ريت راضي آهين. پر نهش کي چئڻ نه هو تنهنجي محلات ڏانهن پالڪي ۽ ٽي ڇڙهي اچي ۽ ستنئي رشتين کان ڪهارن چيان پالڪي کڻائي. نهش ائين ڪندو مس ته سندس هر ريت ناس ٿيندو.“

پنهنجي پٽيءَ جي صلاح وٺي اندراڻي نهش وٽ ويئي ۽ اتي وڃي ڪري جهڻ جهڻ اندر کيس سمجهايو هيو، تنهن لئن ڪيائ. هاڻي نهش من ۾ ڏاڍو خوش ٿيو. هن سمجهيو ته اندراڻي پنهنجو وڃڻ پاڻ لاءِ آئي آهي ۽ سندس من گهري مطلب کي جلد پورو ڪندي، انهيءَ ڪري امنگ ۾ اچي هن کي قدر لاءِ پڙاهي ۽ سان چيو: ”هي سياڻوئي سنڌري! مان ڏاڍو پرسن ٿيو آهيان مان ته تنهنجو ٻڌو ٻانهو آهيان ۽ تنهنجي آڳا پالڻ لاءِ هر ريت تيار آهيان. تو پنهنجي پر لڳيا پوري ڪئي آهي.“

شجيءَ چيو: ”نڪ! مان آئي آهيان. تون منهنجو پٽي ٿيندين، مان هڪ ڳالهه چاهيان ٿي. اميد ته تون منهنجي ڳالهه سويڪار ڪندين. ڇا تون ٿرلوڪيءَ جو راجا ڪونه آهين؟ منهنجي مرضي آهي ته تون جڏهن منهنجي محلات ڏانهن اچين تڏهن شاهڙي شان سان اچين. تنهنجو شان ردر، وشنوءَ ۽ اسرن جي شان کان به نرالو ٿيڻ گهرجي. تون اڄ ته ستن رشتين کان پالڪي کڻائي اچ. ائين ڪندين ته مان بلڪل خوش ٿينديس ۽ جيءَ جان سان تنهنجي آڳيان ڪندس.“

نهش هن اٽڪل بازيءَ جو شڪار ٿي شجيءَ کي چيو: ”ڪهڙو نه اوچو آهي تنهنجو ويچار! ڪهڙي نه اتم آهي تنهنجي ويچار جي اڌاري! تنهنجي رت مون کي ڏاڍي

وڻي ٿي. مونکي اهڙو وردان مليل آهي جو جنهن تي نظر
 پوئو، پنهنجي شڪتي مون وٽ ڇڪجي اچي. اها ڳالهه
 بالڪل واجبي آهي ست رشي پنهنجي پالڪي کڻي! جئن تو
 چيو آهي تئن ئي مان ڪندس. ” ائين چئي هن شجيءَ کي
 موڪل ڏني ته پنهنجي محلات ڏانهن هلي وڃي. ڪام انڌ
 بر قاتل. موه جي ماريل نهش رشين کي ٻڌايو ۽ کين آگيا
 ڪئي ته هو سندس پالڪي پنهنجن ڪلهن تي کڻي هلي.
 هن پرڪار جي ڌرم مريادا جي انگنهن ڪري ٽنهي لوڪن
 بر هاءِ هاءِ ڪار مڃي ويئي! ساري وشو ڪمپايان ٿي ويئي!
 جئن ٿڌ تئن وڌ! جئن پوءِ تئن وڌيڪ طوفان پيدا ٿيو لڳو!
 نهش جي من ۾ شجيءَ جي سندرتا واپيل هئي. هن جا ويچار
 ڪلپنا جي آڪاش ۾ اڏامي رهيا هئا. سندس اندر نوان نوان
 ۽ سندس سڀنا پيدا ٿي رهيا هئا. شجيءَ سان ميل ڪرڻ جي
 اڃا ويس پي وڌيڪ پر بل ٿيندي. آهيءَ ڪري هن پنهنجي
 پالڪيءَ جي ڪهارن يعني رشين کي زور ڀريو ته جلدي جلدي
 هاءِ. هاءِ ٿرو مدهوش هيو، هن اگستيهيءَ کي لت هڻي
 چيو: ”سرب! سرب!“ هاڻي ته حد ٿي چڪي. نهش به
 ڪام ۽ اهنگار وڃي عرشين لڳا. سندس پاپ جو گو
 ٽر ٿار آي ويو. رشيءَ ڪروڙ ۾ اچي کيس پارائو ڏنو ۽ ڇو
 ”هي مهاليج! ڪر، ڪر، سرب مان ڪر. پر ٿويءَ تي وڃ
 پو! ”سرب! سرب!“ وڃي سرب ٿي. ”سرب شبد جا
 ارت آهن. سرب جي هڪ معنيٰ آهي ’سُر‘، ’هل‘. انڌ
 پي معنيٰ آهي ’سڀ يا ٽانگ‘. رشيءَ هي شبد چيا ته
 ته نهش آڪاش مان ڪري اچي پٽ تي ڪريو ۽ جهنگل
 اڃر جو روپ ڌار ڪيا. کيس پنهنجي مڪتيءَ لاءِ هزارين
 ورهيه اتيئي انهيءَ روپ ۾ ئي لڙسڻو پيو.
 اندر وري پنهنجي سنگهاسن تي براجمان ٿيو. هو وري
 ديوتائن جو راجا ٿيو ۽ شجي ديويءَ جا دڪ ناس ٿيا.

شايد اڀوليه ۾ بدشتر ۽ دروپديءَ کي اندر جي ڪشٽن ۽
هسيءَ ڪٿا بدائي آئت ڏٺو. کين چيائ: ”ڏيرج وان جي
نيٺ جڙ ٿيندي آهي. جيڪي سميتي پائي گيرپ ڪندا
آهن، سي ٻر باد ٿيندا آهن. ڌرم پٿر! ٿو! ٽنهنجي، ڀائرن ۽
دروپديءَ اندر ۽ اندراڻيءَ جيان انيڪ ڏک ڏٺا آهن. اوهان
جا ڪشٽ جلد ختم ٿيندا. اوهانجو راڄ موٽي اوهانکي ملندو.
جڻ لهش جو ناس ٿيو، پياڀي دريوڌن ۽ ڪرڻ جو ناس
ٿيندو؟“

[۵۳]

سنجيم جي سفارت

ڀاڻڪن کي سڏ آهي. نه ڀاڻڊو وراٽ راڄ جي اڀوليه نگر
۾ لٽا پيا آهن. انهن اٺان پنهنجي اشت مترن کي سهايتا لاءِ
سنديش موڪليا آهن. انهن سنيهن ٽي جدا جدا راڄين مان
لشڪر اچي گڏ ٿيا آهن. ڏيوي ڏيوي ستن اڪشوهڻين جو
شاهي ڪٽڪ تيار ٿيو آهي. هوڏانهن ڪورون به لشڪر گڏ
ڪيو آهي. انهن وٽ يارهن اڪشوهڻيون اچي گڏ ٿيون آهن.
انهيءَ زماني ۾ هڪ اڪشوهڻيءَ ۾ ۲۱۸۷۰ رٿ هوندا
هئا. ان ۾ اوڻائي هاڻي هوندا هئا. هاڻين کان ٽيڻا هوندا هئا
گهوڙا ۽ پنجوڻا پيادا.

جڻ اڳ هڪ اڪشوهڻيءَ ۾ سڀني ڀوڪارن جا سپاهي
هوندا هئا، ٽن اڄ به لشڪر جي هر هڪ دستي ۾ ٻن ٻن ڀوڪارن
جا سپاهي ٿيندا آهن. اڳ جيڪو ڪم رٿ ڏيندا هئا، سو ڪم
اڄ هٿيار بند گاڏين (آرمڊ ڪارس) کان وٺندا آهن. هاڻين جو
ڪم وري اڄ ڪالهه وٺندا آهن (ٽئڪن) کان.
جڻ جنگ جي تياري ٿي رهي هئي، ٽن دروپڊ جو

برهمڻ وڃي هستنا پور ۾ پهتو. دستوري سڳن سائن، راءِ راءِائي
 ۽ ٻيا ڳاڻا کان پوءِ هن اتي گڏ ٿيل سيا ۾ هن ريت وڪترنا
 ڪئي: ”ڌرم انادي ۽ سنائن آهي. سندس شڪتي ۽ سچائي
 سته سڌ ۽ نت آهي. اوهان کي انهيءَ ڳالهه جي پوري پرور
 آهي. منهنجي لاءِ وڌيڪ ايتار ڪرڻ جي ضرورت ڪانه آهي.
 ڌرتراشٽر ۽ پانڊو ٻئي وچتر وٽ جا پٽ آهن. اسانجي
 رواج موجب ٻنهي کي پنهنجي پتا جي سميتي ۽ ٺي هڪ
 جيترو اڌڪار آهي. انهيءَ هوندي به ڌرتراشٽر جي پٽن
 سارو راج دٻائي رکيو آهي. پانڊو جي پٽن کي پنهنجي ورثي
 مان ڪجهه ڪونه مليو آهي. اها ڳالهه نياڻ اٺوسار ۽ واجي
 ڪونه آهي. ڪرو وٽس جا راجڪمار، پانڊو، شانتِي ۽ صلح
 چاهين ٿا. هو گذريل ٻين ڳالهين کي وسارڻ لاءِ تيار آهن. انهن
 جيڪي ڪشالا ڪڍيا آهن ۽ جيڪي ڏک ڏنا آهن، تن کي
 پلائڻ چاهين ٿا. هنن جي مرضي ڪونه آهي ته ڪو جنگ
 ٿئي. هنن کي اها ڄاڻ آهي ته جنگ مان ڪوبه لاڀ ڪونه
 آهي. جنگ برباديءَ جو ئي ڪارڻ ٿيندي آهي. انهيءَ
 ڪري جيڪي سندن حق آهي، سو کين ڏيو. نياڻ جي
 اهائي گهر آهي. اڄ ٿيل انجام موجب ائين ڪرڻ ئي واجب
 آهي. هن ڳالهه ۾ دير وجهڻ نه گهرجي.“

برهمڻ جي وڪترنا ٻڌي، پيشم پٽامها، جنهن جو نالو گيان
 ۽ ويرتا جي ڪري هنڌين ماڳهين مشهور هو، سو اٿيو. هن
 چيو ”ايشور جي زهر ديا آهي جو پانڊو صحيح سلامت آهن.
 جيتوڻيڪ هنن گهڻن ئي راجائن جي سهايتا هٿ ڪئي آهي
 ۽ جيتوڻيڪ جنگ ڪرڻ لاءِ منجهن هر پرڪار جي شڪتي
 ۽ لياقت موجود آهي، ته به هو لڙائي ڪرڻ نٿا چاهين. هو
 شانتِي ۽ سنڌيءَ جا ڪاٺي آهن. انهيءَ ڪري ائين ئي
 واجب آهي ته سندن راج کين موٽائي ڏجي.“
 پيشم ڳالهائي اڃان بس به ڪانه ڪئي هئي، ته ڪرڻ

ڪروڙ ۾ پرڃي اتي ڪٿر ٿيو ۽ چوڻ لڳو، ”اي برهمڻا! جيڪي تون چئين تو تنهن ۾ ڪا نئين ڳالهه نه آهيئي ڪانه، ساڳيءَ ۽ پراڻيءَ ڪهاڻيءَ چوڻ مان ڪهڙو لاپ آهي؟ جا ملڪيت بدشتر ڌاري راند ۾ وڃائي آهي، انهيءَ تي سندس ڪهڙو حق آهي؟ هاڻي جيڪڏهن بدشتر کي ڪجهه گهرجي ته هو اها دان يا سوغات طور گهري. متسيه جو راجا ۽ پنڀال جو راجا بدشتر جا ساٿي آهن، انهن جي شڪتيءَ جي ڀروسي هو هيءَ غير واجبي ۽ اڃائي گهر ڪري رهيو آهي. سندس ڪنڊ ۾ اڃان ڪٿي آهي. مان توکي عاف ٿو چوان ته دريوڌن دڙڪن پيءُ کين دڃندو. انهيءَ طرح هو ڪجهه به اوهان کي ڪونه ڏيندو. پاندون جي اها پرڳيا هئي ته هو نيرهون ورهيه اڪل رهندا. هنن اها پرڳيا پوري ڪانه ڪئي آهي. انهيءَ ڪري کين وري ٻارهن ورهيه بن پوڳڻ گهرجي. اهي ٻارهن ورهيه پورا ڪري پوءِ وڌيڪ ڳالهون ڪن.“

اتي پيشم وڃڻ ڏيئي چيو ”راڌا پٽرا! تون واهيات ڳالهون ٿو ڪرين. جيڪڏهن اسين هن سر پشت، برهمڻ جو چيو نه ڪنداسين، ته پڪ ٿي پڪ جنگ ٿيندي ۽ اسين اها جنگ هارائينداسين، دريوڌن ۽ اسان سڀ ناس ٿي وينداسين.“

اتي ساريءَ سيا ۾ ڪل ٻلي مڇي ويئي. اهو ڏوڙ گهمسان ڏسي ڌرتراشٽر اُٿي چيو ”نه رڳو پاندون جي، پر ساري سنسار جي ڀلائيءَ جو خيال رکي مون فيصلو ڪيو آهي ته سنجي کي مان پاندون ڏانهن موڪليان. اي برهمڻا! تون واپس وڃ ۽ وڃي بدشتر کي منهنجو سنيهو پهچاءُ.“

انهيءَ کان پوءِ ڌرتراشٽر سنجي کي هڪ طرف ڪوٺي هن ريت سمجهايو: ”سنجي! پاندو پٽرن کي وڃي منهنجا پيار ڏي. اتي وڃي ڪرشن، سائڪيءَ ۽ وراٽ جي چڱو ڀلائيءَ جي ڀڄا ڳاڇا ڪڍ. سڀني راجڪمارن کي منهنجو پرڻام

ڇڻج. اُتي وڃي منهنجي طرفان شانتيءَ ۽ بربر جون ڳالهيون
ڪڍي، جئن جنگ ٿري وڃي.”

ڌر ٽراشٽر جو نياپو کڻي سنجي اڀيلويه نگر ڏانهن ويو. اُتي
بدشتر ڪچهري ڪري ويٺو هو. سنجي سڀني سان نمستي
ڪرڻ کان پوءِ چيو ”ڌرم پٽر! اڄ منهنجو وڏو ڀاءُ آهي،
جو مان پنهنجين اکين سان توکي جيئرو ڄاڻندو ڏسان ٿو.
راجڪمارن جي وچ ۾ تون ائين ويٺو آهين، جئن اندر ديوتائن
جي وچ ۾ راجمان هوندو آهي. هي درسيه ڏسي منهنجون
اڪيون ٽرن ٿيون ۽ منهنجي دل گدگد ٿئي ٿي. ڌر ٽراشٽر سدا
اوهان جي پلائيءَ لاءِ پگوان کي آراڌنا ڪندو رهي ٿو. اوهان
جي منگل ڪشل سماچار ملڻ لاءِ ڏاڍو اڀلاشي آهي. هن کي
جنگ جي ڳالهه وڻيئي نه ٿي. هو شانتيءَ ۽ سنڌيءَ جو
ڪانڪي آهي. هن جي چاهنا آهي ته تنهنجو ڀرڻ ۽ مٽرنا
هٿ ڪري.“

سنجي جي هيءَ گفتار ٻڌي، ڌرم پٽر ڏاڍو پرس ٿيو. هن
چيو ”جي ائين آهي ته ڌر ٽراشٽر جا پٽ صحيح سلامت
رهندا، اسان سڀني جي مٿان هڪ وڏي آپڊا ٿري ويندي.
مونکي به صلح گهرجي. مونکي جنگ بلڪل نه ٿي وڻي.
اسانجو راج جيڪڏهن اسانکي واپس مليو ته پوءِ اسين پنهنجا
سڀ دڪ واري ڇڏينداسين.“

اُتي سنجي ٻيو سر آلاپيو. چي ”ڌر ٽراشٽر جا پٽ ڏنگا
۽ ضدي آهن. هو نڪي ٻيءَ جي صلاح ٿا وٺن، نڪي پئامها
جي گيان ڀريلن گفتن تي ڌيان ٿا ڏين. انهيءَ هوندي به توکي
ڌيرج ڌرڻ گهرجي. تون نه هميشه ڌرم جي مارگ تي هلندو
آهين. اڄ ته ديش کي جنگ جي مصيبت کان بچايون. ڇا
جنگ جي دواران جيڪا سمپتي ملندي، تنهن مان سک
پرنندو؟ پنهنجن مٿن مائٽن کي ماري راج هٿ ڪرڻ مان
ڪهڙو لاپ ٿيندو؟ انهيءَ ڪري جنگ جو نه خيال ٿي

چڏي ڏي. منش کي ڪري ساريءَ پرتويءَ جو راج ملي،
 هو ڪري ستن ئي ڪنڊن جو مالڪ بڻجي، ته به هو بيداريءَ
 موت کان بچي ڪونه سگهندو. دريودن ۽ سندس ڀائر بيوقوف
 آهن. انهيءَ هوندي به توکي ڌرم جو مارڱ ڇڏڻ نه گهرجي.
 توکي ڌيرج به هٿان وڃائڻ نه گهرجي. تنهنجو راج توکي
 واپس نه ملي ته به توکي ڌرم جو مارڱ ڇڏڻ ڪيم ٻڌائي.

يدشتر هن ريت جواب ڏنو ”سنجيءَ! جيڪي نون چوڻ
 ٿو سو بلڪل نڪ آهي. ڌرم جهڙي ڪا به سميتي ڪانه
 آهي. پر سوال آهي ته اسين ڪو ڀاپ جو ڪم ڪري رهيا
 آهيون ڇا؟ ڪرشن کي ڌرم ۽ آچار جي سوکيم تن جي پوري
 پوري پرور آهي. هو ٻنهي ڌرين جو گهڻگهرو آهي. جن
 واسديو چونڊو تن ئي مان ڪندس.

اتي شري ڪرشن هن ريت اٿيو: ”مونکي ڀانڊون جي
 پلائيءَ جي چنتا آهي. مان ائين به چاهيان ٿو ته ڌرتراشتر
 ۽ هن جا پٽ به سڪي رهن. ڳالهه آهي ڏکي. مان ڀانڀيان ٿو
 ته مان پاڻ هستناپور وڃي هن ڳالهه جو نبيرو ڪندس.
 جيڪڏهن ڀانڊون کي هاڃي رسائڻ کانسواءِ ڪورون سان
 سنڌي ٿي سگهي ته اهڙي ڪا به ڳالهه ئي ڪانه آهي.
 ائين ڪرڻ به مان ڪامياب ٿيس ته پوءِ منهنجي خوشيءَ جي
 حد تي ڪانه رهندي. انهيءَ حالت ۾ ڪورو موت جي منهن
 مان بچي ايندا. مان به پڇ ڪندس. صلح شانتيءَ جي رستي
 جيڪڏهن ڀانڊون کي پنهنجو راج موٽي مليو، ته به هو ڌرتراشتر
 جي برابر شيوا ڪندا رهندا هئا ۽ هن سان پوري وفاداري
 ڏيکاريندا. اهائي ڳالهه آهي جنهنجي کين چاهنا آهي. پر
 جيڪڏهن جنگ اچي مٿان پوندي ته هو انهيءَ کي چڱيءَ
 ريت منهن ڏيندا. ڌرتراشتر جي اختيار آهي ته جنگ ڪري
 يا صلح جو رستو وٺي.

پوءِ بدشتر سنجهه ڪي چيو: ”سنجهه! هستان پور ڏانهن
 موٽي وڃ ۽ وڃي اميڪا پٿر کي چڙ پوڄ ڇاڇا صاحب!
 جڏهن اسين ننڍا هواسين، تڏهن تنهنجي ئي مهر بانيءَ سان
 اسان کي اڌ راج مليو هيو. تون ئي مون کي بهر يون بهر يون راجا
 بڻايو. هاڻي منهنجي حصي ڏيڻ ۾ آناڪائي نه ڪر. اسان کي
 در در جو بڪاري نه ٻڌاءِ. پوڄ جي! هيءُ سنسار ڏاڍو وڏو
 آهي. هت اسين ۽ ڪورو پئي ماڻي سگهنداسين. انهيءَ ڪري
 اچو ته وري وروڌ ٿياڳي ڇڏيون! اهڙيءَ ريت ڌر تراشتر کي
 منهنجي طرفان وينتي ڪرڻ کان پوءِ پنامها کي منهنجي پريم
 پورو ڪرڻ لڳو. کيس اهائي وٺي ڪڍڻ نه ڪو اهڙو
 رستو ڏيکاري ڪڍي، جڏهن سندس سنتان پريم، ايڪتا ۽
 سک سان پنهنجو سمو ڪائي. ساڳيو سندس وڏر کي به ڏجڻ
 وڏر کي خبر آهي ته سڀني جو ڀلو ڇا به آهي. وڏر ئي نيڪ
 نيڪ رستو ٻڌائي سگهي ٿو. دريودن کي به چڱيءَ پر سمجهاءُ.
 کيس منهنجي ڀارون هڻڻ چئج: ”اي پراتا! اسين راجڪمار
 هواسين. پر تواسان کي جهنگ جو رهواسي بڻايو. اسان جانورن
 جون ڪلون اوڍي وقت ڪاٽيوسين. تورو ٽنڊيءَ ڏرو پڌيءَ
 کي راجڪمارن جي سڀا ۾ بي عزتو ۽ ٽنگ ڪيو. اسان اهي
 سڀ ڳالهون صبر سان سٺيون. هاڻي ته مهر باني ڪري
 اسان کي اسانجو حق موٽائي ڏي. پئي جي ملڪيت ۾ اڪه نه
 رک. اسين پنڃ پاتر آهيون. اسان کي پنڃ ڳوٺ ڏيئي اسان
 سان صلح ڪر. اسين انهيءَ ئي راڻي رهنداسين.“
 جڏهن بدشتر ڳالهائي بيٺو تڏهن سنجهه ڪيشو ڪان
 ۽ پاندون کان موڪلايو ۽ هو هستان پور ڏانهن روانو ٿيو.

[۵۴]

سڙيءَ جي نوڪ به نه ڏيندس

سنجهه کي اڀيلو ڏانهن موڪلڻ کان پوءِ، ڌر تراشتر جي

ننڊ ڦٽي پيئي. هو سڄي رات جاڳندو رهيو. هن ودر کي گهرائي ورتو ۽ ساري رات هن سان ڳالهيون ڪندو رهيو. ودر چيو: ”سني ۾ سني ڳالھو اها آهي ت پانڊون جو راڄ کين موٽائي ڏجي. انهيءَ ۾ ٻنهي طرفن جو ڀلو آهي. توکي پانڊون سان اهڙوئي پيار ڪرڻ گهرجي، جهڙو پنهنجي پٽن سان ڪرين ٿو. هيءَ صلاح ڌرم جي انڪول آهي ۽ عظيمديءَ تي ٻڌل آهي.“

ودر پنهنجي صلاح جي پستيءَ ۾ چڱا چوڪا دليل ڏرڻ لڳو اڳيان پيش ڪيا.

صبح ٿيو ته سنيجه هسٽناپور ۾ موٽي آيو. يڌشتر جي درٻار ۾ جيڪي رهيو واپس هيو، تنهنجو سنجي وچور سان ورنن ڪري سڀني کي ٻڌايو. ڳالهائيندي هن دريوڌن جو ارڃن جي شبن ڏانهن خاص ڌيان ڇڪايو. چي ”ارڃن چيو ته اها ڀڪه جاڻو ته مان ۽ ڪرشن دريوڌن ۽ سندس پوئلڳن کي ٻه ناس ڪنداسين. انهيءَ ۾ ڌرو به شڪ نه آهي. گانڊيو ڏنڻش رات جو پياسو آهي، لڙائيءَ لاءِ لڙڻي رهيو آهي. منهنجي ڏنڻش جي ڏوري هٿ لڳائڻ ڪمان سواءِ به ٿي ٿي ٿي ڪري. منهنجا ٻار هر هر ٽرڪش مان منهن ڪڍي پڇن ٿا اڃا ڪڏهن اسانجو وارو ايندو؟ سنجي دريوڌن جا اڃا ڏينهن آهن. انهيءَ ڪري سندس ٻڏي اٿي وئي آهي. ڳوٺ کي کڻي ڪنيو آهي. ڪرشن ۽ مون سان ٿو جنگ ڪرڻ گهري. اسان سان اندر ۽ ديوتاؤن به پهچي ڪونه سگهندا.“

پيشم به دريوڌن کي صلاح ڏني ته ڪرشن ۽ ارڃن سان نه لڙي. هن وڌيڪ چيو ته ”جنهن ڪرڻ جي ڏنڻ تي لڳي ڪري اوهان جنگ ڪرڻ لاءِ تيار ٿيا آهيو سو پانڊون جي مثالي ۾ هڪ آلي جي برابر به ڪونه آهي. ائين چوڻ سولو آهي ته مان پانڊون کي ماري ڇڏينس! پر پانڊون سان هٿ

اٽڪائيندا ته پڪ سان برباد ٿيندا. جڏهن ارجن دريوڌن ۽ سندس ڀائرن کي وراٽ جي راڄڌانيءَ مان هٽايو ۽ ذليل ڪيو تڏهن ڪرڻ ڪهڙو ٻوڙو ٻاريو. جڏهن گانڌرون دريوڌن کي باند ڪيو هيو، تڏهن وري ڪرڻ ڪٿي وڃي لڪو هو؟ انهيءَ وقت ارجن ئي گانڌرون کي هٽايو هو ۽ دريوڌن جا بند خلاص ڪيا هئا.“

اهڙيءَ ريت پٽن سمجها ڪرڻ کي ٿوڪيو به ۽ ڪورون کي سمجهايو به. هاڻي ڌرٽراشٽر اٿي ڪري چيو ”جيڪي پٽاها چويٿو، سو بلڪل نڪ آهي، مان به ائين سمجهان ٿو. پر مان ڪريان ڇا؟ مان ڪيترو به کين روڪيان ٿو، ته به هي مورڪ پنهنجي ضد تي چڙهيا بيٺا آهن؟“

دريوڌن هي سڀ ڳالهيون ڏيان سا پئي ٻڌيون. جوش مان اٿي چوڻ لڳو: ”پٽاجي! اوهان اسان جي سلامتيءَ جي بلڪل چٽا نه ڪريو. اسانکي خبر آهي ته اسان وڏيءَ شڪتيءَ جا ڌڻي آهيون. اها پڪ آهي ته اسين جنگ کٽنداسين. ٻڌشٽر کي به الهيءَ ڳالهه جي خبر آهي. هنکي راجا ٿيڻ جي بلڪل اميدڪانه آهي. انهيءَ ڪري ئي هو رڳو پنج ڳوٺ پئي رهيو آهي. انهيءَ مان صاف ظاهر آهي ته اسانجي يارهن اڪشوهڻين جي طاقت کان ڪٽي ٿو. هنن يارهن اڪشوهڻين جي مقابلي ۾ پانڊون ڇا آهي؟ اسانجي پڪ سان سوچ ٿيندي، اوهان کي سنڊيه چوٽو ٿئي؟“

اهڙيءَ طرح دريوڌن ڌرٽراشٽر کي سمجهائڻ ۽ اتساهه ڪرڻ لڳو.

دريوڌن جون ڳالهيون ٻڌي ڌرٽراشٽر کي تسلي ڪانه ٿي. هن دريوڌن کي سمجهائيندي چيو: ”پٽ! اسانکي لڙائي ڪرڻ نه گهرجي. اسانکي اڌ راج ٿي سنتوش ڪرڻ گهرجي. اڌ راج ڪو ٿورو ڪونه آهي. جيڪڏهن اسان انهيءَ اڌ جي

پوريءَ ريت سنڀال ڪري سگهياسين ته به ٿوري ڳالهه ڪانه ٿيندي.“

هي ڳالهيون دريوڙن جي سهڻن کان ٻاهر هنيون. هنن جوش ۾ اچي چيو: ”سڀيءَ جي نوڪ جيتري ڌرتي به مان پانڊون کسي ڪونه ڏيندس.“ ائين چئي هو درٻار مان ٽڪڙو ٽڪڙو نڪري ويو. پوءِ نه اچي ڪيچل ڪلومتو ۽ ڪچهري به خواسٽ ٿي.

هاڻي ذرا ڏسون ته پانڊو انهيءَ وچ ۾ ڇا ڪري رهيا هئا. جڏهن سنجي اڀلوه مان روانو ٿيو تڏهن يڌشتر ڪرشن کي چيو: ”واسديو سنجي ڌرتراشتر جو ٻيو روپ آهي. سنجي جيڪي چيو تنهن مان معلوم ٿو ٿئي ته ڌرتراشتر جي من ۾ ڇا آهي؟ ڌرتراشتر کي صلح نه گهرجي. پر هو اسان کي ڌرو به راج ڪونه ٿو ڏيڻ چاهي. منهنجو سڀاءُ آهي سرل، انهيءَ ڪري جڏهن مان سنجي جون ڳالهيون ٻڌيون، تڏهن پهريون ته ڏاڍو خوش ٿيس. پر جلد خبر پيم ته خوشيءَ لاءِ ڪوبه سبب ڪونه هو. هن ڳالهائيندي پڙترو بدليو. هن اسان کي صلاح ڏني ته جيڪڏهن اسانجو حق غضب ڪيو وڃي ته به اسان شانت ۾ رهون. ڌرتراشتر اسان سان نياءَ جو ورڻاءُ ٿيو ڪري. هاڻي ڳالهيون اچي لازڪ ڪڙيءَ تي پهتيون آهن. مان سمجهان ٿو جنگ ضرور ٿيندي. ٿوڪان سواءِ ٻيو ڪوبه اسانجو بچاءُ ڪونه آهي. تون ئي اسانجو سهارو آهين. مان ته ايتري قدر به ويو آهيان، جو کين چوائي موڪليو اُم ته اسين رڳو پنج ڳوٺ هٿ ڪري به سنڌو ڪنداسين. ڀائي ڪورو اها ڳالهه ڪولہ مڃيندا. دريوڙن سخت هوڏي آهي. هو بلڪل مرندو جهرندو ڪونه آهي. ڀلا ايترو انياءَ ڪئن سهيو؟ هن لازڪ وقت ئي تون ئي اسان کي ٺيڪ صلاح ڏئي سگهندين. توکي ئي خبر آهي هن اوستا ۾ اسانجو ڪهڙو ذرم آهي، اسين ڇا ڪريون تون ئي اسان کي ذرم ۽

نيتيءَ جو مارڻ ڏيکاري سگهندين.

ڪرشن ورائيو: ”اوهان ٻنهي جي ڀلائيءَ لاءِ مون فيصلو ڪيو آهي ته مان پاڻ هستناپور ڏانهن وڃان. مان ڌرتراشٽر جي درٻار ۾ وڃي، اوهانجو حق اوهانکي هٿ ڪري ڏيندس. اها ڪوشش ڪندس جئن جنگ نه ٿئي. جيڪڏهن مان پنهنجي مقصد ۾ ڪامياب ٿيس ته پوءِ ساري جهان جو ڀلو ٿي پوندو.“
بدشتر ڪرشن کي روڪيندي چيو: ”واسديو! مهر ٻائي ڪري تون نه وڃ. دشمن جي ديش ۾ اڪيلي وڃڻ مان ڪهڙو لاڀ ٿيندو؟ صدي دريودن پنهنجي هٿ تان هيٺ نه لهندو. مونکي اها ڳالهه ٺٽي وڻي نه ٿي. هٿن بدليست، بي اعتبار ماڻهن وٽ وڃين. هنن جو پتو ئي نه آهي ته هو ڇا ڪندا. هو هر باب ڪرڻ لاءِ هر وقت تيار رهندا آهن. توکي اوڏانهن موڪلڻ ۾ وڏو جوڪم آهي. اهڙو جوڪم ڪرڻ لاءِ آءٌ تيار ڪونه آهيان.“

ڪرشن اتر ڏيندي هٿن آيو: ”ڌرم پتر مونکي خبر آهي ته دريودن ڏاڍو پاڻي هي. انهيءَ هوندي به اسانکي صلاح ڪرڻ لاءِ هر پرڪار جو جتن ڪرڻ گهرجي. لڙائيءَ کي روڪڻ لاءِ هر ريت سعيو ڪرڻ گهرجي. اسانکي اهڙي ڪوشش وٺڻ گهرجي، جئن پشيميش سنسار لڙائي ڇيڙڻ لاءِ اسانکي ڏوراپو نه ڏئي. ائين آهي ته هن وقت لڙائي رڪڻ جي اميد بلڪل نوري آهي، ته به اسانکي انهيءَ لاءِ سڀ جيلا هلائڻ گهرجن. مان بلڪل سلامت رهندس. انهيءَ بابت ڪو اڪو نه ڪر. جيڪڏهن ڪورو بي حياءُ ٿي، مريد ادا جا ليڪا اورانگهي، شائتي-سنديشهر کي جوڪم پهچائڻ جو ڀتن ڪيو ته کين مان پسر ڪري ڇڏيندس.“

اتي بدشتر اٿي چيو ”ڪرشن! تون سڀ ڪجهه ڄاڻين ٿو. توکي نه رڳو اسان جي من ۽ گڻ ۽ اوگڻن جي ڄاڻ آهي، پر تون ڪورون جي اڇائڻ ۽ گڻن اوگڻن مان به پورو پورو واقف

آهين، ڳالهين کي سمجهائو ۽ پنهنجي پک جي سمرتن ڪرڻ
 ۾ نه ٿون پنهنجو مت پاڻ آهين. ٻين کي پنهنجي طرف آڻڻ
 لاءِ به توکان ڪو وڌيڪ چتر ڪونه آهي.

ڪرشن اٿي چيو: ”هائو! مون کي اوهان پنهي جي دلين
 جي ڄاڻ آهي. اوهان سدا ڌرم تي هلڻ وارا آهيو. هنن جي
 من ۾ ايرڪا، دويش ۽ ڌڪار جو واسو آهي. انهيءَ هوندي
 به مان هنن کي هر ريت سمجهائيندس. ڪوشش رها ڪندس
 ته تنهنجو من گهرو مطالبو ٻورو ٿئي. بنا بد جي سنڌي ٿي.
 ائين ڪرڻ سان توکي بلڪل ٿورو ملندو، پر مون کي پڪ
 آهي ته تون انهيءَ تي به راضي رهندين. آثار سڀ خراب
 آهن. بچوڌاري بدسورڻا ٿا پسجن، لڙائيءَ جوئي رخ آهي.
 انهيءَ هوندي به اسانجو ڌرم آهي ته صلح قائم رکڻ لاءِ
 هر ممڪن ڪوششون وٺون.“

ائين چئي پانڊون کان موڪلائي ڪرشن رت تي سوار ٿي
 هستناپور ڏانهن روانو ٿيو.

[۵۵]

شانتِي سنڌيش هر ڪرشن

گورند سان گڏ ساڻيڪي به هستناپور ڏانهن ٿيو روالي. روالو
 ٿيڻ کان اڳ ڪرشن پانڊون سان هڪ دفعو وڌيڪ وچور سان
 ڳالهائون ڪيون. انهن ڳالهين ڪندي پيمسين به صلح جو
 طرفدار ٿي بيٺو. هن چيو ”اسان کي پنهنجي وٽس ناس ڪرڻ
 نه گهرجي. صلح هر حالت ۾ جنگ کان بهتر آهي.“

پيمسين سچ پچ هڪ مهان جوڌو هو. سچا ويڙ سدا شانتِيءَ
 جا ڪانڪي ٿيندا آهن. شتروءَ سان سنڌي ڪرڻ جي ڪوشش
 ۾ ٺٺ ۾ ڪابه گهٽتائي ڪانه آهي. اها ڪمزوريءَ جي نشاني

ڪونه آهي. پيمسڻ جي ڏنگو ۾ اهي به سڌانت سمايل آهن. وياس ۽ پراج راجا سکيا ڏيڻا ٿي پيا هئا.

جيترو ٿيڪ پير به صلاح جي واٽ وٺڻ لاء تيار ٿيو ته به درويديءَ کان پنهنجي ايمان جي ڳالهه ڪانه ٿي وري، هن پنهنجي وارن جون ڇڳون هٿ ۾ جهلي، ڏک وڃان ڇپ ڦڙ ڪائيندي چيو: ”مڌر سودن! هنن وارن ڏانهن نهار. اهڙو ڪم ڪج جيڪو عزت ڀريو هجي. مان ٿي پانڀان ته صلاح ڪرڻ ۾ ڪو اسانجو شان آهي. ڌرم پٿر جي خاطر مان تيرهن ورهيه ساندھ پنهنجي ڪروڙ جي چوالا کي دٻائي رکيو آهي. انهيءَ کي وڌيڪ دٻائڻ اسنيڙ آهي. ڀل اچن ۽ پير بند ڪرڻ کان نٿا ٿين، پر منهنجو ٻڌو پتا درويدي، پٿرن کي ساڻ ڪري هنن پائين سان جنگ جوڙيندو. جيڪڏهن انهيءَ به انڪار ڪيو ته منهنجا پٽ، سيدرا پٿر اڀيڻدو ۽ پنهنجو نيتا بڻائي ڪورون سان وڙهندا ۽ منهنجي ايمان جو بدلو ڇڪائيندا.“ جڏهن درويديءَ اهي واک پنهنجي واڻيءَ مان ڪڍيا، تڏهن کيس چير هرڻ جي ڳالهه اچي ياد پيئي ۽ هوءَ سڏڪن ۾ اچي چٽڪي.

ڪرشن درويديءَ کي آڻت ڏيئي چيو: ”ڪرشنا! روءِ نه. ڌرتراشٽر جا پٽ صلاح لاء تيار ٿيندا ئي ڪونه. هو منهنجيءَ ڳالهه تي ڪوبه ڌيان ڪونه ڏيندا. هو ڀڪ ٿي ڀڪ لڙندا ۽ هارائيندا. بگهڙ ۽ ڪتا سندن لاش کائيندا. تون ڏسدينءَ ته اسين سويارا ٿيون ٿا. پنهنجي بي عزتيءَ جو پورو پورو بدلو ڇڪايو ويندو. هاڻي انهيءَ ۾ ڪا گهڻي دير ڪانه آهي.“ هسٽناپور ڏانهن هلندي ماڻو کي ڪشتل نگر ۾ اچي رات پيئي. هن راجا رات انهيءَ آرام ڪيو. جڏهن ڪرشن جي ارادي جي هسٽناپور وارن کي خبر پيئي، تڏهن سڄي شهر ۾ اسياهه ۽ اٽڪنجا جا امنگ ڏسڻ ۾ آيا. ڌرتراشٽر حڪم ڪيو ته ساريءَ نگريءَ کي سينگار يو وڃي ۽ جنار دن جي آجيان جو نيڪ نيڪ پر بند ڪيو وڃي. دريوڌن جي محلات کان

دشامن جو وڌيڪ ڪشادو ۽ وڌيڪ سندر هو، انهيءَ ڪري
اهوئي محلات ڪرشن ۽ سندس ساٿين جي حوالي ڪيو ويو.
جنهن رستي تان ڪرشن جو رت اچڻو هو، انهيءَ ئي ڪيترن
هنڌ ٽنبو ۽ شاميانا لڳايا ويا.

ڌرتراشٽر هاڻي وڏي سان صلاح ڪندي چيو: ”گووند کي
سوغاتون ڏيڻ لاءِ هاڻي ۽ رت موجود ڪريو، ٻيون به سوکڙيون
مهيا ڪريو.“

وڏي وراڻيو: ”گووند کي سوکڙين سان خريد ڪري ڪوڏ
سگهيو. جنهن شيءِ لاءِ هو ڪورو ديش ۾ اچي ٿو، اها کيس
ڏي. هو اچي ٿو صلاح لاءِ. اهڙو رستو وٺو جتان بنا جنگ، جدل
جي ٺاهه ٿئي. ٻيءَ ريت ماڻهو راضي ٿيڻ وارو نه آهي.“
جڏهن گووند جو رت هستناپور ۾ پهتو، تڏهن انجي واسطي
اچڻي هلڻ ڏکيو ٿي پيو. ماڻهو اچي گهڻين پرڳاهت ٿيا هئا.
پهرين هو ويو ڌرتراشٽر جي مخالفت ۾. پوءِ هو ويو وڏي جي
گهر. اتي ڪنٽي کيس ملي. ڪرشن کي ڏسي ڪنٽيءَ کي
پاندون جي ڪشڻ ۽ ڏکڻ جي اچي يادگيري پيئي. انهيءَ
يادگيريءَ پوند پيئي هن زور سان روڻ شروع ڪيو. ڪرشن
هن کي پرڇايو ۽ پوءِ کانئس موڪل وٺي دريوڏن جي مخالفت
ڏانهن روانو ٿيو. دريوڏن گووند جي آڇيان ڪئي ۽ کيس
پوڄڻ لاءِ نيند ڏني.

ڪرشن مشڪندي چيو: ”ايلچي تڏهن ئي پوڄڻ ورتائيندا
آهن، جڏهن سندن ڪم پورو ٿيندو آهي.“ اهڙيءَ ريت
دريوڏن کي انڪاري جواب ڏيئي ڪرشن وڏي جي گهر
موٽي آيو ۽ اتي هن آرام ڪيو.

اتي وڏي ۽ ڪرشن گڏجي ڪري صلاح ڪئي. وڏي
ڪرشن کي چيو: ”دريوڏن کي اها پڪ آهي ته پيشمر ۽
دروڻ ۽ ٻيا مهارٽي سندس طرفدار آهن، هو ڪنهن به حالت

۾ سندس بک ڪونه ڇڏيندا. انهيءَ ڪري هنکي بانور آهي ته ڪنهن به صورت ۾ سندس هار ڪانه ٿيندي. انهيءَ بانور ڪريئي کيس ايترو اهنڪار آهي. ڳوڙند، هن پايي جي درٻار ۾ وڃڻ به پل ٿيندي، دريودن ۽ سندس پائرن جي سپاءَ جي جنگي به ڄاڻ آهي، تن سڀني جو اهو خيال آهي ته هو ڪا سازش ڪري تنهنجي جان وٺندا.

وڌر جا وڃڻ سڻي ڪرشن چيو ”چيڪي تون چوڻ تو سو بلڪل نڪ آهي. هٿ جو مان آيو آهيان سو اها اميد ڪئي ڪونه آيو آهيان ته ڪو مان صلح ڪرائي سگهندس. اهو آسرو مان اڳيئي پلي چڪو آهيان مان آيو آهيان پنهنجي ڪڙ ٽوپه پالڻ لاءِ. مونکي پنهنجو ڌرم پوريءَ ريت پالڻ گهرجي، جئن لوڪ جنگ جي ڪرڻ لاءِ مونکي جوابدار نه ٺهرائين. منهنجي حياتيءَ بابت ڪا به چڻا نه ڪر.“

ٻئي ڏينهن صبح جو دريودن ۽ شڪني ڪرشن سان ملڻ آيا ۽ کيس چيائون ته ڌرتراشٽر اوهان لاءِ درٻار ۾ ٿرسيو وينو آهي. انهيءَ ئي ڳوڙند ۽ وڌر درٻار ڏانهن ويا.

واسديو جئن درٻار ۾ پير پاتو، ٿڻ اتي ويٺل سڀ راجا ۽ راجڪمار اُٿي بيٺا. ڪرشن بزرگن کي هٿ جوڙي نمسڪار ڪئي ۽ سرٿن ۽ ننڍن سان کلي مليو. تنهن کان پوءِ هو پنهنجيءَ جاءِ تي وڃي ويٺو. پوءِ رواج موجب هڪ ٻي جو پرچو ڏنائون. جڏهن هڪ ٻي جي واقفيت ڪرائي پوري ڪيائون، تڏهن ڪرشن اُٿي بيٺو ۽ ڌرتراشٽر ڏانهن منهن ڪري پنهنجي ادب جي سمجهاڻي ڏيڻ لڳو. پانڊون جو طرف هن صاف صاف ڪري ٻڌايو. چيائ ”ڌرتراشٽر اڃا پو پنهنجي ونش جو ناس نه ڪر. عجب آهي ته جا ڳالهه تنهنجي پلي لاءِ آهي، تنهنکي تون خراب ٿو سمجهين ۽ جيڪي تنهنجي لاءِ نقصانڪار آهي تنهنکي نڪ ٿو سمجهين. تنهنجو ڌرم آهي ته تون پنهنجن پٽن کي روڪين. پانڊون به لاءِ پوري تياري ڪئي

آهي. پر هو شائتيء جا ڪاٺي آڻڻ. هو ٽهنجي هٿ هيٺ سڪا ۽ شائتيءَ سان رهڻ چاهين ٿا. تون هنن کي پنهنجن بٽن سمان ڪري ڄاڻ. اهڙو ڪو رستو وٺ جڏهن هن مونجهاري مان سڀ پوريءَ عزت سان پار پهچن. ائين ڪندين ته سارو سنسار ٽهنجي ساراهه ڪندو ۽ تنهنجو ستارو آڪاش جي چوٽيءَ تي چمڪندو رهندو.

ڌرتراشٽر جواب ڏيندي چيو: ”سڀني مترن کي خبر آهي ته منهنجو ڪوبه ڏوهه ڪونه آهي. جيڪي تون چاهين ٿو، سوئي مان چاهيان ٿو. پر منهنجي هلي نٿي. منهنجا پاپي پٽ منهنجي ڳالهه ٻڌن ئي ڪونه ٿا. ماڻهو تون دريوڏن کي سمجهاء.“

ڪرشن دريوڏن ڏانهن نھاري چيو: ”تون هڪ اٽل ڪل ۾ پيدا ٿيو آهين. تنهنجا وڏا ڀلا مانس هئا. انهن جيان ڌرم جي واٽ وٺ. تنهنجا هن وقت جا ويچار ٿو جهڙي عالي خانداڻ جي آدميءَ کي نٿا سھن. اهي ته ادلي گھراڻي جي آدمين جي لائق آهن. تنهنجي ڪري هيءَ ڀرسان وٺس ناس ٿيڻ واري آهي. جيڪڏهن تون نياءَ ۽ نيتيءَ جي ڳالهه ٻڌندي ته خود پاڻڊو ڌرتراشٽر کي سمرات بڻائيندا ۽ توکي ’پوراج‘ ڪري مڃيندا. اڌ راج ڏيئي ساڻن ٺاهه ڪر.“

پيشمره دروڻاچار به ڪرشن جي ڳالهه جي پٺڀرائي ڪئي، پر دريوڏن جي دل نه پگھري نه پگھري. اهو حال ڏسي وڌو چيو ”پنهنجي ڪڪرن جي ڪري دريوڏن ڏک ۽ وٺاڻ ڏانهن ٽڪڙو ٽڪڙو هلي رهيو آهي. اهو حال ڏسي مونکي ڌرتراشٽر ۽ گانڌاريءَ تي قياس ٿو اچي.“

ڌرتراشٽر وري به پنهنجي پٽ کي سمجهائڻ جي ڪوشش ڪئي. هن ڏاڍي ڏک ۾ پر جي چيو: ”دريوڏن! جيڪڏهن تون گورنڊ جو چوڻ نه وٺيندين ته اسان جي وٺس جو ناس ٿيندو.“ پيشمره دروڻاچار به بار بار دريوڏن کي سمجهايو.

پر جڻن جڻن دريوڌن تي وڌيڪ زور وڌائون، تنهن نئن هن جي ڪروڙ جو ٻارو ويو مٿي چڙهندو. جوش مان اُٿي ڪري هن چيو ”مڌوسودن، منهنجو پانڊون سان ڏاڍو پيار آهي، انهيءَ ڪري تون مون سان ناحق ٿو ڪرين. ٻيا به مون کي ٿا لڳين. پر مان سمجهان ٿو ته منهنجو رڻي پر به قصور ڪونه آهي. پانڊون پنهنجيءَ خوشيءَ سان پنهنجو راڄ ڏاڍو برڪيو. هنن راند هارائي ۽ راڄ وڃايو. انهيءَ لاءِ مان ڇو جوابدار آهيان؟ راند هارائڻ کان پوءِ هو ٻين ڏانهن ويا. انهن لاءِ اهوئي عزت پريو رستو هو. هاڻي ٻڌاء ته منهنجو ڪهڙو قصور آهي؟ هو جنگ جو لاءِ ۽ اسان کي ڪهڙو لاءِ ڇو سنڀريا آهن؟ مان دڙڪن جي ڪري ٿورو ئي جهڪندس؟ مان جڏهن ننڍو هوس تڏهن بزرگن پانڊون کي اڌ راڄ ڏيئي مون سان ڏاڍو انياءَ ڪيو هو. پانڊون جو راڄ ئي ڪوبه اڌ ڪار هو. خبر نه آئي ته انهيءَ هوندي به ڇو انهن کي اڌ راڄ ڏنو ويو. انهيءَ وقت ته ڪري مان مات ڪئي. پوءِ هنن راند ۾ راڄ وڃايو. اهو راڄ مان هنن کي ڇو موٽائي ڏيان؟ منهنجو بنهه قصور ڪونه آهي. مان پانڊون کي هڪ انچ به ڌرتيءَ جو ڪونه ڏيندس. نه! نه! مان سڄيءَ جي نوڪ جيتري پومي به کين ڪونه ڏيندس.“

جڏهن دريوڌن پاڻ کي بيڏو هي ثابت ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي تڏهن ڪووندڪلي ڪري چيو: ”توئي شڪنيءَ جي صلاح سان راند کيڏڻ جي سازش ڪئي هئي. پوءِ توراڄڪمارن جي ويڻي کليءَ درٻار ۾ درويديءَ جو ايمان ڪيو هو. انهيءَ هوندي به تون پاڻ کي بيڏو هي ٿو سمجهين؟“ هيتري چوڻ کان پوءِ ڪرشن هنجو ڏيان سندس ٻين آڻيتين ڏانهن به ڇڪايو.

جڏهن ييشم ۽ ٻين بزرگن به ڪرشن جا دليل قبول ڪيا ۽ دريوڌن کي ڏوهه ڏنو، تڏهن دشامن جوش ۾ اچي ويو

هن آئي ڇڏيو: ”پرانا! هنن آدمين جي من ۾ هڪ سازش آهي. هو توکي رسين سان ٻڌي پاندون جي سپرد ڪرڻ ٿا چاهين. اسانکي هتان نڪري هلاڻ گهرجي.“
انهيءَ اشاري ملندي دريوڏن پنهنجن ڀائرن سوڌو سڀا پون مان نڪري ويو.

هاڻي ڪرشن اتي هن ريت تقرير ڪئي: ”هي مهاتما اوکو! ڪنس ۽ ششوپال جي مرڻ کان پوءِ يادو ۽ ورشني پنهنجو وقت سڪ سان ڪاٽي رهيا آهن. ساريءَ قوم جي رڪيا لاءِ ڪئي دفعا ضرور ٿيندو آهي ته هڪ آدميءَ کي قربان ڪجي. بعضي ائين به ٿيندو آهي ته ديش کي بچائڻ لاءِ هڪڙي ڳوٺ کي قربان ڪبو آهي. جيڪڏهن توهانکي پنهنجي ونش بچائڻي آهي ته اوهانکي دريوڏن کي قربان ڪرڻو پوندو. هاڻي ته رڳو اهو هڪڙوئي رستو بچيو آهي.“
اٽي ڌرتراشٽر وڌر کي چيو ته ”وڃ، وڃي گانڌاريءَ کي درٻار ۾ کولي اچ. گانڌاري ڏاڍي سياڻي ۽ سمجهدار آهي. ٿيڻ جهڙي ڳالهه آهي ته دريوڏن پنهنجي مائا جي ڳالهه مڃي.“

جڏهن گانڌاري درٻار ۾ پهتي تڏهن دريوڏن کي واپس کولايو ويو. دريوڏن موٽي آيو. ڪروڌ جي ڪري سندس اڳيون ڳاڙهيون لال ٿيون هيون. گانڌاريءَ کيس گهڻوئي سمجهايو. پر هو پنهنجي هٿ تان ڪين لٽو ۽ وري سڀا ڇڏي پڇي ويو.

دريوڏن جي سائين اها سازش ڪئي هئي ته ڪرشن کي پڪڙي بند ڪريون. اها خبر سڀا ۾ پهچي ويئي. اتي ڪرشن پنهنجو وڏو روپ ظاهر ڪيو. ڪرشن جي ڪرپا سان سورڊاس ڌرتراشٽر به سجاوڻي پيو ۽ هن به ورات روپ جو درشن ڪيو. ڌرتراشٽر درشن ڪري ٽپت ٿي چيو: ”هي ڪمل نين! اڄ منهنجو وڏو ڀاڳ آهي جو مان تنهنجو ورات روپ جو درشن

ڪيو آهي. مان وڌيڪ ڪجهه ڏسڻا نٿو چاهيان. مون کي وري سور داس ٻڌايو. ”ڏر ٿر اسٽر جي ٻار ٿيڻا سوڀڪار ٿي ۽ هو وري انڌو ٿي پيو، پوءِ هن چيو: ”گورند! ڏر ٻوڏن بلڪل عدي آهي. اسانجا سڀ جتن وئرت ويا آهن. اسانجون مڙيائي ڪوششون نڪتل ٿيون آهن.“

اٺي ڪرشن آيو. سندس هڪ طرف هو سائيڪي ۽ ٻئي طرف ودر. سڌو هو ڪنٽيءَ جي ڪتيا ڏانهن هليو ويو. هن پرتا کي سمورو ڪال ٻڌايو. ڪنٽيءَ ڏاڍي ۽ اڪير سان پٽن کي آشيرواد ڪندي چيو: ”ڪرشن! منهنجي پٽن کي ڇڻج تڏهن وقت لاءِ ڪٽريائيون پٽ ڇڏيندڙيون آهن، سو وقت اچي ويو آهي. اڄ همت ڪريو ۽ منهنجي کير کي ڇمڪايو. هي گورند! تون منهنجي ڀڄڻ جي رکيا ڪج.“

ڪٽرين جو ڌرم آهي، پرڃا کي ڪٽين يعني نقصانن کان بچائڻ. ڪٽري ڇمندا ئي آهن ٻين خاطر، پاڻ هومل لاءِ. سندن شوياءَ ٻڌي ڪيترن ٻليدارن ٿين.

هن ريت هستناپور درٻار ۾ اسٽل ٿيڻ کانپوءِ ’پرشوتم‘ پنهنجي ريت ۾ چڙهي اپيلوي ڏانهن روانو ٿيو. هاڻي لڙائي سامهون ڏسڻ ۾ ٿي آئي. رڻ ٻنڊيءَ جي ناچ جي هر طرف تياري هئي.

[۵۶]

دوهم ۽ ڪرتويم

ڪرشن هستناپور کان موٽيو. شائتي ۽ سنڌيءَ جي جيڪا ٿوري گهڻي اسيد سندس هستناپور وڃڻ وقت هئي، سا هاڻي بلڪل گم ٿي ويئي. چوڌاري اوندهه انڌوڪار ڏسڻ ۾ آيو. جڏهن ڪنٽيءَ کي اها سموري خبر ملي تڏهن سندس

من م هڪ عجيب طوفان کڙو ٿي پيو. کيس غريبن غريبن جا شيال ستائڻا لڳا.

هيڪر دل ۾ چيائ ”هاڻي مان ڇا ڪريان؟ مان پنهنجن بئن کي ڪئن ڇوان ته ’اوهان هر ٻي عزتي سهو، پر جنگ کي ٽاريو. راج جي بلڪل گهر نه ڪريو.“ ائين ڪرڻا ڪٿري ٿرڻ جي ورت آهي، ڪل مريادا جي اُٻڙ آهي.“ بهر وري وري خيال آيس: ”جنگ! نيڪ! پر هڪ ٻي کي ڪهڻا مان ڇا وٺبو؟ پنهنجي وٺڻ کي ٺاس ڪري راج هٿ ڪرڻا مان ڪهڙو سڪ پراپت ٿيندو؟“

اهڙيءَ ريت ڪنٽي دٻڙيا م ٻي ڦٽڪي. وري دل ۾ ٿي چوي ”ٿي مهارتي، پيشمر پنامها، دروڻا چاريه ۽ ڪرڻا هڪ طرف آهن. انهن ڪڏهن هار جو منهن به نه ڏنو آهي. اهڙيءَ پر بل ٿر موريءَ کان منهنجا پٽ ڪئن ڪٽندا؟ جڏهن هيءَ ڳالهه سامهون ٿي اچي تڏهن منهنجو هنياءُ ٿو ڇڏي. مون کي ڪورون جي ٻين ساٿين جو خيال بلڪل نٿو ستائي اهي ٽيئي آهن جيڪي پانڊون سان وڙهي، کين ماري سگهن ٿا. ٿين جهڙي ڳالهه آهي ته دروڻا چاريه پاسو ڪري وڃي. منهنجا پٽ دروڻا جا وڏيار ٿي آهن. ٿين جهڙي ڳالهه آهي ته دروڻا پنهنجن شهن سان جنگ ڪرڻ نه چاهي. ٿين جهڙي ڳالهه آهي ته سوڀاويڪ پر ڪري هو کين مارڻ نه چاهي. پنامه ڪڏهن به پانڊون کي ڪوڙ ڪونه چاهيندو. پر اسانجو وڏي م وڏو شترو آهي ڪرڻا. هو منهنجي بئن کي ماري دريودن کي خوش ڪرڻا ٿو چاهي. ڪرڻا آهي به چوڏو جوان، هو يودن جو سر مور آهي. جڏهن ڪرڻا ۽ ٻين پانڊون جي ڀڃ جو پٿر منهنجي سامهون اچي ٿو تڏهن منهنجي دل آڱ ۾ پيل اڪڙيءَ جيان ٿي جلي. هاڻي وقت آهي ته مان ڪرڻا کي ڳولهي لهان ۽ کيس سندس جرم بابت سڄي سڄي وارثا ٻڌايان. جڏهن کيس نيڪ نيڪ ڳالهه

جو پتو لڳندو، تڏهن هو شايد دريوڌن جو طرف ڇڏي
ڏيندو.”

ڪنٽي ۽ ڪرڻ جو ملڻ

اهڙيءَ ريت دل ۾ ڏکي ٿيندي، پنهنجي پٽن جي رکيا
جي چٽا ڪندي ڪنٽي گنگا جي ڪناري هلي ويئي. گنگا
ٽهري ڪرڻ روز سنڌيا ڪرڻ لاءِ ويندو هو.

جڏهن ڪنٽي اتي پهتي تڏهن ڪرڻ پڳوٺ ڏيان ۾ هو.
هو سنڌيا ڪري رهيو هيو. سندس مونهن پورب دشا ڏانهن
هو، سندس هٿ ادب سان ٻڌل هئا. ڪنٽي چپ چاپ
ڪري ڪرڻ جي پٺيان ٿي بيٺي. ڪرڻ ڏيان ۾ ايترو مڱ
هو، جو هنڪي انهيءَ ڳالهه جي سمڪ ٿي ڪانه رهي. نيٺ
جڏهن سج چڙهڻ لڳو ۽ هنجي پٺيءَ کي گرمي لڳي، تڏهن
هن جو ڏيان کليو.

جڏهن ڪرڻ جو ڏيان کليو، تڏهن هن پوئتي نهاريو.
ڏٺائين ته ڪنٽي ديوي سندس پٺيان بيٺي آهي ۽ پنهنجي
مٿي کي اُس جي ٿوڪان بچائڻ لاءِ ڪرڻ جو پٺو جهلي بيٺي
آهي. مهاراجا پانڊوءَ جي ڌرمپٽني، پانڊون جي ماما هن
ريت انهيءَ انتظار ۾ بيٺي هئي ته ڀل ڪرڻ شانتيءَ
پورو ڪ پنهنجي سنڌيا پوري ڪري. اهو درشيم ڏسي ڪرڻ
وسميءَ ۾ پئجي ويو. پاڻ سنڀالي هن ڏاڍي پريم ۽ پوڄا
جي پاو سان هي وڃن پنهنجي مک مان ڪڍيا! ”اڏ ڀرت
سارڻيءَ ۽ راڌا جو پٽ توکي پرڻام ٿو ڪري. آڳيا ڪر ته مان
تنهنجي ڪهڙي شيوا ڪريان؟“

ڪنٽي اتي ڪرڻ کي چيو: ”ڪرڻ! تون ائين نه سمجه
ته تون ڪو ڪوچوان جو پٽ آهين. راڌا تنهنجي ماءُ ڪونه
آهي. تون ’سوٺ‘ جاتيءَ جو ٻالڪو ڪونه آهين. تون سورج
ناراڻو جو پٽ آهين. تون ڀرتا جي ڪڪ مان نڪتو آهين.“

پر ٿا جو ٻيو نالو ڪنٽي آهي. هوءَ راج ٻٽري آهي. شل سدا
سڪي رهين.“

وڌيڪ پوءِ ڪنٽيءَ ڪرڻ کي سندس جنم جي سموري
ڪٿا ٻڌائي ۽ چيائين ”تون جڏهن ڄايو هئين تڏهن تنهنجي
ساري شريڙ تي ايشوري ڪوچ (زرهه) پڪيل هو ۽ تنهنجي
ڪنن ۾ سونا ڪنڊل پيل هئا. ڇاڪاڻ ته توکي اها ڄاڻ
ڪانه آهي ته تون ڪو پانڊون جو پيءُ آهين، انهيءَ ڪري
تو ڌريوڌن جو پاسو ورتو آهي ۽ پانڊون کي ڏڪارين ٿو.
اها ڳالهه تنهنجي شان وٽان ڪونه آهي ته تون ڌرتراشٽر جي
پٽن جي آڏين رهين ۽ سندن هٿ ٺوڪيو هجي. ارڃن سان
ملي وڃ ۽ راج ڏٺين سان هڪ ٿي. پوءِ سارو سنسار تنهنجي
چوڙن ۾ جهڪندو. انهيءَ حالت ۾ ارڃن ۽ تنهنجي ايتري ئي
ڪير تي ٿيندي، جيتري اڄ ٻار ۽ ڪرشن جي آهي. جڏهن
تون پنهنجن پنجن ڀائرن جي وچ ۾ وهندين، تڏهن ائين ڏسڻ
۾ ايندين، جيئن ديوتائن ۾ ٻوڙها. جڏهن معاملو منجهيل هجي،
جڏهن ڪرتويہ اڪرتويہ جو ٺيڪ پتو نه پوي، تڏهن منش
کي ماتا پتا جي چوڻ تي هلاڪ گهرجي ۽ کين پوسن ڪرڻ
گهرجي. اسانجي شاسترن انوسار ائين ڪرڻ پوءِ ڌرم آهي.“
جيئن ڪنٽي هئي ۽ واک ڪڍيا، تيئن ڪرڻ جي من ۾
هڪ وار اهو ويچار آيو ته سوريه نارايڻ ڪنٽيءَ جي ڳالهه جي
ٻنڌرائي ڪري رهيو آهي. پر ڌريوڌن جي نمڪ ڪري
هن جي ٻڌي پوشت تي چڪي هئي، سو انهيءَ اشاري جي
الٽي معنيٰ سمجهيس. سمجهيائين ته سورج منهنجي پريڪيا وٺي
رهيو آهي. هو ڇاچي رهيو آهي ته مان ڪيتري قدر پنهنجي
ويچارن تي ٻڪو رهان ٿو.

سندس دل ۾ هيڪر مانا جي سپاڙڪ پيار جو امنگ
اٿيو. هڪ رار پنهنجي لاپ جو به ويچار ڇڏيس. پر انهن ٻنهي
ڀاونائن کي هن دل پڪي ڪري ڏيڻي ڇڏيو. ٿورو اڏاس

ٺي هن چيو: ”پياري امان! جيڪي نون چئڻ ٿي سو ڌرم
 جي ورڌ آهي. جيڪڏهن مان پنهنجي ڪري ڪرڻو به جو
 رستو ڇڏيندس ته پاڻ کي وڌو جوکو رسائيندس. اهڙي
 ضرب بڌڪيتر ڪوشش ڪري مون کي پهچائي ڪونه سگهندو.
 جڏهن مان معصوم بااڪ هيس تڏهن تو مون کي نديءَ ۾
 اچائي ڇڏيو. اهڙيءَ ريت ڪثريءَ طور جيڪي منهنجا جنم
 سڌ اڌڪار هئا، سي مون کان ڪسي ورتا. وقت سر ٿو مانا
 جو ڌرم ڪونه پاليو. هاڻي تون پنهنجن ٻن پٽن جي پلائيءَ
 خاطر ڪثريءَ جي ڌرم جون ڳالهيون ٿي ڪرين. جيڪڏهن
 هن وقت مان پاندون جو طرف وٺندس ته جهان چوندو ته
 پاندون جي طاقت ڏسي مان ڏکي ويو آهيان. مان ڌرتراشترو
 جي پٽن جو نمڪ کاڌو آهي. هو مون کي پنهنجو سورموسائي
 ۽ سهڪاري ڪري سمجهن ٿا. هنن مون تي گهڻيون ئي مهربانيون
 ڪيون آهن. هاڻي جڏهن سندن مٿان بڌ جي آڏا ڪڙڪا
 لڳي آهي، جڏهن حالتون نازڪ ڪڙيءَ تي پهتيون آهن،
 تڏهن ئي تون مون کي چئڻ ته مان نمڪ حرام ٿي پاندون
 جو طرف وٺان. ڌرتراشترو جا پٽ ائين سمجهن ٿا ته جيئن
 مضبوط پيڙيءَ ۾ چڙهي آدمي سمنڊ پار ڪندا آهن، تنهن
 منهنجي وسيلي بڌ جو ساگر پار ڪندا. مان ئي نه کين لڙڻ
 لاءِ انساھت ڪندو رهندو هيس. هاڻي مان کين وچ سمنڊ
 ۾ ڇڏي ڪيئن بي وقتا ٿيان؟ انهيءَ کان وڌيڪ ڏوڪي بازي
 ڪهڙي ٿيندي؟ انهيءَ کان وڌيڪ بي شڪري ڪهڙي
 ٿيندي؟ ٻڌاء ته هن جهان جو ڪهڙو اهڙو پدارت آهي جنهن
 لاءِ هيتري وڏي قيمت ڏجي؟ پرلوڪ جو ڪهڙو سڪ آهي
 جنهن کي هن رستي خريد ڪرڻ واجب هجي؟ اسان کي
 پنهنجو ٿورو لاهڻ گهرجي. مون کي پنهنجو رڻ چڪاڻڻ گهرجي.
 پراڻ نچاور ڪري به ڪرڻو به پالڻ گهرجي. بيءَ حالت ۾ مان
 هڪ راجي چور جهڙو نيچ سمجهڻ ۾ ايندس. هيترا ورهيه

مان ٻي ڪورون جي آڌار تي پليو آهيان. ڇا مان اهو سمورو
 کاڌو پيتو ٿيڻ جيان هڙپ ڪري وڃان؟ هن لڙائيءَ ۾ مان
 پوري بل سان تنهنجي پٽن سان وڙهندس. مان توکي دوکو
 ڏيڻ لاءِ تيار ڪونه آهيان. مهر ٻائي ڪري معاف ڪريو.

ايتري گفتگو ڪرڻ کان پوءِ ڪرڻ جو من ڀرجي آيو؛
 هن ڪنٽيءَ کي چيو ”اما تو گهڻي قدر مون تي زور ٻار وڌو
 آهي. تنهنجي ڳالهه ۾ اجائي وڃڻ نه گهرجي. ارڃن کي مون
 سان لڙڻ ڏي. جنگ ۾ ارڃن مردو يا مان مردس. تنهنجي
 باقي چئن پٽن کي مان هٿ ۾ ڪونه لائيندس، ڀل هو مون
 سان ڪهڙي به جڻ ڪري ڪن. اهڙيءَ ريت هي ويڙ
 پٽن جي مائٽا تون پنجن جي مائٽا ئي بڻي رهنديءَ. لڙائيءَ
 ۾ مان پنجنس يا ارڃن. باقي چار نه سلامت رهندا. اهڙيءَ
 ريت تو وٽ پنجن جا پنج پٽ قائم رهندا.“

جڏهن ڪرڻ هن ريت دريڏا سان ڪٿي ڌرم جي ڀالڻ
 جون ڳالهيون ڪيون تڏهن ڪنٽيءَ جي من ۾ پالت پالت
 جا ويچار اچڻ لڳا. هوءَ ڪجهه ڳالهائي نه سگهي. ڇپ ڪري
 ڪرڻ کي گلي لڳائي هلي ويئي.

دل ۾ چيائ ”گرم ريڪا ڪوبه مٿان نٿو سگهي. ورڏاڻا
 جي لکي کي ڪوبه ٺاري نٿو سگهي. ڪرڻ اهو وڃڻ ڏٺو
 آهي ته هو پنهنجن چئن پٽن جي رکيا ڪندو. هن جو اهو
 پرڻ به بهومولي آهي. شل ايشور سندس ۾ ڀلو ڪري.“

[۵۷]

سر سڻاڻي پاندون جي چونڊ

گورلد اپيلوي ۾ پهچندي هستناپور جو سمورو حال پاندون

جي پيش ڪيو. هن چيو: ”مان گهڻوئي زور لڳايو نه هو
 ڌرم جو رستو وٺڻ ۽ اهو ڪجهه ڪن جنهن ۾ سندن پلو هو.
 پر اها سموري ڪوشش وڻت وئي. هاڻي هڪ ئي رستو
 وڃي بچيو آهي. راجپوتي ۽ جي نيمن انوسار شام، دان، پيڪ
 ۽ ڏنڊ چار رستا آهن. اُتي رستا اسٽل ٿيا آهن. باقي چوٿون
 مارڻ ئي وڃي رهيو آهي. لڙائيءَ کان سواءِ ٻيو چارو ڪونه
 آهي. اُتي ٻيا ۾ دريوڏن کي جيڪا صلاح پڙهڻ ڏني سا
 انهيءَ مورڪ کي نه آڻي. هاڻي اسان کي بنا ديو مدار جي
 جنگ جي تياري ڪرڻ گهرجي. ڪروڪيتر جي پومي رست
 جي پياسي آهي.“

ڪرشن جي گشتگو ٻڌڻ کان پوءِ بدشتر ڀائرن کي چيو:
 ”ڀائرو! هاڻي شانتيءَ جي ڪا به آشا ڪانه آهي. سينا کي
 تيار ڪريو ۽ باقائدي انهيءَ کي صفن ۾ هلايو.“

ڀانڊون جي وڏي لشڪر کي ستن ڀاڱن ۾ ورهايو ويو.
 ستن سئنهائين کي هڪ هڪ حصو سپرد ڪيو ويو. رهي
 ست هئا: درويڊ، وراٽ، ڌرشنڊيمن، شڪندي، سايڪي،
 چيڪتان ۽ پيمسين. هاڻي سوال ٿيو ته سر سئنهائين ڪنهن کي
 ٿاڀجي. انهيءَ لاءِ سيني جي راءِ وٺڻ جو ضرور هو.

انهيءَ زماني ۾ رواج هو ته سيني کان ننڍي جو رايو پهرين
 وٺبو هو ۽ پوءِ وڏن جو رايو وٺڻ ۾ ايندو هو. انهيءَ ڪري
 ننڍڙن ۾ اتساهه ۽ آتم وشواس پيدا ٿيندو هو. جيڪڏهن
 وڏن جو رايو پهرين وٺڻ ۾ اچي ها ته پوءِ ننڍڙن کي آزاديءَ
 سان ڳالهائڻ ۾ هڪ ئي ها. انهيءَ حالت ۾ سچن ٻچن مٽيڊن
 کي ظاهر ڪرڻ ۾ مڙيوئي بي ادبي سمجهڻ ۾ اچي ها.
 انهيءَ ڪري ڌرم پتر پهرين پهرين سهديو جو رايو ورتو.
 بدشتر چيو ”انهن ستن مان هڪ کي سر سئنهائين بڻائڻ
 گهرجي. سر سئنهائين اهڙو ٿيڻ گهرجي، جو پيشم پنامها جو
 پورو پورو مقابلو ڪري سگهي. پيشم ۾ اهڙي شڪستي آهي

جو هو پنهنجن شترن کي ساڙي رک ڪري ڇڏيندو آهي. سر سڻاڻي اهڙو ٻُڌل گهرجي ٿو. عالمن موجب لشڪر جي بيهڪ ۾ صحن ۽ نيڪ نيڪ ڦير ڦار ڪري سگهي. هاڻي ٻڌاءُ ته پنهنجي راءِ موجب اهڙي جوابداري ڪير ڪٿي سگهندو؟”

سهيڊو ورائيو: ”متسم راج وراٽ کي سر سڻاڻي ٻڌائڻ گهرجي. وراٽ ئي اسانکي اڳيائين واس وقت مدد ڪئي هئي. اڄ به انهيءَ جي سهايتا سان اسين پنهنجو راج واپس گهري رهيا آهيون.“

سھديو کان پوء نڪل ڇو وارو آيو. نڪل چيو: ”منهنجي
نظر م سٺي م سٺي ڳالھ آھي درويڊ کي سر سڻائڻي بڻائڻ.
ھو آيو، سيالڻ، ھمت ۽ بل م سڻي کان سرس آھي.
ھنجو ڪل ٻ ڏاڍو اوچو آھي. درويڊي ۽ جي پتا درويڊ
تيراندازي ۽ جو ھنر خود ياردواج کان سکيو آھي. ھو ڳھڻ
ڏينھن کان سڌ سانڍي ويٺو آھي، تہ دروڻاچار ۽ سان لڪر
کانوان. سڀ راجائون ٻ درويڊ جي عزت ڪندا آھن. ھو
اسانجي اھڙي ۽ ريت سھائتا ڪري رھيو آھي، جڏن پتا بنھنجن
پتن جي ڪري. پيشم ۽ دروڻاچار ۽ جو مقابلو درويڊ کي ئي
ڪرڻ گھرجي.“

هاڻي تڏم پتر ڏانهن جو رايو ورتو. ارڃن جواب ۾ چيو ته ”مان سمجهان ٿو ته ڏرشتديمن اسانجو سپهه سالار ٿيڻ گهرجي. ڏرشتديمن اهو ويو آهي، جنهن جون اندريون پنهنجي وس ۾ آهي. هنجو جنم ئي ٿيو آهي ڏرو ٽاڻا پاريه کي ختم ڪرڻ لاءِ. پيشم جي تيرن جو ڏرشتديمن ئي چڱيءَ ۾ مٿاڀلو ڪري سگهندو. سڀني کي ڄاڻ آهي ته پيشم جي ٻاڻن اڳيان ٻر سر ۾ بهي ڪونه سگهيو هو. منهنجي نظر ۾ ڏرشتديمن ئي سر سٺا پٽي ٿيڻ جي يوڱ آهي. مون کي ٻيو ڪو خيال ۾ ئي نٿو اچي.“

ارجن پنهنجو رايو ڏيئي چڪو ته پيمسپن هن ريت پنهنجي

راء ظاهر ڪئي: ”راجن! جيڪي ارجن چوي ٿو، سو برابر آهي، پر رشين ۽ مهاڻاڻن جو چوڻ آهي ته پيشمر کي مارڻ لاءِ شڪنديءَ تي جنم ورتو آهي. شڪنديءَ جو جهڙو ٻه پوسرام جيان ڇهه ڪندو آهي. مان نڌو پانيان ته شڪنديءَ کان سواءِ ڪو ٻيو پيشمر کي ماري سگهندو. انهيءَ ڪري منهنجو راءِ آهي ته شڪنديءَ کي سڀه سالار بڻايو.“

انت ۾ ڏسڻ ڪرڻ جي راءِ ورتي. ڪرڻن جواب ۾ چيو ”جن به جوڌن جا نالا ورتا ويا آهن، سي سڀ سر سڻائي ٿيڻ جي يوگ آهن. انهن مان هر هڪ ڪورون جي دل ۾ ڏهڪاءُ وجهي سگهندو. پر سڀني ڳالهين جو ويچار ڪري مان ارجن جي راءِ کي ٽيڪو ٿو ڏيان. انهيءَ ڪري ڏرڻديمن کي ٽاڪ ڏيئي، سڻائايڪ بڻايو.“

[۵۸]

ڪورون جي چونڊ

ڪورون جي لشڪر جو سر سڻائي هو پيشمر. دريوڌن پيشمر کي نمسڪار ڪري چيو ”جئن ڪار ٽڪيه (شو جو پٿر، گڻيش جو پاڻ) ديوتائن جي لشڪر جي اڳواڻي ڪئي هئي، تن اوهان اسانجي لشڪر جا اڳواڻ ٿي، اسانکي سوڀارو ڪريو. جئن رشيپ (وڏي ڏاند) جي پٺيان وڃڻا هلندا آهن، تن اسين اوهان جي پٺيان هلنداسين.“

پيشمر جواب ۾ چيو: ”باڪل ٽيڪ ڳالهه آهي. پر هڪ ڳالهه ڌيان ۾ رک. منهنجي نظر ۾ جهڙا ڏر ٽراشٽر جا پٽ آهن، تهڙائي پانڊوءَ جا پٽر آهن. مان توهان پرڳيا ڪئي آهي. اها مان پاليندس ۽ لشڪر جي اڳواڻي ڪندس. منهنجي تيرن سان روز لکين هزارين شترو مرندا. پر مان پانڊوءَ جي

پتن کي ماري ڪونه سگهندس. هيءَ لڙائي منهنجي صلاح
 پتاندر ڪونه ٿي ڪئي وڃي. انهيءَ هوندي به مان هر هڪ
 فرض بجاءِ آئيندس، پر پانڊوءَ جي پتن کي ڪونه ماري بندس.
 ”هڪ ڳالهه پي به آهي. سورج پتر جيڪو اوهان کي ڏاڍو
 پيارو آهي، سو منهنجو وروڌي آهي. هنکي اها ڳالهه نٿي
 وڻي ته ڪو مان اوهانجو نيتا ٿيان. هنجيءَ منهنجي ويچارن
 ۾ به وڏو اثر آهي. جيڪڏهن اوهان جي مرضي پوي ته
 پل انهيءَ کي سر سٿاپتي بڻايو. مونکي انهيءَ تي ڪوبه
 اعتراض ڪونه آهي. پل شروع کان وٺي هو جنگ ڪري.“

پيشمر کي ڪرڻ جون ڳالهيون ڪونه وڻنديون هيون.
 هنکي ڪرڻ جو وهنوار اڳرو لڳندو هو. انهيءَ پراڻي زماني
 ۾ به وڏا وڏا آدمي هڪ ٻي سان ايرڪا ڪندا هئا. ڪرڻ
 کي نه رڳو پيشمر سان ايرڪا هئي، پر مڄهس ايمان به جهجهو
 هو. هو ٻڌاڪ به ڏاڍي هڻندو هو. هن چيو ”جيسين پيشمر
 جيترو آهي، تيسين مان يڌڪيتر ۾ پير ڪونه پائيندس. جڏهن
 پيشمر پتامها ختم ٿيندو، تڏهن ئي مان لڙائيءَ ۾ پاڻ وٺندس.
 انهيءَ وقت مان ارجن جو مقابلو ڪري کيس ۾ پوريءَ جو
 راهي بڻائيندس.“

در يون پيشمر جو شرط قبول ڪيو ۽ کيس تنڪ ڏيئي
 سر سٿاپتي بڻايو. پوءِ نه ڪورون جو لشڪر ڪروڪيتر ڏانهن
 ائين گاهي ويو، جيئن ڪو درياھ اٿل کائي.

[۵۹]

بلرام

جڏهن يڌ جون ٺيار يون ٿي رهيون هيون، تڏهن هڪ
 ڏينهن اوچتوئي اوچتو ڪرشن جو مري پوسد پراڻا بلرام

اچي ٻانڊون جي ڇانوڻي ۽ م نڪتو. هليد [ٻارام هو، ڪند
 تي رکي هاندو هو، انهيءَ ڪري کيس اهو نالو مليو هيو |
 جي ڪند تي رکيل هو هو. سندس ڪچڙا هوا نيريءَ ريشم جا.
 سندس ڇاتي هئي ٻاهر نڪتل، سندس ڪلها هوا ڪشادا.
 سندس هانن جي نور هئي شاندار. ائين ئي هليو، جيئن
 هر گءِ راج ڪيهرِي شينهن هلي. اڃان ٻارام اندر آيو مس نه
 يڌستو، ڪرشن ۽ ٻيا سڀ سندس آڇيان ڪرڻ لاءِ اٿي بيٺا.
 ٻارام وري ٻانڊ کي وڌن، درويڊ ۽ وراٽ راج جهڙن کي
 نمسڪار ڪيو. پوءِ هو ڌرم پتر جي ڀرسان ويهي رهيو.
 ٻارام ٿوريءَ دير کانپوءِ چيو ”اسان ٻڌو آهي ته ڀرت جي
 سڀتان اڄ لوپ، ڪروڌ ۽ ڌڪار جو شڪار ٿي چڪي آهي.
 مون ائين به ٻڌو آهي ته شانتيءَ ۽ سنڌيءَ جون ڳالهيون
 بالڪل ٽٽي چڪيون آهن ۽ يڌ جي گهوشا ٿي چڪي آهي.
 اهي ڳالهيون ٻڌي ڪري مان ڪروڙيتڙ ۾ آيو آهيان.“
 ڳالهائيندي ڳالهائيندي سندس من ڀرجي آيو. ٿورو
 آرام ڪري هن وڌيڪ چيو: ”ڌرم پتر! سامهون پيانڪ
 بربادي ٿي ڏسڻ ۾ اچي. ساري ڀرتوئي رت سان رنگجي
 پوندي. ايتري رتوڇاڻ ٿيندي جو چوڌاري ڳاڙهو ڳارو ڏسڻ
 ۾ ايندو. هر هنڌ چچريل لاش ۽ هڏيون ڏسڻ ۾ اينديون.
 درياڳ اچي ڪترين کي ورايو آهي. هو سڀ پٿر يا ٿي پيا آهن
 ۽ هٿ پنهنجي بربادي ڪرڻ لاءِ اچي گڏ ٿيا آهن. مان
 ڪيترائي دفع ڪرشن کي چيو آهي ته ”دروڌن اسان کي
 اوڻوڻي ويجهو آهي، جيترو ٻانڊو پتر. انهيءَ ڪري هن
 پاڳيڙي جي جهڳڙي ۾ اسان کي ٿر پڪ رهڻ گهرجي، ڪنهن
 جو به طرف وٺڻ نه گهرجي! پر هو منهنجي ڳالهه نٿو مڃي.
 هن جو ارڃن سان اٿي ڀريم آهي. انهيءَ موھ هن کي موي
 بڻايو آهي ۽ هو اوهانجو طرف وٺي بيٺو آهي ۽ هن يڌ لا
 پنهنجي قبوليت ڏني اٿس. هاڻي ڪرشن ۽ مان هڪ ٻئي جي

وروڻ ۾ ڪيئن پهتداسين؟ ڇوڪرن منهنجو شش آهي ۽
 دريودن کي به مان ڪشتي ڪرڻ سيکاري آهي. مون کي
 ٻئي اکين جي تارن جهڙا پيارا آهن. مان هڪ کي ٻڌي ٻئي
 جو طرف ڪيئن وٺان؟ اها ڳالهه به مون کان سٺي نه وٺندي
 ته ڪورو منهنجي اکين جي اڳيان ناس ٿي وڃي، انهيءَ
 ڪري مان هن لڙائيءَ ۾ بند شامل ڪونه ٿيندس. هن سرور
 پسر ڪندڙ مهاڀاري اڳتيءَ کان مان دور رهندس. هن
 درگهتيا جو ويچار ڪري منهنجو نه جيون مان چس ٿي نڪري
 ويو آهي. انهيءَ ڪري مان تيرت ياترا ڪندو رهندس.

آپدا روپي ٻڌ بابت هن ريت گشتگو ڪري، ٻارام هليو
 ويو. سندس دل ۾ گھرو دک هو. هن ڀرپو پڳتيءَ دواران
 پنهنجي من کي سنڌوش ڏيڻ ٿي گھريو.

ٻارام جي هن ڪٿا مان اها ڳالهه پڌري آهي ته بعضي
 بعضي ڀلا ۽ سچا آدمي ڏاڍي مونجهاري ۾ اچي قاسندا آهن.
 هنن جي سامهون به ٻڪه موجود هوندا آهن. سندن نظر ۾
 ٻنهي طرفن ۾ هڪ جيتري سچائي هوندي آهي ۽ ٻئي
 طرف نياءَ انڪول ڏسڻ ۾ ايندا آهن. پر ٻنهي جو رستو نيارو
 نيارو هوندو آهي، بلڪ هو هڪ ٻئي جا مخالف هوندا آهن.
 هاڻي هنن ڀلن آدمين لاءِ ڪنڌائي اها هوندي آهي ته هو
 ڪهڙي طرف ٿين، ڪهڙيءَ ڌر کي سهائتا ڪن. جنم
 ڪنن ته جنم ڳورن، پڙ ڪنن ته پڙ ڳورن. هڪ طرف باڻي
 ٻئي طرف باهه. انهيءَ اوستا ۾ دل کي ڏاڍو گھرو دک
 رسندو آهي.

اها ڪنڌائي ايماندار آدمين کي ٿي درپيش ايندي آهي.
 بي ايمان آدمين کي ڪا به اهڙي مشڪلات منهن ڪونه ڏيکاريندي
 آهي. هو هوندا آهن سوار ٿي. ڪندا اهو ڪم جنهن ۾ سندن
 مطلب ڀورو ٿيندو. طرف وٺندا انهن جو چن سان سندن

گهاٿو لاڳاپو هوندو. مدد ڪندا انهن کي جن ۾ موه قاتل هوندن يا جن مان ڪو مطلب ست ٿيندڙن. ڀڳڙي پيچ اتي ورائيندا جسٽ پورو ٿيندو، جهڙي واڌ ڏسندا اهڙي پٽ وٺندا.

پر اهي ڀلا آدمي، جي نساوڙي آهن جن سنساري ترشائون تياڳي ڇڏيون آهن، تن لاءِ اهڙن اوسٽائن ۾ ترڻو ڪرڻ ڏاڍو ڪمڻ ٿيندو آهي. مهاڀارت جوئي ڪري خيال ڪريو. پنامها کي جنگ ڪندي ڪيترو نه من جو ڪليش ٻهتو هوندو. هن ڪورون سان ٻرڻ ڪيو هو، هن ڪورون جو نمڪ کاڌو هو، سندس وويڪ جي ساکي اها هئي ته پاڻڊو ڌرم تي آهن ۽ ڪورو ٻاپ تي. وڌر جي وياڪتا به گهٽ ڪونه هئي. بدشتر کي ذري ذري تي دل ۾ چير تي پيا. ڪرڻ کي به ڪنٽي جي آديش ۽ ڪورون جي مٽڙي جا وچير چونڊ ڪرڻي هئي. هاڻي هنن مڙيني مهائمان پنهنجو پنهنجو رستو اختيار ڪيو. هڪ هڪڙي ريت دل کي پرڇاڻو ته ٻي ٻي ريت. جدا جدا مارڻ جيڪي انهن چونڊيا، تن جو ڌارو مٽار هو سندن سپاءُ، سنسڪارن ۽ سکياڻن تي.

اڄ ڪالهه جا سمالوچڪ ڪئي وار آهو بنيادي فرق نظر انداز ڪندا آهن، اهو مؤاڪ انٽر پلائي ڇڏيندا آهن ۽ سڀني کي ساڳين ماڻن سان ماڻن جو ريت ڪندا آهن. اهو رستو نڪ نه آهي، رامايڻ ۾ پڙهندي ڏسبو ته دشرت کي به ڏاڍي ۽ مڪشلات کي منهن ڏيڻو هو. ڪنڀ ڪرڻ جي ڪمنائي به گهٽ ڪونه هئي. يوت، لڪشمڻ ۽ ماريج کي به اهڙن مونجهارن مان لنگهڻو پيو هيو. هنن مان هر هڪ پنهنجي پنهنجي نموني انهن الجهن کي سلجهايو. سندن رستن کي پڙهڻ ۽ ڇاڇڻ مان اسين ڪئي سکياڻون پراپت ڪري سگهنداسين. انهن جي ورتلن وسيلن جو اڀياس اسان کي پنهنجن ڪمن لاءِ ڪارائتو ٿيندو. ٻلام جي تخت رهڻ مان به وڏي سکيا ملي

ٽي. مٿا ڀارت جي لڙائيءَ ۾ ڀارت ورش جي سڀني راجائن
 بهروز ورتو هو. رڳو به راجڪمار ئي نرڳ رهيا. هڪ هو
 بلرام ٻيو هو ڀوج ڪت جو راجا رڪم. رڪم جي ننڍي پيٽ
 رڪمڻيءَ جو وواه شري ڪرشن سان ٿيو هو. رڪمڻيءَ جي
 ڪٿا ايندڙ اڌ ڀاءُ ۾ ڏني وڃي ٿي.

[۶۰]

رڪمڻي

وڌو ڀڄي راجا پيشمڪ کي پنڃ پٽ ۽ هڪ نياڻي هئي.
 هن ڪنيا جو نالو رڪمڻي هو. جهڙي سندس هئي سندس
 صورت: ٺهڙي ئي اعليٰ هئي سندس سيرت. هوءَ اڃا ننڍي ئي
 هئي ته ڪرشن جي ساراه ٻڌي هٿائين. هن جي من ۾ آيو ته
 وواه ڪجي ته ڪرشن سان. سندس اها اڃانت ڀرتي وڌندي
 ويئي، رڪمڻيءَ جي ڳالهه هنجي مٿن مائٽن کي ٺيڪ لڳي.
 پر سندس وڏي ڀاءُ رڪم کي اها ڳالهه ڪانه وڻي. رڪم
 جو ڪرشن سان دوش هو. رڪم راج جو اثر اڌ ڪاري هو.
 هو يوراج هو. انهيءَ ڪري هنجي سندس پيءُ وٽ گهڻي
 هلندي هئي. رڪم پيءُ تي زور ڀريو ته رڪمڻيءَ جو
 وواه ڇيڏي ۽ جي راجا ششوپال سان ڪجي. راجا هو ٻڌو
 پٽ جي موهر ۾ ڦاٿل، سو انڪار ڪري نه سگهيو. حالتون
 اهڙيون اچي پيون جو رڪمڻيءَ جو وواه سندس اڃا جي
 وڌ ششوپال سان رٿيو ويو.

هاڻي جيئن ڪرشن وشنوءَ جو اوتار هو، تيئن رڪمڻي
 لڪشميءَ جو روپ هئي. لڪشميءَ وشنوهڪ ٻئي کان جدا
 ٿيڻ سا ڳالهه ته ڏاڍي ڳوري ٿي. انهيءَ ڪري رڪمڻيءَ
 جي ننڍن ڦٽي پئي. هوءَ هن آڀدا مان بچڻ لاءِ ڪورستو

ڀرندڻا لڳي: ڪنوارين ڪنڀارن جي لڄ هڪ پاسي رکي، هن هڪ ٻرهمڻا سان صلاح ڪئي. ٻوڙ هن انهيءَ ٻرهمڻا کي ڪرشن ڏانهن موڪليو ته وڃي سائس سندس دل جو حال اوري ۽ ڪائس هن آڀدا جي سمي سهايتا گهري.

رڪمڻي جي راڄا انوسار ٻرهمڻا دوارڪا ڏانهن ويو. اتي وڃي ڏاڍيءَ آزيءَ ۽ نيزاريءَ سان رڪمڻيءَ جي دڪن جو داستان ڪرشن کي ٻڌايو ۽ کيس سهايتا ڪرڻ لاءِ نو پڻ ڪيائ. رڪمڻيءَ جو لکيل پتر به ڪرشن کي ڏنائ.

پتر هن ريت لکيل هو:

”مان اڳيئي توکي پنهنجي دل جو ڏٺي ۽ پنهنجي من جو مالڪ بڻايو آهي. انهيءَ ڪري مان توکي وينتي ٿي ڪريان ته جلد اچي منهنجي مدد ڪر. دير مدار ڪرڻ جي حالت ۾ ممڪن آهي ته ششوپال مون کي زوريءَ ڪڍي وڃي. اڄ پنهنجي آهي سپاڻي پرائي آهي. دير وجهڻ جو وقت ڪونه آهي. سپاڻي ڪمن به ڪري توکي هٿ پهچڻا گهرجي. اهو خيال رکڻ ته ششوپال ۽ جراسند جون سڃاڻون تنهنجو مٿاڻو ڪنديون. مان تنهنجي ٿيان تنهن لاءِ انهن کي چيڻ ضروري آهي. شل ايشور توکي سوڀ ڏي ۽ مان تنهنجي هٿ اچان. منهنجي ڀاءُ اهو نرڻو ڪيو آهي ته هو مون کي ششوپال سان شادي ڪرائي. وراهه جي سڳهن سان جي سڀنڌ ۾ ئي سپاڻي مان پنهنجن سکين ۽ ساھيڙين سميت لڪشميءَ جي پوڄا ڪرڻ لاءِ مندر ۾ وينديس. اهو سٺي ۾ سٺو وجهه آهي. انهيءَ وقت اڄ ۽ مون کي پڇائي وڃ. جي تون نه ايندين ته آپ گهاٽ ڪنديس، جڏهن بي جنم مان تون ملان.“

ڪرشن خط پڙهندڻي رت تي سوار ٿيو.

وڌرپ جي راڄڌاني هئي ڪنڊن ۾. راڄا جي آگيا ۽ راڄا انوسار اڄ ساري پري خوب سينگاري ويئي هئي. وراهه لاءِ هر پرڪار جون تياريون ٿي رهيون هيون. ششوپال ۽ سندس

سائي ڪرشن جا جاني دشمن هئا. هو سڀ وراهه لاءِ سهي
سنيري آيا هئا.

بلرام کي خبر پيئي ته ڪرشن اوچتو ئي اوچتو اڪيلي سر
وڌرپ جي راڄڌانيءَ ڏانهن روانو ٿيو آهي. هن سمجهيو ته
ڪرشن رڪمڻيءَ کي هٿ ڪرڻ لاءِ ويو آهي. بلرام کي
ڀڄڻو نه آهي جيڪي ڪرشن جي رت جا پياسا آهن، سي
کيس سوڙهو نه گهٽن. انهيءَ ڪري هن ٿڌو ٿڌو سڻا
گڏ ڪئي ۽ ڪرشن جي سهايتا لاءِ روانو ٿيو.

هاڻي رڪمڻي پنهنجن سکين ۽ سهيلين سان گڏجي ڪري
مندر ڏانهن رواني ٿي. اتي هن ڏاڍيءَ شرم ڏاڍي پگتي سان
ديوي اڳيان سر جهڪائي چيو: ”او امبا! تون ڇا ٿي جاڳل
آهين. توکي خبر آهي ته ڪرشن سان منهنجو اڳاڏو پير آهي.“
ڪرڻا ڪري منهنجي آڏاڻا سويڪار ڪر ۽ ڪرشن کي ئي
منهنجو پراڻ پتي بڻاءِ.“

جڏهن رڪمڻي پراڻا پوري ڪري مندر کان ٻاهر نڪتي
تڏهن سندس نظر ڪرشن جي رت تي پوي پئي. رڪمڻي
ڪرشن جي رت ڏانهن ائين ڊوڙندي ويئي جڏهن رڪمڻي
چشم ڏانهن پڇندي ويندي آهي. جڏهن ئي رڪمڻي ڪرشن
جي رت تي چڙهي تڏهن ئي ڪرشن رت کي ٽڪو ٽڪو ڪاهڻ
لڳو. جيڪي به اتي لوڪ هئا، سي هيءَ نظارو ڏسي وائڙا
ٿي ويا.

وڌرپ راج جي نوڪرن ڊوڙي ڪري هيءَ سهوڙو حال
وڃي رڪمڻي سان ڪيو. سماچار ٻڌي رڪمڻي قسم کنيو ته ”مان
ڪرشن جي ڪڍ وڃان ٿو. جيئن مان جنارڊن کي چم پوريءَ
نه موڪليندس، تيئن مان پونتي ڪونه موٽندس.“

رڪمڻي سان وڏي ساري سڻا به ڪيئن. انهيءَ وچ ۾
بلرام به پنهنجي لشڪر سوڌو اچي سهڙيو. ٻنهي ڌرين جي
وچ ۾ سخت لڙائي ٿي. رڪمڻي سخت شڪست کاڌي ۽ بلرام

۽ ڪرشن سوڀ جو سڌو سر ٿي ٻڌي دوا رکيا ۽ بيهتا. پوءِ
پورا سڳن ساٿ ڪري رڪمڻي ۽ جو ڪرشن سان وراهه
ڪيو ويو.

رڪم جو لڙائي هارائي، انهيءَ ڪري هو ڏاڍو شڪي
ٿيو. کيس ايترو شرم وٺي ويو جو راجڌانيءَ ڏانهن موٽڻ جو
خيال ئي ڇڏي ڏنا. جنهن هنڌ جنگ ٿي هئي، اتيئي
پوڄڪت نالي نئون شهر اڏيو ويو. رڪم اتان راج ڪرڻ لڳو.
جڏهن رڪم کي خبر پيئي ته ڪورو ڪيتر ۾ لڙائي ٿيڻ
واري آهي، تڏهن هو وڏو لشڪر تيار ڪري انهيءَ طرف
ويو. ائين سمجهي ته پانڊون کي مدد ڪرڻ سان هو ڪرشن
کي پرڇائي ۽ راضي ڪري سگهندو. هن ارجن کي چيو:
”ڏانهجي! ڪورو ۾ جي سڻا ڏاڍي گهڻي آهي. مان تنهنجي
مدد لاءِ آيو آهيان. مان دشمن جي هر حصي تي حملي ڪرڻ
لاءِ تيار آهيان، رڳو تنهنجي حڪم ڏيڻ جي دير آهي. مون کي
ايتري شڪتي آهي جو مان دروڻاڇاريءَ ۽ ڪرپاڇاريءَ تي
سهوليت سان حملو ڪري سگهان ٿو. مان پيشم پتاما تي به
حملي ڪرڻ لاءِ تيار آهيان. مان پڪ سان توکي جنگ ڪئي
ڏيندس. رڳو تنهنجي راءِ مان مون کي واقف ڪر.“

ارجن هيءَ ڳالهه ٻڌي کلي ڏنو. هن چيو ”اي پوڄڪت
جا راجا! اسين شتروءَ جي سڻا جو وڏو ڏيل ڏسي ڏکون
ڪونه ٿا. اسان کي تنهنجي سهائتا جي ضرورت ڪانه آهي.
نڪي ڪا اسان کي اوهان جي مدد وٺڻ جي خاص اڇا آهي.
وڻيئي ته هليو وڃ، وڻيئي ته هٿ رهي پڙ.“
ارجن جي هيءَ ڳالهه ٻڌي رڪم ڏاڍو شرمندو ٿيو.

کيس ڪروڙ ورائي ويو. انهيءَ ڪري هو پنهنجو سمورو
لشڪر وٺي ڪورو ۾ جي طرف هليو ويو. اتي وڃي دريوڏن
کي چيائ ”مان پانڊون کي مدد جي آڇ ڪئي. پر هنن مدد
وٺڻ کان انڪار ڪيو. هاڻي هيءَ منهنجي سموري سڻا

ٺهنجي شيوا لاءِ حاضر آهي.“
 دريودن جواب ۾ چيو: ”ائين آهي يا نه ته تون مون وٽ
 تڏهن آيو آهين جڏهن پانڊون ٺهنجي مدد وٺڻ کان انڪار
 ڪيو آهي. مونکي اهڙي ڀيڙ ڪانه اچي ٿيئي آهي جو
 پانڊون جي چوٽ سويڪار ڪريان.“
 اهڙي ريت ٻنهي ڌرين رڪم جي بي عزتي ڪئي. شرم
 جو ماريو هو پنهنجيءَ راجڌانيءَ ڏانهن موٽي آيو ۽ جنگ ۾
 بهرو ڪونه ورتا.

جدا جدا آدمي جدا جدا سببن ڪري جنگ ۾ ڌڙڪ
 رهندا آهن. ڪي انهيءَ ڪري ڌڙڪ رهندا آهن جو جنگ
 ۾ شامل ٿيڻ سندن وويڪ جي ورڌ هوندو آهي. ڪي
 آدمي ايمان ۽ گيرپ ڪري ڌڙڪ رهندا آهن. ٻيا وري
 ڪنهن سوارٿ وس ٿيڻس هوندا آهن. ٻارام هو صلح جو ڪانڪي،
 هنڪي شانتي گهر ٻي هئي، انهيءَ ڪري هن مهاپارٿ جي
 جنگ ۾ بهرو ڪونه ورتو. رڪم وري ايمان جي ڪري
 جنگ کان پاسي رهيو. هو ڌرم ۽ ڪرٽو جي نالي تي ڪونه
 هليو. هنڪي پنهنجي عزت ۽ شان جو خيال هو. انهيءَ ڪري
 ٻنهي طرفن کانئس مدد وٺڻ کان انڪار ڪيو.

[٦١]

اسهڪار

ٿڙائيءَ جي پوري ٺاهي هئي. باقي هڪ ڏينهن وڃي
 رهيو هو. پتاما ۽ دريودن گڏ بيٺا هئا. پتاما دريودن
 کي ٻي همٿايو. هن پنهنجي پڪ جي هڪ هڪ جوڌي جي
 شڪتيءَ ۽ بل، ڪاريگريءَ ۽ هوشياريءَ جو ورنن ڪيو.
 پنهنجن ساٿين جا گڻ ٻڌي دريودن جي دل ٽپا ڏيڻ لڳي.

ڳالهائيندي ڳالهائيندي ڪرڻا بابت ڳالهيون ٿيڻ لڳيون. پٽاها چيو: ”ڪرڻا سان تنهنجو ڏاڍو سٺو آهي، تنهنجي نظر ۾ هو وڏو وزير چوڻو آهي. پر مان ائين ڪونه ٿوسمجهان. هنڪي باندون سان گهاٽو ڏريش آهي. اها ڳالهه مونکي ٺٽي وڻي. ڪرڻا ڏاڍو ايماني آهي. هنڪي پٽن هڻڻا جي ڏاڍي عادت آهي. ديش جا جيڪي بهرن صاف جا پهلوڻ آهن، ڪرڻا انهن مان هڪ ڪونه آهي. وري کيس ڇمڻ وقت جيڪو ايشوري ڪوچ هو، سو هن ٻين کي ڏيئي ڇڏيو آهي. انهيءَ ڪري هن اڙائيءَ ۾ هو مونکي گهڻي مدد ڪري ڪونه سگهندو. کيس پر سرار جو به پاراتو مليل آهي. سندس جيڪي ايشوري هٿيار آهن، سي ضرورت وقت سندس ساٿ ڪونه ڏيندا، ڇاڪاڻ جو جن منترن جي وسيلي اهي هٿيار هلائيندا آهن، سي منتن کانئس وسري ويندا. ارجنءَ ڪرڻا جي وچ ۾ جيڪا جنگ ٿيندي، تنهن ۾ ڪرڻا جو موت ٿيندو.“

اهڙيءَ ريت گنگا پتر پيشمر سواءِ لئيءَ ڇڄيءَ جي کليون ڳالهيون ڪيون. دروڻا چاريه به پٽاها سان شاملراءِ ٿيو. هن چيو ”ڪرڻا کي پاڻا ٽي ڏاڍو بانور آهي. هو گهمندي آهي. انهيءَ ڪري يڌڪيتر ۾ اڙڻ جا جيڪي باريڪ ٺٽا آهن، انهن تي هو پورو ڌيان ڏيئي ڪونه سگهندو. اهڙيءَ بي خبرداريءَ جي ڪري هو هارائيندو.“

پيشمر پٽاها جا واکيه ٻڌي ڪرڻا جون اکيون ڳاڙهيون لعل ٿي راون، هن غصي ۾ پير جي چيو: ”پٽاها! تنهنجو مون سان حسد آهي. تون ايرڪالو آهين. تون مونکي نثر جي نگاهه سان ڏسندو آهين. انهيءَ ڪري تون هميشه منهنجي بي عزتي ڪندو رهندو آهين. مان تنهنجو ڪجهه بگاڙيو به ڪونه آهي، نه به مونکي نيچي ڏيکارڻ لاءِ تون هر موقعي تي مون تي عملا ٻي ڪيا آهن. دريودن جي خاطر مون تنهنجا سڀ طعنا ۽ تنڪا ٻي سٺا آهن. تو هائي پير

۾ هن جلد ٿيڻ واري ۽ لڙائي ۽ مان توکي گهڻي مدد ڏيئي
 ڪونه سگهندس. منهنجو اهو پڪو وشواس آهي ته ڪورون
 جي پيڙي ٻڌندي ته تنهنجي ڪري ٻڌندي نه. منهنجي ڪري،
 تو وٽان ئي کين دغا ملندي. سڄي ڳالهه ته اها آهي ته
 تنهنجو دريودن سان سڄو پڇو پيار ئي ڪونه آهي. البت
 دريودن کي انهيءَ ڳالهه جي خبر ڪونه آهي. ڇاڪاڻ جو
 توکي منهنجي لاءِ ثمرت آهي، انهيءَ ڪري تون دريودن
 ۽ منهنجي وچ ۾ ويڃي وجهائڻ جو ڀڃو ڪندو رهين ٿو ۽
 هن جا ڪن پريٽو رهين ٿو. پنهنجي انهيءَ سازش کي سڦل
 بڻائڻ لاءِ تون منهنجي ننڍا ڪندو رهين ٿو ۽ منهنجي ٻل ۽
 پراڳم کي گهٽ ڪري ڏيکارين ٿو. تنهنجي هلت ڪترين
 جي شان وٽان ڪانه آهي. ڪترين ۾ رڳو وڏي ۽ آيو جو مان
 ڪونه ٿيندو آهي. ڪترين جي عزت جو دارومدار آهي سندن
 ويڙها تي. بهادري ئي ڪترين جو زبور آهي. اسان جي وچ ۾
 جهڳڙي وجهائڻ جي ڪوشش کان باز آءُ.

ايتري ڳالهه ڪرڻ کان پوءِ ڪرڻ، دريودن سان ڳالهائڻ
 شروع ڪيو. هن چيو ”اي مهاوير يودا! هر ڳالهه جو پورو
 پورو ويچار ڪر. اهو ڪجهه ڪر جنهن ۾ پنهنجي پلائي
 پائين. پتاما تي گهڻو ڀروسو نه رک. هو اسانجي لشڪر ۾
 ڏڦير وجهائي رهيو آهي. جنهن نموني ۾ هو منهنجي گلا ڪري
 رهيو آهي، تنهن مان توکي چيهو رسندو. هو منهنجي گلا
 انهيءَ ڪري ٽوڪري نه. منهنجو اساهه گهٽجي وڃي.
 هو هاڻي بهائريءَ ۾ آيو آهي ۽ موت سندس سر تي اچي
 بيٺو آهي. حد کان وڌيڪ ايمالي آهي، انهيءَ ڪري پاڻ
 کان سواءِ ٻين سڀني کي بچ ڪري ٿو سمجهي. ائين برابر
 آهي ته ورد آدمين جو مان ڪرڻ کپي ۽ آزمودي وارن کي
 عزت ڏيڻ گهرجي. پر شاسترن ۾ صاف ڄاڻايل آهي ته تمام

وڏي ۽ عمر جي آدمين جو هوش ۽ ويچار شڪتي گهٽجي ويندي آهي. ميوو جڏهن حد کان زياده پيئندو آهي، تڏهن سڙي ويندو آهي. انهيءَ ۾ بدبوءِ پندا ٿيندي آهي. اهو کائڻ جي لائق ڪونه رهندو آهي. ٿو پيشم کي سر سڻاڻي بڻايو آهي. انهيءَ ۾ نه ذرو به سنڊيه نه آهي نه ٻين جي ورتا جي ڪري پيشم جو ڪجهه ناموس وڌندو. مرندا آهن سڻڪ، نالو ٿيندو آهي سڻاڻي ۽ جو. هڪ ڳالهه جو خيال رک نه جيستين پيشم اسانجو سر ڪردو آهي، تيستين مان بلڪل ڪونه لڙندس. جڏهن پيشم موف جي سڀج ٿي سمهندو، تڏهن ئي مان شستر کڻي مڏان ۾ ايندس.

سنسار جو نيم آهي ته اهڪاريءَ کي پنهنجي اهڪار جو پتوئي ڪونه پوندو آهي. جيڪڏهن ڪو سندس ڌيان انهيءَ طرف ڇڪائيندو آهي ته هو انهيءَ ڀلي آدميءَ کي ئي ساڳيو الزام مڙهندو آهي. اهڪاريءَ جي ٻڌيءَ تي پڙدو پئجي ويندو آهي. هو انهن سڀني کي پاڻي سمجهندو آهي، جيڪي سندس گهٽتايون ظاهر ڪندا آهن. هن ڪٿا مان به اهو اصول صاف صاف ظاهر ٿئي ٿو.

پيشم کي غصو نه ڏاڍو آيو. پر وقت جي نزاکت جو خيال رکي هو سوچي ويو. ڏاڍي ڌيرج سان چيائ ”هي سورج پٽ! وقت ڏاڍو خراب آهي. اسين مشڪلافت ۾ ڦاٿل آهيون. منهنجي سر تي وڏو بئال آهي. انهيءَ ڪري مان تنهنجون ڳالهيون ڌيرج سان ٻڌيون آهن. جيڪي به ڪجهه ٿو چيو آهي، سو صبر سان سنو اٿم. جي وڪٽ سمون هجي ها ته اڄ تون جيئندو نه هجي ها. ڪورون جي پٺيان تون پراچت جيان لڳو پيو آهين. تنهنجي ڪريئي مٿن هيءَ مصيبت ڪڙڪي آهي.“

ايترو چئي پيشم ڪري بس ڪئي. هيءَ ڳالهيون ٻڌي درٻوڏن کي دک وڙهي ويو. پاڻ سنڀالي هن چيو: ”پنماها!

مونڪي ارهائين ٻنهي جي سهايتا جي ضرورت آهي. مونڪي
 ٻڪ آهي نه اوهين ٻئي پنهنجي ورتا جو جوهر ڏيکاريندا.
 ٻئي وڏا رس ڪندا. سياڻي سچ چڙهندڙي جنگ شروع
 ٿيندي. هاڻي جڏهن دشمن اسان جي ٻنهي تي ٻيڻو آهي،
 تڏهن اسانڪي پاڻ ۾ وڙهڻ نه گهرجي. شانت ٿي وڃو.”
 دريوڏن جي وينتي ٻڌي ڪري به ڪرڻ ات هڻي
 بيٺو. هو پنهنجيءَ هوڏ ٿان هيٺ نه لٿو. ڇي جيسين پيشمر
 سر سڻائڻي آهي تيسين مان مور نه وڙهندس. دريوڏن
 ڪرڻ جي اڳيان جهڪيو ۽ هنڪي سندس اڇا موجب هلڪ
 ڪرڻ جي موڪل ڏنا. جيتوڻيڪ ڪرڻ جا سپاهي جنگ ۾
 برابر بهرو وٺندا رهيا ته به ڪرڻ پهريان ڏهه ڏينهن پورڻ
 اسهڪار ڪيو. هن ڀڌڪيتر ۾ پير ٿي نه پائو. هن مٿان ڇو
 منهن ٿي ڪونه ڏٺو. ڏهين ڏينهن شام جو جڏهن پٺاڻا
 جي پلنگ تي ايتيو پيو هو، تڏهن ڪرڻ ڏاڍيءَ نمروٽا سان
 وٽس ويو ۽ ويهي هن کان معافي گهريائين ۽ کيس آزادنا ڪيا.
 ته مونڪي آشورواد ڏيو. پٺاڻا ڏاڍي پير سان هنڪي آيسين
 ڪئي. هاڻي ڪرڻ اسهيوگ جو رستو ڇڏي، جنگ ۾ پوريءَ
 ريت سهڪار ڪرڻ شروع ڪيو. هن پاڻ ٿي ريت ڏني ته
 دروڻا چار به ڪي سر سڻائڻي بڻائجي. جڏهن دروڻا چار به
 موٽ ٿيو، تڏهن ڪرڻ سر سڻائڻيءَ جو عهدو سنڀاليو ۽
 ڪورون جي اڳواڻي ڪئي.

[٦٢]

ڪرشن جي سکيا

هاڻ جنگ جي پوري تياري هئي. ٻنهي طرفن جا يوڏا
 اچي مٿان تي گڏ ٿيا. انهيءَ يڳ جي نيتيءَ انوسار ٻنهي

ڌرين پرتگيا ڪئي ۽ ڪترين جي ڀر ۾ ڀڄا جا جيڪي نيم آهن،
 انهن جو پورٽ ريت پالن ڪنداسين. ڀڄ جا نيم وقت به وقت
 بدلجندا رهندا آهن. انهيءَ سمي جيڪي ڀڄ جا نيم هئا ۽
 جن سڌائين ۾ سورما پنهنجي سرسي سمجهندا هئا، تن سڀني
 کي ڀڄيءَ ريت سمجهڻ گهرجي. ائين ڪرڻ بنان اسين هن
 ڪٿا جو آئند ماڻي ڪونه سگهنداسين. ائين ڪرڻ بنان ڪيترين
 ڳالهين ۾ مونجهارو پيسو.

ڪروڪيتر جي لڙائيءَ وقت جئن سڄ لهندو هو تئن
 جنگ بند ڪئي ويندي هئي ۽ وروڙي دل جا لوڪ پاڻ
 ۾ مترن چيان ملندا جهلندا هئا. دودڍڍ (دودو لڙائي) انهن
 آدمين جي وچ ۾ ٿيندي هئي جيڪي هڪ ٻي جا ٿاڻي هئا.
 ڌرم جي ورد جيڪي رستا هئا سي ڪوبه اختيار ڪري
 نٿي سگهيو. مثال طور اهي آدمي جيڪي ڀڄ جو ڪيتر ڇڏي
 ويندا هئا، يا لڙائيءَ تان هٿ ڪڍندا هئا، تن ئي عملي ڪرڻ
 جي منع هئي. گهوڙيسوار، گهوڙيسوار ئي ئي حملو ڪري
 سگهندو هو. گهوڙيسوار کي مجال نه هئي ته ڀيادي ئي حملو
 ڪري. رٿن وارا رٿن وارن سان، هائين، وارا هائين وارن سان
 ۽ پيادا پيادن سان وڙهندا هئا. سپاهي به ٻنهي طرف هڪ
 جيترا ٿيڻ ڪن. جيڪي پيش پوندا هئا يا شرط پرايندا هئا،
 اهي سلامت رهندا هئا. کين ماري ڪونه سگهيو هو. سمجهو
 ڪري ته ڪو سپاهي واندو ٻينو آهي، هو ڪنهن سان لڙڻ
 ۾ مشغول ڪونه آهي، اهڙو واندو سپاهي ڪنهن به اڳ رٿل،
 لڙڻ ۾ مشغول ٿيل سپاهيءَ تي هٿيار هلائي ڪونه سگهندو
 هو. جنهن سپاهيءَ کان هٿيار کسي وٺيا هئا يا جهنجوڙيان
 ڪنهن ٻئي ڪم ۾ لڳل هوندو هو، انهيءَ کي مارڻ پاپ
 سمجهو ويندو هو. جيڪڏهن ڪو مڱدان ڇڏي ڀڄندو هو،
 يا جيڪڏهن ڪنهن جي زره کسي ويندي هئي، ته انهيءَ
 ئي به حملو ڪونه ڪيو ويندو هو. لشڪر سان گڏ شڪن

دهان وغيره جي وڃائڻ وارا جيڪي ساڻي هوندا هئا، تن تي به ٻاڻ ڪونه چور يا ويندا هئا.

ڪورون ۽ پانڊون ٻنهي گنڀيرتا پورو ڪري ڇڏيا ۽ ڪي نه هو انهن نيمن جي پوري ۽ ريت پيروي ڪندا.

جڏهن وقت گذرندو ويو آهي، تڏهن جنگ جي نيمن ۾ وڏو ڦيرو اچي ويو آهي. ڀاپ ۽ پڇ، نياءَ ۽ انياءَ، اڀ ۽ انڀ جا ماڻا ۽ معيار بدلائي ويا آهن. اڄ ڪالھ جي لڙائيءَ ۾ ڪوبه حملي کان بچيل ڪونه آهي. نه رڳو باروت ۽ هٿيارن کي ناس ڪرڻ روا آهي، پر گهوڙن، اٺن ۽ ڇڙن جهڙن بي زبان جانورن کي مارڻ به روا آهي. جنگ جي ميدان ۾ مرهم پئي ۽ وغيره لاءِ دوائن جي ضرورت پوندي آهي. پر اڄ ڪالھ انهن کي به لشت ڪرڻ روا آهي. جيڪي جنگ ۾ بهرو ڪونه وٺندا آهن، پوءِ اهي ننڍا هجن يا وڏا، انهن کي به بنا جهجهڪ جي مارڻ ۾ ڪو انياءَ ڪونه سمجهو ويندو آهي.

مهاڀارت جي سمي به بعضي بعضي انهن سندر نيمن جو ڀنگ ڪيو ويو هو. جڏهن ڀڌ جو اٿاس پڙهيو، تڏهن معلوم ٿيندو ته ڪن وقتن تي ڪن خاص سببن ڪري نيم ٽوڙيا ويا هئا. پر ائين ٿي ٻنهي طرفن ڌرم ڀڌ جا نيم برابر پاليا. سندن لڙائي مانوتا جي سڌائين تي ٻڌل هئي. انهن نيمن جي ڀنگ کي ڪراهن جي نظر سان ڏٺو ويندو هو. انهي ننڍا ڪئي ويندي هئي. خود اهو جيڪو نيم ٽوڙيندو هو، سو به لهجي ٿيندو هو ۽ اٺ ۽ اڻ پڇتائيندو هو.

پيشم پنامها پنهنجن سپاهين کي هن ريت هٿايو: ”وڃ پرڻو! اڄ اوهان کي هڪ شاندار موقعو هٿ آيو آهي. اوهانجي سامهون سرڳ جا دروازا کليا پيا آهن. اندر ۽ برهما سان گڏ رهڻ ۾ جيڪو آئند ملندو آهي، سو اوهان لاءِ موجود آهي. پنهنجي پورو جن جو رستو اختيار ڪريو ۽ ڪترين جو ڌرم پوري ۽ ريت پاليو. پوري اتساه سان جنگ جو ٿيو. ٻش

ڪيرائي ۽ اوچو پڌ پراپت ڪريو. ڪٿري اها ڳالهه ڪڏهن
پسند ڪونه ڪندو آهي ته هو بڊاڀي ۽ بيماريءَ ۾ گرفتار ٿي
ڪٽ ٿي پئي پئي مري. ڪٿريءَ جي دل ۾ هميشه اها ٽمنا
هوندي آهي ته وڻرڪٽيءَ کي پراپت ڪريان. يڌڪيتر ۾ پراڻ
چڏيان.

پيشمر جا اتساه ڏيندڙ شيد سڻي سڀ راجڪمار اتساه
۾ اچي ويا ۽ زور سان پڪاريائون ”ڪورون جي جڏ“
”دريوڏن مهراج جي جڏ“. سندن اشاري ملو ٿي شرنائين ۽
دهلارين خوب پنهنجا واچت وڃاڻڻ شروع ڪيا.

ڪورون جي سڻا ۾ جهنڊن جي جهر ۽ لڳي پيئي هئي.
پيشمر جي جهنڊي تي ڪچور جو روڻ ۽ پنج ٽارا چمڪي رهيا
هئا. اشوٿاما جي جهنڊي تي چٽيل هو شينهن جو ڀڄ. اهو
ڀڄ خوب هوا ۾ اڏامي رهيو هو. دروڻا چاريءَ جو ڌوج هو
سنهري رنگ جو. ان تي اڪريل هو سنياسين جو ڪرمندبل
۽ ڏنڻ. دريوڏن جي پرسڌ ڏجا ٿي وري واسينگ نازڪ
ڦڻ ڪڍي خوب ٺهي رهيو هو.

جڏهن ڌرم راج ڏٺو ته ڪورون جي سڻا جنگ ڪرڻ
لاءِ هر ريت تيار ٿي بيٺي آهي، تڏهن هن ارڃن کي هن
ریت آگيا ڪئي: ”شتروءَ جي سڻا تمام وڏي آهي. اسانجو
لشڪر مثالي ۾ گهٽ آهي. انهيءَ ڪري اسانکي اهڙي
ويوه رچنا ڪرڻ گهرجي، جن اسانجو ڪتڪ هيڏانهن هوڏانهن
ڦهلائ نه گهرجي، اسانجو لشڪر هڪ مرڪز جي ويجهو ٿيڻ
گهرجي. انهيءَ ڪري اسانکي سوچي ويوه (سڻيءَ جي پنهنج
جي نموني) جي روپ ۾ سڻا کي بهارڻ گهرجي.“

انهيءَ ريت ٻنهي طرفن پنهنجي پنهنجي لشڪر کي جنگي
صحن ۾ تيار ڪري بهاريو. جڏهن ارڃن هيءَ نظارو ڏٺو
تڏهن سندس دل ۾ هڪ طوفان ڪڙو ٿي پيو. جڏهن هن
ڏٺو ته مت مانت، گورر شش ۽ يار دوست هڪ ٻي جي

رت جا پياسي ٿي پينا آهن، ٿڌن سندس دل ۾ سنديھ
 پندا ٿيو ته هي ڪم جيڪو اسان ڪرڻ هليا آهيون سو نڪ
 آهي يا غلط. ارجن پنهنجا شڪ شا ڪرڻ جي اڳيان ظاهر
 ڪيا. هن اندر جي آند مانڌ جو سمورو نشو وٺو سوڌن جي
 اڳيان کولي رکيو. هاڻ ڪرڻ کيس ڪم يوگ جو اپديش
 ڪيو، سندس سنڌا ۽ سنديھ نورف ڪيا. اهو اپديش
 پگوت گيتا جي روپ ۾ موجود آهي. لکين لوڪ گيتا کي
 اتم ڪرم يوگ جو اتم ۾ اتم شاستر ڪري مڃين ٿا. ڪروڙين
 انکي ايشور جو واک، الهام، ڪري ليکين ٿا. انهيءَ ۾ سنديھ
 ئي ڪونه آهي ته سنڌا جي ساهتي ڪوش ۾ گيتا جو اسٽان
 ڏاڍو اونچو آهي. گيتا جو سنديش آهي ڪرتو پالڻ ڪرڻ
 فرض بجا آڻڻ. ڪرتو پالڻ ۾ منڻ کي انا سڪت يوگ جو
 پر يوگ ڪرڻ گهرجي. کيس تياڳ جي پاونا سان ڪم ڪرڻ
 گهرجي. کيس قل جي ڪامن، انعام جي اڃا اصل رکڻ نه
 گهرجي. گيتا جو اهو سنديش ڪروڙين لوڪن جو، پوءِ اهي
 ڏنوان هئا يا نرڏن، پڙهيل هئا يا اڻپڙهيل، جيون جي
 منجهيان معاملن ۾ سهائي ٿيو آهي. جنهن به منڻ گيتا روپي
 گنگا ۾ ٽپي ڏني آهي، تنهنجو ڪليش دور ٿيو آهي. اوندو
 انڌڪار جي سمي گيتا جوئي-پڇي، روشنائيءَ جي منار جو
 ڪم ڏنو آهي.

[۶۳]

يڌشتر آسيس گهري ٿو

بئي ڌريون جنگ شروع ڪرڻ لاءِ ٿيار پنيون هيون
 ته اوچتو ئي اوچتو ڌرم پتر يڌشتر (يڌشتر جي معنيٰ آهي
 اهو جيڪو يڌ ۾ مضبوط ٿي پهي) پنهنجي زره لاهي ڪري

رت ۾ رڪي. هن پنهنجو ڏنش به اُٿي ڌريو. پوءِ رت کان هيٺ لهي ڪورون جي سڻاڻ تي ۽ جي طرف پيادو وڃڻ لڳو. سڀ لوڪ هيءُ حال ڏسي واٽا ٿي ويا. هرڪو پيو پڇي ته ڀڃڻ ڪري ڇا ٿو!

ارجن به هيءُ حال ڏسي منجهي پيو. انهيءَ ڪري ٽپ ڏيئي پنهنجي رت مان لهي ڀڃڻ جي پٺيان پڇڻ لڳو. باقي ٽي ڀائر ۽ شري ڪرشن به ڀڃڻ جي پٺيان پڳا. هنن سمجهو ته ڀڃڻ پنهنجي سيا ۽ موجب ڪورون جي پيش رڻ ٿو چاهي. هو آهي صلح پسند. هنڪي هر حالت ۾ صلح ٺهرجي. پوءِ اڳو ڪري ڪهڙا به شرط کيس آڇي.

ارجن ڀڃڻ کان پڇيو ”ارجن! تون دشمن جي سڻا جي ۾ هن نموني ڇا جي ڪري ٿو وڃين؟ اسانکي ڪجهه ٻڌاءِ. شتروءَ جا سپاهي لڙڻ لاءِ پوريءَ ريت تيار آهن. سندن بدن تي ڪوچ ڍڪيل آهن. هو هٿيار کڻي بيٺا آهن. تون وري نه ٿيو ٿي، زره کان سواءِ اڪيلو ئي اڪيلو انهيءَ طرف وڃي رهيو آهين. آخر تنهنجي دل ۾ ڇا آهي؟“

ڀڃڻ هو پنهنجن ويڇارن ۾ مڱن، سوارجن جي هيءُ ڳالهه بيه ٻڌاءِ ڪانه. ڪرشن ته ماڻهن جي من جي ڀاءُ کي سمجهي وٺندو هو، انهي ڪري هو مشڪندي چوڻ لڳو: ”ڀڃڻ پنهنجن بزرگن وٽان آيس وٺڻ ٿو وڃي. هو سمجهي ٿو هٿڙو گنيپ ڪم، هٿڙي پيانڪ ٻڌ وڌن کان موڪل ۽ آيس وٺڻ ۾ شروع ڪرڻ واجب ڪونه آهي. هو پٽا مها ۽ دروڻا چار به کان آشيرواد وٺڻ ٿو وڃي. انهيءَ ڪري هو هٿيار پٺوهار لاهي پوءِ ٿو وڃي. جيڪي ڪجهه هو ڪري رهيو آهي، سو بالڪل واجبي آهي. هنڪي آچار وهنوار جو پورو پتو آهي. اسين جنگ ۾ تڏهن کڻي سگهنداسين، جڏهن وڏا آيس ڪندا.“

دريوڌن جي آدمين ڏٺو ته ڀڃڻ نه ٿيو ٿي، هٿ ٻڌي سندن

طرف اچي رهيو آهي. انهن مان گهڻن چيو: ”ڏس رهيو آهي ڪيل! بدشتر اسانجو وڏو لشڪر ڏسي ڏکي ويو آهي. هي ڪانٽر ڪٿين جي ڪل ۾ ڇو پيدا ٿيو؟ هو ڪٿري وٽس ئي هڪ ڪلنگ آهي.“ اهڙيءَ ريت سمجهي ته بنا جنگ ڪرڻ جي ئي هو سوپ پائيندا، دريودن جا لشڪري اندر ۾ ڪڍيون مارڻ لڳا ۽ ٻاهران ڌرم پتر کي طعنا ٽڪا هڻڻ لڳا. بدشتر هٿيار پنهوار پهريل، زره ڍڪيل لشڪر جي صفن کي چيريندو سڌو اتي وڃي پهتو جت پيشمر پتاما هينو هو. بدشتر پتاما جا چرن ڇهڻ چيو: ”پتاما! موڪل ڏي ته ڀڏ آرڻپ ڪريون. تون اسانجو ڏاڏو انوکو پوڻس آهين. تون ڪنهنجي به جيتجڻ جو ٺاهين، ته به اسين همت ڪري تون سان لڙڻ لاءِ تيار ٿيا آهيون. اسين لڙائي شروع ڪريون، تنهنڪن اڳ تنهنجي آشيرواد ٿا گهرون.“

پيشمر ورائيو: ”سوم! تون پرت جي انش آهين. تون هن شاندار پريوار جو لائق پتر آهين. تون تنهنجي يوگتا انوسار وهنوار ڪيو آهي. تون پريوار جي ريتين ۽ رواجن موجب ڪم ڪيو آهي. تنهنجو اهو وهنوار ڏسي مون کي ڏاڍي خوشي ٿي آهي. لڙ، سوپ پڪ سان تنهنجي ٿيندي. مان آزاد ڪونه آهيان. مان ڌرتراشتر سان شرطن شروطن، انجمن ۽ ٿورن جي ڪري ٻڌل آهيان. انهيءَ ڪري مون کي ڪورون جي طرفون لڙڻو پوندو. پر تنهنجي هار ڪونه ٿيندي.“

پيشمر پتاما کان آسيس وٺڻ کان پوءِ بدشتر دروڻاچار به وٺ ويو. پهرين هن مويادا موجب گورو جي پرڪرما ڪئي ۽ پوءِ هن کي ڏندوت ڪيائ. دروڻاچار به هن کي ريت آشيرواد ڏني: ”ڪورون جا مون تي ڏاڍا گهڻا ٿورا آهن. منهن ڌن جو داس ٿيندو آهي. اسانجا ڪورون ۾ گهڻيئي ڪم ڦاٿل آهن. انهيءَ ڪري مان لاچار سندن طرفان لڙان ٿو. پر

دل ائين ٿي چاهي تہ پنهنجي سوپ ٿئي.“
 دروڻاچار به جي آشيرواد هت ڪري بدشتر ڪر ٻاچار به
 وٽ ويو ۽ اتان ٿي ڪري پنهنجي مامي مدر ديش جي
 راجا شليه وٽ ويو. انهن ٻنهي به پنهنجي شپ اڇا ۽ آسي
 کيس ڏني. انهيءَ کان پوءِ هو پنهنجي لشڪر ۾ موٽي آيو.
 نيٺ لڙائي شروع ٿي. پهرين وڏن وڏن جي وچ ۾ بدو
 لڙايون ٿيڻ لڳيون. پيشمر جو مقابلو ڪيو ٻارٽ (ارجن).
 ساليڪيءَ ورتو ڪرئو ما ڪي. ايمنيو هت انگارو پر هتال
 سان. دريوڏن ۽ پيمسين وري ٻاڙ ٻاڙ ڪيا. بدشتر وري
 پنهنجي مامي شليه تي آڪرڻ آيو. ڏرشديمن پنهنجي ساري
 بل سان دروڻاچار به تي حملو ڪيو. اهڙيءَ ريت هر هڪ
 جوڌو دوند يڌ ۾ لڳي پنهنجو ڪرئو پورو ڪرڻ لڳو.
 انهن هزارن دودو لڙاين کان سواءِ سنڪل (صفائي) لڙائي
 به ٿيڻ لڳي. هزارين لکين ساهي جتا ٺاهي شترن جي مٿان
 نٿي پيا. ڪورو ڪيتر جي لڙائيءَ ۾ ڪيتريون اهڙيون صفي
 جنگيون ٿيون. اڻ ڳڻيا آدمي انهن لڙاين ۾ لڙيا ۽ موت جو
 شڪار ٿيا. سوپ جي لوپ لوڪن کي چيو ٻڌائي ڇڏيو
 هو. سڄي ميدان تي لاشن جا ڍير لڳا پيا هئا. پيادل، گهوڙا، سوار،
 مهارتي سيني قسمن جا ساهي لڙيا ٿي ۽ مئا ٿي. هاڻي ۽
 گهوڙا به هزارن جي تعداد ۾ مرندا ۽ پٽ ٿي ڪرندا پي ويا.
 ايڏي ڳپ ۽ ڪپاڪيه اچي ٿي جو رڻن جو هلڻ ئي مشڪل ٿي
 پيو. اڄ ڪالھ جي زماني ۾ دودو يڌيون ڪونه ٿينديون
 آهن. رڳو صفائي جنگيون ئي ٿينديون آهن.
 ڏهه ڏينهن ساندھ ڪورون جو لشڪر پيشمر جي
 سر ڪردگيءَ هيٺ لڙندو رهيو. پيشمر کانپوءِ دروڻاچار به
 سر سڻاپتي ٿيو. دروڻاچار به کانپوءِ ڪرڻ سندس جاءِ سنڀالي.
 سترهين ڏينهن جي شام جو ڪرڻ به ختم ٿيو. اٺارهن
 ڏينهن يعني آخر واري ڏينهن شليه سڻاپتي ٿي ڪري ڪم ڪيو.

اڙائيءَ جي پوئين وقت ۾ گهڻائي پسن جهڙا ۽ نمگدائيءَ،
 انياءَ ۽ اڌرم جا ڪم ٿيا. منش جي سيار ۾ ديوتا پڻو ڀريل
 آهي، انهيءَ ڪري ادارتا ۽ ڌرم ڀڌ جا نيمر جلد گم ڪونه
 ٿيندا آهن. ڌرم کي سميه جي حالتن ۽ پرلوپنن ۽ لالچن جو
 مقابلو ڪرڻو پوندو آهي. اهڙا نازڪ معاملو اچي بيهندا آهن
 جو ويرو وريام به پنهنجن ڀرن تي دري رهي نه سگهندا آهن.
 اهي حالتون خاص ڪري تڏهن پيدا ٿينديون آهن جڏهن
 منش ڀڌ ڪري بيزار ٿيندا آهن ۽ دويش جي ڪري سندن
 ٻڌي پرشت ٿي پوندي آهي. وڏا ماڻهو به اهڙا اڀراڻ ڪندا
 آهن. سندن هلتن ڏسي ساڌارڻ آدمي به ڪري پوندا آهن.
 پوءِ نه ويندي آهي ڌرم جي هاڻي ٿيندي. جئن تڏ لئن
 وڌ. هنسا مان اڌرم اڀرندو ۽ پنهندو آهي. اهڙيءَ ريت
 سنسار پاپ جي سمنڊ ۾ غوطا کائڻ لڳندو آهي.

[۶۴]

پهرين ڏينهن جي لڙائي

ڪورون جي سڏا جي اڳواڻي دشنس ٿي ڪئي ۽ پاڻڊون
 جي پيمسڀن. يوڌن جي آواز سان آپ ٿي ڦاٽو. هرهند گجگوڙ
 لڳي پيئي هئي. نرين ۽ توتارين، سنگتين، سورن ۽ شنڪن،
 لغارن نادن ۽ نرسنگن جي آوازن جو پڙاڏو ساري وايومنڊل
 ۾ ڦهلجي ويو. گهوڙن جي هنڪار، هائين جي چينگهار ۽
 يوڌن جي گجگار هرهند ٻڌڻ ۾ پئي آئي. نير اهڙيءَ ريت
 ٿي اڏاميا جڳ ڪاش مان پرندڙ آلن جو مينهن وسي رهيو
 هيو. پيءُ ۽ پٽ، چاچو ۽ پائيٽيو، مامو ۽ پاڻيجو، پنهنجو پير
 ۽ پيريت وساري هڪ ٻئي کي نيردار روانو ڪري رهيو.
 هو. خورن پڙيءَ پيانڪ روپ اختيار ڪيو هيو ۽ لوڪ پنهنجو
 پاڻ کان طاڀو وڃائي پاگل ٿي پيا هئا.

پهرين ڏينهن پهرين پهر پانڊون جي لشڪر کي سخت
 لوڏو آيو. جيت به پيشمر ويو ٿي تڏهن ڪال پگھلڻ پنهنجي
 خونخوار ڪيل ۽ ننگو ناچ ڏيکاري رهيو هيو. سيدرا پتر
 ايمينيوي هي حال ڏسي ڏاڍو ڪروڙ ۾ آيو. اڳتي وڌي هن
 هڪ وار نه بدي پيشمر کي اڳتي وڌڻ کان روڪي بهاريو.
 ٻاڪ ايمينيوي ۽ ورڏ پتا مها جي ڏٺو ڏسڻ وٺان هئي. پوئي
 ڏاڏي کي سوڙهو جهليو. هيءُ نظارو ڏسي ديوتائون به
 اچني ۾ پئجي ويا. ايمينيوي جي جهنڊي تي چٽيل هوسوني جو
 ڪرڻڪار وڻ. اهو جهنڊو سندس رت مٿان خوب لهرائي
 رهيو هيو. ايمينيوي ڪرتورما تي هڪ شايد ٿي پنج ۽ پيشمر
 تي نوٽير چوڙيا. سندس ڏنڻ مان هڪ پيو شر شرارت
 ڪري وڃي ڪرپا چاريءَ جي ڏنڻ کي لڳو. ٻاڻ جو لڳو هو
 ۽ ڏنڻ جو ڊهڻ هو. وري جو هڪ پيو کان هلايائين ته
 درمڪ جي سارڻيءَ جو سر ڌر کان ڌار ٿي ڪري پيو. هن
 ڪار يگري ۽ ڪشلتا کي ڏسي ديوتا لوڪ آڪاش مان گلن
 جي ورکا ڪرڻ لڳا. پيشمر ۽ پيا ويو سيدرا پتر جي ساراه
 جا ڍڪ پوڻ لڳا. سيني چيو ته ارجن ۽ ايمينيوي ۾ رهيءَ جو
 به فرق ڪر آهي. پت اهڙو ئي بهادر آهي جهڙو پيءُ آهي.
 پوءِ ڪورون جي يوڏن گڏجي ڪري ايمينيوي تي حملو
 ڪيو. پر ايمينيوي بهادريءَ سان مقابلو ڪيو. جيترا به سر
 پيشمر ايمينيويءَ جي طرف سڻيا تن سيني کي هن پنهنجي ٻاڻن
 سان هٽائي مڏو ڪري ڇڏيو. پوءِ وري اهڙو نشان چٽيائين
 جو پيشمر جو جهنڊو ئي هيٺ ڪري پيو. جڏهن پير هيءُ
 درسيه ڏٺو، تڏهن هو ڏاڍو خوش ٿيو. خوشيءَ وچان هن
 شينهن جهڙي گجڪار ڪئي. انهيءَ گجڪار ايمينيوي ۾ نئون
 اتساهه ڦوڪيو.

ايمينيويءَ جي ويڙها ڏسي پتا مها به ڏاڍو پرسن ٿيو. پر
 پنهنجي فرض پاڻ لاءِ هو پنهنجي پوري بل سان ٻاڪ تي

حملو ڪرڻ لڳو. اها حالت ڏسي وراٽ پتر، اثر، درو پندس،
 ڌر شند يمن ۽ پيمر ايمينو ۽ جي بچاء لاء ڪاهي آيا. هنن
 پتا مها تي حملو ڪيو ۽ پتا مها هاڻي هنن جي طرف ڌيان
 ڏنو. اثر هاڻي ۽ تي سوار هو. هن شليه تي زوردار حملو ڪيو.
 شليه جي رت جا گهوڙا هاڻي ۽ جي پيرن هيٺان چيپائجي ويا.
 شليه هاڻي پنهنجو شڪتي باط چوڙيو. هن هٿيار غضب
 ڪري ڇڏيو. اثر جي زره چيري سڌو سندس چاڻي ۽ ۾
 وڃي لڳو. اثر جي هٿ مان هاڻي هلاڻ جو ڪندو ڪري
 پيو ۽ سندس لاش به اچي پت پيو. سوار ڪري پيو نه به
 هاڻي ۽ همت نه ڇڏي، هو برابر شليه تي حملو ڪندو رهيو
 تانجو شليه سندس سونڊ ڪپي وڌي ۽ کيس تيرن سان
 جهنگهر ڪري ڇڏيو. اتي هاڻي ۽ زور سان چينگهاريو ۽ قان
 ڪري ڌري ۽ تي ڪريو. شليه هاڻي ڪرورما جي رت
 تي چڙهي ويٺو.

اثر جي پاڻ شويت جڏهن ڏٺو ته سندس پاڻ کي شليه
 ماري وڌو آهي، تڏهن سندس جوش ائين اڀرڻ لڳو جيئن
 هون ڪند جي جولا گيهه جي آهوتي ۽ سان اڀرڻ لڳندي
 آهي. هو پنهنجو رت ڪاهي شليه جي طرف هليو آيو. ڪورون
 جي دل جا ست مهار تي شيه جي بچاء لاء اچي سهڙيا
 انهن شويت جي مٿان تيرن جو وسڪارو ڪيو. جئن بادلن
 ۾ بجلي پڇندي رهندي آهي، تنهن استر اڏامڻ لڳا. شويت
 عجب ريت پنهنجو بچاء ڪيو. هن پنهنجي تيرن سان سندن
 ڪاٺن کي ڪٽي هٽائي ڇڏيو. جئن بوجيون ۽ پالا سندس
 طرف پڇندا ٿي آيا، تنهن هن انهن کي پڇي ٽڪر ٽڪر ڪري ٿي
 وڌو. شويت جو هنر ڏسي سڀ يوزا آشچريه ۾ پئجي ويا.
 دري يوزن، شليه کي سهايتا ڪرڻ لاء وڏو سارو لشڪر موڪليو.
 اتي گهمسان جي لڙائي اچي لڳي، هزارين يوزا موت جو
 شڪار ٿيا ۽ ائڪ رت ٽڪر ٽڪر ٿي پيا، گهوڙا ۽ هاڻي

جيڪي مٿا تن جو به ڪٽ ڪونه هون. شويت اهڙيءَ ريت
 سان وڙهيو جو ڌريوڌن جا يوزا هٿجي ويا. پوءِ شويت
 پنهنجو رخ ڦيرايو ۽ اها ڏانهن. شويت پيشم جو جهنڊو ڪيرائي
 ڇڏيو. پيشم وري شويت جي سارتيءَ ۽ گهوڙن کي ماري
 وڌو. پوءِ نه ٻئي هڪ ٻي تي پاڻ سان حملو ڪرڻ لڳا.
 شويت هڪ گدا هٿ ۾ کڻي پيشم جي رت تي اڇلائي.
 رت ٻوڙا ٻوڙا ٿي پيو. شويت گدا اڇلائي ڪانه هئي،
 نه پيشم هن جو مطلب سمجهي ورتو ۽ هڪدم رت ٿان لهي،
 پنهنجو ڏنڻ ڪڍي شويت تي هڪ ڦاٽل ڪان ڪشيون. شويت
 کي تير لڳو ۽ هو ڌرتي تي ڦاٽل ٿي ڪري پيو. ڏسائن کي
 هاڻي ڏاڍي خوشي ٿي. هو خوب وڃت وڃاڻ ۽ اڇلا لڳا.
 پيشم هاڻي بانڊون جي لشڪر ۾ ڪڪو وجهڻ شروع
 ڪيو. اهڙيءَ ريت ٻنهي ڏانهن بانڊون جو طرف ڏاڍو
 جهڪو رهيو. ڌرم پٿر کي چنٽا وڙهي ويئي ۽ ڌريوڌن
 آند منگل مٽائڻ لڳو. پنهنجي بانڊو گڏجي ڪري شري
 ڪرڻ وٽ آيا ۽ ساڻس گهيري ٻوروڪ صلاحون ڪرڻ لڳا.
 ڪرڻن کين دلاسو ڏيندي چيو: ”هي پوت وٺڻ جا
 شروعاتي ڪوبه خوف خطرو نه ڪر. يڳوان توکي سڄا سارا
 چار وٽ يوزا پائر بخشي آهن. توکي شڪ سنسو ڇو ٿو ٿئي؟
 ساڻيڪي موجود آهي. درويڊ اراجمان آهي. وراٽ ۽
 ڌرشد ٻنهي جيڪندا ڇاڳندا آهن. مان به اوهانجو ساٿ ڏيئي
 ٻين آهيان. پوءِ اداس ٿيڻ جو ڪهڙو سبب آهي؟ اها ڳالهه
 ياد ڪر نه ڪندي پنهنجي شڪار، پيشم جي. ٽاڪ ۾ ويٺو
 آهي. پيشم شڪنديءَ جي هٿان پڪ سان مرنڊو.“

ٻئي ڏينهن جي ڀٽ

ڇاڪاڻ جو ٻيڙين ڏينهن ٻانڊون جي سڻا جو حال ڪي قدر هيٺو رهيو، انهيءَ ڪري ٻئي ڏينهن ئي ڏرشتديمن ڏاڍيءَ خبرداريءَ ۽ سنڀال سان صئون چوڙيون. لشڪرين کي همٿائڻ لاءِ به هر ريت جو رستن ڪيو ويو.

ڏريوڌن ٻيڙين ڏينهن پنهنجي پڙهندي ڏسي ڳرپ ۾ اڇي ويو. لشڪرين جي وچ ۾ ٻئي ڪري هو هن ريت کين لٽڪارڻ لڳو: ”هي ساڻيا هي وڏا پڙشا اسين پڪي پڪ ڪنداسين. سر ٿريءَ تي رکي ٿڙو، مرڻ جيئن جو خيال ئي نه ڪريو.“

ٻئي ڏينهن ئي ڪورون جي لشڪر پتاما جي سرڪڻ لڳي ۽ ۾ خوب ٻانڊون ئي حملو ڪيو ۽ سندن صئون ٽوڙي انيڪ ويون کي موت جي سيمج کي سمهاري ڇڏيو.

اٺي ارجن پنهنجي سارڻيءَ ڪرشن کي چيو: ”جي هڙو حال رهيو ته جلد پتاما اسانجي سموري لشڪر کي ناس ڪري ڇڏيندو. جيسين اسين پتاما کي پورو نه ڪنداسين تيسين اسين پنهنجي سڻا جو ڪجهه به بچاءُ ڪري ڪونه سگهنداسين.“

ڪرشن ورائيو: ”ڇڏو ارجن! تيار ٿي. سامهون پتاما جو رت ڏسجي ٿو.“ ائين چئي ڪرشن سڌو پتاما ڏانهن ڪاهي هليو.

رت پيشم جي طرف نڪو نڪو هلندو رهيو. پيشم هن لٽڪار کي ڏسي ڏاڍو ڀرسن ٿيو. ڏريوڌن پنهنجن سورمن کي چئي ڇڏيو هو ته هو پتاما جي خوب سنڀال ڪن، هڪ کن لاءِ به کيس خطري ۾ نه ڇڏين. انهيءَ ڪري ڪورون جي دل جا مکيه سرڪڻا پيشم جي چوڌاري بيهجي ويا ۽ ارجن

ٽي حملو ڪرڻ لڳا. ارجن جي من تي انهيءَ حملي جو ڪو به اثر ڪونه ٿيو. هو لاپرواهيءَ سان لڙندو رهيو.

سڀني کي ڄاڻ هئي ته ڪورون جي دل ۾ ارجن جي مقابلي جا رڳا ٿي پوڏا هئا. هڪ هو پيشم، ٻيو هو دروڻا چاريه، ۽ ٽيون هو سوت پتر ڪرڻ. جن پوڏن ارجن جي سامهون اچي پتاما جو بچاءُ ٿي ڪيو، تن کي نه ارجن لپتائي ٿي ڇڏيو جنهن نموني هن، هن اوسر تي پنهنجو گانڊ پوڏن کي ڪم ۾ آندو، تنهن کي ڏسن سڏنا جا سڀ سر ڪندا وسميءَ ۾ پئجي ويا ۽ سڀ سندس ساراهه ڪرڻ لڳا. سندس رت هر هڪ طرف ٿي ويو ۽ هر ٻئي طرف ۽ ويو ٿي شترن جي سڻن کي بچائي ۽ جيان ٽڪر ٽڪر ڪندو. هو هليو به اهڙو ٽڪڙو ٽڪڙو ٿي، جواڪه کي پتوئي ڪونه ٿي پيو ته ڪيڏانهن ٿو وڃي.

دروڻن جڏهن هيءَ درسيه ڏٺو تڏهن سندس دل دهلجي ويئي، هڪ وار ته پتاما مان به ويساهه گهٽجي ويس. هن ڏاڍي سوز مان چيو ”گنگا پتر! ائين ڏسڻ ۾ اچي ٿو ته پنهنجي ۽ دروڻا چاريه جي هوندي به هيءَ ڪرشن ۽ ارجن جو اجهل جوڙو منهنجيءَ سموريءَ سڏنا کي ٺاس ڪري ڇڏيندو. ڪرڻ جو مون سان پورو پير آهي، هو سورهن آنه وفادار آهي. پر هو هڪ طرف ٿي پيو آهي. پنهنجي ڪري هو منهنجي طرفان هن وقت نٿو وڙهي. مولڪي پڻ ٿو ٿئي ته مون سان ڏوڪو ٿيندو. تون جلد ڦاڙين (ارجن) کي مارڻ جي ڪانه ڪندين.“

پيشم ۽ ارجن جي يڌ کي ڏسڻ لاءِ آڪاش مان ديوتائون به لهي آيا. انهيءَ وقت سنسار ۾ هي به وڏي پروڙن پوڏن مان هئا. ٻنهي جي رٿن ۾ آيا گهوڙا جوڻيل هئا. ٻنهي طرفن کان ٽيرن جو وسڪارو ٿيڻ لڳو. هڪ طرف جي ڪان ٻئي طرف جي ڪان کي ٿي ڪاٽيو. بعضي بعضي پتاما جو باڙ

ارجن جي چاليءَ کي ٿي لڳو ۽ بعضي سندس ٻاڻ شري
 ڪرشن جي سيني تي وڃي ٿي سٽڪيو. هيڪر پنامها جي
 تير لڳل ڪري ڪرشن جي رت نڪري آئي. ڪرشن جي
 سانوري سرير تي رت جا داغ ائين ٿي لڳا جئن ڪيسو قلن
 جي سارون پتن تي سوسنا گل. انهيءَ ڪري ڪرشن جي
 سونهن ٻاڻ وڌيڪ موهيندڙ ٿي پيئي. جڏهن پيشم جو تير
 ڪرشن کي لڳو تڏهن ارجن ڏاڍي جوش ۾ اچي ويو. هن
 پنهنجي ڏنڻ کي هلايو ۽ پنامها تي خوب نشان چتيا. ٻئي
 يوزا هڪ ٻي جو مت هئا، انهيءَ ڪري ٻڌ ڏاڍو گھڻو
 وقت هلي. رت وري اهڙو نڪڙا نڪڙا ٿي هليا ۽ ايترو
 هڪ ٻي جي ويجهو ٿي آيا جو پتوئي نٿي پيون پيشم ڪٿي
 آهي ۽ ارجن ڪٿي آهي. البت جهنڊا نڪ ڏسڻ ۾ ٿي آيا.

ٻڌڪيتر ۾ هڪ طرف هن ريت هڪ شاندار عجيب لڙائي
 هلي رهي هئي ته ٻئي طرف دروڻاچاره ۽ سندس جنم جو
 شترو ڌرشتديمن خوب ٻاڻ ۾ لڙي رهيا هئا. دروڻاچاره
 زور سان حملو ڪيو ۽ پنجال جو راجڪمار دروڻديءَ جو ڀاءُ
 ڌرشتديمن زخمي ٿي پيو. ڌرشتديمن زخمي نه ٿيو، پر هن
 جنگ جي پچر کان ڇڏي، هن جي من ۾ دروڻاچاره جي
 واسطي ڌڪار هئي، سو هن تيرن، بوجين ۽ پالن جو خوب
 وسڪارو ڪرڻ شروع ڪيو. دروڻاچاره ڏاڍيءَ هوشياريءَ
 سان پنهنجو بچاءُ ڪندو رهيو. هن تي جيڪي به تير چوڙيا
 ويا، جيڪي به گرز اڇلايا ويا تن سڀني کي هن پنهنجن
 ٻاڻن سان پچي نڪر نڪر ڪري وڌو. ڪٿي وار نه ڌرشتديمن
 جو ڏنڻ پچي پيو. دروڻاچاره هڪ اهڙو سرسٽڪيو
 جو ڌرشتديمن جو سارڻي مري پيو. اتي ڌرشتديمن رت کان
 ٺپ ڏيئي هيٺ لٿو ۽ گدا کڻي پيرين پيادو اڏي وڌيو.
 دروڻاچاره جي ٻاڻ سان گدا پٽ وڃي پيئي. پوءِ پنجال

پتر پنهنجي تلوار ڪڍي ۽ دروڻا چاري تي ائين حملو ڪيا ۽
 چئن شينهن هاڻي ۽ جو شڪار ڪندو آهي. پر دروڻا چاريه
 وري به هنڪي اڳتي وڌڻ کان روڪيو. هاڻي پيمسڀن هي
 حال ڏٺو ۽ پنجال پتر کي بچائڻ لاءِ دروڻا چاريه تي نرين جو
 مينهن وسايو ۽ درشتديهن کي سهي سلامت رت ۾ چاڙهي ويو.
 دريوڏن کي جڏهن هن حال جو پتو پيو تڏهن هن ڪلنگ
 جي سڻا پيمسڀن تي حملي ڪرڻ لاءِ رواني ڪئي. پيمسڀن
 انهيءَ سڻا جي وچ ۾ ڪال جي اوتار جيان ئي ڦريو ۽ ويو
 ئي سڻڪن کي ڌريءَ لڻي لڻائيندو. انهيءَ وقت ڪلنگين
 ۾ باڪرڪتو اچي پيو ۽ سمورا سپاهي ڪنٺ لڳا.
 ڪلنگين سان ڪريز ٿيندي ڏسي پيشم سندن بچاءُ لاءِ
 وڌي آيو. هوڏانهن سائيڪي، ايمنيو ۽ ٻيا ويو پيمسڀن جي
 سهايتا لاءِ اچي سهڙيا. سائيڪي ۽ جو هڪڙو ٻاٺ وڃي پيشم
 جي سارڻيءَ کي لڳو. سارڻي مري ويو. سارڻي مٿو نه گهوڙا
 ئي پيا بي ظابطي سو اُٿي پکا ۽ پيشم کي مٿان مان ڪڍي
 هليا ويا. جڏهن پيشم جو رت هڻڻ مٿان مان هليو ويو،
 تڏهن پانڊو ڏاڍو پرسن ٿيا ۽ خوب خوشيون ڪرڻ لڳا.
 پيشم جي غيرحاضريءَ جو هنن پورو پورو فائدو ورتو ۽ ڪورون
 جي لشڪر تي سخت حملو ڪيو. ارڃن انهيءَ وقت جيڪو
 ويڙها جو جوهر ڏيکاريو تنهن ڪورون جي لشڪر جا ڏاجورا
 ئي ڪڍي ڇڏيا. ڪورون جا سپه سالار بلڪل منجهي پيا.
 سندن اڳئين ڏينهن جو اتساهه ڪافور ٿي ويو. هاڻي نه هنن
 کي اها انتظار ۾ اچي لڳي ته ڪاڏهون سج لهي ته انهيءَ
 ڏينهن جي جنگ ختم ٿئي.

چئن سورج است ٿيڻ لڳو، تن پيشم، دروڻا چاريه کي
 چيو ”اسان جي سڻا ٿڪي نٿي پئي آهي. سندن دل به
 مايوس آهي. بهتر آهي ته اسين هاڻي جنگ ختم ڪريون.“
 شام جي وقت ارڃن ۽ ٻيا ڀائر دهل دمام وڃائيندا،

خوشين منائيندا پنهنجي ڇاوڙي ۽ ڏانهن موٽيا. ڪالهه پاندر
غمگين ۽ ڪورو خوشي ۽ م هئا. اڄ عين انجي اُٻڙ ڳالهه هئي.

[۶۶]

ڏينهن جي ڏينهن

ٽئين ڏينهن تي پيشم پنهنجي لشڪر کي (گرڙ وهيو ۾)
عقاب جي شڪل ۾ بهاريو ۽ پاڻهي انهيءَ جي اڳواڻي ڪرڻ
لڳو. دريودن لشڪر جو پويون پاسو سنڀالڻ لڳو. ڪورون
ڏاڍي ۽ خبرداري سان هر هڪ سنڀالي ٿلهي ڳالهه جي پوري
پوري ڳڻ ڳوٺ ۽ سنڀال ڪئي. کين پڪ ٿي ته انهيءَ ڏينهن
تي کين ڪوبه جوڪو نه رسندو.

پانڊون به پنهنجي لشڪر کي ڏاڍي ۽ ڪار ڀڳريءَ سان
بهاريو. ڌرڻديمن ۽ ڌنڌجيه فيصلو ڪيو ته لشڪر کي (ارد
چندر وهيو) پيڇ جي چنڊ جي ڍنگ تي بهارجي. انهن
اهو انهيءَ خيال سان ڪيو ته شتروءَ جو اثر اٿئي نموني مٿاڻو
ڪري سگهجي. چنڊ جي سڄيءَ پڇاڙيءَ تي بيٺو پير ۽
کٻيءَ تي ارجن. اهڙيءَ ريت ٻئي پنهنجي پنهنجي حصي
جي اڳواڻي ڪرڻ لڳا.

بد شروع ٿي. هٿيارن جي لڪائوڪي ٿي. رت رٿا ڪري
وهڻ لڳي. هاڻين، رٿن ۽ گهوڙن جي هلڻ ڪري ايتري مٽي
آڪاش ۾ اڏامي جو سورج ڍڪجي پيو.

ڪورون، پانڊون جي صحن کي ٽوڙڻ جي پوري ڪوشش
ڪئي ۽ هو پنهنجي ساري بل سان ارجن تي اچي ڪڙڪيا.
پر چين ۽ پالن، گرڙن ۽ گدائن جو ارجن تي وسڪارو ٿيڻ لڳو.
جن آڪاش ۾ بجلي-لامارا ڏيندي آهي، تن اهي چمڪندڙ
هٿيار پي اڏاميا. ارجن ڏٺو ته سندس رت تي هٿيارن ائين

ٻي حملو ڪيو جن مان ڪوڪڙ جو ڪٽڪ ڪري پڪل فصل ٿي.
هن وري پنهنجي پرسد ڏنل سان چوڌاري ٻاٻ ڦهلائڻ
شروع ڪيا. ٻاٻ هڪ ٻي جي پٺيءَ تڪڙو تڪڙو ٻي چوڙيا
ويا. ائين ٻي ڏسڻ ۾ آيو جڳهه رت جي چوڌاري هڪ
هلندڙ ڦرندڙ ڪوٽ اڏجي پيو آهي.

هڪ ٻئي هنڌ شڪنيءَ وڏي ڪٽڪ سان سائيڪيءَ ۽
ايمينوءَ تي حملو ڪيو. سائيڪيءَ جو رت پڇي پرزا پرزا
ٿي پيو هورڙهي ڪري وڃي ايمينوءَ جي رت ٿي ويٺو،
ٻنهي گڏجي ڪري شڪنيءَ جي سڻا کي ناس ڪري ڇڏيو.
دروڻا چاري ۽ پيشم گڏجي ڪري ڌرم پتر تي آڪرمڻ
ڪيو. نڪل ۽ سهديو پنهنجي مري پاڻ جي مدد لاءِ اچي پهتا.
پيم ۽ سندس پٽ گهٽو ڪڇ دريوڏن جي لشڪر تي
حملو ڪيو. گهٽو ڪڇ زور ۾ پئي ۽ کان به رليون سرس
ڏسڻ ۾ آيو. پيم جا لير دريوڏن کي لڳا ۽ هو پنهنجي رت
۾ مورچت ٿي پيو. سندس سارئيءَ کي هاڻي اچي پڙ لڳو
تہ جيڪڏهن لشڪرين کي راجڪمار جي هن اوستا جو پتو
لڳو تہ سندن حوصلو ٿئي پوندو. الهيءَ ڪري هو دريوڏن جو
رت مڱدان مان ڪڍي ٻئي طرف ڪاهي ويو. انهيءَ هوندي
به مڱدان ۾ ڏاڍو گوڙ ٿي پيو. پيمسڀن انهيءَ ڳالهه جو پورو
پورو فائدو ورتو ۽ ڪورون جي سڻا ۾ ٻاڪر ڪٽو وجهي
ڏنو. دروڻا چاري ۽ پيشم جڏهن ڏٺو تہ ڪورون جي لشڪر
۾ گوڙ گهمسان ٿي پيو آهي، تڏهن هو ڊوڙندا آيا ۽ اچي
سڻا ۾ نقون روح ڦوڪيائون. ٿڙيل پکڙيل لشڪر وري گڏ
ٿيو ۽ دريوڏن موٽي اچي لشڪر جي اڳواڻي ڪئي.

دريوڏن پتاما کي چيو: ”اسانجي لشڪر جي هيءَ
درگتي ڏسي ڪري توکي ڪو خيال ڪونه ٿو ٿئي. تون ويٺو
چپ ڪري تماشو ڏسين. مان سمجهان ٿو تہ تينجو ٻاندون
ٿي ڏاڍو آر آهي. توکي گهربو هو تہ منڍ ۾ مونکي چڀين ها

ٺه 'منهنجو پائڊون سان پيار آهي. ڏسڻ ڏيکارڻ ۽ سائڪي
منهنجا مٿر آهن، مان انهن کي ڪونه ماري ڏس. 'تو کي مون
سان صاف صاف ڳالهيون ڪرڻ گهر ٿيون هيون. هي آدمي
ڪنهن به طرح مثالي جي لائق ڪونه آهن. تون چاهين ها
تہ کين سهوليت سان پورو ڪري ڇڏين ها. هاڻي به سٺي ڳالهه
اها آهي تہ تون ۽ دروڻا چار به مون کي پنهنجي من جي ڳالهه
صاف صاف ٻڌايو."

هڪ هيس هارائڻ جي چٽا ۽ پيو اها سڌ هيس تہ پتاما
کي سندس لچڪ ڪونه وٺندا آهن. انهيءَ ڪري دريوڻن پيشمر
سان اهڙو ڪوڙو ڳالهائڻو. پر پتاما انهيءَ ڳالهه تي چپ ڪري
مشڪيو ۽ چيائين: "چا مان توکي کولي کولي صاف صاف
صلاح ڪانه ڏئي هئي؟ تو منهنجي صلاح ڪانه ٻڌي ۽ جنگ
ڪرڻ جو فيصلو ڪيو. منهنجي اها ڪوشش هئي تہ جنگ
نه ٿئي. پر هاڻي جڏهن جنگ سر ٿي اچي پيئي آهي، تڏهن
مان پوري بل سان تنهنجي طرفان وڙهي رهيو آهيان ۽
تنهنجي قرض ادا ڪرڻ ۽ پنهنجي قرض پالڻ لاءِ پورو پورو
سعيو ڪري رهيو آهيان. مان بدو آدمي آهيان ۽ پنهنجي
وقت کان وڌيڪ سڀوا ڪري رهيو آهيان."

ائين چئي پتاما وري پنهنجي ڪم ۾ لڳي ويو. پهرين
پهر جو پائڊون جي جڻ هئي، لڙائيءَ جو سڄو رخ سندن
طرف هو. هو دل ۾ ڏاڍا خوش هو، انهيءَ ڪري البت
بي خبردار ٿي پيا. هنن سمجهو ائين هو تہ ڪورون جي
نتر بتر ٿيل سڱنا کي وري گڏ ڪرڻ پيشمر جي شڪتيءَ کان
ٻاهر آهي. پر دريوڻن جي طعنن ٽڪن پتاما جي من ۾
ڦٽ وڃي ڇڏيا. هو جوش ۾ اچي ويو ۽ جنگ جي ميدان
۾ ائين ڦرڻ لڳو جئن پسر ڪندڙ ڇوڙا جهنگل کي وڙهي
وڃي. هاڻي هو پنهنجي سڱنا کي گڏ ڪري سگهيو ۽ سڱن
۾ نئون اساهه ڦوڪي سگهيو. پوءِ هن پائڊون تي ڏاڍو

زوردار ڄڻو ڪيو. انهيءَ وقت ڀڃڻ هڪ طرف کان ٻئي
 طرف اهڙو ٽڪڙو ٽڪڙو ٿي پيو، ڇاڪاڻ هڪ جي بدران
 سوين ڀڃڻ اچي اتي وارد ٿيا هئا. جيڪو سندس سامهون
 ٿي آيو، تنهن کي هن ڪيرائي ٿي ڦٽو ڪيو. ٻانڊون جي
 ساري سڻا ٽڪر ٽڪر ٿي پئي، سندن عوصلو ڏاڍو گهٽجي
 ويو. واسديو، ٻارٽ ۽ شڪنديءَ ڏاڍي ڪوشش ڪئي ته
 لشڪر ۾ روح ڦوڪجي ۽ کين ڀڄڻ کان بچائجي. پر هوانهيءَ
 ۾ ڪاهي پيا ڪونه ٿيا. اتي ڪرشن ارجن کي چيو: ”ڏانهجي!
 ڏاڍو نازڪ وقت اچي ويو آهي. پنهنجي ڀرتي تي ڀڪور ه،
 ڀڃڻ، دروڙ ۽ ٻين وڏڙن کي ڀڄڻ جي مٿان ئي مارڻ کان
 اصل نه گس، تو اها پرڳڻا ڪئي آهي ۽ هاڻي اها پار. بيءَ
 حالت ۾ اسانجي لشڪر جي اهڙي درگتي ٿيندي جو ڪونه
 انکي بچائي نه سگهندو. هاڻي ڀڄڻ پٽاهه ٿي ڪونه ڪر.“
 ڪرشن جا شبد سڻي ارجن چيو: ”ڀڳو هڪل رت کي.“
 ڄڻ ارجن جو رت پٽاهه جي ويجهو آيو، تنهن پٽاهه
 مٿس ٽپڻ جو وسڪارو ڪيو. ارجن پنهنجو ڏنڻ موڙيو ۽
 ٽي ٻاٺ ڇوڙيا. انهن ٻاٺن سان پٽاهه جو ڏنڻ ڀڄي پيو.
 پٽاهه ٻيو ڏنڻ هٿ ڪيو. انهيءَ جي به ساڳي گت ٿي.
 ارجن جي هٿڙي هوشيارِي ڏسي پٽاهه جي من ۾ ڏاڍي
 پرستيا ٿي. انساج سان چيائين: ”واھ، ويڙ پٽ!“ ائين چئي
 پٽاهه ٽپڻ ڏنڻ ڪميون ۽ ارجن جي رت تي لڙ نشان
 چيائين. جنهن نموني ارجن هن عملي جو مقابلو ڪيو، سو
 ڪرشن کي پسند ڪونه پيو. پٽاهه جو ڏنڻ ڏاڍي عوش
 مان ٿي هليو، پر ارجن جي دل پوري پڪي ڪونه هئي،
 انهيءَ ڪري سندس هٿ نيڪ نٿي هليا. هن جي دل ۾
 پٽاهه لاءِ ڏاڍو قرب هو.

ڪرشن ڏٺو ته جيڪڏهن ارجن انهيءَ ريت ئي ڪم ڪيو
 ته سمورو لشڪر ڇڏي ڇڏي هڪڙو ڳوٺ ٿي پيو هئو، سو پنهنجو

برباد ٿي ويندو. ڪرشن رت جي هلائڻ ۾ پوريءَ ڪار ڀڳريءَ
سان ڪم ڪيو، ته به کيس ۽ ارڃن کي ڪيترا وار پٽا مها جا
نير اچي لڳا.

جنارڊن هاڻي جوش ۾ پرجي چيو ”ارڃن! ائين ڪم
ڪونه ٿيندو. تنهنجي هيءَ ڳالهه سهڻ کان ٻاهر آهي. جيڪڏهن
تون پيشم ڪري مارڻ کان پاسو ڪندين ته مان کيس پاڻ
ماريندس.“ ائين چئي هن گهوڙن جون رعنون ڇڏي ڏنيون
۽ رت تان هيٺ لهي سدرشن ڇڪر هٿ ۾ کنياءُ ۽ پيشم
جي طرف ڀڄڻ لڳو. انهيءَ ڪري پيشم بلڪل گهٻرايو ڪونه.
هو اٽلو وڌيڪ جوش ٿيو. اٽساهه ۾ اچي چيائ ”آءُ آءُ هليو.
اي ڪمل نين اچ. اي ترلوڪيءَ جا ناٿ! اي ماڏو مان
تو کي پڙڻ ٿو ڪريان. ڇا تون منهنجي خاطر ئي رت تان
هيٺ لٿو آهين؟ منهنجي عياني تنهنجي ملڪ آهي. تنهنجي
هٿان منهنجو موت ٿيو ته تنهي لوڪن ۾ منهنجي ڪير ئي
ٿيندي، هر هنڌ منهنجي ساراهه ٿيندي. اهو ورڏان مون کي
ضرور ڏي. شل تنهنجي هٿون ئي منهنجو موت ٿئي، جيئن
مان مڪت پد کي پايان.“

هيءَ حال ڏسي ارڃن جي دل ڏاڍي مازدي ٿيڻ لڳي.
هو رت تان لهي ڪرشن جي ڪپ ويو. ڏاڍيءَ ڪننائيءَ
سان هو کيس وڃي پهتو ۽ کيس پوئتي موٽڻ لاءِ آزي نيزاري
ڪرڻ لڳو.

ارڃن ڪرشن کي چيو: ”ايترو بي صبر نه ٿيءُ، پوئتي
موت. مان انجام ٿو ڪريان ته مان پنهنجي پرتگيا ضرور
پاريندس ۽ بنهه ڪين هٻڪندس.“ ڪرشن وري رت تي
سوار ٿيو ۽ گهوڙن جون رعنون جهلياءُ. ارڃن هاڻي ڪورون
جي لشڪر تي زور سان حملو ڪيو ۽ هزارن جو قتل ٿيو.
ڪورون جي لشڪر ٽپن ڏينهن تي به هار کاڌي. رات جي
وقت مشعالن جي روشنائيءَ ۾ جڏهن هو ڇاوڻيءَ ڏانهن موٽيا،

تڏهن هو هڪ ٻي کي چوڻ لڳا ”ارجن جو ڪير مقابلو ڪري
 سگهندو؟ ڏرو به سنديھ نه آهي نه ارجن جنگ ڪندو.“
 ارجن انهيءَ ڏينهن اهڙو چمڪار ڪري ڏيکاريو.

[۶۷]

چوٿون ڏينهن

روڙمرھ جنگ جو ساڳيوئي حال هو. روز هڪ ٻئي سان
 لڙائي ۽ موت جو پيانڪ ناچ. ساڳي ساڳي ڏالھ پڙهي من
 ڪڪ به ٿئي ٿو. پر مهاڀارت جي ڪتا جو ڪيندر آستان
 آهي ڪروڪيتر جي ڀڌ. ساري ڪتا جو مکي پاڻ آهي
 اها لڙائي. جيڪڏهن جنگ جي وچور نه ڄاڻينداسين ته پوءِ
 مهاڀارت جي وير پاٽرن جو سڀاءُ ۽ چريتر پوريءَ ريت سمجهي
 ڪونه سگهنداسين.

صبح ٿينديئي پنامها وري ڪورون جي لشڪر جو
 وڃي چڪر ٺاهيو. وچمر هو پيشمر، چوڌاري هيس دريوڏن،
 دروڻاچار ۽ وغيره. ساڻين جي وچمر پيشمر ائين ٿي اڳوڻڪ
 ديوتائن جي وچمر اندر بجر جهلي بيٺو آهي. ڪورون جي
 لشڪر ۾ رت، هاڻي ۽ گهوڙا صحن ۾ بيٺا هئا ۽ جنگ ڪرڻ
 لاءِ بلڪل تيار هئا. ائين ڏسڻ ۾ آيو چٽڪ آسمان ۾ هڪ شاهي
 علوفان موجود آهي.

پيشمر پنامها لشڪر کي حڪم ڪيو ته ”اڳتي وڌو.“
 ارجن پنهنجي رت تي ويٺي وروڏين جي هلچل ڄاچي. سندس
 رت تي هنومان جو جهنڊو جهولائي رهيو هو. دشمن کي
 هلندوڏسي ارجن به لڙائيءَ لاءِ تيار ٿيو. اشوٿاما، يورشروا،
 شلبي، چترسين ۽ ڇل پتر، پنهنجي وير يوڏن اڳيون ڪي گهيرو
 وڌو. سخت لڙائي لڳي. وير پتر اڳيون ڪري بلڪل

ڪونه گهٽڙايو. هن هنن پنهنجي حملي ڪندڙن سان انهن
 مقابلو ڪيو، جن هڪ شينهن جو ٻچو پنجن هائين سان مقابلو
 ڪري. ارجن جڏهن هنن پنجن ٻهلوانن کي ڏٺو ته سندس پٽ
 جي مٿان گڏجي حملو ڪن ٿا لڏهين ڪروڙ مان شينهن جيان
 گرجندو اچي پٽ جي پاسي ۾ پئسو. ڏرشتديمن به وڏو
 لشڪر ساڻ ڪري اچي اتي سهڙيو. شليه جو پٽ ڪٺو ويو.
 هاڻي چل پيا به اچي جنگ ۾ شامل ٿيو ۽ شليه سان گڏجي
 ڏرشتديمن تي سخت حملو ڪيا. شليه جو هڪڙو تڪو ٿير
 هلايو، ڏرشتديمن جو ڏنڻ به ٽڪر ٿي پيو. ايمينيوا هو حال
 ڏسي شليه جي مٿان ٿيرن جو وسڪارو ڪيو. ايمينيوا جي
 ٿيرن شليه کي ايتري جوڪم ۾ وجهي ڇڏيو جو دريوڏن ۽
 سندس ڀائر شليه جي مدد لاءِ ڊوڙ ٿي آيا. انهيءَ وقت تي
 پيمسڀن به اچي سهڙيو. جڏهن پيمسڀن پنهنجي گدا مٿي
 ڪٽي لڏهين دريوڏن جا سڀئي ڀائر ڪٽي لڳا. دريوڏن
 غصي ۾ پڙجي وڏو سارو هائين جو ڪٽڪ ساڻ ڪري
 پيمسڀن تي چڙهائي ڪئي. پيمسڀن جڏهن هائين کي پنهنجي
 طرف ايندو ڏٺو لڏهين هورنگ ٿان لهي پيو ۽ گدا هٿ ۾
 کڻي انهن جي مٿان ڪاهي پيو. پيمسڀن ايترو سخت حملو
 ڪيو جو هاڻي هيڏانهن هوڏانهن پڇا لڳا ۽ ڪورون جي
 سڻا ۾ به انتظامي ۽ اچي پنهنجو گهر ڪيو. هن منجهان ظاهر
 آهي ته هاڻي چاهي پراڻن ۾ ورنن ٿيل جنگين جي وقت
 چاهي يونان چاهي روم جي لڙائيءَ ۾ برابر بيهي ڪونه
 سگهندا هئا.

پيمسڀن هائين تي ايترو اچڙ ڪندڙ حملو ڪيو ڇوڪر
 اندر پهڙن جا پر ڪٽي پئي اُڇليا. هائين جا لاش ميدان
 تي ائين پئي ڏسج ۾ آيا ڇوڪر وڏيون پهڙيون هجن. جيڪي
 هاڻي موت کان بچي نڪتا سڀيڙو وڃان هيڏي هوڏي

ڀڄڻ لڳا ۽ انهن ڪيترن سپاهين کي پنهنجي پيرن هيٺان
 لتاڙيندي ڪورون جي لشڪر ۾ ٻاڪرڪنو وجهي ڇڏيو.
 اتي دريوڏن پنهنجي ۽ سڻا کي آڳيا ڪئي ته سڀ گڏجي
 ڪري پيمسڻ تي حملو ڪريو. پر پيمسڻ پهاڙ جيان اڏول
 رهيو. اهو حال ڏسي ڪيترا پانڊرو ٻوڏا پير جي مدد لاءِ
 دوڙي آيا. دريوڏن جا ڪيترا نير پير جي چاٽي ۾ وڃي
 لڳا ۽ دريوڏن اُپ ڏيئي وڃي پير جي رت تي چڙهيو.
 انهيءَ تي پيمسڻ کي هٿوڻي خوشي آئي ۽ هن پنهنجي
 سارڻيءَ کي چيو ”وشوڪا! اڄ خوشيءَ جو ڏينهن آهي. ڌرتراشٽر
 جا پٽ جنگ جي ميدان ۾ منهنجي سامهون بيٺا آهن. مان
 انهن کي اهڙيءَ طرح سان ڌوڻيندس جيئن ڪنهن وڻ
 منجهان ٻکا ميو ڌوڻيا آهن. لغام کي قابو جهل ۽ رت
 کي هلاءِ. اجهو تو مان هنن نياڳن کي نير پوريءَ جو سير
 ڪرايان.“

دريوڏن کي اوڀيل هئي مضبوط زوره. نه ته جيڪر پيمسڻ
 جا ڪا سندس ڪم پورو ڪري ڇڏين ها. انهيءَ ڏينهن
 پيمسڻ جي هٿان دريوڏن جا اٺ ڀائر مارجي ويا. دريوڏن
 ڏاڍي جوش سان لڙڻ لڳو. سندس هڪ نير سان پيمسڻ
 جو ڏنڻ ڀڄي پيو. پيمسڻ ٿڌون ڏنڻ هٿ ۾ کنيو ۽ هن
 هڪڙو اهڙو سر سڻيو جنهن ۾ چاقون ۽ جوڙ لڳل هو. انهيءَ
 سر سرڙات ڪري دريوڏن جي ڏنڻ جا ٻه ٽڪر ڪري
 وڌا. انهيءَ هوندي به دريوڏن گهٻڙايو نه. هن نئين ڪمان
 هٿ ۾ کڻي ۽ پورو نشان چئي پيش ڪيو. چاٽيءَ ۾ نير هنيو.
 اهو نير اهڙي زور سان هلايائين جو پيمسڻ پوانتي ڪائي
 ويهي رهيو. هاڻي پانڊرن جي پهلوانن دريوڏن مٿان ٻاڻن
 جو وسڪارو ڪيو. گهٽوڪڇ جڏهن ڏٺو ته ڏک لڳڻ جي
 ڪري سندس پٽا واڙو ٿيو پيو آهي تڏهن هن کي ڏاڍي
 ڪاوڙ لڳي ۽ ڪورون جي لشڪر مٿان ڪاهي پيو. سندس

سامهون ڪو به ٻيھي نه سگهيو.
 اتي پيشمر دروڻا ڇاڀه ڪي ڇيو اسان جا آدمي ٽڪا ٽٽا پيا
 آهن. شام جو وقت اچي ٿيو. راکسن جي شڪتي اونده
 ۾ وڌندي آهي. ان ڪري هنن راکسن سان اڇ وڙهڻ اجايو
 آهي. اسين سياڻي سندن علاج ڪنداسين. پٺا مها پنهنجي سڻا
 کي آگيا ڪئي ته هو جنگ جو مٿدان ڇڏي پنهنجي ڇانوڻي ۽
 ڏانهن وڃن. دريوڏن پنهنجي نٿو ۾ ويٺو هو. سندس اکين
 مان ڳوڙها ٿي نڪيا ۽ سندس من ۾ ڏاڍي آند مانڌ هئي.
 انهيءَ ڏينهن هن جا گهڻي پائر موت جو شڪار ٿيا هئا.

ڌرتراشتر ۽ سنجي جي گفتگو

جئن ڪروڪشيت ۾ لڙائي ٿي ته، تن ڌرتراشتر سنجي کان
 سمورو حال ٿي ورتو. چوٿين ڏينهن جي لڙائيءَ جو حال
 وٺندي ڌرتراشتر ڏکي ٿي ڪري چيو: ”سنجي تون نه اهائي
 ڳالهه ڪندو آهين ته منهنجا يار دوست ۽ اشت متر ۽ پٽ
 لڙائيءَ ۾ مرندا وڃن ٿا ۽ ڏکي ٿي رهيا آهن. ڇا انهيءَ جو
 اهو مطالب آهي ڇا ته منهنجا پٽ ۽ سندن ساٿي ٿي روز
 روز ٿارائين ٿا. سنجي سچ بچ مون کي ڏاڍو ڏک ٿي رهيو
 آهي. هي ڳالهيون منهنجي سهڻن کان ٻاهر آهن. ڇا اسانجي
 پرابڌ ۾ اهوئي لکيل آهي؟ پرابڌ کي ميٽڙ جو ڪوئي رستو
 ڪونهي؟ اهڙي ڪا ترتيب ڪانهي جنهن جي وسيلي منهنجي
 پٽن کي ڪا ڪٽڻ جي اميد ٿي سگهي؟“

سنجي جواب ڏنو ”راجن جيڪي ڪجهه ٿئي ٿو سو توهان
 جي ئي ڪرڻ جو نتيجو آهي. هاڻي گهٻرائڻ مان ڇا ورتندو؟
 من کي ڊالوان ڊول نه ڪريو. ڌيرج سان سچي ڳالهه ٻڌو.
 اتي ڌرتراشتر ٿڌو ساهه کڻي چيو: ”وڌر جون سڀ
 ڳالهيون لکنديون اچن ٿيون.“ ائين چئي هو پنهنجي هنڌ تي
 لپتي پيو. پوءِ سندس گلو ڪهڙو لڳو ۽ ڏاڍي ڏک مان

چيائين: ”سنجه جيئن ڪوئي ٿري سمنڊ پار نه وڃي سگهندو
آهي ٿئين مان به هن گهري ذڪر روئي سمنڊر کي پار ڪرڻ
۾ اسمرت آهيان.“

ڪجهه وڌيڪ احوال ٻڌڻ کان پوءِ ڌر ٽراشتري چيو: ”ائين
ڏسڻ ۾ اچي ٿو ته منهنجا سڀئي پٽ پيمسڀن جي هٿان مرندا.
ٻڌاءِ ته اسانجي طرف اهڙو ڪو وڻ آهي جو منهنجي پٽن
کي ٻچائي سگهي. مونکي اهڙو ڪو خيال ۾ اچي ئي ڪونه
ٿو. ڀلا جڏهن اسانجو لشڪر مٿان مان پچندو آهي تڏهين
پيشمر، دروڻا چاريءَ اشوت ٿاما آڏي وڻ ۾ وڻا ڪندا
آهن. سڻاڪي ٻچائڻ جو ڪو پٽ ڪندا آهن يا نه؟ خبر نه آهي
گهڙيءَ اشپ گهڙيءَ ۾ هنن وڻن ۾ منهنجي پٽن جي رکيا
ڪرڻ جي جوابداري پنهنجي سر مٿان ڪٽي هڻي. هي وڏا
ٿو منهنجي پاڳ ۾ ڇا لکيو آهي.“ اهي لفظ چئي ڌر ٽراشتري
ٻارن وانگر رٽڻ لڳو.

سنجه کيس چيو: ”هي راجن! شانت ٿيو. دل کي ڏکي
نه ڪيو. پانڊو ڌرم جي رستي هلي رهيا آهن. انهيءَ ڪري
ٿڙائيءَ ۾ انهن جي ئي سوچ ٿيندي. انهيءَ پرڻڪ نه آهي
ته پنهنجا پٽ به ٿڙائيءَ ۾ ڏاڍا پهلوڻ آهن. پر سندن من ۾
هميشه خراب خيال ايندا رهندا آهن. اهوئي سبب آهي
جو تنهن جي ٻارن جو معاملو بگڙندو وڃي ٿو. هنن پانڊون
سان انياءَ ڪيو. هاڻي پنهنجي ڪرمن جو ڦل پوکي رهيا آهن.
پانڊو ڌرم انوسار نياءَ جي مارڪ ٿي هلي رهيا آهن. هو
ڪترين جي پڻنگ سان وهنوار ڪري رهيا آهن ڇا. ڇاڪاڻ
جو هو نياءَ جي مارڪ ٿي هلي رهيا آهن الهيءَ ڪري سندن
شڪتي گهٽجي ٿي. اوهان کي وڌو، دروڻ، پيشمر، مون
گهڻوئي سمجهايو پر اوهان ڪنهن جي به ڳالهه ڪانه ٻڌي.
پنهنجي ڀلي چاهيندڙن جي ڳالهه نه ٻڌي اوهان پنهنجي ئي
خيال تي هليا جڏهن ڪو هٿ پوکي مورڪتا جي ڪري دوا

وٺڻ کان انڪار ڪري، ٿڻ ئي ٿوهان پنهنجي مور کي پٿرن جي راءِ رکندا رهيا. اها ڳالهه اوهان ڪانه مڃي جنهن ۾ سڀني جي ڀلائي سمايل هئي. هاڻي اوهان پڇتاءُ ڪري رهيا آهيو جيڪو سوال اوهان مون کان پڇيو آهي، سوئي اوهانجي پٽ دريوڏن چوڻين ڏينهن جي ٻڌ ڪانچوءَ پٽامها کان پڇيو هيو. هاڻي ٻڌو ته پٽامها دريوڏن کي ڪهڙو جواب ڏنو.

چوڻين ڏينهن جي لڙائي ختم ٿيڻ تي دريوڏن اڪيلو پٽامها وٽ ويو ۽ وڃي هن کي چيائين: ”پٽامها! ساري سنسار کي خبر آهي ته اوهان، دروڻا چاري، ڪرپا چاري، اشوٿاما، ڪرٿورما، پورشرولا، وڪرٻ ۽ پڳدٺ وغيره وٽ ڌرا به موت کان ڪونه ڊڄندا آهيو. اوهانجي سامهون پانڊون جي سڻا جي ڪا به شڪتي ڪانه آهي. اوهان مان هڪ هڪ اهڙو بهادر آهي، جو جيڪڏهن پنهنجي پانڊون گڏجي ڪري انهيءَ جو مقابلو ڪن ته هوند منهن جي ڪاٺن. انهيءَ هوندي به ڪهڙو سبب آهي جو ڪنٽيءَ جا پٽ روز روز اسان کان ڪٽندا ٿا رهن؟“

پٽامها شائتي پورڪ چيو: ”پٽ دريوڏن منهنجي ڳالهه ٻڌ. مون توکي گهڻن ئي نمونن سان سمجهايو. توکي اهڙيون ڳالهيون ٻڌايون جنهن ۾ ٽهنجو ڀلو هو. پر توهان به ڳالهه ڪانه ٻڌي. وڏن جو چيو ڪونه مڃيو. هاڻي به صلاح اها آهي ته هن وقت به ڪجهه سمجهيو ۽ پانڊون سان صلح ڪريو. انهيءَ ۾ اوهان جي به ڀلائي آهي ۽ سنسار جو به ڪلياڻ آهي. نيٺ ته هڪ ئي ڪٽنب جا آهيو، پاڻ ۾ ڀائر آهيو. راج ورهائي ڪري ٻئي طرف خوش گذاري سگهو ٿا. ٿوهان پانڊون جو ايمان ڪيو. هاڻي انهيءَ جو ڦل پوکي رهيا آهيو. ڀلا جن جو رکشڪ ڀڳوان ڪرشن آهي تن جي. ته ضرور سوچ ٿيندي.“

اڃا به ويٺي ڪانه آهي. هاڻي به صلح جو دروازو کليل آهي. پانڊون کي پنهنجي شत्रو بڻائڻ بدران پنهنجو متر بڻايو.

اوهان پنهنجي ملڪ تي راڄ ڪريو ۽ پانڊو پنهنجي ديش تي.
جيڪڏهن اوهان ڏنجهي ۽ ڪرشن جو ايمان ڪندا ته پڪ ئي
ناس ٿيندا. ڏنجهي 'نر' جو اوتار آهي ۽ ڪرشن 'نارايڻ' جو."
هن گڻتگوءَ کان پوءِ دريودن پنهنجي تنبوءَ ڏانهن هليو
ويو. پر انهيءَ رات کيس ننڊ بيهه ڪانه آئي.

[۶۸]

پنجين ڏينهن جي لڙائي

ٻئي ڏينهن تي وري لڙائي شروع ٿي. پتاما ڪورون
جي لشڪر کي ڏاڍيءَ مضبوطيءَ سان جنگي قطارن ۾ ڪٽو
ڪيو. ساڳيءَ ريت ڏرشتديمن پانڊون جي سڻا جو ويوهه
ٺاهيو. پانڊون جي لشڪر جي منهن ۾ هميشه جبر، پيمسپن
پينو هو. سندس پٺيان هئا ڏرشتديمن ۽ سائيڪي ۽ سندن
ٻيا ساٿي. انهن سڀني خوب ٿي پنهنجيءَ سڻا جي رکيا ڪئي.
ڌرم پتر، نڪل ۽ سهديو هئا لشڪر جي پوئين ڀاڱي ۾.
پهرين پيشمر پنهنجو ڏنڻ ٽاڻيو ۽ ٻارڻ چوڙڻ شروع ڪيا.
پانڊون جي لشڪر ۾ پتاما جي ٽين ڏاڍو مارو ڪيو.
ارجن جڏهن ائين ڏٺو، تڏهن هن گنگا پتر تي خوب ٻارڻ
ڪشڻ شروع ڪيا. دريودن جي دل دهلجي ويئي، سو پنهنجي
هميشه جي سپاءَ موجب وڃي دروڻاچاره کي ڏانهن ڏٺا.
دروڻاچاره کيس سخت طعنو هڻي چيو "اي هنڀلا راجڪمار،
توڻ بنا سمجهڻ سوچڻ جي ڳالهائيندو آهين. توکي پانڊون
جي شڪتيءَ جو پتو ڪونه آهي. اسين ٻارڻ هر پرڪار سان
سندن مقابلو ڪري رهيا آهيون."
ائين چئي دروڻاچاره وڃي سائيڪيءَ تي ڪڙڪيو.
دروڻاچاره جو حملو سهڻ سائيڪيءَ جي شڪتيءَ کان ٻاهر

هو. انهيءَ ڪري پيمسڻ ڊوڙي ڪري سندس سهايتا لاءِ
ٻهتو. هاڻي ويڻي جنگ وڌيڪ ۽ وڌيڪ سخت ٿيندي.
دروڻا چار به سان پيشم ۽ شليه به اچي پيڙا ٿيا. اتي شڪنديءَ
اچي پيمسڻ جي مدد ڪئي. هن ٽيرن جو مينهن وسائڻ
شروع ڪيو. پيشم شڪنديءَ کي ڏسي ڪري مٿان ڇڏي
ويو. شڪندي جڏهن ڄاتو هو، تڏهن هو چوڪريءَ جي روپ
۾ ڄاتو هو. زالن سان جنگ جوڻ ڪري ڌرم جي ورڌ آهي.
پنامها سمورو سمور انهيءَ سڌانت تي عمل ڪري رهيو هو
۽ اهو سڌانت ئي انت ۾ سندس مڙيو ۽ جو ڪارڻ بڻيو.

پيشم ٻڌ ڪيتر ڇڏي ويو. انهيءَ ڪري دروڻا چار به خوب
شڪنديءَ تي ٻاڻن جو وسڪارو ڪيو. شڪندي دروڻا چار به
جي سامهون بيهي ڪونه سگهيو ۽ مٿان ٿان هڻي ويو.

انهيءَ ڏينهن ٻن ٻهرن تاءِ ڏاڍي سخت ۽ گهمسان جي
لڙائي هئي. قتلام به ڏاڍو ٿيو. ٻن ٻهرن کان پوءِ دريوڻن
سائيڪيءَ جي مقابلي لاءِ وڏي ساري سڻا موڪلي. سائيڪيءَ
انهيءَ سڻا کي پوريءَ ريف پورو ڪري ڇڏيو ۽ اڳرو
وڏي پورشروا تي حملو ڪرڻ لڳو. پورشروا به ڏاڍو زبردست
جوڙو هو. سو هن سائيڪيءَ جي ماڻهن ۾ سٽڪو وجهي
ڇڏيو. سائيڪيءَ کي ڏاڍو بيزار ڪيائ. سائيڪيءَ کي هٿا
ڏهه پٽ. ٽن جڏهن پيءُ جي هيءَ درد شا ڏئي تڏهن سندس
سهايتا لاءِ پڇندا آيا. سڀني گڏجي پورشروا تي چڙهائي ڪئي.
پورشروا هو ڪليءَ جو ڪوڏيو، سو ڀلا انهن جي پيءُ ڪئن
ٻوڪندي؟ مانجهي مڙس مٿان ۾ بهارڙ جيان اڏول ٿي بيٺو.
هن ٽير اهڙيءَ ريف چٽيا جو سائيڪيءَ جا ڏهه پٽ انهن
جو شڪار ٿي ويا. هو ٻڌ پوميءَ ۾ ائين پيا رهيا، جئن وڃ
جا ڪيرائيل وڏا وڻ. پتن جو موت ڏسي، سائيڪيءَ جي
دڪ ۽ ڪروڙ جي ڪا حد ٿي ڪانه رهي. هو ڏاڍي زور
سان پنهنجو رٿ پورشروا جي طرف هڪليندو ويو. ٻههي

ويون جا رت اچي پاڻ ۾ اٽڪيا ۽ ڀڄي پرزا پرزا ٿي پيا.
 ٻئي يودا ڌرتيءَ تي بيهي تلوارون ڪڍي هڪ ٻي سان
 وڙهڻ لڳا. پورسروا تلوار هلائڻ ۾ پنهنجو مت پاڻ هو. انهيءَ
 ڳالھ جي پيمسڻن کي ڄاڻ هئي. انهيءَ ڪري هوسائڪيءَ
 جي طرف ٻڪي آيو ۽ هنڪي ٻڃائڻ لاءِ کيس ڀڏ جي مٿان مان
 ٻاهر ڪڍي ويو.

انهيءَ ڏينهن ارجن هزارن سپاهين کي سدا لاءِ سمهاري
 ڇڏيو. ڌريوڌن جا جيڪي به لشڪري ارجن جي سامهون
 آيا ٿي، سي ائين ٿي ڀڄندا ويا، جئن پتنگ آڱ جي لات
 ۾. هاڻي سج لهڻ ٿي هو، پتاما آڱيا ڪئي نه لڙائي بند
 ٿئي. ٻانڊون جي طرف جا سڀ راجڪمار ارجن کي چوڌاري
 ويڙهي ويا، سندس ساراهه جا گيت ڳائڻ لڳا ۽ سندس
 جڳهه مٺائڻ لڳا. پهلوان هاڻي ۽ گهوڙا سڀ ٽڪا ٿا پهنجي ۽
 پهنجي ۽ چاڙهي ڏانهن موٽي ويا.

[٦٩]

جهون ڏينهن

جهون ڏينهن ڌرم پتر ڌرشتديمن کي آڱيا ڪئي نه اهو
 سڻا کي 'مگر ويوه' جي ڀنگ ڪڙو ڪري. هن ائين ڪيو.
 هوڏانهن ڪورون وري پهنجي لشڪر کي 'ڪروڻچ ويوه'
 جي روپ ۾ بيهاريو. 'ويوه' چڱو آهي لشڪر جي بيهارڻ
 جي ڀنگ کي. جدا جدا ڀنگن تي جدا جدا جانورن جا نالا
 رکيل هئا. آسنن تي به ساڳيءَ ريت جانورن جا نالا رکيل
 ٿيندا آهن. ڪهڙي وقت ڪهڙو ويوه ٺاهجي، ڪهڙي
 ڀنگ تي سڻا بيهارجي ۽ سڻا جي اندر ڪهڙي ڪهڙي
 قسم جا سڻڪ بيهارجن ۽ کين ڪهڙا هٿيار پنهوار ڏجن، سو
 انهيءَ وقت جي ضرورتن موجب فيصلو ڪيو ويندو هو.

چون ٿينهن پٺيان پٺي ڀري خونري ٿي. دروڻا ڇاڙه
جو سارڻي شروع ٿي وري ويو. دروڻا ڇاڙه گهوڙن جون
رعنون ٻاڻهي سنڀاليون ۽ پٺونجو ڏٺس به هلايو. هو لشڪر
جي وچ ۾ اٿن ٿي ڦريو جڏهن باد ڪجهه جي ڏانن جي وچ ۾
پئي ڦري. انهيءَ ڪري ٻنهي لشڪرن جا ويوه گڙبڙ ٿي
پيا. مٿان ۾ گهمسان مڃي ويو. رت ريلڪري وهڻ لڳي.
سڄي زمين هائين، گهوڙن ۽ مڙسن جي مڙهن سان ڇانڊجي
ويئي. رڻ جي پاڇ جا ڍير به هرهند پيا هئا.

پيمسین شتر و دل ۾ اندر گهري ويو، انهيءَ لاءِ ته وڃي
در يون جي پائرن کي پورو ڪري. هوڏانهن هنن جوانن
ڇا ڪيو جو گڏجي ڪري ڪوئي ڪو اڃي پيمسین تي
پيا. دٻاسن، دروشه، درمالا، جيءَ، جيتسين، وڪرڻ،
چترمين، سدوشن، چروچتر، سورما، دشڪرڻ ۽ ٻيا سڀ
کيس چوڌاري ويڙهي ويا. پيمسین پڻ جو نه ڪڏهن نالو به
نه ٻڌو هو، هو اتي بيٺو ۽ سڀني جي سامهون آيو. هنن اهو
خيال ڪيو ته کيس ٻاندي بڻايون. پيمسین جو خيال هو ته
سڀني کي اتي جو اتي مارجي. اڄ لڙائي اهڙي لڳي جهڙي
اڳ ڏيون ۽ اسرن جي وچ ۾ لڳندي هئي. اوچتو ئي اوچتو
ٻانڊو پٿر جو ذيرج ٿئي پيو ۽ هو ٽپ ڏيئي رت کان هيٺ
لٿو. گدا هڪ ۾ کڻي پيرين پنڌ ذر راشتر جي پٿن کي ڪهڙ
لاءِ سندن مٿان وڃي ڪڙ ڪيو.

در شديمن ڏٺو ته پيمسین جو رت شترو سڻا جي قطارن
 ۾ غالب ٿي ويو آهي. هنکي ڊپ وٺي ويو ۽ آڀا کي روڪڻ
 لاءِ اُٺي پڳو. جڏهن هو پيمسین جي رت تي پهتو، تڏهن
 هن ڏٺو ته رت ئي رڳو سارڻي ويٺو آهي. پيمسین آهيئي
 ڪوڙ. اکين مان لڙڪ وهائيندي، هن سارڻيءَ کان پڇيو:
 ”شوڪ! پيمسین ڪٿي آهي؟ ڪٿي آهي اهو منهنجو ڀراڻ

جو پراڻ؟“ ڌرشتدين سمجهو ته پيمسڻ مري چڪو آهي.
 وشوڪ ڌرشتدين کي نمسڪار ڪندي چيو: ”دروڀد
 پتر! پانڊو پتر مون کي چيو ته مان هت بيهو رهان. مان چيسين
 کيس جواب ڏيان ٿي ڏيان تنهن کان اڳ ٿي هو گدا هت ۾
 کڻي، پيرين پيادو شتروءَ جي سڻا ۾ ڪاهي پيو.“
 ڌرشتدين کي پڻ ٿيو ته مبادا پيمسڻ تي دشمن غالب
 پئجي وڃن، سو پيمسڻ جي ڳولها لاءِ پنهنجو رت شتروءَ
 جي لشڪر ۾ ڪاهي ويو. اتي ڇا ڏٺا؟ ڏٺائين ته چوڌاري
 دشمن کيس ورائي بيٺا آهن ۽ پنهنجي رٿن مان مٿس ٿين
 جو وسڪارو ڪري رهيا آهن. پيمسڻ پهاڙ جيان اڏول بيهو
 هو. سندس هٿ ۾ گدا هئي ۽ سندس شرير زخم زخم ٿيو
 پيو هو. سندس نڪ مان دم ائين ٿي نڪتو جئن باهه جا آلا.
 ڌرشتدين ڪري پيمسڻ کي پاڪر پائو ۽ پنهنجي رت تي
 چاڙهيو. پوءِ سندس بدن مان نير ڪڍڻ لڳو.
 دريوڏن پنهنجن يوڏن کي آڳيا ڪئي ته هو پيمسڻ ۽
 ڌرشتدين تي يڪدم ڪاه ڪن، سندن حملي لاءِ نه ٿرسن.
 پنهنجي بجاءِ ڪرڻ کان بچي ٿي حملو ڪرڻ وڌيڪ چڱو آهي.
 هاڻي جيتوڻيڪ پيمسڻ ۽ ڌرشتدين پاڻ لڙائي نه چيتري،
 جيتوڻيڪ هو لڙائيءَ جي للڪار ٻڌڻ لاءِ تيار نه هئا، ته به
 دريوڏن جي ڀائرن مٿن حملو ڪيو. ڌرشتدين جي هٿ ۾
 هڪ ڳجهو هٿيار، موهني استر نالي هو. هن اهو هلايو ۽
 الهيءَ جي ڪري سندن دشمن مورچي ٿي پيا. موهني استر
 جي اثر کي زابل ڪرڻ لاءِ دريوڏن وري ٻيو هڪ استر
 هلايو. اتي ڪورو وري سرچيٽ ٿيا. دريوڏن سڀني ۾ نئون
 اساهه ٿوڪي وري ڌرشتدين تي زور سان حملو ڪرايو.
 هاڻي ڌرم پتر وڻر ايمنيو۽ جي هٿ هيٺ پيمسڻ جي
 مدد لاءِ وڏو سارو لشڪر موڪليو. جنهن منجهه ٻارهن رت
 هئا. ايمنيو پوري وقت تي اچي سهڙيو. ايمنيو کي ڏسي

ڌرشتديمن کي ڏاڍو سنتوش آيو ۽ سندس اتساه وڌيو.
انهيءَ وچ ۾ پيمسین به آرام وٺي وري لڙائيءَ لاءِ تيار ٿيو.
هو ڪڪڙ جي رت ۾ چڙهي ويٺو ۽ ٻين جوڌن سان گڏجي
پوريءَ جاءِ تي اچي کڙو ٿيو.

جيتوڻيڪ پاندون جي طرفان ڪيتري تياري هئي ته به
دروڻاچار به جي سامهون هو پڻهي نه سگهيا. دروڻاچار به
دروڻ پتر جي سارڻيءَ ۽ گهوڙن کي ماري وڌو ۽ سندس
رت کي چيهون چيهون ڪري ڇڏيو. ڌرشتديمن هاڻي وڃي
ايمنيو جي رت ۾ سوار ٿيو. پاندون جي سڻا ۾ گهٻراهت
اچڻ لڳي ۽ ڪورون دروڻاچار به کي خوب اتساهت ڪيو.

هن کان پوءِ ته وري گهمسان جي ٻڌ شروع ٿي ويئي.
چوڌاري موت ننگو ناچ ڪرڻ لڳو. انهيءَ قطاريءَ منجهيل
ٻڌ جي وچ ۾ هيڪر پيمسین ۽ دريوڌن اچي هڪ ٻئي جي
بل مقابلي ٿيا. خوب هڪ ٻئي کي سخت ڳالهائون
۽ هڪ ٻئي تي ٿيون جو وسڪارو ڪيائون. دريوڌن کي
هڪڙو سخت ٿير لڳو ۽ هو مورچت ٿي ڪري پيو. ڪرپاچار به
ڏاڍيءَ هوشياريءَ سان هن کي پنهنجي رت تي چاڙهي
جنگ جي ميدان مان ڪڍي ويو. اتي پيشم پتاهه پاڻ اچي
پرگهت ٿيو ۽ سخت حملو ڪري پاندون کي ٿر پتر ڪري
ڇڏيائ. انهيءَ ڏينهن جيتوڻيڪ سڄ لهي ويو ته به لڙائي چالو
رهي. لڙائي هئي به ڏاڍي سخت ۽ هزارين آدمي موت جو
بک ٿيا. هڪ ڪلاڪ رات گذرڻ تي لڙائي بند ٿي. ٻڌشتر
کي اهائي خوشي هئي ته پيمسین ۽ ڌرشتديمن هن گهمسان
واري لڙائيءَ مان جيئنڊا جاڳندا صحيح سلامت پوئتي موٽي آيا.

ستون ڏينهن

دریودن جو سڄو بدن زخميو ۽ پيو هو ۽ سندس انگ انگ ٻئي سور ڪيو. اهڙيءَ حالت ۾ هو پيشمر وٽ ويو ۽ هن کي چيائين پتاما روزمره اسان جي هارائي ٿي. اسان جي سڱا جا ويوهه ٺڪر ٺڪر ٿي پون ٿا. هزارين جوڏا روزمره جي منهن ۾ وڃن ٿا. اوهين ڇپ ڪري ويٺا سڀ ڏسو ٿا.

پتاما دریودن کي دلا سوڏيندي چيو پت دل ڇو ٿو لوڙهين. اسين سڀ صحيح سلامت آهيون. ڏس ته دروڻا چاري، شلي، ڪرت ورم، اشوتاما، وڪرڻ، ڀڳدس، شڪني، اونٽيءَ جا ٻڏي راجڪمار، ٺرگرت جو راجا، مگد نریش ۽ ڪرپا چاريه سڀئي تنهنجي واسطي پراڻن جي ٻلي ڏيڻ لاءِ سنڀريا پيا آهن. ايتري هوندي تون ڇو ٿو مايوس ٿين. اهڙيءَ مايوسيءَ کي ڇڏي ڏي. ائين چئي پتاما سڱا کي ستين ڏينهن جي پٺ لاءِ تيار ڪيو. جڏهين سڱا تيار ٿي پيئي تڏهين پتاما دریودن کي چيو ”هيڏانهن نهار ته ڪيئن نه هي رست، گهوڙا، گهوڙيسوار، وڏا هائي ۽ پهلوان پيادا جي پن پن ديشن مان آيا آهن، سڀ تنهنجي مٿان باغ قربان ڪرڻ لاءِ تيار ٿيا پيا آهن. اهڙيءَ سندس سڱا سان هوند ديوتائن کي به جيتي سگهجي. ڪو پڻ نه ڪر.“

پيشمر پتاما جي دلاسي ڀريلن لشطن اهڙو ڪم ڪيو جيئن ڪا اُترائي عرهم قش کي ميڙي. دریودن جي دل ۾ ڪجهه تسلي ٿي. هو اميد ۽ آسرو رکي لڙائيءَ تي چڙهيو. انهيءَ ڏينهن سڱا کي گولاڪار ڍنگ سان بيهاريو ويو هو. هي چڪر ويوهه هو. هر هڪ جنگي هائيءَ سان ست پوري سامگريءَ سان سينگاريل رت موجود هئا. هر هڪ رت جو مدد لاءِ ست گهوڙيسوار موجود هئا. هر هڪ گهوڙيسوار سا

ڏهه ٽيڙا انداز لڳو هئا ۽ هر هڪ ڏاڻس ڌاريءَ جي رکيا لاءِ
ڏهه ڏهه ڍالڻ وارا مٿو رکيا ويا هئا. هر هڪ کي پوري
پوري زور هوندي هئي. هن وصال ۽ سندر سٺا جي وچ
در يونٽن بيٺو هو. هو ائين ٻئي ڏس ۾ آيو جهڙوڪ ڊيوراج
اندر ڊيونٽن جي وچ ۾ اڃان آهي.

يدشتر وري پانڊون جي سٺا کي وڃو ويو هجي روپ
۾ کڙو ڪيو. اڄ جي جنگ ڪيترين جدا جدا جاين تي ساڳي ئي
وقت زور شور سان هلندي رهي. پيشم پنهجي سر اڃن
جو مقابلو ڪري رهيو هو. دروڻا چاريه ۽ وراٽ هڪ ٻئي
سان مٿ پيٽ ڪري رهيا هئا. ٻئي هڪڙي هنڌ شڪندي
۽ اشوٿاما خوب لڙي رهيا هئا. در يونٽن وري درشتديمن
سان لڙي رهيو هو. هوڏانهن نڪل ۽ سهديو پنهجي مامي
شليبه تي چڙهائي ڪئي. اونتيءَ جي راجائن ايمنيو جو مقابلو
ڪيو. پيمسين وري ڪرٽ ورماءَ، پيترسين، وڪرٽ ۽ درمارش
جو مقابلو ڪري رهيو هو. گهڻو ڪڇ ۽ ڀڳدٽ جي وچ ۾
ڏاڍي سخت لڙائي لڳي ويئي. الميس ۽ سائيڪي پاڻ
وڙهي رهيا هئا. پورشورا جي سامهون ڌرشت ڪيٽو هو.
يدشتر، شرت آيو سان ٿي وڙهيو. چيڪيتان ۽ ڪرپاچاريه وري
پاڻ ۾ وڙهي رهيا هئا.

دروڻا چاريه جي سامهون وراٽ پري نه سگهيو. سندس
هار ٿي ۽ هو پنهجي پٽ، سنگ جي رت تي وڃي چڙهيو.
چاڪاڻ جو نه بچيو هو سندس رت، نه سارئي ۽ نه گهوڙا.
وراٽ جا پٽ اتر ۽ شويت نه اڳئين ڏينهن جي لڙائيءَ ۾
مري چڪا هئا. اڄ ستين ڏينهن سندس ٽيون پٽ سنگ به
سر ڳواس ٿيو ۽ اهو به انهيءَ وقت جنهن وقت هن جي پاسي
۾ پٽس پهتو هو. اشوٿاما وري شڪنديءَ کي شڪست ڏني.
هن جو رت ٻوڙا ٻوڙا ڪري ڇڏيا. شڪندي ٻي ڏيئي ٽرار
ڪٽي بيٺي رهيو. اشوٿاما پنهجي تير سان شڪنديءَ جي

ترار کي به نکر کري وڌو. شڪندي ۽ انهي ۽ پگل ترار کي
 ٿيرائي ٿيرائي زور سان اڻوڻا ٿي اڇلايائين پر اڻوڻا انهي ۽
 کي پنهنجي ٿير سان هڻائي ڇڏيو. اهڙي طرح سان شڪندي
 هار کائي سائيڪي ۽ جي رت تي چڙهي وينو ۽ ميدان ڇڏي
 ويو. الميس سان وڙهندي سائيڪي ۽ بهران شڪست کاڌي
 پر جلد همت کري الميس کي پڇائي ڇڏيو. ڏرڻديمن ۽
 دريوڌن جي وچ ۾ جيڪا يڌ پئي ٿي انهي ۽ ۾ دريوڌن جا
 گهوڙا گهايل ٿي کري پيا ۽ دريوڌن کي رت تان هيٺ
 لهڻو پيو. دريوڌن پنهنجي ترار سان خوب وڙهندو رهيو.
 انهي ۽ وچ ۾ شڪني اچي سندس مدد لاءِ پهتو ۽ کيس پنهنجي
 رت تي چاڙهي وٺي ويو. ڪرت ورما پيمسڻ تي سخت
 حملو ڪيو، پر منهن جي کاڌائين. سندس رت ۽ گهوڙا کسي
 ويا ۽ هو پنهنجي هار قبول کري شڪني ۽ جي رت ڏي
 پڇي ويو. سندس سڄي بدن ۾ پيمسڻ جا ٿير چپيا پيا هئا.
 سندس شڪل ائين پئي لڳي جيئن چاهو جهنگل ڏانهن پڇندي
 ڏسڻ ۾ ايندو آهي.

اونتي ۽ جي راجڪمارن وڌ ۽ اڻوڻ کي بت منيو ۽ ماري
 مڃايو ۽ سندس لشڪر بلڪل ناس ٿي ويو. پگڊت وري
 گهٽوت ڪڇ تي حملو ڪيو ۽ سندس سڻا کي پڇائي ڪڍيو.
 انهي ۽ هوندي به گهٽوت ڪڇ پنهنجي جاء تان نه هڻيو ۽
 اڪيلي سر بهادري سان وڙهندو رهيو. نيٺ کيس به ميدان
 مان ڀڄڻو پيو. انهي ۽ کري ڪورو لوڪ ڏاڍو خوش ٿيا.
 شليه پنهنجي پاڻيڇن تي حملو ڪيو. نڪل جا گهوڙا مارجي
 ويا، تنهنڪري هو وڃي سهڊيو جي رت تي چڙهيو. پئي
 پاڻ ساڳي رت مان ٿير هلائيندا رهيا. نيٺ سهڊيو جو هڪڙو
 ٿير وڃي شليه کي لڳو ۽ شليه مورچي تي کري پيو. سندس
 سارئي ڏاڍو هوشيار هو انهي ۽ کري هو کيس ڏاڍي ۽ چالاڪي ۽
 سان ميدان مان پڇائي ڪڍي ويو.

اهڙي طرح سان جڏهين مادريءَ جو ڀاءُ، مدر ديش جو راجا شليه ميدان ڇڏي ٿي ويو، تڏهين دريوڌن جي لشڪر جي دل ڏاڍي ڍلي ٿي ويئي ۽ مادريءَ جي جڙڻ پٽن يعني نڪل ۽ سهڊيو خوب شڪ ۽ نرسنگا وڃائڻ شروع ڪيا ۽ سنوار سر ڏسي شليه جي لشڪر جي وڏي حصي کي ختم ڪري ڇڏيو.

منجهند جي وقت ٻڌستڙ، شرٽايو ٿي حملو ڪيو پر شرٽايو ۽ نه رڳو ٻڌستڙ جي ٻاٽن کي بيڪار بنائي ڇڏيو پر ست لکا ٿير ٻڌستڙ ٿي چوڙيا. ٻڌستڙ جي زره چير جي پيئي ۽ ٻڌستڙ ڏخمي ٿي پيو. اهڙيءَ حالت ۾ ٻڌستڙ کي ڏاڍو جوش اچي ويو ۽ هن هڪڙو زوردار ٻاٽ شرٽايو ٿي اڇلايو ۽ شرٽايو جي ڇائيءَ جي چادر ۾ سوراخ ٿي پيو. اڇوڪي ڏينهن ٻڌستڙ جو سائت سڀاءُ ڳم ٿي چڪو هو. هو رڍ روپ ڌارڻ ڪري چڪو هو. شرٽايو جو سار ٿي ۽ گهوڙا ٻيڙ پوريءَ پهچي ويا. سندس رت پرزا پرزا ٿي پيو ۽ هو پيرين پنڌ جنگ جي ميدان مان ڀڄي نڪتو. اهو حال ڏسي دريوڌن جي دل جا جهڙي ڇڄي پيا.

ڪرپاڇاري سان چيڪتان ٻئي لڙيو. ڪرپاڇاري سندس سار ٿيءَ کي ماري وڌو ۽ سندس رت ڀڄي ڇڏيو. انهيءَ ڪري چيڪتان گدا کڻي ڪري ڪرپاڇاريءَ جي گهوڙن ۽ سار ٿيءَ تي اچي کڙڪيو ۽ کين ختم ڪري ڇڏيو. ڪرپاڇاريءَ به هاڻي پيادو ٿي پيو. هو پنهنجا کان ڪشڻ لڳو. چيڪتان کي هڪڙو ڏاڍو سخت ٻاٽ لڳو. ساڙ ۾ اچي هن پنهنجي گدا گهمائي گهمائي ڪرپاڇاريءَ ڏانهن اڇلائي پر ڪرپاڇاريءَ پنهنجي ٻاٽ دواران ان کي هٽائي ڇڏيو. پوءِ نه هو ٻئي ٿراريون ڪڍي دودو لڙڻ لڳا. ٻئي ڏخمي ٿي ڌرتيءَ تي ڪري پيا. پير چيڪتان کي پنهنجي رت تي چاڙهي کڻي ويو ۽ شڪني ساڄيءَ ريت ڪرپاڇاريءَ کي ڪڍي ويو.

ڌرشت ڪيتو پورا ۵۶ تير پورسروا کي هنيو. اهي تير
سندس ڇاٽيءَ جي ڍال ۾ رهي اٿڪيا ۽ روشنائيءَ ۾ خوب
ڇمڪڻ لڳا. پورسروا جو منهن انهيءَ هوندي به سورج جيان
ٿي ڇمڪيو ۽ اهي تير ائين ئي لڳا جيئن سڄ جون ڪرٽائون
سڄ مان نڪرندي جوگرد ڦهلبيون آهن. انهيءَ حالت ۾ به
پورسروا، ڌرشت ڪيتو کي ايترو تنگ ڪيو جو هن کي
پنهنجي هار قبول ڪرڻي پئي.

در يون جي ٽن ڀائرن گڏجي ڪري ايمينو تي حملو
ڪيو. ايمينو تنهي کي شڪست ڏئي ٻر سندن جان ٺورئي
ڇاڪاڻ جو پيمسڻ جي اها پر لڳيا هئي ته ڌرت راشت جي
پتن کي هو پاڻ ماري ڇڏيو. هاڻي پيشم ايمينو تي حملو ڪيو.
اهو حال ڏسي ارجن ڪرشن کي چيو ته ”اي واسديو رت
کي پيشم جي طرف ڪاهي هل.“

انهيءَ وقت ٻيا چار ڀائر به اچي ارجن سان ڀيڙا ٿيا. پر
پنامه پنهنجي ڀائرن جو شام ٽاءُ چڱيءَ ۾ مٽايو ڪيو. نيم
موجب سانجهيءَ جي وقت ڍڍ بند ٿي ۽ ٻنهي طرفن جا سورما
ٽڪل ٽڪل ۽ زخميل پنهنجي ٽنن ڏانهن موٽي ويا. سڀني
وڃي پنهنجي زخمن جو علاج ڪرايو. کين آرام پهچائڻ جي
واسطي سندس ۽ سهڻا سنگيت جا سر آلاپڻ ۾ آيا. ڪلاڪ ساڍهه
ڇهه جي ڊگهي پيم تي هئي. ٿڙائي، جهڪڙي ۽ ڊنگي جي
ڪنهن کي تات به ڪانه ڪا هئي. سڀئي ڀرپور جو ڀر سڀ
ڇڪي رهيا هئا. ڪروڪيتر چٽڪ سر ڳڏام بڻجي پيو هو. اهو
درشيم ڏسي هوند ديوتائن کي به رشڪ پيدا ٿئي. هيءَ
هئي مهاڀارت جي ٿڙائي. هيءَ هئي ٻراچين سمجي جي سميتا.
انهيءَ ۾ جيڪا مهان سڪيا سمايل آهي سا ڀل اڄ به لوڪ
حاصل ڪن.

اٺون ڏينهن

اٺين ڏينهن تي پيشمر پنهنجي لشڪر کي ڪڇوي جي روپ ۾ بيهاريو. اهو ڏسي ڪري يڌشتر، ڌرشت ڏيمن کي چيو ڏس ته اڄ دشمن ڪورم ويو ناهيو آهي. هاڻي توکي اهڙو ويو ناهي گهرجي جيئن ڪورم ويو کي سهوليت سان ٽوڙي سگهجي.

ڌرشت ڏيمن يڪدم پنهنجو ڪم شروع ڪيو. هن پنهنجي سٺا کي ترشول جو روپ ڏنو. هڪ پاسي جي چوٽيءَ تي بيٺو پير پٺي پاسي جي چوٽيءَ تي سائيڪي. يڌشتر پٺو وڃئين سئيءَ جي چوٽيءَ تي. اسان جي بزرگن يڌ وڌيا ۾ پڳي انهي ڪٽي هئي. جيتوڻيڪ يڌ وڌيا جي ريتين، ڀنگن ۽ رواجن جي باري ۾ ڪو به ڪو رڳو رڳيل شاستر نٿو ملي، ته به ڀرميرا جو بيان ڪري ڀرپورن ۾ برابر هلي اچي ٿو. آڪرم جي جدا جدا شسترن لاءِ پٺن پٺن ڪارن جا ڪوچ ۽ ڍالون موجود هونديون هيون. چڙهائيءَ جي جدا جدا نمونن جي مثالي لاءِ بچاءَ جا پٺن پٺن سڙا ۽ سندر ڀنگ ڪرڻ آڻيندا هئا. اڄ ڪروڪيتر جي يڌ کي هزارين ورهيه ٿي ويا ڇاڪاڻ جو اڄ جي لڙائيءَ جا نمونا ۽ رواج پٺي پرڪار جا آهن تنهن ڪري اسان کي مهاڀارت جي ڪٿا کي هڪڙي ڏند ڪٿا ۽ ڪوڙي ڪلپنا ڪري سمجهڻ نه گهرجي. ڏيڍ سو ورهيه مشڪل سان گذريا آهن ته انگرزي امير البير نيلسن زبردست سامونڊي جنگيون ڪيون ۽ امرڪي تي ڀرپست ڪئي. جن واهڻن جي وسيلي نيلسن پنهنجون يڌيون کنيون هيون تنجو جيڪڏهن اڄ جي سامونڊي لڙائيءَ جي سنڀال ۾ ويچار ڪبو ته اهي بلڪل نڪما ۽ واهيات ڏسڻ ۾ ايندا.

اها ڳالهه به خيال ۾ رکڻ گهرجي ته ڪوين ۽ ساهڪ

ليڪن جي ليڪن ۾ هٿيارن ۽ ڍڏ جي نمونن جي پوري پوري ۽ نيڪ نيڪ وچور جي ڳولها ڪرڻ اچائي آهي. جنگين جي ورنن ۾ به اهڙي وچور ملي ڪونه سگهندي. وري پراچين ڪال ۾ ڍڏ جو سمورو ڪاروبار ڪترين جي سپرد هوندو هو. سندن سکيا ۽ سندن سڀيتا مورچوئي سندن آڌين ۽ هٿ ۾ هئي. ڍڏ جي سدائين ۽ ڳجهن جي جاڳ پرميرا انوسار هڪ پيڙهيءَ جا آدمي ايندڙ پيڙهيءَ جي ٻاڪن کي زباني طور ڏيندا رهندا هئا. جنگي هٿيارن جي وڌيا ۽ انهن جي ڪم آڻڻ جو هنر به ساڳيءَ ريت شخصي طرح هو هڪ ٻئي کان سکندا هئا. ڍڏ وڌيا جا پانه پستڪ، جنگي فن جا درسي ڪتاب انهيءَ زماني ۾ ڪونه هوندا هئا. وري اهڙين ڳالهين جي ڪو به رشتن جي ليڪن ۾ گهڻي گنجائش موجود ڪانه هئي. اڄ ڪالھ جي انڊياس ۽ آڪاڻين ۾ ڪي اڌيا ٻيمارن جي علاج ۽ تيمارداري لاءِ ڪري هوندا. پر انهن اڌياڻن جي ورنن ۾ اهڙي ڪا ڇڏي ڳالھ ملندي جنهن ۾ چڪتا شاستر جا ڄاڻون دلچسپي وٺي سگهن. ڪوبه ليڪ ڪنهن خاص وڌيا جي پوري جاڳ رکندي به پنهنجي آڪاڻيءَ ۾ انهيءَ جي وچور ڏيڻ ڪونه چاهيندو. آڪاڻيءَ جو اڌيش هڪڙو آهي ۽ وڌيا جو اڌيش ٻيو. ڪا به هڪ ڳالھ آهي ۽ وڌيا شاستر پي.

انهيءَ ڪري وياس مهراج جي مهاڀارت ۾ 'ڪورم' يا 'ڪمل' ويوه جي پوريءَ وچور جي کوچ ڪرڻ اچائي ڳالھ آهي. اها ڳالھ سمجهڻ شايد مشڪل آهي ته ٿيرون جو وسڪارو ڪري سپاهي پنهنجي بچاءَ جو ڪوت ڪئن ٺاهيندا هئا ۽ ڪئن پنهنجن ڏنهن دواڙا، شتروءَ جي اڇلايلن هٿيارن کي روڪيندا ۽ ڀڃندا هئا. انهيءَ ڳالھ جو به نيڪ سماءُ پوڻ ڪئن آهي ته اهي سپاهي جن جو سارو بدن ٿيرون سان ڇيڏ ڇيڏ ٿيل هوندو هو سي ڪئن جيئرا رهندا هئا ۽ جنگ ۾ بهرو به وٺند

هئا. ساڳيءَ ريت اهو به سماءَ ۾ نٿو ٻوي ته سڻڪ ۽ سڻاپني
 پنهنجي ڪوچن جي وسيلي پنهنجي شري جي رکيا ڪن
 ڪندا هئا، اهي ڪوچ ڪيتري قدر چٽل ٿيون يا اڇلايل
 پالڻ وغيره کان سپاهين جو بچاءُ ڪندا هئا. اهو به پتو ڪونه
 آهي ته بيمارن ۽ زخمين کي هڪ هنڌان ٻئي هنڌ ڪن
 کڻي ويندا هئا. مردن جي نڪال ڪرڻ جي سندن نموني
 جي به اسان کي ڄاڻ ڪانه آهي. پراچين ڪال جي ڀتين
 جي سمبند ۾ اهي ڳالهيون، پوءِ اهي ڪري ڪهڙيون به
 دلچسپ ۽ وندرائيندڙ هجن، هميشه ڳجهه جي پڙدي ۾
 ڍڪيون رهنديون. برابر مهيارت جو ورڻ ڏاڍو صاف آهي.
 سندس چتر چٽا آهن، ته به هيءُ ڳالهيون ان ۾ بيان ڪيل
 ڪونه آهن.

انين دينهن تي پير صبح صبح ڌر تراشڻ جي اٺن پٿن
 کي سر ۾ جا دروازا ڏيکاريا. دريودن جي دل ڌرڻ لڳي،
 ڪورون کي اچي پو لڳو ته پيمسڻ انهيءَ ڏينهن تي پنهنجي
 پرڻگيا پوري ڪندو ۽ سمورو وڻ ڇڪائي وٺندو. جڏهن
 درويديءَ جو راج دربار ۾ ايمان ٿيو هيو، تڏهن هن اهڙو
 قسم کنيو هيو.

هن ڏينهن تي ارڃن کي به وڏو صدمو رسيو. سندس
 دل ڇڄي ڇيهون ڇيهون ٿي پئي. ارڃن هڪ ناگ ڪنيا
 الوڻيءَ سان وراهه ڪيو هو. الوڻيءَ جو پٽ هو ’واران‘،
 اران ناگ ديش مان پانڊون جي مدد لاءِ آيو هو. هو ڀڏ
 وڌيا ۾ اهڙو هوشيار هو، جو ڪورون جي لشڪر ۾ سندس
 ڪشلتا ڏسي هاهاڪار مڃي ويئي هئي. دريودن سندس
 مٿاڇي لاءِ الميس نالي راکشس وڻ کي روانو ڪيو. ٻئي
 تمام گهڻو وقت دو ٻڌو لڙندا رهيا. نيٺ اران مار جي ويو.
 ارڃن پٽ جي موت جي خبر ٻڌي ڏاڍيءَ گهاٽل دل سان
 ڪرشن کي چيو ”واسديو! وڏو برابر چيو هو ته ٻنهي طرفن

ڪي نه سهڻا جهڙو ڏک ڏسڻ پوندو. اسين ڇا ڪري رهيا آهيون؟ اسين ڪئن هڪ ٻي جو ناس ڪري رهيا آهيون؟ اهو به ڇا جي لاءِ؟ رڳو ملڪيت لاءِ، رڳو ٻي بڻا راج لاءِ. هن ريت هڪ ٻي ڪي ڪهڻ کان پوءِ به اٽس ۾ اسان ڪي ڪهڙي خوشي ملندي؟ هاڻي مان سمجهي سگهان ٿو ته ڀڃڻ ائين ڇو چيو هو ته جيڪڏهن دريوڌن مون کي رڳو ٻنچ ڳوٺ ڏيندو ته به مان راضي رهندس. ڀل ٻيو سارو راج دريوڌن پاڻ وٺ رهي. مان انهيءَ هوندي به جنگ ڪونه ڇوٽيندس. سچ ٻچ ڌرم پٿر بالڪل دوراندیش هو. دريوڌن هٿ ۽ مورڪتا جي ڪري هيءَ ڳالهه ڪانه مڃي. انهيءَ ڪري ٻنهي طرفن کان هڙا قهر ۽ ڀاپ ٿين ٿا. مان جنگ هلائيندو ٿو اچان، مان لڙندو ٿو هلان، رڳو انهيءَ ڌر کان ته متان جنگ بند ڪرڻ جي ڪري لوڪ مون کي گيدي ۽ ڪانڙ ڪري ڪوٺين. متان ائين ڪري چون ته مان ڇپ ڪري انياءَ سنو. جڏهن مان ڏسان ٿو ته ويو يودا هٿن ڀڃي مڏان ٿي مٿا پيا آهن، تڏهن منهنجو هنياءُ ٿو ڏري. هاءِ! اسين ڪهڙا نه ٻاڻي آهيون! ڪئن نه اسين اڌرم جي راهه ۾ وهي رهيا آهيون.

اراوان کي قتل ٿيندو ڏسي، گهٽوڪڇ هڪ زوردار چيخ ماري. انهيءَ رڙ ٻڌڻ سان سڀ سڏڪ ڪٽي لڳا. گهٽوڪڇ پنهنجي ڪٽڪ سان ڪورون جي لشڪر ۾ ڪاهي پيو. هن اهڙو ته زوردار حملو ڪيو جو ڪورون جي سڱا جون صفون ڪيترن هنڌ ٽٽي پيون. اهو حال ڏسي دريوڌن پنهنجي سر گهٽوڪڇ ٿي ڪاهي آيو. ونگ ديش جو راجا به دريوڌن سان اچي ٻٽ ٿيو. دريوڌن انهيءَ ڏينهن پهلوئيءَ جو ڏاڍو جوهر ڏيکاريو ۽ هن ورودي دل جي تمام گهڻن سپاهين کي موت جي سڃاڻي سمهاري ڇڏيو. گهٽوڪڇ هاڻي هڪ ڀالو زور سان دريوڌن جي

طرف اُڇلايو. نشان اهڙو چٽيو هئائين، جو هونءِ دريوڏن ختم ٿي وڃي ها. پر ونگ ديش جي راجا هوشيارِي ڪري پنهنجو هڪ هاڻي وچير ڪاهي آيو. ڀالو هاڻيءَ جي مٿي کي لڳو؛ هاڻي ڪري مري ويو. دريوڏن ٻڃي ويو. دريوڏن ائين جنگ ۾ رڌل هو، ته پناهه کي اچي سندس انتظارِي لڳي، سو هن دروڻاڀاريه جي هٿ هيٺ وڏي ساري سٽنا دريوڏن جي سهايتا لاءِ رواني ڪئي. انهيءَ جتي ۾ گهڻي پهلوان هئا، جن گهڻوڪڇ تي حملو ڪيو. انهيءَ ڪري ڀڃڻ ڪري اچي چٽا لڳي، سو پيمسڻ کي سندس پٽ جي سهايتا لاءِ انهيءَ طرف موڪليائين. پوءِ ته جنگ هڻوڻين وڌيڪ سخت ٿيڻ لڳي. انهيءَ ڏينهن دريوڏن جا سورهان ڀائر ڪال جو بڪ ٿيا.

[۷۲]

ٺاڻون ڏينهن

ٺاڻين ڏينهن جي لڙائي ٿي تنهن کان اڳ دريوڏن اڪيلي سر پناهه وٺ وڃي ڳالهيون ڪرڻ لڳو. جنهن نموني لڙائي هلي رهي هئي، تنهن مان هنڪي وڏي ٺراشا ٿي هئي. انهيءَ مايوسيءَ جي ڪري هن جا جذبا غريبل هئا. هن پناهه جي اڳيان پنهنجي ڏک کي ڪوڙي نموني ظاهر ڪيو. سندس شيد اهڙا هئا، جهڙا نڪا نيرا. اهي سڻي پناهه کي ڏک ڏاڍو ٿيو. پر هن ڌيرج ڌري دريوڏن کي هن ريت چيو: ”جيئن هون ڪند ۾ گيهه وجهبو آهي، تن مان پنهنجي جيون جي پنهنجي لاءِ آهولي ڏيئي رهيو آهيان. مان پاڻ ڪا به ڪم ڪول ٿو ڪريان، ته به تون مونکي هن ريت ڳالهائي سخت ڏکي ڪري رهيو آهين. توکي پتو نٿو پوي

نه ڇا پڙجي ڇا نه ڇڄجي، برابر ڇا آهي غلط ڇا آهي. چونڊ
 آهن نه جڏهن موت جو وقت ويجهو ايندو آهي، تڏهن انهن
 پاسندو آهي ته وڻ سون جا ٺهيل آهن. تنهنجون اڪيون
 جهڙجي ويون آهن. تنهنجو من منجهي ويو آهي؛ تنهنجي
 دماغ جو سورج ڪڪرن سان ڇانئجي ويو آهي. تو ڇاڻي
 بهي ڌڪار جو ٻج پوکيو هيو. اڄ انهيءَ جو ڦل لڻي رهيو
 آهين. سٺي ۾ سٺي ڳالهه اها آهي ته پوري زور شور سان
 لڙندو وڃ. ڌرم جو به صاف صاف رستو اهو آهي. شڪنديءَ
 سان وڙهڻ منهنجي لاءِ اسميو آهي. مان ڪنهن به استريءَ
 تي هٿ نه ڪندس. وري مان پنهنجن هٿن سان پابندون
 کي به نه ماري ٿو. پابندون کي مارڻ جو ڪم منهنجي لاءِ
 هڪ مهان گهرڻا جو ڪم آهي. اهي به ڳالهيون ڇڏي مان
 بيوسپ ڪجهه ڪرڻ لاءِ تيار آهيان. جيڪي به سورما منهنجي
 سامهون ايندا، انهن سان مان لڙڻ لاءِ هر دم تيار آهيان. دل
 لوڙهڻ سان ڪجهه به هٿ نه ايندو. سچن ڪترين جيان لڙ،
 لوڪ ۾ تنهنجو نالو ٿيندو، پوءِ نتيجو ڪري ڪهڙو به ٿئي.“
 اهڙيءَ ريت دريوڏن کي سمجهائي ۽ آئت ڏيئي پٽامها
 نائين ڏينهن جي لڙائيءَ جي تياري ڪئي.

پٽامها جي وچن دريوڏن ۾ همت پيدا ڪئي ۽ هن
 دڙاسن کي گهرائي چيو: ”ڀائرا! اڄ پوري زور شور سان لڙبو.
 مونکي پڪ آهي ته پٽامها اسان جي طرفون دل لڳائي لڙي
 رهيو آهي. هنجو چوڻ آهي ته مان رڳو شڪنديءَ تي هٿيار
 نه هلائيندس. اسانکي اهڙي ڪوشش وٺڻ گهرجي، جيئن شڪندي
 پٽامها جي سامهون نه اچي. اها ڳالهه ته پڌري آهي ته جيڪڏهن
 شينهن ڪتي کي ڪراهن جي نظر سان ڏسي، ان سان لڙڻ
 کان انڪار ڪندو ته پوءِ جهنگلي ڪتو به هن کي ماري
 سگهندو.

انهيءَ ڏينهن ايمينيوءَ ۽ الميس جي وچ ۾ سخت يڌ ٿي.

انهيءَ لڙائيءَ ۾ ايمنيو خوب لڙيو. سڀني چيو ته ايمنيو پنهنجي
بيءَ کان رٿي به گهٽ ڪونه آهي. الميس ايمنيوءَ جي سامهون
بيهي ڪونه سگهيو ۽ ڀڄ پائي پڳو.

ساليڪيءَ جي اشوٿاما سان ۽ ارجن جي دروڻاڀاريءَ سان
سخت لڙائي ٿي. پوءِ ته سڀني پانڊون گڏجي ڪري پنامها
تي چڙهائي ڪئي. دريوڏن، دشاسن کي پنامها جي مدد لاءِ
روانو ڪيو. پيشمر پوري ٻل سان لڙيو ۽ پانڊون کي هٽائي
ڇڏيا. پانڊون جي سڻيا جو حوصلو ٽٽي پيو ۽ هو هيڏانهن
هوڏانهن ائين ڀڄڻ لڳا جئن رستي وڃائڻ کان پوءِ ڳاڻن جو
ڌڻ جهنگل ۾ ڀڄندو رهندو آهي.

ڪرشن رٿ کي هڪ هنڌ بيهاري چيو: ”ارجن! توءَ
پنهنجي ڀائرن اڄ جي ڏينهن لاءِ تيرهن ورهيه سانده انتظار
ڪڍيو آهي. هاڻي ته هڪ ۽ نه هٽڪ. ڪترين جو ڌرم پال
۽ پنامها کي پورو ڪر.“

ارجن ڪنڌ ڪري هيٺ ڪيو ۽ مٿي نهارڻ کان سواءِ
چيائ ”مان پنامها ۽ پيارن گورن کي ماريان تنهن کان بهتر اهو
هو ته بنواس ۾ ئي رهيو پيو هجان ها. پر پنهنجي آڳيا جو
النگهن ڪرڻ لاءِ مان تيار ڪونه آهيان. هڪل رٿ کي.“
لڙڻ ۾ ارجن جي دل ٽٽي اڳي. پنهنجي اڃا جي برخلاف
۽ ڏاڍي ڏک سان هو لڙڻ لاءِ اڳتي وڌيو. پيشمر ڀروري اهڙو
ٿاءُ هو جهڙو منجهند جي سج ۾.

جڏهن سڏڪن ڏٺو ته ارجن پنامها جي طرف رٿ ڪاهي
ٿو وڃي تڏهن منجهن نئين جان آئي ۽ هو نيڪ نير اوسار
صفون ٻڌي اڳتي وڌڻ لڳا. پر پيشمر پنهنجا نير اهڙو ٻڪڙا
ٻڪڙا هلايا ۽ ايتري گهڻي انداز ۾ چوڙيا جو نڪي گهوڙا
ٿي ڏسڻ ۾ آيا، نڪي رٿ ٿي ڏسڻ ۾ آيو. ڪرشن جي
من ۾ ڪوبه لوڏو ڪونه آيو. هو بلڪل اڏول رهيو ۽ تمام
هوشياريءَ سان رٿ هڪليندو رهيو. ارجن جا ٻار پيشمر

جي ڏنش کي لڳا ۽ انهيءَ کي ڀڄي وڌائون. ائين ڪئي وار
ٿيو، ته ٻه پٺاڻا جي من ۾ باڪل مونجهه پيدا ڪانءِ ٿي هون.
هرهر نوان هٿيار هٿ ڪري برابر لڙندو رهيو.

شري ڪرشن، ارڃن کي چيو ”ارڃن! جڏهن توکي وڙهڻ
گهرجي تڏهن تون ڪونه ٿو لڙين.“ ائين چئي جوش ۾ اچي هو
رٿ کان هيٺ لهي پيو ۽ پنهنجو ڇڪر ڪٽي پيشم جي
طرف وڌيو.

جڏهن پيشم، واسديو کي پنهنجي طرف ايندو ڏٺو، تڏهن
هن چيو ”اي ڪهل نئن پل آئين، جيءَ اڄ! اڄ! اڄ!!! مان
وڏياڳي ٿيندس، جيڪڏهن تنهنجي هٿان منهنجو شري
ختم ٿيندو.“

هاڻي ارڃن ٽپ ڏيئي رٿ کان لٽو ۽ ڊوڙ ٻائي وڃي
ڪرشن کي پڪڙيائو. پوءِ واسديو کي پاڪر ٻائي ارڃن چيو
”ڪرشن! ترس، بس ڪر۽ پنهنجي پر لڳيا نه ٿوڙ. تو پرڻ
ڪيو آهي ته تون يڌ ۾ هٿيار ڪم ۾ نه آئيندين. هٿيار هلائڻ
منهنجو ڪم آهي. مان پنهنجي ڪم ۾ گهٽتائي ڪونه ڪندس
مان خوب ئي هلائيندس ۽ پياري پٺاڻا کي پاڻهي پٽ ٿي
ليٽائيندس، وري رٿ ٿي ڇڙهه ۽ رعنون سنڀال.“ ارڃن،
ڪرشن کي واپس وٺي آيو ۽ جنگ ٻيهر شروع ٿي. پالڊون
جي سڻا سان اڄ ڏاڍيون جنيون ٿيون. پر سڄ لهن ٿي هو،
انهيءَ ڪري نائين ڏينهن جي جنگ ختم ٿي.

[۷۳]

پيشم پٺاڻا جو مرتيو

اڄ جنگ جو ڏهون ڏينهن هو. شڪنديءَ کي اڳيون ٻيھاري
ارڃن پيشم کي حملو ڪيو. جڏهن شڪنديءَ جا ئي پٺاڻا

جي ڇاڻي ۾ لڳا، تڏهن سندس اکين مان باهه جا اڻا وسڻا لڳا. هڪ کن واسطي پتامها جو ڪروڙ اهڙي ريت اُٿل لڳو، جڻ ڪنهن زبردست بڻي مان آڱه جون زوردار چيئون. سندس اکيون شڪنديءَ کي ساڙي پسر ڪرڻ لاءِ بري رهيون هيون. پر جلد ئي ٻڏي پهلوان ٻاڻ سنڀاليو ۽ شالڻ ٿي ويو. شڪندي ڄاڻو هيو زناني روپ ۾ ۽ زال سان وڙهڻ ڪترين جي ڌرم جي ورڌ هو. انهيءَ ڪري پيشم پتامها پنهنجي جوش کي روڪيو ۽ لڙڻ کان پاسو ڪيو. پتامها کي خبر هئي ته سندس انت ويجهو آهي. انهيءَ ڪري هن شالڻيءَ ۾ رهڻ ئي نيڪ سمجهو. پيشم جي انتھ ڪرڻ جي اندر چيڪا جنگ لڳي پيئي هئي تنهنجي شڪنديءَ کي نڪا خبر هئي، نڪا پرواهه هئي، هو ويو خوب ٻاڻ چوڙيندو. ارجن به پنهنجي دل کي مضبوط ڪيو. شڪنديءَ جي پٺيان بيهي، هو خوب پتامها جي ڪوچ جي نازڪ ۽ ڪمزور هڏن کي ڳولهي ڳولهي انهن تي کان ڪشمنڊو رهيو. پيشم پنهنجي پرنگيا اڻوسار چپ چاپ ٻيٺو رهيو.

مشڪندي گنگا پتر دهاسن کي چيو ”هي تير ارجن جا هلايل آهن. شڪندي هن ريت تير چوڙي ڪونه سگهندو آهي. هي تير منهنجي چمڙيءَ کي ائين ٿا ساڙين، جڻ ڪيڙو پنهنجي جڳينديءَ جي کل چيريندو آهي.“

پنهنجي بياري پوئي جي تيرن کي اهڙيءَ درشتيءَ سان ڏسندي ۽ اهڙيءَ ريت انهن جو ورڻ ڪندي، پتامها پنهنجي ٻڙ جي ارجن جي طرف اڇلائي. ارجن هن ٻڙ جي ڏانهن ئي تير اڇلايا ۽ انکي پرزا پرزا ڪري ڇڏيو. پيشم هاڻي دل سان فيصلو ڪيو ته جنگ ختم ڪريان ۽ رقت ٿان لهي تلوار ۽ ڍال کڻي بيهان. پر هو ائين ڪري تنهن کان اڳ ئي سندس زره ارجن جي تيرن سان ڪٽجي پيئي. پتامها جي

شرير ۾ ابترا نير لڳا هئا، جو هڪ انچ جي جاء به تيرن کان سواء ڏسڻ ۾ نه ٿي آئي. اهڙيءَ حالت ۾ هو قاتل ڪري ڌرتيءَ تي ڪري پيو. جڏهن پيشم ڪريو، تڏهن سرڳ ۾ ويٺل ديوتائن کيس نمسڪار ڪئي ۽ ٿڌڙي سڳند سان پيريل هير هارڻ لڳي ۽ منو منو مينهن به وسڻ لڳو.

اهڙيءَ ريت گنگا پتر پيشم جو انت ٿيو. گنگا آڪاش مان آئي هئي پر ٿويءَ ۽ انجي سيني پراڻين کي پوتر ڪرڻ لاءِ. نرپراڻ پوتر پتامها جنهن پنهنجو پاڻ، پتا جي چوڻ بنا سندس سک لاءِ ايڏو وڏو تياڳ ڪيو هو، سواج ڪروڪيتر جي پوتر پوميءَ تي ايتيو پيو هو. پتامها پنهنجي زماني جو انوکو ڌنڌاري هو. نيرانداڙي ۾ ڪوبه ساڻس به مڃي ڪونه ٿي سگهيو. سندس شڪتيءَ اڳيان پرسم ڪي به نٿو پيو هو. لسوار ٿي، نردوش، ڌرم پٽ جي پانڌري اهڙيءَ ريت دريوڌن جو ٿورو لائو، پنهنجا پاڻ نچاور ڪري پنهنجو قرض ادا ڪيو. سندس پراڻ جهڙي شرير مان پوتر ريت رٽلا ڪري ٿي رهيو ۽ ڪروڪيتر جي ڪرم پوميءَ کي سڄو پچو ڌرم ڪيتر ٿي بڻايو.

پتامها کي هٿن پيل ڏسي ڪورون جي دل بلڪل لهي ويئي. پتامها جي شرير جو ڪوبه حصو ڌرتيءَ سان نٿي لڳو. سندس ساري شرير ۾ نير لڳا پيا هئا ۽ هو سرن جي سيمج تي ستو پيو هو. سيني سپاهين پنهنجون تلوارون ڪري مياڻن ۾ وڌيون ۽ هٿيار پنوهاڙ بند ڪري اچي پتامها جي چوڌاري بيٺا. سنسار پر جا نرپش پيشم جي چوڌاري سر جهڪائي ائين بيٺا هئا جڏهن برهما جي چوڌاري ديوتائون. پتامها چيو ”منهنجو ڪند لٽڪي رهيو آهي. منهنجي سر هيٺان ويهاڻي رکڻ جي ضرورت آهي. پتامها جا هيءَ شبد ٻڌي راجڪمار پڇندا سنا سنا گاد پلا کڻي آيا. ورڏ ويو وريام انهن ڪنڌڪن مان هڪ به قبول نه ڪيو. ارڃن

ڏانهن نھاري ڇيڻا ”پتر پارت! تون اهڙو ويهاڻو آڻ جيڪو
هڪ ٻهلوان ڪٽريءَ کي سونهين.“

هي لفظ ٻڌي ارجن پنهنجي لير ڪش مان ٽي لير ڪڍي
اهڙيءَ ريت هنيا جڏهن پتاما جو سر انهن ٽي جهلجي پيو.

پتاما ٻيهر ٻيهر ڀرين شبنم ۾ چيو ”اي راجڪمارو! منهنجي
مٿي کي جهلڻ لاءِ ارجن جي ٻاڻن جي ئي ضرورت هئي.

هن پرڪار جي ويهاڻي ڪري مونکي پورو سنتوش آهي.
هاڻي هن ريت مان تيسين لپتيو رهندس جيسين سورج

اتراپ ۾ اچي. اتراپ کان اڳ مان پراڻ نه ڇڏيندس. جڏهن
منهنجو موت ٿئي، تڏهن اوهان مان اهي جيڪي انهيءَ وقت

جيئرا هجن سي پل مونکي ڏسڻ اچن.“
پوءِ پتاما ارجن ڏانهن منهن ورائي چيو: ”مونکي پياس

ڏاڍو ستائي رهي آهي. منهنجي پيئڻ لاءِ ٿورو پاڻي
کڻي اچ.“

ارجن گانڊيو تي هڪ ٻاڻ چٽي، پتاما جي ساڄي پاسي
پر ٿويءَ تي چوڙيو. لير ڌرتيءَ کي چيريو ۽ جهٽ سوراخ

مان مٺي پاڻيءَ جو چشمو جهر جهر ڪري وڃي پتاما جي
واٽ ۾ پيو. جڻڪ گنگا مان پاڻ پنهنجي اڃايل پتر جي

پياس لاهڻ لاءِ اچي وارد ٿي. پاڻي پي پيشم ٿر پٽ ٿيو.
هاڻي پيشم دريوڙن جي طرف ڏيان ڏنو. پتاما چيو:

”دريوڙن شل تون سياڻو ٿين. ڏٺو ته منهنجي پياس لاهڻ
لاءِ ارجن ڪئن جل پيدا ڪيو. ڪير آهي هن سنسار ۾ جو

هڙو سندر ڪم ڪري سگهي؟ يڪدم ساڻس سنڌي ڪر.
شل منهنجي بک وٺڻ کان پوءِ رڻ ڇنڊي پنهنجو ناچ بند

ڪري. پٽ! منهنجي صلاح مڃ ۽ پانڊون سان صلح ڪر.“
مرڻ وقت به بيمار آدمي ڪوڙيءَ دوا وٺڻ کان ڪيڏا ٿيندو

آهي. ساڳيو حال هو دريوڙن جو، موت اچي سر تي پيو
هيس ته به پتاما جي سٺي صلاح کيس نه آڻي.

سڀ راجڪمار هاڻي پنهنجي پنهنجي ڇانوڻيءَ ڏانهن هليا ويا.

[۷۴]

پيشمر سان ڪرڻ جي انٽر ڀيٽ

جڏهن ڪرڻ کي خبر پيئي ته پيشمر ٽيرن جي پلنگ تي لپيٽيو پيو آهي، تڏهن هو ڊوڙ ٿي سندس درشن لاءِ آيو. نمڙا سان ڪرڻ چيو ”هي پتاما! هي ڪورو ولس جا مڙي! راڌا جو پٽ جنهن سان بنا ڪارڻ جي اوهان ناراض هئا، سو نمڙا پورو ڪ اوهانجي اڳيان پنهنجو سر جهڪائي ٿو.“ پتاما کي پيرين پوڻ کان پوءِ جڏهن ڪرڻ اُٿي بيٺو، تڏهن پتاما ڏاڍيءَ اڪير مان پنهنجو هٿ سندس پٺيءَ تي رکيو ۽ کيس آشيرواد ڪئي. پتاما چيو: ”اي نوجوان! تون راڌا جو پٽ ڪونه آهين. تون ڪنٽي ديويءَ جو پهريون ٻار آهين. نارڊ کي سنسار جي سڀني گجهارڻن جي ڄاڻ آهي. انهيءَ پاڻ اچي مون کي اها ڳالهه ٻڌائي. هي سورج پٿر! مون کي پنهنجي لاءِ ڪراعت بنهه ڪانه آهي. پر تون بنا ڪارڻ پابندون ڪي ٿي ڏڪاريو؟ روزمره پنهنجي ڏڪار ويٺي ٿي وڌندي. اها ڳالهه ڏسي مون کي ڏاڍو ڏک ٿي ٿيو. مون کي پنهنجي ويڙها جي پوري ڄاڻ آهي. انهيءَ لاءِ مون کي عزت به آهي. پنهنجي ادارا جو به مون کي ڄاڻ آهي. اها به ساراهه جوڳهه آهي. مون کي اها به خبر آهي ته تون اهڙو ئي بل ۽ پراڪرم آهي جهڙو ڪرشن ۽ ڦالگن (ارجن) به. واجبي ته اها ڳالهه آهي ته تون پابندون سان مٽرڻا ڪر. تون پابندون جو پاڻ آهين. اها واٽ ئي پنهنجي لاءِ نيڪ آهي. مان ٻڌائي به پنهنجو ڪم پورو ڪري چڪو آهيان. شل منهنجي ڪم جي

انت سان سارو ويڙ وروڌ سمايت ٿي وڃي. ڪرڻ اهائي منهنجي اڃا آهي.“

ڪرڻ پتاما جا وڃڻ ڏاڍي ۽ شردا سان ٻڌا. هن وراڻي ۽ ۾ چيو: ”پتاما! مونکي خبر آهي ته مان ڪنٿي ۽ جو پت آهيان، سارڻي منهنجو پتا ڪونه آهي. پر مان دريودن جو لمڪ کاڌو آهي ۽ ڪتري ونش جي پرمپرا موجب مونکي لمڪ حلالي ڪرڻ گهرجي ۽ دريودن جي وفاداريءَ سان شيوا ڪرڻ گهرجي. هن اوستا ۾ پالڊون جي طرف وڃڻ مون لاءِ اسميو آهي. دريودن جو نه رڳو مون سان پريم آهي، پر هنجو مونم ويساهه به ڏاڍو آهي. انهيءَ ڪري مونکي اڳيا ڏيوت مان سندس رڻ ادا ڪريان. مان وڃڻ ۽ ڪرمن دوزان گهٽيئي پلون ڪيون آهن. الهن عيني لاءِ مونکي ڪميا ڪريو ۽ آشيرواد ڏيو.“

ڪرڻ جون ڳالهيون ٻڌي ڪڙ پر پيشم دل ۾ ڪجهه سوچڻ لڳو. پوءِ چيا: ”ڀڳو ٻچا جڻن لوکي وڻي ٿڻ ڪر. جيڪي تون ڪري رهيو آهين، سو ڌرم اڻڪول آهي.“ جيتوڻيڪ پيشم کي ڪيترا زخم لڳا هئا ۽ هو موت جي سيجا تي سهيو پيو هو ته به ڀڏ سمايت ڪونه ٿي. پيشم پتاما جي صلاح جي پرواهه نه ڪري، ڪورون وري ٻڌ شروع ڪئي.

پيشم پت ۾ پيو هو. هو ڪورون جي اڳواڻي ڪري نٿي سگهيو. ڪورون جي اهڙي حالت اچي ٿي جڻن رڍن جي رڍار کان سواءِ. پيشم جي ڪرنديئي سيني سپاهين پڪاري چيو: ”ڪرڻ! هاڻي تون ئي اڳواڻي ڪرڻ جي لائق اچي بچيو آهين. تون ئي اسان جي رکيا ڪري سگهندين. اتي اچي اسانجي رهبري ڪر.“

ڪورون جي ويڙن جو پڪراءِ اهوئي رايو هو ته جيڪڏهن ڪرڻ سندن رهبري ڪندو ته هو ضرور کٽندا. پهريان ڏه

ڏينهن سر سڻاڻي پيشم پناما هو. انهيءَ عرصي ۾ ڪرڻ
 يڌ ۾ ڪوبه بهرو ڪونه ورتو هو. اها ڄاڻهه اڄ به ڏانهن وٺي
 آهي. پيشم پناما ڪرڻ کي ڪراحت جي نظر سان ڏسندو
 هو، انهيءَ ڪري ڪرڻ اسڪار ڪيو هو. هن پيشم کي
 چيو هو: ”جيسين تون لڙندو رهندين، تيسين مان يڌ ۾ ڪوبه
 پاڳ ڪونه وٺندس. جيڪڏهن تون پانڊون کي ماري دريوڏن
 کي سويارو ڪيو ته مون کي ڏاڍي خوشي ٿيندي. پوءِ مان
 راجا کان آگيا وٺي ٻن ڏانهن هليو ويندس. پر جيڪڏهن تون
 هار کاڌي ۽ ويڙهتيءَ کي پراڻت ٿين ته پوءِ مان رڌ ٿي
 چڙهي انهن جو مٿاڀلو ڪندس. جيڪي پنهنجي نظر ۾ مون کان
 بل وارا آهن، انهن کي جيتي مان دريوڏن کي سويارو ڪندس
 جيتوڻيڪ تون مون کي اڌ پوڻ [اهي ڪتري ويڙهتيءَ کي رڌ
 ٿي چڙهي لڙندا هئا] يعني رڌ ڏٺين جي قطار ۾ شمار
 نٿو ڪرين.“

اهڙيءَ ريت ڪرڻ قسم ڪيو هو ۽ دريوڏن جي مڃتا
 سان هن ڏهن ڏينهن لڙائيءَ کان پاسو ڪيو. هاڻي جڏهن کيس
 سر سڻاڻي بڻايو ويو، تڏهن هو پيرين پنڌ آئي ويو جت
 پيشم پناما سرن جي سڃاڻي سٽو پيو هو. پناما کي نمسڪار
 ڪري چيائ: ”اي بزرگوار! اي ويڙهتي! اي پسران کي
 جيتيندڙ! اڄ تون هٿ جنگ جي ميدان ۾ شڪنديءَ جي
 سرن سان گهاٽل ٿيو لٽيو پيو آهين. تون پوئو ٿاڻيءَ جو پٺو
 هئين، تون ڌرم نيتيءَ جي چوٽيءَ تي رسيو هئين. جيڪڏهن
 تون هن ريت زخمي ٿيو پيو آهين، ته پوءِ صاف آهي ته
 هن دنيا ۾ ڪوبه ماڻهو پنهنجي اوچ ڪرمن جو ڦل پراڻت نٿو
 ڪري سگهي. پنهنجي ڪنڀارن روپي نديءَ جي اٿل مان
 پار ڪرڻ لاءِ تون ئي ڪورون جو جهاز هئين. تون ئي
 سندن پشت پناهه هئين. هاڻي پانڊو ڪورون کي خوب ڏک
 هڻندا، کين چٽي پورو ڪندا. جڏهن آڳ ۽ هوا ملي ڪري

جهنگل کي ساڙي پسم ڪنديون آهن، تن ڪرشن ۽ ارڃن
گڏجي ڪري ڪورون جي سڻا جي سڻا جي برباد ڪندا.
انهيءَ ڳالهه جي پڪ آهي. مان سر سڻاڻي ٿيڻ قبول ڪيو
آهي. مون تي ڪرپا جي درستي ڪريو ۽ آشير واد ڏيو.“
پنامها ڪرڻ کي آسيس ڏني ۽ چيو ”ڪرڻ! تون وفادار
۽ سچا آهن. ڪورون جي واسطي تون ائين آهين، جڏهن
جيوتڙين لاءِ جيون ڀرد (حياتي بخشيندڙ) بادل، جڏهن
لاءِ سمنڊ ۽ جڏهن پوکيل ٻج لاءِ ڀلي زمين. خوب دريودن جي
شيوا ڪري، سندس رکيا ڪر. دريودن جي خاطر تو
ڪميون تي سوپ پائي هئي. انهيءَ جي واسطي ئي هماليه
جي ڳڙهن ۾ رهندڙ ڪراٽن کي تو ڪڍي پورو ڪيو هو.
دريودن لاءِ ئي تو گرج-برج جي راجائن کي جيتو هو.
دريودن جي ڪري ئي تو ڪيترا ٻيا پراڻا ڪم جا ڪم ڪيا
هئا. دريودن جي سڻا کي پنهنجي سندر سمپتي ڪري
سمجهه ۽ ان جي رکيا ڪر. شل پنهنجي دواران دريودن جي
سڻا سوپ پائي. شل پنهنجو پاڻ ڀلي ڏسو ٿي. وڃ! وڃي پختي
ارادي سان لڙ.“

پنامها کان آسيس وٺي ڪرڻ پنهنجي رت تي سوار ٿي
يڌڪيتر ۾ اچي پهتو. ڪرڻ کي ايندو ڏسي دريودن ڏاڍو
خوش ٿيو. پيشم پنامها جي مڙيوءَ جي ڪري جيڪو ڏک
ٿيو هيس سو هاڻي ڪي قدر گهٽجڻ لڳس.

[۷۵]

دروڇاريءَ سر سڻاڻي

ڪرڻ ۽ دريودن هاڻي صلاحون ڪرڻ لڳا ته سر سڻاڻي
ڪير ٿي. ڪرڻ چيو ”جيڪي به سورما اسان جي طرف

آهن، ٺن مان هر هڪ سر سٺا پٽي ٿيڻا جي يوڳ. آهي. سڀ
 شرير ۾ سگهارا، ارادي جا پختا، دل جا بهادر ۽ جنگي فن
 جا ماهر آهن. سندن پراڪرم ۽ پرتاپ پرست آهن. آهن به
 سڀ اوچ ڪلن جا. سندن وديا ۽ گيان ۾ به گهڻائي ڪانه
 آهي. هاڻي اهي سڀ گڏجي ڪري نه سٺا جو سڃاڻن
 ڪونه ڪري سگهندا. جيڪڏهن ڪنهن هڪ کي سر سٺا پٽي
 ٻڌائون، ته ٻين جي من ۾ ايرڪا ٿيندي ۽ هو دل لائي ڪونه
 وڙهندا. انهيءَ ڪري اسان کي هاڃي رسندي. انهيءَ ڪري
 منهنجي صلاح آهي ته دروڻا چاريه کي سر سٺا پٽي ٻڌايون.
 دروڻا چاريه هنن سڀني بوڏن ۽ راجڪمارن جو گورو آهي.
 دروڻا چاريه اڄ جي سڀني ويون جو شرومڻي آهي. اڳواڻي
 ڪرڻ جي جيتري شڪتي دروڻا چاريه ۾ آهي، اولري ٻئي
 ڪنهن ۾ ڪانه آهي. انهيءَ ڪري انهيءَ کي ئي سر سٺا پٽي
 ٻڌائڻ گهرجي.

دريوڏن کي اها صلاح وٺي. هن سمجهو ته اهو ئي سنو
 رستو آهي.

دريوڏن دروڻا چاريه وٽ ويو. اتي سڀني راجڪمارن
 ۽ بوڏن جي روپرو، هن دروڻا چاريه کي نمسڪار ڪري
 چيو: ”گورو ديو! هت جيڪي به ويرو ريام گڏ ٿيا ويٺا
 آهن، ٺن سڀني ۾ اوهان سرس آهيو. اٽل آهي اوهانجي جات.
 اوچ آهي اوهانجو ڪل. گيان ۾ ڪوبه اوهانجو مت ڪونه
 آهي. ٻڌي، ويرونا ۽ ڪشلتا ۾ اوهانجي ڪير برابري ڪندو؟
 آيو ۽ ٻه اوهان سڀني کان وڏا آهيو. مان اوهان کي ويٺي
 ٿو ڪريان ته اوهان سٺا جا سر سڃاڻ ٿي پڌ کي هلايو.
 اوهان جي رهبريءَ هيٺ هيءَ سٺا سچ پچ سوياري ٿيندي.“
 جيترا به راجڪمار اتي هئا، ٺن سڀني هن رت جي دل
 کولي سواگت ڪئي ۽ جڳ جڳ جو آواز آڪاش ۾ ڦهلائڻ لڳو.
 هن اتساهه ۽ امنگ جي ڪري دروڻا چاريه جو هر ديو پرڦلت ٿيڻ لڳو.

شاسترن جي مريادا انوسار سڀ ڪرياکرم پورو ڪري
 دروڻاچار به ڪي سر سڻاپتيءَ جو تڪ ڏنائون. آند الساه
 جي آوازن جون لهرون آپ تائين وڃي پهتيون. راجڪمار
 خوشيءَ مان گيت ڳائڻ لڳا، شرن اين پنهنجون توتاريون وڄايون.
 انهيءَ اوچو جو اهڙو اثر ٿيو جو ڪورو آڪاش ۾ اڏامڻ لڳا.
 هنن ائين سمجهو ته هو اڳيئي جنگ کڻي چڪا آهن. ايڏو
 هو سندن من جو ترنگ ۽ ايڏو هو سندن دروڻاچار به جي
 شڪتيءَ ۾ وشواس.

دروڻاچار به پنهنجي سڻا ڪي گول چڪر ۾ بيهاريو. هن
 کان اڳ ڪرڻ جنگ جي مڏان ۾ پير ڪونه ٻاڻو هو. هن
 اسهڪار جو رستو اختيار ڪيو هو. اڄ هو پنهنجي رت تي
 سوار ٿي پڌڪيتر ۾ ٿي ڦريو. ڪرڻ ڪي ڏسي ڪورون ۾ نئون
 ساهه پيو. سپاهي چوڻ لڳا ته پتاهه پانڊو پٿرن کي مارڻ
 نٿي چاهيو، انهيءَ ڪري هو پوريءَ دل سان نٿي وڙهيو.
 هاڻي ڪرڻ جنگ جي مڏان ۾ آيو آهي. هاڻي پڪ آهي
 ته پانڊو هار کائيندا، هو ختم ٿي ويندا.

دروڻاچار به پنج ڏينهن يڌ جي اڳواڻي ڪئي. جيتوڻيڪ
 هو ورڌ شري هو، ته به هو مڏان جي هر ڪنڊ تي ڏسڻ ۾
 پئي آيو. هن جوانن کان به وڌيڪ شڪتي ٿي ڏيکاري. جتي
 جتي هن چڙهائي ٿي ڪئي اتان پانڊو ائين ٿي ڪانور ٿي
 ويا جئن بادل طوفان ۾ تتر بتر ٿي ويندا آهن. پانڊون ۾
 جيڪي وڏي ۾ وڏا سپهه سالار هئا، تن جو هن پنهنجي سر
 مقابلو ٿي ڪيو. هوسائيڪيءَ، پيم، ارجن، درشتديمن، ايمديو،
 دروپد ۽ ڪاشي راج سان وقت بوقت لڙيو ۽ ڪيترائي دفعا
 کين شڪست ڏنائ. هن پانڊون کي ڏاڍو تنگ ڪيو ۽ ساڻن
 چوٿون کائي کين سخت سيڪت ڏني.

يڌشتر کي جيئري پڪڙڻ جي ڪوشش

دروڻاڇاريہ اڃا سڻائيئي ۽ ٻيو عهدو سنڀاليوئي. مس نه دريوڏن، دشاسن ۽ ڪرڻ پاڻ ۾ صلاحون ڪرڻ وينا. نيٺ جيڪا رڻا هنن رڻي هئي، سا دريوڏن دروڻاڇاريہ کي ٻڌائي، ۽ کيس انکي عمل ۾ آڻڻ لاءِ عرض ڪيو.

دريوڏن چيو: ”آڇاريہ اسانجي مرضي آهي ته اوهان يڌشتر کي جيئرو پڪڙي، اسانجي هٿ ۾ ڏيو. اسان لاءِ انهيءَ کان وڌيڪ ڪا به ڳالهه ڪانه آهي. يڌ ۾ اسانکي پوري سڦلٽا نه ملي ته به پرواهه ڪانه آهي. جي اوهان اسانجي هيءَ منوڪامنا پوري ڪئي ته پوءِ اسان اوهان جي رهبريءَ مان پورڻ ريت راضي ٿينداسين.“

جڏهن دروڻاڇاريہ دريوڏن جا هيءَ وڃڻ ٻڌا تڏهن هو ڏاڍو پرسن ٿيو. هنکي اها ڳالهه وڻيئي ڪانه ٿي ته هو ڪو پابندون جي جان وٺي. اهو ڪم هنجي نظر ۾ ڪراهنٽ جهڙو هو. پنهنجي فرض پالڻ جي خاطر آڇاريہ پوريءَ وفاداريءَ سان ڪورون جو طرف ورتو هو، ته به ڪنٽي پٿرن سان ۽ ڌرممورڻي يڌشتر سان هن جو پورو پيار هو.

اُڪير مان آڇاريہ چيو: ”دريوڏن! شل ايش جي ٽولي آسپس ٿئي! ڇا تون به يڌشتر کي مارڻ نٿو چاهين؟ تنهنجي اها اڃا منهنجي من کي ڏاڍو آندڻي ڏي. لوڪ ڪنٽي پٿر يڌشتر کي ’اجات شترو‘ ڪري سڏيندا آهن. سچ ٻچ ته هن جو دشمن جايوئي ڪونه آهي. هن سنسار ۾ ڪوبه سندس شترو ڪونه آهي. تنهنجي فيصلي لوڪن جي راءِ جو سمر ٿي ڪيو آهي. جڏهن توبه اهو فيصلو ڪيو آهي ته يڌشتر کي مارجي نه، پر هنکي جيئندو پڪڙجي، تڏهن يڌشتر جو شان اڳ کان به ڏهوڻو ٿو ڏسڻ ۾ اچي.“

دروځ وڌيک چيو: ”بارا دريوډن! مان نهنجي ڳالهه سمجهي سگهان ٿو. تون پانڊون کي ڀٽ ۾ جيتو چاهين ٿو ۽ جيتو کانپوءِ سندن حصو کين ڏيئي ساڻن صلح سان ٻر رهڻ چاهين ٿو. تون جو ڀڃڻ کي جيئن پڪو ٿو چاهين، تنهن مان هيءَ ڳالهه صاف صاف ڏسڻ ۾ ٿي اچي.“

دروځا چار به هاڻي بالڪل خوشيءَ ۾ هو. هن چيو: ”سچ پچ ڀڃڻ هڪ پاڳڻيل پرش آهي. هن ڀرتويءَ ئي ڪوبه سندس ٿل ڪونه آهي. ديوتائون ڪنٽي پٿر ئي پنهنجي ڏاڍا جي ورکا ڪري رهيا آهن. هن پنهنجي دشمنن جي دلين کي پنهنجي هٿ ڪيو آهي.“

پر دريوډن جي من ۾ ڳالهه ئي بي هئي. هن جو ارادو بئي قسم جو هو. جڏهن آچار به اها پرڳيا ڪري چڪو نه هو ڀڃڻ کي جيئن پڪو ٿي لاءِ پوري ڪوشش ڪندو، تڏهن دريوډن پنهنجي من جي ڳالهه آچار به کي ٻڌائي: ”جيڪڏهن ڀڃڻ کي ڪهڙو نه پانڊون جو ڪروڙ پاڻ وڌيڪ آڻيندو. جنگ اڳ کان به وڌيڪ سخت لڳندي آهي ۽ ڪري ڪورون جي پوري پوري هار ٿيندي. جيڪڏهن لڙائيءَ ۾ ڪا به ڀرتائي نه آئي ۽ تيسين هاندي رهي جيسين ٻنهي طرفن جا سمورا سڌا مارجي وڃن، ته به ڪرڻ جيئن رهندو. هوراج يا ڪنٽيءَ کي ڏيندو يا درويديءَ کي. انهيءَ ڪري ڀڃڻ کي مارڻ مان ڪوبه لاپ ڪونه آهي. پر جيڪڏهن ڀڃڻ جيئن پڪو ٿي پيو ته لڙائي جلد پوري ٿيندي ۽ ڪورون جي سوڀ ٿيندي. پوءِ مان ڀڃڻ جي ڌرم ياڙ جو پورو پورو لاپ وٺندس. ڀڃڻ ڪترين جي ريتن رواجن ۽ سمورين سان پوريءَ ريت وفادار رهندو آهي. انهيءَ ڳالهه مان به مان پنهنجو مطلب ساڌيندس. انهيءَ ڳالهه جي لڳ ڀڳ پڪ آهي ته ڀڃڻ کي وري ڀاري راند کيڏڻ لاءِ هر ڪاٺي سگهيو وري کيس بن جو سڙ ڪرائي سگهيو.“

ڏه ڏينهن لڙائي هلي چڪي هئي. دريودن ڏسي چڪو هو ته لڙائي معنيٰ وٺڻ جو ناهي. لڙائيءَ جي ڪري سندس ڪامنائون نه پوريون ڪين ٿيون، ڪل جي بربادي سو برابر ٿي ٿي. انهيءَ ڪري ئي دريودن هيءَ گشتگو ڪئي. جڏهن دريودن پنهنجي من جي ڳالهه آچاريءَ کي ٻڌائي، تڏهن آچاريءَ ڏاڍو ترس ٿيو ۽ دل ٿي دل ۾ دريودن کي پٽڻ لڳو. انهيءَ هوندي به هڪ ڳالهه جي ڪيس خوشي هئي جو ڏشتر کي مارڻو ڪونه هو.

دروڻاچاريءَ دريودن سان اهڙي پرلڳيا ڪئي ته هو ڏشتر کي جيئن ڏيکاري ڇڏيو، اها خبر پانڊون جي جاسوسن کين پهچائي. پانڊون کي اها خبر هئي ته آچاريءَ ڏوڌا جي گيان ۾ پنهنجو موت پاڻ آهي. جڏهن هو ڪنهن ڳالهه جي پرلڳيا ڪندو آهي ۽ پرلڳيا کي پاڻ جو پورو پٽن ڪندو آهي، تڏهن معاملو ڏاڍو گنجير ٿي پوندو آهي.

انهيءَ ڪري پانڊو خوب ڪم ۾ لڳي ويا. هنن پنهنجو لشڪر اهڙي طرح بهارو، جئن ڏشتر کڻ لاءِ به بنان مددگار جي نه رهجي وڃي. جنگ جي حالت ڪهڙو به روپ اختيار ڪيو، ڏشتر به رخ ورتو، ڏشتر جي بچاءَ جو ڀر بند سڌا پورو رهيو. اهڙي ريتا رٿي ويئي جئن ڪوبه ڏشتر ئي اوچتو حملو ڪري نه سگهي.

آچاريءَ جي سرڪرديءَ هيٺ هي جنگ جو پهريون ڏينهن هو. انهيءَ ڏينهن تي ئي آچاريءَ پنهنجي هنر، همت ۽ هوشياريءَ جو چمڪار ڏيکاريو، هو پانڊون جي لشڪرين کي ائين ئي ڪيرائيندو ويو، جئن باهه سڪلن بندن کي ساڙي، هواڙو ٽڪڙو ٽڪڙو ٿي هليو، چٽڪ ساڳي وقت هر جاءِ پراجمان آهي. هن ٿيرون کي ائين ئي چوڙيو، جئن موئل ڏاڙا برباد. سندس ٿيرون جو اهڙو مارو هو، چٽڪ ڪير راج نچندي لاشن کي لتاڙي رهيو آهي.

جنهن هنڌ ڌرشت ڌيمن ٿيڻو هو، اتي هن ٻانڊون جي سڻا کي ٽوڙي به ٽڪر ڪيو. گهڻي ڀرست ٻهلوان دٻڊو لڙائيءَ ۾ مشغول رهيا. سهديوءَ شڪني مايا ٻڌ ۾ ڏاڍا ماهر هئا. اهي ٻئي خوب لڙڻ لڳا. جڏهن سندن رت ڀڄي پيا تڏهن ڌرتيءَ تي ٻُڌ ڏٺائون. مڙس ائين ٻينا هئا جڙڪ ٻر ٿويءَ منجهان جيئندڙون جاڳندڙون، هلندڙ چلندڙ ٻهڙيون نڪري آيون هيون. هو هڪ ٻئي کي گڙن ۽ گڏائڻ سان ستيندا رهيا ۽ هڪ ٻئي کي وڇڙي ويا.

پير ۽ ووڻيئيءَ ۾ به سخت ٻڌ ٿي. سندن رت ڀڄي ٻرڙا ٻرڙا ٿي پيا. شليه وري پنهنجي پاڻي جي نڪل سان وڙهيو ۽ سارو وقت کيس ستائيندو بيزار ڪندو ۽ مٿس خنده ڪندو رهيو. ٻرڙن ۾ شليه جو رت ڀڄي پيو ۽ سندس جهنڊو هيٺ ڪري پيو. پنهنجي هار قبولي هو ميدان مان نڪري ويو. هوڏانهن ڪرپاڇاريءَ ڌرشت ڌيمن جي وچ ۾ سخت لڙائي لڳي. ڌرشت ڌيمن جا پير ميدان مان اُٿري ويا. ساڳي رات ساڻيڪيءَ ۽ ڪرت ورماءَ جي وچ ۾ جنگ لڳي. هوڏانهن ورات ۽ ڪرن اچي پاڻ ۾ اٽڪيا. اڀمڻو به پنهنجي وير ٿا جو جوهر ڏيکاريو. هو اڪيلي سر ٻورو، ڪرت ورماءَ جڏوڌ ۽ شليه سان لڙندو رهيو. چارئي ميدان ڇڏي هليا ويا.

ٻوڙ شليه ۽ پير سين جي وچ ۾ لڙائي لڳي. شليه انهيءَ ۾ هارائي ٻڌ ڪيترن مان نڪري ويو. ڪورون جي سڻا دهلاجي ويئي. انهيءَ ڪري ٻانڊون زوردار حملو ڪيو ۽ سندن صحن کي ٽڪر ٽڪر ڪري ڇڏيو.

جڏهن دروڻاڇاريءَ هيءَ حال ڏٺو تڏهن هن اهو فيصلو ڪيو ته سڌو ٻڌڻ تي حملو ڪري پنهنجي لشڪر ۾ وري حوصلو ٻڌا ڪريان. هو سونهري رت تي سوار هو. سندس رت ۾ چار شاندار گهوڙا جوڙيل هئا. دروڻاڇاريءَ جو رت سڌو ٻڌڻ جي طرف هلڻ لڳو. دروڻاڇاريءَ کي پنهنجي

طرف ابدو ڏسي ٻڌستر ٺٽي نموني جا ٿير هلائينا شروع
ڪيا. انهن ٿيرن کي عتاب جا پر لڳل هئا، ۽ اهي ڪنڊيدار
هئا. دروڻاچار به انهن جي رٿي به پرواهه نه ڪئي ۽ اڳتي
اڳتي وڌندو رهيو تان جو ٻڌستر جي ويجهو پهتو. ڌرم پتر
جو ڏنل پڇي پيو. ڌرشت ڏي من اچي وڃ به پيو ۽ دروڻاچار به
کي روڪڻ جي ڪوشش ڪيائين پر انهيءَ به هو سٿل نه ٿيو.
دروڻاچار به ٻڌستر جي ايترو ويجهو آيو جو لوڪن سمجهو ته
ٻڌستر پڪڙيو ويو آهي. سڄي لشڪر زور سان اهڙوئي
آواز ڪڍيو.

اوچتو ئي اوچتو ارجن اتي پرگهت ٿيو. جيئن ارجن
جورث رت رڳيل ڌرتيءَ تان لهگهيو ٿي تيئن سڄي پوءِ
پي ڪمبي. دروڻاچار به هپڪي بهي رهيو.
گاندو مان پاڻ جو وسڪارو ٿيڻ لڳو. پتو ئي نه ٿي پيو
ته ڪڏهن ارجن ترڪش مان ٿير ڪڍي پي ڪمان تي رکيو.
ارجن جي ڏنل مان ٿير ائين ٿي نڪتا جيئن پڳل بند مان
چڙهيل واه جا وهڪرا، اهو وهڪرو روڪجي ٿي نه پيو.
ٿيرن ۽ ٻڙن جي ڪري سڄو ٻڌ ڪيتر ٿي اونڌا اندڪار
به اچي ويو.

دروڻاچار به ميدان ڇڏي پڳو. ٻڌستر کي پڪڙي نه سگهيا.
انهيءَ ڏينهن جي جنگ پوري ٿي ۽ ڪورون جي سڻا
سيڪيٽ وٺي پنهنجي ڇانوڻيءَ ڏانهن موٽي. پانڊون جو لشڪر
وري اوچي ڳاٺ پنهنجي شور ڏي ويو. ڪيشو ۽ ارجن
پنهنجي سڻا جي پڇاڙيءَ به هئا. اهڙيءَ طرح سان يارهين
ڏينهن جي جنگ پوري ٿي.

بارهون ڏينهن

ٻڌڻي کي جيئري پڪڙڻ جو ٻن اسٽل ٿيو. دروڻا چاريه اهو احوال دريوڏن کي هن ريت ٻڌايو: ”اها ڳالهه صاف آهي ته جيڪڏهن ارجن ويجهو هوندو ته پوءِ ٻڌڻي کي جيئري پڪڙڻ اسمو آهي. مان پاڻان گهڻا ٿيو. منهنجي پنهنجي ڪم ۾ پوري دلچسپي آهي. جيڪڏهن ڪنهن لڙڪي سان اسين ارجن کي ٻئي پاسي وٺي وڃون ته پوءِ مان پانڊون جي لشڪر کي ڇيري وڃي ٻڌڻي کي پڪڙيندس. مان اها پرڳڻا ڪريان ٿو ته مان کيس پڪڙيندس ۽ تنهنجي هٿن ۾ ڏيندس، بشرطيڪ هو ڪترين جو شان ٻوڙي جنگ جو مڱدان ڇڏي پڇي ٿو وڃي. پر جي ائين ڪيا ته به جيڪا اسان جي آهي.“

لڙڪي ديش جي راجا دروڻا چاريه جي هيءَ گفتگو ٻڌي. هن اها ڳالهه پنهنجي ڀائرن سان ڪئي. انهن گڏجي ڪري هڪ رات رٽي. هنن فيصلو ڪيو ته سمهڻ ڪم ڪري ۽ ارجن کي جنگ لاءِ لڙڪاري ۽ کيس ٻڌڻي کان پري ڇڪي وڃجي. انهيءَ ڪري هو وڏيءَ سنڪيا ۾ گڏ ٿي اڳيان ڳاهه مان ٺاهيل ٿڌن جي پوشاڪ پائي اچي ويٺا. پوءِ هنن مڙ جي سمي جو دان ٻج ڪيو ۽ انهيءَ وقت جا ڪريا ڪرم پورا ڪيا. انهن اهي سڀ ڪريائون پوريون ڪيون، جيڪي مڱل آدميءَ لاءِ ڪيون آهن. پوءِ هن ريت قسم کنيائون: ”جيڪڏهن اسان ڏيندس کي نه ماربو آهي، تيسين اسين واپس نه موٽنداسين. جيڪڏهن پوڄان اسان جنگ جو مڱدان ڇڏيون ته اسان کي ڪهور پاپ لڳي.“

اهڙي طرح ٻوڙ اڳيان ۽ اڳيان قسم کڻي هو ڏکڻ جي ڏسا ۾ روانا ٿيا. ٻن جي دشا اها ئي آهي. هورستي ويندي

ارجن کي لڪاري ڏيکاري ويا. اهڙيءَ ريت جنهن ڪم کي پورو ڪرڻ ڏروڻا چاريه اشد ضروري ٿي سمجهيو، تنهنجي پوري ڪرڻ لاءِ هيءُ ٽولو تيار ٿيو. اڄ ڪالھ جي زماني ۾ به ’آلم گهاٽي‘ ٽولا جنگ جي ميدان ۾ تيار ڪيا ويندا آهن.

ارجن يڌسٽر ڏانهن نھاري چيو: ”راجن! هيءُ سمشٽڪ مونکي لڙائي لاءِ لڪاري رهيا آهن. منهنجي اها پرڻگيا آهي. مان اهڙي لڪار سويڪار ڪندس، اهڙو سڏاوائيندس. مان يڌ جي آراهن کان منهن نه موڙيندس. سڄا ماڻهو مونکي لڙائي لاءِ ڪوٽ ڏيئي رهيا آهن. مان انهن سيني کي ماري پورو ڪري واپس ايندس. مونکي آڳيا ڏيو ته مان وڃان.“

يڌسٽر چيو: ”پيارا پراتا! توکي ڏروڻا چاريه جي ارادن جي ڄاڻ آهي. اها ڳالھ خيال ۾ رکي جيڪي نيڪ پائين سو ڪر. آچاريه ڏريوڌن سان پرڻگيا ڪئي آهي ته هو مونکي جيئرو پڪڙيندو. آچاريه انوکو ڀڙو آهي. هو هٿ ڀريو، شڪتياڻو ۽ هنرمند آهي. تيراندازيءَ جي هر رزم پوري پوري ڄاڻي. آهي به اٽڪ، هو ڪڏهن وڃندو ئي ڪونه آهي. خبردار وري اهڙو آهي جو هر ڳالھ ئي سندس نظر هوندي آهي.“

يڌسٽر جا شبد ٻڌي ارجن چيو: ”هٿ سائيڪي اوهان جي سھائتا لاءِ ڏيندو آهي. جيسين هو جيئرو آهي ۽ جيسين هو اوهان جي پاسي ۾ موجود آهي، تيسين اوهانجو وار به ونگو ڪونه ٿيندو.“

ائين چئي ارجن پنڄال ديش جي راجڪمار ستيه چپٽ کي يڌسٽر جي ڀرسان پهچائي آڳيا ڪئي. پوءِ سمشٽڪ جي پٺيان ائين اڏامندو ويو جئن بڪايل شينهن پنهنجي شڪار ڏانهن.

ارجن پوءِ پنهنجي سارڙيءَ ڪرشن کي چيو: ”ڪرشن!

ڏس ۽ ٽرگرت پنهنجي قسم جي نشي جي زور تي ڪهڙو نه خوش مزاج ڏسڻ ۾ اچن ٿا. انهن کي اها ڀڪ به آهي نه هو موت جي طرف وڃي رهيا آهن. شايد انهيءَ ڪري خوشي تي ٽئين جو جلد سر ڳڻ جو منهن ڏسندا.

ائين چئي ارجن سمجهڻ جي وڏيءَ سڻا تي ٿئي پيو. اڄ جنگ جو ٻارهون ڏينهن هو. سخت ۾ سخت لڙائي هلي رهي هئي. ٿوري وقت کان پوءِ ارجن جي حملي جو اثر ڏسڻ ۾ آيو ۽ ٽرگرت بندلن جيان ڪرندا ويا. پر سحرما کين سندن قسم جي يادگيري ڏياري. هن چيو:

”اي ويرو! اسان پوتر اڱيءَ جي ستمڪ پر لڳيا ڪئي آهي. سڄيءَ سڻا اسانکي ڀرڻ ڪندو ڏٺو آهي. هٿن سخت قسمن ڪٽڻ کان پوءِ هٿ ۽ هڻڪڻ عبت آهي. اسانکي جنتا جي اڳيان خراب خوار ٿيڻ نه گهرجي.“

نيتا جي هنن شبدن سمجهڻ جي من ۾ نئون روح ٽوڪيو. هو پنهنجي نيتا جي واھ واھ ڪرڻ لڳا ۽ موت جي سامهون اوچي ٻاٽ سان ويندي ڏاڍيءَ ويڙهه سان لڙڻ لڳا. هاڻ ارجن ڪرشت کي چيو: ”هر شيڪيش! هنن انت تاءِ لڙڻ جو قسم ڪيو آهي. هلاءِ رت کي اڻهي.“

مڌوسودن ارجن جي رت کي ائين هلايو جئن ديو تائن ۽ اسرن جي جنگ ۾ اندر جو رت ٿي هليو. رت هر هيڏانهن ٿي ڀڳو، هر هوڏانهن ٿي ڀڳو. چٽ ويو ٿي ٽپ نپاڻن سمجهڻ جي مٿان موت جو رسڪارو ٿي ٿيو. گانڊيو مان تير ائين ٿي نڪتا جئن بادلن مان مينهن. سندن سڻا جي صحن مان رت رٿلا ڪري ٿي نڪتي. اهڙو نظارو ٿي ڏسڻ ۾ آيو، جئن بهار جي موسم ۾ بيلي جي وٽن تي ڦلن جو ڪٽڻ. جنگ به جنگين جهڙي هئي. ورڙين جي طرفان

جيڪي لير تي پتا ٿي جي ڪري بعضي بعضي ارجن جي
ذجا ۽ رت اندڪار جي اندر ٿي اچي ويا.

ڪرشن زور سان پڇيو: ”ڏنجهي! تون جيئرو نه آهين
نه؟“ ارجن ورائيو ”مان برابر جيئندو آهيان“ ائين چئي هن
گاندو سان اهڙا ڪانه ڪشيا جو، شترن جي ليرن روئي ڪارو
ڪڪر چن پڻ ٿي ويو.

ائين پي ڏسڻ ۾ آيو، جڻ ردر پگوان پرڻه جي سمي
نچي رهيو آهي. سڄي پومي سرڪڻين ڌرن ۽ مردن جي
بالهن ۽ جنگهن سان چاٽي پيئي هئي. سڄو درشيه دل
دهلائيندڙ هو.

جنهن وقت ارجن سمشپڪن تي حملو ڪرڻ ويو، تنهن
وقت دروڻاچاره حڪم ڪيو ته پانڊون جي لشڪر جي انهيءَ
ڀاڱي تي جت ٻڌستر هو، زوردار حملو ڪيو وڃي. ٻڌستر
هيءَ رنگ ڏٺو ۽ پنجال راجڪمار کي چيائين: ”ڌرشت ڊيمن!
برهمڻ مونکي پڪڙڻ لاءِ اچي رهيو آهي. خبر داريءَ سان
لشڪر جي سنڀال ڪر.“

ڌرشتڊيمن دروڻاچاره جي حملي لاءِ ڪونه ٿرسيو، هو
اٽلو پاڻ مٿان ڪاهي ويو.

دروڻاچاره کي اها خبر هئي ته سندس موٽ ڌرشتڊيمن
جي هٿان ٿيڻون آهي، اها به کيس خبر هئي ته اڃا موٽ
جي گهڙي ڪونه آئي آهي. انهيءَ ڪري هو ڌرشتڊيمن کان
پاسو ڪري ٻئي طرف ڪسائي ويو. هن پنهنجو رت انهيءَ
طرف هڪليوجت دروڻي سڻا جي اڳواڻي ڪئي. دروڻاچاره
جي حملي جي ڪري دروڻي سڻا کي ڏاڍي هاڃي رسي
۽ ٻڌ ڪيتر ڀر رت جا واه وهڻ لڳا. پوءِ دروڻاچاره ٻڌستر
جي طرف ڏيان ڏٺو. ٻڌستر هن وقت ٻڌ ۾ اسٽر بينور رهيو
۽ دروڻاچاره جي حملن جو ليرن سان مقابلو ڪيا. ستيه جيت
دروڻاچاره جي رت تي حملو ڪيو. ٻنهي جي وچ ۾ ڏاڍي

سخت لڙائي لڳي ۽ دروڻاچار به جو روپ پر لڳ ڪندڙ
مهاديوجهر وٺي پيو. هو هڪ ٻئي پٺيان ويو جوڌن کي زمين تي
ليٽائيندو. پنڃال جو راجڪمار ورڪ ۽ ستيه جيت ٻئي موت
جو بڪ ٿيا.

اهو حال ڏسي ورات جو پٽ شتانيڪ دروڻاچار به ٿي
چڙهائي ڪري آيو ۽ هڪ ڪٺا جي اندر سندس سر ڪنڊان
سوڌو وڃي ڌرتيءَ تي ڪريو. انهيءَ وچ ۾ ڪيتر نالي
راجا اچي دروڻاچار به سان ٽڪريو. انهيءَ جو نه پٺان پورو
ٿي ويو. دروڻاچار به اڳتي ۽ اڳتي ٿي وڌيو. سندس رفتار
کي روڪڻ لاءِ وڏن همت ڪري اڳتي وڌيو پر انهيءَ کي
به ٻه لوڪ جو درشن ڪرڻو پيو. دروڻاچار به ٻڌامنيو، ساڻيڪي،
شڪندي، ائوجس آدي ڪيترن ئي مهارئين کي لٽر بٽر ڪندو
اچي ٻڌستر جي سامهون بيٺو. انهيءَ وقت دروڻاچار راج جو
ٻيو پٽ پنڃاليه نالي سر ٿريءَ تي رکي مستن وانگر
دروڻاچار به جي طرف ڪاهي ويو پر اهو به موت جو شڪار
ٿيو ۽ رت تان ڌرتيءَ تي ائين ڪري پيو جيئن آڪاش
منجهان تارا ڪرندا آهن.

دروڻاچار به جي هٿي همت ڏسي دريوڌن ڪرڻ کي
چيو ”اي راڌا پٽ! اسان جي بلوان نيٺا جي شڪتي ڏس.
مان نغو پانپان نه هن کان پوءِ پاندو وڌيڪ جنگ هلائڻ
چاهيندا. ڏس ته دروڻاچار به کين ڪهڙا نه ڌڪ هڻي رهيو
آهي ۽ ڪيئن پاندون جي سڻا چڪري جيان ڦيري رهي
آهي.“

ڪرڻ کي دريوڌن جو چوڻ ٿيڪ نه لڳو. هن ڪنڌ ڌوڻي
چيو ”دريوڌن، پاندون کي جيتڻ اهڙو سولو ڪم نه آهي.
هو ڪنهن به حالت ۾ پيش نه پوندا. چوڻا جي وقت هنن سان
جا ڪري ٿي آهي سا هو ڪڏهن به نه وساري سگهندا. جيڪي
به جنيون ٿو ساڻن ڪيون آهن سي وسارڻ جهڙيون نه آهن.“

ٺو کين زهر ڏيئي مارڻ جي ڪوشش ڪئي. ٺو کين ڇيڙي
 جلائڻ جو سعيو ڪيو. ٺو کين چوڙ جي راند وقت نيتو ڏيکاريو
 ۽ ٺو کين لاچار ڪيو ته ورهين جا ورهيه وڃي بن ۾ رهن.
 هو ڪڏهن به آڻ نه مڃيندا. هو ڏانهن نهار نه سندن لشڪر
 نئين سر صئون ٻڌي بيٺو آهي ۽ سڀ گڏجي دروڻا چاري ٺي
 حملو ڪن ٿا. ڏس پيمسڀن، ساڻيڪي، ڀڏميون، ڪشائڙ ڌرم،
 نڪل، المٿوجس، دروڻڊ، وراف، شڪندي، ڌرشت ڪيتو ۽
 ٻيا يودا سڀ ڀڏشت جي ٻچاء لاء اچي گڏ ٿيا آهن ۽
 دروڻا چاري ڪي سوڙهو گهٽي رهيا آهن. اسان کي هاڻي
 بست ٿي بيهڻ نه گهرجي. دروڻا چاري جي مٿان تمام وڏي
 ڏمياري اسان وڏي آهي. انهيءَ ۾ سنديبه نه آهي ته
 دروڻا چاري هڪ مهان پرش ۽ مهان چوڌو آهي پر ليک هو
 به منش آهي. سندس شڪتيون به نه سميت (محدود) آهن.
 جيڪڏهن بگهڙن جو چڱو تعداد گڏجي ڪري هاڻيءَ ٺي
 حملو ڪري ته هاڻي بيزار ٿي پوندو ۽ آخر موٽ جو شڪار
 ٿيندو. اڄ ته اسان هلون ۽ هلي دروڻا چاري جو ٻچاء ڪريون.
 هن کي اڪيلو ڇڏڻ واجب نه آهي.

[۷۸]

ويرو پگڊت

دروڻا چاري، ڀڏشت کي ٻانڏي ٻانڻ لاء ڏاڍي ڪوشش
 ڪئي پر هو ڪامياب نه ٿيو.
 دريوڏن ٺاڻين جي وڏي ساري سڻا وٺي پيمسڀن ٺي
 ڪاهي آيو. پيمسڀن پنهنجي رفق ۾ ويٺي ڏاڍو چڱيءَ طرح
 سان ٻاڻ ڇڏيا ۽ اهڙيءَ طرح سان هن پنهنجو ٻچاء ڪيو.
 پيمسڀن هن وقت جيڪي ٻاڻ چوڙيا تن جي چوٽيءَ تي اڏ

چند رما جي شڪل هئي ۽ ان جي ڪري دريودن جو جهنڊو
 ڦاٽي پيو ۽ سندس ڏنش به ڀڄي پيو. جڏهين مليچ راج اهو
 رنگ ڏٺو ته دريودن سنائجي رهيو آهي. لڏهين هن پيمس
 تي حملو ڪيو. انهيءَ وقت هو هڪڙي وڏي هائيءَ تي
 سوار هو پر پيمس جي ٻاٽن هائيءَ کي ماري ڪيرائي ڇڏيو
 ۽ مليچ راج کي به موت جو منهن ڏيکاريو. نتيجو اهو نڪتو
 جو ڪورون جو انهيءَ هنڌ تي بيٺل لشڪر پڻ ۽ مونجهاري
 جي ڪري هيڏانهن هوڏانهن ڀڄڻ لڳو. جڏهين هائين ۾ پاڇ
 بيٺي لڏهين گهوڙن کي به اچي پڙ ورتو. هائيءَ گهوڙا پڻ
 منجهان هيڏي هوڏي ڀڄڻ لڳا ۽ هزارين پيدا انهن جي پيرن
 جي هيٺان لٽاڙجي ويا.

ڪورون جي لشڪر ۾ جڏهين اچي مونجهارو پيدا ٿيو ۽
 سپاهي چڻي طرفن ڀڄڻ لڳا لڏهين پراڪ جوش جو راجا وٺي
 ٻرڻ پگڊف جوش ۾ اچي ويو. هو پنهنجي پرسڌ هائيءَ
 سپرنيڪ تي سوار ٿي ڪري پيمس جي طرف وڌڻ لڳو.
 اهو ٻرڻ جيڏر هائي لڪڙو ٽڪڙو اڳتي وڌيو. سندس
 ڪن ڪليا ۽ کڙا ٿي بيٺا هئا. هن پنهنجي سونڊ کي خوب ڀڳي
 ڦيرايو. پيمس جي رت ۾ ڪاهي پيو. ڏسندي ڏسندي
 رت ۽ گهوڙا هڪڙو مٽيءَ ۽ لاش جو ڍير ٿي پيا. پر پيمس
 پوري وقت ٿي رت مان ٿيو ڏيئي پاڻ بچايو. هن کي هائين
 جي هر هڪ ٻالهه جي پوري پوري ڄاڻ هئي. هو هن ٻرڻ
 جيڏي چٽي هائيءَ جي هيٺان لنگهي ويو ۽ هن جي رئس
 ۽ نازڪ عضون کي گهوسا هڻڻ لڳو. هائي حال کان بي حال
 ٿي ويو. سخت سور جي ڪري هائيءَ چينگهارڻ شروع
 ڪيو ۽ انهن چوڌاري ڦرڻ لڳو جيئن ڪنير جو چڪو. هائي
 جي ڪوشش اڃا هئي ته ڪنهن طرح پيمس کي هڪ طرف
 اڇلائي پنهنجي جند ڇڏيائين. پر پيمس سندس ٻوٽن چنگهن
 کي جهٽيو پيو هو ۽ هن کي هيٺان لنگ ڪري رهيو هو.

هاڻي هاڻي جهڪيو ۽ پيمسڻ کي پنهنجي سونڊ ۾ پڪڙيائون.
 هاڻي پيمسڻ کي پنهنجي ڳوڏن جي هيٺان لتاڙي مارڻ تي
 چاهيو پر ورڪور ڪنهن رمز سان پاڻ کي ڇڏايو ۽ وري
 هن جي جنگهن جي هيٺان پيهي ويو ۽ هاڻي ۽ جي هيٺين
 عضون کي ڇنڇڙي پيو ۽ اهڙي طرح هن کي سخت ايذاء
 ڏيڻا لڳو. پيمسڻ کي اها اميد هئي ته پانڊون جي طرفان
 ڪو هاڻي پگڊت جي هاڻي ۽ تي حملو ڪرڻ لاءِ اچي سهڙندو
 ۽ اهڙي طرح هن کي اتان نڪري وڃڻ ۾ واهر ڪندو.
 انهيءَ ڪري پيمسڻ پئي ڳالهه کي اينگهايو. جڏهن پيمسڻ
 نظر کان غائب ٿي ويو ۽ هاڻي ۽ جي پوين جنگهن جي وچ ۾
 وڃي لڪو تڏهن سڀاڻين سمجهو ته پيمسڻ قتل ٿي ويو
 آهي. هنن زور سان چيو ته ”پيمسڻ مري ويو. پگڊت جي
 هاڻي ۽ پيمسڻ کي ڪڍي ڇڏيو.“ اهو آواز ساري ڪروڪيتر
 ۾ ڦهلي ويو. يڏشتر اها رڙ ٻڌي ۽ ائين سمجهي ته پيمسڻ
 مارجي ويو آهي، هن پنهنجي لشڪر کي آڏيا ڪئي ته وڃي
 ڪري پگڊت جي سڻا کي ختم ڪريو. هاڻي دشارڻ جو
 راجا پگڊت تي ڪاهي آيو. دشارڻ جي راجا جو هاڻي به
 هڪڙو ڏاڍو چتو جانور هو. انهيءَ ڪري سپرنيڪ ۽ دشارڻ
 جي هاڻي ۽ جي وچ ۾ ڏاڍي سخت لڙائي ٿي. پر سپرنيڪ جي
 ۽ ۽ جو ڏند دشارڻ جي هاڻي ۽ جي پاسي ۾ پيهي ويو ۽
 هاڻي ۽ ڇمجي ڪري ڪري مري ويو. انهيءَ گهڙي ۽ پيمسڻ
 سپرنيڪ جي هيٺان نڪري آيو ۽ صحيح سلامت ڊوڙندو
 سطح ۾ آيو. پانڊون جي لشڪر پيمسڻ کي جيترو ڏسي
 واه واه ڪئي.

هاڻي پگڊت کي چوڌاري حملا ٿيڻا لڳا، پر هن جي
 عوصلي ۾ ذري به ڪمي نه آئي. هن پنهنجي دشمنن جي
 تنڪ به پرواهه نه ڪئي. سندس منهن خوب بهڪي رهيو
 هو ۽ هو هاڻي ۽ تي ائين ويندو رهيو جئن ڪنهن ٻهاريءَ تي

آڱه پيئي جلي. پوءِ هو هاڻيءَ ڪم سائيڪي جي رت ڏانهن
 ڪاهي ويو. هاڻيءَ رت کي ڪري سونڊ سان پڪڙيو ۽ ان
 کي ڦيرائي ڦيرائي سندس مٿيون پاسو ڪري زور سان ڌرتيءَ
 تي هنيائين. پر سائيڪي وقت سر رت مان ٺهڻ ڏيئي پاڻ
 بچايو. سائيڪيءَ جو سارڙي به ڏاڍو ڪاريگر آدمي هو. هن
 پنهنجي هنر سان نه رڳو رت بچايو پر گهوڙا به بچائي ورتا.
 ۽ اونڌي رت کي سڌو ڪري اتي ويو جتي سائيڪي هو.
 پگڊت جي هاڻيءَ ٻانڊون جي لشڪر ۾ باڪر ڪٽو وجهي ڏنو.
 جوڌن کي سونڊ ۾ ڪڍي اڇلائيندو رهيو ۽ ڪيترن کي ماري
 ڇڏيا. جتي ويو ٿي اتي لوڪن ۾ ڊپ ٿي پئجي ويو.
 پگڊت هاڻيءَ جي مٿان ائين بيٺو هو جئن اندر پنهنجي انراوت
 جي مٿان آسرن سان وڙهڻ وقت بيٺو هو. هاڻيءَ جا ڪن
 ڪروڙ جي ڪري ڪٽا ٿيا بيٺا هئا ۽ سندس سونڊ اڳتي
 وڌيل هئي. هن پر بٽ جهڙي هاڻيءَ گھڻن ئي گهوڙن، رٿن
 ۽ آدمين کي پنهنجي پيرن هيٺان لتاڙي ماري ڇڏيو. جيئن
 هن کي پير ٿي لڳا تيئن هو وڌيڪ ڪروڙ ۾ ئي آيو. جهڙيءَ
 طرح جهنگل جي اندر ڌنار پنهنجي ڌڻ کي اڳتي هڪليندو
 رهندو آهي تهڙيءَ طرح پگڊت ٻانڊون جي سپاهين کي
 پنهنجي اڳيان پڇاڻيندو رهيو. هاڻي پيمسڀن هڪڙو رت
 هٿ ڪيو ۽ وري پگڊت تي حملو ڪيو. هاڻيءَ پنهنجي
 سونڊ ڊگهي ڪري ان منجهان گوڙن جو وسڪارو ڪيو
 جنهن ڪري پيمسڀن جا گهوڙا ڏڪي ويا ۽ پڙ جا ماري هيٺي
 هوڏي پڇڙ لڳا. سارڙي انهن کي روڪي نه سگهيو.
 جتي هيءَ هاڻيءَ جي جنگ هلي رهي هئي اتي ڌوڙ
 جو هڪڙو بادل ٺهي پيو. اهو بادل ارجن کي اتي ڏسڻ ۾
 آيو جتي هو سمجهڻ سان ٿي لڙيو ۽ اتي پڻ هن پگڊت
 جي هاڻيءَ جي چينگهار ٻڌي. هن سمجهو ته ڀارو اُٿو پيو
 آهي. انهيءَ ڪري هن ڪرشن کي چيو ته هيءَ جيڪا رڙ

آهي سا پگدٺ جي هاڻي ۽ سڀر ٽيڪ جي آهي. هي ۽ ٻراڪ
 جو لش جو راجا هاڻي ۽ ٽي سوار ٿي پيانڪ روپ ڌار ڪندو
 آهي ۽ انهي ۽ قسم جي لڙائي ۽ ٻن جو ڪو مت ڪونهي.
 مونکي پڪ آهي ته هو اسانجي آدمين کي منجهائي ماري ڇڏيو
 ۽ شڪست ڏيندو. هاڻي اسان کي اوڏانهن هلاڻ گهرجي ۽
 پنهنجن آدمين جو بچاءُ ڪرڻ گهرجي. اسان سمجهي ٿو ته
 ڪافي سيڪڙو ڏيئي چڪا آهيون. اوڏانهن هل جتي دروڻا چارو
 ٻڌڻ سان وڙهي رهيو آهي.

انهي ۽ ڪري ڪرڻ رت کي اتي ڪاهي آيو جتي مکيه
 لڙائي ٿي رهي هئي. سشما ۽ سندس ڀائر رت جي پٺيان
 پهچندا آيا ۽ رڙيون پئي چيو 'بيهو بيهو'. ساڳئي وقت هنن
 ارڃن جي رت تي تير به پئي چوڙيا. هاڻي ارڃن جو من
 ڊانوان ڊول ٿيڻ لڳو. هن دل ۾ چيو سشما مونکي لڙائي ۽
 لاءِ للڪاري رهيو آهي. اهڙي للڪار کي قبول ڪرڻ کان
 انڪار ڪرڻ مونکي پسند نه آهي. پر اتر جي طرف ڏي
 اسان جون صفون پڇي پيون آهن ۽ اسان جي آدمين کي
 ترڪ مدد جي ضرورت آهي.

ارڃن انهن ئي خيالن ۾ محو هو ته هڪڙي ٻڙجي اچي
 کيس لڳي. ٻي ٻڙجي آئي جنارڊن تي. ارڃن ڪروڙ ۾ ٻي
 باه ٿي ويو ۽ ٽي کان ڏاڍو چڱي طرح سان سشما تي
 ڪچيائين انهي ۽ ڪري سشما پٺي ڏي ڪاري.

وڌيڪ وقت وڃائڻ کان سواءِ ڪرڻ ۽ ارڃن اتي ڪاهي
 آيا جتي پگدٺ رڻا ٻاري رهيو هو. ارڃن جو رت ڏسڻ
 ۾ مس آيو ته پانڊون جا سپاهي حوصلو هٽ ڪري وري
 صفون ٻڌي بيٺا ۽ جلد ارڃن اتي اچي پهتو جتي پگدٺ
 بيٺو هو. پگدٺ جو سڀر ٽيڪ ٽي سوار هو سوار ڄڻ ٽي ائين
 ڪاهي. ويو جئين پر لڳ ڪندڙ ڪال. پر رت کي هلائڻ ۾
 واسديو پنهنجو مت پار هو. جڏهن جڏهن هاڻي رت تي

حملو ٿي ڪيو تڏهين تڏهين واسديو رت کي ٻئي طرف،
 هٿائي ٿي ويو. ڀڳد ارجن ۽ ڪرشن جي مٿان کيرن جو
 وسڪارو ڪري ڇڏيو پر ارجن جي ٻاٽن لڳل ڪري هائي ۽
 جي زره پڇي پيئي ۽ هن جي شرار بر زهر ٿيا. ڀڳد ڏٺو ته
 هائيءَ کي وڌيڪ حملي سهڻ جي همت ڪانه آهي. سو هن
 ڪرشن تي هڪ ٻڙجي اڇلائي. ارجن پنهنجي گانڊيو منجهان
 بارڇوڙي انجو مٿاڀلو ڪيو ۽ ان کي پڇي به اڌ ڪري ڇڏيا.
 ڀڳد پوءِ هڪ ٻي ٻڙجي اڇلي جا ڏنڊهه جي لوهي ٽوپ
 ۾ وڃي لڳي.

ارجن پنهنجي ٽوپ کي سڌو ڪري پنهنجي ڏنڻ کي
 موڙيو ۽ چيائين ڀڳد آخرين وار سندس ڏي ڏس ۽ موٽ
 لاءِ تيار ٿي. ڀڳد هڪڙو جهونو وڏي آيو ۽ جو وڏو پرش
 هو. هن جا وار سٿيد هئا. سندس منهن ۾ گهنج پيل هئا پر
 سندس منهن ڏاڍو شاندار هو ۽ هو هڪ دلير شينهن جيان
 پئي ڏسڻ ۾ آيو. سچ پچ ته هو ايڏو ٻڌو هو جو سندس
 پيشانيءَ جي چمڙي سندس اکين جي مٿان ٿي ڪري. انهيءَ
 ڪري هن هڪڙي پٽ جي رومال سان اها چمڙي ويڙهي
 ڪري پيشانيءَ سان ٻڌي ڇڏي هئي جيئن سندس نظر
 بلڪل صاف رهي. ڀڳد ويڙتا جي ڪري ته مشهور هو
 پر ان کان به وڌيڪ سندس پورٽائيءَ جي پرستي هئي ۽
 انهيءَ زماني جا وڏو پرش پنهنجي اوچ پال ڀلن جي ڪري
 پرسڌ هوندا هئا. ڀڳد جي مهانتا جي ڪري لوڪ هن کي
 اندر جو مٿر ڪري سڏيندا هئا.

”آخرين وار هن دنيا جو ديدار ڪري وٺ.“ اهي لفظ
 چئي ارجن هن پوڙهي تي پنهنجا کير هلائڻ شروع ڪيا.
 انهيءَ ڪري ڀڳد جو ڏنڻ پڇي پيو ۽ هن جو کير ڪش
 به ٽڪر ٽڪر ٿي پيو. سندس زهره جا ڳنڍ به کلي پيا.

انهيءَ زماني ۾ سڀ جوڌا ڳوڙا ڪوچ (زهره) ٻهر بندا هئا. انهن ڪوچن جي ڳنڍڻ کي ۽ ٻين اهڙن هنڌن کي جتي جتي انهن کي موڙي سگهيو هو، ڪمزور هنڌ سمجهو ويندو هو. اهڙن هنڌن تي تير هڻي بهاولان جي شير تي حملو ڪرڻ هڪ عالي جنگي فن سمجهو ويندو هو ۽ هر هڪ ڪتري ٻچي کي اهو سڀ ڪاريو ويندو هو.

جڏهن ڀڳدٻ ٻڪل نه ٿيو ٿي پيو، تڏهن هن پنهنجي هاڻيءَ جو ڪنڊو زور سان ارجن ڏانهن اچلايو. نشان ڏاڍو ٿر چٽيو ويو هو. ڪنڊي تي ’وئشن منٽر‘ جو پراڻ پيل هو. انهيءَ سان هونءِ ارجن مري پوي ها، پر ڪرشن هن نازڪ وقت ارجن جي لاءِ ڍال جو ڪم ڏنو. ڪنڊي ڪرشن جي چاٽيءَ تي هڪ ڇمڪندڙ هار جي صورت اختيار ڪئي. ڪنڊي تي پڙهيل هو وشنوءَ جو منتر، الهيءَ ڪري اهو هٿيار خود وشنوءَ کي ڪنهن به قسم جو دک رسائي نٿي سگهيو. ڪرشن کي زخم ڪرڻ جي بدران اهو ڪنڊو سندس شير جو هڪ سندور زبور ٿي پيو.

ارجن ڪرشن کي هڪ طرح ڏوراپو ڏيئي چيو ”جنارڊن! تون منهنجي ڍال ڇو بڻيو آهين؟ تنهنجي پرلڳيا هئي ته تون رڳو سارڻي ٿي هلندين ۽ ڪوبه هٿيار پنوهار ڪم ۾ نه آڻيندين. لڙڻ جو سمورو ڪم مون کي ئي ڪرڻو آهي.“

ڪرشن ڪنڊي چيو: ”ٻارا ارجن! توکي ڪجهه خبر نه آهي. هيءُ هٿيار جيڪڏهن توکي لڳي ها ته توکي ماري وجهي ها. سچ پچ ته هيءُ منهنجي پنهنجي شيءِ هئي ۽ وري اچي پنهنجي مالڪ وٽ پهتي. جنهنجي هئي تنهن کي ملي. پوءِ ارجن هڪ تير چوڙيو، جو ڀڳدٻ جي هاڻيءَ جي مٿي ۾ ائين گهري ويو جئن سڀ ماڪوڙين جي ٻڙ ۾ گهرندو آهي.“

ڀڳدٻ پنهنجي هاڻيءَ کي اڳتي ڌڪيل جي ڪوشش ڪئي.

پر هاڻي اٽ هڻي بيهي رهيو. ڀڳد گهڻيون ئي دانهون
 ڪيون، پر هاڻيءَ سندس آواز جي ذرو به پرواهه نه ڪئي.
 استري به ڪٽل پئيءَ جي ڳالهه ئي ڏيان نه ڏيندي آهي.
 هڪ ڪلا لاءِ هاڻي ائين اڏول ٻيٺو رهيو، جڏهن ڪا ٻهاڙي
 ٻيٺي هجي. پوءِ اوچتو هيٺ ڪري پيو ۽ پنهنجا ڏند ڪري
 ڌريءَ ۾ ڪوڙيائين ۽ ڏک ڀريون سخت ڪيڪون ڪري پنهنجا
 پراڻ چڙيائين.

هن شاندار هاڻيءَ جي مرڻ ڪري ارڃن کي ڪي قدر
 ارمان ٿيو. ارڃن جي مرضي هئي ته هاڻيءَ جي مارڻ کانسواءِ
 ڀڳد کي ماريان. اوچتو ئي اوچتو ڀڳد جو پٽ جو رومال
 جيڪو سندس پيشانيءَ تي ٻڌل هو، سو ارڃن جي نير سان
 ڦاٽي پيو. ڀڳد جي پيشانيءَ جي ڀلي چمڙي سندس اکين
 جي اڳيان ڪري پئي، انهيءَ ڪري هو چڱڪ انڌو ٿي
 پيو. جلد ئي هڪ اردچندر جي مٿي وارو پاڻ ڀڳد جي
 چاٽيءَ ۾ پيهي ويو ۽ ڀڳد ائين ڪري پيو جڏهن هڪ وڏو
 وڻ طوفان ۾ ڪري پوندو آهي. ڀڳد جو سونو جو هار
 سندس چاٽيءَ تي ائين ٿي چڪميو جڏهن گل ڪريل وڻ ئي
 چمڪندا ڏسڻ ۾ ايندا آهن. هاڻي ڪورون پي سٺا ۾ سخت
 مونجهارو پيدا ٿيو.

شڪنيءَ جي ڀائرن، ورش ۽ اڇل هر ريت لشڪر کي
 وري گڏ ڪري ارڃن سان مقابلي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي.
 هنن ارڃن تي اڳيان ۽ پويان ٻنهي طرفن کان حملو ڪيو. پر
 جلد سندن رت پيڇي پيا ۽ پاڻ به ڪري مري پيا ۽ يڌڪيتر
 به ائين پيا رهيا جڏهن به شير جا بچا. ٻنهي جي شڪل به
 هڪ جهڙي هئي ۽ ٻنهي جو چهرو وڏو شاندار هو. جڏهن
 ٻين بوڏن پيڇي پاسو ڪيو هو، تڏهن به هيءُ به بانڙڪا بهادر
 جنگ جي ميدان ۾ پيا رهيا. انهيءَ ڪري ساري ميدان تي
 هڪ نرالي چمڪ ۽ ڏمڪ ڏسڻ ۾ آئي. شڪنيءَ جڏهن

پنهجن ويو پائون جا لاش پرتويء تي پيل ڏٺا، ڏهن سندس من ڪروڙ ۾ ڀرجي ويو. هن ارجن تي زوردار ڪيو ۽ پنهنجا سڀ مايوي هٿيار ڪم ۾ آندا ۽ انهن جي ڪم آڻڻ ۾ هو بئڪل ماهر هو. پر ارجن جي ڏڪن سمورن مايوي جادو توڻن کي بي اثر بڻايو ۽ شڪني گهوڙن کي تيز تيز پڇائي مٽدان ڇڏي ويو.

هاڻي پانڊون جي سٺا دروڻاچاره جي ڪٽڪ تي اچي ڪڙڪي ۽ سچ جي لهڻ تاءِ چوڌاري انڌير مچائي ڏٺا. نيٺ ٻارهيون ڏينهن جي ٻڌ به پوري ٿي. دروڻاچاره ڪم ڪيو ته جنگ بند ڪجي. ڪورون کي جڙاڏو وڌو گهاٽو پهتو هو، سو ڏاڍي ڏک ۽ اداسيءَ سان ڀرجي پنهنجي ڇانوڻيءَ ڏانهن موٽيا. هوڏانهن پانڊون سٽڪن جي دل ۾ ڏاڍو الساهه هو. هو ڇانوڻيءَ ۾ ٻاهيون ڌڪائي، انهن جي چوڌاري ويهي ارجن ۽ ٻين وڃڻ جي ساراهه ڪرڻ ۽ خوشيءَ جي ڳائڻ ڳائڻ ۾ مشغول هئا.

[۷۹]

اڀيمنيو

پني ڏينهن صبح جو سوڀرو دريوڏن دروڻاچاره وٽ ويو. سندس من ڪروڙ ۽ ڏک سان ڀريل هو. دريوڏن هميشه جي دستور موجب آچاره کي لمسڪار ڪري ڪيترن ئي سٽاپتين جي سامهون هن کي هن ريت چيو:-

”اي ٻوجنيه براهمن ڪالهه يڌسٽر ٽنهنجي ٽمار ويجهو هو ۽ جيڪڏهن سچ پچ ٿون هن کي پڪڙڻ چاهين ها ته توکي جيڪر ڪوئي روڪي نه سگهي ها. انهيءَ هوندي به توهن کي نه پڪڙيو. ڪالهه جيڪي وهيو واپس آهي سو نه سمجهه

۾ ٿي نٿو اچي. مونکي خبر نٿي پوي ته توکي پنهنجي ٻرلگيا پوري ڪرڻ ۾ ڪهڙي مشڪلات ٿي ٿئي. سچ پچ ته وڏن ماڻهن جون ڳالهيون سمجهڻ ڏاڍو ڏکيو ٿيندو آهي.“

دروڻاچاره جي اهڙيءَ طرح سان دريوڏن بي عزتي ڪئي ۽ هن کي اڻ سڌيءَ طرح الزام ڌرياء. انهيءَ ڪري کيس ڏاڍو گھرو ڏک ٿيو.

دروڻاچاره ورائيو، ”دريوڏن: تنهنجي طرفان مان پنهنجي سموري شڪتي ۽ سمورو هنر ڪم ۾ آڻي رهيو آهيان، تنهنجي من ۾ اهي ويچار پيدا ٿا ٿين جي ڪنهن به راجا جي من ۾ پيدا ٿين ته گھرجن. جيسين ڀڏشتر جي بچاءَ لاءِ ارجن موجود آهي تيستاءِ ڀڏشتر کي پڪڙڻ اسان لاءِ ممڪن نه آهي. جيڪڏهن ڪنهن رستي سان اسين ارجن کي جنگ جي ميدان مان ٻاهر ڪڍي وڃون تڏهن تنهنجي اڃا پوري ڪرڻ جي رت عمل ۾ آڻڻ جي ڪجهه اميد ٿيندي. انهيءَ مقصد کي پوري ڪرڻ لاءِ مان وينور ٿون گھڙيان.“

انهيءَ شاندار نموني سان دروڻاچاره پنهنجي ڪروڙ تي قبضو ڪيو ۽ دريوڏن کي سندس مايوسيءَ ۾ دلا سوڏنو.

تيرهين ڏينهن سمشپٽڪن وري ارجن کي لڙائيءَ لاءِ لاڪاريو. تنهن ڪري هو مٿن انهيءَ وقت ڪاهي ويو جنهن وقت هو ڀڏڪيتر جي ڏکڻ طرف بيٺا هئا. ارجن ۽ سمشپٽڪن جي وچ ۾ اهڙي لڙائي لڳي جو ڪڏهن نه ڪنهن ڏٺي ته ڪڏهن ڪنهن ٻڌي.

جڏهن تڏهن ڀڏڪيتر جي مکيه پاڙ مان نڪري سمشپٽڪن جي طرف ويو تڏهن دروڻاچاره پنهنجي سڱا کي وري ڪيل ويجه ۾ کڙو ڪيو ۽ ڀڏشتر تي زوردار حملو ڪيو. پير سائيڪي، چيڪيٽان، ڌرشتڌيمن، ڪنتي پوچ، دروپڊ، ٺهٽو، ڪچ، ڀڏميو، شڪندي، المڙوجس، وراٽ، ڪيڪٽن سرن چين ۽ ڪيترن ٻين دروڻاچاره جو مقابلو ڪيو. آچاره

جي حملي ۾ ايترو جوش هو جو هنن سڀني جو مقابلو لڪو
ثابت ٿيو.

ارجن ۽ سيدرا جي پٽ ايمنيو جي هن وقت جواني ٿي
قائمي. انهيءَ هوندي به سڀني کي اها ڄاڻ هئي ته هو هڪ
بلوان سٺڪ آهي. سڀني ائين سمجهو ته هو لڙڻ ۾ پنهنجي
پيءُ ۽ مامي جو مت آهي. يڌشترايمنيو کي سڏي ڪري چيو:-
”پيارا پٽ! دروڻا چاريه اسان جي لشڪر کي ڏاڍو ستاني
رهيو آهي. ارجن هتي موجود نه آهي ۽ جيڪڏهن سندس
غير حاضريءَ ۾ اسان جي هار ٿي ته هن جي دڪ جي ڪا حد
ڪانه رهندي. اسان جي سڻا ۾ هڪڙو به اهڙو آدمي نه
آهي جو دروڻا چاريه جي صف بنديءَ کي چيري سگهي.
تو کي خبر آهي ته تون اهو ڪم ڪري سگهندين ۽ ٻيو ڪوبه
ڪري نه سگهندو. مان توکي آڳيا ٿو ڪريان ته تون هن ڪم
۾ هٿ وجهه. ايمنيو جواب ۾ چيو ته مان اهو ڪم ڪري
سگهندس. منهنجي پٽا مولڪي اهڙي سکيا ڏني آهي ته
گهڙيءَ طرح سان هن ويوه جي اندر گهڙي وڃجي پر هڪ
دفع اندر گهڙڻ کان جيڪڏهن درياڳ وس ٻاهر نڪرڻ جي
ضرورت پئجي ته مان ٻاهر نڪري نه سگهندس ڇاڪاڻ جو
اڃان مولڪي پاڻ ڇڏائڻ جي هنر جي سکيا نه ملي آهي. يڌشترا
جواب ۾ چيو ته هي وير بالڪ هن نه ڀڄڻ گهڙي ويوه کي
پڇ ۽ ان جي اندر گهڙڻ جو رستو گهڙ اسين سڀ پنهنجي
پٺيان گهڙي پونداسين ۽ جيڪڏهن ڪوبه خطرو ٿيو ته اسين
تو سان گڏ هونداسين ۽ پنهنجي ٻاهر نڪرڻ جو سوال ئي پيدا
ڪونه ٿيندو. پيمسين يڌشترا جي ڳالهه جو سمر ٿي ڪيو ۽ چيو
مان ته پڪدم پنهنجي پٺيان هوندس ۽ جيئن ئي تون ويوه
کي ٽوڙيندين تهين مان اندر گهڙي پوندس. ساڳيءَ طرح سان
ڌرشتريمن، سالڪي، پانچال ڪمار، ڪيڪي ۽ منڌيڊ ديش
جا سٺڪ اندر گهڙي پوندا. رڳو هڪ وار ويوه کي ٽوڙ.

نون اڪيلو اهو ڪم ڪري سگهندين. تنهنجي ويوه ٿورڙ
 کان پوءِ باقي ڪم اسين پورو ڪنداسين ۽ ڪورون جي لشڪر
 کي پڇي پرڙا پرڙا ڪنداسين. پيمسڻ ۽ ٻڌڻ جا شبد ٻڌي
 ايمنيو جي دل ۾ اتساهه پيدا ٿيو. هن هڪ ڪٺ پنهنجي پتا
 ارجن ۽ پنهنجي مامي ڪرڻ جي شڪتيءَ جو ويچار ڪيو.
 پاڻ به وڏو پرڻ هو تنهنڪري هن هيءَ خطرناڪ ڪم پنهنجي
 مٿان هموار ڪيو. اتساهه ۾ پڙجي هن چيو، ”مان پنهنجي
 شڪتيءَ کي آزمائڻ چاهيان ٿو. مان جو ڪم ڪٺ لاءِ تيار آهيان.
 مون کي اميد آهي ته مان پنهنجي پراڳم سان پنهنجي مامي
 ۽ پنهنجي پتا کي خوش ڪندس. ٻڌڻ ايمنيو کي آشيرواد
 ڪندي چيو ”شل تنهنجي شڪتي وڌندي رهي.“ ايمنيو
 پنهنجي سارڻيءَ سمتر کي چيو هوڏانهن نهار ته دروڻا چاريه
 جو جهنڊو جهولي رهيو آهي. سڌو رت کي اوڏانهن ڪاهي
 هل. جڏهن رت هلي لڳو تڏهن ايمنيو سارڻيءَ کي ٽڪڙي ٽڪڙي
 هلائڻ لاءِ زور ڏيندو رهيو. سارڻيءَ ايمنيو کي چيو، ”شل
 ديوتا تون تنهنجي رکيا ڪن. ٻڌڻ تنهنجي ڪچن ڪلهن
 تي ڏاڍو وڏو بوجو رکيو آهي. دروڻا چاريه جي ويوه کي
 پڇي اندر گهڙين تنهن کان اڳي هڪنهن ڳالهه جو اڳ پوءِ
 ڇاچ. آچاريه جي هوشياريءَ ۽ تجربي جو ڪوبه مقابلو ڪرڻ
 وارو ڪونهي. تون بل ۾ آچاريه کان گهٽ نه آهين پر هنڪي
 جيڪو ورهين جو تجربو آهي سو تو وٽ ڪونه آهي.

ايمنيو مشڪندي جواب ڏنو، ”مٿي مان ڪرڻ جو پاڻي جو
 آهيان، مان ارجن جو پٽ آهيان. اهڙو پاڻي وان ٻيو ڪير
 هوندو؟ پڙ ته منهنجي ويجهوئي ڪونه ايندو آهي. منهنجي
 شترن وٽ منهنجي شڪتيءَ جو سورھون حصو به ڪونه آهي.
 دروڻا چاريه جي دل ڏانهن ٽڪڙو ٽڪڙو هل. هڪ نه.“
 سارڻيءَ چپ ڪري آڳيا مڇي. جڏهن ايمنيو جو سولھري
 رت، جنهن منجهه گهڻا سهڻا جوان گهوڙا جوڻيل هئا، اڳتي

وڌيو تئين ڪورون جي لشڪر وڌي واکي ڇيو ”ايمينو
 ٿو اچي، ايمينو ٿو اچي.“ پانڊو ويو ٽڪڙو ٽڪڙو ايمينو
 جي پٺيان هارڻ لڳا. ايمينو جي رت کي پنهنجي طرف اهڙو
 ڏسي ڪورو ورن جي دل ڌڪڻ لڳي. هو چوڻ لڳا ته
 ايمينو ته اڄن کان به وڌيڪ شڪتي شالي آهي: ايمينو
 مٿان مٿان ائين اچي ٿو جئين جوان شينهن هائين جي جهنڊ جي مٿان.
 جڏهين وڌي ندي سمنڊ ۾ ڀرپوش ڪندي آهي تڏهين
 ان ۾ ڪن پوندا آهن. ساڳيءَ ريت ڪورون جي سڃاڻ ۾
 هڪڙو چڪر پيدا ٿيو. دروڻا چار به جي ڏسندي ڏسندي
 سندس ويوه ۾ سوراخ پئجي ويو ۽ ايمينو ويوه جي اندر
 داخل ٿيو پر سندو راج جعدرت جي ڀرپڙا سان ويوه ڪنڊ
 کي بند ڪيو ويو. ٻيا پانڊو پنهنجي رڻا موجب ان ۾ گهڙي
 نه سگهيا. اهڙيءَ طرح ايمينو اڪيلو رهجي ويو. ڪورو ورن
 ايمينو جو مٿاڻو ڪيو پر هو ائين ڪرندا ويا جئين ٻئيءَ ئي
 پڙوانا. ايمينو پنهنجي دشمنن جي زهر جا ڪمزور هنڌ
 ڏسي انهن تي تير چٽيا ۽ سڪڪن جا سر ائين ڌريءَ ئي ٻيا
 رهيا جئين ڪشگاه يگيه ويڏيءَ ئي. سڄي رڻا پومي ڏنشن
 ٻاڻن، تلوارين، ڍالن، بڙچين، پالن، گهاڙين، گدائن، گرزن،
 گهوڙن جي لڳائڻ، رت جي ڀرڻ ۽ انهن جي چٽين سان
 چائنجي ويئي. جهوپڪ ۽ سڪ ۽ ڪٽيل سر ۽ ويڙيل ٻانهون
 ۽ جنگهون جتي ڪٿي ڏسڻ ۾ پئي آيا.

ايمينو هر هنڌ بربادي ڦهلائي ڇڏي. اهو حال ڏسي
 دريوڌن پنهنجي سر هن جوان جوڌي سان مٿاڻي لاءِ پڇي
 آيو. جڏهين دروڻا چار ٿي اها خبر پيئي ته دريوڌن خود
 ايمينو سان ٿڙي رهيو آهي تڏهين هن جي انتظاري ڏاڍو
 وڌي ويئي ۽ دريوڌن جي رکيا لاءِ هن آزمائيل پهلوان روانا
 ڪيا. ڏاڍيءَ مشڪلات سان هنن دريوڌن کي هن نويوڪ
 جي هٿن مان ڇڏايو. دريوڌن جي نڪري وڃڻ ڪري ايمينو

ڪي مايوسي ٿي ۽ هن پنهنجو جوش ۽ ڪروڙ جو جالو انهن
 جوڌن کي ڏيکاريو جي دريوڌن کي ڇڏائڻ لاءِ آيا هئا. اهي
 سندن سندس سامهون بيهي نه سگهيا ۽ ٽڪڙو ٽڪڙو ڀڄندا ويا.
 پوءِ ڪترين جي مريڏا، ٻڌ جي نيمن ۽ لڄ ۽ شرم کي
 لٽائجي ڏيئي ڪيترا پهلوان هن نوجوان جي مٿان ساڳئي وقت
 اچي ڪڙڪيا. هاڻي اڀميو کي چوڌاري دشمن وڙهي ويا.
 ڪوبه سڄڻ سندس ويجهو ڪونه هو. جيئن سمنڊ جي وچ ۾
 بيل ٻهاڙي چئني طرفن جي وڌندڙ لهرن جو مقابلو ڪندي
 آهي تيئن اڀميو شترن جي گڏيل حملي جو مقابلو ڪندو
 رهيو. دروڻا چاري، اشوٿاما، ڪراچاري، ڪرڻ، شڪني،
 شليه ۽ ٻيا ڪيترا وڏا پهلوان پنهنجن رٿن ۾ چڙهي سمورن
 هٿيارن پنوهارن سان هن نوجوان ويڙهي سمنڊ جي لهرن
 وانگر ٿئي پيا، پر جيئن سمنڊ جون لهرن بند سان لڳي
 پوئتي هٽنديون آهن تيئن ويا ٿي سڀ پوئتي هٽندا. اشمڪ
 نالي هڪڙو راجا پنهنجو رت ٽڪڙو ٽڪڙو هلائيندو اچي
 اڀميو سان اٽڪيو. اڀميو مشڪندو رهيو ۽ ٿوري پئي وقت
 ۾ پنهنجن نيرن سان ان جو ڪم تمام ڪري ڇڏيائين. ڪرڻ
 جي زهره ۾ به ٻاٺ پيهي ويا. شليه کي سخت زخم لڳا ۽
 هو پنهنجي رت ۾ ويهي رهيو. هيڏي هوڏي چري نقي
 سگهيو. شليه جو ڀاءُ پنهنجي ڀاءُ جي بي عزتيءَ کي ڏوٽا لاءِ
 ڏاڍي ڪروڙ ۾ ڀرجي آيو پر هو به ڪري پيو ۽ سندس رت
 ٽڪر ٽڪر ٿي پيو.

اهڙيءَ طرح سان اڀميو اڪيلي سر بنا ڪنهن جي مدد
 جي ڪليءَ جي ڪوڏين جي ڪٽڪ جو مقابلو ڪندو رهيو
 ۽ هٿيارن هلائڻ ۾ جا ڪشلتا هن پنهنجي ويڙهه ۽ يڪيراج
 مامي کان سکي هئي، تنهنجو پورو چمتو ڏيکاريا. وياس
 لکي ٿو ته هن نينگر جي اهڙي هوشياريءَ ۽ شڪستي ڏسي

دروڻاچار به جون اڪيون پريم ۽ پرشنسا جي لڙڪن سان پوڄي
 ٿيون. دروڻاچار به ڪرڻاچار به کان پڇيو ته ڪڏهن اوهان
 هن پورڪ جهڙو ويڙو ڏنو آهي؟ اهي شبد دريوڙن ٻڌي ورتا
 ۽ ڪروڙ ۾ پوڄي ويو. دريوڙن پڇيو ته ڇاڪاڻ جو دروڻاچار به
 ارجن جو طرفدار آهي تنهن ڪري هو ايمنيو کي مارڻ لاءِ
 تيار نه آهي ۽ هن سان وڙهڻ جي بدران هن جي ساراهه ڪرڻ
 شروع ڪئي اٿس. سچ پچ جيڪڏهن ايمنيو کي مارڻ
 جي دروڻاچار به کي اڃا هجي ته هو جيڪر جلدي اهو ڪم
 پورو ڪري ڇڏي.

دريوڙن گهڻي وار پيشم ۽ دروڻاچار به جي ايمانداري
 ۾ شڪ آندو هو ۽ اهڙي قسم جون دانھون هنن جي برخلاف
 ڪيون. دريوڙن اڌرم جي ٻڌ لڙي رهيو هو، انهيءَ ڪري
 ڪيئي وار هن جي واٽان اهڙا لفظ نڪرندا هئا، جيڪي انهن
 آچارين جي دل ڏکونيندا هئا، جيتوڻيڪ آچار به هن جي
 باپ مان واقف هوندي به ساڻس پورو وفادار هئا.

دشاسن هاڻي ڪروڙ ۾ پوڄي شينهن جيان گجگوڙ ڪئي
 ۽ رڙ ڪري چيائين ته هي هٺيلو چوڪرو اجهو ٿو ختم ٿئي.
 انهن چئي هو پنهنجو رت ايمنيو جي طرف ڪاهي آيو.

ايمنيو ۽ دشاسن جا رت وچتر وروڪڙ ڪندي هلندا
 رهيا ۽ ٻنهي يوڙن جي وچ ۾ سخت لڙائي لڳي. دشاسن کي
 اهڙو ڌڪ لڳو جو هو پنهنجي رت ۾ ئي هوش ٿي ڪري
 پيو ۽ سندس سارڙي ڪنهن تجويز سان هن کي ميدان مان
 ڪڍي سندس حياتي بچائي.

هاڻي وري ڪرڻ ايمنيو ئي باڻ چوڙيا ۽ هن کي ڏاڍو
 ڪڪ چيائين. ايمنيو جي هڪڙي باڻ، ڪرڻ جي ڏانڻ
 کي ڪيرائي ڇڏيو. انهيءَ اوسر جو ايمنيو پورو پورو لاپ
 ورتو. هو ڪرڻ جي طرف اهڙو تيزيءَ سان هلڻ لڳو جو
 ڪرڻ ۽ هن جا مددگار پاڇ کائي ويا. جڏهن ڪورون جي

سڻا هيءُ حال ڏٺو تڏهين سندن حوصلو هارجي ويو. هاڻي
 لشڪر ۾ اچي ڏاڍو مونجهارو ٿيو ۽ دروڻا چارو جي آڱيا جي
 پرواه نه ڪندي سندس آدمي ڪي ايڻا ڀڳا ڪي ڪيڻا
 ڀڳا. جيڪي باقي بچيا تن کي اڀيمنيو ائين پسر ڪيو جيئن
 اونهار جي ڏينهن ۾ باهه سڪل جهنگل کي ساڙي پسر
 ڪندي آهي.

[۸۰]

اڀيمنيو جو سرتيو

اڄ رڻيل رڻا موجب پانڊو انهيءَ وقت، جنهن وقت اڀيمنيو
 ڪورون جي ويوه ٽوڙي هئي، سندس پٺيان پئي هليا پر
 ڌرڻا شتر جو ٺاڻي سنڌو ديش جو راجا جئدرت پانڊون جي
 مٿان بجليءَ جيان اچي ڪڙڪيو ۽ اهڙيءَ طرح سان صف ۾
 جيڪو ڪند پيو هو تنهن کي پوريءَ ۽ پڪيءَ طرح سان بند
 ڪرائي ڇڏيائين. انهيءَ ڪري پانڊون جي واسطي ويوه جي
 اندر ڌوڪا اسميو ٿي پيو. ڏندشتر هڪڙي ٿڙجي اچائي ۽ جئدرت
 جي ڏندش کي پڇي ڇڏيائين پر منهن جي اندر سنڌو راج پيو
 ڏندش هٿ ڪيو ۽ ڌرم پتر تي پورا پورا ٽن نشان چٽيا. پير
 جي ٻاڻن جئدرت جي سڻا ۾ ڏاڍو مارو وڌو. جئدرت
 جي رت جي چٽي ۽ جهندو پڇي هيٺ ڪري پيا. پر
 جئدرت ڏاڍو خبردار هو. هر دفعي جڏهين سندس هٿيار
 ٽٽي ڪسيا ويا تڏهين هن نوان هٿيار پئي ڌار ڪيا. هن
 پيمسڀن جي رت جا گهوڙا ماري ڇڏيا ۽ پيمسڀن کي لاچار
 ساليڪيءَ جي رت تي چڙهڻو پيو.

اهڙيءَ طرح سان جئدرت پنهنجي ٻل، دريڏا ۽ شڪتي
 سان پانڊون کي اڀيمنيو جي پٺيان وڃڻ کان روڪي ڇڏيو.

اهڙيءَ طرح سان هي نوجوان يودو پنهنجن ساٿين کان وڇڙي ويو ۽ ڪورون جي سڻا جي وچ ۾ وڃي ڦاٿو.

سيدر ايترو پٿر انهيءَ هوندي به همت نه هاري. هن جي چوڌاري جيترا به يودا هئا تن سڀني تي حملو ڪيائ ۽ ڪيترن کي ختم ڪري ڇڏيائين. جهڙيءَ طرح سان نديون وهي اچي سمنڊ ۾ سمايت ٿينديون آهن تهڙيءَ طرح سان جيڪي پهلو ان اڳتي وڌيا ٿي سي ايمنيو جي ٻاٽن اڳيان سمايت ٿي ٿي ويا. ڪورون جي سڻا هٽڪڻ هٽڪڻ لڳي.

اتي دريودن جي وڃڻ جو نوجوان پٿر لڪشڻ ايمنيو ۽ ٿي چڙهائي ڪئي. لڪشڻ کي چڙهائي ڪندو ڏسي ڪورون جا ڀڃندڙ سڻڪ پوئتي موٽيا ۽ لڪشڻ کي مدد ڪرڻ لڳا. هن ايمنيو ٿي ٿيڻ جو ائين وسڪارو ڪيو، جڏهن ته اهڙيءَ ئي ورشا جو وسڪارو ٿيندو آهي. انهيءَ هوندي به ايمنيو بلڪل ڪو نه ڏٺو. هو پنهنجا ٻاٽ چوڙ بندو رهيو. ٻاٽ ائين پي چمڪيا، جڏهن ناڻگ پنهنجي چمڙي بدلائڻ وقت چمڪندو آهي. اهي ٻاٽ وڃي لڪشڻ کي لڳا. اهو سندس سهڻو جوان جنهن جو نڪ هو جڏهن اُن ٻاٽ ڦار، جنهنجون اکيون هيون جڏهن ڪم جا گل ۽ جنهنجا وار هئا پوڻر جهڙا ڪارا، سو مري ڪري وڃي پٽ پيو. انهيءَ ڪري ڪورون جي سموري لشڪر ۾ ڊڪ جي لهر چائڻ لڳي ويئي.

دريودن زور سان پڪاري چيو ”هاڻي جو هاڻي پاڻيءَ ايمنيو کي ختم ڪريو.“ دريودن جو آواز ٻڌي ڇهه مهارٽي، يعني دروڻاچار، ڪرپاچار، ڪرڻ، اشوٿاما، برهت بل ۽ ڪرٺ ورما ايمنيو ٿي ڪاهي پيا.

دروڻاچار ڪرڻ کي چيو: ”هن جوان جي زره کي سوراخ ڪرڻ اسميو آهي. سندس گهوڙن جي لغام تي حملو ڪر ۽ رعنون ڪٽي ڇڏ اهڙيءَ طرح کيس لنگڙو بڻائي پٺيون حملو ڪريس.“

ڪرڻ کي جڻن دزوڻا چار به چيو تن هن ڪيو. ايمينو
جي پٺيان جيڪو نير آيو تنهن سندس ڏنڻ کي ڀڄي به
نڪر ڪري وڌو. سندس گهوڙا ۽ سارئي ٻئي ماري ويا.
اهڙيءَ ريت سڀني ساڌن جي ڪڇي وڃڻ کان پوءِ نوجوان
يوڌو تلوار ۽ ڍال هٿ ۾ جهلي پنهنجن شترن جو مقابلو ڪرڻ
لاءِ بيٺي رهيو. هو ائين ڏسڻو هو جڳ ڪٽري ڌرم جو پورڻ
اوتار هو. بي ڊڀو بانڪو بهادر. کيس ڏسي سندس شتر
واٽڙا ٿي ويا. هن پنهنجي تلوار ٿي ڦيرائي ۽ خوب پنهنجن
شترن جو مقابلو ٿي ڪيو. سندس شتر و کيس چوڌاري ورائي
ويا هئا ته هن وٽ اهڙي هوشيار ڏيکاري جو سندس
سڀ ورودي منجهي پيا. ائين ٻي ڏسڻ ۾ آيو جڳ هو پڪي ۽
جيان هوا ۾ اڏامي رهيو آهي، سندس پير پٽ ٿي لڳائي
ڪوٺ ٿي.

هاڻي دروڻا چار به جي هڪ ٻار ايمينو جي تلوار کي
ڀڄي وڌو ۽ ڪرڻ جي ڪاٺن سندس زره کي نڪر نڪر
ڪري ڇڏيو.

انهيءَ حالت ۾ ايمينو هيٺ جهڪيو ۽ پنهنجي رت جو
هڪ ڦٽو کڻي انهيءَ کي چوڌاري ڦيرائڻ لڳو. انهيءَ وقت
ائين ڏسڻ ۾ پئي آيو جڳ ڀڳوان ڪرشن پنهنجي سدرشن چڪر
کي ڦيرائي رهيو آهي. سندس رت جي ڦٽي کي جيڪا
ڌڙ لڳل هئي، سا اڏامڻ لڳي ۽ سندس منهن انهيءَ سان
ڇانئجي ويو. انهيءَ ڪري سندس سوياءُ وڌيڪ سوياءُ ٻار وڌيڪ
ڪشش واري ٿي پئي. ايمينو خوب لڙندو رهيو. نيٺ
سندس شتر و مٿس غالب ٻڄي ويا ۽ سندس رت جو چڪرو
نڪر نڪر ٿي پيو. اتي دشمن جو پٽ اچي پهتو ۽ هو ايمينو
سان خونخوار لڙائيءَ ۾ لڳي ويو. لڙندي لڙندي ٻئي ڌريءَ
ٿي ڪري پيا. پر دشمن جو پٽ جلد اٿي کڙو ٿيو! ايمينو
جڻن اٿڻ جي ٿي ڪئي، تن دشمن جي پٽ کيس پنهنجي

گدا جو سخت ڏک هئي ماري وڌو.
 سنجي ڌر تراشتر کي هيءُ قصو ٻڌائيندي چيو: ”سپيدرا
 پتر، جو هڪ وقت ائين پي ڏسڻ ۾ آيو جئن ڪمڻ کان جي
 سرور ۾ هڪ سندر هائي ۽ جنهن اڪيلي سر ڪورون جي
 لشڪر ۾ ٻاڪرڪتو وجهي ڏنو هو، سوشترن جي گهٽائيءَ
 ڪري جيتجي ويو ۽ موت جو گهات اٿاريو ويو. ايمينوءَ کي
 مارڻ کان پوءِ تنهنجا آدمي هن جي لاش جي چوڌاري ائين
 نچندا رهيا، جئن وحشي شڪاري، شڪار ٿيل جانور جي
 چوڌاري نچندا آهن. سڻا ۾ جيڪي به چڱا مڙس هئا، سي
 ڏک ۾ پئجي ويا ۽ سندن اکين مان لڙڪ لڙڪ لڳا. جن پکين
 آڪاش ۾ لامارا ٿي ماريا سي به جڳڪ هنن جهنگلين کي چٽاءُ
 ڏيئي چئي رهيا هئا، ائين ئيڪ نه آهي، ائين واجب ڪونه
 آهي.“

ڪورون جي سموريءَ سڻا ۾ دهل دمار ٿي وڳا ۽ خوشيون
 پي ٿيون. پر ڌر تراشتر جي پٽ يئمن کي اها ڳالهه ٻڌ ڪونه
 وئي. ڪارڙ ۾ اچي هن چيو ”هي ڍنگ ٻاڪل نيٽچا جو آهي
 ڪٿري ويرو! اوهان پنهنجي مر يادا ۽ پرمپرا کي وساري ويٺا
 آهيو. سچ پچ نه اوهان کي شرم اچڻ گهرجي پر اوهان نرڻج
 ٿي پنهنجي جيت جا گيت ڳائي رهيا آهيو. مها اٻراڌ جو ڪم
 ڪري اوهين هن ريت مورڪتا ۾ اچي خوشيون منائي رهيا
 آهيو. اوهان کي اهو پئسوئي ڪونه ٿو پوي ته اڳيان ڪهڙي آپدا
 اچڻ واري آهي.“

ائين چئي هن ڪراعت وچون هٿيار ڪري اڇلايا ۽ جنگ
 جو مٿان چڙهي هليو ويو. ڌر تراشتر جو هيءُ پٽ پاپ کان
 ڏاڍو ڏڪندو هو. سندس ڳالهين ڪورون کي ڪوڙيون
 لڳندون هيون. پر هو ڌر مانما آدمي هو ۽ دل کولي ڪري
 ڳالهائيندو هو.

پتا جو دڪ

يدشتر دڪ جي سمنڊ ۾ غوطا کائڻ لڳو. ”اهو وري جنهن
 ڀت ۾ دروڻا چاريءَ، اوشستاما ۽ دريوڏن کي به جيتيو هيو،
 اهو جوان جو شترن جي سڻا لاءِ پسم ڪندڙ باهه جيان هو،
 سواج اسان کان سدا لاءِ موڪلائي ويو. هو اننت نند ۾ وڃي
 ستو آهي. اي وري! تنهنجي ڏر کان دشمن جنگ ۾ مڏان
 ڇڏي ويو هيو، تون ڪئن اسان کي ڇڏي ويو آهين! ٺوپڇاڻا
 مون لاءِ ڇا بچيو آهي؟ مان ڇا لاءِ جنگ ڪريان؟ ڀت ڪٿي
 ڪري مان ڇا وٺيندس؟ هاڻي راج ڪهڙي ڪم جو آهي؟
 هاءِ ارجن کي مان ڇا چونڊس؟ سندس دڪ مان ڪئن ساڻس
 ڳالهائيندس؟ سيدرا، پت جي مريو جو ٻڌي، ائين پيئي
 ڏڪندي جن گڏو وڃري وڃائڻ کان پوءِ ڏڪندي آهي.
 انهيءَ دڪيءَ ماڻا جي دل جو بار مان ڪئن هلاڪو ڪندس؟
 مان کين ڪهڙو آت ڏيندس؟ منهنجن سڪڻ لفظن مان هو
 ڇا وٺيندا؟ سچ پچ لوپ پاپن جو مول آهي. وڏين اڀلاشان
 رکڻ ڪري ماڻهوءَ جي ٻڌي پرست ٿي ويندي آهي. جن
 ڪو مورڪ ماڳيءَ هٿ ڪرڻ لاءِ اونهيءَ کڏ ۾ ڪرندو آهي
 ۽ برباد ٿيندو آهي، تن مان سوپ جي لالچ ۾ اچي هن
 نوجوان کي، جنهن اڃا جيون جي سڪن ۽ پير جو مزو ڪونه
 چڪيو هو، ڏڪيلي ڀت جي مڏان ڏانهن موڪليو. هن سنسار
 ۾ مون کان وڌيڪ مورڪ ڪير هوندو؟ منهنجو ڌرم هو ته
 ارجن جي غيرحاضريءَ ۾ مان سندس پياري پٽ جي رکيا
 ڪريان ها. پر ائين ڪرڻ جي بدران مون کيس مارائي ڇڏيو!“
 اهڙيءَ ريت يدشتر پنهنجي نبوءَ ۾ روئي رهيو هو.
 سندس چوڌاري ڪيترا وري وينا هئا. سڀ من ۾ دڪي ٿي
 رهيا هئا. ڪنهن کان ڪجهه به چوڻ نٿي اڪليو. سڀ

اندر ئي اندر ۾ ايمينيوءَ جي ويراڻا ۽ سندس لي وقت دکداڪ
موت جو خيال ڪري رهيا هئا.

وياس جو اهو دستور هوندو هو، ته جڏهن جڏهن ٻانڊو
آئي دڪي هوندا هئا، تڏهن تڏهن هو سندن دل وٺڻ لاءِ ۽
کين آڻڻ لاءِ اچي پرگهت ٿيندو هو. هوسندن گوروڊيو
به هو ۽ سندن پٽامها به هو. هن دڪ جي سمي به هو ٻڌستر
وت آيو. جئن وياس مهراج آيو تئن سڀني کيس وڏي ۽ عزت
۽ آبرو سان پاڻ وٽ وهاريو. مهراج ٻڌستر جي ڀرسان ٿي
ويٺو. ٻڌستر ڏاڍو آهستي چيو: ”مان گهڻو ئي جتن ڪريان
ٿو، پر منهنجي من کي ٻنهي شانتِي نٿي اچي.“

وياس وراڻيو: ”تون سياڻو ۽ گيانِي آهين. اها ڳالهه توکي
نٿي چڱائي ته تون هن ريت پاڻ کي دڪ ۾ ٻوڙي ڇڏين. ڇا
تو ئي موت جي مرڻ جو پتو ڪونه آهي؟ موت سڀني جي
مٿان اچڻو ئي آهي. دڪ اهي ڪن جيڪي اگيانِي هجن. تو
جهڙي گيانِي کي هن ريت دڪي ٿيڻ سهين نٿو.“

ڌرم پتر کي آڻڻ لاءِ وياس چيو: ”برهما جڏهن
۽ جڳت جوڙيو، تڏهن کيس هڪ چنٽا اچي لڳي. هن
نه هي جيو جيڪي مون پٽا ڪيا آهن، سي وڌندا هلندا
جلد ايترو وڏي ويندا جو پرتوي سندن بوجهه سهارِي
نٿو سگهندي. انهيءَ مصيبت کي روڪڻ جو ڪو رستو
ڪونه ٿو سجهي. برهما جي هن ويچار مان هڪ آڱ اٿين ٿي.
آڱ ويٺي وڌندي. ايتري وڏي ويٺي جڳت ساريءَ
شيءَ کي هڪ ڪٽ ۾ پسر ڪري ڇڏيندي. پوءِ رڌر اچي
برهما کي ويٺي ڪٽي ته هن ناس ڪندڙ آڱ کي گهٽائي.
برهما ساريءَ آڱ کي ضابطي هيٺ آندو پوءِ ٺهيو موت جو
نيم. ايشور جو اهو نيم پڻ پڻ روپن ۾ پرگهت ٿيندو آهي
ڪڏهن يڌ جو روپ ڌار ٿي ڪندو آهي، ڪڏهن وچڙ ٺڌڙن
بيمارين جو. ڪڏهن ڪڏهن وري اتفاق ۽ درگهڻا جي

دواران موت پنهنجو ڪم ڪندو آهي. ظاهر آهي ته موت کان ڪوبه جيئو بچي ڪونه سگهندو. جيڪو ڄائو آهي، سو اوس مرن ڏو، جيڪو نهيو آهي سو ٻهندو. موت جي دواران به سندسار جو ڪلياڻ لڳي ٿو. انهيءَ ڪري سڄي گياليءَ لاءِ موت کي ڏسي بي صبر ٿيڻ نه گهرجي ۽ جيڪي مري ويا آهن تن لاءِ مريادا کان وڌيڪ دڪ به ڪرڻ نه گهرجي. جيڪي مري ويا تن لاءِ ڪهل يا ديا جي ضرورت ڪانه آهي. البت انهن جي لاءِ دڪ ڪرڻ جي ضرورت پوي ٿي جيڪي بچيل آهن.“ اهڙيءَ ريت يذشتر کي آت ڏيئي وياس دواپاين هليو ويو.

سمشمتڪن کي جيتو ۽ ڪهڙ کان پوءِ ڏننجيه ۽ ڪرشن پنهنجي ڇاوڻيءَ جي طرف موٽي رهيا هئا.

ارجن ڪرشن کي چيو ”گووند مونکي خبر نٿي پوي ته منهنجي ڇٽ به هيتري بي آرامي ڇو آهي. منهنجو وات وڃي ٿو خشڪ ٿيندو ۽ منهنجي من به ڏاڍي آند ماڻڻ آهي، شايد ڪا وڏي آپدا اچڻ واري آهي. خبر نه آهي ته يذشتر سان ڪا ويڌن نه ڪانه ٿي آهي. مونکي ڊپ ورائي ويو آهي.“ ڪرشن ورائيو، ”يذشتر جي چنڊا نه ڪر. يذشتر ۽ پنهنجا ٻيا ڀائر سلامت آهن.“

رستي تي هو ٿرسيا ۽ سنڌيا ڪيائون. وري رت تي سوار ٿي هو ڇاوڻيءَ ڏانهن وڃڻ لڳا. جئن ڇاوڻيءَ کي ويجهو پوندا ويا تن ارجن جو پيو وڌڻ لڳو.

هن چيو، ”جنارڊن! اڄ ڇاوڻيءَ به هميشه جيان خوشيءَ جو ڳالو ٻڌڻ به نٿو اچي. سپاهين مونکي پريان ڏسي، پنهنجا سر ڪري هيٺ ڪيا آهن، هو موڏانهن نهارڻ کان گسائي رهيا آهن. هيءَ عجب روش آهي. ماڏو! مونکي ڏاڍو ڊپ ٿو لڳي. ڇو هميشه جيان اڄ اڀيمينو پنهنجي ڀائرن سان گڏجي ڊوڙندو اسان سان ملڻ نٿو اچي؟“

هاڻي ڪرشن ۽ ارجن ڇا وڻي ۽ ۾ اندر گهڙيا. ويٺلن جا
منهن ڏسي ارجن چيو، ”اوهان سڀني جا منهن مڙجھائيل
ڇو آهن؟ اڀمڻو هٿ ڏسڻ ۾ ٿي ڪونه ٿو اچي. ڪنهن
جي به منهن ۾ سرهاڻي نظر ٿئي اچي! ڪهڙو سبب آهي؟
مان سمجهان ٿو ته دروڻا چاريه پنهنجي لشڪر کي پدم ويوه
جي لموني بهاريو هو. جيتري قدر مونکي ڄاڻ آهي، اوهان
مان ڪوبه پدم ويوه ۾ گهرڻ جو هنر ڪونه ڄاڻي. ڇا اڀمڻو
پدم ويوه جي اندر گهڙي ويو هو ڇا؟ جي ائين آهي ته هو
مري چڪو آهي. مون کيس پدم ويوه مان ٻاهر نڪرڻ جو
لمو او ڪونه سڀڪارايو هو. ڇا سچ پچ اڀمڻو ڪسجي ويو آهي.“
ارجن جا شبد ٻڌي ڪنهن به جواب ڪونه ڏنو. سڀ
ڏک وڃڻ ڇپ چاپ رهيا ۽ ڪنهن کي به جرئت ڪانه ٿي
جو ارجن جي اکين سان پنهنجون اکيون کڻي ملائي. انهيءَ
ڪري ارجن کي پڪ ٿي ته اڀمڻو مري چڪو آهي ۽
دل شڪستو ٿي هو زور زور سان رڻڻ ۾ اچي چٽڪيو.
”هائڙي! ڇا منهنجو پيارو پٽ سچ پچ تيراج جو مهمان
ٿي چڪو آهي. يڌشتري، پيمسين، ڌرشتڌيمن ۽ ويوساتيڪي
اوهان ڪئن سيدرا پٽر کي شتروءَ جي هٿان ڪسجڻ ڏٺو؟
مان هاڻي سيدرا کي ڪئن سمجهائيندس؟ درويديءَ کي
مان ڇا چوندس؟ اٿرا کي ڪهڙو منهن ڏيکاريندس؟ انهيءَ
ويو پٽريءَ کي ڪير مات ڪرائيندو؟ انهن ديوين کي ڪير
سمجهائيندو؟ ڪير سندن دل وٺندو؟“
ڪرشن ارجن کي هن ريت پوڇائڻ لڳو، ”پيارا سکا
هن ريت ڏک نه ڪر. ڪيتري پٽن کي هٿيارن جي دوزان
جيٽون آهي ۽ هٿيارن جي وسيليءَ کين مڙو آهي. جن جو
ڌنڌو آهي هٿيار هلائڻ تن جو گهر ۽ گهر و مٿر آهي موت.
ڪترين جو ڪم آهي شسترا ستر کڻي، اهو ڀڙن ڪري نه مڙنداسين
پر مڙنداسين نه، هو جنگ ٿي ڇڙهن. ويو يوڌن کي حواليءَ

۾ مرن لاء تيار رهڻ گهرجي. جيتوڻيڪ اڀيمينو اڃا ٻچوئي
 هو، نه به هو انهيءَ سر ۾ ڏام ۾ ٻهجي ويو آهي، جڏهن
 جي ڏورانهن وڃڻ لاء وڃڻ وريام به سکندا رهندا آهن. اڀيمينو
 وڃڻ لاء ڪي پراڻ ٿيو آهي. ڪنهن جو مرن لاء ٿيڻ
 گهرجي. وڃڻ لاء ڪي پراڻ ٿيڻ لاء ڪنهن ٿيڻ لاء رهندا
 آهن. جيڪڏهن ٽن هن ريت ڏک منائيندين ته پوءِ ٺهڻ
 پائڻ ۽ پيا سڀ راجا ٽن دل شڪستا ٿي پوندا. رڻ ڇڏي ڏي
 راجائن کي هٿيءَ. سندن دلين کي شانت ڪر. ڪنهن صبر ۽
 سهڻيئتا جو سبق سيکار.

ارجن اها اڃا پرگهت ڪئي ته کيس سندس پٽ جي مرن
 جي سموري ڪٿا ٻڌائي وڃي. پڌر هن ريت ساري ڳالهه
 ڪري ٻڌائي: ”مون کي خبر هئي ته اسان ۾ رڳو اڀيمينو ئي
 پدم ويوهه کي چيري ٿي سگهيو، انهيءَ ڪري مون هن کي
 اندر گهري وڃڻ لاء هڻايو. مون کيس چيو ته ٽن پدم ويوهه
 چيري اندر وڃ ۽ اسين ڪدم ٺهڻ پٺيان اندر گهڙي
 اينداسين. اهو وڃڻ جو ڪم ٺهڻ پٺا ۽ ٺهڻ مامي
 کي ڏاڍو وڻندو! نوجوان پوڏي منهنجي ڳالهه مڃي پدم ويوهه
 کي چيري ۽ اندر گهري ويو. رڻ موجب اسين سندس ڪڍ
 وياسين. پر انهيءَ وقت پاڻي جڏهن آيو ۽ اچي ڪري
 اسان کي اندر وڃڻ کان پوريءَ ريت روڪي ڇڏيو. ويوهه
 ۾ جيڪا ڌار اڀيمينو وڌي هئي، سان هن ڪدم پوريءَ
 ريت بند ڪري ڇڏي ۽ ائين اسين اندر وڃڻ کان بلڪل
 رڪجي ۽ رهجي وياسين. سنڌو راج اسان کي ٻاهر روڪي
 بهاريو. پوءِ ڇا ٿيو؟ ڳالهه ڪندي له ٿي اچي. اهڙو ڪڍو
 ڪرم گهڙو ڪري ڪندو؟ وڏا وڏا پوڏا اڀيمينو کي ورائي
 ويا. هن کي پنهنجن مددگارن کان جدا ڪري، کيس اڪيلو
 ڪري، موت جي گهات اٿارائون.“

جڏهن ارجن هيءَ سموري ڳالهه ٻڌي، تڏهن هو وري

غم جا غوط کائڻ لڳو ۽ مورچت ٿي، ڌوئيءَ تي ڪري پيو.
 جڏهن سامت ۾ آيو، تڏهن ارجن هن ريت قسم کنيو:
 ”سياڻي سچ لهي ٿي لهي تنهن کان اڳ ٿي مان هن پاڻيءَ
 جئدرت کي، جنهن منهنجي پٽر کي ماريو آهي، تنهنکي
 سماپت ڪري ڇڏيندس. جيڪڏهن دروڻا چاريءَ ڪرڻا آچاره
 سندس بچاءُ لاءِ آيا، ته مان انهن کي به جيتيندس ۽ پورو
 ڪري ڇڏيندس. ائين چئي هن گانڊو ڌنڌن کي ٺڪار
 ڏياري. ڪرڻا پنهنجو پنهنجي نالي شڪ وڃايو، پير چيو:
 ”گانڊو جي ٺڪار ۽ پنهنجي جي ڌلي ڌرراشتر جي پٽن
 لاءِ موت جو سڏ آهن.“

[۸۲]

سند و راج

ارجن جي قسم جي خبر دشمن جي لشڪر کي پئجي ويئي.
 جاسوسن دريوڌن جي مٿن کي ٻڌايو ته جڏهن ارجن کي
 خبر پئجي ته اڀمينوءَ جي موت جو ڪارڻ جئدرت آهي،
 تڏهن هن قسم کنيو ته سياڻي سانجهيءَ ئي کان اڳ مان
 جئدرت کي ٻه پوريءَ جو راهي ڪندس.

سند و ڏيش جو هڪ پرست راجا ورڌ ڪشتر هو، کيس
 پٽر رتن پراپت ٿيو. هن جو نالو رڪيانون جئدرت. جئدرت
 جي جنم جي وقت هڪ آڪاش واطي ٻڌڻ ۾ آئي: هيءُ
 راجڪمار ڏاڍو پرست ٿيندو ۽ هو ڏي ڪيتر ۾ مري ويڙهي
 کي پراپت ڪندو ۽ سر ۾ ڌار پائيندو. جنگ جي ميدان ۾
 سندس سر اهو ويڙهي ڪٽيندو، جو سڀني جڳن جي جوڌن
 جي بهرين ۽ قطار ۾ پرست هوندو.

سڀني جيوارين کي مرڻو آهي. پر ٺڪي ڪو گيان،

نڪي ڪو سور مو خوشيءَ سان موت قبول ڪندو آهي.
ورڌڪشتر آڪاش واڻي ٻڌي ڪري ڏاڍو ڏکي ٿيو. هن
هن ريت ٻاراڻو ڪڍيو: ”جيڪو منهنجي پتر جو سر ڌري
ٿي سٽيندو، تنهنجو پنهنجو سر انهيءَ ڪٻڙ ۾ پڇي ٽڪر ٽڪر
ٿي پوندو.“

جئدرت اڄ ننڍو سڀيان وڏو نيٺ اچي ساماڻو.
ورڌڪشتر پنهنجي جوان پتر کي راڄ جون واڳون سولپيون
۽ پاڻ وڃي جهنگل ۾ ٽپسيا ڪرڻ لڳو. ٽپ جي سمي هو
هڪ مٽدان جي ڀرسان هڪ ننڍڙي آشرم ۾ وقت ڪاٽ
لڳو. انهيءَ مٽدان ٿي پوءِ ڪروڪيتر جو نالو پيو.

جڏهن جئدرت ارڃن جي ڀرڻ جي ڳالهه ٻڌي، تڏهن
کيس پنهنجي جنم واري آڪاش واڻي اچي ياد پئجي ۽ کيس
اچي پو ورتو ته سندس موت اچي پهتو آهي.

انهيءَ ڏيڃي ڪري جئدرت دريوڏن کي چيو، ”مان
هن کان پوءِ هن جنگ ۾ شامل رهڻ لاءِ تيار ڪونه آهيان.
چئڻ ته مان پنهنجي ملڪ موٽي وڃان.“

دريوڏن جواب ۾ اٿيو ”هي سنڌو راڄ! ڪنهن به قسم
جو پو نه ڪاءِ. هي ويروڏا ۽ هي مهارٽي هٿ تنهنجي
بچاءَ لاءِ موجود آهن. ڪرڻ، چتر سين، وومشتي، پور شرما،
شلي، ورشسين، ٻرومتر، جيءَ، پوچ، ڪانيوچ، سدڪش،
ستيه ورث، وڪرڻ، درمڪ، دشاسن، سباهو، ڪلنگ جو
راجا، اونٽيءَ جا ٻئي راجڪمار، آچاره دروڻ، اشوٿاما،
شڪني آدي سڀ مهارٽي تنهنجي رکيا لاءِ تيار آهن، ته
توڪي ڌري ڪري پڇي وڃڻ جي ڪهڙي ضرورت آهي؟
مان پنهنجي سموريءَ سٽا کي آڳا ڪندس ته تنهنجي رکيا
ڪري. ڪوبه سنڌو نه ڪر.“

اهڙي ريت دريوڏن مٿس زور ٻار وجهي پنهنجي ڳالهه
جئدرت کي مڃائي.

جئدرت هاڻي دروڻاڇاريه کي وڃي چيو ”آڇاريه! توهان مون کي به سکيا ڏني آهي ۽ اوهان ارجن جا به گورو آهيو. هاڻي ٻڌايو ته اسان ٻنهي جي بابت اوهانجو ڪهڙو رايو آهي.“ دروڻاڇاريه ورائيو: ”پتر! مان آڇاريه جو ڌرم ٻاليو، اوهان ٻنهي کي هڪ جهڙي سکيا ڏني. منهنجي لاءِ ٻئي اکيون برابر هيون. سکيا ته ٻنهي کي ساڳي ملي آهي، پر ارجن ليم تي وڌيڪ سختيءَ سان پابند رهندو آهي ۽ هو اڀياس به گهڻو ڪندو آهي. انهيءَ ڪري هو توکان ڏور آهي، پر انهيءَ ڪري توکي همت هارڻ نه گهرجي. توکي هڪ مضبوط دل کي پٺيان بيهاريو ويندو. ارجن هن دل کي سهنجائي ۽ سان چوري ڪونه سگهندو. پنهنجي پورو جن جي پرميرا انوسار خوب لڙ. موت سڀني تي ايندو آهي. پر نه گيدڙن کي چڙهندو آهي، نه بهادرن کي. جيڪو وزير بڻڪيتر به جنگ جوڻيندي مرندو آهي، سو سهنجائيءَ سان سرڳ کي پائيندو آهي. ٻين کي ته سرڳ به وڃڻ لاءِ گهڻيون ٽپسيائون ڪرڻيون پونديون آهن. پوءِ کي پاسي اچلاءِ ۽ بهادر ٿي لڙ.“

جئدرت کي هن ريت همٿائي دروڻاڇاريه هاڻي انهيءَ ڏينهن جي لڙائيءَ لاءِ سڏيا جا ويوه ٺاهڻ لڳو.

جئدرت ۽ سندس سڏيا کي جنگ جي ميدان جي پٺيان پاسي ٻارهن مڱن جي فاصلي تي بيهاريو ويو. سندس بچاءُ لاءِ ليڪ پريٽ ڪيو ويو. پورشر لاءِ ڪرڻ، اشوٿاما، شليه، ورشين ۽ ڪرپاڇاريه سڀ پنهنجن سمورن دستن سان اتي موجود هئا. انهن جي اڳيان، پانڊون جي لشڪر جي سامهون ڪورون جي سڏيا جو مکيه پاڳ شڪت چڪر ويوه به بيهاريو ويو هو. انهي پٺيان، سمرن لاءِ هو پدم ويوه، وري پدم ويوه کي وڌيڪ طاقت وارو بڻائڻ لاءِ سوچي ويوه روپ به ڪجهه سڏيا پيٺل هڻي. انهيءَ سوچي ويوه جي وچ ۾ جئدرت کي سلامتيءَ لاءِ بيهاريو ويو هو. دروڻاڇاريه شڪت چڪر

ويوه جي دوار وٽ پنهنجي رت تي چڙهيو ويٺو هو. سندس
سفيد زره ۽ ٽوپ خوب جهلڪا ڏيئي رهيو هو. رت جا
گهوڙا هئا سندر ڪميٽ رنگ جا. رت جي مٿان دروڻا چاريه
جو جهنڊو خوب شان سان جهلي رهيو هو. جهنڊي تي يگيه
اگنيءَ ۽ مرڪ چال جا چتر نڪتل هئا. دروڻا چاريه سڻا کي
پورڻ ٿيا ۽ ويٺا لاءِ للڪاري ۽ همٿائي رهيو هو. دريوڏن
جڏهن سڻا جو سندر ۽ سدر ڏٺيون، تڏهن سندس
من ۾ اساهه ۽ امنگ جاڳيو.

ڌرتراشٽر جو هڪ پٽ، هڪ هزار هٿيارن پنهوارن سان
سينگاريل رت، هڪ سؤ هاٿي، ٽي هزار گهوڙا سوار، ڏهه
هزار پيادا ۽ پنڌرهن سؤ ڏنڻ ڌاري ساڻ ڪري، اڳتي وڌيو.
سندس نالو هو درمرشٽ. هو شڪ وڄائيندو ٿي ويو ۽ پٽ
زور سان چوندو ٿي ويو ”ڪٿي آهي اهو ڏنڻجي، جنهنجي
شڪتيءَ ۽ پل جا لوڪ گيت ڳائيندا آهن؟ هيڪي نڪري
زوروار ٿيڻ گهرجي. جئن تي هو منهنجي لشڪر سان اُڪر
کائيندو، تنن ائين ڀڄي پرڙا پرڙا ٿي پوندو، جئن مٽيءَ جو
ٿانءُ پهاڙ سان لڳي پرڙا پرڙا ٿي پوندو آهي. سڀ پوڏا هيءُ
نماشو ڏسندا رهندا.“

ارجن پنهنجو رت ايترو ويجهو اچي بيهاريو جو ڪورون
سڻا ٿا. سندس باڻ مارو ڪري سگهن. پوءِ هن پنهنجو
نڪ وڄائي ڪورون جي للڪار کي سوڳار ڪيو. ارجن
ي آواز ڪڍڻ تي ڪورون جي سڻا ۾ به خوب شڪ ۽
دوچٽ لڳا.

پوءِ ارجن ڪرشن کي چيو: ”ڪيشو! رت کي درمرشٽ
جي طرف ڪاهي هل. اسين هاڻين جي قطار کي چيري
پنداسين.“

درمرشٽ جي لشڪر کي منهن جي کاٻي ڀيٽي. جئن زوردار
وا جي اڳيان بادل نٿر بٿر ٿي ويندا آهن، تن ڪورون جو

لشڪر نتر بتر ٿي هيڏانهن هوڏانهن پڇڻ لڳو. انهيءَ ئي
دشاسن کي ڏاڍي ڪاوڙ آئي. هو هاڻين جو وڏو جتو ساڻ
ڪري ارجن کي چوڌاري گهيري ويو. دشاسن هڪ ڀاڱي
منش هو. پر هو پهلوان هو. هن ارجن سان زوردار لڙائي ڪئي
سڄي زمين لاشن سان ڇانئجي ويئي. پر نيٺ دشاسن جي
هار ٿي، هو منهن پيلو ڪري، بچيل سڻا ساڻ وٺي وڃي
دروڻاڇاريه جي سڻا سان گڏيو.

سويه سڄيءَ (ارجن) جو رت ٽڪڙو ٽڪڙو اڳتي وڌيو ۽
دروڻاڇاريه جي ڀرسان اچي لنگهيو. ارجن، آڇاڻهه کي چيو:
”هي نامور گردو! پنهنجي پتر جي مرئيءَ جي شوڪ ۾
ٻڌل مان سنڌوراج کان ويڙهڻ لاءِ آيو آهيان. مون کي آشيرواد
ڪريو ته پنهنجو ڀرڻ پورو ڪريان.“ آڇاڻهه مشڪندي چيو:
”ارجن سنڌوراج تاءِ پهچڻ کان اڳ توکي مون سان وڙهڻو ۽
مون کي جيتوڻيڪ پوندو.“ ائين چئي آڇاڻهه ارجن جي رت تي
ٽيرن جو وسڪارو ڪيو. ڀارت جواب ۾ پنهنجا ٻاڻ هلايا، پر
آڇاڻهه انهن کي سهنجائيءَ سان هٽائي ڇڏيو ۽ ٻاڻ اهڙا اڏي
استر هلايائين ۽ جو ارجن ۽ ڪرشن کي وڃي لڳا. پوءِ پانڊوءَ
آڇاڻهه جي ڏنڻ کي پڇڻ جو ارادو ڪيو. انهيءَ لاءِ هن ڪانڊيو
ڏنڻ موڙيو. جڏهن ارجن پنهنجي ڏنڻ جي ڏور کي ڇڪي
رهيو هيو، تڏهن دروڻاڇاريه جو ٻاڻ اچي ڏور کي لڳو ۽ ان کي
ٻه ٽڪر ڪري وڌائين. آڇاڻهه مشڪندو رهيو ۽ ارجن ۽
سندس رت ۽ رت جي گهوڙن تي ٽيرن جو وسڪارو ڪندو
رهيو. ارجن ويڙهڻا سان مقابلو ڪيو، پر آڇاڻهه جي ٽيرن
ارجن ۽ ارجن جي رت جي چوڌاري اولهه ڪري ڇڏي.
ڪرشن ڏٺو ته معاملو نيڪ نٿو هلي، سو چيائ: ”ڀارت!
وڌيڪ وقت وڃائڻ نه گهرجي. هل ته اڳتي هلون. هي برهمڻ
اڻڪ ٿو ڏسجي، هن سان وڙهڻ ۾ وقت وڃائڻ نه گهرجي.“
ائين چئي ڪرشن ارجن جي رت کي آڇاڻهه جي ڪٻي پاسي

کان هٽائڻ لڳو. آچاره چيو ”بيو! شتروءَ کي مارڻ کان سواءِ
تون اڳتي هلي ڪونه سگهندين.“

ارجن جواب ۾ چيو: ”آچاره! اوهان منهنجا ڪورو آهيو،
منهنجا شترو ڪونه آهيو. مان اوهان جي پٽ جي برابر آهيان،
اوهان کي مارڻ وارو هن سنسار ۾ جنميون ئي نه آهي.“ ائين
چئي ڪرڻ ۽ ارجن تڪڙو تڪڙو رت هڪالي آچاره کي
پوئتي ڇڏي اڳتي وڌيا.

پوءِ ارجن پوڄن جي لشڪر جي مٿان اچي ڪڙڪيو.
هڪ ئي ڏک سان هن ڪرت ورتا ۽ سوڪشڻ کي ڪيرائي
ماري وڌو. پوءِ شرتايت تي حملو ڪيو. لڙائي ڏاڍو اُڪرو
روپ اختيار ڪيو. شرتايت جا گهوڙا ماري ويا. انهيءَ تي هن
گدا کڻي شري ڪرڻ کي هنڏين. ڪرڻ وٽ هٿيار نه
ڪونه هئا. هن جي اها به پرلڳيا هئي ته يڌ ۾ بهرو ڪونه
ولندس، سو شرتايت جي گدا کيس نه ڪانه لڳي، هٿوئين
خود شرتايت کي وڃي لڳي، شرتايت هيٺ ڪري پيو ۽
مري ويو. پوءِ ڪمبوج جو راجا ارجن تي پنهنجي ڪٽڪ
سان اچي ڪڙڪيو. لڙائي سخت لڳي. انت ۾ اهو حال ٿيو
جو هو يڌ ڪيترن ۾ ائين لٽيو رهيو، جئن اوچو پوري لٽيل کان
پوءِ ڏجا جي ڊگهي ڪاٺي ڌرتيءَ تي ڪري اچائي آهي.

شرتايت ۽ ڪمبوج راج جهڙا وير يڌا هئن ڌرتيءَ تي لٽي
پيا. انهيءَ ڪري ڪورون جي سڻا ۾ ٽاڪوڙو اچي پيو.
سڀ منجهي ڳنڍيون ڳوڙها ٿي پيا. پوءِ شرتايت ۽ اشرتايت
ٺالي به وير ڀائر ارجن تي ٻنهي پاسن کان ڪاهي آيا. هنن
ڪورون کي هار کائڻ کان بچائڻ لاءِ سر ٽوڙ ڪوشش ڪئي
۽ ارجن کي ڏاڍو تنگ ڪيو. ارجن کي جنگ هلندي تمام
گهڻا زخريا. هڪ دفعو ته هو اهڙو وياڪل ٿيو جو جهندي
جي لڪڙيءَ کي ٽيڪ ڏيئي بيٺو. پر ڪرڻ کيس آنت

ڏٺو ۽ همتايو. ارڃن وري جوش ۾ آيو ۽ جنگ جاري ڪيا. ارڃن هنن ٻنهي ڀائرن کي پورو ڪري وڌو. هنن ٻن پوڏن جي مرڻ کان پوءِ سندن پٽ مڻڊان ۾ آيا. پر انهن جو به ساڳيو حال ٿيو.

پوءِ ارڃن اڳي وڌيو. رستي ئي پهلوئن کي گهرن ۽ مورين جيان ڪٽيندو ويو ۽ نيٺ وڃي اتي رسيو، جت چمڙوٿ ٻيٺو هو.

شرتايد جي گدا کيس ڇو ماريو؟

شرتايد جي ماما جو نالو هو پرڻاشا. هن ماما وڏي ٽهسيا ڪئي، جنهن ڪري ورڻ ديوتا مٿس ڏاڍو راضي ٿيو. پرڻاشا ورڻ کي پرارڻا ڪئي ته مونکي اهو وردان ڏي ته منهنجي پٽ کي ڪوبه شترو ماري نه سگهي.

ورڻ ديوتا جو پرڻاشا سان ڏاڍو پريم هو، انهيءَ ڪري هن شرتايد جي ماما جي پرارڻا سويڪار ڪندي چيو ”ماما تنهنجي پٽ کي هڪ ديوي هٿيار ڏيان ٿو. پل هو اهو هٿيار هر يڌ ۾ ڪم آڻي. دشمن نه کيس جيتي سگهندو، نه ماري سگهندو، پر هنکي اهو هٿيار اهڙي آدميءَ مٿان هلائڻ نه گهرجي، جنهن وٽ شستر اسٽر نه هجي ۽ جيڪو يڌ ۾ شامل نه هجي. جيڪڏهن اهڙي آدميءَ تي هيءُ هٿيار هلايو ويندو ته هٿيار پوئتي موٽي هٿيار هلائيندڙ کي ئي ماري وجهندو.“

اهي شبد چئي ورڻ ديوتا هيءُ وچتر گدا شرتايد کي ڏني. لڙائيءَ جي جوش ۾ شرتايد کان اهو شرط وسري ويو. هن اهو هٿيار خود ڪرشن تي هلايو. هاڻي ڪرشن مهراج يڌ ۾ پهتو ڪونه ٿي ورتو. هن رڳو ارڃن جو رت ٿي ڪاهيو. اڇلايل گدا جنارڊن جي ڇائيءَ کي لڳي ڏور سان پوئتي موٽي ۽ شرتايد کي ختم ڪري ڇڏيائين. هو يڌ ڪيترن ۾ ائين ڪري پيو جئن طوفان ۾ ٻيلي جا وڏا ورڻ ڪرندا آهن. پوت

و ديا جي ڄاڻن کي پتو آهي ته منتر ساڌڻ وارو پونن، کي منڊڻ وارو، جڏهن منتر پڙهڻ ۾ ڪا غلطي ڪندو آهي، تڏهن پنهنجي داس پوت هٿان ئي مرنڌو آهي. منتر ۾ غلطي ڪرڻ واري کي سندس ساڌيل پوت ئي پورو ڪندو آهي؛ شرتايد گدا ڪم آڻڻ ۾ غلطي ڪئي ۽ انهيءَ گدا ئي کيس پورو ڪيو.

[۸۳]

اڌاري ورتل زرهه

سنجيه ڌرتراشٽر کي هيءُ سمورو احوال ٿي ڏنو. جڏهن سور داس راجا ارڄن جي سوڀ جي ڳالهه ٻڌي، تڏهن هن چيو: ”او سنجيه! جڏهن جنازدن هستناپور ۾ صلاح ڪرائڻ لاءِ آيو هو، تڏهن مون دريوڌن کي چيو ته هيءَ وڏو ۽ سٺو وجهه آهي ۽ اهڙو اوسر هٿن مان وڃائڻ نه گهرجي. مون هن کي پنهنجن سوٽن سان سنڌي ڪرڻ لاءِ چيو، ’دريوڌن! مون چيو، ’ڪيشواسانجي پلي جي ڳالهه ٿو ڪري، سندس صلاح نه موٽاءِ‘ پر دريوڌن پنهنجي ڳالهه تي ڪو ڌيان ڪونه ڏنو. هنڪي دڙاسن ۽ ڪرڻ جي صلاح منهنجي صلاح کان وڌيڪ پسند پيئي. هن جي من ۾ ڪال پگوان اچي واسو ڪيو ۽ هو برباديءَ جي کڏ ۾ ڪري رهيو هو. دروڻاچار ۽ پيشم پتاهه، پور پشروا، ڪرپاچار ۽ ڪيترن ٻين کي لڙائي ڪرڻ جي ڳالهه پسند ڪونه هئي. پر هنيلي دريوڌن ڪنهن جي به ڳالهه ڪانه ٻڌي. سندس ٻڌي پرشت ٿي چڪي هئي، لوپ ۽ لالچ سندس سر تي سوار هئا. هو ڪروڌ ۽ ڪراهه، ڌڪار ۽ دويش جي چار ۾ ڦاسي پيو. نتيجو اهو ٿيو جو لڙائيءَ جي بلا به اچي سندس سر تي پيئي.“

ڌر ٽراشٽر جون هيءَ ڏانهن ٻڌي، سنجي چيو: ”راجا!
 هاڻي پڇتائڻ مان ڇا ورندي؟ امريت روپي جل وهي وڃي
 بيا ٻار ٻيو آهي. هاڻي بند ٻڌڻ مان ڪهڙو سود؟ ٺوڪڻي
 جي ٻٽ کي ڀاري کيڏڻ کان چوڻ ٿو ڪيو! انهيءَ وقت
 جيڪڏهن اوهان ڌرم نيتي جو رستو وٺو هاڻي هيءَ معاملو
 پٽائي نه ٿين ٿا. انهن جو مول ئي ختم ٿي وڃي ها. اوهان
 کي ايندڙ برائيءَ جو پاس به هو، ته به اوهان پنهنجيءَ نيڪ
 ڌرم انڪول راءِ کي ريتي، شڪنيءَ ۽ ڪرڻ جي چوڻ ٿي
 لڳا. ڪيسو، بدشعري ۽ دروڻاچار به جي دلين ۾ اوهان لاءِ
 هاڻي اڳي جيتري عزت ڪانه آهي. واسديو کي هاڻي پتو
 پيو آهي ته اوهان جون ڌرم جون ڳالهيون نلو ڀلو پاڪند آهن.
 اوهان ۾ رياضت ڪانه آهي، رڳو رڳو ڪاري آهي. يوڌن طور
 ڪورو پاڻ کان گهٽائين ٿا، پر سندن شڪتي، ارڃن، ڪرشنا،
 سائيڪي ۽ ڀيم جي اڳيان لهجي آهي. دريوڌن لڙڻ ۾، همت
 ۾ ۽ ويڙهه ۾ ڪا به ڪسر نٿو ڇڏي. هو پوري بل سان وڙهي
 رهيو آهي. اهڙي صورت ۾ سندس ڪلا ڪرڻ واجب نه آهي.
 سندس وفادار سپاهي به پاڻ پتوڙي رهيا آهن. سندن ننڍا
 ڪرڻ به ٿئي سونهين.“

ڌر ٽراشٽر، سنجي کي جواب ۾ چيو، ”پر پٽر مان قبول ٿو
 ڪريان ته مان فرض ادائيءَ ۾ گهو آهيان. مان پنهنجو ڌرم
 ڪونه پاليو آهي. جيڪي ڪجهه تون چئين ٿو سو بلڪل نيڪ
 آهي. پر ڪرم گهڻيءَ کي ڪير روڪي؟ ڇڏو اڳتي ڳالهه کي
 هلاء. مون کي سڀ ٻڌاء، سڀ ٻڌاء، ڀڳتي چاهي مٺي!
 هر هڪ ڳالهه کولي ٻڌاء.“ ٻڌي راجا جڻ اهي شبد وائون
 ڪڍيا، ٿڌن ڏک ڪري سندس شرير ڌڪڻ لڳو. آڳاٽاڪاريءَ
 سنجي وڌيڪ هن ريت ڳالهه ڪئي:

”جڏهن دريوڌن ڏٺو ته ارڃن جو رت سوڀ ۾ جهنڊو
 لهرائيندو سڌو راج جي طرف زور سان ڏوڙي رهيو آهي،

تڏهن سندس من ۾ ڏاڍي آند مانڌ ٿيڻ لڳي. هن ڏاڍي
ڏک وڃان دروڻا چاريه کي ڏانهن ڏٺيون.

”ارجن هن وڏي ڪٽڪ کي چيري جئدرت جي ويجهو
اچي پهتو آهي. اسانجي هن ريت هار ٿيندي ڏسي ڪري،
انهن پوڏن جي دل ڇڄي پوندي، جيڪي سنڌو راڄ جي
کيا لاءِ مقرر ڪيل آهن. انهن جو وشواس هو ته ارجن اوهان
کي بنهه اورانگهي نه سگهندو، هاڻي سندن ويساهه ٽٽي پيو
آهي. اوهانجي ڏسندي ڏسندي ارجن اڳتي نڪري ويو.
اوهان هڪي روڪڻ لاءِ ڪجهه نه ڪيو. ائين ڏسڻ ۾ اچي
ٿو ته اوهان پانڊون کي مدد ڪرڻ جو پڪو ارادو ڪيو آهي،
منهنجي من کي سخت لوڏو آيو آهي.“

”آچارهه! مون کي ٻڌايو ته مان اوهانجو ڪهڙو اهڙو ڪيو
آهي؟ اوهين هن طرح مون کي چوڻا وڃي رهيو؟ مون کي
جيڪڏهن منڍ ۾ اهو پتو هجي ها ته مان جيڪر جئدرت
کي ترستا لاءِ چوان ٿي ته ها جئدرت پنهنجي ملڪ ڏانهن موٽڻ
ٿي گهريو، مون وڏي پل ڪئي جو کيس وڃڻ کان روڪيم.
جيڪڏهن ارجن جئدرت تي حملو ڪيو، ته جئدرت پڪ
ٿي پڪ ڪنو ويندو. آچارهه مون کي معاف ڪريو. منهنجي
دل کي گهرا گهراءِ پهتل آهن. انهيءَ ڪري مان چارين جيان
پيو پيمان. اوهان پاڻ پنهنجي سروي جي سنڌو راڄ کي بچايو.“
دريوڏن جا هيءَ ورلاپ ٻڌي آچارهه چيو: ”ارجن!
جيتوڻيڪ اوهان بنا سوچ وڃي اڃوڳ واک وائڻ ڪيو
ٿا ته به مان اوهان سان ناراض ڪونه آهيان. توهين مون کي
پنهنجي پٽن جيان آهيو. خود اهو ٿاڻا مان به اوهان وڌيڪ
پيارا آهيو. جڏهن مان اوهان کي چوان ٿين ڪريو. هي زهر
ٻهري ڪري وڃي ارجن کي روڪيو، مان پاڻ اوڏانهن وڃي
ڪونه سگهندس. اهو ضروري آهي ته مان هتي هجان.
هوڏانهن بهاريو. پاڻ چٽڪ بادل بڻايو پيا آهن. پانڊون

جي سڻا زور شور سان اسان تي حملو ڪري رهي آهي. يڌشتري هت موجود آهي. سندس بچاءُ ڪرڻ لاءِ ارجن هت آهيئي ڪونه. اهوئي وجهه اسان ڳولهيو ٿي. اسانجي رٿا جو سنو نتيجو ڏسڻ ۾ اچي ٿو. هاڻي يڌشتري جي ڇيڙي هت ڪرڻ جو موقع آهي. مان کيس پڪڙي اوهانجي هت ۾ ڏيندس. هن مقصد کي ڇڏي مان ارجن جي پٺيان ڪونه نونديس. هن وقت جيڪڏهن مان ارجن جي ڪڍ ويندس ته اسانجي سڻا جون صفون بلڪل ڊهي پونديون ۽ اسين جنگ هارائينداسين. اچو ته اوهانکي هيءَ زره اڍاڀيان. شواس رکي وڃو. ڏکون. هيءَ زره اوهانکي شترن جي رار کان برابر بچائيندي. انهيءَ جي اوڀر ڪري اوهانکي ڪوبه ڌڪ ڪونه لڳندو ”وڃو جنگ جي ميدان ۾. اهڙو شواس ڌاري وڃو جهڙو اندر برهماجيءَ جي ڏنل زره پهرڻ کان پوءِ يڌ ۾ ڌاري ويو هو. شل اوهانکي سوڀ ملي.“

درٻار جي دل ۾ همت پيدا ٿي. آچاره جي آڳيا انوسار هو چمتو ڪري زره پڪي، وڏي ساري سڻا ساڻ وٺي ويو ارجن تي آڪرمڻ ڪرڻ لاءِ.

ارجن ڪورون جي لشڪر کي پار ڪري اتي اچي پهتو جت جڳدرت کي سلامتيءَ لاءِ بهاريو هوائون. ڪرشن ڏٺو ته گهوڙا کي قدر ٿڪجي پيا هئا. انهيءَ ڪري هن رت کي روڪيو. هو گهوڙن کي آرام لاءِ ڇوڙڻ وارو ٿي هو ته وٺڻ ۽ آڻڻ نالي ٻن ڀائرن اچي ارجن تي اوچتو حملو ڪيو. ارجن سندن لشڪر کي تتر بتر ڪري ڇڏيو ۽ ٻنهي کي موت جي سيج تي سمهاري ڇڏيو. انهيءَ کان پوءِ ڪرشن گهوڙن کي ڇوڙيو. گهوڙا وڃي ڳپ ۾ ليٽڻ لڳا. ٿورو وقت آرام ڪرڻ کان پوءِ گهوڙا کڙا کڙا ٿيا. پوءِ رٿا موجب اڳتي هليا.

اتي ڪرشن ارجن کي چيو: ”ڏنجهه پوئتي نهار. ڏس

نه هنيو موڊ دريوڌن اچي رهيو آهي. ڪهڙي نه خوش
قسمتي! تو گهڻون وقت پنهنجو ڪروڌ اندر ۾ سانڍي رکيو
آهي. هاڻي انکي چوٽ ڇڏ. اهو آدمي آهي جنهن توکي
ايترو دڪ رسايو آهي. هو هاڻي پنهنجو ٻاڻ تنهنجي هٿن ۾
آيو آهي. پر ياد ڪج نه هو هڪ ڪابل تيرانداڙ آهي. کيس
تيرانداڙي جي هرفن جي پوري پوري ڄاڻ آهي. هو وڙهڻ
۾ به ڏاڍو چاهه وٺندو آهي. سندس بدن به جاننڙو آهي.

دريوڌن بن ٻڌ ڊاءَ جي ارڃن جي نزديڪ آيو ۽ هيءُ
گفتار ڪيائ: ”ارڃن! لوڪ چوندا آهن ته تو ڏاڍا ويڙها جا
ڪم ڪيا آهن. پر مان ڪڏهن به تنهنجي ڪرامت ڪانه ڏٺي
آهي. اڄ ڏسندس ته تنهنجي همت ۽ تنهنجي هوشيارِي
تنهنجي ناموس ۽ ناموري جيتري آهي يا نه.“

جنگه لڳي ڏاڍي جبري. اها ٻڌ ڏسي ڪرشن کي عجب
لڳو. هن ارڃن کي چيو: ”ڀارت! مونکي حيراني آهي ته
تنهنجا تير دريوڌن تي چونه ٿا اثر ڪن. پهريون ئي دفعو
مان ڏسان ٿو ته گانڊيوءَ مان چٽل تير نشاني تي لڳي ڪري
به اثر نٿا ڪن. هيءُ اڇر جهڙي ڳالهه آهي. تنهنجي هٿيارن
جي مشڪتي ختم ٿي ويئي آهي ڇا؟ گانڊيوءَ جو ڪٿا اڄ ڪم
ٿي ويو آهي ڇا؟ تنهنجا ٻاڻ دريوڌن جي زره کي لڳي،
ڪري ڇو ٿا پون؟ اهي زره جي اندر گهري چونه ٿا وڃن؟
هيءُ گورڪه ڌنڌو سخت منجهائيندڙ آهي.“

ارڃن مشڪندي وراڻيو: ”مونکي ڳالهه سمجهه ۾ اچي
ٿي. هنڪي دروڻاڇاريه چمتوڪاري زره بهرائي موڪليو آهي.
دروڻاڇاريه مونکي هن ڪوچ جو مرڻ پوريءَ ريت سمجهائي
ڇڏيو هو، پر دريوڌن هيءُ ڪوچ ائين پهري ڏيندو آهي، ڇٽڪ
ڪوڊ ڳو هجي. اجهو ٿو مان کيس مزو ڏيکاريان.“ ائين چئي
ارڃن پنهنجا کان ڪشڻ شروع ڪيا.

پهرين هن دريوڌن جي گهوڙن کي ختم ڪيو. پوءِ ٻورو

ڪيائين سندس سارڙي ۽ ڪي. تنهن کانپوءِ پوءِ سماعت ڪيائين
 سندس رت ڪي. ٿوري ۽ دير کانپوءِ دريوڌن جي ڏنڻ ڪي
 ٿوري ڪيس بلڪل نه ٿيو بڻائي. ڇڏيائين. پوءِ ستن جهڙا سڀها
 نير هلايائين. اهي نير دريوڌن جي شرير جي الهن هڻڻ ۾
 ٿوري ويا، جيڪي زهر سان ڍڪيل ڪونه هئا. نيڪ اهڙي
 نوبت آئي جو دريوڌن جي سهڻا کان حالتون ٻاهر ٿي ويون.
 هو منهن موڙي اٿي پڳو.

جڏهن هن ريت دريوڌن جي هار ٿي تڏهن ڪرشن
 پنهنجو شڪ وڃايو. شڪ جو آواز ٻڌي جڳدرت جي سڻا
 ۾ اچي ڏڪڻي پيئي. سنڌو راج جي چوڌاري جيڪي راجاڻن
 پينا هئا، سي سڀ حيران ٿي ويا! اهي سڀ سهي سنڀڙي
 پنهنجن رڻن تي تيار ٿي ويٺا. رڻن وٽن پنهنجن سڻائن کي
 ارڇن سان وڙهڻ لاءِ صفن ۾ بيهارايو. اهي وڻ هئا: پورسروا،
 چل، ڪرڻ، ورشسين، ڪرپاچاري، شلي، اشوتاما ۽ جڳدرت.

[۸۴]

يدشتر جي چنتا

جڏهن پانڊون ڏٺو ته دريوڌن ارڇن جي طرف وڃي رهيو
 آهي، تڏهن انهن ڪورون جي لشڪر تي زور سان حملو
 ڪيو، انهيءَ لاءِ ته دروڻاچاريه جڳدرت جي بجاءِ لاءِ انهيءَ
 طرف نه وڃي. ڏرشتديمن هر هر پنهنجي سڻا سان دروڻاچاريه
 تي حملو ڪيو. نتيجو اهو ٿيو جو ڪورون جي لشڪر کي ساڳي
 هنڌ ٽن جاين تي لڙڻو پيو ۽ انهيءَ ڪري سڻا گهڻي قدر
 ڪمزور ٿي پيئي.

ڏرشتديمن سڻون سڌو پنهنجو رت دروڻاچاريه جي رت
 تي گاهي آيو ۽ مٿس ڏاڍي زور سان حملو ڪيو. دروڻاچاريه

جا هئا ڪميت رنگ جا گهوڙا ۽ ڌرشتديمن جا هئا ڪجورائي رنگ جا. اهي جو اچي هڪ ٻي ۾ اٽڪيا، سو پريان ائين ٻي ڏسڻ ۾ آيا، جئن لهندي سڄ وقت بادل. ڌرشتديمن پنهنجو ڏنڻ ڪري هڪ طرف اڇلايو. تلوار ۽ ڍال هٿ ۾ ڪري اُپ ڏيئي دروڻاڇاري جي رت تي اچي چڙهيو. هن دروڻاڇاري تي مستن جيان حملو ڪيو. سندس اکين مان آڱ جا آلا ٿي نڪتا. سندس نظر هتي ڪرڙي، جنهن تي پوي تنهنڪي آفت ۾ اٽڪائي ڇڏي. حملي ڪندي هو ڪڏهن بهن تي ڪڏهن پانڇاريءَ تي ٿي پيو. بعضي نه خود گهوڙن جي پٺيءَ تي ٿي چڙهيو. هيءَ لڙائي گهڻو ئي وقت هلي. نيٺ دروڻاڇاري هڪڙو اهڙو باڻ اڇلايو، جو هوند ڌرشتديمن کي ائين پورو ڪري ڇڏي ها، پر سائيڪي اچي وڃي پيو. هن پنهنجو باڻ هلائي دروڻاڇاري جي کان کي ٻئي طرف ڪري هٽايو. اتي دروڻاڇاري ڌرشتديمن کي ڇڏي سائيڪيءَ تي حملو ڪيو. اهو وجهه وٺي ڌرشتديمن جا ماڻهو کيس جنگ جي ميدان مان ٻاهر ڪڍي ويا. سائيڪي پانڊون جي مکيه پهلوانن مان هو، هو هميشه دروڻاڇاري جي للڪار تي جنگ ڪرڻ لاءِ تيار ٿيندو هو. هاڻي هو دروڻاڇاري جي اڳيان آيو هو. دروڻاڇاري ڪار بهر نانگ جيان ڦوڪون ڏيندو، اکين مان آڱ وسائيندو سائيڪيءَ تي اچي ڪڙڪيو.

سائيڪيءَ پنهنجي سارڻيءَ کي چيو: ”ڏس هن برهمڻ پنهنجي وڏن جو ڏنڌو ڇڏي ڪترين جو ڪم هٿ ڪيو آهي. هيءَ پانڊون کي ڏاڍو ستائي رهيو آهي. دريوڏن کي هن آدميءَ جي ڪرڻي ايڏو گيرپ آهي. دروڻاڇاري ائين سمجهي ٿو ته ڪوبه ٻوڏو سندس مٿ ڪونه آهي. هو اهڙو ڪار ۾ ٿو ڦاٿي. مان کيس اهڙو سبق سيکاريندس جو چئيءَ جو کير ياد پوندس. رت کي ڪڙو ڪڙو هلاء.“

سارئيءَ رت جي نئون گهوڙن کي ليزيءَ سان هلايو. ٻئي
 يوزا هڪ ئي جي سامهون اچي تيا. ٻنهي ٻاٽن جو وسڪارو
 ڪيو. ايترا تير چٽا جو سڄي ئي ڍڪجي پيو ۽ يذڪيتر ۾
 اوندهه ٿي پيئي. جئن نانگ تازو چوڙي لاهڻ کانپوءِ هيڏانهن
 هوڏانهن پڇندا ڇمڪندا رهندا آهن، تن رڪ جا تير سڄ
 جي نروڙن تي ٿي ڇمڪيا.

ٻنهي جي رٿن جون چيتيون ۽ جهڊن جا آنگاس پڇي پوڙا
 پوڙا ٿي پيا. دروڻاچار به ۽ سائيڪيءَ ٻنهي جي شرير مان
 رت رٺا ڪري ٿي وهي. ٻنهي طرفن جا يوزا چپ ڪري
 جنگ ڏسندا رهيا. هنن نه نرسنگ وڃايا، نه شڪ وڃايا.
 سندن گرجنائون ۽ شينهن ناد بلڪل بند ٿي ويا. آڪاش
 مان ديوتائون، گانڌرو، يڪش ۽ ودياڌر هن يذ کي ڇاڇڻ لڳا.
 سائيڪيءَ هاڻي پورو پورو نشان چٽيو ۽ دروڻاچار به جو
 ڏنش پڇي وڌو. يار دواج پتر پيو ڏنش ڪيو. آڃا هن ڏنش
 کي ڏور ٻڌي مس ته سائيڪيءَ انکي تير هڻي پڇي وڌو.
 هڪ سؤ ۽ هڪ دفعو برابر ائين ٿيندو رهيو. دروڻاچار به
 آڃا ڏنش کڻي مس ته سائيڪي انهيءَ کي پڇي ڇڏي.
 انهيءَ وچ ۾ دروڻاچار به هڪ ٻاٺ به هلائي نه سگهيو. اهو
 حال ڏسي دروڻاچار به دل ۾ چيو ”هي سائيڪي رواجي
 يوزو ڪونه آهي. هو نه رام، ڪرت ويرو، ڌنڌجي ۽ پيشم
 جي ڪوئيءَ جو ويرو پرش آهي.“ دروڻاچار به کي دل ۾
 ڏاڍي خوشي ٿي جو کيس هٿڙي پهلوان سان لڙڻو ٿي پيو.
 اهو پهلوان هر ريت دروڻاچار به سان لڙڻ جي يوک هو. اهو
 دستور ٿيندو آهي ته ڪاريگر جڏهن پنهنجي پياري هنر
 جي لاڳاپي ۾ ڪا ڪاريگري ڏسندو آهي، تڏهن کيس قدرتي
 ريت خوشي ٿيندي آهي. دروڻاچار به ڪهڙي به قسم جو
 ٻاٺ ٿي چوڙيو ته سائيڪيءَ انجي مثالي ۾ اهڙيئي قسم جو
 هٿيار ٿي هلايو.

هيءَ لڙائي جنهن ۾ ٻئي لڙاڪا هڪ ٻي جا ٿاڻي هئا، ڳچ وقت تاءِ هلندي رهي. پر تيراندازيءَ ۾ دروڻا چاريه پڙهڻجو مت بارو هو، سو هن فيصلو ڪيو ته ڪئن به ڪري سائيڪيءَ کي ماري ختم ڪريان. انهيءَ ڪري هن اگنياستر هلايو. سائيڪي اڃا ڳالهه يڪدم سهي ڪئي، سو ورٽاسٽر هلائي دروڻا چاريه جي اگنياستر کي ٻي اثرائتو ڪري ڇڏيو.

هاڻي سائيڪي جي شڪتي گهٽجڻ لڳي. سائيڪي کي ڪمزور ٿيندو ڏسي ڪورون کي ڏاڍي خوشي ٿي ۽ خوشيءَ جي ڪري خوب ڪه ڪه ڪرڻ لڳا. جڏهن يڌسٽر ڏٺو ته سائيڪي ٽڪليف ۾ آهي، تڏهن هن انهن يوڏن کي جيڪي سندس ڀرسان بيٺا هئا حڪم ڪيو ته سائيڪيءَ جي بچاءَ لاءِ هن جي طرف وڃن. ڌرم پٽر ڌرشتديمن کي چيو ”اسالجي ويرو پرش يوڏن (سائيڪيءَ) کي دروڻا چاريه ڏهائي رهيو آهي. تون يڪدم اوڏانهن وڃ. ته ته ٻن چئن منٽن ۾ هيءُ ٻرهمڻ سائيڪيءَ کي ماري ڇڏيندو. يڪدم وڃ. گيسر چوڻو ڪريهن. دروڻا چاريه سائيڪيءَ کي ائين تنگ ڪري رهيو آهي، چئن ٻلي ڪٻوڙ کي تنگ ڪندي آهي، سائيڪي موت جي منهن ۾ آهي.“

يڌسٽر سڻا کي به آگيا ڪئي ته دروڻا چاريه ٿي زوردار وار ڪن. ڏاڍيءَ ڪئنائيءَ سان سائيڪيءَ کي بچايو ويو. انهيءَ وقت ڪرشن جي پانچيجهه جو آواز انهيءَ طرف کان اچڻ لڳو، جت ارجن وڙهي رهيو هيو.

ڌرم پٽر جي من ۾ ڪجهه سنسو پڦڦا ٿيو. هن چيو ”سائيڪي مان ڪرشن جي پانچيجهه جو آواز ٻڌان ٿو، پر ارجن جي گانڊيوءَ جي ٽنگار ٻڌڻ ۾ ٺٽي اچي. مون کي ڏر ٿو ٿئي ته ارجن کي جئدرت جا دوست ورائي ويا آهن ۽ هو ڏاڍي خطري ۾ آهي، ارجن جي اڳيان به شترو آهن ۽ بنيان به دشمن آهن. هو اڄ صبح جو ڪورون جي لشڪر ۾

گهسي ويو ٿيو. ڏينهن جو وڏو حصو ختر ٿي چڪو آهي. اڃا ارجن پوئتي ڪونه موٽيو آهي. رڳو ڪرشن جو ٻانهجي ڇوٽو ٻڌڻ ۾ اچي؟ مونکي پڻ ٿو لڳي ته ارجن قتل ٿي ويو آهي ۽ ڪرشن هٿيار کڻي وڙهڻ لڳو آهي. سائڪيئون هر ريت سمور آهيون، تون سڀ ڪجهه ڪري سگهين ٿو. ارجن تنهنجو دلي دوست آهي، هو تنهنجو استاد به آهي. هو مشڪلات ۾ مبتلا آهي. ڪٿي وار ارجن منهنجي اڳيان تنهنجي سامهون ۽ سمجهه جي ساراه ڪئي آهي. جڏهن اسان ٻن ۾ هواسين، تڏهن هن مونکي چيو هو: - 'سائڪي ۽ جهڙو ڪو سپاهي سنسار ۾ ڪونه آهي. هوڏانهن نهار، ڏس ته ڏنڌر آسمان ۾ اڏامي رهي آهي. مونکي به آهي ته ارجن کي شترو چوڌاري ورائي ويا آهن. جڏهن ته چيو جوڌو آهي ڪيترائي اسان جا وڙ ورتي هن جي بجاءِ لاء موجود آهن. هو سندس بجاءِ لاء پنهنجا پراڻ به نچاڙڻ ڪرڻ لاء تيار آهن. سائڪي وڃ جلد وڃ."

سائڪي دروڻا چاريه سان لڙڻ ڪري ٿڪجي، نتجي پيو هو. هن ڌرم پتر کي جواب ۾ چيو: "هي لشڪر ٻرڻ! مان تنهنجي آڳا پالڻ لاء تيار آهيان. ڏنجه لاء مان ڏکڻي ۾ ڏکيو ڪم ڪرڻ کان به نه گسندس. مان هن زندگي ۽ کي ٽپ ڪري ڄاڻندو آهيان. تون حڪم ڪندي ته مان ديوتائن سان به وڙهڻ لاء تيار آهيان. پر ٻڌ نه ڪيائون واسديو ۽ ارجن مونکي ڇا چئي ويو آهن. هنن چيو هو ته 'جيسين اسين جڏهن ته کي ماري موٽون، جيسين تون ٻڌڻ جي ويجهو رهجي، هنکي ڇڏي نه وڃي. ٻڌڻ جي بجاءِ لاء سدا سچيت رهجي. اسين ٻڌڻ کي تنهنجي ڀروسي ڇڏي ٿا وڃون. ڪورون جي سڻا به هڪ ئي جوڌو آهي، جنهنجو اسانکي ڏر آهي. اهو آهي دروڻا چاريه. ٺوڪي خبر آهي ته هن ڪهڙو پراڻ ڪيو آهي. ٻڌڻ جي سلامتيءَ جي جوابداري ٺولي

آهي. واسد پوءِ ارجن هن ريت مونکي هدايتون ڏيئي ويا آهن. هنن مونکي هن ڪم جي لائق سمجهيو ۽ اهو ڪم منهنجي سپرد ڪيو. مان سندن آڳيا چوڻي ڪئن ڪريان؟ ارجن جي سلامتيءَ جي چمڪا نه ڪر، هنکي ڪوبه جيتي ڪونه سگهندو. سنڌو راڄ ۽ سندس ساٿي ارجن جي مثابلي پرڻي مان هڪ آڻو به ڪونه آهن. جيڪڏهن مان هنن هليو وڃان ٿو پوءِ اوهانکي ڪنهنجي سپرد ڪري وڃان؟ هٿ هڪ به اهڙو آدمي ڪونه آهي جيڪو دروڻا چاري جو مثابو ڪري سگهي. دروڻا چاريءَ ڪوشش اها ڪندو ته توکي جيئندي پڪڙي. مونکي وڃڻ لاءِ نه چئو. مونکي آڳيا ڪريو تنهن کان اڳ آڻو پيچو چڱيءَ پر ڇاڇيو.

ڌرم پتر ورائيو ”سائیکي مون سيني ڳالهين جو خيال ڪيو آهي. مون سڀ ڳالهين لوري لکي ڏنيون آهن. ارجن جي خطري ۽ پنهنجي ضرورت ٻنهي ڳالهين جو مون حساب ڪيو آهي. منهنجو اهوئي خيال آهي ته توکي وڃڻ لاءِ چوان. هٿ پير بهادر موجود آهي، هو منهنجي سڃاڻ ڪندو. درشتديمن به هٿ حاضر ناظر آهي. ٻيا به ڪيترا وڃڻ پوڏا بيٺا آهن. منهنجي لاءِ چمڪا ڪرڻ اجائي آهي.“

هن گفتار کان پوءِ بدشتر سائیکيءَ جي رت ۾ ليرن جي ٻيٽي ۽ ٻيا ڪيترا هٿيار رکيا. هن رت کي گهڙڙا به نوان جوڻايا. سائیکيءَ کي آشورواد ڏيئي روانو ڪيو وڃڻ کان اڳ سائیکي پيمسڻ کي چيو: ”پيمسڻ مان بدشتر جي سلامتي توکي ٿو سونپي وڃان. خبردار ٿيڻ. پوءِ سائیکي ارجن جي طرف روانو ٿيو. جڏهن هو ڪورون جي لشڪر کي چهريندو اچي وڌيو، تنهن هن کي زبردست مثابلي کي منهن ڏيڻو پيو. پر سيني وروڏين کي هٽائيندو پنهنجو رستو گهڙي بندو ويو. پر مثابو هو ڏاڍو سخت ۽ هو ڏاڍو آهسته آهسته وڌي سگهيو. جڏهن دروڻا چاري ڏٺو ته سائیکي بدشتر جو پاسو ڇڏي

ٻئي ڪنهن طرف وڃي رهيو آهي، تڏهن هن ٻانڊون جي لشڪر تي لڳاتار زوردار حملو ڪيو، ٻانڊون جي لشڪر جون صفون ٻهڻ لڳيون لشڪر پوئتي هٽڻ لڳو. اهي ۽ ڪري بدشتر جي من ۾ آند ماڻڻ لڳي.

[۱۵]

بدشتر جي اجائي آشا

سائڪي ۽ ڪي وٺي ڪجهه ويڙهي ته ڌرم پتر جي من ۾ وري مونجهارو پيدا ٿيو. هن پيمسڻ کي چيو: ”ارجن اڃا ڪونه موٽيو آهي، سائڪي ۽ ڪي هن پٺيان موڪليم. اهي ۽ جي به ڪا خبر ڪانه آئي آهي، پير! منهنجو ڊپ وڃي ٿو وڌندو. ٻانڊن جو آواز برابر اچي رهيو آهي، پر گالڊيو جي ٺڪار ٻڌڻ ۾ ٺٽي اچي. اسانجي مترن ۾ سائڪي دل گهريو سڀني کان وڌيڪ وفادار دوست آهي. هو آهي به سڀني ۾ بهادر، هن به هن وقت تاء ڪا خبر ڪانه آندي آهي. دم دم ورهيه ٿي ٿو گذري.“

پيمسڻ جواب ۾ چيو: ”مان اوهان کي ڪڏهن به ايتري قدر گهٽڙايل ڪونه ڏٺو آهي. ڌيرج کي نه ڇڏيو. پنهنجي من جا پر انتظار ۽ جي گپ مان ٻاهر ڪڍو. جئن وڻيڙن ٺٽن مونکي آڳيا ڪريو.“

پير جي ڳالهه ٻڌي بدشتر چيو: ”پيارا پير! مونکي ڏر آهي ته اسانجو ڀرانا مري ويو آهي ۽ ماڏو وڙهڻ شروع ڪيو آهي. مان ماڏو ۽ جي سنڪ جو آواز ٻڌان ٿو، پر گالڊيو جي ٺڪار ٻڌڻ ۾ ٺٽي اچي. ڏندجي ٿي اسانجي ساربن اميدن جو دارو مدار آهي. هو پنهنجو مت پاڻ تي آهي. مونکي پڙ ٿو ٿئي ته هو مري چڪو آهي. منهنجي چپ ۾ چوڙا ڪوڙا آهي.“

منهنجي آگيا مڃ ۽ اوڏانهن وڃ جت ارجن آهي. وڃ، وڃي
 ساليڪي ۽ سان شامل ٿي ۽ جيڪي ڪجهه ڪرڻو پوي سو
 وڃي ڪر. اهو ضروري ڪم پورو ڪري پوئتي وڌو. ساليڪي
 منهنجي آگيا پٽاندڙ ڪورون جي لشڪر کي چيري ارجن
 جي طرف ويو آهي. تون به ساڳيءَ طرح وڃ. جيڪڏهن
 تون کين جيئرو جاڳندو ڏسڻ نه پوءِ شير جيان گرڃنا ڪج.
 تنهنجي گرج جي دواران مون کي حقيقتن جو پتو لڳندو.”

پيمسڻ يڌشتر کي چيو: ”راجن! اوهان چنٽا نه ڪريو.
 مان وڃان ٿو. هتان وڃي ڪري پوري پوري خبر ڏيندس.“
 جهٽ پيمسڻ ڏرڻ ڏانهن منهن ڦيري چيو: ”پنڇال!
 توکي خبر آهي ته دروڻا چاريه ڪنهن اٽڪل سان يڌشتر کي
 جيئندو پڪڙڻ ٿو چاهي. اسانجو وڏي ٻرو وڏو فرض آهي ته
 راجا کي بچايون. پر اهو به ضروري آهي ته مان سندس آگيا
 مڃان ۽ سندس حڪمن جي بجاوري ڪريان. انهيءَ ڪري
 مان وڃان ٿو ۽ يڌشتر جي سنڀال جو بار ٿوئي ٿوري وڃان.“

پنڇال راجڪمار، دروڻ جي جاني دشمن، درويڊ جي
 وير پٽر چيو: ”پيمسڻ! چنٽا نه ڪر. دروڻا چاريه مون کي
 مارڻ کان سواءِ يڌشتر کي پڪڙي ڪو نه سگهندو، تون بنا
 ڊپ ڊاءِ جي هليو وڃ.“ انهيءَ کان پوءِ پيمسڻ ارجن جي
 طرف پڇندو ويو.

ڪورو پوريءَ شڪتيءَ سان پير کي ورائي ويا ۽ هنڪي
 ارجن جي مدد لاءِ وڃڻ کان روڪڻ جي ڪوشش ڪيائون.
 پر هن پنهنجي دشمنن کي ائين پڇايو جئن شيدهن هرطن جي
 جهنڊ کي پڇائي! هن ڌرڻا شتر جا سڄا سارا يار هن پٽ ماري
 وڌا. پوءِ پيمسڻ خود دروڻا چاريه طرف وڌيو. دروڻ پيمسڻ
 کي ڏسي چيو: ”اڳتي نه وڌ. هه مان تنهنجو شتر موجود
 آهيان. جيسين مون کي نه جيتيو اٿئي، تيسين اڳتي وڌي ڪونه

سگهند بن. ٺهنڇو ڀاءُ ارجن مڻهنڇي موڪل سان اڳتي وڌيو
هيو. پر مان توکي وڃڻ ڪونه ڏيندس.

دروڻاڇاريه جڏهن هيءُ گھٽار ڪئي، تڏهن هن سمجهيو
تہ پيمسڀن بہ اهڙوئي مرڻاڏا جو وهنوار ڪندو، جهڙو ارجن
سائس ڪيو هيو. پر پيمسڀن پيءُ مٽيءُ جو ٺهيل هيو. آڇاريه
جا واک ٻڌي هو جوش ۾ اچي ويو ۽ گجندڻي چيائ: ”اي
برهنڀا! ارجن تهنڇي موڪل سان ڪونه ويو هيو. هن اوهانڇو
مٿاڀو ٿوڙي ڇڏيو ۽ لڙندو اوهانڇي صفن کي چيريندو اڳتي
وڌيو هيو. توتي هنکي قياس آيو، انهيءَ ڪري توکي هٿ
ڪونه لڏائين. پر ارجن جيان مان ڏيا ڪرڻ وارو ڪونه آهيان.
مان ٺهنڇو دشمن آهيان. ڪنهن وقت اوهان اسانجا گورو
هئا، اسانجا استاد هئا ۽ اسانڇي پتا جي جاءِ تي هئا. انهيءَ
ڪري اسين اوهانڇي عزت ڪندا هواسين. هاڻ اوهان پاڻ
چيو آهي تہ اوهان اسانجا دشمن آهيو. شل ائين برابر
ٿئي.“ ائين چئي پيمسڀن پنهنجي گدا سان دروڻ جي رت
تي نشان چٽيو. رت گدا جي ڌڪ سان ڀرڙا ڀرڙا ٿي پيو.
دروڻاڇاريه ڀورو رت هٿ ڪري انهيءَ تي سوار ٿيو. ٻئي
رت جو بہ ڀورئين رت جهڙو ٻرو حال ٿيو. پيمسڀن سڀني
مٿاڀي ڪندڙن کي جيتي اڳتي وڌيو. انهيءَ ڏينهن دروڻاڇاريه
سڄا سارا اٺ رت وڃايا. پوڄن جي سڱا پيمسڀن کي اڳتي
وڌڻ کان روڪڻ جي ڪوشش ڪئي. پر ساري سڱا ٻرڻاڏ
ٿي ويئي. پيمسڀن وروڏين جي سپاهين کي ائين ڪاٽيندو
ويو جيئن هاري سنگ لٽندو آهي. نيٺ هو وڃي اتي پهتو
جت ارجن جڳدرت جي سڱا سان وڙهي رهيو هيو.

پيمسڀن جڏهن ارجن کي ڏٺو، تڏهن هن شينهن جيان
گجگوڙ ڪئي. پيمسڀن جو سنه ناد ٻڌي ڪرڻ ۽ ارجن کي
ڏاڍي خوشي ٿي. يڌستر جڏهن پير جي گجگوڙ جو ڀرلاءُ
ٻڌو، تڏهن سندس چنٽا گهٽي. هن هاڻي دل ۾ چيو: ”اڄ

سج لھڻ کان اڳ ارڃن پنهنجو ٻرڻ پورو ڪندو، هـو انهيءَ آدميءَ کي موت جي سڃاڻ تي سمهاريندو، جنهن ايمينو جو انت آندو هو. جئدرت جي موت کان پوءِ شايد دريوڌن سنڌيءَ لاءِ اڃا پرگھٽ ڪري. دريوڌن جا ايترا ڀائر ٻڌ جي مٿيان ۾ مري چڪا آهن ۽ شايد هاڻي سندس من ۾ ڪجهه سمجھ جو لرورو ڇمڪي، هن ٻڌ کيتر ۾ ڪيترن وٽ پرشن ۽ راجائن جي ٻلي ڏئي ويئي آهي. ايتري خولريزي ڏسي شايد هٽيلو ۽ انگڊل دريوڌن پنهنجي غلطي محسوس ڪري ۽ صلح لاءِ تيار ٿئي. ائين ٿيندو يا نه؟ پتاما کي اسان قربان ڪيو آهي. شل سندس قرباني هن وٽ وڌو کي ختم ڪري، شل وڌيڪ برباديءَ ۽ خولريزيءَ کان اسين بچون.“ اهڙيءَ ريت ٻڌ شتر اڃا پوءِ اڀلا شائون دل ۾ رکي صلح جا سهڻا لهي رهيو هيو. هوڏانهن پير، سائيڪي ۽ ارڃن وروڌين سان خونخوار ٻڌ ڪري رهيا هئا. ايشور کي ئي خبر آهي ته هن سنسار کي اڳتي وڌڻ لاءِ ڪهڙا ڪهڙا ڏک سور سهڻا پوندا. سندس ڳجهه جي ڪنهنڪي به خبر نه آهي.

[۸۶]

پير ۽ ڪرڻ

ارڃن وڌي ويو هو جئدرت سان وڙهڻ لاءِ. هن جو خيال هو ته پنهنجو ٻرڻ پورو ڪريان ۽ سج لھڻ کان اڳ جئدرت کي موت جو چٽڪو وٺايان. ٻڌ شتر کي انهيءَ لاءِ پوئتي ڇڏي ويو هيو ته هو دروڻا آچار به جي/حملن کي روڪي. ايمينو جي موت ۾ جئدرت جو وڏو هٿ هو. جئدرت ئي ويو چڪر ۾ پاندون کي اندر وڃڻ کان روڪيو هيو، هن ئي

ڪورون جي صفن ۾ بيل سوراخ کي پوريءَ ريت بند ڪيو هيو. انهيءَ ڪري پانڊو ايمنو۽ جي بجاءِ لاء چڪر جي اندر گهري ڪونه سگهيا. ايمنو اڪيلو رهجي ويو هيو ۽ سندس شترن مٿس غالب پئي کيس ختم ڪيو. پاڻڪ پڙهي آيا آهن ته ڪئن انتظار ۽ جي ڪري يڌتر پهرين ساليڪي ۽ کي ۽ اوءِ پيمسڻ کي ارجن جي مدد لاءِ روانو ڪيو هيو. پيم وڃي اتي رسيو جت ارجن وڙهي رهيو هيو. اتي ٻهچن سان پير گجگوڙ ڪئي. يڌتر جڏهن پيمسڻ جي گجگوڙ ٻڌي تڏهن کيس پڪ ٿي ته ارجن جيئرو آهي.

اڄ جنگ کي هلندي چوڏهون ڏينهن ٿي ويو ۽ لڙائيءَ ۾ ڏاڍو وڪٽ روپ ورتو هو. هڪ هنڌ ساليڪي ۽ پوڻشروا وڙهي رهيا هئا. ٻئي هنڌ پيمسڻ ۽ ڪرڻ هٿ اٽڪايون بيٺا هئا. ٽئين هنڌ وري ارجن ۽ جئدرت جنگ جوئي رهيا هئا. دروڻاڇاريه ڪورون جي سڻا جي مڙ ۾ برابر بيٺو رهيو. هو پنڇال سڻا ۽ پانڊون جي عملي جو مقابلو ڪندو رهيو ۽ موت ۾ مٿائن حملو ڪندو رهيو.

جت ارجن ۽ جئدرت وڙهي رهيا هئا، اتي هاڻي دريوڏن اچي پهتو. پر دريوڏن کي جيتي اتان جلد هٽايو ويو. اهڙيءَ ريت هن ڏينهن جت ڪت سخت ٻڌ ٿي رهي هئي. ٻنهي ڌرين جا لشڪر اهڙي طرح بيٺا هئا، جڻا کين پنهنجي بنين پاسي کان وڏو خوف خطرو هئا.

دريوڏن دروڻاڇاريه کي چيو: ”ارجن، ساليڪي ۽ پيم اسان تي مڇ جو وار به نه چنڊيو. هو اسان کي ٻار ڪري وڃي اتي بيٺا آهن، جت جئدرت موجود آهي. هو سنڌوراج کي ڏاڍو تنگ ڪري رهيا آهن. اها ڏاڍي حيرانيءَ جي ڳالهه آهي جو اوهان سڻا پئي هجو ۽ اسانجي سڻا جون صفون هٿن پچي پون ۽ اسانجون رٿون ڪٽون ٿڌجي وڃن. سڀ ڏندين آڱريون ڪري رهيا آهن ۽ بار بار پچي رهيا آهن ته جنگي

من جي ماهر دروڻا چاريه کي سندس ورودي ڳوٺي ڪٿن
ڏيئي ويا؟ ٻڌايو ته مان هننکي ڪهڙو جواب ڏيان؟ اوهان
مون سان دوکو ڪيو آهي.

اهڙيءَ ريت دريوڏن وري ڪوڙيءَ زبان سان دروڻا چاريه
کي ڏوراپا ڏنا. پر دروڻا چاريه بلڪل شائنيءَ ۽ بودباريءَ
سان چيو: ”دريوڏن، تيممجا الزام بنهه ڪوڙا آهن ۽ ائين
الزام هڻڻ توکي سونهي نٿو. اهڙي هلت باڪل اڃوڳ آهي.
جيڪي گذري چڪو آهي تنهن بابت ڳالهائڻ مان ڪجهه نه
ورندو. جا ڳالهه علاج کان ٻاهر آهي. سا سهڻي ئي گهرجي.
باقي آئينده جو ويچار ڪرڻ ضروري آهي.“

دريوڏن هن وقت سخت پریشانيءَ ۽ حيرانيءَ ۾ هو. هن
دروڻا چاريه کي نوڀڏن ڪري چيو: ”دروڻا چاريه! اوهانچوئي
ڪم آهي نيڪ راهه بنائڻ. ٻڌايو ته مان ڇا ڪريان؟ جيڪي
ڪنڀاريون اسانجي رستي ۾ آهن، تن تي پورو پورو ڌيان ڏيو
۽ پوءِ نرڻو ڪريو ته ڇا ڪجي. جيڪي به فيصلو ٿئي تنهن تي
بنا دير جي عمل ڪرڻ ضروري آهي.“

دروڻا چاريه ورائيو: ”پتر! انهيءَ ۾ ذرو به سنڌيهه ڪونه
آهي نه حالتون ڏاڍيون نازڪ آهن. ٽي مهارڻي اسانکي ڳوٺي
ڏيئي اچي وڌي ويا آهن، پر ائين ڪرڻ سان هنن پنهنجي
حالت به نازڪ بڻائي آهي. جيئن هو اسان تي حملو ڪري ٿا
سگهن، تنهن سان به مٿن پٺين پاسي کان حملو ڪري سگهون
ٿا. اسان سندن اڳيان به آهيون ۽ پويان به آهيون. انهيءَ
ڪري سندن دشا به سٺي ۽ سلامتيءَ جهڙي ڪونه آهي.
تون دل نه لوڙهه. همت ڪري وري جڙد رت وٽ وڃ ۽
هننکي هر ريت سهايتا پهچاءِ. گذريلن هارن ۽ مشڪلاتن
جي بابت چئڻ ڪرڻ مان نه ڪجهه ورنڌو، نه سرنڌو. سٺي
ڳالهه اها آهي ته مان هتي ئي لڙسان ۽ چئڻ چئڻ ۽ جڏهن
جڏهن ضرورت پوي، توکي مدد موڪليندو رهان. اهو

ضروري آهي ته مان هت پاندون ۽ پانچالن جي سڻا ڪي مشغول رکان. ٻيءَ حالت ۾ اسين بلڪل ناس ٿي وينداسين.“ پوءِ ڏهريوڏن ٻڌڻ لڌڪر وٺي اٿي ويو جت ارجن ۽ جڳدرت پاڻ ۾ لڙي رهيا هئا.

مهاپاروت ۾ چوڏهين ڏينهن جي يڌ جو جيڪو ورنن ڏنل آهي تنهن مان صاف آهي ته انهيءَ زماني ۾ به ڦيري کانئس ڪوئي ڏيڻ ۽ شتروءَ کي ورائي وڃڻ جا طريقا چالو هئا. انهن طريقن جي لاپ ۽ هاڃيءَ نفع ۽ نقصان کي پوريءَ ريت سمجهندا هئا ۽ انهن بابت واد وواد ۽ سوچ ويچار ڪندا هئا. جنهن ڍنگ سان ارجن شتروءَ جي پاسي کان وري ويندو هو، سو سندس شترن جون مٿيون منجهائي ڇڏيندو هو. انهيءَ ڏينهن ڪرڻ ۽ پير ۾ جيڪا مٿ پيڙ ٿي تنهنجو جڏهن اسين ورنن پڙهون ٿا، تڏهن ائين پيو پاسي نه ڪنهن هاڻوڪي. يڌ جو بيان پڙهي رهيا آهيون.

پير جي مرضي ڪانه هئي ته ڪو ڪرڻ سان لڙان، نڪي اهائي سندس اڃا هئي ته ڪرڻ سان گهڻو وقت رڌو رهان. هن جو ارادو هو ته ڪرڻ مان جلد جلد ڇڏائي وڃي ارجن پيڙو ٿيان. پر رڌا جو پٽ ائين کيس ڪرڻ چوڻو ڏئي؟ هن پيمسڻ جي مٿان ٿيرن جو وسڪارو ڪري کيس روڪي بيهاريو. ڪرڻ ۽ پيمسڻ جي رنگ ڍنگ ۾ وڏو ڦير هو. ڪرڻ جي شڪل هئي سندر ۽ سهڻي ڪمل جيان. هو پير سان ڳالهائيندي پي مشڪيو. هن پيمسڻ تي طعنا هڻڻ شروع ڪيا. ڇي ”گيديءَ جيان پٽ نه ڏيکارڇ، مٿدان ڇڏي ڀڄڻ نه.“ اهي طعنا ٻڌي پيمسڻ ٿي باهه ٿي ويو. ڪرڻ جي مشڪ پسي هو ٻاڳل ٿي پيو. يڌ تمام سخت هئي، پر ڪرڻ هر هڪ ڳالهه ڪندي ڌرج سان ٿي ڪئي، ڪرڻ کي ڪو آوڻ آيو ٿي نه ٿي. پيمسڻ غصي جي ڪري باهه ٿيو پيو هو. سندس هر قدم ۾ جوش هئسا پري پئي هئي.

ڪرڻ جي ڪوشش اها هئي ته پيمسڀن سندس ويجهو نه اچي. انهيءَ ڪري هو دور بيهي مٿس تير چوڙ بندو رهيو. پر پيمسڀن تيرن ۽ ڀالن جي پرواهه نه ڪري، ڪرڻ جي مٿان اچي پيو. رازدا پتر هر قدم صبر، بردباريءَ ۽ شان سان ٿي ڪندو. پيمسڀن جڏهن جڏهن پنهنجي شرير جي عجيب شڪستي ٿي ڏيکاري ٿي تڏهن هنن جوش، نروش ۽ هنسڪ ڀاڙائڻ جو پي درشن ڪرايو.

پيمسڀن جو سارو شرير زخمن ڪري ڳاڙهو ٿيو پيو هو. هو ائين پي ڏسڻ ۾ آيو جڏهن *اشوڪ جو وڻ بهار جي موسم ۾ ڏسڻ ۾ ايندو آهي. پر پيمسڀن پنهنجن زخمن جي ڪجهه به پرواهه نه ڪري ڪرڻ تي حملو ڪري هن جو ڏنل به ٽڪر ڪري وڌو ۽ هن جي رت کي ڀرڙا ڀرڙا ڪري ڇڏيو. هاڻي ڪرڻ کي ٻئي رت جي ڳولها لاءِ پڇڻو پيو. سندس مشڪ ڪم ٿي ويئي ۽ سندس ڪروڙ پورنما جي وير جيان وڌڻ لڳو.

هيءُ به، ٻهلوان خوب پي لڙيا. سندن ٻل هو شينهن جيترو، سندن ٽيزي هئي عتاب جيتري ۽ سندن غصو هو سڀ جي ڦٽڪار جيان. هنن خوب ٿي هڪ ٻئي تي جهيٽا هنييا. انهيءَ وقت پيمسڀن جا سڀ ڀاڙا زخم ٽڻين سر ڪٽڻ لڳا. کيس اڳوڻو پڻ ايمان ياد پيو. جيڪي به هن ٽڪليفون ۽ ڪشت ڪورون جي هٿان ڏٺا هئا، سي سڀ سندس سين تي ۾ ڪندن جيان چيٽ لڳا. درويدي ۽ ٻين پانڊون سان جيڪي جنيون ٿيون هيون، سي سندس دل ۾ ٿري آيون. انهيءَ ڪري پيمسڀن ڏاڍي جوش سان، موٽ ۽ زندگيءَ

*هن وڻ جا گل ڳاڙها ٿيندا آهن. ڪوئن جي ڪلپنا انوسار جڏهن ڪا استري جهانجهون جي جهٽڪار سان هن وڻ کي ٻير سان ڇهندي آهي تڏهن انجا گل ڪرندا آهن.

جي پرواه نه ڪري لڙڻ لڳو. پنهني جا رت اچي هڪ ٻئي
 ۾ اٽڪيا. ڪرڻ جي گهوڙن جو رنگ هو اڇو جهڙو ڪير ۽
 پيمسڻ جي گهوڙن جو رنگ هو ڪارو جهڙو نيش. سواهي
 گهوڙا جڏهن هڪ ٻئي ۾ اٽڪيا لڳا تڏهن ائين ڏسڻ ۾ پئي
 آيا، جئن طوفان ۾ بادل.

ڪرڻ جو ڏنڻ ٻرزا ٻرزا ٿي پيو ۽ سندس سارئي گوئي
 کائي ڪري پيو. پوءِ ڪرڻ هڪ ٻڙجي پيمسڻ ڏانهن اچائي.
 پر پيمسڻ انهيءَ کي هٽائي ڇڏيو ۽ تيرن جو رسڪارو
 ڪندو رهيو.

پيمسڻ جي گهٽي زور ڪري هڪ ٻئي پٺيان ڪرڻ جا
 رت پيچندا ويا. دريوڌن ڏٺو ته ڪرڻ ڏاڍي ڪشت ۾ آهي
 سو پنهنجي ڀڙا درجيءَ کي چيائ ”هيءُ پاڻي پائڻو ڪرڻ
 کي پڇاڙي پورو ڪندو. وڃ وڃي هڪدم پيمسڻ تي حملو
 ڪري ڪرڻ جي زندگي بچاءُ.“

اڳيا موجب درجيءَ وڃي پيمسڻ تي حملو ڪيو. پيمسڻ
 مٿس ست ٻاڙ هلايا. نتيجو اهو ٿيو جو درجيءَ جا گهوڙا ۽
 سارئي وڃي ڀر دوار پهتا ۽ خود درجيءَ کي به ڪاپاري ڏک
 لڳو ۽ هو پٺ تي ڪري پيو. جڏهن ڪرڻ ڏٺو ته درجيءَ جو
 زخمي شير قتل ناڻگ جيان ڌرتيءَ تي چرڻ ڪري رهيو
 آهي، تڏهن سندس دل پوڄي آئي. هن درجيءَ جي پوڄاري
 ٻرڪرما ڏيئي سر ٻواسي ويڙ پوڄي ڪئي آخرين پرڻام ڪيو.

پيمسڻ اڙائي بند ڪئي ڪانه، پر ڪرڻ کي وڌيڪ تنگ
 ڪرڻ لڳو. ڪرڻ جو رت وري به ڀڄي پيو. هن نئون رت
 هٿ ڪري پيمسڻ تي ڏاڍيءَ هوشياريءَ سان تير چٽيا. پيمسڻ
 جوش ۾ اچي پنهنجي گدا ڪري ڪرڻ ڏانهن اچائي. گدا
 ڪرڻ جي رت کي ”رڪو“ ڪڍايو ۽ سندس گهوڙن ۽ سارئي
 کي ڀر لوڪ ڀڄايو. ڪرڻ جي جهنڊي جي آنگاس به ڀڄي

ٻيو. ڪرڻ هاڻي ڌرڻيءَ تي ٿي بيٺو ۽ هن پنهنجو ڏنڻ
موڙيو.

ڌريوڏن پنهنجي ٻئي ڀاءُ، ڌرمڪ کي ڪرڻ جي مدد
لاءِ موڪليو. ڌرمڪ ڪرڻ وٽ پهچندي، کيس پنهنجي
رت ۾ وهاريو.

ڌرمڪ کي ڏسي پيمسڻ جي غصي جو ٻارو به چار
ڊگريون مٿي چڙهي ويو. جوش ۾ سندس چپ ڪاوڙيل
ڍڄ جي چين جيان لڏڻ لڳا. هن ڌرمڪ تي سڄا سارا نَوَ
ٻاڻ چوڙيا. اڃا ڪرڻ رت تي پورو نهي به ڪونه ويٺو هو
ته ڌرمڪ جي زړه پڇي پيئي ۽ هو ٻاڻ تي جان بند جيان
ڌرڻيءَ تي ڪري پيو. جڏهن ڪرڻ ڏٺو ته ڌريوڏن جو هڪ
ٻيو ڀاءُ به رت ڳاڙيندو پر لوڪ ڏانهن راهي ٿيو آهي، تڏهن
هنڪي ڏاڍي چنٽا وٺي ويئي. ڪجهه وقت ته ٻهاڙ جيان چپ
چاپ بيٺو رهيو.

پيمسڻ ڪرڻ تي بيدار ٿي سان حملو ڪندو رهيو.
پيمسڻ جا ٽيز تير ڪرڻ جي ڪوچ ۾ گهري ويا ۽ هنڪي
ڏاڍو سور ٿيڻ لڳو. انهيءَ هوندي به هن موت ۾ پيمسڻ
تي حملو ڪري سندس ساڙو شرير زخم زخم ڪري وڌو.
انهيءَ هوندي پر پيمسڻ بس ڪانه ڪئي، هن ڏاڍي جوش
۾ اچي ڪرڻ تي نئين سر حملو ڪيو. ڪرڻ جو ڏٺو ته ڌريوڏن
ڇا ڪيترا ڀاڙ هڪ ٻئي پٺيان سندس ڀڄاءُ ڪندي سرڳ لوڪ
ڏانهن روانا ٿيا آهن، سو سندس صبر جو پيالو پڇي پيو. هڪ
ڦٽن جو شاربڪ سور، ٻيو دل جو گهوڙو درد، ڪرڻ جي
همت هارجي ويئي ۽ هو شڪست کائي پوئتي هٽڻ لڳو.
اتي پيمسڻ اُٿي کڙو ٿيو. سندس بدن زخمن جي ڪري
پيڪندڙ باهه جيان ٿي ڏسڻ ۾ آيو. هن خوشيءَ وچان زوردار
رڙ ڪئي. اها رڙ ٻڌي ڪرڻ کي وري جوش آيو ۽ هو لڙڻ
لاءِ وري سنيري بيٺو.

پر تگيا جي پالنا ذر تراشتر جو دڪم

جئن ڪرو ڪيتر ۾ جنگ پي ٿي، تن سنجه سور داس راجا
ذر تراشتر کي سمورو حال ٿي ٻڌايو. ڪرڻ جي شڪست ۽
پنهجن پٽن جي موت جو سماچار ٻڌي ذر تراشتر جي دل
ڏاڍي اُداس ٿي پيئي. هن گهري دڪ سان چيو ”سنجه!
منهنجا پٽ ائين ٿا مرن جئن پتنگ شمع جي مٿان قربان
ٿيندا آهن. هن هنيلي دريوڏن، درڪ ۽ درجه جهڙن
ڳيرو جوانن کي موت جي منهن ۾ موڪلي ختم ڪيو آهي.
هه منهنجا پٽ اُڻا مونکان سڌا لاءِ جدا ٿي ويا. هن مورڪ دريوڏن
چيو هو ’ڪرڻ جي همت لاڻائي آهي ۽ جنگي فن ۾ ڪو به
سندس مت ڪونه آهي. جڏهن اهڙو ويڙهه اسان جي
طرف آهي، تڏهن ڪو به اسان کي جيتي ڪونه سگهندو. ڪرڻ
منهنجي طرف آهي ته ديوتائون به مونکان جنگ کڻي ڪونه
سگهندا. پانڊون جي ڳالهه تي ڪهڙي ڪجهه؟“ هاڻي دريوڏن
کي ڪل پيئي هوندي ته پيمسڻ جي حملي ڪري ڪرڻ
پوئتي هٽڻ لڳو آهي. هاڻي به دريوڏن کي سمجه اچي ته
نيڪ آهي. وايو پٽ پيمسڻ شڪستي ۽ ۾ ڪال پگوان جي تل
آهي. دريوڏن جي ڪرڻن ڪري پيمسڻ جي منهنجي
پٽن سان جگري دشمني پئجي چڪي آهي. اسان جي سچ
پچ پرادي آهي.“

راجا جا هي شبد ٻڌي سنجه جواب ۾ چيو: ”راجن!
توهان پنهنجي موي هنيلي پٽ جي ڳالهين کي اوناو ۽ هن،
پرڪار جي اڻوسامندڙ آڱ کي انهن ڪيو. هن پراديءَ جو
ڪارڻ اوهان ئي آهيو. پيشه ۽ ٻين بزرگن جي سهڻي صلاح
کي اوهان نڪرايو ۽ اڄ انهيءَ جو ڦل پوکي رهيا آهيو. پاڻڪي

ڏوهه ڏيو ۽ ڪرڻ ۽ ٻين وٽ پيشن جي مٿان الزام نه مڙهيو.
هو نه پوري ۽ شڪتيءَ سان جنگ ۾ لڙي رهيا آهن.

دريوڌن جا ٻيا پائر صدقي جون ٻڪريون

اهڙيءَ ريت ڌرتراشتر کي فهمائڻ ڏيڻ کان پوءِ سنجي
اڳتي ڳالهه هلائي.

جڏهن ڪرڻ پير جي اڳيان پڄندو ڏسڻ ۾ آيو تڏهن
ڌرتراشتر جا ٻيا پنج پٽ يعني ڊرمش، دساش، ڊرمٽ،
ڊرترا ۽ جيءَ ڪرڻ جي مدد لاءِ اڳتي وڌيا. جڏهن ڪرڻ
هنن کي پنهنجي طرف ايندو ڏٺو، تڏهن کيس وري همت
آئي ۽ هو پڻ ڪرڻ لاءِ پوئتي موٽيو. پهرين ته پيمسڻ هنن
نول چوڪرن ڏانهن ڪجهه ڌيان ڪونه ڏنو ۽ ڪرڻ تي ئي
حملو ڪندو رهيو. پر هيءُ جوان ڏاڍي جوش سان لڙڻ لڳا.
انهيءَ ڪري پيمسڻ کي ڏاڍو غصو آيو، سو ڪرڻ کي ڇڏي،
اچي هنن جوانن کي ورتائين ۽ منهن ۾ کين ڀر لوڪ ڏانهن
روانو ڪيائين. پنهنجي پنهنجن گهوڙن ۽ سارڻين سميت يڌڪيتر
۾ پيا رهيا. پنهنجي جي ڦٽن مان خون ٿي وهيو. پريان ائين
ٿي ڏسڻ ۾ آيو، جڳ ڪي ڳاڙهن گلن ۽ پور سان ڀريل سندر
وڻ طوفان جي ڪري، ڪري پٽ پيا آهن.

جڏهن ڪرڻ ڏٺو ته سندس خاطر راجڪمارن جو هڪ ٻيو
ٿولو هنن ڪنو ويو آهي، تڏهن هو وڌيڪ جوش سان لڙڻ
لڳو. هو ڏانهن پيمسڻ کي وري ڪرڻ جي ڪيلن اڻياچارن
جي يادگيري ٿي پئي. انهيءَ جوش جي ڪري هو به خوب
وڙهي رهيو هو. هن پنهنجو ڏنڻ اهڙيءَ طرح ڪم ۾ آندو،
جن ڪرڻ بلڪل نهٿيو ٿي پيو. سندس گهوڙا ۽ سارڻي
زمين تي لپتاي ويا. ڪرڻ رت تان ٽپ ڏيئي هيٺ لٿو ۽
پنهنجي گدا کڻي، پيمسڻ ڏانهن اڇلايا. پر پيمسڻ پنهنجي
مضبوط ڏنڻ مان اهڙيءَ ريت ٻاڙ چوڙيا جن اها گدا ٻئي

طرف هلي ويئي. پيمسين ڪرڻ مٿان ٽيون چورسڪارو ڪيو
۽ انهيءَ ڪري ڪرڻ کي لاچار پوئتي هڻڻو پيو.

اهو حال ڏسي دريوڏن ڏاڍو مايوس ٿيو. هن پنهنجن
بين ستن ڀائرن کي راڌا پتر جي بچاءَ لاءِ موڪليو. سندن
نالو هئا: چتر، اُچتر، چتراڪش، چاروچتر، شراسن، چترايد
چترورمن. ستنئي وڃي پيمسين کي وراڻو ۽ وچتر ٻڌ ڪري
ڏيکارِي. سندن جنگي فن ساراه جوڳو هو، پر نيٺ پيمسين
جي مقابلي ۾ هئا بالڪڙا. سو پيمسين جي سامهون بيهي ڪونه
سگهيا، هڪ هڪ ڪري سسائي موت جي منهن ۾ ويا.

اهو حال ڏسي ڪرڻ جون اکيون ٽر ٽر مينهن وسائڻ
لڳيون، سندس من ڏاڍي ڪروڙ ۾ پوڄي پيو. نئون رت
هٽ ڪري، انهيءَ تي سوار ٿيو ۽ ڪال جيان پيمسين تي
اچي ڪڙڪيو. ٻئي ڀوڏا ائين پاڻ ۾ لڙي رهيا هئا، جڏهن
ڪڙڪات ڪندڙ باذل. پيمسين جي بهادري ڏسي ڪرشن،
ارجن ۽ سائيڪي ٿيئي گدگد ٿيڻ لڳا. نه رڳو مٿي پيمسين
جي ساراه ڪرڻ لڳا، پر وروڏي پڪ جي ويڙن، جهڙي
طرح پورسروا، ڪرپاچاري، اشوٿاما، شليه ۽ جندرت به هنجي
پرنسپا پي ڪئي.

پنهنجن آدمين جي واٽان پيمسين جي ساراه ٻڌي
دريوڏن کان سنو ڪونه ويو. ڪرڻ جو حال ڏسي ڪري
هنڪي ڏاڍو ڏک ٿيو. انهيءَ ڪري هن پنهنجن بين ستن ڀائرن
کي آگيا ڪئي ته وڃي پيمسين کي گهيرو وجهو ۽ ڪرڻ جا
پراڻ بچايو. شترنجي، شترهس، چتر، چترايد، دري، چترسين
۽ وڪرڻ دريوڏن جي آگيا انوسار وڃي پيمسين تي حملو
ڪيو. پر پيمسين جي ٽيون هڪ هڪ ڪري ستن کي ئي
ختم ڪيو. وڪرڻ سڀني کان پوءِ ماريو ويو. وڪرڻ نياڻ ۽
ڌرم تي هلندڙ هو، انهيءَ ڪري سڀني کي پيارو لڳندو
هو. وڪرڻ جي مرڻ ڪري پيمسين کي به ڏاڍو ڏک ٿيو.

دکه ۾ ږځي هن چيو: ”هائ وکړو! تون نياء ږي هښ،
توکي ډور ۾ مارک جو پتو هو. تون پنهنجي فرض پالو
لاء لڙائي ۽ ۾ شامل ٿين. تون وڌن جي آگيا مچي هن مڻدان
۾ آئين. کڙي نه دکه جي ڳالهه آهي جو، توکي مهنجي
هٿان مرڻو پيو. هيء لڙائي نه آهي، پر اسان جي کل لاء
پت آهي. کڙو نه سراپ اچي اسانکي لڳو آهي جو وکړو
۽ پيشمر جهڙن ڌرمائين جو به قتل ڪيو ٿو وڃي.“

کرو جڏهن ڏٺو ته دريوڌن جي ڀائرن جو هڪ پيو جٿو،
سندس رکيا ڪندي موت جي گهاٽ اٿارو ويو آهي، لڏهن
سندس اندر ۾ دکه ۽ درد جي آگ ڀڙڪي اٿي. رقت ۾ هو
پنهجي آسن تي ٿيڪ ڏيئي اکيون بند ڪري ويهي رهيو.
ٿوري دير ائين ترسٽ کان پوءِ هو پنهجي جوش ۽ جذبي تي
غالب پيو ۽ دل کي مضبوط ڪري وري پيمسڻ تي حملو
ڪيو. جيتوڻيڪ پيمسڻ جي ٻاڻن لڳو ڪري ڪرو جو هڪ
ڏنڻ جي پٺيان پيو ڏنڻ پڇندو ويو ته به هن پنهجي جنگ
برابر جاري رکي. اٿارهن دفعا ڪرو نئون نئون ڏنڻ هٿ
ڪيو. هن سخت ڀڙ جي وقت ڪرو جي مشڪ ڪم ٿي چڪي
هئي. سندس منهن ۾ به پيمسڻ جيان ڪروڌ جي آگ جلا
لڳي هئي. جڏهن هو ٻئي وڙهيا ٿي ٿيڻ هڪ ٻي ڏانهن گهور
ڪري نهارڻ لڳا، پيمسڻ شينهن جيان گجگوڙ ڪئي. سندس
رڙ جي گجگوڙ لڙائيءَ جي مڻدان تي ٿيندڙن رڙين ۽ رڙن
کان وڌيڪ زور واري هئي، سو اچي ڀڃڻ جي ڪس ٿا
پهتي. هيء گجگوڙ ٻڌي ڀڃڻ جي دل ۾ وڏو اساهه ٻڌا
ٿيو. انهيءَ ڪري هن دروڻا چاريه تي اڳ کان وڌيڪ زور دار
حملو ڪيو.

هيء جيڪا ڏهن ٻن جوانن جي وچ ۾ ٿيڻ سر جنگ چڙي
ٿيڻ ۾ پيمسڻ جا ٿورو ختم ٿي ويا ۽ سندس سار ٿي به مري
ويو، ٿوريءَ دير ۾ سندس رقت به پرزا ٿي پيو. پوءِ پيمسڻ

ڪرڻ ڏانهن پنهنجو پاڻو اڇلايو. ڪرڻ پنهنجي رت ۾ ويٺي
 ويٺي انهيءَ پاليءَ کي ٻئي طرف هٽائي ڇڏيو. اٺي پيمسڀين
 تلوار ۽ ڍال ڪڍي اڻٽي وڌيو. پر ڪرڻ پنهنجا ٻاڻ هلائي پير
 جي ڍال کي يڪدم ڀڄي وڌو. بدوءَ پيمسڀين پنهنجي تلوار
 ڦيرائي ڦيرائي ڪرڻ ڏانهن اڇلائي. اها تلوار ڪرڻ جي ڏنڻ
 کي وڃي لڳي. ڏنڻ به ٽڪر ٿي پيو. پر ڪرڻ جهٽ پيو
 ڏنڻ هٿ ۾ کنيو ۽ اڳ کان به وڌيڪ زور سان پيمسڀين تي
 حملو ڪيو. پير کي چو لڳي ڪاوڙ ۽ سو ڪرڻ تي ائين جهٽو
 مار پاءُ جڻ سڙڻ مانس جي ٽڪري ٿي. راڌي پير ٻاڻ بچائڻ
 لاءِ جهلندي جي انگاس جي بنيان وڃي لڪو ۽ اهڙيءَ طرح
 موت جي منهن مان نڪري آيو. هاڻي پير ڪرڻ جي رت
 مان ٽپ ڏيئي هيٺ لٿو. هن وقت هو پيرين پند بيمو هو.
 سندس سڀ هٿيار گم ٿي چڪا هئا، هنکي پنهنجي بچاءُ
 جو هڪ ئي رستو سڃهيو. زمين تي جيڪي مٿن هائين جا
 لاش پيا هئا، تنهنجي بنيان اڪندي هو پاڻکي تيرن کان
 بچائيندو رهيو ۽ ساڳي وقت جيڪو به زمين تي پيل هٿيار
 هٿ ٿي آيس، اهي هو ڪرڻ جي طرف اڇلائيندو ئي رهيو.
 ڪڏهن رٿن جي ڦيٽن جا ڀڳل ٽڪر ٿي ڪرڻ ڏانهن اڇلايا،
 ڪڏهن هائين ۽ گهوڙن جون ٿٽل ٿنگون ڪڍي ٿي هنکي
 هنياءُ. اهڙيءَ طرح لڳاتار لڙائي ڪندو رهيو. پر هن قسم
 جي لڙائي گهڻو وقت هلي ڪين سگهي ۽ پير اچي مشڪلات
 ۾ مبتلا ٿيو. اتي ڪرڻ کيس چيو ”اي مورڪ! بيٺوڙي!
 توکي ڀڏ جي فن جي ڪهڙي خبر آهي؟ هٿ مڏان ۾ نون
 چو آيو آهين؟ هليو وڃ ڪنهن بن ۾ اتي وڃي ڦلن ڦولن ۽
 ڪندن. مولن سان پنهنجو پيت ڏت. نون هڪ جهنگلي آدمي
 آهين. توکي ڪترين جي مريادا جي ڪهڙي ڄاڻ؟ وڃ، وڃ،
 ڀڄي وڃ.“ ائين پير کي ڪرڻ سخت طعنا ٽنڪا هنيا ۽
 کيس خراب خراب ڪيو. پر ڇاڪاڻ جو هن ماما ڪنٽيءَ سان

پرنگيا ڪئي هئي ته مان سواءِ ارجن جي ٻئي ڪنهن به ڀاءُ
کي نه ماري ٿو، انهيءَ ڪري هنن پيمسڻ کي مارڻ کان
باسو ڪيو.

ڪرشن پريان اهو حال ڏٺو انهيءَ ڪري هن ارجن
کي چيو ”ارجن ڏس ته غريب پيم کي ڪرڻ ڪيترو نه
ڪڪ ڪيو آهي.“

ڪرشن جا آهي شبد ٻڌي ارجن جون اکيون ڪروڙ وڇان
ڳاڙهيون لال ٿي پيون. هن پنهنجو گانڊيو ڏٺس ڪٿي ڪرڻ
ٿي کان ڪشيءَ ڪرڻ هاڻي پيم کي ڇڏي ارجن ڏانهن ڏيان
ڏٺو. هن ڪنٽيءَ سان پرنگيا ڪئي هئي ته مان پنجن پانڊون
مان رڳو هڪ ڀاءُ کي ماري ٿو. اهو هڪ ارجن ئي هو،
جنهن سان ڪرڻ کي جنگ جوڻي هئي.

[۸۸]

سو مدت جو انت

ڪرشن سائڪييءَ کي پنهنجي طرف ايندو ڏسي ارجن
کي چيو: ”هوڏانهن ڏس ته ويرا آتما سائڪيءَ، تنهنجو شش
۽ مٿس ترن جي سمن کي ڪاميابيءَ سان ڇيريندو هن طرف
اچي رهيو آهي.“

ارجن ورائيو: ”ماڙو اها ڳالهه مون کي ٿئي وئي. ڌرم
پتر کي ڇڏي هت منهنجي مدد لاءِ سائڪيءَ کي اچڻ نه
گهريو هو. هت دروڻا چاريءَ واهه وجهي رهيو آهي ته ڪئن
به ڌرم پتر کي جيئندو پڪڙيان. سائڪيءَ جو ڪم هو ته
ڌرم پتر جي رکيا لاءِ پنهنجي مٿس ڪيل ستان تي بيٺو هجي
ها. اتي پهتو جي بدراڻ هن طرف هليو آيو آهي. هوڏانهن
ڏسو ته ٻڌو پروا ڪيئيءَ کي روڪي بيٺو آهي. بدشتر

سائيڪي ۽ ڪي هن طرف موڪلڻ ۾ وڏي پل ڪئي آهي. ”
 سائيڪي ۽ پريشروا (سومد جو پٽ) هڪ ٻئي جا
 جاني دشمن هئا. سندن پريوار جي وچ ۾ پراڻو ورود هلندو
 ئي آيو. اهو ورود هن ريت شروع ٿيو هو. شري ڪرشن
 جي ماتيشري، ديوي جي جڏهن اڃا ڪناري هئي، تڏهن
 ڪيترا راجڪمار ساڻس وراه ڪرڻ لڳا. انهيءَ
 ڪري سومد ۽ سني جي وچ ۾ سخت پڌ لڳي.

سني سويار ٿيو ۽ وسديو جي عيوضي طور هو ديويءَ
 کي پنهنجي رت تي چاڙهي ويو. انهيءَ ڏينهن کان ئي سنيءَ
 جي پريوار ۽ سومد جي ڪل جي وچ ۾ جهڳڙو شروع ٿيو.
 سائيڪي سنيءَ جو پوٽو هو. پريشروا سومد جو پٽ هو،
 ڪروڪيتر جي جنگ ۾ سومد ڪورون جي طرف هو ۽
 سائيڪي پانڊون جي. انهيءَ ڪري جڏهن سومد جي
 پٽ ٻڌي پريشروا سائيڪيءَ کي ايندو ڏٺو تڏهن کيس
 خوب زور سان لڙائيءَ لاءِ للڪار ڀاءُ.

”سائيڪي! تون باڻ وڏو وڻر سمجهي شان شوڪت سان
 گهمي ٿو رهيو آهين. هت تون منهنجي قبضي ۾ اچي ويو
 آهين. اجهو ٿو توکي پورو ڪريان. مان گهڻن ڏينهن کان هن
 ملاقات جي انتظار ۾ هيس، جن دشمن جي پٽ لڳڻ جي
 هتان اندر جيت ختم ٿي ويو، تن تون اڄ جو اڄ ۾ پوريءَ
 ڏانهن روانو ٿيندين. تنهنجي مرڻ ڪري ڪيترا ئي ڏکي
 وڏوائن جي من کي سنڌوش ملندو.

هي لفظ ٻڌي سائيڪيءَ کي ڏٺو ۽ جواب ۾ چيو: ”وڌيڪ
 ٻڌاڪ نه هئا. سخت لفظ ڪنهنجو سر نه وڍيندا آهن. پوڏن
 کي اڃا پوڏ ڏڪاءُ نه. جن سرءُ جا بادل سڄي جڳوڙ ڪندا
 آهن، تن بنا طلب جا پٽ نه هئا. سڄي ڇڻي جيان گهڙو نه
 وڃ. لڙائي لڙي پنهنجو جوهر ڏيکار.“
 ائين هڪ ٻي کي ڏوراپا ڏيئي ٻه شينهن اچي باڻ ۾ اٿڪيا.

سندن گهوڙا قتل ٿي ويا، سندن ڏنڻش، ڀڄي پيا. ٻنهي جا رت بيڪار ٿي پيا، هاڻي ٻئي جوان تلوارون ۽ ڍالون کڻي ڌرتيءَ تي ٻنهي لڙڻا لڳا، نيٺ ٻنهي جون ڍالون پرزا پرزا ٿي پيون ۽ ٻنهي جون تلوارون به ٽڪر ٽڪر ٿي ويون. انهيءَ کان پوءِ هڪ ٻي کي بک وجهي هڪ ٻي کي مارڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳا. ائين ڪندي ٻئي گڏجي ڌرتيءَ تي ڪري، ليتڻا لڳا، جلد ئي هڪ ٻئي کان پاڻ ڇڏائي ٽپ ڏيئي اٿي کڙا ٿيا ۽ وري هڪ ٻئي کي جهٽو هڻڻ لڳا. ڪٿي وار ائين ٻي ٿيو ۽ جنگ گهڻو ئي وقت پي هلي.

ٻارڻ جو سمورو ڌيان هو جئدرت جي طرف سو هيءَ خونخوار لڙائي سندس ڌيان تي ئي ڪوٺي آئي. پر ڪرشن کي سائيڪيءَ جي سلامتيءَ جي ڏاڍي چنٽا هئي. کيس هنن يوڏن جي پرچار ۽ وڙڻ جو پورو پتو هو.

هيءَ حال ڏسي ڪرشن ارڃن کي چيو ”ڏنڻجيا! سائيڪي بلڪل ٽڪو ٿو پيو آهي. اجهو ٿو پوريشروا کيس ختم ڪري.“ ڪرشن جي هن چنٽا کان پوءِ به ارڃن جو سمورو چٽ جئدرت جي طرف لڳو رهيو.

انهيءَ ڪري ڪرشن ارڃن جو ڌيان ڇڪائڻ لاءِ چيو: ”سائيڪي ڪورون سان لڙي لڙي هٿ آيو آهي. هو اڳيئي ٽڪو ٿو پيو هو. هنکي لاچار پوريشروا جي اڪار اونائي پيو دفعو لڙائيءَ ۾ وڙهڻو پيو. پوريشروا جو پلڙو پارو آهي. جيڪڏهن اسان هنجي مدد نه ڪنداسين ته پيارو پيوڏن قتل ٿي ويندو.“

جنهن وقت ڪرشن ارڃن کي هن ريت خبردار ٿي ڪيو، تنهن وقت پوريشروا سائيڪيءَ کي مٿي کڻي ڪري ڌرتيءَ تي اڇلايو. انهيءَ ئي ڪورون جي ساريءَ سڻا رڙ ڪري چيو: ”پيوڏن مارجي ويو.“ ڪرشن پوري ارڃن کي سڃيٽ ڪيو. چي ”ڏس نه

ورشن ڪل جو اتم ۾ اتم رٿن سائڪي ائين ٻت ٿي پيو آهي، ڇٽڪ مري چڪو آهي. اهو وار ٻرڻ جيڪو پنهنجي سڀايتا ڪرڻ لاءِ آيو هيو، تنهنجي اکين جي اڳيان ماري رهيا آهن. تون ڇپ ڪري توڙ ڏسڻ هٿ ٿو هلائين.

پوريشرو سائڪيءَ کي ائين گھٽا لڳو جڻ شينهن شڪار ٿيا هئا ۽ کي گھليندو آهي.

ارجن جي من رويڪت ٿيڻ لڳي، هنجي دل ۾ هڪ طوفان هلاڻ لڳو. هن چيو: ”پوريشرو کي مون لڙڻ لاءِ لاڪار ڪانه ڪئي آهي. هن به مونکي چئلينج ڪونه ڏنو آهي. پوريشرو هن وقت ٻئي وڻ سان لڙي رهيو آهي. اهڙيءَ حالت ۾ مان هن ڏانهن ڪان ڪئن ڪشيان؟ هڙي ڪم جو خيال ڪندي منهنجي دل کي ڌڪو ٿو اچي. ائين برابر آهي ته منهنجو هڪڙو سڄو متر جيڪو مونکي بچائڻ لاءِ آيو هيو سو منهنجي اکين اڳيان ماريو وڃي ٿو.“

اڃا ارجن هي لفظ چئي پورا ڪيا مس ته جڏرڻ جي ڏنڻ مان تيرن جو وسڪارو ٿيو ۽ آسمان ۾ اوندهه چاٽجي ويئي. ارجن به تيرن جو وسڪارو ڪيو. ارجن ائين لڙائي ڪندو رهيو، جيتوڻيڪ سندس من ۾ سائڪي ۽ پوريشرو جي لڙائيءَ جو خيال ڪندي ڪندي ڏاڍو ڏک به ٿي ٿيو.

ڪرشن وري به ارجن تي زور ڀريو ته هو سائڪيءَ جو خيال ڪري. هن چيو: ”ارجن سائڪيءَ کان سڀ هٿيار ڪسيا ويا آهن ۽ هو هاڻي بي وس ٿيو پوريشرو جي قبضي ۾ اچي ويو آهي.“

جڏهن ارجن انهيءَ طرف نهاريو، تڏهن هن ڏٺو ته پوريشرو سائڪيءَ جي لاش تي پير رکي، مٿس تلوار جو وار ڪرڻ لاءِ تيار بيٺو آهي. پوريشرو پنهنجي تلوار سائڪيءَ کي هڻي ٿي هڻي تنهن کان اڳ ارجن اهڙو طرح تير هلايو، جڻ پوريشرو جي ٻانهن وڊجي وڃي پري ڪري.

پور پشروا هيءَ حال ڏسي واٽرو ٿي ويو ۽ منهن ڦيرائي
 ڏسڻ لڳو ته هيءُ ڪنهن جو ڪم آهي. هن رڙ ڪري چيو:
 ”هي ڪنٽي پٽو! تومن هٿي اميد ڪانه هئي. اهڙي طرح
 بڻي ٿي پٺيان بهي لڪي ٿير هٿ ڪترين جي شان وٽان ڪونه
 آهي. مان بڻي آدميءَ سان پڌ ڪري رهيو هيس ۽ تومو لڪي
 ۽ بردار ڪرڻ بنا وار ڪيو آهي. تنهنجي هيءَ گيدي پٽي
 جي هٿ ڏيکاري ٿي ته ڪوبه آدمي خراب صحبت جي اثر
 کان بچي نٿو سگهي. هي ڏانهجي ڇڏهن تون پنهنجي وڏي
 ڀاءُ ڌرم پٽر وٽ ويندين، ڏهن تون هن ويرا جي ڪرم
 جو ڪهڙو ورنن ڪندين؟ ارجن! توکي ڪنهن سيکاريو ته تون
 هن قسم جي نيچ حرڪت ڪر؟ اها ڳالهه تنهنجي پٽا ڀاءُ
 توکي ٻڌائي هئي يا تنهنجي ڪورن دروڻا چاري ۽ ڪرپا چاري
 توکي ٻڌائي هئي؟ ڪهڙي ڌرم انوسار، ڪهڙي مريادا
 موجب توهيءَ ٿير انهيءَ آدميءَ ٿي هلايو جو بڻي سان لڙڻ
 ۾ لڳو پير هيو ۽ جو اڪ ڦيرائي توکي ڏسي به ڪونه ٿي سگهيو؟
 هٿ ڪم بد ذات لوڪ ڪندا آهن. توهن ريت پنهنجي
 سموري عزت خاڪ ۾ ملائي ڇڏي آهي. وسديو جي پٽ
 توکان اهو ڪم ڪرايو هوندو. تنهنجي سپاءَ ۾ نه اهڙو دن
 ڳالهيو هنن ٿي ڪونه. ڪوبه ماڻهو، جنهن جي بدن ۾
 راجائي ريت موجود آهي، هٿو ڪم ڪونه ڪندو. مان سمجهان
 ٿو ته الهيءَ ڌڪاريل ڪرشن ٿي توکي هن نيچ ڪرم لاءِ
 هر ڪاپو آهي.“

اهڙيءَ ريت پڌ جي ميدان ۾ پنهنجي سڄيءَ ٻانهن ڪپاڻڻ
 کان پوءِ پور پشروا ارجن ۽ ڪرشن کي ڏورايو ڏنو.
 ارجن جواب ۾ هن ريت چيو: ”پور پشروا! اوهين ٻڌا ٿي
 ويا آهيو ۽ وڏيءَ عمر ڪري اوهانجي ٻڌي خراب ٿي چڪي
 آهي. بنا سبب جي اوهان مونکي ۽ ڪيشو کي ڏوهه ڏيئي

رهيا آهيو. هاڻي ٻڌايو ته جڏهن اوهين منهنجي انهيءَ مٿر
 کي قتل ڪرڻ لاءِ تيار ٿيا، جنهن منهنجي بچاءَ لاءِ پنهنجي
 جان جو ڪم ڏي هڻي، تڏهن مان چپ ڪري ڪٿن وهان
 ها؟ سائڪي منهنجو ساڄو هٿ آهي. اوهان هنڪي انهيءَ
 وقت ٿي ماريو، جڏهن هو بيوس ٿيو پٽ ۾ پيو هو. اهڙي
 وقت جيڪڏهن مان چپ ڪري وهان ها ته نرڪ جو گامي
 ٿيان ها. اوهين چئو ته ماڻهوءَ جي سنگ ڪري مان برباد
 ٿي چڪو آهيان. هن وشال وشوم ڪو چيو آهي ڇا جو هن
 ريت برباد ٿيڻ کان ڪيائي؟ اوهان جي ٻڌي پرشت ٿي
 چڪي آهي، انهيءَ ڪري اوهين هن طرح بيميو ٿا. جڏهن
 اٺيڪ يونڌن سان لڙڻ ڪري سائڪي ٽڪو ٿو پيو هو،
 تڏهن اوهان هن سان جنگ جوئي ۽ هنڪي جيتو، ڇا اهو
 ڇا ڪم مريادا جي اندر هو، ڇا ائين ڪرڻ ڌرم هو؟
 وري جڏهن هار کائي هو بي هٿيار پٽ ۾ پيو هيو، انهيءَ
 وقت اوهان هنجو قتل ڪرڻ تي چاهيو، ڇا ائين ڪرڻ ڌرم
 انوسار هو؟ وري ٻڌايو ته اهو ايمينو جنهن جو ڪوچ ڪٽجي
 چڪو هو، جنهنجا هٿيار پڇي چڪا هئا، اهو جيڪو ايترو
 ٽڪل هو، جو بهي به ڪونه ٿي سگهيو، اهڙي منهنجي نازڪ
 ۽ ڪومل ٻار جي مرڻ تي اوهان سيني خوشيون مڻايون هنيون،
 ٻڌايو ته ائين ڪرڻ ڪهڙي مريادا جي موافق هو، ڪهڙي
 ڌرم جي انوسار هو؟

ارجن جو هيءُ ترڪي به ترڪي جواب ٻڌي، پور بشروا
 چپ ٿي ويو. هاڻي سائڪيءَ جي پچر ڇڏي، پنهنجي کٻي
 هٿ سان زمين تي ڪرپلن تيرن کي ٺاهي جوڙي آسن بڻائي
 زبان لڳائي پٺتي ماري ويهي رهيو. ائيني هو پڪوان جي
 پگتيءَ ۾ لڳي ويو ۽ مرڻ تاءَ ورس رکڻ شروع ڪيا. هن
 پرڪار جو ڌيرج ۽ پگتي ڏسي، ڪورو ويو پور بشروا جي
 ساراه ڪرڻ لڳا ۽ ارجن ۽ ڪرشن کي گهٽ وڌ ڳالهائڻ لڳا.

سندن سخن ٻڌي ارجن اٿيو: ”هي ويڙه ڀڙو! اوهانکي منهنجي پرلنگيا جي خبر آهي. مان ڀڙو ڪيو آهي ته منهنجي تيرن جي ٻهچ تاء ڪنهن به متر يا ساٿيءَ کي دشمن جي هٿان مرڻ نه ڏيندس. انهيءَ ڪري ساٿيڪيءَ جي رکيا ڪرڻ منهنجو ڌرم هو. سندس خاص ڪرتوبه به ڌرم جي ڄاڻ بنا ڪنهن به آدميءَ جي ننڍا ڪرڻ واجب نه آهي.“

اٺين چوڻ کان پوءِ هن پوريشروا کي هن ريت چيو: ”هي ويڙهه شرومڻي! سوين توهان وٽ پنهنجي بچاءَ لاءِ آيا ۽ سون جي اوهان برابر رکيا ڪئي. اوهانکي خبر آهي ته جيڪي ڪجهه ٿيو آهي، سو اوهان جي پنهنجي ڀل کان ٿيو آهي. مونکي ڏوهه ڏيڻ نياڻ جي ورت آهي. ڇوڪڙهن ننڍا ڪرڻ آهي ته هنسا جي ننڍا ڪرڻ گهرجي. هنسا ڪترين جي ڌرم جو انگ آهي.“

ارجن جا هي شبد سڻي پوريشروا سر جهڪائي ساڻس لمستي ڪئي.

انهيءَ وچ ۾ ساٿيڪي سچيت ٿيو ۽ اٿي بيٺو. جوش ۾ ڀڙجي هن معدان مان هڪ تلوار هٿ ۾ کڻي. هو پوريشروا طرف ڀڄندو ويو. لوڪن ڏاڍيون رڙيون ڪيون. ارجن ۽ ڪرشن کيس روڪڻ لاءِ سندس پٺيان پڳا. پر هو ٽڪڙو ٽڪڙو کانئن نڪري ويو ۽ هڪ زوردار ڌڪ سان سماڏيءَ ۾ ويٺل پوريشروا جو سر ڌڙ کان ڌار ڪري ڇڏيائين. سر اڏامي اچي پٽ پيو. پر ڌڙ سماڏيءَ جي اوستا ۾ ائين ئي ڌريو رهيو. ديوتائن ۽ سڌن آڪاش مان پوريشروا جي واه واه ڪئي. ڏي جي معدان ۾ جيڪي به هئا تن سڀني ساٿيڪيءَ کي خوب ننديو. ساٿيڪيءَ پنهنجي بچاءَ ۾ هن ريت دليل ڏنا: ”مان جڏهن بيهوش ٿيو پٽ ۾ پيو هيس، تڏهن هن اسانجي ڪل جي شتروءَ منهنجي سر ۾ ڪي پيرن سان لتاڙيو ۽ مونکي قتل ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. انهيءَ ڪري مونکي حق

هو ۾ مان هنڪي ماري پورو ڪريان، پوءِ هو ڪهڙو به آسن
 لڳايو وينو هجي، اٿو ڪٿي به پينو هجي.“
 پر سندس هن قسم جو دليل ۽ هن قسم جو بچاءُ ڪنهنڪي
 به پسند ڪونه پيو.

[۸۹]

جئدرت جوڌو

هاڻي دريوڌن ڪرڻ کي چيو: ”اڃا اسانجي ڀاڱي جو
 نرڙون ٿيڻ وارو آهي. اهو وقت اچي ويو آهي جڏهن شايد
 منهنجو پراڻو ڦيرو کائي ۽ اسانکي سوڀ جو رستو ڏيکاري.
 جيڪڏهن اڃا شام ٿيڻ کان اڳ جئدرت شترن جي هٿ مان بچي
 نڪتو ته پوءِ ارجن پڪ ٿي پڪ بدنام ٿيندو ۽ لڄ جو ماربو
 هو آبگهاٽ ڪندو. هاري مٿو نه پيئي سڀ سواها. ارجن
 جي مرڻ کان پوءِ پانڊون جو پڪ ٿي پڪ لاس ٿيندو. پوءِ
 اسين پڪ ٿي پڪ بنا ڪنهن مشڪلات جي ساري راج جا
 پوري ۽ ريت ڏيئي مالڪ ٿينداسين. ارجن بنا سوچ وڃياري
 اڀرو ٿي هن پرڪار جي اسميو پرنگيا ڪئي. شايد ديوتائن
 جي اها اڃا هئي ته ارجن پنهنجي ئي هٿان پورو ٿئي. انهن
 ڏس ۾ اچي ٿو هن وقت منهنجا گهر سٽاوا آهن. هٿڙو وجهه
 هٿان وڃائڻ نه گهرجي. ڪونه ڪو ڀين ڪري ارجن جي پرنگيا
 پنڪ ڪرائڻ گهرجي. هاڻي سڄي ۽ ڳالهه جو دارومدار ٿوئي
 آهي. هاڻي پنهنجي ڀڃ ڪٽڻا جي پرنگيا آهي. سڄ لهُڻ جو
 سمو اچي ويجهو پهتو آهي. اولهه ڏانهن ڏس نه ڪئن سڄ
 لهندو ٿو وڃي. مان نٿو پٽيان ته هن ٿوري وقت ۾ ارجن
 جئدرت ٿاڻ پهچي سگهندو. ڪرپاچار، شلي، اشوٿا، توکي
 ۽ مونکي جئدرت جو پوري ۽ ريت بچاءُ ڪرڻ گهرجي.“

جيڪڏهن اسان پنهنجو فرض خبرداريءَ سان پورو ڪيوسين
تہ پوءِ ارجن جي پرنگيا بلڪل پوري ڪانہ ٿيندي.“
ڪرڻ وراڻيو: ”راجن! پيمسین منهنجو سارو شرير ڦٽي
وڌو آهي. منهنجي بدن ۾ شڪتي ڪانہ رهي آهي. منهنجو
لڳ لڳ ٿو سور ڪري. انهيءَ هوندي بہ جيڪا ٻڃي سڄي
طاقت آهي، سا مان تنهنجي شيوا ۾ لڳائيندس. مان جيان ئي
تنهنجي شيوا لاءِ ٿو.“

جڏهن دريوڌن ۽ ڪرڻ باقي ٻچيل سمي جي لاپ وٺڻ
لاءِ صلاحون ڪري رهيا هئا، تڏهن ارجن زور سان ڪورون
جي لشڪر تي حملو ڪري رهيو هو، انهيءَ لاءِ تہ هو وڃي
جئدرت تاءِ پهچي ۽ سڄ لھڻ کان اڳ پنهنجو ڀرڻ پورو ڪري.
هاڻي ڪرشن پنهنجو پانچجنيہ شڪ وڃايو ۽ اهڙيءَ ريت
پنهنجي سارڻيءَ داروڪ کي اشارو ڪيائ تہ اچي حاضر ٿي ۽
داروڪ هڪ سندرت ڪاهي اچي اتي وارد ٿيو.

جڏهن داروڪ رت ڪاهي آيو، تڏهن ساليڪي الهيءَ
تي چڙهي ويٺو ۽ چڙهندڻي ڪرڻ سان لڙڻ لڳو. ساليڪيءَ
جي ڪوشش هئي تہ ڪرڻ کي پوريءَ ريت مشغول رکان
جڏهن هو جئدرت جو بچاءُ ڪري نہ سگهي.

هڪ طرف ساليڪي ٿيرانداڙيءَ جي هنر ۾ ڪمال ڪري
رهيو هو تہ ٻئي طرف داروڪ رت ڪاهڻ ۾ پنهنجو چمتو ڪار
ڏيکاري رهيو هو. هنن ويڻن جي رڻ ڪشلتا ڏسڻ لاءِ
ديوتائون بہ آڪاش مان لهي هيٺ آيا. ڪرڻ جي رت جا
چارئي گهوڙا ۽ سندس سارڻي ڏسندي ڏسندي ختر ٿي ويا.
پوءِ سندس جهنڊي جو آنگاس پڳو ويو. سندس رت بہ ٽڪر
ٽڪر ٿي پيو. هن ڪري ڪورون جي لشڪر ۾ ڏاڍي
ڪانافوسي ٿيڻ لڳي. ڪرڻ ڊوڙي وڃي دريوڌن جي رت
تي سوار ٿيو.

هيءَ سموري ڪتا جڏهن بانڪن کي خبر آهي، سنجي

ڌر ٽراشٽر کي ٻڌائي رهيو هو. وچ وچ ۾ هو پنهنجي آلوچنا
 ۾ ڪندو رهندو هو. هن وقت هن آلوچنا ڪندي چيو:
 ”راجن! سائڪي، ڪرشن ۽ ڀارت ڏنڻ وڌيا جا ماهر آهن.
 سنسار ۾ ڪو چوٿون ڪونه آهي جو هنن سان ٻي سگهي.“
 ارجن جنگ جوٽيندو، ڪورون جي سڻا کي پڇائيندو،
 وڃي جئدرت جي ويجهو پهتو. ارجن لڙڻ ۾ رڌر جو روپ
 ڏاڍو ڪيو هو. سندس پٽ جي قتل ۽ ٻين مصيبتن جي
 يادگيريءَ سندس جوش کي ٻيڻو ٺيڻو ڪري ڇڏيو. ارجن
 جو هڪڙو نالو آهي سويه ساڄي. اهو نالو انهيءَ ڪري پيو
 هيس جو هو ڪاٻو هٿ به ساڄي هٿ جيان ڪم ۾ آڻي سگهندو
 هو. هاڻي هن گانڊيوءَ مان تيرن جو مينهن وسائڻ شروع
 ڪيو. هر ڪاٻي هٿ سان ٽي ٻاڻ هلايا، هر ساڄي هٿ
 سان. سندس تيرن جي ٻوڇاڙ ڪورون جي لشڪر ۾ ٽاڪوڙو
 وجهي ڇڏيو. هو ائين سمجهڻ لڳا ته خود ڪال پگوان سندن
 موت ڪرڻ لاءِ اچي يڌڪيت ۾ ناچ ڪري رهيو آهي.
 اهو ٿاڻا ۽ ٻيا ڪورو وڻ ڪئن هوشياريءَ ڇالاڪيءَ
 سان جئدرت جو بچاءُ ڪري رهيا هئا ۽ ڪئن ارجن
 پنهنجي ڪاريگريءَ سان هڪ هڪ کي پورو ڪندو ٿي ويو،
 انهيءَ جو ورنن وياس پگوان تمام سهڻي نموني مهاڀارت ۾
 ڪيو آهي.

هاڻي جئدرت ئي حملو شروع ٿيو. هيءَ لڙائي به ڪافي
 وقت هلي. ٻنهي ڌرين هر هر اولهه ڏانهن ٽي نهاريو، ڇاڪاڻ
 جو سج جي لهر جو وقت ويجهو اچي پهتو هو. سنڌو راج
 ڪو اٽڙو جهڙو جوڌو ڪونه هو. هو اهڙيءَ طرح سان ٽي
 لڙيو، جڏهن ارجن کي پنهنجي سموري شڪتي لڳائي پوي.
 سج پڇ نه رڳو ارجن جي پر لڳيا جي پريڪيا هئي، پر اڄ
 خود ارجن جي به پريڪيا ٿي رهي هئي.
 هاڻي سج وڃي افق کي ويجهو پهتو ۽ ٿامڻي ٿيڻ لڳو،

پر ٻڌڻ جو انت نظر نٿي آيو. ٻئي وٽ بهادريءَ ۽ هوشياريءَ سان اڻڻا رهيا.

درٻار ۾ ٻڌڻ هيءُ حال ڏسي بود ۾ اچي ويو ۽ دل ۾ چوڻ لڳو: ”باقي گهڙي اڌ اچي پچي آهي. ڏسجي ائين ٿو ته جئدرت پچي ويندو. ارڃن جي ڀرنگيا پوري ڪانه ٿيندي ۽ ارڃن کي شرمندو ۽ لچارو ٿيڻو پوندو.“

اوچتون ۾ اوچتو بلڪل اوندهه ٿي ويئي. ٻنهي طرفن جي سپاهين هڪ آواز سان چيو: ”سج لهي ويو آهي. جئدرت پچي ويو آهي. ارڃن هار کائي آهي.“ پاڻڊو اداسيءَ ۾ اچي ويا ۽ ڪورو خوشيءَ وچان رڙيون ڪرڻ لڳا.

هاڻي جئدرت اوله ڏانهن نهاريو. هن ڏٺو ته سج ڪونه آهي. خطري جو وقت پورو ٿي چڪو آهي. انهيءَ ڪري هن دل ۾ سمجهو ته ”مان بچي چڪو آهيان.“

اٽي ڪرشن ارڃن کي چيو ”نهار ته جئدرت اوله ڏانهن منهن ڪيو بيٺو آهي. سندس منهن ٻئي طرف آهي. هو بي خبردار آهي. سج ڀڄ سج لٿو ڪونه آهي. اها اوندهه بناوڻي آهي. اها مان ڪرائي آهي. وجهه نه وڃاء. ڪدم پنهنجو ڪم پورو ڪر.“

اهي لفظ ڪرشن جي وائڻن ۾ ڪٽا مس نه گانڊيو مان هڪ ٻار ڇٽو. اهو ٻار جئدرت جو سر ائين اڏائي کڻي ويو، جئن سر ڪنهن بيضي کي جهٽ وڃهي کڻي ويندي آهي. ڪرشن وري ارڃن کي چيو ”خوب هڪ ٻئي پٺيان ٿير هلاء. ائين ٿير هلاء جئن جئدرت جو سر ڌرتيءَ تي نه ڪري، پر ٿيرن جي زور سان ڪڇي وڃي، سندس پٺا ورڌ ڪشتر جي هنڌ ۾ پوي.“ ارڃن سج ڀڄ اهڙيءَ ريت ٿير هلايا. هيءُ نظارو به ڏسڻ وٺان هو.

هن وقت ورڌ ڪشتر پنهنجي آشم جي ٻاهران مٿان ۾ آسن لڳايو ويٺو هو. سندس اکيون بند هيون. هو ساينگ

ڪال جي سنڌيا ۾ محو هو. اهڙي وقت سندس پٽ جو مڙو ڪارن وارن ۽ سونين ڪنڊلين سوڌو ڌيري ڌيري وڃي سندس گود ۾ ڪريو. جڏهن وانهرستي پنهنجي پراڻا پوري ڪري آيو، کين جڏهرت جو سر وڃي ڌرتيءَ تي ڪريو. جڏهن وڌاڻا لکي ڇڏيو هو، کين ئي ورڌ ڪشتر جي سر جا به ٽڪر ٿي پيا. جڏهرت ۽ سندس پٽا ٻئي گڏ ويو گتيءَ کي پراڻت ٿيا.

هاڻي ڪيشو، ڏنجهي، پير، سائيڪيءَ ۽ ٻڌمنيءَ، سڀني پنهنجا پنهنجا شڪ وڄايا. ڌرم پتر هنن سوپ جي شڪن جو آواز ٻڌو ۽ کيس خبر پئي ته ارجن پنهنجي پرلڳيا پوري ڪئي آهي ۽ سنڌو راج سرڳڙهه لوڪ ٻڌاريو آهي. هاڻي ٻڌشتر پنهنجي لشڪر سان خوب دروڻاڇاريءَ تي حملو ڪيو. هاڻي رات ٿي ويئي هئي. پر چوڏهين ڏينهن تي سج لهڻ سان جنگ بند ڪرڻ جو ايم ٿوڙيو ويو. هر روز جوش وڌندو ٿي ويو. جڏهن جوش وڌندو ٿي ويو، کين ٿن مرڻاڻن جو وڌيڪ وڌيڪ انگهن تي ڪيو ويو. وڌيڪ ۽ نشيد، ڌرم ۽ اڌرم جو ويچار ويو پي ڪم ٿيندو.

[۹۰]

دروڻاڇاريءَ جو سرڳواس

جنهن به مهاڀارت جي ڪتا ٻڌي هوندي، تنهن ضرور گهڻو ڪڇ جو نالو ٻڌو هوندو. گهڻو ڪڇ پيمسڀن جو پٽ هو. هنجي ماما اسر ڪل جي هئي. مهاڀارت جي ٻارن ۾ به نوجوان، هڪ اڀيميو ۽ ٻيو گهڻو ڪڇ اهڙا هئا، جومنهجن انيڪ اوچ ڳڻا موجود هئا. هو جهڙ رهڻا بهادر، ٿوڙو ئي هئا سهنشيل. ٽڪليف ۽ مصيبت ۾ اصل گهڻا ٿا ٿي نه هئا.

وري جهڙي هئي سندن بدني طاقت تهڙوئي عالي هئي
سندن همت، سندن سياڻو ڏاڍو سنوءَ ملنسار هو. هڪ هو
پير جو لاڏاڻو، ٻيو هو ارڃن جو دلارو. اهي ٻئي جوان ڪروڪيتر
جي مٿان ئي ڪم ۾ آيا. ٻنهي پنهنجا سر اُٿي هوميا.

لڙائيءَ جي پوين ڏينهن ۾ ڌڪار ۽ جوش ڏاڍو وڌي
ويو هو. انهيءَ ڪري پهرين ڏينهن جيان شام جو لڙائي بند
ڪانه ٿيندي هئي، ڇوڏهين ڏينهن سڄي لهر وقت جنگ
بند ڪانه ڪيائون. پر مشعلون ٻاري رائجوب لڙندا رهيا.
ڪروڪيتر جو مٿان هڪ نئين روپ ۾ ڏسڻ ۾ آيو. اڳ
پارڪ ورش ۾ اهڙو نظارو ڪڏهن ڏسڻ ۾ ڪونه آيو هيو.
سڄو مشعلن سان چمڪ ڪري رهيو هيو. ٻنهي طرفن جا
وڻ عجيب جوش سان ڇمڪي رهيا هئا. سڻاپتي پنهنجون
پنهنجون سڻائون سينگاري هڪ ٻئي جي رخ جا پياسي
ٻڌجي پيا هئا. رات جي ويلي رهبري ڪرڻ لاءِ سڻاپتين
نون نمونن جا اشارا ۽ نشان ايجاد ڪيا.

جڏهن مٿي چئي آيا آهيون گهٽوڪڇ اسر هو. اسرن کي
اوندھ جي وقت وڙهڻ ۾ وڌيڪ سهوليت ٿيندي آهي.
رات جو سندن شڪتي وڌي ويندي آهي. انهيءَ ڪري
گهٽوڪڇ پنهنجي اسرن جي سڻا سان خوب درٻوڏن جي
لشڪر تي مارو وڌو.

درٻوڏن جڏهن ڏٺو ته سندس هزارين سڻڪ اسرن جي
هٿان ماري ويا آهن. جڏهن هن ڏٺو ته اسر پنهنجي سڻاپتيءَ
گهٽوڪڇ جي هٿ هيٺ عجيب غريب نون نمونن سان
سندس لشڪر مٿان حملو ڪري رهيا آهن، تڏهن سندس
دل لڏڻ لڳي. سڀني ڪورون جي دٻين ۾ مونجهه پيدا ٿي.
انهيءَ ڪري سڀني گڏجي ڪري ڪرڻ کي عرض ڪيو ته

ڪنن ۾ ڌري گهٽوڪڇ کي ختم ڪري. جي گهٽوڪڇ
ختم نه ٿيو ته پوءِ سڀ ڪورو ختم ٿي ويندا.

خود ڪرڻ ۾ سخت مونجهاري ۾ هو. سندس ڪروڙ
جي آڱ ۾ پڙڪو کائي اٿي هئي. تازو کيس هڪ اسر جو نبر
لڳو هو ۽ سندس بدن زخمي ٿي پيو هو. هنکي ڀانڊر هڪ
پالو ڏنو هو. اهو پالو اهڙو هو جنهنجو اثر ضرور ٿيڻو هو.
اهو اهڙو پالو هو جو جنهنکي لڳي تنهنکي پورو ڪري ڇڏي.
پر اهو پالو رڳو هڪ دفعو ئي ڪم ۾ اچڻو هو. ڪرڻ اهو
ارجن جي لاءِ رکي ڇڏيو هو. هنکي خبر هئي ته ارجن ۽ سندس
وڃڻ جيڪا لڙائي ٿيندي سائي ساري معاملي جو فيصلو
ڪندي. انهيءَ ڪري هن اهو پالو ارجن لاءِ سانڍي رکيو
هو. پر انهيءَ ڏينهن جو اڌ رات تاءِ پڌ هلي رهي هئي، انهيءَ
ڪري ڏاڍي گڙڙ ۽ مونجهارو هو. انهيءَ گڙڙ جي وڃڻ
مان ڪرڻ پنهنجو پالو گهٽوڪڇ تي ڪري اچايو.

اهڙيءَ ريت ڪرڻ جي ڀل ڪري ارجن ٻڌي ويو، پر
گهٽوڪڇ ختم ٿي ويو. گهٽوڪڇ جي مريوءَ ڪري ڀانڊون
جي لشڪر کي وڏو ڏک لڳو.

گهٽوڪڇ انٽرڪش مان شترن جي مٿان نيرن جو وسڪارو
ڪندو هو. اهو لڙائيءَ جو وڏو ۽ زبردست ساڌن هو. انهيءَ
ساڌن جي گم ٿيڻ ڪري ڀانڊون کي ڏاڍو ڏک ٿيو.

هن منزل تي ڪرڻ ارجن کي هن ريت سمجهايو. ”ارجن!
اسان وٽ هڪ ٻه اهڙو آدمي ڪونه آهي جو پڌ جي نيم
انوسار دروڻا چاريه کي جيتي سگهي. جيڪڏهن اسان ڌرم
جا پابند رهنداسين ته پوءِ اسين دريوڌن سان ٻڄي ڪونه
سگهنداسين. انهيءَ ڪري ڌرم ڌرم جي رت ڇڏي اسانکي
ڪو ٻيو رستو اختيار ڪرڻ گهرجي. هڪڙو ئي رستو کليل
آهي. جيڪڏهن دروڻا چاريه جي ڪن تي اها ڳالهه پوي ته
سندس پٽ اهو ٿاڻا مارجي ويو آهي، ته پوءِ هو پڌ ڪرڻ

بند ڪندو. ڇاڪاڻ جو اهڙي وارن ٻڌن سان هن لاءِ جيئڻ
۾ ڪوبه ڇش ڪونه رهندو. هو هٿيار اڇلائي ڇڏيندو. اهو
ضرور آهي ته ڪو دروڻاڇاريه کي ڇڏي نه اڻوٿاڻا مري
ويو آهي.

ارجن ڪوڙ ڳالهائڻ لاءِ تيار ڪونه هو. انهيءَ ڪري هيءَ
رت ٻڌي سندس دل کي سخت صدمو رسيو. اتي جيڪي
بيٺا هئا تن سڀني کي به هيءَ رت پسند ڪونه آئي، ڪنهن
جو به اهو ارادو ڪونه هو ته ڪو ٺڳي ڪجي.

ٿوري دير ٻڌڻ لڳي ۽ ۾ پئجي ويو. خيال ڪرڻ کانپوءِ
هن چيو: ”الهيءَ پاپ جو بوجھ مان پنهنجي مٿان کڻندس.“
انهيءَ طرح ٻانڊون جي هيءَ مشڪلات دور ٿي.

ٻڌڻ هن پرڪار جي قبوليت ڏني سا ڳالهه پيران ڪندڙ
آهي. پر هن ڳالهه سمجهڻ لاءِ اسان کي سنسار جي آرٽ ڪال
جي ڳالهه ياد ڪرڻ گهرجي. جڏهن سمندر مٿن ڪيو ويو
هو، جڏهن ساگر کي ولوڙيو ويو هو، تڏهن هلاهل وڪ به ٻين
رٿن سان گڏ ٻڌا ٿي هئي. اها وس هوند ديوتائن کي ختم
ڪري ها، پر ٻين جي بچاءَ لاءِ رڌر اها پاڻ پي ڇڏي.
سگريو پاڻ کي بالڪل رام جي پٺاري اڇلائي ڇڏيو هو. اهڙي
شرط آيل سڄي مٿر جي خاطر رام ٻاليءَ کي ماريو. ٻاليءَ سان
ڀڙڪندي رام نياءَ ۽ ڌرم ٻڌ جي نيمن کي تلاءُ ۾ ڏني
هئي. جڏهن رڌر زهر پيئي، جڏهن رام انياءَ جو بوجھ پنهنجي
سر تي کنيو، تڏهن ٻڌڻ ۽ ڌرم ٻڌ هتي به نامي پنهنجي مٿان هموار
ڪئي.

پيمسڻ ڇا ڪيو، جو پنهنجي ڳوري گدا کڻي اڻوٿاڻا
نالي هائيءَ جي سر تي ٽهڪائي وڌائين. هاڻي مري ويو.
تنهن تي پيمسڻ رڙ ڪري چيو ’مان اڻوٿاڻا کي ماري وڌو‘
پيمسڻ اهي لفظ اتي چيا جت دروڻاڇاريه جي سڻا جو
دستو ٻيٺو هو. پيمسڻ ڪڏهن به اهڙو نيچ ڪم ڪونه ڪيو

هو. بلڪ هن ڪڏهن اهڙي ڪڏي ڪم ڪرڻ جو سڀنو نه
نه لڌو هو، سو هن آواز ڪرڻ کانپوءِ ڏاڍو شرمندو ٿيو.

پيمسڻ جي هنن لفظن دروڻا چاريه جي سڀني ۾ وڃي
ستڪو وڌو. ”ها سچ پچ ائين هوندو.“ هو پاڻ کان پڇڻ لڳو.
جنهن وقت هن هيءُ لفظ ٻڌا هئا، تنهن وقت هو ٻرهماستر
چوڙڻ لاءِ تيار بيٺو هو. پنهنجي شڪ دور ڪرڻ لاءِ هن
ڌرم پتر کي مخاطب ٿي پڇيو ”ڇا يڌشتر، منهنجي پٽ جي
قتل جي ڳالهه سچي آهي.“ دروڻا چاريه سمجهو. هو نه يڌشتر
ڪڏهن به ڪوڙ ڪونه ڳالهائيندو. هو به ٽنهي لوڪن جي
راج خاطر به ڪوڙ ڳالهائڻ وارو ڪونه آهي.

جڏهن دروڻا چاريه يڌشتر کان هيءُ سوال پڇو، تڏهن
ڪرشن جي من ۾ ڏاڍي آند مانڌ پيدا ٿي. دل ۾ چيائين
”جيڪڏهن هن وقت يڌشتر اسان کي دغا ڏئي ۽ ڪوڙ
ڳالهائڻ کان ڊڄي نه پوي اسان کي بلڪل ارباديءَ جو منهن ڏسڻو
پوندو. دروڻا چاريه جو ٻرهماستر وڏيءَ طاقت وارو آهي. انهيءَ
شستر کي خون جي ايتري پياس آهي جا ڪڏهن به لهي نٿي
سگهي. اهو شستر هليو نه پائڻو پورا ٿي ويندا.“

خود يڌشتر کي به سڀئي وٺي ويو. هنجو من وڏي
مونجهاري ۾ هو. جي ڳالهائي تو ڪوڙ نه ڌرم ٿو ٻڌيس.
جي نٿو ڳالهائي ته راج هٿ ڪرڻ جو وجهه ٿو وڃائي. سندس
دل ۾ به راج جي لالچ هئي. سو دل کي مضبوط ڪري چيائو:
”هائو اها ڳالهه سچي آهي ته اشوٿاما مري ويو آهي.“ اهي
لفظ چوندي سندس من ۾ گهرڻا پيدا ٿي، سو آهستي چيائو:
”اشوٿاما نالي هاڻي مري ويو.“ انهيءَ وقت هئي دهلن دامن
جي ذڪار ۽ لڙائيءَ جو ڪوڙ شور، انهيءَ ڪري دروڻا چاريه
پويان لفظ ٻڌائي ڪونه.

جئن اڳ ٻڌايو ويو آهي، سنڃي يڌ جي سموريءَ ڪارروائي
جو احوال ڌرمراشتر کي پي ٻڌايو. هن ڳالهه بابت هن

سور داس راجا کي چيو ” راجن! اهڙي طرح هڪ مهاپاپ
کيو ويو.“

ڪوڙ جو ڦل

ڌرم پتر پنڌشتر جي رت جا ڦيٽا ڌرتيءَ تي لڳندائي
ڪونه هئا. اهي ڌرتيءَ کان هميشه چار انچ مٿي رهندا هئا.
هن هيءُ پاپ جو ڪم ڪيو مس، نه سندس رت جا ڦيٽا
اچي ڌرتيءَ سان لڳا. هن وقت تاءِ پنڌشتر سنساري جيون
کان گهڻو اونڌو رهيو هو. هو سنسار جي وهڪارن کان مٿي
هو. پر هن پاپ جي ڪري هو سنسار جي گچر ۾ ڪري پيو.
هنجي من ۾ به راج جي لالچ پيدا ٿي. انهيءَ ڪريئي هو
ڌرم جي مارگ تان ڪسڪي پيو. انهيءَ ڪريئي سندس رت
عام انسانن جي واهڻن جيان ڌرتيءَ تي هلڻ لڳو.

دروڻاچار به هٿيار اڇلائي ڇڏيا

جڏهن دروڻاچار به ٻڌو ته سندس پيارو پتر پورو ٿي
ويو آهي، تڏهن سندس جيون جي ترشنا ختم ٿي وئي.
وهوار جا سڀ لاڳاپا ٽٽي پيس. دروڻاچار به هن ريت وٽراڳ
جو واس وٺي رهيو هو ته پيمسڻ مٿس سخت هٿان ڪرڻ
شروع ڪئي.

”اوهان برهمڻ پنهنجي ورڻ جو ڌرم ڇڏي ڪترين جي
ڪرم ۾ پئي راجڪمارن جي ستياناس ڪئي آهي. جيڪڏهن
اوهين برهمڻ پنهنجي ورڻ جو ڌرم نه ڇڏيو هائ ته هوند ڪترين
جي هٿن ستياناس نه ٿي ها. توهين چوندا آهيو ته اهنسا
پر ڌرم آهي. انهن به چوندا آهيو ته برهمڻ ئي هن مهان ڌرم
جو مکيه آڌار آهن. برهمڻن جي دواران ئي ڌرم وڌندو ۽
ويجهندو آهي. انهيءَ هوندي به اوهان اهو ڪيان وساري
ڇڏيو آهي، جيڪو اوهانکي جنم وٺڻ سان مليو هو. لڄ لاهي
اوهان هنسا جو ڏندو اختيار ڪيو، اوهان ڪترين جي ڌرم ۾

ڪاهي پيا. اهو اسانجو درياڳ آهي جو اوهان هن ريت پاپ جي جيون ۾ ٺهي پيا آهيو.

پيهنن جي هنن ڪوڙن وچنن دروڻا چاريءَ جي دل کي گهرو گهاٽو پهچايو. هو ته اڳيئي جيئڻ جي تمنا ٿياڳي چڪو هو. هنن لاشن جي ٻڌڻ کان پوءِ هنن پنهنجا هٿيار پنوهار ڪري اڇلائي ڇڏيا ۽ پنهنجي رت ۾ ڌيان لڳائي ويهي رهيو. ٿوري وقت ۾ پنهنجي سماڏيءَ ۾ هليو ويو. اهڙي وقت ڌرشتديمن پنهنجي الوار کڻي آچاريءَ جي رت تي چڙهي بيٺو. لوڪن گهڻوئي ڏانهن ڪيون، گهڻوئي کيس ننڊ يائون پر انهيءَ طرف هن بنهه ڌيان ڪونه ڏنو. وڌانا اڳيئي لکي ڇڏيو هيو ته دروڻا چاريءَ جو موت ڌرشتديمن جي هٿان ٿيندو. انهيءَ لوح قلم جي لکڻي کي پوري ڪرڻ لاءِ ڌرشتديمن پنهنجي ٿلوار سان بزرگهه آچاريءَ جو سر اڏائي ڇڏيو. يار دواج پتر جي آتما سرڳ ڏانهن رواني ٿي ويئي. جنهن وقت دروڻا چاريءَ جا پراڻ نڪتا تنهن وقت سندس شرير مان هڪ عجيب جوابي نڪتي ۽ اها سڀني کي ڏسڻ ۾ آئي.

مهاپارت جو مهتو

مهان آهي. مهاپارت جي ڪٿا. اها ڪٿا نه رڳو مهان آهي پر سارو سارو اچرج پيدا ڪندڙ، وسيع ۾ وجهندڙ به آهي. هن اڌ رات ڪٿا ۾ انيڪ ڀان ۽ انيڪ ڏکڻ جو ورتن آهي. پر انهيءَ ڪٿا جي دؤارن وياس مهراج پٺاڻن کي اننت انادي سنائن ست جو درشن ڪرائي ٿو. اهوئي سبب آهي جو هن اتهاسڪ ڪهاڻيءَ کي جنناڌرم گرنٿ ڪري مڃيو آهي. هيءُ اٽل گرنٿ رواجي آکاڻين، ڪهاڻين، اڀياسن ۽ ناٽڪن کان بلڪل نرالو آهي. اڄ ڪالھ جي ناٽڪن، اڀياسن، ڪهاڻين ۽ چتر پٽن جو پڻ ننگ ٻئي پر ڪار جو آهي. هنن ۾ جوش پيدا ڪندڙ درسيهه ڏيکاريا ويندا آهن، رومانوڪاري

چتر پٽيا ويندا آهن. ڪهاڻي ۽ چو سورمو، ڪٿا جو مکيه
 نايڪ ڪيترن ڪشتن ۽ ڪٺالن مان پار پئي پنهنجي پريما
 سان روانه ڪري سگهيا جا ڏينهن ڪاٽيندو آهي. سندس
 جوانيءَ جا سهڻا سڏ ٿيندا آهن. انهن کي سڪانت (سڪاري)
 نائڪ ڪري سڏيندا آهن. اهڙي ڪيل کي ڏسي درشڪن
 جي وياڪل من کي آلت ۽ آرام ملندو آهي. ٻئي قسم جا ڪيل
 ٿيندا آهن دڪانت (دڪاري) ڪيل. انهن ۾ نه پهر، يون
 سڀ پاتر مڙج ۾ هوندا آهن. رڻ سنسار جا سڪهه ميسر هوندا
 آهن. سندن سمو سندر نموني ۾ پيو گذرندو آهي. اوچتو ئي
 اوچتو ڪا پل ٿي ويندي آهي، نايڪ جي هٿان ڪو اٽو
 ڍارو ڍارجي ويندو آهي. پوءِ سمورو سڪهه ڪافور ٿي اڏامي
 ويندو آهي. سورمي کي سور سختيون ۽ سهڻا سڀا پوندا آهن.
 جڏهن هو دڪ ساگر ۾ غوطا پيو ڪاٽيندو آهي، تڏهن اوچتو ئي
 ڪٿا ختم ٿي ويندي آهي. ڪيل جو آخرين ٻڌو ڪرندو آهي.
 رواجي جوش پٽدا ڪندڙ ڪٿائن جي وڏي ۾ وڏي ڪاريگري
 انهيءَ ڍنگ سان ظاهر ڪئي ويندي آهي.

راماي ۽ مهاپارم جي ليکڪن جو ڪلا شاستر نرالو آهي.
 انهن ڪٿائن جي پڙهندي اسانجي انٽر آتما تي پرياءُ پوي
 ٿو. اسانجو انتھ ڪرڻا شد ۽ پوتر ٿئي ٿو. اسين دڪن ۽ سڪن
 ٻنهي جو سواد وٺون ٿا. انت ۾ اسين انهيءَ منزل تي پهچون ٿا
 جت سڪهه ۽ دڪ پنهنجي پرياءُ ڏيکارڻ ۾ اسمرت آهن. جت
 وهناري دڪ سڪهه آتم پٽ جي پالڻ پٽڙي تي ڪو اثر نٿا
 وجهي سگهن. هو نه سڪن کي ڏسي سنرو ٿئي ٿو، نه دڪن کي
 کي ڏسي ڏري ٿو، ڪرڻو ۽ مارڻ تي اڳتي وڌندو
 رهي ٿو. جيئن کي يگ سمجهي ٿو ۽ پرياءُ جو درشن پائي ٿو.

ڪرڻ جو ديهانت

جڏهن دروڻاچار ۽ مري ويو تڏهن ڪورون جي طرف
جي راجڪمارن ڪرڻ کي پنهنجي سٺا جو سر سڻجاءُ
ڪري چوند ٿا. سندس سارڻي بڻيو مدر ديش (ايران) جو
راجا شليه. ڪرڻ هڪ پرست يودو هو. سنسار کيس مهاوير
ڪري مڃيندو هو. وري هنکي پنهنجي شڪتي ۽ ئي اٿاهه
وشواس هو. ڏر نه سندس ويجهوئي کين ايندو هو. انهيءَ
ڪري ڪورون ۾ نئون اتساهه انهن ٿيو ۽ وري پڌ آرپ ٿي.
پنهي طرفن جو تشين سان صلاح ڪئي. پانڊون هن پيانڪ
پڌ لاءِ شپ مهورت ڪڍايو. ارجن ڪرڻ تي حملو ڪيو.
ارجن کي مدد ڪرڻ لاءِ پيمسين بلڪل هنجي پٺيان ٿي هليو.
دشاسن پڪڙيو ٿي پيمسين تي مارو ڪيو ۽ مٿس خوب ٻاڻن
جو وسڪارو ڪيو. پيمسين من ۾ خوب خوش ٿيو ۽ زبان
مان عجيب آواز ڪري دل ۾ چيائ: ”هاڻي هيءُ ڪمبخت
منهنجي هٿ ۾ آيو آهي. اڄ مان اها پرلگيا پوري ڪندس
جا مون درويديءَ سان ڪئي هئي. ورهيه گذري ويا آهن
نه مان پنهنجو قسم پورو نه ڪيو آهي، پنهنجو پرڻ نه پاليو
آهي.“

پير جڻ من ۾ خيال ڪرڻ لڳو تن سندس ڪروڙ جي
آڱ پڪو کائي اٿي. جوش ۾ اچي هن سڀ هٿيار اڇلائي
ڇڏيا. جڻ چيتو پنهنجي شڪار تي جهٽ ماري پيو آهي، تن
پير پنهنجي رت مان دشاسن مٿان ٽپ ڏنو. کيس بک وجهي
مٿي کڻي ڪري پٽ تي پٽڪائي اڇلايا ۽ سندس هڏ ڪڍ
پڇي وڌائين. جوش ۾ اچي پير چيو: ”پاپي پسون! ڇا هيءُ
آهي اهو اڀاڳو هٿ جنهن درويدي جا وار پٽيا هئا؟ اجهو
مان پنهنجي ٻانهن پاڙون پٽي اڇلايان ٿو، ڏسان تو ڪير ٿو
تو کي بچائڻ لاءِ اڳتي وڌي.“

روڏندي پيمسڻ هي شبد اچار يا ۽ دشاسن ڏانهن شوخ
 نظر ڪري، سندس ٻانهن پتي ڪري جڳ جي ميدان ۾
 هڪ طرف اڇلايا. پوءِ هن ٿيرهن ورهيه اڳ جيڪو پيانڪ
 قسمر ڪيو هو، سو پورو ڪيو. جئن شڪاري جانور پنهنجي
 شڪار جي رت چوسيندو آهي، تنهن هن دشاسن جي رت
 چوسي. پوءِ هن رت ۾ رنگيل زمين تي بهي ٺهندي زور
 سان چيو ”هائو! مان پورو ڪيو پنهنجو ڀرڻ جو هن دشت
 جي بابت مون پنڌرهن ورهيه اڳ ڪيو هيو. هاڻي باقي
 دريودن جي بابت ڪنيل قسم کي پورو ڪرڻو آهي. بگ ويدي
 تيار آهي. ڀل اها صديءَ جي بڪري به اچي.“

پيمسڻ جو هيءُ ناچ ڏسي، سندس هي شبد سٺي سڀني
 کي ڌرڙي اچي ويئي. خود مهارڻي ڪرڻ به هن قسم جي
 ڪروڙ ۽ هٿسائڻ پري مستي ڏسي ڏٺو ڪڇي ويو.

ڪرڻ جو هيءُ حال ڏسي شليه کيس هن ريت چيو:
 ”باڪل ڀرو نه ٿي، ڪا به اهڙي ڏيکاري نه ڏج جنهن مان
 اهو گمان پيدا ٿئي ته تون ڏکي ويو آهين. تون ويڙهه
 آهين. تون پنهنجي شان وٽان وهنوار ڪر. دريودن جي دل
 ٽٽي پيئي آهي، هو ڪنهي رهيو آهي. اهڙي وقت ۾ ته هنجي
 دل وٺڻ گهرجي. توکي ته ڪنهن به ريت دل لوڙهڻ نه گهرجي.
 دشاسن جي مرڻ کان پوءِ ساريءَ سڱنا جون تو ۾ اڪيون آهن.
 هاڻي توکي ئي سارو بار کڻڻو آهي. ويڙهه ڏي عيان ڏوٻڻو
 لڙي يا نه ويڙهڻيءَ کي پراپت ڪر يا هن سنسار ۾ اهر
 ڪير ٿي پاء.“

شليه جي هنن شبدن ڪرڻ جي ڪو مايل هردي ڪمل
 ۾ نقون الساهه پيدا ڪيو. سندس اڪيون ڪروڙ وچان ڳاڙهيون
 ٿي پيون. سندس لڙڪ لڙي آيا هن شليه کي آڳيا ڪئي
 ته رت کي سڌو ارجن جي طرف ڪاهي هلي.

هاڻي اهو تائين دريوڌن وٽ اچي، ڏاڍي ۽ گنجير تان سان چيو ”يڏ تمام گهڻو وقت هلي آهي. لڙائي ۽ سيني کي بيزار ڪيو آهي. مٿي هن پيانڪ پر ٻاڏي آئيندڙ ويڙ وروڌ کي بند ڪر ۽ ٻانڊون سان صلح ڪر. ختم ڪر هن جهڳڙي کي.“ دريوڌن ورائيو: ”چا تو هن هٽيلي شوخ طبع پيمسڻ جا لفظ ڪون ٻڌا؟ ڏٺو نه هن ڪئن هڪ شڪاري ۽ پڪي ۽ جيان انساني خون پيتو. هن ڪئن منهنجي پياري پراڻا دٻاسن جي پيريل جهڙيل شير تي ناچ ڪيو. هن کان پوءِ صلح جون ڳالهون ڪرڻ پڪار آهن. آچار به پٿر! سڀاڻو آدمي ٿي تون اهي اڃا پون ڳالهون چو ٿو ڪرين؟“
 تنهن کان پوءِ دريوڌن سٽا کي نئين نموني بهاري حملي ڪرڻ جو حڪم ڏنو.

هاڻي وري خونخوار لڙائي شروع ٿي. سوريه پٿر ڪرڻ هڪ نئون ڪمان ڪشيو. کان چا هو، هڪ آڱ جو اُلو هو. جيئن ڪارو نانگ زهر ڀريل ڦڻ ڪڍندو آهي، تنهن هيءُ تير ارجن جي طرف نڪو نڪو اڏامڻ لڳو. اهڙو زهر ڀلو تير ارجن تان گسي وڃي، انهيءَ لاءِ ڪرشن رت کي اهڙي ۽ ترتيب سان هلايو، جو انجا چاڪ سڄيون ساريون پنج آڱريون زمين ۾ پيهي ويا. انهيءَ ڪري اهو تير ارجن جي مٿي کان گسي ويو، پر سندس ٽوپ کي اڏائي ويو. انهيءَ ڪري ارجن کي ڏاڍو شرم آيو. هن غصي ۾ ڀرجي ڏانڊيو تي هڪ ٻاڙ اٽڪايو. هاڻي ڪرڻ جو سمو اچي پورو ٿيو هيو. مڙو هنجي سر مٿان نچي رهيو هيو. سندس رت ڇڻو ڪيو چاڪ گپ ۾ گهي پيو. اڳڪٿي به اهائي هئي. ڪرڻ چاڪ کي گپ مان ڪڍڻ لاءِ هيٺ لٿو.

ڪرڻ هن اوستا ۾ ارجن کي هن ريت عرض ڪيو ”به منت ترس. مون کي پنهنجو رت ڇڪڻ مان ڪڍڻ ڏي. تون هڪ ويڙ پرش آهين، تون ڌرم جو ڄاڻو آهين. مون کي پڪ

توڪي خوشي ڪانه ٿي ٿي؟ تون ڪهه ڪهه ڪري ڪلين ڪونه ٿي؟ ياد ڪر ته تود روپڏي ۽ ڪي ڇا چيو هيو. ڇا تو کيس ائين ڪونه چيو هيو ته تنهنجا پتي هاڻي توکي بچائي نٿا سگهن وڃ وڃي ڪري پيو مڙس ڪر؟ عجب آهي ته ڇا زبان هڻڻا لفظ ڪڍندي ٻڌي نه مئي، سا زبان اڄ ويڻ جي ادارا جي دهائي ڏيئي رهي آهي! جڏهن اوهانجي ۽ سڄي ٽوليءَ گڏجي ڪري ٻالڪ اڀيهينوءَ تي حملا ڪيو ۽ کيس بي رحميءَ سان ڪٽو، لڏهن ويڙ پُرسن جو ڌرم ۽ مريادا ڪٽي ڪم ٿي ويا هئا؟ هي پاڻي اڄ نياءَ ۽ ويڙ ڌرم جون ڳالهيون نه ڪر. تو پنهنجي حياتيءَ ۾ مريادا، نياءَ ۽ ويڙ ڌرم جي ڪڏهن به عزت ڪانه رکي آهي. تون انهن اوچ پاونائن جو سدا ڪوس ڪندو رهيو آهين.”

ارجن همت ڪري ڪرڻ ٿي حملو ڪري، انهيءَ لاءِ ٿي ڪرڻ هن ريت ڪرڻ ڪي ڏوراپا ٿي ڏنا. ڪرڻ ڪي همت ڪانه ٿي جو ڪري ڪو جواب ڏي. هن شرم وڃان ڪٽ ڪري هيٺ ڪيو. گپ ۾ گتل رت جي چاڪ جي پچر ڇڏي هور رت ٿي چڙهي ويٺو. پوءِ پنهنجو ڏنش موڙي هڪ ٻاٺ پوريءَ ريت چٽي زور سان ارجن ڏانهن چوڙيائ. هڪ ڪرڻ لاءِ ارجن وائڙو ٿي ويو. اهڙيءَ طرح ڪرڻ ڪي ڪجهه وقت ملي ويو، جنهن ۾ هو وري ٽپ ڏيئي چاڪ ڪي گپ مان ڪڍڻ لاءِ سعيو ڪرڻ لڳو، پر هنڪي جيڪو سراپ مليل هو، تنهنڪان چوٽڪارو پاڻ سندس شڪتيءَ کان ٻاهر هو. اڄ پاڻ ڪرڻ کان موڪلائي ويو هيو، هن هزارين ڪوششون ڪيون، پر رت جو ڦيٽو گپ مان نه نڪري نه نڪتو. پوءِ هو انهن منترن کي ياد ڪرڻ لڳو، جيڪي هن پُرسرام کان شڪتي شالي استرن هلائڻ لاءِ سکيا هئا. پر پُرسرام جي اڳڪٿيءَ انوسار سندس سمر ٿي ڪم ٿي چڪي هئي. اتي ماڏو ۽ ارجن ڪي چيو: ”وڌيڪ وقت نه وڃاءِ،

انهنجو نير چوڙ ۽ پنهنجي هن ٻاٻي شتروءَ کي پورو ڪر.“
 ارجن جو من هپڪيو ٿي. سندس هٿن اهڙو ڪم ڪرڻ
 نٿي چاهيو جو وري ڌرم جي وروڌ هجي. پر جڏهن ڪرشن
 هنکي آڳيا ڪئي، تڏهن وياس جي چوڻ موجب، ’ارجن
 ڀڳوان جي آڳيا سوڀڪار ڪئي. ۽ هڪ کان ڪشي راڌا پتر
 جو سر ڌڙ نان ڌار ڪيو.’

سچ نه وياس جي اڇا ڪانه هئي ته هن ڪڏي ڪم جي
 جوابداري ارجن جهڙي مريد واري وري جي مٿان اچي.
 انهيءَ ڪري هو چويٿو ته ڪرشن ارجن کي هن ڪم ڪرڻ
 لاءِ اُڪسايو ۽ انهيءَ وقت ڪرڻ کي ماريو جڏهن هو رت
 کي گپ مان ڪڍڻ لاءِ مٿا موٽا هڻي رهيو هيو. انهيءَ زماني
 جي مريدان موجب ۽ انهيءَ وقت جي معتبر رواجن موجب
 ارجن جو هيءُ ڪم بلڪل غلط هو. مريدان جي انگنهن جي
 جوابداري سواءِ ڀڳوان جي ٻيو ڪير ڪٿي سگهندو؟

سموريءَ ڳالهه مان هڪ سکيا ملي ٿي ته هنسا ۽ ڀڄڻ دُواران
 اڌم کي روڪڻ جي ڪوشش ڪرڻ وڻڻ آهي. ڌرم جي
 خاطر نه جيڪڏهن زبردستيءَ ۽ ڏاڍاپ جي وسيلي جنگ
 جيتري نه به گهڻي پاپ ڪرڻا پوندا ۽ لٽي پٽي پاپ ٿي وڌندو.

[۹۲]

دریودن

ڪرڻ جو موقع ڏسي دریودن حد کان وڌيڪ غمگين
 ٿيو. دریودن جي دل کي ڏسي ڪرپاچاره جي من کي
 گهرو گهاٽو ٿيو. آچاره دریودن کي چيو: ”لوپ ۽ لالچ
 هر قاسمي اسان منتر تي حد کان وڌيڪ ٻار رکيوسي. هنن
 مترن بنا ڪرڪڻ ڪنهن جي هيٺي وڏي جوابداري پنهنجي

مٿان هموار ڪئي ۽ پنهنجو فرش پاليندي، اسان جي غاٽر
پنهنجو سر به هومي ويا. اهڙيءَ ريت يڌڪيتر ۾ لڙندي هو
وڃي ڪئي پراپت ڪري ويا. هاڻي اوهان لاءِ هڪڙو نئي
رستو ڪاٺيل آهي. اوهان کي باندون سان صلح ڪرڻ گهرجي.
هي راجن! هن ستياناسيءَ لڙائيءَ کي وڌيڪ نه دلایو.“
جيتوڻيڪ دريوڌن هر ريت مايوس ٿي چڪو هو ته به
کيس هيءَ صلاح ڪانه آڙي.

هن آچار به کي چيو: ”شايد ڪو سمهڻو جڏهن ائين ڪرڻ
واجب ٿئي ها. اهو وقت گهڻو اڳ گذري چڪو آهي. بنهي ڌرين
جي پيارن پريتنن جا خون ٿي چڪا آهن؛ رت جا درياءُ
وهي چڪا آهن. اهڙا پاپ ٿي چڪا آهن، جن جو ڪو پراشچ
ٿي نٿو سگهي. جيڪڏهن مان پنهنجي جان بچائڻ لاءِ جنگ
بند ڪندس ته دنيا منهنجي منهن ۾ ڌوڙ وجهندي. هڙي
بي شائستيءَ ريت حياتي بچائڻ سان ڪهڙو سک ملندو؟
منهنجا پيار ۽ مت مانت مري چڪا آهن. هاڻي صلح ڪري
راج هٿ ڪبو ته من کي ڪهڙو سنتوش ملندو؟“

جڏهن دريوڌن هي شبد چيا تڏهن سيني سپاهين هنجي
واه واه ڪئي. سيني سندس ڳالهه جو سمر ٿي ڪيو. پوءِ
شاهه کي چوندي سر سڻائي ٻڌايائون. شايد جوشن ۾ هو بلوان،
همت ۽ وڙتا ۾ وري هو انهن ڀڄڻ جو مت هو، جيڪي
لڙندي وڃي ڪئي پراپت ٿي چڪا هئا. هاڻي شاهه پنهنجي
نموني سڻا جا ويوه ٻڌا ۽ زوردار لڙائي لڳي ويئي.
باندون جي طرفان يڌڪيتر خود شاهه کي حملو ڪيو. هن
وقت شاهه يڌڪيتر بلڪل ڪومل ۽ شانت رهيو هيو. هاڻي هو
ڏاڍي جوش سان لڙڻ لڳو. اهڙي اوچتي تبديلي ڏسي
سڀ اچرج ۾ پئجي ويا.

ڪجهه وقت پئي ڌريون ات مت بينيون هنيون. يڌڪيتر
هاڻي پنهنجو پالو شاهه ڏانهن اڇلايو. اهو پالو وڃي شاهه کي

ٻيو ڪو به ڪم ڪونه ٿيڻ ڇوڪر جي ڏانهن ڏيکاري ٿو. ان جو چوڻ آهي ته ڪو به ڪم ڪونه ٿيڻ ڇوڪر جي ڏانهن ڏيکاري ٿو. ان جو چوڻ آهي ته ڪو به ڪم ڪونه ٿيڻ ڇوڪر جي ڏانهن ڏيکاري ٿو.

ڪورون جو هي آخري مٿان پوڏو مري ويو. انهيءَ ڪري ڪورون جي سٺا جي سموري اميد ۽ آس ختم ٿي ويئي. انهيءَ هوندي به ڌر تراشڻ جا جيڪي باقي پٽ بچيا هئا، تن سڀني گڏجي ڪري پيمسڻ تي عملو ڪيو. پيمسڻ سڀني کي پڇاڙي پورو ڪيو. وايو پٽر پيمسڻ ٺهرڻ ورهيه سانده ڌر تراشڻ جي پٽن لاءِ پنهنجي اندر ۾ ڌڪار سانڍي رکي هئي. جنهن ڏينهن درو پڌيءَ جي کلي دربار ۾ بي عزلي ٿي هئي، تنهن وقت کان وٺي سندس من ڪروڙ ۽ دويش ۾ ٻي چليو. پيمسڻ هڪ پياڙڪ ٺهڪ ڏٺو ۽ چيو ”منهنجي حياتي اجائي ڪانه ويئي آهي. پر هاءِ دريوڏن اڃا جيترو آهي.“

هاڻي شڪنيءَ سهديو جي دستي تي چڙهائي ڪئي. سهديو هڪ تلوار جي شڪل جو لکيءَ ڌار وارو ٿير چوڙيو. جنهن هن هيءَ ٿير چوڙيو، تنهن هن هي لفظ وائون ڪڍيا: ”اي مورڪ وٽ هيءَ پنهنجي مهاڀاپ جو قل.“ ٿير سڌو وڃي شڪنيءَ جي ڳچيءَ کي لڳو. شڪنيءَ پنهنجي دماغ مان سوين سازشون ٺڪتيون هيون، پنهنجي سڀي ڌر کان ڌار ٿي پيئي ۽ سندس مٿو ڦرندو وڃي مٽيءَ ۾ پيو.

هاڻي دريوڏن پنهنجي ڀڳل ٺٽل سٺا کي وري کڙي ڪرڻ لاءِ ڏاڍو پارا پتوڙيو. پڇاڙيءَ ۾ پنهنجي گدا هٿ ۾ کڻي هڪڙي تلاءَ ڏانهن هليو ويو. سندس سارو شرير آڱر جيان جلي رهيو هو ۽ پاڻيءَ جي کيس سخت ٻاڙ لڳل هئي. جنهن دريوڏن پنهنجي گرمي گهٽ ڪرڻ لاءِ پاڻيءَ ۾ گهريو، تنهن چيو ”گياني وڌر کي خبر هئي ته ڪهڙو نتيجو ٿيندو ۽ هن اسان کي خبردار ڪيو هو.“

وقت گذري ويٺل کان پوء جيڪو عٿل اچي، سو ڪنهن به ڪم جو ڪونه ٿيندو آهي. گهوڙي جي چورائڻ کان پوءِ طبياعي جو در بند ڪرڻ بلڪل بي سود آهي. جيڪو نير پٽي پڪو آهي سو موٽي نيرڪش ۾ ڪونه ايندو. ڪيل ڪم ضرور پنهنجو ڦل ڏيندو. انهيءَ جو پوکڻ ضرور پوکڻو ٿيندو. اهڙي سرشتيءَ جو نير آهي.

يدشتر ۽ سندس ڀائرن خوب دريودن جو پيڇو ڪيو. ها مڙڻ موٽڻ جي هو سندس پٺيان پيا ۽ ليڪ اچي انهيءَ لاءِ ٽي پهتا جت دريودن پنهنجي شريڙ کي منڍي ڪرڻ لاءِ پيو هو.

يدشتر چيو: ”دريودن ڪل ۽ جانيءَ کي ناس ڪرڻ کان پوءِ تون هن لاءِ ۾ لڪي ڪري پنهنجي جان بچائي سگهندڙ ڇا؟ ٻڌاءِ هاڻي تنهنجو غرور ۽ هٿ ڪيڏانهن ڪم ٿيو آهي؟ توکي لڄ ڪانه ٿي اچي؟ نڪري آءُ ۽ اچي لڙائي ڪر. ڪٿري ڪل ۾ آئين ٿي ڇا تون جنگ ۽ موت کان بچين ٿو؟“

ڌرم پٽر ڄاڻي ۽ شيد دريودن جي دل ۾ ڪنڊن جيان ويٺل لڳا. هن جواب ۾ اٿيو ”ڌرم پٽر مان هٿ پنهنجي جان بچائڻ لاءِ ڪونه اچي لڪو آهيان. مان ڊپ وچان هٿ ڪونه آيو آهيان. منهنجي ساري بدن ۾ آڱر جلي رهي آهي. انهيءَ کي وسائڻ لاءِ مان هٿ پاڻيءَ ۾ اچي وينو آهيان. مون کي نڪي موت جو ڌڙ آهي، نڪي جيئڻ جو چاهه. لڙان ته ڇا لاءِ لڙان؟ جن پدارثن لاءِ مان لڙيس ٿي، سي سڀ ڪم ٿي چڪا آهن. منهنجا سڀ وفادار دوست ۽ مٿر ڪال پڳوان جو بک ٿي چڪا آهن. منهنجي من مان راج جي ايلاشا اڏامي ويئي آهي. مان هيءُ سمورو سنسار توکي سپرد ڪريان ٿو. هاڻي تنهنجو ڪو به مخالف ڪونه آهي. بنا ڪٽڪي جي خوب ويهي راج مان.“

”واهه واهه هيءُ آهي تنهنجي ادارت. جڏهن اسان توکي

آزبون نيزاريون ڪيون ته صلح ڪري، تڏهن تو اسان جي
 آڇ ڪي ڏڪاريو ۽ ڇيو ته بنا جنگ جي، سڙي ۽ جي جهنب
 جيتري به جاءِ ڪونه ڏيندس. هاڻي ڇڏين ٿو ته ڀل سمورو
 راج ڪڍو، اسان راج ۽ ڌرتيءَ لاءِ لڙي ڪونه رهيا آهيون.
 ڇا مان توکي تنهنجن سمورن ڀائرن جي وچور وري ٻڌايان؟
 تو جيڪي اسان تي اڻياچار ڪيا، تو جيڪا درويديءَ سان
 جٺ ڪئي تنهنجو پرائيسٽ توکي پنهنجي جان ڏيئي ڪرڻو
 پوندو.”

هاڻي ڪورون جي لشڪر جو ڪوبه سڃاڻپي ڪونه رهيو
 هو. بن نيتا جي سپاهي تترتر ٿي هيڏانهن هوڏانهن ڀڄڻ
 لڳا. سويارا پابندو خوشيون ڪندا انهن جي پٺيان پيا ۽ هڪ
 هڪ ڪري انهن کي ماري ختم ڪيائون.

سنجيه ڌرتراشٽر کي لڙائيءَ جو بيان ٻڌائيندي چيو:
 ”راجن! اهڙيءَ ريت توهانجي طرفان لڙندڙ سڃاڻپي جون يارهن
 اڪشهوڻيون ختم ٿي ويون. انهن هڪ هزار راجائن مان، جن
 پنهنجي شڪتيءَ جي پرزي اوهان جو پاسو ورتو هو، تن
 مان رڳو دريوڌن اچي بچيو آهي. هوبه سخت گهايل ۽ مور چٽ
 ٿيو پيو آهي.”

سنجيه وڌيڪ چيو ”جڏهن دريوڌن ڌرم پتر جي واٽان
 هڙا ڏکڻيندڙ وڃن ٻڌا، تڏهن هو يڪدم پنهنجي گدا ڪٽي
 ٻاڻيءَ کان ٻاهر نڪري آيو.”

درڀاڳي دريوڌن چيو ”مان اڪيلو آهيان، انهيءَ ڪري
 اوهان مان به هڪ هڪ ڪري مونس لڙڻ لاءِ اچي. مان
 هڪ آهيان اڪيلو، ٻيو آهيان اڪل، ٽيون منهنجو سمورو
 شرير قتيو پيو آهي. مونکي پڪ آهي ته اوهان پنهنجي گدا جي
 ڪري مون تي منمو ڪونه ڪندا.”

دريوڌن جا هي لفظ ٻڌي ڌرم پتر هن ريت ڇڄندڙن

لشطن ۾ چيو ”جيڪڏهن گھڻن کي گڏجي ڪري هڪ ئي
 حڪم ڪرڻ غير واجب آهي، ته مهر ٻائي ڪري ٻڌاء ته اڪيلي
 ايمپيوءَ تي ڪٿن حڪم ڪيو هو ۽ ڪٿن حڪم ڪيو ويو؟
 ڇا جڏهن اهو اڪيلو ٻار اوهان جي انبوهه جي وچ ۾ بيٺو
 هو تڏهن هيٽرن سارن مهارئين گڏجي ڪري تنهنجي صلاح
 سان ئي ته هن جي مٿان حملو ڪيو هو. تڏهن ڌرم ڪيڏانهن
 کنڀ پائي اڏامي ويو هو؟ جڏهن آدمي مصيبت ۾ مبتلا
 ٿيندو آهي، تڏهن کيس ڌرم ياد ايندو آهي ۽ هو ٻين کي
 چوندو آهي ته ڌرم جي رستي تي هلو، ويڙهه ڇڏي
 نه ڪريو. اتي زهر آيو ۽ اسان مان انهيءَ کي چونڊ جنهن
 سان تون لڙڻ چاهين. لڙ، خوب لڙ. يا ته سويارو ئي راج
 ڪماء يا سرڳ ڌام ڏانهن ٻڌار.“

پوءِ پيمسين ۽ دريوڌن پاڻ ۾ لڙڻ لڳا. سندن گڏائون
 هڪ ٻئي کي لڳي نڪاء ڪرڻ لڳيون. ٻڙيءَ جون چڻگيون
 ٻڙن انهن گڏائڻ جي نڪائوڪيءَ ڪري ٻڌا ٿيون. دريوڌن
 ۽ پيمسين شڪتيءَ ۽ ڪشلتا ۾ هڪ ٻئي جي مٿ هٿا. انهيءَ
 ڪري هيءَ دؤر نه ٻڌو گھڻو ئي وقت هلندي رهي.
 چوڌاري جيڪي آدمي بيٺا هئا تن ٻئي بھت مباحشو
 ڪيو ته ڏسون ته ڪير ٿو کٽي. اتي ڪرشن ارجن کي چيو ته
 ”پيمسين راج سيا ۾ قسم کنيو هو ته هو دريوڌن جون سٿرون
 ڀڄندو. اهو قسم اڄ هو ضرور پورو ڪندو. پيمسين هيءَ
 لفظ ٻڌا ۽ کيس درويديءَ جي بي عزتيءَ جي ڳالهه اچي ياد
 پئي. شينهن جيان ٽپ ڏيئي هن دريوڌن جي سٿرن تي
 ٻڙهنجي گدا نڪاء ڪئي. دريوڌن جون سٿرون ڀڄي پيون
 ۽ دريوڌن زخمي ٿي مرليڪ حالت ۾ ڌرتيءَ تي ڪري
 پيو. پيمسين پنهنجي شتروءَ جي پٺ پيل شير تي ٽپ ڏيئي
 چڙهيو، سندس سر کي لتاڙيائين ۽ پياڪ ناچ ڪرڻ لڳو.
 ڌرم راج پيمسين کي ٽوڪيندي چيو ”پيمسين هاڻي بس

تون پنهنجو بدلو چڪائي چڪو آهين. دريوڌن راجڪمار
هي. هو اسانجو سؤت آهي. تنهنجي لاءِ واجب ڪونه آهي
هنجي سر کي پيرن هٿان لتاڙين.

الي ڪرشن چيو ”جلد ئي هن ڀاڱي جو ڀاڱو پڪي پرواز
ڪري ويندو. دريوڌن ۽ سندس سمورا ساٿي ختم ٿي چڪا
هن. ڀانڊو پٽرو! هاڻي هٿ ٽرسٽ اڃا پيو آهي. هلو هلي پنهنجا
ڌڻ سڀاليو.“

جڏهن ڪرشن هن ريت چيو تڏهن دريوڌن جو منهن
ڌڪار ۽ ڪروڙ جي ڪري ٽپي ٻاهه ٿي ويو. هن ڪرشن
ڏانهن منهن موڙي چيو: ”توانهن وٽن ڪي، جيڪي ڌرم
يڌ جي ليمن موجب لڙي رهيا هئا، تنڪي نيچ اٽڪلون
ڪري ماريو آهي، جيڪڏهن مريادا ۽ نيم انوسار يڌ ڪرين
ها ته پيشمر، دروڻا چاري يا ڪرڻ کان جنگ کڻي ڪونه
سگهين ها، توکي ڪا لڄ ۽ ڏري آهي يا بالڪل نرلڄ
ٿي چڪو آهين؟“

مرنڊي سمي ٻه دريوڌن جي دل ۾ پنهنجي ڪرڻون
لاءِ ڪو پڇتاءُ پيدا ڪونه ٿيو.

ڪرشن وراڻيو ”دريوڌن! تون اڃا پيو پين تي ڏوهه هڻي
رهيو آهين. غرور ۽ لوڀ وچان تون انيڪ ڀاڱا ڄا ڪم ڪيا.
اڄ تون انهن جو ڦل پوڳي رهيو آهين.“

دريوڌن جواب ۾ چيو ”اي ڪمبخت! جڏهن مان جيئرو
هيس تڏهن مان هڪ دٻڊڀي وارو راجڪمار هيس. مان
ادار دل مٿر هيس ۽ پيانگ شتر هيس. مان دنيا جون سڀ
موجون ورتيون آهن. اهي موجون جن لاءِ راجا لوڪ اڃا پيو
سڪندا آهن ۽ جيڪي ديوتائون به پسند ڪندا آهن، سي
مون وٽ پوري طرح ميسر هيون. مان مران به وٽ پرشن بيان
ٿو. اهوئي ڪترين جو شان آهي، مان ويوڪتيءَ کي پراڻت
ڪري رهيو آهيان. مان سرڳ ڏانهن وڃي رهيو آهيان جت

منهنجا پاڻر ۽ مٿر جيڪي مون کان اڳ مري چڪا آهن،
 منهنجي آڱ آڏر ڪرڻ لاءِ ترسيا ويٺا آهن. اوهين هٿ مٿ
 لوڪ ۾ ٻيا آهيو. اوهانجو منورث سڌ ڪونه ٿيو آهي ۽ سڀ
 ڪٿري لوڪ اوهان کي ڌڪار جي نظر سان ڏسي رهيا آهن.
 منهنجون ٽنگون ڀڄي چڪيون آهن. مان بي وس ٿيو ڌرتيءَ
 تي لٽيو پيو آهيان، انهيءَ حالت ۾ پير منهنجي مٿي تي پير
 رکيو ته ڇا ٿيو؟ مونکي انهيءَ ڳالهه جي پراڻو ڪاڏو آهي.
 اجهو ٿورن ئي منٽن کان پوءِ ڳجهون ۽ ڪاڏو به پنهنجا پير
 منهنجي سر تي رکندا.

جڏهن دريوڏن هيءَ واک مڪه مان ڪڍيا، تڏهن ديوتائن
 سر ۾ لوڪ مان مٿس گلن جي ورکا ڪئي، حد کان وڌيڪ
 لوپ جي ڪري دريوڏن غلط رستي تي هليو، انهيءَ ڪري
 ڪروڙ ۽ ڪٿي ڌرم ورڌ ڪرم پيدا ٿيا. انهيءَ هوندي به
 هر ڪنهنکي مڃڻو پوندو ته دريوڏن جي همت لاثاني هئي.

[۹۳]

ڀانڊون جو شرمسار ٿيڻ

اڃا ڪروڙ ڪيتر جي جنگ پوري نه ڪين ٿي هئي ته ڪرشنا
 جو وڏو ڀراتا هلڌر، بلرام، نيرٿ ڀاترا پوري ڪري اچي
 اتي پهتو. هو انهيءَ وقت آيو جنهن وقت پير ۽ دريوڏن
 خوارخوار ٿي م مشغول هئا. هن ڏٺو ته پيرمين موٽمار ڌڪ هڻي
 دريوڏن جون سڌون ڀڄي وڌيون آهن. انهيءَ ئي بلرام کي
 ڏاڍي ڪاوڙ آئي ڇاڪاڻ جو ڪم ۾ ڪم ڪري هيٺان ڌڪ هڻڻ
 دونديت جي نيمن جي برخلاف هو.

هن جوش ۾ اچي چيو، ”لنٿ هجي اوهان سڀني کي،
 ڪوبه ڪٿري وٽ ڪڏهن ڏن جي هيٺان ڌڪ هڻندو آهي؟“

پيمسین بلڪل نرلج ٿي ٻڌ ڇا نيمر ڀڳا آهن. ”پوءِ ٽڪڙو
 ٽڪڙو ڪرڻ وٽ وڃي چيائ: ”تون هن قسم جون ڳالهيون
 چپ ڪري ڏسين ٿو ۽ سهين ٿو، پر مان هن پرڪار جي
 واهيات، ٺڪمي لڙائي ڏسي نٿو سگهان.“ ائين چئي هو
 پنهنجو هر مٿي کڻي، ڏوهاري پيمسین ڏانهن وڌيو. ڪرڻ
 وڌي ۽ مشڪلات وقت سدرڻ چڪر ڪم ۾ آڻيندو هو ۽
 بلرام وري اهڙي وقت پنهنجو هر هٿيار هلائيندو هو.
 بلرام کي پير جي طرف ڀڄندو ڏسي، ڪرڻ ڏکي
 ويو. اڳتي وڌي هنکي روڪيندي چيائ: ”پانڊو اسانجا
 ويجهو ماٺ ۽ مٽر آهن. دريوڌن ساڻن نه سهڻ جهڙيون
 جنهيون ڪيون آهن. جڏهن راج سڀا ۾ درويديءَ جي بي عزتي
 ڪئي ويئي هئي، تڏهن پيمسین قسم کڻي وڌي واکي چيو
 هو: ”هڪڙي ڏينهن جنگ جي ميدان تي مان دريوڌن جون
 ٻئي سئرون ڀڄندس ۽ کيس ٻه جو منهن ڏيکاريندس.“ هن
 اهو ٻڌ گھير ٿا پورو ڪ ڪيو هو ۽ سڀني کي انهيءَ جي خبر
 آهي. ڪترين جو ڌرم آهي ته پنهنجو چوڻ پورو ڪن. ڪاوڙ
 ۾ اچي گمراهه نه ٿي ۽ هنن ٺارڙاڻ پانڊو پٿرن سان اٺيا نه
 ڪر. پير جي ننڍا ڪرڻ کان اڳ انهن سڀني اڻڀاڄارن جو
 ويچار ڪر، جيڪي ڪورون پانڊون سان ڪيا آهن.
 ڪنهن به ڪرم جي نيتي ۽ انيتيءَ جو ويچار رکڻو آهي ۽ ڪرم
 کي ڏسي ڪري ڪرڻ نه گهرجي. مگر انهيءَ ڪرم کان اڳ
 جيڪي به ان سان لاڳاپو رکندڙ ڳالهيون ٿيون آهن، تن سڀني
 کي ڌيان ۾ رکڻ ضروري آهي. بيءَ حالت ۾ بلڪل بي
 انساني ٿيندي. فلاڻو ڪم واجب آهي يا غير واجب آهي،
 تنهنجو فيصلو انهيءَ ڪم کي لاڳاپو رکندڙن واردان کان جدا
 ڪري، ڪري نه سگهيو. ائين ڪبو ته وڏو اٺيا ٿيندو،
 ڪلجڪ اچي ويو آهي. ڪلجڪ ۾ اڳين ڇڪن جا نيمر هلي
 ڪونه سگهندا. جنهن پايي ۽ شتروءَ پيمسین جي حياتي سازش

ڪري ختم ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي، تنهنڪي هيٺان ڏک
 هٽڻ ۾ پيمسڻ ڪو ڏوهه ڪونه ڪيو آهي. جڏهن ايمينو
 گھٽن آدمين جو اڪيلي سر مقابلو ڪري رهيو هو، تڏهن
 دريوڏن جي چرچ ٿي ڪرڻ پٺيان ٻئي ٻار هلائي ايمينو
 جو ڏٺس ڀڳو هو، ائين جي نوجوان بت ڪي ڪئن مارڻو
 ويو؟ هو مٿان م اڪيلو هو، سندس ڏٺس ڀڄي چڪو هو.
 سندس رت تي ڪارتي چڪو هو، تڏهن ڪيترن دريوڏن
 گڏجي ڪري ڪائونٽن جيان هنڪي ختم ڪيو، دريوڏن جنم
 کان وٺي پاپ جا ٿي ويچار ڪندو رهيو آهي. هو هميشه
 ٺڳي ٿي ڪندو رهيو آهي. هنجي ڪري سندس ڪل
 جو ناس ٿيو آهي. اهڙي آدميءَ کي مارڻ ۾ پيم ڪونه ڏوهه
 ڪونه ٿو ڪري. پيمسڻ ڇپ ڪري اڻپاڇا سٺا ۽ سڄا سارا
 ٽيرهن سال هن پنهنجي ڪروڙ کي اندر ۾ سانڍي رکيو.
 دريوڏن کي پوري ٻار هئي ته پيمسڻ پڻ ڪيو آهي ته
 هو سندس سڙون ڇڏي ۽ کيس قتل ڪندو. جڏهن دريوڏن
 هنن دڪانن ۾ پانڊون کي ٽڙائي لاءِ لڪاريو تڏهن کيس ڄاڻ
 هئي ته هو پيمسڻ کي پنهنجي پڻ پوري ڪرڻ جو موقعو
 ڏئي رهيو آهي. انهيءَ ڪري پيمسڻ جي هن ڪر کي انياءَ
 نه ڪوئي سگهو.“

ڪرشن جا دليل ٻڌي ٻارام جو ڪروڙ گهٽ ٿيو، پر
 سندس رائي ۾ ڪو فرق ڪونه آيو. هن هنريٽ پنهنجو وڃاڻ
 ظاهر ڪيو. ڇي: ”ٻارام ڪرشن تون ڪجهه نه ڪري ڇڏين
 مون کي وشواس آهي ته دريوڏن کي پرلوقه ۾ اهو سر ڀڳو ملندو
 جت پوڏا ويندا آهن. پيمسڻ جي جس تي هميشه ڪارهن
 جو ٽڪو لڳو رهندو. گدا پڻ جي نيمن کي ٽوڙڻ ڪري
 سنسار سدائي سندس ننڍا ڪندو رهندو. جنهن هنڌ اهڙو
 انياءَ ٿيو آهي، اتي مان هڪ ڪٺ به نه رهندس.“ ائين چئي
 ٻارام سڌو دواڙڪا ڏانهن روانو ٿي ويو.

انهيءَ وٻر يڏستر چپ چاپ ويٺو رهيو. انهيءَ ڪري ڪرڻا کيس چيو: ”يڏستر تون به نه ڪجهه ڪڇ. ايتري چپ چو ساڌي انهيءَ؟“ يڏستر ورائيو: ”ماڙو! مونکي اها ڳالهه نه وڻي جو پيمسڻن اڌ مٽي دريودن جي سر کي پيرن هيٺان لٽاڙيو. مان سمجهان ٿو ته اسان جي پريوار جو جس ۽ ڪير ٿي ختم ٿي چڪي آهي. اها ڳالهه برابر آهي ته ڪورون اسان تي ڪيئي ظلم ڪيا آهن ۽ اسانکي انيڪ ڪشت ڏنا آهن. اها به مونکي خبر آهي ته پيمسڻن جي من ۾ ڪروڙ ۽ ڏک جو سمنڊ چوليون هڻي رهيو آهي، انهيءَ ڪري مان کيس گهڻو ڏوهه ڏيڻ لاءِ تيار ڪونه آهيان، ائين برابر آهي ته ڪروڙ ۽ جوش وچان پيمسڻن ڀرڻ ڪيو هو. هاڻي دريودن مري ويو آهي، دريودن ۾ لوپ ۽ لالچ جو غلبو هو. سندس سمجهه گهٽ هئي. پيمسڻن سان انيڪ جنيون ٿيون هيون. هن پنهنجو وٻر ڄماڻي ورتو، هاڻي نياءَ نياءَ ڌرم اڌرم جي چنڊ ڇاڻا ڪرڻ ۽ ڏوهه ورهائڻ اڃا پيو آهي.“

يڏستر جي من ۾ سخت اشانتي هئي، جڏهن ڌرم جي هاڃي ٿيندي آهي، تڏهن ڀلن آدمين، پدر پرشن کي ڏاڍو سنڀال ٿيندو آهي. انهيءَ وقت ماڻهو ٻيائي ٻاريءَ ۽ پس پيش جي ويچار ۾ زور ڀوندو آهي، ته به کيس آرام نه ملندو آهي. ارڃن هوندو هو تيز ٻڏيءَ وارو، اهو به چپ ساڌي ويٺو هو، هنکي به پيمسڻن جو ڪم پسند ڪونه پيو. هن وري پيمسڻن جي ڪا گهٽتائي به ڪانه ڪئي. اتي جيڪي ٻيا آدمي ويٺا هئا تن خوب دريودن جي ننڍا ڪرڻ شروع ڪئي. هنن هڪ ٻي کي دريودن جا ڪيل پاپ ڳڻي پي ٻڌايا. اتي ڪرڻا چيو: ”هي وٻر پرڻو! اهو واجب نه آهي ته اسين انهيءَ شتروءَ جي ننڍا ڪريون جنهنکي اسان جيتوڻي آهي ۽ هو يڏ ڪيتر ۾ مرڻينگ حالت ۾ پيو آهي. مرندڙ آدميءَ جي ڳلا ڪرڻ واجب ڪونه آهي. هو موٽي هو ۽ هن

پنهنجو انت آندو آهه. هو خراب سنگت ۾ پئجي ويو هو.
 انهيءَ ڪري هو برباد ٿيو. هلو نه هاڻي هلون.“
 دريودن ڏاڍو سور ۽ درد پوکيندو يڌ جي ميدان تي
 لپٽيو پيو هو. ڪرشنا جا هيءَ لفظ ٻڌي کيس حد کان وڌيڪ
 جوش وٺي ويو. پنهنجي بدن جي سور جي پرواهه نه ڪري،
 هو ٻانهن جي بل تي نورو سر مٿي کڻي چوڻ لڳو: ”او
 ڪمخت! او ٻانهيءَ جا پٽ! ڇا پنهنجو پيءُ وسايو ڪنس
 جو ٻانهو ڪونه هو؟ توکي ڪوبه اڌڪار ڪونه آهي نه تون
 راجڪمارن سان گهمين ۽ راجڪمارن جي وچ ۾ ويهين. تون
 هڪ نرلچ نمڙڪ جيان بڪ بڪ ڪري رهيو آهين. مون
 ڏٺو ته تون ئي پيمسڻ کي چرچ ڏئي ته منهنجي ستر تي ڌڪ
 هڻي. مون کان پنهنجي ڪابه ڳالهه ڳجهي ڪانه آهي. مون کي
 پنهنجو سارو حال معلوم آهي. توڙي ڳالهائون ته ارجن سان ئي ۽
 ڳالهائون ته اهڙيءَ طرح سان ئي ڇٽڪ ڪا خاص ڳالهه ڪانه
 هئي. تو پنهنجي ستر ڏانهن اشارو ڪيو ۽ اهڙي طرح پيمسڻ
 کي توهڻايو ته دوند يڌ جا نير توري منهنجي ستر تي حملو
 ڪري. جيسين پير هيءُ نير نه ٽوڙيو هو، تيسين اسين هڪ
 ٻئي سان پوريءَ ريت پجي رهيا هواسين. ٿڙائي برابر ٿڪي
 پيئي هئي. پنهنجي دل ۾ نڪا ڏيا آهي، نڪو شرم. تون
 سازش ڪري پتاهه کي مارايو. توکي خبر هئي ته پتاهه
 استري تي هٿ نه هلائيندو. انهيءَ ڪري تو شڪنديءَ کي
 منهن ۾ بهاري ارجن کان نير چوڙائي گنگا پتر جو ٻڌ ڪرايو.
 تو ڌرم پتر کان ڪوڙ ڳالهائون دروڻا چاريءَ کي مارايو. اهو
 مهان ڪوڙ جيڪو يڌ ستر ڳالهائون، پنهنجي ئي دماغ مان
 لکتو هو. جنهن وقت دشت ڌرشتڌيمن يوڳ ۾ ويندو ته
 آچاريءَ تي حملو ڪيو تنهن وقت تو ڌرو به انهيءَ ڪڏي
 ڪم جو روڙ نه ڪيو، بلڪ چپن کي چوڻو لائي تو پيئي
 تماشو ڏنو. تون ئي ٺڳي ڪري ڪرڻ کان اهو ڀالو گهٽولڪڇ

ٺي اڇلارايو، جيڪو هن ارجن لاء سانڍي رکيو هو. هي مهاڀاري ٿوئي سائيڪي ۽ کي چرچ ڏني ته ٻڌي پوري پشروا کي قتل ڪري. پهر يون دغا بازيءَ سان انهيءَ ٻوڏي جي توبان هن وڌائي. انهيءَ ڪري هن جنگ ڪرڻ بند ڪئي ۽ نيرن جو آسن ٺاهي هو پگوان جو ڌيان ڪرڻ لڳو. اهڙي وقت هن جو خون ڪيو ويو.

”هي دشت ٿوئي ڪرڻ جو خون ڪرايو. هو پنهنجي رت جي ڦيٽي کي گپ مان ٻاهر ڪڍڻ ۾ لڳل هو ته ارجن مٿس گيدڙن جيان وار ڪيو. هي در آتما! تون ئي اسان جي برباديءَ جو ڪارڻ آهين. ذرا خيال نه ڪر ته سنڌو راج جئدرت ڪئن ماريو ويو. ٿوئي چادوءَ جو چڪر هلايو. اڃا سچ لٿوئي ڪونه هو ته توبان ڪري، جئدرت کي پلايو. هو جڏهن بي خبردار هو، تڏهن هنکي ماريو ويو. تنهنجي هن ڪم لاءِ سارو سنسار توکي لعنتون ڏيئي رهيو آهي.“

اهڙيءَ ريت دريوڏن دل کولي ڪرشن کي ڳالهائڻ ڏنا. پوءِ ڪجهه زخمن جي درد ڪري ۽ ڪجهه ڪروڙ جي جوش ڪري هو ٽڪجي ڪري پيو ۽ پٺ ۾ لپيو رهيو.

ڪرشن پوءِ دريوڏن کي چيو ”هي گانڌاري پٽ! پنهنجي آلت ويائي ڪروڙ ۾ اچي چو پاڻکي جلائي ڏکي ڪري رهيو آهين. تون پنهنجن ٻارن جوئي ڦل پوڳي رهيو آهين. تنهنجي ڪڪرن جي ڪريئي اوهان جو ناس ٿيو آهي. ناحق مونکي ڏوهه نه ڏي. پيشم ۽ دروڻا چاري کي تنهنجي ٻارن ڪريئي مڙو پيو. ساڳيءَ ريت ڪرڻ ۽ ٻين جي موت جو ڪارڻ نه تنهنجائي اهرائڻ آهن. پانڊو پٽن تي جيڪي تو ظلم ڪيا تنهنجو اهوئي نتيجو نڪرڻو هو. ڇا انهن ظلمن جي ڪا حد به هئي؟ توکان اها ڳالهه وسري ويئي آهي ته توبانڊون کي سندن ماما ڪنٽيءَ سميت لاکه گهر ۾ جلائي پسم ڪرڻ

جي سازش ڪئي هئي. اها سازش توکي ناس ڪري رهي آهي. درويديءَ جو جنهن ريت تو ايمان ڪرايو، ڇا انجو ڪو بدلو ٿي سگهندو آهي؟ تو ٻين کي برباد ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي، انهيءَ ڪري ٻي وڏو ڪاوڙ ڪرڻ وڌندا ويا. اسان جيڪي به مريادا ورتا ڪارروايون ڪيون آهن، سي تنهنجي ڏنگاين ڪري لاچار حالت ۾ ڪيون آهن. لوڻ لالچ ۾ اچي جيڪي لوڪ ڀڙ ڪيا، تنجو بدلو ٿون ڏيئي چڪو آهيون. پر تون اڄ وڃي جيان مري رهيو آهيون. تون هاڻي انهيءَ سرڳ ڏانهن ويندين، جنهن ۾ يڌڪيتر ڀاڱا هومڻ وارا ڪٿي پوڏا ويندا آهن. پوءِ ڇو تون ناحق پاڻ کي دڪي ڪرين؟ تون آهيون ته ڏاڍو سياڻو. ذرا ذريجو ڌرو.“
 ڪرشن جا هيءُ شبد ٻڌي درويڙن ڪجهه نرم ٿيو ۽ چيائ: ”ڪرشن! مان پنهنجن مٿن مائٽن ۽ ساٿين سنگتين سميت سرڳ ڏانهن وڃي رهيو آهيان. باقي تون ۽ تنهنجا ساٿي اڃا هن مڙس لوڪ ۾ دڪي ٿيندا رهندا. جيڪي ڪڪڙ اوهان ڪيا آهن، تنجو ڦل اوهان لوڪن کي پوڳڻو پوندو.“
 درويڙن اتي بس نه ڪئي هن وڌيڪ هڻڻ آيو: ”مان ويد پڙهيا هئا. ڌرم اڻوسار مون دان ڪيا. مون سمند جي هڪ ڪناري کان وٺي ٻئي ڪناري تاءِ ساريءَ پڙهي ۽ ٽي دٻڊبي سان راڄ ڪيو. جيئندي مون ڪيترن شترن جو هٿ پڇي کين پيرن هيٺان لٽايو. مان ته شڪتيءَ جي چوٽيءَ تي چڙهي چڪو هيس. مون اهي سڀ پوڳا پوڳيا آهن، جن لاءِ وڏا وڏا راجائون به ڪندا آهن، ۽ جن جو ديوتائون به ترسڪار ڪونه ڪندا آهن. مان يڌڪيتر ٽي وڏو پوڏن جيان مري رهيو آهيان. منهنجا مٿر ۽ پاڻر جيڪي مون کان اڳ مئا آهن، سي سرڳ ۾ ويٺا منهنجي راهه لهارين ۽ منهنجي آجيان ڪرڻ لاءِ منتظر آهن. اجهو تون مان وڃي ساڻن سرڳ ۾ ملان. اوهان هن پڙهي ۽ ٽي پيا هولدا، پنهنجن مٿن

مٿن ماڻهن کي ياد ڪري ڪري روتندا رهندا. سڄن گهرن
 ۾ جن جا رهواسي مري چڪا آهن، پٺا دڪي ٿيندا. اوهان
 کي اها سوچ ضرور ملي آهي، جنهن لاءِ ورهين جا ورهيه
 پئي تڙ ٿيا. پر ساڻ ساڻ اوهان جي منهن ۾ ڪيريءَ جا ٻڪ
 پيا آهن. ٻڌايو پگوان جي وڌيڪ ڪرڻا ڪنهن ئي آهي؟
 اوهان تي يا مون تي؟”

جڏهن دريوڏن هيءُ شيد اُچار يا ٿڻ ديوڻائن آڪاش مان
 مٿس گلن جي ورکا ڪئي ۽ گانڌرون منا سر آلاپيا. آڪاش
 ۾ هڪ وچتر چوڻي ڏسڻ ۾ آئي. واسديو ۽ پانڊو ڏاڍا
 شرمندا ٿيا.

پانڊون ڏانهن مهر ڪري ڪرشن چيو ”جيڪي دريوڏن
 چئي ٿو، سو سچ آهي. اوهين جيڪڏهن اٽڪلون شڪلون
 نه ڪريو ها ته هوند هن کي جيتي ڪونه سگهو ها. هيءُ
 پاڻي وڏو پهلوان هو، ڏاڍو بهادر هو. جنگ ۾ جيتوڻي جو
 نه هو.“

[۹۴]

اشوٿاما

جڏهن اشوٿاما کي خبر پيئي ته ڪئن دريوڏن جنگ جي
 ميدان تي مرڻينگ حالت ۾ پيو آهي ۽ جڏهن کيس آخرين
 لڙائيءَ جي وچور جو پتو پيو تڏهن سندس من ۾ راجي غصو
 آيو. سندس ڪروڌ جي لهر ائين اٿڻ لڳي جڏهن پورٿما جي
 ڏينهن سمندر جي وٿي چڙهندي آهي. ڪئن سندس پٽ
 دروڻاچار کي مارڻ لاءِ پانڊون ٺڳي ڪئي هئي، اها
 يادگيري سندس من ۾ ڪندي جيان چهي رهي هئي. جڏهن
 هاڻي کيس سڌ پيئي ته ڪئن دريوڏن سان ڌرم ورڌ وهنوار

ٽيو آهي، ڪئن کيس دوند پڌ جي نيمن جي ورڌ سٿرن ٿي
گدا هنئين ويئي آهي، ٿڌهن جوش ۾ پرجي هو الي ويو جت
درپوڌن ليٽيو ويو هو، الي وڃي هن قسم ڪيو ته اڄ جواج
پانڊون کي ٻي پوريءَ ڏانهن روانو ڪندس.

درپوڌن سڪرات جا سور سهي رهيو هو. هن جڏهن
اشوٿاما جي پرتگيا پڌي ٿڌهن سيدس من ۾ پرستاپدا ٿي
۽ سندس پراڻو ويو نئين سر جاڳي اٿيو. سندس چوڌاري
جيڪي ڪورو سپاهي بيٺا هئا، تنکي آگيا ڪيا، ته اشوٿاما
کي ٻي اڻوسار سر سٽناپتي ٿاين. جڏهن اشوٿا سر سٽناپتيءَ
جي پڳ پالي ٿڌهن درپوڌن چيو: ”آچاره پتر! اڄ منهنجون
سموريون آشانون ٿو ۾ ٿي وڃي رهيون آهن. شايد تون ئي
مونکي شائي ڏيئي سگهين. مان وڏيءَ انتظار ۾ مان تنهنجي
وات نهاريندو رهندس.“

سج لهي چڪو هو. ٻن ۾ بلڪل اوندهه اندوڪار هئي.
هڪڙي بڙ جي وچ هيٺان ڪرپاچاره، ڪرپ ورما ۽ اشوٿاما
آرام وٺڻ جي خيال سان ويهي رهي. هو ايترو لڪل هئا جو
ڪرپاچاره ۽ ڪرپ ورما کي نه يڪدم ننداچي ويئي. باقي
اشوٿاما کي بلڪل نندا ڪانه آئي. سندس دل ۾ دڪ ۽ دوش
جي آڱ ڄلي رهي هئي. سندس من ڪوپ ۽ ڪروڌ سان
پرپور هو. هو ناڻگ جيان ڦوڪون ڏيئي رهيو هو. هو پور
بچائي رهيو هو ته ڪئن درپوڌن سان ڪيل پرتگيا پوري
ڪريان. ائين جاڳندي، اندازي ۽ راف ۾ هن راف جو جاڳندڙن
هزارن پکين ۽ شڪار جي انتظار ۾ ويندن انيڪ خونخوار
جانورن جا عجيب ۽ غريب آواز ٿي پڌا.

جنهن بڙ جي هيٺان هي ليٽيا پيا هئا، انهيءَ بڙ جي
ٿارين تي سوين کانڙو پيا هئا. سڀئي کانڙو ڇپ ڇپ
شانتيءَ ۾ سمهيا پيا هئا. اوچتو هڪ ڇٻڙو آيو ۽ هڪ هڪ
ڪري انهن کانڙن کي ماريڻو ويو. اشوٿاما ڏٺو ته هيءَ

شڪاري پکي بي وس ڪانون کي ماريندو ٿو وڃي. ڪاٺو رات جو ڏسي نه سگهندا آهن. هي بي وس ٿي چوڌاري اڏامڻ لڳا ۽ پياڙڪ حملي ڪندڙ آءُءُ جو شڪار ٿيا.

هن نظاري ڏسڻ کان پوءِ اشوٿاما دل ۾ چوڻ لڳو: ”هنن ڀائي پانڊون ۽ پنڇالن کي، جن منهنجي پٽ ۽ سندس ساٿين کي قتل ڪيو آهي، سهوليت سان ماري سگهيو، جيڪڏهن مٿن رات جي وقت جڏهن هو نين ۾ سهيل هجن تڏهن حملو ڪبو. اهڙي طرح انهن جيڪي ننگيون ڪيون آهن، تنجو بدلو وٺي سگهيو. هن آءُءُ جو مونکي ڏاڍو شڪر گذار ٿيڻ گهرجي ۽ هن مونکي نيڪ رستو ڏيکاريو آهي. حالتن موجب رٿن مٽائڻ ۾ ڪوبه ڏوهه ڪونه آهي. جيڪڏهن ٽڪل ٿيل دشمن تي حملو ڪرڻ روا آهي، جيڪڏهن انهيءَ شروعات تي حملو ڪرڻ واجب آهي، جنهنجو لشڪر تترتر ٿي ويو آهي، تڏهن اسان لاءِ جن جو لشڪر ناس ٿي چڪو آهي، ننڊ ۾ ستل دشمن تي حملو ڪرڻ ڇو غلط آهي؟ ائين ڪرڻ ۾ ڪوبه ڏوهه ڪونه آهي. پانڊون دغا بازی ڪري سوڀ حاصل ڪئي آهي. کين سزا ڏيڻ ۽ جيتڻ جو اهوئي رستو آهي.“

اشوٿاما اهڙيءَ ريت دل ۾ فيصلو ڪيو ۽ يڪدم ڪرپاچاره کي جاڳايو ۽ کيس پنهنجي رٿا مان واقف ڪيا. ڪرپاچاره جڏهن اشوٿاما جي ريت ٻڌي تڏهن هو عجب ۾ پئجي ويو. هن اشوٿاما کي چيو:

”ائين ڪين ٿي سگهندو. اهڙو ڪرم ڪرڻ بلڪل غلط آهي. هن کان اڳ ڪڏهن به ننڊ ۾ ايلن مٿان حملو ڪونه ٿيو آهي. هن قسم جي وهڙوار دواران ڪتري مريادا جي مٿان اهڙو عملو ڪيو ويندو جهڙو نه ڪنهن ڏٺو نه ٻڌو. اشوٿاما ذرا ٻڌاءِ نه سهين ته اسين ڪنهنجي لاءِ لڙي رهيا آهيون. جنهن شير مڙس جي خاطر اسان هن جنگ ۾ شامل ٿياسين، سو زخمي

ٽي درٻينگ حالت ۾ ٻڌجي مٿيان ۾ پيو آهي. هن جوانت
 اچي رهيو آهي. اسان پنهنجو فرض بلڪل ايمانداريءَ ۽
 وفاداريءَ سان بجا آندو آهي. لويي ۽ موي درٻوڏن جي
 خاطر اسان خوب لڙياسين ۽ اسان پاڻ ڪا به ڪٽر نه ٻڌي.
 پر اسان اهڙي هار کاڌي آهي، جو حالتن کي سڌارڻ اسمو
 ئي پيو آهي. وڌيڪ جنگ هلائڻ ۾ ڪوبه لاڀ ڪونه آهي.
 اڄ نه اسين گڏجي ڪري ڌرتراشٽر ۽ نراپراڌ کانڌاريءَ وٽ
 هلي، پاڻ انهن کي ارپيون. اسانکي گياني وڌڻ جي پٺا صلاح
 وٺڻ گهرجي. اهي اسانکي ٻڌائيندا ته اسانکي ڇا ڪرڻ گهرجي.“
 جڏهن ڪرپاچار به هيءَ صلاح ڏني، تڏهن اشوٿاما جو ڏک
 ۽ ڪروڌ ڏاڍو وڌي ويو. هن ڏاڍي ڪوڙي آواز سان چيو:
 ”ٻاما! هرڪو آدمي انهن سمجهندو آهي ته جيڪي مان
 سمجهان ٿو سوئي نيڪ ۽ واجبي رستو آهي. پر هر هڪ جي
 خيال جي ڊوڙ سندس سمجهه تاءِ پهچندي آهي. پر ڀرو هنجو
 ويچار وڃي ڪونه سگهندو آهي. هنن پانڊون مها اپراڌ جو
 ڪم ڪيو آهي. هنن ڪوڙ ڳالهائي منهنجي ڌرماتما پوڄيه
 پتا کي ماريو. ڪنٽري مريادا کي تلاءُجائي ڏيئي هنن درٻوڏن
 کي ماريو آهي. هنن پاپين کان سندن اپراڌن جي بدلي
 چڪائڻ جو هيءُ اُتم رستو آهي. اهائي واجبي رستو آهي. اها
 راهه وٺندس، تڏهن ئي مان پنهنجي پتا ۽ پنهنجي راجا جو
 قرض ادا ڪري سگهندس. تڏهن ئي مان پنهنجو فرض پورو
 ڪري سگهندس. مان اهو نشيڇو ڪيو آهي. اڄ رات جو مان
 اتي ويندس جت پانڊو ۽ ڌرشتديمن پنهنجي ڪوچ لاهي
 سمهيا پيا هوندا. جڏهن هوندا ۾ هوندا تڏهن مان کين ماري
 پورو ڪندس.“

پنهنجي پاڻيچي جون هيءَ ڳالهيون ٻڌي ڪرپاچار به کي
 ڏاڍو ڏک ٿيو. ڏک وڃان هن چيو ”اشوٿاما تنهنجو نالو جهڳه
 پرست آهي. هرڪو توکي ڌرماتما ۽ نراپراڌ سمجهندو آهي.“

پر جيڪڏهن توهيءَ ڪم ڪيو ته پوءِ تنهنجو نالو بد ٿيندو. تنهنجي شان کي ٽڪو لڳندو. جيئن کير جهڙو سفيد ڪهڙو رت جي داغ لڳڻ ڪري اڀوڻ ٿي پوندو آهي، تهڙو ئي تنهنجو حال ٿيندو. پنهنجي انهيءَ ارادي کان باز اچ. ننڊ ۾ سمهيل آدمين کي مارڻ بلڪل غير واعدو آهي.”

هاڻي اشوٿاما جوش ۾ اچي چيو: ”اوهان اها ڌرم جي دهاڻي ڇا جي لاءِ ڏيئي رهيا آهيو. پاڻي پائڻون پئاجن کي انهيءَ وقت ماريو، جڏهن هنن سڀ هٿيار بند هار اڇلائي ڇڏيا هئا. جڏهن هو رت ٿي ويهي پر پوءِ جي ڌيان ۾ مڱن وينا هئا. هنن پائين ڌرم جو بند پڇي اڇلايو آهي ۽ اڌرم جو درياءُ وهائي ڇڏيو آهي. هاڻي ڌرم نه ڪٿي ڳولهيو به نٿو اچي. هنن مريادا هيٺ لڻنگن ڪرڻ کي انهيءَ وقت ڪنو جڏهن هو ڪپڙو ۾ ڦاٽل رت جي ڦيٽي کي ٻاهر ڪڍي رهيو هو. پيمسڻن ڌرم ڏيڻ کي ڪم جي هيٺان ڏک هڻي ماريو آهي. هاڻي ٻڌاءُ ته ڌرم ڪٿي پڇيو آهي. پائڻون ته اڌرم جي چوڌر ٻوڏ ڪري ڇڏي آهي. هنن ڌرم ۽ ويرن جي مريادا ٻنهي کي ختم ڪري ڇڏيو آهي. اهڙن نردئي ٺيڄ لوڪن کان بدلي وٺڻ وقت ڌرم ۽ اڌرم جو ويچار ڪرڻ ئي وڻرڪ آهي. مها اڀراديءَ ڌرشتڊيمن کي، جنهن پئاجن کي ڪنو هو، ننڊ ۾ مارڻ ڪري جيڪڏهن مون کي ڪٽي ۽ ماکوڙي جو جنم ملندو ته مان اهو وٺڻ پسند ڪندس.”

ائين چئي هن پنهنجو رت سنڀرايو ۽ پائڻون جي ڇانوڻيءَ ڏانهن وڃڻ لڳو. ڪرت ورما ۽ ڪرپاچار به ڏانهن ڪري چيو: ”اشوٿاما ائين ڏسڻ ۾ اچي ٿو ته اڄ تون هيءُ ڪم ڪريئي رهندين. تنهنجو هيءُ رايو اسان کي بلڪل نٿو وڻي. پر ائين به نٿي ڪونهي ته تون اڪيلو انهيءَ ارانگهي ڪم جي ڪڍ وڃين. جنهن واٽ وٺڻ جو تو خيال ڪيو آهي، اها واٽ اسان به وٺنداسين. اسين به تنهنجي پاپ ۾ ڀاڱي پائيواري ٿينداسين.”

پوءِ ٿيئي گڏجي هليا. پاپ ڪوڙي ۽ ول جيان وڌندو
آهي. هڪ پاپ مان ٻيو پاپ پيدا ٿيندو رهندو آهي تانجو
ڌرم بلڪل ڊبجي ويندو آهي. بدلي وٺڻ سان پاپ وڌيڪ
ڦهلجندو آهي.

جڏهن هو ٿيئي پانڊون جي چاوٽي ۽ ۴ ۾ پهتا، تڏهن اڌ
رات گذري چڪي هئي. سڀ مٺي ۽ ننڊ ۾ ستا پيا هئا.
ڌرشتديمن به زره لاهي بي سڌ پيو هو. اشوٿاما ٽپ ڏيئي
هن پوڏي کي لتون هڻي ماري وڌو. هنکي پنهنجي بچاءُ
ڪرڻ جو وجهه ئي نه ملي سگهيو.

اهڙي طرح سڀني پنڄالن کي ۽ درويدي ۽ جي سڀني
پتن کي هڪ هڪ ڪري ننڊ ۾ ختم ڪيو ويو. هٿڙو پاپ
جو ڪم اڳ ڪڏهن ڪونه ٿيو هو. اهو ڪڏو ڪم ڪرڻ کان
پوءِ ٿيئي نئين مان نڪري آيا ۽ اچي چاوٽي ۽ کي باهه ڏنائون.
جڏهن باهه پنهنجي ڪري پڙ ۾ لڳي تڏهن ستل سنگ ڇاڳي
پيا ۽ ڌر جا ماري هڻڻ لڳا. هوڏانهن پڇڻ لڳا. سندن ساڳيو
حال ٿيو جهڙو پڙ جي وٺ تي ويٺل ڪانون جو ٿيو هو. جئن
الوءِ ڪانون کي ماري پورو ڪيو، تن ئي اشوٿاما پانڊون
جي سپاهين جو حال ڪيو.

هن اگهور پاپ ڪرڻ کان پوءِ هنن چيو ”هاڻي اسان
پنهنجو ڪم پورو ڪيو. اسانجو فرض ادا ٿيو. هاڻي هلو ته
دريوڏن کي هلي هيءُ خبر ٻڌايون، جيڪڏهن هو جيئرو
هوندو ته سماچار سڻي ڏاڍو سرهو ٿيندو.“
پوءِ ٿيئي دريوڏن جي طرف روانا ٿيا.

[۹۵]

چڪتو بدلو ورتو ويو

جڏهن دريوڏن وٽ پهتا، تڏهن اشوٿاما چيو: ”مهارج

دریودن! اوهان اڃا پٽاهه پيا ڪٽو. مان اوهان جي لاءِ
 خوشخبري آندي آهي. اها ٻڌي اوهان ضرور پرسن ٿيندا
 ۽ اوهان شائتي ۽ سان مرندا. اسان راتورات وڃي ستان پاندون
 جي ڇاڙهي ٿي ڇماو ڪيو. سڀيئي پنجا لاختم ٿي چڪا
 آهن. پاندون جا به سڀ پٽ ماري ويا آهن. سندن سارو
 لشڪر به پورو ڪيو ويو آهي. پاندون جي طرف رڳو ست
 آدمي بچيا آهن. اسانجي طرف ڪرت ورم، مامو ڪرپاچاره
 ۽ مان بچيا آهيون.“

هيءُ خبر ٻڌي دریودن ڏاڍو خوش ٿيو ۽ چيائ: ”گرياني
 اهو ٿا! توهن جي لاءِ اهو ڪم ڪيو آهي جيڪو نه پيشم
 پنامها ڪري سگهيو ۽ نه مهاوير ڪرڻ ڪري سگهيو. هاڻي
 منهنجا پراڻ شائتي ۽ سان نڪرندا.“ هن اهي لفظ چيا ۽ سندس
 پراڻ پکيڙو اڏامي ويو.

جڏهن پڌر ڪي جاڳ ٿي ۽ جڏهن هن ڏٺو ته سندس
 سموري سڻا لندڙ ختم ڪئي ويئي آهي تڏهن هو خوب
 ورلاپ ڪرڻ لڳو. جي ”اسان اڃا جنگ ڪئي مس پينا آهيون
 ته مٿان هيءُ آفت آئي آهي. جي هار کائي چڪا هئا، تن
 جي هاڻي چيت آهي. اسان جي سوڀ بدلجي هار ٿي پيئي
 آهي. مهاپرتاڻي ڪرڻ به درويديءَ جي پٽن کي ماري ڪونه
 سگهيو هو. اڄ اسانجي لاپرواهيءَ جي ڪري هو پتنگن ۽
 پروانن جيان جلي پسم ٿي ويا. اڄ اسانجو اهڙو حال ٿيو آهي
 جهڙو ابهيءَ واپاريءَ جو ٿيندو آهي جنهن جو جهاز مها ساگر
 پار ڪري اچي ننڍڙيءَ کاڙيءَ ۾ ٻڏندو آهي.“

درويديءَ جا پنجنجي پٽ هڪدم، ائين اوچتو ختم ٿي
 ويا. سندس من جي حالت بيان ڪرڻ کان ٻاهر آهي. هوءَ
 روتندي پٽيندي اچي ڌرم پتر جي ڀرسان ويٺي ۽ چيائين:
 ”پا اسانجي پاسي ڪوبه اهڙو وير ڪونه آهي جو هن

پاڻيءَ اشوٿاما کي ماري منهنجي پٽن جي خون جو بدلو
ڇڪائي؟

جڏهن هن اهي لفظ چيا تڏهن پنهنجي پانڊو ٻاهر مٽيان
ٿي نڪري پيا. هنن خوب اشوٿاما جي ڳولها ڪئي، نيٺ
ڏٺائون ته هو گنگا جي ڪناري ڀڳوان وياس جي پٺيان اڪو
وينو آهي. جڏهن اشوٿاما پانڊون ۽ ڪرشن کي پنهنجي طرف
ايندو ڏٺو تڏهن هن گاهه جو ٽڪو کڻي ان تي مٽر پڙهيو.
'شل هن جي وسيلي پانڊون جي وٽس ناس ٿئي،' اهي لفظ
چئي هن انکي هوا ۾ اڇلايو. ٽڪو سڌو اٿرا جي طرف ويو.
اٿرا گريو ٿي هئي. ٽڪو انکي لڳي ها ته سندس گروپ ناس
ٿي پوي ها. پر ڪرشن وچ ۾ اچي اٿرا جي گروپ کي بچائي
وڌو. اٿرا جي گروپ مان پريڪشت پيدا ٿيو ۽ جڏهن پانڊو
پاڻو آخري طرح بنواس ڏانهن ويا تڏهن بدشتر پريڪشت کي
سنگهاسن تي وهاريو. اهڙيءَ ريت پانڊون جي وٽس جو
نشان رهجي ويو.

هاڻي اشوٿاما ۽ ڀيمسين جي وچ ۾ يڌشروع ٿي ويئي. اٺ
۾ اشوٿاما هارائي ٻن ڏانھن هليو ويو. ويڃڻ کان اڳ هو پنهنجي
مٿي جي ٻوڙ موليٰ مٿي ڀيمسين کي ڏيئي ويو. ڀيمسين
هيءَ قيمتي جواهر کڻي درويديءَ ڏانهن ويو ۽ هنکي وڃي
چيائو: ”هي پوٽائيءَ جي ديوي! هي رتن ٽنهنجي واسطي
اندو اٿم. جنهن دشت ٽنهنجي پٽن کي ماريو هو، انهيءَ
کي جيتي آيو آهيان. دريودن ناس ٿي چڪو آهي. مون
دشاسن جي ريت ڀيتي آهي. توسان جيڪا جيت ٿي
هئي، ٽنهنجو مان بدلو ڇڪائي چڪو آهيان ۽ مون پنهنجي
پرڻگيا پوري ڪئي آهي.

درويدي اهو رتن کڻي بدشتر ڏانهن ويئي ۽ کيس چيائو:
”هي تراپاڙ ڌرم راج! هيءَ رتن توکي پنهنجي بچت ۾ وجهڻ
گهرجي.“

کیر دل وٺي؟

جڏهن جنگ جي خاتمي جي هسٽنابور ۾ خبر پئي تڏهن
 لکين وڏوائون ۽ اناٺ ٻالڪ پنهنجي پريتمن پيارن جي وچوڙي
 ڪري روئڻ پٽڻ لڳا. سورداس راجا ڌرتراشٽر هزارن
 بي وهه استرين سوڌو ڪروڪيتر جي مٿان ٿي ويو. هيءُ
 ئي مٿان آهي جت ڀائرن ڀائرن جا گلا کائي پنهنجي ساري
 ونش ناس ڪئي. انهي ڌرتراشٽر گذريلين ڳالهين کي ياد
 ڪري خوب هاهاڪار ڪئي. پر اتي ڪوئي هو ئي ڪونه
 جو سندس ڳوڙها اگهي ۽ ساڻس پرڇاڻي ڪري. اتي گذر
 بگهڙ ۽ ڪتا به بنا روڪ ٽوڪ جي راجڪمارن ۽ ڪتري ورن،
 ماءُ پيءُ جي لاڏاڻ ۽ استرين جي سينگارن جو مائس
 چڪ پائي پائي کائي رهيا هئا. هليون، ڪتا ۽ ڳجهون لاشن
 کي چڙهي رهيون هيون. ڌرتراشٽر جو روج ٻڏي سڀني
 هاءِ هاءِ ڪئي. چٽڪ سڀني هڪ سر سان پي چيو: ”هاڻي
 هن ورلاپ ۽ دانهن ڪوڪ مان ڪجهه کين ورنڊو.“

سنجيءَ هو سورداس راجا جو گھرو مٽرو. هن راجا کي آٺ
 ڏيڻ لاءِ چيو: ”راجن! پرڇاڻي ڪرڻ سان ڪنهنجو به دڪ
 مٿان نه سگهيو آهي. تنهنجي پٽن جي خاطر هزارن راجائن
 هن کيتر ۾ پنهنجا سرقربان ڪيا آهن. هاڻي توهان کي گهرجي
 ته سرڳواسين جو نيڪ نيڪ ڪريا ڪرم ڪريو.“

وڏو وري هن ريت ڌرتراشٽر کي سمجهايو: ”جيڪي
 ٻڌ کيتر ۾ مرندا آهن، تن لاءِ رڻڻ اڃا پيو آهي. جڏهن آتما شرير
 ڇڏي وڃي ٿي، تڏهن ڪابه مٽي مائٽي نٿي رهي. پوءِ
 نڪو ڪو آهي پيءُ، نڪو پٽ، نڪو بندو بانڌو. سچ نه
 تنهنجي پٽن جو توهان ڪوبه لاڳاپو ڪونه هو. موت اچڻ تي
 سڀ لاڳاپا ختم ٿي وڃن ٿا. مٿيون مائٽيون شرير سان

سنيند رکن ٿيون. هيءَ زندگي آتما جي امر جيوت ۾ هڪ
 ننڍڙو واقعو آهي. هي آتمائون ادرشت ستن ٽان اچن ٿيون
 ۽ وري ادرشت ۾ ٽين ٿي وڃن ٿيون. انهن آتمائن جي
 وڇوڙي ڪري ورلاپ ڪرڻ اجايو آهي. چيڪي ٻڌڪيتر ۾
 وڙهي ويڙگتيءَ کي پراپت ڪندا آهن، سي ٻاندر جا مهمان
 ٿي وڃي ٻاندر پري وسائيندا آهن. جيڪي گذري ويو آهي
 تنهن لاءِ دانڙن ڪرڻ سان نڪي ڌرم جي ٿيندي،
 نڪي ڌن يا سک پراپت ٿيندو.”

گياني وڌر انهيءَ طرح ڌر تراشڻ جي دل وٺي رهيو هيو
 تہ يگوان نو ياس به اتي اچي سهڙيو. هن ڏاڍي پريم سان
 سورڊاس راجا کي چيو: ”پيارا پٽر! تون گياني آهين. ڪا به
 اهڙي نئين ڳالهه ڪانه آهي، جا مان توکي ٻڌائي سگهان. توکي
 خبر آهي تہ جيڪو ٺهيو آهي، سو پڇندو، جيڪو ڄاڻو آهي سو
 مڙندو. مان خود يگوان وشنوءَ کان ٻڌو آهي تہ هن ٻڌواران
 وٺي ۽ جو ٻار هڪو ٿيڻو هو. انهيءَ ڪري هن آنت کي
 روڪڻ جو ڪو رستو ڪونه هو. اڄ کان وٺي ٻڌشتر کي پنهنجو
 پٽ ڪري سمجه. هن سان لاڏ پيار ڪر ۽ اهڙيءَ ريت
 پنهنجي ڏک جو ٻار هڪو ڪر.”

هن روج راڙي جي وچ ۾، ٻڌشتر پيهه کي پار ڪندو، اچي
 ڌر تراشڻ وٽ پهتو. ٻڌشتر ڌر تراشڻ کي پيرن پيو ۽ ڌر تراشڻ کيس
 گلي لڳايو پر انهيءَ پاڪر ۾ پريم ۽ پريت جي رتي به ڪانه هئي.
 پوءِ ڌر تراشڻ پيمسڻ کي پاڻ وٽ سڏيو. يگوان ڪرشن
 صورت حال ڏسي سهي ڪيو تہ ڌر تراشڻ کي پتن جي موٽ
 ڪري ڏاڍو ڏک ۽ ڀڄ ڏان. غصو آهي. انهيءَ ڪري هن
 پيمر کي هڪ طرف ڌڪو ۽ هڪ لوهي جي مورتي ڪري
 راجا جي ويجهو ڪئي. ڪرشن جو انومان نيڪ نڪتو. جڏهن
 ڌر تراشڻ اتي لوهي پيمسڻ کي پاڪر ٻاتو، تڏهن هنکي
 پنهنجي من پتن جي اچي ياد پئي، جوش وچان اتيءَ

مورئيءَ کي اهڙو دٻاءُ جو اها پرزا پرزا ٿي پئجي.
 اتي ڌر تراشڻ کي پڇتاءُ ٿيڻ لڳو. هن چيو: ”ههءِ!
 ڪروڙ ۾ اچي، مون ڪهڙي نه مورڪتا ڪئي؟ مان پيمسڻ
 جي هٿيا ڪري وڌي.“ ائين چئي ڌر تراشڻ اچي روئڻ
 ۾ پئجيڪيو.

اتي شري ڪرشن ڌر تراشڻ کي چيو: ”اي راجن! ڪميا
 ڪجو. مونکي پهريون ڀيرو نه ڪروڙ ۾ اچڻي اوهان اهو
 ڪم ڪندا. اهڙي انرٽ کي روڪڻ لاءِ مون بندوبست ڪيو
 هيو. اوهان پيمسڻ کي ڪونه ماريو آهي. اوهان رڳو هڪ
 لوهي جي مورئي پڳي آهي. شل اوهانجو ڪروڙ شانت ٿئي.
 پيمسڻ اڃا جيئندو آهي.“

اتي ڌر تراشڻ جو ڪروڙ ڪجهه ڍرو ٿيو. هن پيمسڻ ۽
 سندس ڀائرن کي آشيرواد ڏئي. پانڊو هاڻي ڌر تراشڻ کان
 موڪلائي گانڌاريءَ ڏانهن ويا.

وياس اڳيئي گانڌاريءَ وٽ ويٺو هو ۽ هنکي ڌيرج ڏيڻ
 لاءِ چيائين: ”اي راڻي تون پانڊون تي ڪروڙ نه ڪر.
 جڏهن اڃا جنگ شروع ٿي ڪانه ٿي هئي، تڏهن تو خود
 چيو هيو ته جنهن طرف ڌرم هوندو، انهيءَ طرف جي سوڀ
 ٿيندي. ائين ئي ٿيو آهي. جيڪي ئي چڪو آهي تنهنجو
 ويڳار ڪرڻ اڃا پيو آهي. من ۾ ويڙو رکڻ به ٿيڪ ڪونه آهي.
 تنهنجي ڌيرج ۽ سهنشيلا جو جس هنڌين ماڳين ڦهليل آهي.
 تون تنهنجي انهيءَ اهر سپاءُ جو ٿياڳ نه ڪر.“

گانڌاريءَ جواب ۾ چيو: ”مونکي خبر آهي ته پٽن جي
 وڇوڙي ڪري منهنجي ٻڏي خراب ٿي چڪي آهي. انهيءَ
 هوندي به پانڊون جي سوڀ ڏسي مونکي اڀر ڪانه ٿي
 ٿئي. پانڊو به منهنجا پٽ آهن. مونکي خبر آهي ته دشامن
 ۽ شڪنيءَ جي ڪري هيءَ بربادي ٿي آهي. ارڃن ۽ پيم

جو ڪو ڏرم ڪونه آهي. هٿ ۽ اهنڪار ڪريڻي هي ۽ لڙائڻ، شروع ٿي هئي. منهنجي پٽن سان جيڪي ٿيو آهي، تنهنجي هو لائق هئا. انهيءَ ڳالهه جي مان دانهن ڪانه ٿي ڪريان. پر هڪ ڳالهه جو ارمان اٿس. ڪرشن جي روبرو پيمسڻ دريوڏن کي جنگ لاءِ لٽڪاريو. پيمر کي اها خبر هئي ته دريوڏن مضبوط آهي ۽ هنکي دوند ڀڌ هر جيتو مشڪل آهي. انهيءَ ڪري پيمسڻ دريوڏن کي ڪمر جي هيٺان ڌڪ هنيو. ائين ڪرڻ دوند ڀڌ جي نيمن جي ورڌ آهي. اهڙيءَ ريت دريوڏن کي جيتو ۽ ماريو ويو. واسديو هيءَ تماشو ويني ڏٺو. هن کي ائين ڪرڻ واجب ڪونه هو. واسديو جي هيءَ ڳالهه مان معاف ڪري ڪونه سگهنديس.

پيمسڻ هيءَ سموري ڏشتار ٻڌي. هو ڳانڌاريءَ جي ويجهو چري آيو ۽ هن ريت آڳاٽو لڳو: ”اسان مان ڀاڻ بچائڻ لاءِ ائين ڪيو هيو. برابر هو يا غلط، ڌرم هو يا اڌرم اها ڳالهه خيال ۾ نه آئي. مونکي معاف ڪر. دوند ڀڌ ۾ تنهنجي پٽ کي جيتو اسنيو هو. انهيءَ ڪري ڀاڻ بچائڻ لاءِ مونکي هيءَ رستو وٺڻو پيو. هو اهو ڪم اڌرم جو. تنهنجي پٽ ڀڄڻ کي ڀاري راند لاءِ لٽڪاريو هيو ۽ هن سان ٺڳي ڪئي هئي. تنهنجي پٽ اسان سان ٻيون به گهڻيون جنيون ڪيون هيون. هن ڌرم ورڌ اسان جو راج پنهنجي هٿ ڪيو هيو ۽ اهو موٽائڻ کان هن انڪار ڪيو. توکي اها به خبر آهي ته تنهنجي پٽ نر اپراڌ دروڀڌيءَ تي ڪهڙو وٺل وهايو. جڏهن تنهنجي پٽ درٻار هال ۾ هن ريت ٻئي فضيلت هليو، تڏهن جيڪڏهن اسان کيس اتي جو اتي ائين ماري وجهون ها ته جيڪر تون اسان کي هٿن ڏوهه نه ڏين ها. انهيءَ وقت ڌرم راج جو پرڻ ڪيل هيو. انهيءَ پرڻ جي پٽ رکڻ لاءِ اسان پاڻکي ڏاڍيءَ ڏکيائيءَ سان ضابطي هيٺ رکيو هيسين. ڀڄڻ کيتر ۾ اسان عزت جو ٻاڙ وٺي پنهنجي من کي سنستڻ ڪيو هيو. هاڻ

غرور اسان ڪجهه اڻيت به ڪئي آهي. امان تون اسان کي معاف ڪر.

گانداريءَ جو من ڀرجي آيو. هن چيو: ”پت! جيڪڏهن تون منهنجي سؤ پتن مان ڪنهن هڪڙي کي به پتا ڏيو هجي ها ته هوند اسان ٻنهي ٻڌن کي پيريءَ ۾ ڪجهه شائتي ملي ها. اسان انهيءَ هڪ جي آسري ئي پنهنجا ڏينهن ڪاٽيون ها. پر تون نه سؤ جا سؤ ئي ماري ڇڏيا. ڀلا ڌرم پتر ڪاٽي آهي؟ انهيءَ کي سڏ ڪر.“

گانداريءَ جا هي لفظ ٻڌي ڏسڻ هٿ ٻڌي ڏڪندو گانداريءَ وٽ آيو. گانداريءَ جي پيرن کي ڇهي ڪري هن جهيٽي آواز ۾ چيو: ”ماتا! جنهن نرد ئي ڏسڻ منهنجي پتن کي ماريو هيو، سو تنهنجي اڳيان موجود آهي، مان گهڻي پاپ ڪيا آهن. مان تنهنجي پتن پاران جي ٻڌڻ جي لائق آهيان. ڀل دل کولي مولڪي پت. مون کي نه جيئڻ جو چاهه آهي، نه راج ڪرڻ جي چاهه.“

گانداريءَ ٿڌو ساھ ڪنيو ۽ ڇپ ڇاپ بهي رهي. هن منهن ڪري ٻي طرف ڪيو. هن کي خبر هئي ته جيڪڏهن سندس اکين جي پٽي ڪري پيئي ۽ سندس درشتي ڏسڻ تي پئجي ويئي ته هو سڙي پسر ئي پوندو. جڏهن هو منهن ٻئي طرف ڦيرائي رهي هئي، تڏهن سندس نظر ڏسڻ جي پير جي آڱوٺي تي وڃي پيئي ۽ اهو آڱوٺو ڪارو ڪوٺو ئي پيو.

ارجن کي هن ڏکيءَ گانداريءَ جي پت جي شڪتيءَ جو پتو هو، انهيءَ ڪري هو ڪرشن جي پٺيان لڪي بيٺو. گانداري گيانوان ۽ ذيرجوان هئي. سو پنهنجي ڪروڌ کي روڪي پانڊون کي آشيواد ڏيئي ڪٽيءَ جي طرف روانو ڪري ڇڏيا.

دروپديءَ جا سڀ پت مري چڪا هئا، انهيءَ ڪري هو وري لاپ ڪري رهي هئي. گانداريءَ هن کي پاڻ وٽ سڏي

چيو ”پياري پٽري ڏيرج ڪر. تنهنجي ۽ منهنجي دڪ جي
 ڪا حد حساب ڪونه آهي. اسانکي ڪير ڏيرج ڏيندو؟
 ڪنهن کي طاقت آهي جو اسان جا ڳوڙها اڳهي سگهي؟ منهنجي
 غلطيءَ ڪريئي هيءَ مهان جاني سموري برباد ٿي ويئي آهي.“

[۹۷]

يدشتر جو پڇتاءُ

پانڊو، مٿان جي بند ٽوپ ڪرڻ کان پوءِ، هڪ مهيني تاءِ
 گنگا جي ڪناري تي چانوڻي وجهي ويٺا.
 انهيءَ وقت تارڊ ڪٿان اچي نڪتو. هن يدشتر کي چيو
 ”پٽ! ڪرشن جي ڪرپا، ارڃن جي ويڙهه ۽ پنهنجي ڌرم
 پريم دواران تو سوڀ پائي آهي. تون سنسار جو سمراٽ آهين.
 ٻڌاء ته سڪي آهين يا دڪي؟“

يدشتر جواب ۾ چيو ”پڳوان اها ڳالهه سچي آهي ته راج
 مونکي مليو آهي، پر منهنجا بندو بانڌو مڙي چڪا آهن.
 اسانجا پيارا پٽر اسان کان سڌا لاءِ جدا ٿي ويا آهن. منهنجي
 نظر ۾ هيءَ سوڀ نه آهي، پر هڪ وڏي هار آهي. اونهاردا!
 اسان پنهنجي وڏي ڀاءُ کي دشمن سمجهي ماري وڌو. اهو
 ڪرڻ مڙي گهڙيءَ تاءِ پنهنجي پرڻڪيا تي پورو رهيو هيو.
 سندس ٻڌ ڪشلتا ڏسي سارو سنسار ڏانڊين آڱريون ڪندو
 هو. هن ويڙهه کي وڃن ڏيئي اسان کي جيءَ دان ڏنو هو،
 تنهنڪي اسان راج جي لوڀ ۾ پئي دغا سان ماري وڌو. هي
 ويڙهه! اوهان مونکان سڪهجي ڳالهه پڇو ٿا. مان نه ايترو
 دڪي آهيان جو انجو شبدن ۾ ورهڻ ڪرڻ ٿي ڪئن آهي.
 ڪرڻ جا پير ماتا ڪٽي ۽ جي پيرن سان ملندا جهلندا هئا.

راج سڀا ۾ جڏهن هن اسانجو ايمان ڪيو، تڏهن مونکي ڪروڙ نه ڏاڍو ٿي آيو، پر جڏهن سندس پيرن تي نظر پئي ڪوٺي، ته منهنجو ڪروڙ خبر نه آهي ته ڇو شالٽ ٿي ٿي ويو. انهيءَ ڳالهه جي مونکي هاڻي يادگيري پوي ٿي ۽ منهنجو ذڪر ڏيو ٿي. ٺو هاءِ! مان ٻائي آهيان. مان مها نيچ آهيان. مان پنهنجي پاڻ جي هٿيا ڪئي آهي.

اٺين چئي بدشتر ٿڌو ساهه کنيو. انهيءَ ئي ڌار ڪيس ڪرڻ جي ساري ڪٿا ٻڌائي، ۽ انهن سڀني سرائين جي ڪيس سڌ ڏني، جي سمي سمي تي ڪرڻ کي مليا هئا.

هيڪر جڏهن ڪرڻ ڏٺو ته ارڇن ٿير اندازي ۽ ۾ کانئس سرس آهي، تڏهن هن دروڻا چاريه کي وينتي ڪئي ته هو ڪيس برهماستر هلائڻ سيکاري. دروڻا چاريه ڪيس انهيءَ وڌيا ڏيڻ کان انڪار ڪيو. هن ڪيس چيو ”يا ته مان هڪ ٺراڻو برهماڻ کي هيءَ وڌيا ڏيئي سگهان ٿو، يا ته انهيءَ ڪٽريءَ کي سيکاري سگهان ٿو، جنهن ٽوپيا ڪري پاڻ کي سڌ ڪيو آهي. پوءِ ڪرڻ مهيندر ٻهاڙين ڏانهن ويو ۽ اتي پرسرام سان ٺهڻي ڪري ڪيس چيائ ته مان برهماڻ آهيان. پرسرام ڪيس پنهنجو شش ٻڌايو ۽ ڪيس ڏٺو وڌيا ۽ انيڪ پرڪارن جي استر وڌيا سيکاري.

”هيڪر پرسرام جي آشرم جي ويجهو بس ۾ ڪرڻ ٻاڻن چوڙڻ جو اڀياس ٿي ڪيو. انهيءَ وقت سندس هڪ ٻاڻ اتفاق سان ڪنهن برهماڻ جي گهٽ ڪي لڳو. گانءِ مري ويئي. برهماڻ کي ڪروڙ آيو ۽ هن ڪرڻ کي سراپ ڏيئي چيو ”بدڪيتر ۾ پنهنجو رت گپ ۾ گهي پوندو ۽ جڏهن هيءَ ٺراڻو گهٽو ماري ويئي آهي، تڏهن تون به ماريو ويندين.“

”پرسرام ڪرڻ کي ڏاڍو پيار ڪندو هو، هن ڪيس هر پرڪار جي ڏٺو وڌيا سيکاري. هن ڪيس اهو به ڳيان ڏنو

تہ بکنن برهم استر هلائجي ۽ کيئن اهو واپس گهرائجي .
 هڪڙي ڏينهن پرسرام کي پتو پيو تہ ڪرڻ ڪٿي آهي ۽
 برهمڻ نه آهي . اها ڳالهه هئڻ ٿي . هڪ چنٽوءَ ڪرڻ جي
 ستر ۾ چڪ پائي ، ان ۾ تنگ ڪيو . انهيءَ وقت پرسرام ڪرڻ
 جي هنج ۾ مٿو رکي ستو پيو هيو . ڪرڻ جيت جي چڪ جو
 ايز دڪ چپ ڪري سنو ۽ ذرو به دانهن نه ڪئي . هنکي
 پوڻيو تہ سندس ڇرڻ ڀرڻ ڪري گوروءَ جي ننڊ ڦٽي پوندي .
 پر زحر مان جيڪا گرم رت ٿي نڪتي سا پرسرام کي لڳي
 ۽ پرسرام جاڳي پيو . جڏهن هنکي هن واقعي جي خبر پيئي ،
 تڏهن هو ڏاڍي ڪروڙ ۾ آيو ۽ چيائـ ’تون ڪٿي آهين . ڪٿي
 نه هجين ها تہ هيٿرو بدني ايذاءَ ڇرڻ کان سواءِ سٺي نه سگهين
 ها . سچ چؤ تون برهمڻ آهين يا نه . تو پنهنجي گوروءَ سان
 لڳي ڪئي آهي . مورڪا جيڪا وڏيا نومون کان سڪي آهي ،
 سا عين موقعي تي پنهنجي ڪم ڪانه ايندي .‘

سنسار کي سد آهي تہ پرسرام ڪٿين جو مهان شترو هو .
 انهيءَ ڪري هن ڪروڙ ۾ اچي ڪرڻ کي مٿي بيان ڪيل
 نموني پاراتو ڏنو .

ڪرڻ جي دان وٺڻ

دان ڪرڻ ۾ ڪرڻ جو هٿ ڏاڍو ڪشادو هو . هڪڙي
 ڏينهن ارڇن جو پيءُ اندر برهمڻ جو روپ ڌارڻ ڪري
 دان وٺڻ لاءِ وٽس آيو . هن کانئس سندس ايشوري ڪنڊل
 ۽ ڪوچ دان ۾ گهر يو . ڪرڻ اهي ٻئي شيون دان ۾ ڏيئي
 ڇڏيون . انهيءَ ڪري سندس شڪتي گهٽجي ويئي .

نارد وڌيڪ چيو ”ڪرڻ جي موت لاءِ تون اڪيلو ذميوار
 نه آهين . انهيءَ ڪري اڃا پو پڇتاءَ نه ڪر . ڪرڻ جي موت
 لاءِ ڪٿي سبب اچي گڏ ٿيا هئا . هن ڪنٽيءَ سان پر لڳيا
 ڪئي هئي تہ هو پنجن پانڊون مان رڳو هڪ کي ماري ڇڏيو . پرسرام

کيس پاران ڏٺو هو. جنهن ۾ هڪ ڇي ڳڻو مٽي هئي تنهن ناراض ٿي کيس سراپ ڏنو هو. سندس ساوٿي ۽ شليه وري کيس بي همٿ ٿي ڪيو ۽ سندس سينو ٿي کاڌو. ڪرشن وري پنهنجي وچتر ڪلا ڪم ۾ آندي. ”اهڙي ۽ ريت نارد يڌتر کي آلت ڏيڻ جي ڪوشش ڪئي. پر يڌتر کي انهي ۽ ريت شائتي ڪانه ملي. کڏهن ڪنٽي ۽ يڌتر کي چيو ”ڪرڻ جي موت لاءِ تون پاڻ کي ڏوهه نه ڏي. خود ڪرڻ جي پيءُ، سورج پگوان کيس گهڙوئي سمجهايو. کيس چيا ته ’پاڻيءَ ۽ دريوڏن جو سنگ ڇڏ ۽ پاڻڊون جو پاسو وٺ.‘ مون کيس سمجهائڻ جي ڏاڍي ڪوشش ڪئي. پر هن اسانجي ڳالهه ڏانهن بلڪل ڌيان نه ڏنو. انهيءَ طرح هن پنهنجو موت پاڻ ۾ آندو.“

ڪنٽيءَ جا شبد ٻڌي يڌتر کي ڏاڍو ڪروڙ آيو. هن جوش ۾ اچي چيو ”امان ڪرڻ جي جنم جي ڳالهه اسان کان لڪائي تو اسان کان هيءُ وڏو ڀاپ ڪرايو. شل آئيدھ ڪابه استري پنهنجو ڳجهه رکي نه سگهي.“

يڌتر پنهنجي ڀاءُ کي ڪنو. انڊيءَ ڪري کيس ڏاڍو گھرو ڏک ٿيو. انهيءَ ڏک وچان هن سيني استرين کي پاران ڏنو. وياس هيءُ ڪٿا مهاپارٽ ۾ لکي آهي. عام لوڪن جو اهو خيال آهي ته زالون ڳجهه سانڍي ڪونه سگهنديون آهن. هن ڪٿا ۾ انهيءَ عام خيال کي هڪ سندر نموني ۾ پيش ڪيو ويو آهي. اها ٿيڻ جهڙي ڳالهه آهي ته وهنوار ۾ ڳجهه سانڍڻ فائد ڀمند آهي. پر ننگ و وڇاڙ کان اها ڪا وڏي خاصيت ڪونه آهي. انهيءَ ڪري جيڪڏهن هن پٽ پاران کي ڪري ٿي زالون ڳجهه سانڍڻ ۾ اسمرت آهن، ته به کين ڏک ڪرڻ جو ڪو خاص سبب ڪونه آهي. زالون سڙ پاءُ ڪري پر لهر ۾ پون ٿينديون آهن. انهيءَ ڪري ئي هو شايد وڌيڪ کليل ٿينديون آهن.

پر ڪي استريون ڳجهه سانڍڻ ۾ به ڏاڍيون قابل ٿينديون آهن. نڪي وري سڀني مردن ۾ هيءُ گڻ ٿيندو آهي، اهو پيد جيڪو سکيا دواران آڻي ٿو، يا اهو پيد جيڪو ٻين ۾ مشغولين ڪري ٿو، تنهنڪي سوڀاويڪ سمجهڻ غلط آهي. اهو خيال به برابر نه آهي ته استرين ۽ ڀرشن جي سوڀاءُ ۾ وڏو انٽر آهي؛ نه ڪي گڻ خاص زالن جا آهن ۽ ڪي خاص مردن جا.

[۹۸]

شوڪ ۽ شانتِي

ٻڌڻ جي من ۾ اها ڳالھ سٺي ۽ جيان ٿي وڃي ته اسان پنهنجن مٿن مائٽن کي ماري راڄ هٿ ڪيو آهي. انهيءَ ڪري روز بروز سندس دل جو دک وڌي وڌندو. هنکي ڏاڍو گھرو پڇتاءُ پي ٿيو. هن دل ۾ ارادو ڪيو ته راڄ ڇڏي ٻن ۾ وڃي تهسپيا ڪري ڪيلن ٻارن جو پرانشو ڪريان. هن پنهنجن ڀائرن کي چيو ”ڀائرو! مونکي هن راڄ ۾ ڪا به خوشي ڪانه ٿي ٿئي. مان سمجهان ٿو ته هٿي راڄ ۾ ڪا به ڀلائي ڪانه آهي. ڪوبه لاپ ڪونه آهي. اوهان ڀل گڏجي ڪري راڄ سنڀاليو. مونکي ڇڏيو ته ٻن ۾ وڃي تهسپيا ڪريان.“ ارجن ڌرم راڄ کي سمجهائڻ لاءِ گرهست ڌرم جي امٽا جو ورتن ڪيو. هن اها ڳالھ ظاهر ڪئي ته سنڀال ڌارڻ ڪرڻ کان سواءِ گرهست دواران منڻ انيڪ پڇ ڪرم ڪري سگهندو آهي.

پيمسڻ پنهنجي سوڀاو انوسار ڪجهه سخت ڳالهايو ۽ چيو ”هه! اوهان اهڙيءَ ريت ڳالهائي رهيا آهيو، جيئن اهو ئي سمجه ڳالهائيندو آهي جنهن شاستر رٿيا آهن، پر ڌرم

جو نت سڏجي وئي ڪونه آهي. سنياس ڌارڻ ڪترين جو ڪم نه آهي. ڪٽريءَ جو ڪم آهي ته پنهنجا فرض پاليندي اتساه ۽ همت سان زندگي ڪاٽي. ڪرم جو مارگ ڇڏي سنياس ڌارڻ ڪرڻ ڪترين کي نٿو جڳائي.

نڪل به ڌرم پٿر جي ويچارن جو وروڌ ڪيو ۽ پرمات ديتي اهو سڌ ڪيا ته ڪرم جوگ سنياس جوگ کان وڌيڪ مهتو جو آهي. ڪرم مارگ آهي به سولو. سنياس مارگ وڌيڪ ڏکيو آهي.

سهيڊو نمرتا پوروڪ ڌرم پٿر کي نوڀدن ڪئي: ”اوهان ئي منهنجا پتا، ماءُ، گورو ۽ پراڻا آهيو. اسانکي رولي نه وڃو. اسانجون گهٽتايون نظر انداز ڪريو. اسان تي ڏيا جي درستي رکو.“

دروپديءَ وري هن نوع ۾ ڳالهايو ”دريوڌن ۽ سندس ماڻهن کي مارڻ سان اسان ڌرم جو ڪم ڪيو آهي. راجا جو هڪ ڌرم اهو آهي ته ڏوهارين کي واجبي سزا ڏي. انهيءَ ڪرم کان پاسو ڪرڻ راجا لاءِ واجب نه آهي. بلڪ اهو فرض سندس مکيه فرض مان آهي. اوهان اڀراڌين کي واجبي ڏنڊ ڏنو آهي. پڇتاءُ ڪرڻ جو ڪوبه سبب ڪونه آهي. هاڻي اوهانجو پرم پوٿر ڪرڻو آهي ته ڌرم انوسار ويهڻ راج ڪريو. ڏک ۽ پڇتاءُ جون ڳالهيون ڇڏي ڏيو.“

پوءِ وياس مهراج به اچي اتي پهتو. هن انھاس ۽ شاسترن مان ڪٿي پرمات ديتي يڌشٿر جون شنڪائون دور ڪيون. کيس پوريءَ ريت سمجهايو ته ڌرم جو مارگ اهو آهي ته تون هستناپور ۾ وڃي راج جون واڳون سنڀال.

وياس مهراج جي سمجهاڻ کان پوءِ يڌشٿر هستناپور ڏانهن ويو ۽ اتي وڌيڪ انوسار سندس راج تلڪ ٿيو. هاڻي هو پيشم پنامها وٽ آيس وٺڻ لاءِ ويو. پيشم پنامها ٽيرن جي سڃا ٿي سمهيو پيو هو ۽ موت جي واٽ نهاري رهيو هو.

پيشم ڀڌشتر کي تمام چڱي پرڪار اڀدش ڪيو. پيشم جو
 اهو اڀدش ئي مهاڀارت جو پرسد شانتی ڀرو آهي.
 جڏهن پنامها اڀدش ڏيئي ڀورو ڪيو، تڏهن سندس ڀراڻ
 پڪيٽرو ڀراڪرت شرڀر کي چڙي مڪت ڀر ديش ڏانهن ڀرواڙ
 ڪري ويو. ڀڌشتر ڀوءِ گنگاڇيءَ تي وڃي پنامها جو ڀند
 ٿرڀڻ ڪيو. انهيءَ ڪري ڪرم جي ڀوري ٿيڻ کان ڀوءِ ڀڌشتر
 گنگا جي ڪپ تي ڀيهي رهيو. اتي سندس من ڀر سڀ گذريل
 ڳالهيون، جنگيون جدل ۽ خون خرابيون اچي ياد پيا. کيس
 ايترو نه دک ٿيو جو هو ڦه ڪري زمين تي ڪري پيو.
 ڀڌشتر ائين ڪريو جئن ٿير سان گهايل ٿيل هاڻي ڪرندو آهي.
 پيمسڀن ڀڌشتر وٽ اچي هن جي ڀريم ڀوروڪ ڀرگهور لهڻ
 لڳو. ڌرلراشتر به اتي آيو. هن ڀڌشتر کي چيو: ”تو کي هن
 ريت دک ڪرڻ نه گهرجي. اٽ! راج جون واڳون هٿ ڪر.
 پاڻرن، ڀنڌن ۽ اشت مترن سان گڏجي راج جو ڪاروبار هلا.
 اڄ اهوئي ٺهنجو ڌرم آهي. دک ڪرڻو آهي نه مون کي ۽
 گانڌاريءَ کي ڪرڻو آهي. تو ڪتري ڌرم اٺوسار ڀڌڪيتر ڀر
 سوڀ ڀاتي آهي. هاڻي توکي سويارن سردارن جا فرض بجاءِ
 آڻڻ گهرجن. مان مورڪتا ڪئي جو پنهنجي گيان تي ڀرانا وڌر
 جي ڳالهه نه ڀڌي. هنيلي ۽ موي در ڀوڌن جي ڳالهن تي
 لڳڻ ڪري وڏي ڀل ڪيم. انهيءَ غلطيءَ جو هيءُ پياڻڪ
 نتيجو نڪتو آهي. جئن سونهي ڀر ڏنل سونو صبح جي وقت ڳم
 ٿي ويندو آهي، تئن منهنجا سڙ ٿي پت لپستيءَ جي انڌاريءَ
 رات ڀر غالب ٿي ويا. هاڻي تون ئي منهنجو پت آهين. اتي،
 دک کي وسار ۽ پنهنجو ڌرم ڀال.“

[۹۹]

ايرڪا

پنامها جي ڀند ٿرڀڻ کان ڀوءِ ڀڌشتر کي اتي دک ڀر ڏسي

وياس مهراج کيس ديوتائن جي گورو ۽ برهسپتي ۽ جي جيون
مان هڪڙي ڪٿا ٻڌائي.

سياڻن ۾ سياڻن ماڻهن کي به ايرڪا جو روڳ اچي ورائيندو
آهي. ۽ انهيءَ ڪري کين مهان ڪشت پهچندو آهي. ديوتائن
جو گورو برهسپتي ويدن ۽ سمورن شاسترن جو ڄاڻو هو.
انهيءَ هوندي به کيس هڪ ايرڪا اچي ورايو. انهيءَ ڪري
سندس ڏاڍو ايمان ٿيو.

برهسپتيءَ جي ننڍي ڀاءُ جو نالو سمورت هو. هو هڪڙو
ڏاڍو سنو آدمي هو ۽ دوان به اوچ ڪوٺي ۽ چوهو. برهسپتيءَ
جي من ۾ پنهنجي ڀاءُ لاءِ ڏاڍو حسد پيدا ٿيو. هن سنسار ۾
لوڪ ٻين جي چڱائي ڏسي جلندا آهن، ڇاڪاڻ جو منجهن
ايتري چڱائي ڪانه هوندي آهي. هيءُ ڳالهه ڏاڍي ۽ حيرانيءَ
جي آهي جو آدمي ٻين جي چڱائي به سهي نه سگهن.

ايرڪا جي ڪري برهسپتي پنهنجي ڀاءُ کي ڏاڍو ستائڻ
لڳو. جڏهن سمورت ڏاڍو بيزار ٿيو، تڏهن هو پاڳڻن جو روپ
بڻائي وٺيو ڳوٺ ڳوٺ گهمندو. اهڙيءَ ريت هن پاڻ کي
پنهنجي ڀاءُ جي سازش جي آزار کان بچايو.

اڪشواڪو ونش جي راجا مروت انهن ڏينهن ۾ گهور
ٽهسيا ڪري مهاديو کي سنتشت ڪيو هو. ڪٽلاش پئي ۽
پرسن ٿي کيس هماليه پهاڙ جي اندر هڪ سوني جي کاڻ
ڏني. اهڙيءَ ريت مروت جو خزانو ڏاڍو وڌي ويو. انهيءَ
ڪري هن هڪ وڏي بگ ڪرڻ جو سڪلپ ڪيو. هن
برهسپتيءَ کي وينتي ڪئي ته هو پروهت ٿي بگ پورو
ڪرائي. برهسپتيءَ خيال ڪيو ته جيڪڏهن مروت هٿڙو بگ
ڪيو ته هو ديوتائن کان گوءِ کڻي ويندو. ديوتائون هئا سندس
شش. انهيءَ ڪري اها ڳالهه کيس پسند ڪانه آئي. راجا
برهسپتيءَ کي گهڻيون ئي آزيون نيزاريون ڪيون، پر هن بگ
ڪرائڻ کان صفا انڪار ڪيو. تنهن کان پوءِ راجا مروت کي

برهسپتيء جي ڀاءُ سمورٽ جو پٽو پيو. هن ڳولها ڦولها ڪري ويئي سمورٽ کي لڌو. راجا سمورٽ کي يگ ڪرائڻ لاءِ ويٺي ڪئي. پهرين سمورٽ پڙهت ٿيڻ کان بلڪل انڪار ڪيو. پر گهڻي زور ٻار پوڻ ڪري هن قبوليت ڏني. جڏهن برهسپتيءَ کي اها خبر پيئي تڏهن هن جي من ۾ پنهنجي ڀاءُ لاءِ وڌيڪ ابرڪا پيدا ٿي.

برهسپتيءَ کي ٻار ٻار هڪڙو ئي خيال ستائي رهيو هو. هر هر ٻي ڀاڱن ۾ پڇيائين ”هاڻي مان ڇا ڪريان؟ هيءُ منهنجو دشمن سمورٽ وڃي ٿو وڌندو. اجهو هو مروت جو يگ ڪري وڌيڪ مشهور ٿيندو!“

اهڙو خيال ڪندي ڪندي هو بيمار ٿي پيو. سندس منهن پٽو چڙي ويو. سندس شريز ويو لاغر ٿيندو. روز روز سندس حالت وڌيڪ خراب ٿيندي ويئي. ليٽ لڏر جي ڌيان تي اها ڳالهه آئي.

ديوتائن جو راجا لڏر پنهنجي گوروءَ برهسپتيءَ وٽ ويو ۽ نمسڪار ڪري چيائ ”مهراج! اوهان کي ڇا ٿي ويو آهي؟ ڇو ٿا روزمره ڳرندا وڃو؟ رات جو اوهان کي نند اچي ٿي يا نه؟ نوڪر ڇاڪر اوهان جي شيوا ۾ ڪا ڪمي نه ڪانه ٿا ڪن؟ ڇا هو پنهنجو پاڻ اوهان جي چوڻ کان اڳ ئي اوهان جون اڇائون پوريون ڪندا آهن يا نه؟ ديوتا لوڪ اوهان سان ادب سان هلندا آهن يا نه؟ ڇا هنن جي طرفان ڪا غلطي نه ڪانه ٿي آهي؟“

لڏر ڏاڍي انتظار ۾ سان هيءُ سوال پڇيا. الهيءَ تي برهسپتيءَ کيس چيو ”ديوراج! مان وقت سر سمهندو آهيان. منهنجو وڇاڻو به سندر آهي. نوڪر ڇاڪر پوري پرير ۽ شردا سان منهنجي شيوا ڪندا آهن. ديوتائون به مون کي پوري عزت ڏيندا آهن.“ ائين چوندي برهسپتيءَ جو آواز ڏي لو ٿي

وابوء ۽ هر وڌيڪ ڪجهه چئي ڪونه سگهيو. ايتري قدر برهسپتيءَ جي آتما کي ڪليش رسيو هو.

اندر هاڻي برهسپتيءَ کي چيو ”هي گورو ديوا! بوءِ اوهان ايترو ڳري چو ويا آهيو؟ اوهان ايتري قدر پيلا چو ٿا ٿيندا وڃو؟ سچ ٻڌايو اوهان سان ڪهڙي ويڌن آهي. اوهان جي من کي ڪهڙي ڳالهه ستائي رهي آهي؟“ اندر جي ٻار ٻار ستائڻ ڪري، برهسپتيءَ پنهنجي دل جو حال هن سان اوريو. چي: ”سمورٽ هڪ وڏو يگ ڪرڻ وارو آهي. انهيءَ ڪري مان وڃان ٿو ڳرندو ۽ پيلو ٿيندو!“

برهسپتيءَ جي هيءَ وارثا ٻڌي اندر کي ڏاڍو اچرج لڳو. هن همت جهلي آڇاريءَ کي چيو: ”هي سرپشت برهمڻا! اوهانجا سڀ منورٽ پورا ٿيل آهن، جيڪي گهرو ٿا سولهو ٿا، اوهان ديوتائن جا گورو آهيو. اوهان ئي اسانجا نيتا ۽ صلاحڪار آهيو. اوهان ودوان ۽ پورڻ گيانِي آهيو، سمورٽ اوهانجو ڪهڙو نقصان ڪري سگهندو؟ اوهان ايرڪا پر پئي چو پاڻ کي هنن ڏکي ڪري رهيا آهيو؟“

بين کي اپديش ڪرڻ سولو ٿيندو آهي، پاڻ ئي وهائڻ ڏکيو آهي. اندر هن ريت برهسپتيءَ کي اپديش ڪندي، پنهنجي پراڻي تاريخ وساري ڇڏي. انهيءَ ڪري برهسپتيءَ کيس اهي پراڻيون ڳالهيون ياد ڏياريون. برهسپتيءَ اندر راج کي چيو ”ذرا خيال ڪريو ته جڏهن اوهانجا شترو وڌندا آهن، تڏهن اوهان ڇا ڪندا آهيو؟ پنهنجي وروڌين جي انهي ڏسي اوهان کي آرام ايندو آهي؟ مون کي ڪجهه چئو تنهن کان اڳ انهيءَ ڳالهه جو خيال ڪريو ته جيڪڏهن اوهان منهنجي حالت پر هجو ته جيڪر ڇا ڪريو؟ مان اوهان کي اها وڻي ڪريان ٿو ته ڪنهن طرح سمورٽ جي انهيءَ کي روڪيو ۽ منهنجي رکيا ڪريو.“

اندر ٻيو يون اگني ديوتا کي ڏهرائي آگيا ڪئي ته ڪنهن به طرح وڃي سمورٽ جو يڳ روڪي. اگني ديوتا آگيا مڃي انهيءَ ڪم پي ڪڍ ويو. جڏهن ديوتا پنهنجي ڪم جي پورٽ لاءِ رستي کان لنگهي وئي، تن رستي جي ٻنهي پاسي ٻيٺل ساوا ورڻ ويا تي جلي پسر ٿيندا. سندس گرڇا جي ڪري پرتوي ٿي ڪئي. اهڙيءَ ريت هلندي هلندي راجا مروت جي سڀا ۾ اڳن ديوتا اچي براڄمان ٿيو.

مروت اگني ديوتا کي ڏسي ڏاڍو پرسن ٿيو. هن نوڪرن کي آگيا ڪئي ته ديوتا جو پوريءَ ريت آءُ آدر ڪو. چيائين: ”ديوتا کي نيڪ استان ٿي وهاريو. سندس پير ڏوٽو ۽ هنجي لاءِ ارڱھ، مڌو ۽ ڪاڻيءَ آدي پيٽائون آڻيو.“

جڏهن ديوتا جو نيڪ نيڪ ستڪار ۽ پوڄن ٿي چڪو، تڏهن هن چيو ”راڄن! سمورٽ کان يڳ نه ڪرايو، اوهان چوندا ته مان خود برهسپتيءَ کي مڃائيندس ته هو اچي اوهان جو يڳ پورو ڪرائي.“ سمورٽ اتي موجود هو. هن ڳالهه ٻڌنديءَ کيس ڪروڙ اچي ويو. سمورٽ هڪ پورٽ برهمچاري هو. سندس ڪروڙ ۾ آڱ ٿي وئي. سندس ليڄ ۽ شڪتي مهان هئي.

سمورٽ جوش ۾ اچي چيو ”اگني ديوتا! هي ڳالهيون نه ڪريو. نه ته مان اوهان کي ساڙي پسر ڪري ڇڏيندس.“ برهمچريه جو ليڄ اگنيءَ جي شڪتيءَ کان وڌيڪ ٿيندو آهي. سمورٽ جون ڳالهيون ٻڌي اگني ديوتا ٻيٺل جي پتي چيان ڪنهن لڳو ۽ ڇپ ڪري پونئتي موٽي اچي اندر سان سارو حال ڪيائين. اندر کي اگنيءَ جي ڳالهه ٿي اعتبار ٿي ته آيو. هن چيو ته ”اگني ديوتا! اوهين سڀ شيون ساڙي پسر ڪندا آهيو. سمورٽ اوهان کي ڪئن ساڙي سگهندو؟ مون کي ته اوهانجي اها ڳالهه سمجهه ۾ نٿي اچي.“

اگنيءَ اندر کي جواب ۾ چيو ”ديوراج! ائين نه چئو. اوهان کي

خير آهي ته پرهمر ٽيڇ ڇا ٿيندو آهي، اوهان کي اها به خبر آهي ته پرهمچر به جو بل ڪهڙو نه پر بل ٿيندو آهي.

اڳي به ڇا هي شبد ٻڌي اندر کي اچي يادگيري پيئي ته ڪئن کيس پرهمر شڪتيءَ سمجهڻ لڳسڻ جي مثالي ۾ منهنجي ڪاٺي پيئي هئي. انهيءَ ڪري هن وڌيڪ واد واد ڪرڻ ڪيو ۽ ڇپ ڪري هڪڙي گذروءَ کي گهرايو.

گذرو کي اندر ڇڏيو ”اڳي ديوتا اسٽل ٿيو آهي. هاڻي تون منهنجو سندس ڪٿي مروت وٽ وڃ ۽ وڃي کيس چئه ته سمورت جي ڀر ڇڏي. کيس ائين به چو ته جي هوائين نه ڪندو ته مان مٿس ناراض ٿيندس ۽ کيس پرهاد ڪندس.“

گذرو مروت وٽ وڃي کيس اندر جو نياڻو جيون چوڪيون ڏيئي خبردار ڪيو. مروت جواب ۾ چيو: ”مان سمورت کي ڇڏڻ لاءِ تيار ڪونه آهيان. هڪ وشواس پاڻو متر سان ويساڻ گهات ڪري مان مهاڀاپ جو پاڳي ڪونه بڻجس.“

گذرو مروت کي وري سمجهائي چيو ”هي راجن! جڏهن اندر پنهنجو ڀر ٿوئي اڃا ٿيندو، تڏهن تون ڪئن ڀڄيندين؟ ذرا خيال نه ڪر.“

گذرو اهي شبد چيا مس ته اوندها بادل اچي آسمان ۾ گڏ ٿيا ۽ گجگوڙ ڪرڻ لڳا. سڀني سمجهيو ته اندر ديوتا اچي رهيو آهي ۽ سڀ رڪنڀ لڳا.

مروت کي ڏاڍو ڏر لڳو ۽ هن سمورت کي نوڀڏن ڪئي ته کيس اندر جي ڪروڙ کان بچائي.

سموروت مروت کي وشواس ڏياريو ته ڏکڻ جو ڪوبه سبب ڪونه آهي. پوءِ هن پنهنجي ٽپسيا جي بل کي ڪم ۾ آندو، ٽپسيا جي بل کي ڏسي اندر بدلجي پيو. لڙائي ڪرڻ جي بدران هن صلح جي واٽ ورتي ۽ اچي بگهه ۾ شامل ٿيو. ديوتائن جي تيجوان راجا اندر جي وڏيءَ وڏان سان پوڄا ارچنا ڪئي ويئي بگهه آهوليءَ جو اهو پاڳ جيڪو سندس هو،

سو هن ڀر سٺا سان سوڀڪار ڪيو ۽ واپس پنهنجي ديش وريو.
 برهسپتيءَ ايرڪا د واران جيڪا سازش ڪئي، سا بلڪل
 وئڙت وئي ۽ برهمڇريءَ جو بول بالا ٿيو.
 ايرڪا هڪ مهان پاپ آهي اهو پاپ آهي ته هر هنڌ ڦهليل.
 سرسوليءَ جو جيتوڻيڪ برهسپتي به انهيءَ کان بچي ڪونه
 سگهيو، پر رواجي منشن جي ڳالهه ئي ڪهڙي ڪجي.

[۱۰۰]

مٺي اٽڪ جي ڪٿا

يڏ پوري ٿيڻ کان پوءِ ڪرشن پانڊون کان موڪلائي
 د واريڪا ڏانهن روانو ٿيو. رستي تي هو پنهنجي پراڻي مٽر
 اٽڪ سان مليو. ڪرشن رت بهاري، هيٺ لهي پنهنجي مٽر
 کي پرڻام ڪيو. اٽڪ به ڪرشن جو پٽايو ڳوڻو ستڪار ڪيو.
 پوءِ مٺيءَ کانئس حال احوال ورتو، مٺيءَ ڪورون ۽ پانڊون
 جي بابت پڇا ڳاڇا ڪندي چيو، ”ماڏو! اوهانجا ٻنڌو
 ڪورو ۽ پانڊو ڪئن ٿا گذارين. سندن هڪ ٻي سان پيار آهي
 يا نه؟ هو خوش نه آهن. هسٽناپور ۾ سڀ آئندڙ منگل آهي نه؟“
 مٺيءَ جو هي سوال ٻڌي ڪرشن حيرانيءَ ۾ پئجي ويو!
 ڪجهه وقت نه هو بلڪل سن ۾ هو. سندس مٽر کي مهاپاربت
 جي لڙائيءَ جي ٻنهي خبر ڪانه هئي. ڏيري ڏيري ڪرشن
 مٺيءَ کي مهاپاربت جي يڏ جي ڪٿا ڪري ٻڌائي، ڀڳوان چيو،
 ”ڪورون ۽ پانڊون جي وچ ۾ هڪ مهاپاري لڙائي ٿي چڪي
 آهي. مان هر ريت يڏ کي ٽارڻ جي ڪوشش ڪئي. گهڻائي
 مٿا ماريم ته هو صلح سان به رهن. پر هنن منهنجي هڪ
 به نه ٻڌي. گهڻو ڪري سڀئي يڏ کيتر ۾ ختم ٿي چڪا
 آهن. ورتاڻا جي هٿ کي ڪير روڪي سگهندو؟“

مٺيءَ جڏهن هي ساري ڪٽا ٻڌي تڏهن هو ٺٻي لوھ تي ويو، سندس اکيون ٻاڙ هيون لعل ٿي پيون ۽ سندس چپ جوش مان ٽرڪڻ لڳا. مٺيءَ چيو: ”واسدو! هن ساري ٿور جي وقت ڇا توڇپ چاپ ٻيئي ٿامشو ڏٺو؟ تون پنهنجي ڌرم پالڻ ۾ گتو آهين. تو سچ پچ، ٺڳي ڪري هننڪي ٻرهاد ڪيو آهي. هاڻ منهنجي سراپ جي ست سهڻا لاءِ تيار ٿي.“ اتي ڪرشن کلي ڏنو ۽ چيائ: ”مٺي وري! شانت ٿيو، ڌيرج ڪريو. پنهنجي ٿيسيا جو ڦل هن ريت ورت نه وڃايو. ٻهرين منهنجي سڄي ڳالھ ٻڌي وڃو، پوءِ چاهيو ته ڀل موٽي سراپ ڏيو.“

اهڙي ريت ڪاوڙيل ٻرھمڻ کي ٿڌو ڪري، ڪرشن وشو روپ ڌارڻ ڪيو. هو وراٽ روپ ڌارڻ ڪري چوڻ لڳو، ”مان جڳهه ۾ جدا جدا روپ ڌارڻ ڪندو آهيان. سنسار جي ڪلياڻ ۽ ڌرم جي استاپنا لاءِ مان ائين ڪندو آهيان. جنهن روپ ۾ مان پرگهت ٿيندو آهيان، انهيءَ روپ انوسار ٿي سڀ ڪم ڪندو آهيان. جڏهن مان ديوتائن جي شر ۾ ايندو آهيان، تڏهن مان ديوتائن جيان هلندو آهيان. جيڪڏهن يڪش جو جنم وٺندو آهيان ته يڪش جيان وهندو آهيان. جيڪڏهن راکشي اوتار ٿيندو آهيان ته راکش وانگيان وهندو آهيان. جڏهن منش يا پسو روپ ۾ پرگهت ٿيندو آهيان، تڏهن انهن شر ۾ موافق هلت ڪندو آهيان. مان هننيلن ڪورون کي ڏاڍيون منٿون ڪيون. پر هو ڏاڍي ايمان ۾ هو ۽ کين شڪتيءَ جو مڌ هو. هنن منهنجي صلاح تي ڌرو به ڏيان نه ڏنو. مان کين ڊيهارڻ جي ڪوشش ڪئي، پر انهيءَ ۾ به ڪامياب ڪونه ٿيس. مون کي ڪروڌ آيو ۽ مان کين پنهنجي وشو روپ جو ڏرشن ڪرايو. پر انهيءَ جو به ڪو اثر ڪونه ٿين. مٿن اڌرم جو ڀروسو سوار هو. انهيءَ ڪري هنن پنهنجو ضد ڪونه ڇڏيو. هو پاڻهي

يد جوالا ۾ ٿيو ڏيئي پسر ٿي ويا. هي ٻرهمڻ شرومڻي! انهيءَ
ڪري اوهانڪي مون تي ڪروڙ ڪروڙ جو ڪوبه سبب ڪونه
آهي.

مٺي هيءَ سموري رار تا ٻڌي شانت ٿيو. مٺيءَ کي شانت
ڏسي ڪرشن ڏاڍو ڀرسن ٿيو ۽ مٺيءَ کي چيائو، ”مان ڏاڍو
ڀرسن ٿيو آهيان. منهنجي مرضي آهي ته توهانڪي وردان ڏيان،
جيڪو وردان گهر چيو سو گهر و.“

مٺيءَ جواب ۾ چيو: ”هي آڇيت! مان اوهانجو درشن
ڪيو ۽ اوهانجو ورات روپ ڏٺو، منهنجي لاءِ اهو ته بس آهي.
مان ته سمجهان ٿو ته اوهانجي درشن ڪري منهنجو جنم سڦل
ٿيو آهي. مون کي ٻيو ڪجهه نه گهرجي.“

ڪرشن وري وري ٻرهمڻ کي ور گهرڻ لاءِ چيو، سرل
سياڻ ٿيسوي چيو، ”موراج! جيڪڏهن اوهان کي وردان
ڏيڻو آهي ته مون کي اها شڪتي ڀردان ڪريو جو جنهن
وقت به مون کي اڄ لڳي تنهن وقت مون کي تمام سهوليت
۽ بدن ڏيڻ جي ڀاڱي ملي پوي.“

هن سادي سادي ٻرهمڻ جي هي ڳالھ ٻڌي ڪرشن
مشڪي ڏنو. پوءِ ٻرهمڻ کي گهريل وردان ڏيئي هو پنهنجي
ٻاٿرا ۾ اڳتي وڌيو.

هيڪر پيا بان ۾ گهمندي مٺيءَ کي اڄ اچي ڏاڍو ستايو.
هو هيڏانهن هوڏانهن گهڻوئي ڀڳو، پر کيس بوند ڀاڱيءَ جي
به ڏسڻ ۾ ڪانه آئي. اهڙيءَ مشڪلات ۾ کيس ڪرشن جي
ڏنل ور جي يادگيري اچي پيئي. اڃان هن وردان ياد ڪيو
مس ته هڪڙو نشان اچي اتي نڪتو. نشان کي بدن تي
گند يون ٺڳڙ يون پيل هيون. سندس هٿ ۾ هڪ رسي هئي
جنهن سان پنج شڪاري ڪتا ٻڌل هئا. سندس ڪلهي
تي هڪ چمڙي جي ڳوٺري هئي جنهن ۾ ڀاڱي پيل هيو.
نشان ڏند شيڪي انڪ ڏانهن ٺهاريو ۽ چيو: ”ڏسجي ٿو ته

اوهانڪي اڄ ستائي رهي آهي. اجهو مون اوهانجي واسطي پاڻي آندو آهي. ائين چئي هن مشڪر لڳل بائس جي نلي ڪري مٺيءَ کي ڏني.

نشاد جا ڪپڙا ڪٽا ۽ مشڪ ڏسي مٺيءَ کي بچان اچي ويئي ۽ هنڪي چيائ، ”دوست! تنهنجي ڏاڍي مهر باني! مونکي پاڻيءَ جي گهرج ڪانه آهي.“

ائين چوڻ کان پوءِ هن ڪرشن کي ياد ڪري کيس هن طرح ڏوراپو ڏنو، ”ڇا اهوئي آهي وردان جو پُرسن ٿي تو مونکي ڏنو آهي.“

نشاد هر هر مٺيءَ کي پاڻي پيڻ لاءِ عرض ڪيو. پر جئن جئن نشاد هن ڳالهه تي زور ڏنو، تئن تئن مٺيءَ جو ڪروڙ وڌندو ويو ۽ هن پاڻيءَ پيئڻ کان صفا انڪار ڪيو. نشاد پنهنجي ڪٽن سوڌو الوپ ٿي ويو.

نشاد جي الوپ ٿيڻ کان پوءِ مٺي ڪجهه پڇتائڻ لڳو. هن دل ۾ چيو، ”هي سچ پچ نشاد ڪونه هوندو. مان ڀاڻيان ٿو منهنجي پريڪيا پئي ٿي. مان ڏاڍي پل ڪئي جو هن کان پاڻي نه ورتو. منهنجو ڳيان مونکان وسري ويو هيو. مان نشاد جي پاڻي پيئڻ کان انڪار ڪري اهو سد ڪيو آهي ته مون ۾ اهڙو ڪار پريل آهي. اٽڪ جي من ۾ ڏاڍي آند مانڌا اچي ٿي. ٿوري دير ۾ ڪرشن پنهنجي شڪ ۽ چڪر سان اچي پرگهت ٿيو.“

ڪرشن کي ڏسي اٽڪ چيو، ”اي پرشونو! تو مونکي ڏاڍي ڏکيءَ پريڪيا ۾ وڌو. ڇا ائين ڪرڻ تنهنجي لاءِ واجب هو جو هڪ اڇوت دواران هڪ براهمن کي گندو پاڻي پيئڻ لاءِ ٿو موڪليو؟ ڇا هيءَ آهي تنهنجي ڪرپا؟“ اهي شبد اٽڪ ڏاڍي ڪوري آواز سان چيا.

جنارڊن مشڪندي جواب ڏنو ته ”اي مٺي اٽڪ جڏهين تو منهنجي وردان آزمائڻ جي ڪوشش ڪئي تڏهين مون

اندر کي آگيا ڪئي ته هو توکي امرت پياري وڃي. اندر
 مونکي چيو ته مان ڪنهن منشي کي امرت پيارڻ لاءِ تيار
 نه آهيان. منشي کي مرڻوئي آهي انهيءَ کي امر ڪرڻ لاءِ
 تيار نه آهيان. ٻي ڪا آگيا ڪريو ته مان پالڻ لاءِ تيار آهيان.
 پر مون کيس توکي امرت ڏيڻ لاءِ رڃهايو. هن اها ڳالهه قبول
 ڪئي پر اهو شرط وڌائين ته پنهنجي سمجھ جي آزمائش وٺڻ
 لاءِ هو چنڊال جو روپ ڌارڻ ڪرائي امرت کي پاڻي ٻڌائي
 تو وٽ ايندو. مان اندر جي هيءَ ڳالهه قبول ڪئي. ڇاڪاڻ
 جو منهنجو وشواس هو ته تون گيان پراپت ڪري چڪو آهين ۽
 مهاڻا جي پدويءَ تي پهچي چڪو آهين. پنهنجي نظر ۾
 چنڊال ۽ برهمڻ سمان هوندا ۽ تون چنڊال جي هٿان پاڻي
 پيئڻ ۾ نه هٻڪندين پر منهنجي اميد پوري نه ٿي. تو پاڻي
 پيئڻ قبول نه ڪيو. اندر مون کان ڪٿي ويو. مونکي هنجي
 اڳيان شرمندو ٿيڻو پوندو. اهي لفظ چئي ڪرشن اٿڻ ڏيان
 ٿي ويو.
 اٽڪ پنهنجي پل محسوس ڪئي ۽ ڏاڍو شرمندو ٿيو.

[۱۰۱]

اٿي جو سير

ڪروڙيتر جي ڀت کان پوءِ بدشتر راج سنگهاسن تي ويٺو.
 بدشتر هاڻي اشميد يگيه ڪيو. هميشه جي دستور موجب
 ساري ديش جا راجڪمار اچي حاضر ٿيا ۽ يگيه وڏي ڌام ڌوم
 سان پورو ٿيو. برهمڻ ۽ غريب غرا جيڪي به اتي آيا هئا
 تن سڀني کي دھرا دان مليا. هرھڪ ڪرپا شاستر جي وڏيءَ
 موجب ڪئي ويئي ۽ پوري سچ ڌڄ سان پورڻ ٿي.
 اوچتوئي اوچتو هڪڙو وڏو نور پٿر وٿين ۽ پروهتن جي

وچر اچي ٻرگڻت آيو. هن خوب ڌرتيءَ تي ايٽڙ يون ٻاليون.
انهيءَ کان پوءِ بلڪل نريٽا سان ماڻهن وانگر ٺهڪ ڏيڻ لڳو
جڻڪ سڀني تي ٺٽولي ڪري رهيو هو. هيءَ گهٽنا ڏسي
پروهن ڏکي ويا. هنن کي اچي پڙ ورتو ته شايد ڪو پريست
هن روپ ۾ يڳي کي پرشت ڪرڻ لاءِ اچي پهتو آهي.

نور پٽڙي جو اڌ بدن سونو هو. نور پٽڙي گهور ڪري
راجڪمارن، راج پروهن ۽ ودوان پنڊتن ڏانهن نهاريو. سڀا
جي چئني طرف نهارڻ کان پوءِ هن چيو: ”اي پروهن ۽
راجڪمارو! منهنجي ڳالهه ٻڌو. انهيءَ ۾ ڌرو ته سنڌيه نه
آهي ته اوهان ائين سمجهي ويٺا آهيو ته اوهان هي مهان يڳي
پوري شان شوڪت سان سمايت ڪيو آهي. هيڪر ڪروڪيتر
۾ رهندڙ هڪڙي غريب برهمڻ مڪائي جي اٽي جو سير
دان ڪيو هو. انهيءَ برهمڻ جي انهيءَ ننڍڙي دان جو پٺاءُ
توهان جي هن سموري يڳي جي پٺاڙ کان گهڻو وڌيڪ هو.
توهان ائين سمجهي ويٺا آهيو ته يڳي ڪري اوهان ڪا وڏي
تلوار ماري آهي. ڪرپا ڪري ايترو ايمان نه ڪريو.“

انهيءَ عجيب نور پٽڙي جون هي ڳالهيون ٻڌي سڀ واٽڙا
ٿي ويا. جن پروهن هي يڳي ڪرايو هو تن نور پٽڙي جي
ويجهو وڃي چيو ”هي نور پٽڙا! تون ڪير آهين؟ هن يڳي
شالا ۾ تون ڪٿان آيو آهين؟ هي مهان اشوميد يڳي شاستر
انوسار ليک وڌين ۽ پوريءَ سامگريءَ سان ڪيو ويو آهي.
ائين واجب نه آهي ته تون هن مهان يڳي جي ننڍا ڪرين. هن
يڳي ۾ جيڪي به شريڪ ٿيا آهن انهن جي هر پرڪار شيوا
ڪئي ويئي آهي ۽ کين يوگيتا آهر مان ۽ ڀيٽائون ڏنيون ويون
آهن. هر ڪو ڀيٽا وٺي پرسن ٿيو آهي ۽ خوش ٿي پنهنجي
گهر ڏانهن روانو ٿئي ٿو. منترن جي پوري سر سان اچارڻ
ڪيو ويو هو ۽ آهوليون پوريءَ وڏيءَ سان ڏنيون ويون

هيون. هن يگيه کي ڏسي، چارئي ورڻ پوسن ٿيا آهن.
هاڻي ٻڌاءَ نه تون اهڙي ريت چيو ٿو ڳالهائين؟
نور پڙ وري کليل لڳو ۽ چيائين 'اي پوءِ ڇو! جيڪي
مون چيو آهي سو سچ آهي. مونکي مهاراجا پڌر جي
وڏائي ڏسي ڪا اير ڪانه ٿي ٿئي. نڪي توهانجي پاڳ
جي ڪري منهنجي من ۾ ڪا ريس يا حسد پيدا ٿئي ٿو.
توهان هي يگيه جيڪو ايڏي ذات باغ سان پورو ڪيو آهي،
منهنجو ڪروڪيٽر جي غريب برهمڻ جي دان سان مقابلو ٿيو
ڪري سگهجي. انهيءَ دان جي ڪري برهمڻ سندس استري،
سندس پٽ ۽ منهن يڪدم سرڳ پراپت ڪري ويا. ڏيان
سان منهنجي ڳالهه ٻڌو. اها ڳالهه اکين ڏني آهي ۽ بلڪل
سچي آهي.

توهان ڪروڪيٽر جي مڃاڻ تي لڙائي لڙي تنهن کان گهڻا
ورهيه اڳي اتي هڪ برهمڻ رهندو هو ۽ هو کيئن ۾ وڃي
پنهنجي کاڌي لاءِ روزان جا ڪڍا چونڊي ايندو هو. برهمڻ،
سندس استري، سندس پٽ ۽ سندس منهن چارئي اهڙيءَ
ريت پنهنجو وقت ڪاٽيندا هئا. هو ڏينهن ۾ هڪ دفعو
کاٽيندا هئا ۽ پويان ٻيڙيءَ جو اهو پوڄن ورتائيندا هئا. جنهن
ڏينهن هنن کي ڪاٺ لاءِ پورو اناج نه ملندو هو، تنهن ڏينهن
بڪ ڪڍندا هئا ۽ ايندڙ پويان ٻيڙيءَ تاءِ ترسندا هئا. جيڪڏهن
کين ضرورت کان وڌيڪ ملندو هو ته هو بهي ڏينهن لاءِ
سانڍي نه رکندا هئا. اهوئي سندن نيم هو ۽ کيت ۾ ڪريل
ان جا ڪڍا چونڊي انهن تي گذارو ڪرڻ جو پور پورو
ڪندا هئا.

ورهين جا وورهيه هنن ائين گذارو ڪيو. هڪڙي سال
پوساٽ نه پيئي ۽ سڄي ديش ۾ ڏڪر پئجي ويو. لوڪن بچ
پوکيوئي ڪونه. بنين ۾ اتفاق سان چيڪي ڪڍا ڪريا هئا.
تن به سلو نه ڪيو تنهن ڪري ڪوبه فصل لڳڻ ۾ نه آيو.

ڪيترا ڏينهن برهمڻ ۽ سندس پريوار بڪ ۾ ٻاهه ٿيندو رهيو. هڪڙي ڏينهن بڪ جا ماري اس ۾ پئي پٽڪيا. پٽڪندي پٽڪندي هو ٿوري مڪائي گڏ ڪري گهر موٽيا. گهر اچڻ کان پوءِ هنن ان کي پينو ۽ ٻار ٿنا ڪرڻ کان پوءِ ان جا چار حصا ڪري کائڻ وينا. اڃا هو وٺائي مس نه هڪڙو ڏاڍو بڪايل برهمڻ اچي نڪتو. اوچتو انهيءَ کي ايندو ڏسي سڀ ائي ڪڙا ٿيا ۽ هن کي نمسڪار ڪيائون. پوءِ کيس وٺي ڪيائون ته هو به ساڻن گڏ وٺي پوڄن ڪري. هن پوڄر آتما برهمڻ جي پريوار جا لوڪ هڪ مهمان کي ايندو ڏسي ڏاڍو پرسن ٿيا ۽ پاڻ کي پاڳوان سمجهڻ لڳا. برهمڻ انهيءَ کي چيو ”اي دوج سرپشت! مان ڏاڍو غريب آهيان. هيءُ اٺو ڌرم مارڻ ڊواران پراپت ڪيو ويو آهي. ڪرپا ڪري اهو انگيڪار ڪريو. شل ايشور جي اوهان جي مٿان آشيرواد ٿئي. ائين چئي برهمڻ پنهنجو حصو انهيءَ کي ڀرين ڪيو. انهيءَ اهو اٺو ٽڪڙو ٽڪڙو کائي ويو پر سندس بڪ نه لٿي. جڏهن ڪروڪيتري برهمڻ ڏٺو ته سندس انهيءَ جي بڪ نه لٿي آهي تڏهن سندس دل ۾ ڏاڍو دک ٿيو. برهمڻ جو ڪوماڻيل منهن ڏسي سندس استريءَ چيو ته ”پتي ديوا! منهنجو پاڳ به هن برهمڻ کي ڀرڻ ڪريو. جيڪڏهن انهيءَ جو پيٽ ڀريو ته مون کي ڏاڍي خوشي ٿيندي.“ ائين چئي هن پنهنجو حصو پنهنجي پتيءَ جي هٿ ۾ ڏنو.

اتي انهيءَ برهمڻ هيئن چيو: ”هي ستي! پسون ۽ سڀ جيو ڌاري، پنهنجي استريءَ جي شيوا ڪندا آهن. ڇا منشي، ائين ڪرڻ کان گسائي؟ تنهن ڪري تنهن جي آڇ مون کي قبول نه آهي. جيڪڏهن توکي مان بڪ ماري سندس نه لوڪ يا پرلوڪ ۾ مون کي ڪهڙو لاپ پهچندو؟ تون ئي مون کي ڪر هسٽ ڌرم پاڻ ۾ ساٿ ڏين ٿي ۽ پوريءَ دل سان منهنجي شيوا ڪرين ٿي. هي پياري بڪ جي ڪري تنهنجا هٿ ٻه

نڪري آيا آهن. تون ڏاڍي بکي آهين. توکي بک ماري
اٿي ۽ کي ڪارائي مان ڪهڙو سڪ پائيندس؟ نه نه تنهنجي
آڇ مونکي قبول نه آهي.

پتيءَ جا هي شبد ٻڌي برهمڻيءَ وراڻيو: 'هي اتر برهمڻ!
اوهين شاستر جا ڄاڻو آهيو. توهان ۽ مان ڌرم اوسار پتي
پتني آهيون. اسان ٻنهي جو ڌرم، اڙت، ڪام ۽ سڀني
ڪرمن ۾ هڪجهڙو اڌڪار آهي. ڪرپا ڪري مون تي
انوکڙهه ڪريو ۽ منهنجو پاڳ وٺي هن اٿيءَ جي گهرج پوري
ڪريو. جئين مان بکي آهيان، تئين توهان به بکيا آهيو. جئين
توهان پنهنجو حصو اٿيءَ کي ڏنو، تئين منهنجو حصو به کيس
ڏيو. اسان ٻنهي ۾ پيدا ٿيا ٿيڻ نه گهرجي. ڪرپا ڪري منهنجي
وينتي سوڳار ڪريو.'

برهمڻ پنهنجي ڌرم پتنيءَ جي ڳالهه مڃي ۽ هن جو حصو
به وٺي اٿيءَ کي کائڻ لاءِ ڏنو. اٿي اهو به جلد جلد کائي
ويو. پر نه به سندس بک نه لٿي. ڪروڪيتري برهمڻ وري
گهٻرائڻ لڳو. پيءُ جي گهٻراهت ڏسي پتنس چيو 'پتاجي!
هي منهنجو حصو به وٺو. ڪرپا ڪري هن بکڻي اٿيءَ کي
اهو حصو به ڏيو. مونکي ڏاڍي خوشي ٿيندي. پت جي
ڳالهه ٻڌي برهمڻ ڳڻتيءَ ۾ پئجي ويو. هن پت کي هن طرح
سمجهايو: 'پتر! ٻڌا آهي بک ڪڍي سگهندا آهن. جو انهن
جي بک ڏاڍي تڪي نه ٿيندي آهي. منهنجي دل ٽٽي ٽٽي نه
مان ڪو تنهنجي آڇ قبول ڪريان.' پيءُ جي هيءَ ڳالهه ٻڌي
پت چيو ته 'پت جو اهو ڌرم آهي ته ٻڌي پيءُ جي سنڀال
ڪري. پت ڪو پيءُ کان جدا نه آهي. شاسترن ۾ نه لکيل
آهي ته پتائي پتر جي شرير ۾ لٿون جنم وٺندو آهي. انهيءَ
ڪري جيڪو منهنجو حصو آهي سو اوهان جو ئي آهي. مان
اوهان کي وينتي ٿو ڪريان ته منهنجو حصو سوڳار ڪري
هن اٿيءَ کي ڪارايو.' اتي پيءُ چيو ته "پيارا پت! تنهنجي

ادارنا ۽ سنڃم ڏسي مونکي ڏاڍو فخر ٿو ٿئي. شل پگوان
تنهنجي مٿان ڏيا ڪندو رهي. 'ائين چئي هن پنهنجي پٽ
جو حصو وٺي اتيءَ کي ڏنو. اتي اهو کائي ويو پر نه به
سندس بک نه ٿي. ويچارو برهمڻ جيڪو ٻين ۾ ڪريل اناج
جا داڻا کائڻ لاءِ چوندي ايندو هو، سو هيءُ حال ڏسي
وري منجهي پيو.

براهمن انهيءَ مونجهاري ۾ ئي هو ته سندس ننهن کيس
چيو ته: 'هي ناٺ! مان پنهنجو حصو خوشيءَ سان ڏيندس
جيئن هن براهمڻ جي پيٽ ڀرڻ لاءِ اسان جو پتن پورو ٿئي.
ڪرپا ڪري منهنجي آڇ سوڀڪار ڪريو ۽ مونکي آسپا
ڏيو. توهان جي آسپس دواران ئي مونکي ائٽ سڪ ملندو.
ننهن جي ڳالهه ٻڌي سهرو گهٻرائجي ويو ۽ چوڻ لڳو: اي
نراڀراڻ ٽينگري! تنهنجون هائون به نڪري آيون آهن،
تنهنجو منهن ڀيلو ٿي ويو آهي. انهيءَ هوندي به تون مونکي
پنهنجو کاڌو ڏيئي رهي آهين، انهيءَ لاءِ ته هن براهمڻ کي
ڏيئي ڀڄ ڪمايان. جيڪڏهن تنهنجي آڇ قبول ڪندس ته
اهو اڻپاچار جو ڪم ٿيندو. تون بک ۾ مري رهي آهين. مان
ڪيئن ڇپ ڪري هيءُ ڪم ڪريان؟'

چوڪريءَ سهري جي ڳالهه نه ٻڌي ۽ نمرا سان چوڻ لڳي
"ناٺ! اوهان منهنجي پٽيءَ جا پٽا آهيو. اوهان ئي منهنجي
گروءَ کي سکيا ڏني آهي. مان جنهن ڏيو جي پوڄا ڪندي
آهيان سو اوهان جي ئي پوڄا ڪندو آهي. مان اوهان کي
وينتي ڪريان ٿي ته منهنجو اٽو سوڀڪار ڪريو. هيءُ شري
انهيءَ لاءِ مليو آهي ته مان اهو سمورو پٽي ڏيو جي شيوا ۾
لڳايان. ڪرپا ڪري سهائتا ڪريو ته مان سرڳهه پراپت ڪريان.
هيءُ اٽو اوس سوڀڪار ڪريو."

پنهنجي ننهن جي آڙي نيزاري ٻڌي برهمڻ سندس
آڇ قبول ڪئي ۽ کيس آشورواد ڏيندي چيو: هي سڀيل

بتري هي مهاستي! شل نوکي هن لوک ۽ ڀرلوک جا سڀ
سک مان.

انتيءَ هيءُ پويون حصواڻي جو وٺي ڪري الساد سان
کاڌو ۽ سندس ڀيٽ پوريءَ ريت ڀريو. ڀيٽ ڀرڻ کان پوءِ
انتيءَ چيو: ”اي برهمڻا! ڏنيءَ آهي تنهنجي ادارتا! اوهان
جيڪي ڪجهه ڏنو آهي سو ڀرڻ هڙدي سان ڏلو آهي.
اوهان پنهنجي سموري شڪتي منهنجي شيوا ۾ لڳائي آهي.
اوهان ڪابه ڪمي ڪانه ڇڏي آهي. اوهان جو ڀرسان پاڻي
مان ڏاڍو ڀرڻ ٿيو آهيان. اوهان جو هيءُ لڙالو ٿياڳ ڏسي
ديو تائون گلن جي ورشا ڪري رهيا آهن. ديو گڻ ۽ گندرو
جن پنهنجن نوڪرن ڇاڪرن سميت ڇمڪندڙ رٿن ۾ چڙهي
توهانجي ڀرپور کي سرڳ ڏانهن وٺي وڃڻ لاءِ اچي براجمان
ٿيا آهن. اوهانجي دان جي ڪري توهانکي ۽ توهانجي پورو جن
(وڏن) کي سرڳ ڀرپور ٿيو آهي. بک ڀڄڻو ٿول آهي. بک
منشيءَ جي ٻڌي پرشت ڪري ڇڏيندي آهي. بک جي ڪري
منشي ڌرم جو مارڳ ڇڏي ڏيندا آهن. بک ۾ منشي ڀاپ
جي ويچارن ۾ پئجي ويندا آهن. بک جي دڪ ڪري ڌرمائيا
لوڪ به پنهنجي ڌرڻا ڇڏي ڏيندا آهن. پر بک جي
هوندي به توهان ويڙتا سان ڪم ڪيو آهي. اوهان استري،
پتر ۽ پتروڌو جو موه ڇڏي ڌرم جي مارڳ تي هليا آهيو. هن
ادارتا جي ڪرم ڪري جيڪي اوهان پڇ ڪٿيو آهي، تنهن
جي مثالي ۾ راجسو يگيه ۽ اشوميد يگيه جي ڌرم ڌوم به ٿيڻ
ڏسڻ ۾ ايندا. هي رت اوهان جي واسطي تيار آهي ۽ انهيءَ
۾ چڙهي پنهنجي ڀرپور سميت سرڳ ڏانهن وڃو. ائين چئي
هي وڃڻ انتي لوپ ٿي ويو.“

براهمڻا جو ٻنيءَ مان ڪٿا گڏ ڪري گذران ڪندو هو
تنهنجي هيءَ ڪهاڻي ٻڌائيندي نورينري اڳتي هلي چيو:
”مان اتي ڀرسان هوس ۽ براهمڻ جي انهيءَ اُٿي مان نڪرندڙ

سرهارا جهڻيم. انهيءَ سرهارن تي منهنجو مٿو سونو بنائي ڇڏيو آهي. مون انهيءَ تي خوشيءَ ۾ اچي انهيءَ هنڌ ليٽڻ يون ٻانڀون جتي انهيءَ آئي مان ٿورو اٿو هيٺ ٿڙيل پکڙيل هو. انهيءَ تي منهنجي بدن جو هڪڙو پاسو ڇمڪندڙ سون جهڙو ۽ سونو ٿي ويو. مون پوءِ پاسو ورايو ۽ پنهنجي بدن جي ٻئي پاسي سان ليٽڻ يون پائڻ لڳس پر جڏهن ته زمين تي هيٺ ٿڙيل اٿو نه رهيو هوان ڪري منهنجي بدن جو اهو حصو اڳي جهڙو ئي رهجي ويو. پنهنجي سڄي بدن کي سونو بنائڻا جي چاهيا هئا ڪري هيٺ ٿڙيل مان انهن سڀني هنڌن تي وڃي ڪوشش ڪندو آهيان جتي ماڻهو وڏا وڏا يگيه ۽ تپسيائون ڪندا آهن. مون ٻڌو ته ڀڄڻ جنهن جو نالو دنيا ۾ مشهور آهي، سو يگيه ڪرائي رهيو آهي ۽ انهيءَ ڪري مان هٿ آيس جو سمجهيم ته سندس اهو نياڳ به ضرور برهمڻ جي نياڳ جهڙو ئي هوندو. پر مون ڏٺو ته ائين نه آهي. انهيءَ ڪري ئي مان چوان ٿو ته توهان جو اڻسوميد اهڙو مهان نه آهي جهڙو برهمڻ جو ڏال اٿو جو هن پنهنجي انهيءَ ڪم ۾ پوڄن ڪرڻ لاءِ ڏنو هو.“ ايترو چئي نور پٿرو غائب ٿي ويو.

[۱۰۲]

ڀڄڻ جو راڄ ۽ اتم وهنوهاڙ

منش جو سپاءُ آهي ته هو مست ٿي پنهنجي ڪامنائن کي پوري ڪرڻ جي ڪوشش ڪندو آهي. پر جڏهن سندس ڪامنائن جا پڌارت کيس ملندا آهن، تڏهن هن جو من رڄي پوندو آهي ۽ انهن رستن تان سندس دل ڪڍي ويندي آهي. پوءِ وري سندس من ۾ ٻيون ڪامنائون پيدا ٿينديون آهن. انهن ڪامنائن ڪري کيس لوان دڪ سور به ملندا آهن. اهڙيءَ

ریت نت نیون ایلا شائون رکندی منش کی سنتوش کون
ایندو آھی.

ائین برابر آھی تہ شترن کی مارڻ ۽ ید کرڻ کترین جو
ڌرم آھی. پر جیکو راج متن مائن، یائن یا تین کی مارڻ ۽
دک ڏیڻ سان ملي ٿو، تنهن مان سک جي. ڪڙي آشا رکي
سگهجي؟ اها ئي ڳالھ آھی جا ید جي آرمي ۾ ارڃن کرشن
جي روبرو زوردار نموني پيش ڪئي هئي. ارڃن جي دليل
جو جواب ڏيندي کرشن ارڃن کی منش جي ڪرم ۽ ڪرڻ
پوري ڪرڻ جي سڌائن جي سمجھائي ڏني. پر جيڪي
ڪجهه ارڃن چيو، سو بلڪل اڃا پوءِ هو. انهيءَ ۾ به سڃاڻي
موجود هئي.

پانڊون ڪورون کی شکست ڏني ۽ سڄي راج تي سندن
ئي پورو پورو اڌڪار ٿي ويو. راج جي ڪاروبار کی هو
پنهنجو ڌرم ۽ ڪرم سمجھي، لاءِ انوسار ۽ ڌرم پٽاندرو پورو
ڪندا رهيا. پر انهيءَ ۾ کين سنتوش سک ۽ آندڪون، پراپت
ٿيو. جڏهن وئشمپاين جنميجي کی وياس جي لکيل مهاپاربت
جي ڪها ٻڌائي، تڏهن جنميجي کائيس پڇيو: ”جڏهن پانڊون
جنگ کٽي ۽ راج هٿ ڪيو، تڏهن انهن ڌرتراشتر سان ڪهڙو
وهنهار ڪيو؟“

وئشمپاين جواب ۾ چيو، ”ڌرتراشتر دڪ جي ساگر ۾ ٻڏو
پيو هو. پانڊون ساڻس ڏاڍو پرهم ۽ مان پريو ورتاءُ ڪيو.
انهن ڪا به اهڙي ڳالھ نه ڪئي جن ڌرتراشتر جي گهٽتائي
ٿئي يا سندس مان ۽ شان ۾ ڪا ڪمي اچي! ٻڌشتر جيڪي
به راج آڳيائون ڪندو هو، تن بابت پهرين ڌرتراشتر سان
صلاح ڪندو هو.“

گانداريءَ جا سو پٽ ماري ويا هوا. هو ائين گرم ٿي ويا،
جن سڀني ۾ مليل خزانو. انهيءَ ڪري ڪنٽي ديوي سندس
شيوا ڏاڍي پرهم ۽ شرڏا سان سڳيءَ پيٽ جيان ڪندي هئي.

درو پدي ڏاڍيءَ عزت سان ٻنهي سس جي شيوا ڪندي
 هئي. هو ڪنٽيءَ ۽ گانڌاريءَ جي وچ ۾ ڪوبه پيد ڪونه
 ڪندي هئي. ٻنهي کي هڪ سمان ڪري سمجهندي
 هئي. يڌشتر ڌرتراشتر جي رهڻ جي جاءِ تي سني ۾ ستن
 هنڌن وچائڻ جو پر بند ڪري ڇڏيو هيو. جاءِ کي سينگارڻ
 ۾ به ڪا ڪمي ڪانه ڪئي وئي هئي. راج رنڌڻي ۾ جيڪي
 سني ۾ سنا ۽ سواڊي ۾ سواڊي طعام تيار ٿيندا هئا، سي
 ڌرتراشتر کي کائڻ لاءِ موڪليا ويندا هئا. ڪر پاچار به ڌرتراشتر
 سان گڏ رهندو هو. اهڙيءَ ريت پرڻي مڙس لاءِ سندس
 سندس دل گهري سنگت ۾ به موجود هئي. ڌرتراشتر جي
 دڪ کي گهڻاڻ لاءِ وياس مهراج کيس پراچين ڪال جون
 سڪيان سان پر وندرائيندڙ ڪٿائون ٻڌائيندو هو. راج ڪاروبار
 ۾ يڌشتر هر ڳالهه ۾ ڌرتراشتر جي صلاح وٺندو هو. ڏسڻ ۾
 ائين ايندو هو ته سڄو پڇو راجا ڌرتراشتر آهي ۽ يڌشتر سندس
 عيوضي آهي. ڪرو وٺڻ ۾ سڀ کان ٻڌو ڌرتراشتر آج به
 گل جو شرو مڻي هو. هنجو اسٿان سڀ کان اوچو هو. يڌشتر
 جو پنهنجي زبان تي پورو ضابطو هو. هو ڀل ڪري به اهڙي
 واڻي نه ڪندو هو جنهن مان ڌرتراشتر کي ڪنهن طرح جو
 به دڪ پهچي. سنسار جي ڀن ڀن ڀاڱن مان جيڪي به راجڪمار
 ايندا هئا، سي ڌرتراشتر کي اڳي جيان ۽ اڳي جهڙي عزت
 ڏيندا هئا، ائين ڏسڻ ۾ ايندو هو ته هو چڪرو رڻي راجا هو.
 نوڪرياڻيون چاڪرياڻيون گانڌاريءَ سان اهڙي هلٽ هلنديون
 هيون، جن کيس پنهنجي ڪريل اوستا جو ذرو به احساس
 نه ٿئي. يڌشتر پنهنجي ڀائرن کي سخت تڪيد ڪري ڇڏيو
 هيو ته هو ڪوبه اهڙو ٻول نه ٻولين جنهن مان سندن چاچي
 کي ڪو دڪ رسي. پيمسڀين کان سواءِ ٻيا سڀ ڀائر يڌشتر جي
 هن آڳيا جي پوري پائبندي ڪندا هئا، جيڪڏهن پانڊو ادب

۽ عزت سان پنهنجي چاچي سان هلندا هئا، ته هو به ساڻن پرنم
۽ پريت جو رتاءُ ڪندو هو. ٻنهي طرفن کان ڪوبه ويز وروڌ
ڏسڻ ۾ ڪونه ايندو هو.

اهڙيءَ ريت پانڊو ڌرتراشتر سان پتن جيان وهندو ڪندا
آيا. پر ڪجهه وقت گذرڻ کان پوءِ پيمسین بعضي بعضي ڪي
اهڙيون ڳالهيون ڪندو هو، جنهن مان ڌرتراشتر جي دل کي
صدمو پهچندو هو. اڌير ٿي، هو هن ورڌ ڀرڻ جي آڳياڻن
جي ورڌ هلندو هو. ڪنهن ڪنهن وقت ڌرتراشتر جي سامهون
هنجي زبان مان هن قسم جا لفظ نڪرندا هئا. ”اسانجي
هنبلن هوڏن سڙن سان چيڪي وهيو واپريو آهي، تنهن لاءِ
هو پاڻ ٿي جوابدار آهن.“ پيمسین جي دل ۾ ڊريوڏن، ڪرڻ
۽ دسائن لاءِ ڏاڍي ڌڪار هئي. هنن ڊروپديءَ سان جيڪو
دشتنا جو وهندو ڪيو هيو، سو هن کان وسريو ٿي نه ٿي.
ڪميا ڪرڻ جو نه سوال ٿي پئدا ٿئي ٿيو. پيمسین جي اڻ وڻندڙ
واڪن کي ٻڌي جڏهن ڌرتراشتر کي ڏک پهچندو هو، تڏهن
گانڌاري کي گهرو گهاءَ رسندو هو. پر گانڌاري ڳيانوان هئي.
سندس من ڏاڍو اُدار هو. کيس ڌرم جي مرم ۽ مر يادا جي
پوري پوري ڄاڻ هئي. انهيءَ ڪري جڏهن پيمسین جي
ڳالهائڻ ڪري کيس ڏک ٿيندو هو، تڏهن هو ڪنٽي جي
سندر وهندو کي ياد ڪندي هئي. ڪنٽي هئي ڌرم جي
مورت ۽ سهنجيتا جو پتلو.

[۱۰۳]

ڌرتراشتر جو وٽراڳ

مهاراج ڀڄشتر جي راڄ ۾ ڌرتراشتر سڄا سارا پنڌرهن ورهيه
گذاريا. نيڪ هن جو من ڏاڍو ڪڪ ٿيو ۽ اٽي روڊ ڪو رهڻ

هن لاء منڪل ٿي پيو. هڪ نه سندس دل پتن جي ويجه
 ڪري ڏاڍي گهايل هئي. وري بعضي بعضي پيمسڻ ٽوڪڙي
 ڪندو هيو. انهيءَ ڪري هن جي آتما کي اها ڳالهه وڻي
 ڪانه ٿي نه هو ڪو بدشتر کان مليل سڪهه سهوليتون سوڳار
 ڪري. انهيءَ ڪري پانڊون کان لڪي چئي هن ورت
 رکڻ شروع ڪيا. هو انيڪ پرڪارن جي تپسيا پڻ ڪرڻ
 لڳو. ڪت کي ڇڏي پت تي سمهندو هو. گانڌاريءَ به ورت
 رکڻ شروع ڪيا ۽ پنهنجي تن کي سخت تسيا ڏيڻ لڳي.
 هڪڙي ڏينهن ڌرراشتر بدشتر کي پاڻ وٽ گهرايو ۽ هنکي
 هن ريت چوڻ لڳو:

”هي پت شل ايشور توکي وڌائي! مان تو وٽ سڄا سارا
 پندرهن ورهيه گذاريا آهن. تون منهنجي ڏاڍيءَ شرڌا ۽ پرڻ
 سان سڀوا ڪئي آهي. هت رهي مون گهڻي دان ڀڄ ڪيا
 آهن. مان پتڙن جو شرڌا ۽ پند ٽر پڻ به چڱيءَ پر ڪيو. هن
 سنڀندڙ منهنجا سڀ منورث پورا ٿيا آهن. گانڌاري جيتوڻيڪ
 ڏاڍي دڪي آهي ته به هن پنهنجو دڪو وساري منهنجي خوب
 سڀوا ڪئي آهي ۽ سمورو وقت منهنجي شرڻ جي سڪهه لاءِ
 پتن ڪندي رهي آهي. منهنجا پت ڪنور دل هئا. هنن
 درويديءَ جي اهڙي بي عزتي ڪئي جو ڪوبه انکي وساري
 نٿو سگهي. هنن اوهانجي ورثي جو واهجي حصو اوهان کان
 ڪسي ورتو. انهن پائڻ ڪري هونشت ٿي ويا. پر اڙائيءَ به
 هنن وڻ وريا من جهڙو وهنوار ڪيو ۽ ڏکيتر به ختم ٿيا. انهيءَ
 ڪري هنن وڃي انهيءَ سڪهه سمپڻ لوڪ به واسو ڪيو آهي،
 جت وڻ پرش مرڻ کان پوءِ ويڌا آهن، هاڻي مونکي ۽
 گانڌاريءَ کي پر لوڪ سڌارڻ لاءِ سعيو ڪرڻ گهرجي. توکي
 خبر آهي ته شاسترن به ڇا لکيل آهي. هن وقت مونکي ٻن
 به وڃڻ گهرجي. هي وستر لاهي مونکي واکل (وڻ جا
 چوڌا) ۽ ڦاڻل ٿڳڙيون پهرڻ گهرجن. اهوئي وانهڙسٿين جو مرڪ

آهي. منهنجي اڃا آدي نه مان بن ۾ وڃي رهان ۽ اتي
ايشور جي در توهان جي ڀلائيءَ لاءِ آڏا ڪندو رهان.
مهرباني ڪري مونکي موڪل ڏي ته مان ائين ڪريان. اسانجا
ٻزرگ به ائين ڪندا هئا ۽ سندن رواج موجب اسانکي به هلڻ
گهرجي. تون راجا آهين، انهيءَ ڪري منهنجي نڀسيا جي
قل جو ڪجهه ڀاڱو توکي به پرايٽ ٿيندو.”

ڌرتراشٽر جي اوستا ڏسي ۽ سندس هي وچن ٻڌي بدشتر جي
دل کي ڏڌڪو اچي ويو. هن ڏاڍيءَ نمرتا سان چيو: ”پتا
مونکي خبر ڪانه هئي ته ڪو اوهان ورت رکي ۽ زمين تي
سمهي هن ريت ٿن کي نڀسيا ڏيئي رهيا آهيو. منهنجي ڀائرن
کي به اها ڪل ڪانه هئي. مون نه سمجهيو ته اوهانجي
هر ريت سڀوا ۽ سنڀال ٿيندي آهي ۽ اوهان بلڪل سڪي آهيو.
مون ڪهڙي نه غلطي ڪئي! پتاجي! اوهانکي اهو ڏک رسيو
آهي جنهن جو ڪو علاج ڪونه آهي. مون کي راج ۽ راج پوڳ ۾
ڪا به چڱائي ڏسڻ ۾ نٿي اچي. مان هڪ ڀاڱي جيڙ آهيان.
راج جي لوڻ ۽ پوڳ جي ترشنا مونکي اندو ڪيو هيو. هاڻي
منهنجو من هنن سڪن صاحبن کان ڪڍي ڇڪو آهي. اوهان
پنهنجي پتر پيتسو يا ٻئي ڪنهنڪي راج سنگهاسن تي وهاريو.
چاهيو ته اوهين پاڻ پنهنجي سر سنگهاسن تي پراجمان ٿي هيءَ
راج سنڀاليو، مان بن ڏانهن هليو ويندس. مون جيڪي ڀلون
ڪيون آهن، تنهنجو هاڻي انت ٿيڻ گهرجي. مان اوهانکي
پراڻا ٿو ڪريان ته مونکي وڌيڪ اپڄس ۽ شرم کان بچايو.
مان ته راجا ڪونه آهيان. اوهين ئي سمراٽ آهيو. اوهين بن
وڃڻ لاءِ مونکان موڪل ٿا گهرو. مان ڪير آهيان جو اوهانکي
موڪل ڏيان، يا موڪل ڏيڻ کان انڪار ڪريان؟ دريوڌن
لاءِ منهنجي من ۾ جيڪو به آوڻس هو، سو هاڻي بلڪل ڪونه
رهيو آهي. ان جو هن وقت منهنجي اندر ڪو نشان به باقي
ڪونه رهيو آهي. وڏا اسان جي ٻڌن تي پرڏو وجهي

چڏيو هيو ۽ جيڪي ڪجهه ٿيڻو هو، سوئي چڪو، انهيءَ کي روڪڻ اسان جي شڪتيءَ کان ٻاهر هو. اسان اوهانجا اهڙائي پتر آهيون، جهڙا دريوڏن ۽ پيا هئا، گانڌاري ۽ ڪنٽي ٻئي منهنجون مائون آهن. مان ٻنهي کي هڪ جيتري عزت ڏيندو آهيان. مان ٻنهي جو ٻار آهيان ۽ ٻنهي کي ٻارن جيان پيار ڪندو آهيان. جيڪڏهن اوهان ٻن ڏانهن ويندا ته پوءِ مان به اوهان سان گڏجي هلندس ۽ هلي اوهانجي سڀوا ڪندس جي اوهان اسانکي ڇڏي ويندا ته پوءِ هن راج مان مونکي ڪهڙو سڪ ملندو؟ مان اوهانکي ڏنڊوت نمسڪار ڪريان ٿو ۽ اوهانکي وينتي ڪريان ٿو ته ڪرپا ڪري اسانجون ڀلون چڪون معاف ڪريو. اوهانجي سڀوا ۾ ئي مونکي سڄو سڪ ۽ من جي شائتي ملندي. اهو سڀوا جو وجهه مونکان نه ڪسيو. اسانکي ڇڏي نه وڃو.“

ٻڌستر جي وينتيءَ جو ڌرتراشتر تي ڏاڍو گهرو اثر پيو. پر انهيءَ هوندي به هن ٻڌستر کي چيو ”هي پيارا ڪنٽي پتر! مان ٻن وچن لاءِ دريڊ سنڪلپ ڪيو آهي. ٻن وچن کان سواءِ مونکي شائتي نه ملندي. مان اوهان وٽ گهڻا ورهيه رهيو آهيان. ٿو ۽ تنهنجي ٻين ڀائرن خوب منهنجي شيوا ڪئي آهي. اوهان شيوا ۾ ڪا به ڪمي ڪانه رکي آهي. هاڻي مونکي موڪل ڏيو ته مان پنهنجي اڃا پوري ڪريان ۽ مان پنهنجي سنڪلپ جي پوري ڪريان.“

ٻڌستر سارو وقت هٿ ٻڌي، ڏڪندو پنهنجي چاچي اڳيان بيٺو رهيو. ڌرتراشتر هاڻي وڌر ۽ ڪرپاچار به سان ڳالهائڻ لڳو. هننکي چيائ ”اوهين ڪرپا ڪري ٻڌستر جي دل کي ڌيرج ڏيو ۽ کيس چڻو ته مونکي موڪل ڏي. مان ٻن ڏانهن وڃڻ جو پڪو سنڪلپ ڪيو آهي. مونکان وڌيڪ ڳالهائڻ نٿو پڄي. منهنجو ڪلو گهٽجي رهيو آهي. مان ٻريو مڙس آهيان. ڳالهائڻ به گهڻو اٿم. مان بلڪل ٽڪجي پيو آهيان.“

ڌر تراشتر هن ريت ڳالهائيندي ڳالهائيندي ٿڪ وڃان
 مورچت ٿي ويو ۽ گانڌاريءَ جي ڀروسي لپتي پيو. گانڌاريءَ
 هن کي خوب سنڀاليو. ڌر تراشتر جي هيءَ حالت ڏسي ڀڄندڙ
 جو جيءُ ڀرجي آيو. سندس اکين مان ڳوڙهن جو مينهن وسر
 لڳو. پنهنجي چاچي کي ايترو دڪي ٿيندو ڏسڻ هنجي سهڻ
 کان ٻاهر هو. دڪي دل سان هو چوڻ لڳو ”هيءُ سڀ منهنجي
 ڪرمن جو نڪتو ڦل آهي. اسانجي هن بزرگ کي هاڻيءَ ڇيڏي
 نه شڪتي هئي. هن پيمسڀين جي لوهي جي بوٽي کي پاڪڙ
 ۾ ڊٻائي ٺڪر ٺڪر ڪري وڌو هو. اهو وڻ ڀرڻ اڄ دل
 ۾ دڪي ٿي هڏن جي پڇري سمان ٿي پيو آهي. مورچت ٿي
 اڄ گانڌاريءَ جي گود ۾ ائين پيو آهي، جڏهن ڪو محتاج زير
 منش هجي. هاءِ! ورڏاڻا! توهيءَ ڇا ڪيو آهي؟ منهنجي
 ڪريئي هن پوڄ شرومڻيءَ جو هيءُ حال ٿيو آهي. ڏڪار
 هجي مونکي! ڏڪار هجي منهنجي وڌيا ۽ منهنجي گيان
 کي. ڏڪار منهنجي ٻڌيءَ ۽ وويڪ کي. هاءِ اڄ ڏينهن
 سوڌو مان پورو ڌرم جو گيان پراپت ڪري ڪونه سگهيو
 آهيان.“

ائين وري لاپ ڪندي ڀڄندڙ ڌر تراشتر کي ٿڌي پاڻيءَ
 جا ڇنڊا هنيا ۽ نرم نرم هٿن سان کيس مالش ڪرڻ لڳو.
 جڏهن ڌر تراشتر سرجيت ٿيو، تڏهن هن اڪير مان ڪري
 ڀڄندڙ کي ڇاڻي ۽ سان لڳايو ۽ چيو ”ٻتر منهنجو هٿ ڪهڙو
 نه سٺو آهي. تنهنجي ڇهڻ ڪري مونکي حد کان وڌيڪ
 سڪ ملي رهيو آهي. مان ڀانيان ٿو ته تون مونکي امرت پياري
 رهيو آهين.“

ائين ڳالهائين هلي رهيون هيون ته مهارشي ويد وياس
 اچي پراچمان ٿيو. سڄي سماچار کان واقف ٿي رهيءَ ڀڄندڙ
 کي چيو ”پٽ! ڌر تراشتر سڀني کان وڏو آهي. جڏهن هو توکي
 چوي تڏهن ڪر. ڇڏيس ته ٻن ڏانهن وڃي. هو ورڏ ڀرڻ

آهي. سندس سڀ پٽ مري چڪا آهن. هو وڌيڪ دڪ سهي
 ڪونه سگهندو. گانڌاري ايشور جي ديا سان گيانوان آهي.
 هن سمورو دڪ ڌيرج سان سٺو آهي. سندن اڃائن ۽ سنڪلڻ
 ۾ باڏا نه وجهه. ائين نه ٿئي جو ڌر تراشتر ڳرندو ڳرندو هتي
 مري. ڇڏيس ته وڃي ٻن ۾ گلن جو واس وٺي، ماڪيءَ سان
 پور ڦٽان جي سڳند جو آند ماڻي. راجائن جو ڌرم آهي ته
 يا ته بڌڪيتر ۾ ويڙگتيءَ کي پراپت ڪن يا پنهنجا انٽر ڏينهن
 ٻن ۾ نپسين جيان گهارين! ڌر تراشتر پنهنجي سمي ۾ راج
 ڪمايو آهي ۽ يڳ ياڳ ڪيا آهن. جڏهن اوهان بنواس ۾ هئا،
 تڏهن تيرهن ورهيه ساندھ هن دريوڏن جي دواران چڪرورتي
 راج جو آند ورتو ۽ وڏا دان ٻج ڪيا. تو وري هيءُ پندرهن
 ورهيه خوب هنجي سار سنڀال لڏي آهي. توهنجون سڀ
 اڃائون پوريون ڪيون آهن. هاڻي وقت آيو آهي، جڏهن
 کيس ٽپسيا ڪرڻ گهرجي. دل سان کيس موڪل ڏي. سندس
 من ۾ ڪروڙ اچڻ نه ڏي. ڇڏيس ته ڌيرج سان هو ٻن جي
 راه ڏانهن روانو ٿئي.”
 وياس مهراج جا هيءُ وچن سڻي بڌشتر چيو ”ٿااستو.
 ائين ئي ٿيندو.“
 وياس هاڻي پنهنجي ڪٽيا ڏانهن هليو ويو.

[۱۰۴]

تن ٻڌن جو ديهانت

جڏهن اهڙيءَ ريت بڌشتر ڌر تراشتر کي ٻن ڏانهن وڃڻ
 جي موڪل ڏني، تڏهن ڌر تراشتر ۽ گانڌاري پنهنجي ماڳ
 موٽي آيا ۽ اتي اچي پنهنجو ورت چوڙيائون. ڪنٽي به
 گانڌاريءَ جي پاسي ۾ ٿي ويئي ۽ هنن گڏجي ڪري ڪافو

وڙتا يو. ڌرتراشتر ڀڌشتر کي آگيا ڪئي ته سندس ڀرسان ٿي ويهي ۽ ڀڌشتر ائين ڪيو ۽ ڌرتراشتر کيس آشير واد ڏني. پوءِ پر يورمڙس گهر کان ٻاهر نڪتو. گانڌاريءَ جي ڪلهي تي هٿ رکي، هو ڌيري ڌيري نگر کان ٻاهر نڪتو ۽ ٻن ڏانهن وڃڻ لڳو. گانڌاريءَ جو پتي سورداس هو. پتي پريم وڇان گانڌاري پنهنجين اکين تي سدا پتي ٻڏي ڇڏيندي هئي. هوءَ ڪڏهن به پنهنجون اکيون ڪم به نه آڻيندي هئي. هاڻي هن پنهنجو هٿ ڪري ڪٽي ۽ جي ڪنڌ تي رکيو. اهڙيءَ ريت ڪٽيءَ جي آڌار تي پئي ڌيري ڌيري هلڻ لڳا.

ڪٽيءَ پنهنجي من ۾ سنگاپ ڪيو هو ته هوءَ گانڌاريءَ سان گڏجي ٻن ڏانهن ويندي. جئن ٿيئي اچي ٿي وڌيا تن ڪٽيءَ ڀڌشتر کي چيو: ”پت! سهديو سان ڪڏهن به ڪروڙ ۾ اچي ڪو نه ڳالهائيندو ڪر. ڪرڻ ڪرو ڪيترو ۾ وڃ پرن جيان لڙي سرڳ ٻڌاريو. انهيءَ جو نالو به پريم سان ياد ڪج. هو منهنجي ڪڪ مان پڌا ٿيو هو. مان پاپ ڪيو جو اها ڳالهه توکان ڳجهي رکيم. درويديءَ سان پريم ۽ نرميءَ جو وهنوار ڪج. پير، ارڇن، نڪل ۽ سهديو کي ڪڏهن به ناراض نه ڪج. هيءُ ڳالهيون برابر ياد رکج. ساري پريوار جو بوجھ هاڻي تنهنجي مٿان آهي.“

ڌرم پتر کي هن کان اڳ اهو خيال ڪونه آيو هو ته ڪو ڪٽي به بنواس ڏانهن وڃي رهي آهي. هن سمجهو هو ته ڪٽي رڳو گانڌاريءَ کي اڳرو ڪرڻ لاءِ وڃي رهي آهي. جڏهن هن ڪٽيءَ جي واٽان هيءَ وارثا ٻڌي، تڏهن هنکي ڏڌڪو اچي ويو. ٿوري وقت لاءِ نه هو بلڪل سون به ٻڄي ويو. جڏهن سامت ۾ آيو، تڏهن چيائ ”اما! ائين نه ڪر. تو آشير واد ڏيئي اسانکي لڙائيءَ جي مڱدان ڏانهن موڪليو هو. ائين واجب نه آهي ته تون اسانکي هٿن اڪيلو ڇڏي ٻن ڏانهن وڃين.“

يدشتر جي آرين نيزارين جو ڪٽي ۽ ٽي ڪوبه پرياءُ
 ڪونه ٻيو. هو ۽ پنهنجي ارادي تي اڏول رهي. هن جواب
 ۾ چيو ”منهنجو ڌرم آهي ته مان پنهنجي پٽي ديوتا سان
 وڃي سرڳ ۾ ملان. مان گانڌاريءَ سان گڏ وينديس ۽ هن ۾
 ٽپسيائون ڪري جلد پنهنجي پٽا سان وڃي مائديس. تون
 دل ۾ ڪوبه اُڪو نه ڪر. نگر ڏانهن واپس وڃ ۽ وڃي راج
 سنڀال. شل پنهنجو من ۽ بدئي سدا ڌرم ۾ لڳي رهي.“
 اهڙيءَ ريت ڪٽي پنهنجي پٽ سوي پٽر کي آشيواد ڏيئي
 بن ڏانهن رواني ٿي.

توري دير نه يدشتر بلڪل چپ ۾ اچي ويو. ڪٽي اڳتي
 اڳتي وڌندي ٿي ويئي، ۽ بعضي بعضي يدشتر ۽ ٻين پٽن
 ڏانهن منهن ڦيرائي ٿي نهارياءُ.

اهڙيءَ ريت هي ٿيئي ٻوڙها، هڪ ٻي جي ڪلهي تي
 هٿ رکي، سنسار جي سڪن کي لڏائي ڏيئي ٽپسيا لاءِ بن
 ڏانهن ٿي روانا ٿيا. هن درشيه جو وياس مهراج ڪروڻا جنڪ
 سندر چتر چيو آهي. پڙهندي ائين ٿو معلوم ٿئي ته اهو
 سمورو قصو اڄ اسان جي اکين اڳيان ٿي رهيو آهي. هن درشيه
 کي ڏسي دل درد سان پرڃي پوي ٿي.

ڌرتراشتر، گانڌاريءَ ۽ ڪٽيءَ سڄا سارا ٿي ورهين
 ۾ گذاريا. سنجيه به ساڻن گڏ هو. هڪ ڏينهن جڏهن ڌرتراشتر
 سنان ڌيان پورو ڪري پنهنجي ڪٽيا ڏانهن موٽيو مس هو
 ته هن کي اچي باهه لڳي. هوا به ڏاڍي تيز هئي. انهيءَ
 ڪري آڱ جلد ساري جهنگل ۾ ڦهلجي ويئي. هرڻ، سونر
 ۽ ٻيا جهنگ جا جانور ڏکي ڏکي آڱ کان بچڻ لاءِ لڏڻ
 لڏڻ ۽ ڀڄڻ پورن ڏانهن ڊڪڻ لڳا.

انهيءَ وقت سنجيه به هنن سان گڏ هو. ڌرتراشتر کيس
 چيو ته ڪنهن به طرح پڇي هو پنهنجي جان بچائي. سنجيه

جي وڃڻ کان پوءِ سورڊاس راجا، ستي ڏانڌاري ۽ پتي ٻرڻ
 ۾ رت ڪٽي، ٿيئي اوڀر ڏانهن منهن ڪري پوڻ سماڌيءَ
 ۾ ويهي رهيا ۽ سندن شريو سڙي پسر ٿي ويا.
 سنجي ڌرتراشتر جو جيون ساڻي هو. هو سندس لنگوڻيو
 يار هو. هو انڌي جي لٺ هو. هوئي راجا کي سڀ ڪنهن
 ڳالهه ۽ درشيه جو گيان ڏيندو هو. ڌرتراشتر کيس ٻراڻن کان
 به پيارو سمجهندو هو. ڌرتراشتر جي سرڳواس ٿيڻ کان پوءِ
 سنجي سنڀاس ڌارڻ ڪري وڃي هماليه ۾ ٿپسيا ڪرڻ لڳو.

[۱۰۵]

ڪرشن جي ليلا سماپت ٿئي ٿي

ڪروڪيتر جي يڌ جي سماپت ٿيڻ کان پوءِ ڪرشن دوارڪا
 ۾ ۳۶ ورهيه راج ڪيو. ڪرشن ياد وٺڻ جو هو. هن سمي
 ياد وٺڻ جا سڀ دل، ورشني، انڌڪ ۽ پوڄ، عيش عشوق
 ۾ پئجي ويا. خوب رنگ رليون ڪرڻ لڳا. سنجي، ميل ۽
 ششناچار کائن سداءِ لاءِ موڪلائي ويو. اهڙيءَ اوستا ۾ ڪي
 رشي اچي دوارڪا ۾ وارد ٿيا. بي ادب، هٽيل يادون
 دشمن سان ٺٽوليون ڪرڻ شروع ڪيون. هنن هڪ چوڪر
 کي زالاڻو ويس ڪرائي، دشمن کان پڙهن ڪيو ته ٻڌايو ته هن
 مائيءَ کي ڏيءَ ڄمندي يا پٽ.

دشمن ساري ڳالهه سمجهي ورتي. يادون جي هڙيءَ بي ادبيءَ
 ۽ حرڪت تي دشمن کي ڏاڍو ڪروڌ آيو. هنن يادون کي
 سراپ ڏيئي چيو: ”هن کي نه ڏيءَ ڄمندي نه پٽ. پر
 هن مان هڪ مهڙي پٽ ٿيندي. اها مهڙي اوهانجي ڪل لاءِ
 ۾ جو روپ ڌارڻ ڪندي ۽ اوهان سڀني جو موت آڻيندي.“
 سراپ ڏيئي رشي نه رهندا رهيا. هاڻي مورڪ ياد وٺڻ

ڏٺو ته ڪل مان ڀل ٿي پيئي ۽ سندن چرچي مان هڪ مهان چننا پڌا ٿي. هو هاڻي گهڻوئي پڇتائڻ لڳا.

ٻئي ڏينهن ئي سامب، جنهنڪي هنن زالڻو بهراڻ بهريو هو، تنهنڪي اچي سور لڳا ۽ نيٺ هن مان هڪ مهڙي پڌا ٿي. انهيءَ کان پوءِ کين ڪنڀڙي وٺي ويئي. هنن سمجهيو ته رشين جو سراپ نيڪ نڪرندو ۽ سندن ساري وٺڻ ناس ٿيندي.

گهڻي ويچار کان پوءِ هنن مهڙيءَ کي جلائي رک ڪري وڌو. اها رک کڻي هنن سمنڊ جي ڪناري تي ڇٽڪاري ڇڏي. انهن سمجهيو ته اهڙيءَ ريت مٿن آيل آڀا ٽري ويئي. ڪجهه وقت ته ڪا به خرابي ڪانه ٿي. منڊون هڪ ٻئي جي پٺيان گذرنديون ويون. نيٺ ورشا وٺو جو درشن ٿيو. مينهن جي ڪري سمنڊ جي ڪناري تي ڇٽڪايل رک مان گهاٽا گاهه پڌا ٿي پيا. گاهن کي ڏسي سندن دل ۾ ڏاڍي لالچ اٿڻ ٿي. کائن رشين جي پارائي جي ڳالهه بلڪل وسري ويئي هئي. ڏکڙي ڏينهن يادوجوان سمنڊ جي ڪناري تي سَٽل ڪرڻ لاءِ ويا. سارو ڏينهن مڙج مزڻ ۾ گذار يائون. شراب به دل تي پيئائون. شام جي وقت شراب پنهنجو اثر ڏيکارڻ لڳو. شراب جي نشي جي اثر هيٺ مست ٿي خوب ايتو سبتو ڳالهائڻ لڳا ۽ ٻت هڻڻ لڳا. ٿوريءَ ٿوريءَ ڳالهه ٿي هڪ ٻي کي گاريون ڏيڻ لڳا ۽ ڌريءَ ڌريءَ تي وڙهڻ لڳا. کين پراڻيون ڳالهيون به اچي ياد پيون.

مهاڀارت جي لڙائيءَ ۾ يادون مان ڪرڻ ورما ڪورون جي طرفان ۽ سائڪي پانڊون جي طرفان لڙيو هيو. سائڪيءَ ڪرڻ ورما کي ٽوڪيندي چيو: ”ڪرڻ ورما تو اسانجي ڪل تي ڪلنگ لڳا يو آهي. ڀلا ڪوئي ڪٿري وير نند ۾ سمهڻ سياهين تي حملو ڪري کين ماريندو آهي!“

ڪيترن يادون سائڪيءَ جي ڳالهه جو سمرڻ ڪيو.

ڪرت ورماءِ اها ڳالهه سهي نه سگهيو. هن سائيڪي ۽ ڪي هن ريت جواب ڏنو: ”تون ڪير آهين جو مون کي اپڊيش ٿو ڏين؟ ياد ڪر ته جڏهن مهالما پوريشروا جو دغا بازي ۽ سان هٿ وڌجي ويو هيو ۽ جڏهن هو ٻاڻن جو آسن ٺاهي پريو سمرڻ ۾ مڱن هو، تڏهن ٿوئي ڪاسائي ۽ جيان هن جو ڪنڌ ڪپيو هيو. اي ٻائي! توکي اوه ڪرڻ جي همت ڪئن ٿي ٿئي؟“ يادو هوانشي ۾ مخمور سو انهن مان ڪيترن ڪرت ورماءِ جي طرفداري ڪئي ۽ سائيڪي ۽ ڪي ٽوڪون هڻڻ لڳا. اهڙي طرح يادون جا به دل بڻجي پيا. ٻنهي ڏلن ۾ اچي سخت جهڳڙو ٿيو، ٻنهي خوب هڪ ٻي جي مرمت ڪئي.

جهڳڙن ڏي جهڳڙن ڏي سائيڪي ۽ هٿ ۾ کليل تلوار کنيون ۽ ڪرت ورماءِ تي زور سان حملو ڪيو. رڙ ڪري سائيڪي ۽ چيو ”جنهن گيديءَ ٻائيءَ نند ۾ پيل سهاهين کي ڪنو هو، ڏسو ته تنهن کي ڪيئن ٿو سندس ڪڪرم جو ڦل ملي.“ ائين چئي هن پنهنجي تلوار سان ڪرت ورماءِ جو سر قلم ڪري ڇڏيو. اهو ڏسي سوين يادو سائيڪي ۽ ڪي ورائي ويا. شراب جا مڙڪا ۽ پيالو کڻي هن جي مٿان وسائڻ لڳا. شري ڪرشن جي پٽ پرديمن سائيڪي ۽ جو طرف ورتو ۽ ٻين جو مٿا ٻوڪيو. سڀ هڪ ٻي کي وڇڙي ويا. سائيڪي ۽ پرديمن ٻئي هن ويڙهه ۾ ختم ٿي ويا.

پنهنجي پريتم ۽ پنهنجي پٽ جو مرڻو ڏسي شري ڪرشن کي نه ڪروڙ اچي ويو. هن سمند جي ڪناري اڀريل گاهه مان هڪ ٻوڙ وٺي هٿ ۾ ڪيو ۽ اچي ويڙهه ۾ شامل ٿيو. پوءِ نه سمجهي يادو اهڙا ٻوڙا ٻئي هڪ ٻي کي هڻڻ لڳا. هڪ ٻي پٺيان ويا سڀ مردا. رشن جي ڏنل پارائي پوري ۽ ريت پنهنجو اثر ڏيکاريو.

هن پنهنجو ڪل ناس ٿيندو ڏسي، ٻلام کي ڏاڍو ڏک ٿيو. هن ايتي سماڙي ۽ ۾ ويهي پراڻ ٻياڳي ڇڏيا. جڏهن

ٻارام ٻر لوڪ ڏانهن پرواز ڪيو، تڏهن سندس واٽ مان سڀ
جي شڪل جي هڪ وچتر جوئي نڪتي ۽ اها سمنڊ ۾ لين
ٿي ويئي. جنهن ليلاءِ نارايڻ ٻارام جي شرير ۾ جنم ورتو
هو، سا ليلاهن ريت سمايت ٿي.

شري ڪرشن ڏٺو ته سندس سمورو ڪل هن ريت
موت جو شڪار ٿيو آهي. ٻارام جو موت ڏسي هيڏانهن هوڏانهن
ڦير يون ٻائڻ لڳو. ڪرشن ڏاڍي سوچ ويچار ۾ ٿي گهميو.
گهمندي گهمندي هن چيو ”منهنجي وڃڻ جو به وقت اچي
ويو آهي.“ ائين چئي هوگاهه جي ٻوڙن تي لپتي پيو ۽ کيس
گهري ٽنڊاچي ويئي.

انهيءَ ڪناري تي گهاٽي گاهه جي وچ ۾ هڪ شڪاريءَ
شڪار سمجهي مٿس ٿير هلايو. ٿير ڪرشن جي پير ۾ لڳو ۽
سندس ساري بدن کي چير بندو اڏامندو ويو. اهڙيءَ ريت
شري ڪرشن جي جيون جي سموري ليلاهن ٿير سان سمايت
ٿي. ڪرشن جيئنجهڙي هٿ ۾ ساري پارڪ ڪند جي راجپوتيءَ
جي واڳ ڏور هڻي، سو به هن اٻار سنسار مان هليو ويو.

[106]

يڌشتر جي آخرين آزمائش

شري ڪرشن جي مرڻوءَ ۽ بادون جي ناس ٿيڻ جي
خبر هسٽناپور ۾ پهتي. پانڊون جي دل اڳيئي کٽي ٿيل هئي،
سو هيءَ خبر ٻڌي هنن جي سنسار مان موهي بنهه ڪم ٿي
ويئي. پوءِ هنن اڀيميو ۽ جي پٽ ڀڙڪشت کي راڄ تلڪ
ڏنو ۽ پارڪ ڪند جو سمراٽ بڻايو. پنجنجي پائر دروڀديءَ
سوڌو نگر ڇڏي ويا. هو کيرٿ يا ٿرا ڪندا، ڀن ڀن پوتر استان
ڏسندا نيٺ وڃي هماليه تي پهتا. رستي ئي ڪتان هڪ

ڪٿو به سندن ڪڍ لڳو. سڻي گڏجي هماليه تي چڙهندا هليا. جئن هو ٻهاڙ تي چڙهي رهيا هئا، تنهن هڪ هڪ ڪري يڌشتر کان سواءِ سڀ ٿڪ وڃان ڪرندا مرندا ويا. پهرين پهرين سڀني ۾ ننڍو ڀاءُ سهڊيو ڪريو. سهڊيو کان پوءِ نڪل ڪريو، پوءِ دروڀديءَ جو وارو آيو، دروڀديءَ کان پوءِ ارڃن به ساڳي رستي هليو. نيٺ پير به ڪري پيو. جيتوڻيڪ يڌشتر جي سامهون هئن سندس مائٽ ڪرندا مرندا ويا، ته به هو گهٽ ٿي سان اڳتي اڳتي وڌندو رهيو. سندس ڇٽ ۾ هن سمي ڳيان جي چوٽي پڙي رهي هئي، انهيءَ ڪري کيس شوڪ ڪونه لڳو. يڌشتر کي هاڻي ٻاچي ۽ سڄي ٻڌارڻ جو وويڪ لڳو ڇو هون. هن خوب سمجهيو هيو ته هي سنسار ڪٿينگر آهي. ڪٿي يڌشتر جي پٽ ڪانه ڇڏي، اهو ڪٿو ڪير هوندو؟ ڪٿان آيو هيو؟ ڪٿو هيو يڌشتر جي ڌرم جو روپ. وياس مهراج ڪٿي کي ڪٿا ۾ انهيءَ لاءِ آندو آهي ته لوڪن کي پڪ ٿئي ته پرلوڪ ڏانهن ڪوبه سنساري سهڳي ساڻي ڪوبه ڪونه هليو آهي. رڳو ڌرم ئي پرلوڪ جي واٽ ۾ اسانجو ساڻي ٿيندو آهي.

هلندي هلندي جڏهن يڌشتر وڏيءَ اناهيڻ تي پهتو، تڏهن اندر پنهنجي رت ۾ چڙهي ڌرم پتر جي سامهون اچي بيٺو. اندر يڌشتر کي چيو ”دروڀدي ۽ تنهنجا ڀائر اڳيئي سرڳ پهچي ويا آهن. تون پوئتي رهجي ويو آهين انهيءَ ڄر ڪارڻ اهو آهي ته تون اڃا ستول شرير ٿياڳ ڪونه ڪيو آهي. مان هيءَ رت وٺي آيو آهيان، انهيءَ لاءِ ته توکي ستول شرير سهڻو سرڳ وٺي هلاڻ. تپ ڏيئي رت ٿي چڙهه. جڏهن يڌشتر تپ ڏيئي رت ٿي چڙهيو، تڏهن سندس ڪٿو به رت ٿي چڙهي ويٺو. پر اندر ڪٿي کي ڏکو ڏيئي چيو ”نه! نه! تون ڪونه هلندي. سرڳ ۾ ڪٿن لاءِ جاءِ ڪانه آهي. اندر جا هيءَ شبد ٻڌي يڌشتر ورائيو: ”اين آهي ته

مان وري سرڳڙهه ڏانهن ڪنهن ٻي ڏانهن؟ ” ائين چئي هن رات ئي ڇڙهه کان انڪار ڪيو. يتشتر هٿڙي وفادار مٿر کي پوئتي ڇڏي ويٺو ۽ ڦٽي ڇاهيو.

ڌرم بڌشتر جي وفاداريءَ جو امتحان وٺڻ آيو هو. بڌشتر جي وفاداري ڏسي ڌرم کي ڏاڍي خوشي ٿي. انهيءَ وچم ڪٿو الوپ ٿي ويو.

يڏي شتر جڏهن سرڳ ۾ پهتو، تڏهن هن ڏٺو ته اتي دريوڏن
هڪ سندر سنگهاسن تي ويٺو آهي ۽ سورج جيان چمڪات
ڏيئي رهيو آهي. ويٺا جا ديوتائون ۽ ٻيا سرڳي جي وڏوڏن
جي چوڌاري بيٺا سندس شيوا ڪري رهيا آهن.

يدشتر سرگواسين کان پڇيو ”منهنجا ڀائر ڪٿي آهن؟
 مان ڏسان ٿو ته هت لويي موي دريوڏن براجمان آهي. مان
 نٿو چاهيان ته ڪو سندس سنگ ۾ هت رهان. هن آدميءَ
 جي ايرڪا ۽ دويش جي ڪريئي اسان پنهنجن مٿن مائٽن ۽
 مٿرن عزيرن جو خون ڪيو. ڌرم جي مريادا ۾ ٻڌل اسين
 انهيءَ وقت بلڪل مات ۾ رهياسين. جڏهن ٺراپراڌ دروڀديءَ
 کي سڀا پون ۾ گهلي آيا ۽ سندس ايمان ڪيائون. دروڀدي
 اسان جي ڌرم پٽني هئي. هن پاڻيءَ جي آگيا سان ئي سندس
 بي عزتي ڪئي ويئي هئي. مان هن آدميءَ جو منهن به نٿو
 ڏسي سگهان. مونکي ٻڌايو ته منهنجا ڀائر ڪٿي آهن. مان
 اُتي وڃڻ ٿو چاهيان جتي منهنجا ڀائر موجود آهن.“ ائين
 چئي يدشتر انهيءَ طرفان پنهنجي نظر هٽائي ڇڏي، جت
 دريوڏن شان شوڪت سان ويٺو هو. اتي بورڻ گيانِي ديو
 رشي نارڊ يدشتر کي چيو: ”هي سرپشت راجا! توکي ائين
 چوڻ نه جڳائي. سرڳ ۾ ايرڪا دويش جو استان ڪونه آهي.
 هن ريت دريوڏن جي گهٽتائي نه ڪر. ويو دريوڏن ڪٽري
 ڌرم پاليو آهي، انهيءَ ڪري هو سرڳ ۾ آيو آهي. اهو واعدو
 نه آهي ته هت سرڳ ۾ سنساري ڳالهيون ياد ڪجن ۽ ٻي

درویش ۾ ڦاسجي. هت وٺڻ وروڌ جو استان ڪونه آهي. تون
 هت استول شرير سوڌو آيو آهين، انهيءَ ڪري تنهنجون
 اهڙيون ورائيون آهن. ڇڏ انهن اڃوڪ ورتين ڪي.“
 يڌنتر جواب ۾ چيو: ”هي ديورشي! ڪهڙي نه عجب
 جي ڳالهه آهي ته دريوڌن هت سرڳ ۾ پهچي ويو آهي.
 دريوڌن کي ته پاپ ۽ پڇ جو وويڪ ٿي ڪونه هو. هن
 گهڻوئي پاپ ڪمايو هو. هن ڀلن آدمين کي ابڙايو هو. هن ئي
 ڪروڌ ۽ وٺ وروڌ وڌايو ۽ لکن آدمين کي موت جو منهن
 ڏيکاريو. ڀلا ٻڌاءِ ته اهو مهان سرڳ ڪٿي آهي جت منهنجي
 وٺ پائون ۽ درويديءَ کي استان مليو آهي. منهنجي ڀرڻ
 اڃا آهي ته مان انهن سان ملان ۽ پٺ ڪرڻ سان ملان. جن
 مترن ۽ راجڪمارن منهنجي خاطر يڌڪيتر ۾ پنهنجا سر هوميا
 هئا، تن جو به درشن ڪرڻ چاهيان ٿو. مان وراٽ، درويڊ،
 ڌرشت ڪيتو، شڪندي ۽ پانچال راجڪمارن سان ملڻ چاهيان
 ٿو. مان چاهيان ٿو ته درويديءَ جي پيارن پٽن ۽ اڀيميوءَ
 کي ڏسان. ڪٿي آهن اهي وٺ پرش جن يڌروپي اگني ڪنڊ
 ۾ ائين پنهنجا شرير اڇايا، جئن يڳ روپي اگنيءَ ۾ گيهه جون
 آهوليون ڏييون آهن. هت مونکي انهن مان هڪ به ڏسڻ ۾
 نٿو اچي. ٻڌايو ته اهي سڀ ڪٿي آهن. مونکي انهن جي
 وچ ۾ ٿي جاءِ ملڻ گهرجي. يڌ پوري ٿيڻ وقت ڪنٽيءَ مونکي
 چيو هو ته مان ڪرڻ جو به پنڊ ٽرپڻ ڪريان. جڏهن انهيءَ
 ڳالهه جو مان خيال ڪريان ٿو ته اڄ به مونکي ڏک ٿو ٿئي.
 مونکي خبر ڪانه هئي ته ڪرڻ منهنجو سهوڊر ڀاءُ هو. انهيءَ
 اڻڄاڻپ ڪريئي مان کيس مارايو. منهنجي ڀرڻ اڃا آهي
 ته مان پنهنجي ڀراڻ پياري پير جو درشن ڪريان. ارڃن ته
 لادر جو روپ هو. پياري پنچالي سڌا ڌرم جي مارڪ ٿي
 هلندي هئي. نڪل ۽ سهديو ته اشولي ڪمارن جيان هئا.
 منهنجي ڏاڍي اڀلاشا آهي ته مان انهن سڀني سان ملان.

انهيءَ سرڳ ۾ رهڻ مان ڪهڙو لاپ آهي، جت منهنجا ڀائر
ڪول آهن. جتي منهنجا ڀائر آهن اهڙي منهنجو سرڳ آهي.
هيءَ جاءِ مون لاءِ سرڳ ڪونه آهي.”

جن گانڌرون ڏسڻ جي هيءَ ڳالهه ٻڌي تن جواب ۾ چيس:
”اي ڏسڻ! جيڪڏهن تون انهن سان گڏ رهڻ تو چاهين ته
پل انهن وٽ وڃ، يڪدم وڃ. هت لُڙڪ جي ضرورت ڪانه
آهي.” ائين چئي هنن هڪ قاصد کي چيو ته ڏسڻ کي سندس
ڀائرن وٽ وٺي وڃي.

قاصد اڳيان اڳيان هليو. سندس پٺيان هليو ڏسڻ. جڏهن
هو اڳتي وڌيا ته بلڪل اوندهه ٿي ويئي. انهيءَ اوندهه ۾
جيڪي به شيون ڏسڻ ۾ ٿي آيون سي سڀ گهڻا پندا ڪندڙ
هيون. ڏسڻ انهي رعب پونءَ جي نلاءِ مان نڙڪندو هليو.
رستي تي لاش ۽ هڏيون پيا هئا. هت هڪ مغل جا وارو ڇاڻا
پيا هئا. هر هنڌ جيت ۽ ڪيٽان سري رهيا هئا. هوا ۾ سخت
درگند هئي. هر هنڌ ڀڳا ٻڻا، وڍيا ڪهيا منهن جا شرير ڀي
ڏسڻ ۾ آيا.

ڏسڻ پنهنجي ڏکي ويو ۽ منجهي پيو. ڏاڍي ڏک وڃان
هن قاصد کان پڇو ”مٿر! ٻڌاء ته منهنجا ڀائر سچ پچ ڪٿي
آهن. هن رستي تي اسان کي ڪيستائين هلائو پوندو؟“

قاصد بنا ڪنهن جذبي يا آويز جي ڌيرج سان چيو:
”جيڪڏهن تون چاهين ته اسين پوئتي موٽي هليون.“

اٽي بدبوءِ اهڙي سخت هئي جو هڪ وار ڏسڻ جو من
به لڏي ويو. هن خيال ۾ ڪيو ته پوئتي موٽجي. اهيءَ ڪڙ
۾ چئني طرفن کان ڪروڙا پندا ڪندڙ پراڻا ڄاڻل آواز آهسته
آهسته ٻڌڻ ۾ آيا. ائين ڏسڻ ۾ ٿي آيو ته جڻڪ سندس مٿ
مائن ڏسڻ جو ارادو سهي ڪري کيس اٽي رهڻ لاءِ روئي
روئي پراڻا ڪري رهيا آهن.

انهن آوازن گڏجي ڪري چيو: ”ڌرم پٽر پوئتي نه وڃ. ڪٺا گهڙي نه هٿ ٽرس. تنهنجي اچڻ ڪري اسانجي عذابن ۾ مڙ پوئتي ڪمي ٿي آهي. اسين دڪ ۽ سور ۾ هٿاسين. تنهنجي اچڻ ڪري اهڙي مني ۽ شذ هير لڳڻ شروع ٿي آهي جو اسانکي ڪجهه مڙ پوئتي آرام مليو آهي. ڪٽي پٽر! تنهنجي درشن سان ئي اسانکي سڪ ملي ٿو. ڪرپا ڪري هٿ ٽرس. ٿورو وقت ئي سهين، ضرور ٽرس. تنهنجي هٿ هٽڻ ڪري اسانجي دڪ ۾ ڪمي ٿئي ٿي. پوئتي نه وڃ. تنهنجي هوندي اسانکي عذابن کان ڪجهه آرام ملي ٿو.“

چئني طرفن کان هن طرح جو روج راڙو ٻڌي بدشتر حيران ۽ ۾ پئجي ويو! هنن پراڻن سڃاڻڻ آوازن ۾ هن پرڪار جي دڪ درد جي وارڻا ٻڌي سندس دل ۾ ڏاڍو دڪ ٿيو ۽ سندس من ڪروڙا سان ڀرجي آيو.

هن ڏاڍي سوز مان پڇو: ”هي اڀاڳا جيوو! اوهان ڪير آهيو؟ اوهان هٿ ڇو آيا آهيو؟ اوهان ڇو ٿا ائين دانهون ڪريو؟“

هڪ آواز چيو ”هي سوامي! مان ڪرڻ آهيان.“ وري ٻئي چيو ”مان پير آهيان.“ ٽئين چيو ”مان ارڃن آهيان.“ وري ڪنهن اٿيو ”مان درويدي آهيان.“ نڪل ۽ سهڊيو به پنهنجا نالا ٻڌايا. درويديءَ جي پٽن به دانهن ڪئي. مطلب ته چئني طرفن کان ساڳي پرڪار جا ڏکونيندڙ آواز ٻڌڻ ۾ آيا. اهي دردناڪ آواز ٻڌي بدشتر ڪنٺ لڳو. هن ڏاڍي سوز مان چيو ”منهنجن هنن مٿن مائٽن، سڳن ساٿين ڪهڙو پاپ ڪيو آهي، جو هنن نرڪ ۾ پيا آهن ۽ هن پرڪار جون سختيون سهي رهيا آهن. ڌراراڻي جي پٽن ڪهڙو ٻج ڪرم ڪيو آهي جو سرڳ جا سڪ پوڙجي رهيا آهن؟ هيءُ سڀڻو آهي يا ساڀيا؟ منهنجو هوش حواس قائم آهي يا نه؟ مونتي مورچا نه سوار نه ٿي آهي؟“ ائين ويچار ڪندي بدشتر پنهنجي

دل ۾ ايشوري نياء، ڌرم ۽ ديوتائن جي پنهنجي من ۾ ننڍا
ڪرڻ لڳو.

هن سان گڏ جيڪو ديوتائن جو قاصد آيو هو، تنهنڪي
يدشتر چيو ”جن جو تون قاصد آهين، انهن وٽ موٽي وڃ ۽
کين وڃي چڙ ته مان هتيئي رهندس. مان واپس ڪونه ايندس.
منهنجي ڪريئي منهنجا پيارا ڀائر ۽ ڀوڻر پنچالي هن ترڪ ۾
پيا آهن ۽ هن پرڪار جا ڪشت سهي رهيا آهن. انهيءَ ڪري
مان به پنهنجن ڀرين سان هت ئي رهيو ڀيو هوندس.“

سنديشهر ٻوٽي موٽي ويو ۽ وڃي ڌرم راج سان هيءَ
حال ڪيائ. هڪ *مهوڙت لاءِ يدشتر ڇپ ڇاپ ائين ترڪ
۾ بيٺو رهيو. جلد ئي ڏندڙ ۽ ڀر اچي اتي وارد ٿيا. جڏهن هو
آيا، ٿيڻ اوندهه گر ٿي ويئي، پياڻڪ درشيه ختم ٿي ويا. ڀاڳي
۽ سندن ڪشت هاڻي غائب ٿي ويا. جڏهن ڌرم جي ديوتا
ڀر راج پنهنجي پتر يدشتر کي ڏسي مشڪيو، ٿڻ هڪ مني
سهڻڌ واري هير لڳڻ لڳي. ڌرم راج يدشتر کي چيو: ”هي
گيانوان جا شرومڻي! هي ٿيون دفعو آهي جو مون توکي آزمايو
آهي. تو پنهنجي ڀائرن جي خاطر ترڪ ۾ رهڻ قبول ڪيو.
انهيءَ ڪري مون کي ڏاڍي پرستيا ٿي آهي. اهو ضروري
آهي ته راجائن ۽ راجڪرمچارين کي ٿوري وقت لاءِ ئي
سهين ترڪ ضرور ڏسڻو پوي. اهوئي سبب هو جو توکي به
مهوڙت لاءِ هيءَ پياڻڪ ڏک پوڳڻو پيو. پرتاڀي وڃر ارجن،
تنهنجو پيارو ڀاءُ ڀيم، ورت ڌاري ڪرڻ ۽ تنهنجي ڀين
مڻ مائڻن مان ڪنهنڪي به ترڪ ڪونه مليو آهي. هيءَ ساري
مايا مان تنهنجي پريڪيا لاءِ رچي هئي، هي ترڪ نه آهي،
پر سرڳ آهي. هوڏانهن نهار نه ٿئي لوڪن جو سير ڪرڻ

*مهوڙت ڏينهن جو ٽيهون حصو يعني ۳۴ منٽن ۽ ۴۰ سيڪنڊن
جي برابر ٿيندو آهي.

وارو د يو رشي نارد موجود آهي. هاڻي وڌيڪ د ک نه ڪر.“
 جڏهن هن ريت درشيه بدليو، تڏهن يڌشتر کي ڏاڍو
 سڪ پهتو. هن مٿ لوڪ جو شرير ٿياڳي ديولوڪ جو چولو
 ڌارڻ ڪيو.

جڏن ئي هن سنساري شرير ڇڏيو تڏهن سندس من مان
 ويرو ورتو، اهرڪا، ديوش ۽ ٻيون انساني ڪمزوريون گم ٿي
 ويون. يڌشتر هاڻي سڙو ٿاڻو ۽ پوٺڙي ٿي پيو.
 هاڻي يڌشتر ڏٺو ته سندس وڏو ڀاءُ ڪرڻ ۽ سندس ٻيا
 ڀائر ۽ سندس سوت ڌرتراشتر جا پٽ سڀ ويرو ورتو ڇڏي
 پريم پوروڪ ڳڏ ڪڍاري رهيا آهن، رشي مني ۽ ديوديتا نون
 سندن پوڄا ڪري رهيا آهن. اهو لرمل نظارو ڏسي يڌشتر
 کي به ڏاڍي شائتي پراپت ٿي.

مطاپارت

لیدک

چکرورتی راجہ گوپال آپجاری

سندھیکار

پروفیسر تارا چندر بھاجرا

پڙهندڙ نسل . پ ن

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ”اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ ”لڙهندڙ نسل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:
انڌي ماءُ جڙيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ٻرندڙ، چُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪندڙ، پاڙي، ڪاڻو، پاڇوڪڙ، ڪاوڙيل ۽ وڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان انهن سڀني وچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪڍي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ٺاهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهڻ ۽ هِڪَ ٻئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻڻَ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نسل (پَن) ڪا به تنظيم ناهي. اُن جو ڪو به صدر، عهديدار يا پايو وجهندڙ نه آهي. جيڪڏهن ڪو به شخص اهڙي دعويٰ ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو ڪوڙو آهي. نه ئي وري پَن جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو به ڪوڙو آهي.

جهڙيءَ طرح وڻن جا پَن ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اهڙيءَ طرح پڙهندڙ نسل وارا پَن به مختلف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اداس ۽ پڙهندڙ، ٻرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وڙهندڙ ۽ پڙهندڙ به ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ پَن ڪا خصوصي ۽ تالي لڳل Exclusive Club نه آهي.

ڪوشش اها هوندي ته پَن جا سڀ ڪم ڪار سهڪاري ۽ رضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي ته ڪي ڪم اجرتي بنيادن تي به ٿين. اهڙي حالت ۾ پَن پاڻ هڪٻئي جي مدد ڪرڻ جي اصول هيٺ ڏي وٺ ڪندا ۽ غير تجارتي non-commercial رهندا. پَن پاران ڪتابن کي ڊجيٽائيز digitize ڪرڻ جي عمل مان ڪو به مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نه ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊجيٽائيز ڪرڻ کان پوءِ اهم مرحلو ورهائڻ distribution جو ٿيندو. اهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو ته ڀلي ڪمائي، رڳو پَن سان اُن جو ڪو به لاڳاپو نه هوندو.

پَن کي کليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي ته هو وَس پٽاندڙ وڌ
 کان وڌ ڪتاب خريد ڪري ڪتابن جي ليکڪن، ڇپائيندڙن ۽
 ڇاپيندڙن کي همٿائن. پر ساڳئي وقت علم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ
 کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪنهن به رڪاوٽ کي نه مڃن.
 شيخ اياز علم، ڄاڻ، سمجھ ۽ ڏاهپ کي گيت، بيت، سٽ،
 پُڪار سان تشبيهه ڏيندي انهن سڀني کي بمن، گولين ۽ بارود
 جي مد مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو ته:
 گيت به ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪرڻ ٿا.

... ..

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جڳ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇڻن ٿا؛
 ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي منجهه پهڙ ڇڻن ٿا؛

... ..

ڪالهه هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهه نيلا پيلا آهن؛
 گيت به ڄڻ گوريلا آهن.....

... ..

هي بيت اُٿي، هي بم- گولو،

جيڪي به ڪٽين، جيڪي به ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فرقُ نه آ، هي بيتُ به بم جو ساٿي آ،

جنهن رڻ ۾ رات ڪيا راڙا، تنهن هڏ ۽ چم جو ساٿي آ -

ان حساب سان اڻڄاڻائي کي پاڻ تي اهو سوچي مڙهڻ ته
 ”هاڻي ويڙهه ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نه
 وڃايو“ نادانيءَ جي نشاني آهي.

پَنَ جو پڙهڻ عام ڪتابي ڪيڙن وانگر رڳو نصابي ڪتابن تائين محدود نه هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڍي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نسل جا پَنَ سڀني کي **ڇو، ڇا، ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بيان تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جواب ڳولڻ کي نه رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻتر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان به پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي ان سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون پاڪي پائي چيو ته ”منهنجا پاءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ.“
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)